3

Revnakoğlu'nun İstanbul'u

İstanbul'un İç Tarihi

FATİH

Mustafa Koç

Revnakoğlu'nun İstanbul'u
İstanbul'un İç Tarihi, Fatih
Cilt 3

Fatih Belediyesi Kültür Yayınları no: 14

Yayıncı sertifika no: 49172

ISBN 978-605-70414-5-6 (3.Cilt)
ISBN 978-605-70414-1-8 (Takım)

1. Baskı, İstanbul, Kasım 2021

Hazırlayan
Prof. Dr. Mustafa Koç
İstinye Üniversitesi

Yayın Koordinasyon
Abdullah Kargılı

Editör
Ubeydullah Kısacık

Kitap Tasarım
Abdüsselam Ferşatoğlu

Grafik Uygulama
Onur Melih / *Fotografika Güzel Sanatlar*
Abdi Paşa sokağı 14[A] Kısıklı Üsküdar İstanbul
fotografika.com.tr

Baskı
Seçil Ofset
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No:77 Bağcılar İstanbul
Tel: +90 212 629 06 15
www.secilofset.com
Sertifika no: 44903

Fatih Belediye Başkanlığı
Copyrigth © Her hakkı mahfuzdur.

Akşemsettin Mahallesi
Adnan Menderes Bulvarı (Vatan Caddesi)
No:54 Fatih İstanbul
Telefon: +90 (212) 453 1453
www.fatih.bel.tr

3

Revnakoğlu'nun İstanbul'u

İstanbul'un İç Tarihi

F A T İ H

Mustafa Koç

TAKDİM

"Bir şehri sevmek, bir hayatı, bir zamanı, bir dünyayı sevmektir." der Ahmet Hamdi Tanpınar. İstanbul tarih sahnesinin tam orta yeridir. İstanbul'u, sadece büyük mimari anıtları ve doğal güzellikleriyle değil, tarihi ve onun ortaya çıkardığı estetiği, mimarisi, müziği ve edebiyatından oluşan bütünlüklü bir eser olarak anlamak gerekir.

Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Refik Halid Karay, Tahirü'l Mevlevi gibi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir hayat yaşamış, kültür taşıyıcısı aydınlarımız, giderek yok olan bir medeniyetin temsilcileri olarak İstanbul'a bu gözle bakmış ve bizlere bu kıymetli eseri sevmeyi, korumayı öğretmeye çalışmışlardır.

Modern hayatın zaman ve mekânı ayırması, İstanbul'un pek çok değerini yok etmiş, şehre ait bütünlük ve aidiyet duygusu neredeyse kaybolmuştur. Eski İstanbul'a dair korunacak emanetler sadece mimari ve sanat eserleri değil, bu şehrin caddelerinde, sokaklarında yaşanan hayatın hatıralarıdır.

Merhum Cemaleddin Server Revnakoğlu, bahsettiğimiz bu kültür terkibini oluşturan bütün unsurları bir bir tanıyıp arşivlemeye gayret eden değerli bir kültür tarihçimizdir. Notlarında "İstanbul'un İç Tarihi" ifadesini kullanan Revnakoğlu, İstanbul'u anlatan diğer araştırmacılardan farklı olarak şehri birçok cephesiyle ele alır. Şehrin deruni tarafını, manevi yüzünü öne çıkarır.

Musikişinaslar, dergâhlar, kütüphaneler, büyük şahsiyetler, mezarlıklar, camiler, şairler, mektuplar, edebî notlar ve fotoğraflardan meydana gelen Revnakoğlu arşivi İstanbul'umuz için paha biçilemez bir hazinedir.

Merhum Revnakoğlu'nun notlarından yola çıkılarak hazırlanan 5 ciltlik bu muhteşem külliyatı kültür hayatımıza armağan etmekten iftihar ediyoruz.

Bu vesileyle kendisini rahmet ve şükranla anıyor, başta eseri yayına hazırlayan Prof. Dr. Mustafa Koç olmak üzere emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

M. Ergün Turan
Fatih Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM ▸ 1009

ALTINCI GÜZERGÂH

Edirnekapı ▸ 1019
Göbek Dede ▸ 1021
Ahmed Galip Paşa Çeşmesi ▸ 1023
Mihrimah Sultan Camii ▸ 1024

İstanbul Kültür Okumaları
Mihrimah Sultan'da Hafız Esad Gerede ▸ 1028

Mihrimah Sultan Çeşmesi - Cağalazâde Çeşmesi ▸ 1030
Ekmekçi Baba'nın Mezarı Ekmekçi Hacı Muhyiddin Camii ▸ 1032
Beyazıt Bey Mekteb-i İbtidâîsi - Acıçeşme Karakolu ▸ 1037
Acıçeşmeler ▸ 1039
Atiye Sultan Çeşmesi (Sultanzâde Çeşmesi) ▸ 1041
Ali Efendi Tekkesi ve Muhzır Yusuf Ağa Tekkeleri ▸ 1043
Taşçı Tekkesi - Halil Nizamî Tekkesi ▸ 1043
Sarmaşık Tekkesi Kazasker Abdülkadir Efendi Tekkesi ▸ 1051
Ahmed Kâmil Efendi Tekkesi ▸ 1054

İstanbul Kültür Okumaları
Revnakoğlu Arşivinden Zekâî Dede'ye, Oğlu Hafız Ahmet Irsoy ve Torunu Münir Kökten'e Dair Bilgiler ve Belgeler ▸ 1062
Zekâî Dede'nin Besteleri ▸ 1069
Zekâî Dede ve Torunu Mehmed Münir Kökten (Zekâîzâde) ▸ 1070
Şeyh Türlü Tekkesi'nde ve Diğer Meşkhanelerde Zekâîzâde Dede'den Yetişenler ▸ 1074
Hattat Hacı Emin Bey: ▸ 1074
Şeyh Cemal Efendi: ▸ 1074
Kanber Dede: ▸ 1076
Duba Mehmed: ▸ 1076
Hafız Süleyman Efendi (Deli Hafız) : ▸ 1077
Hafız Abdülaziz Efendi: ▸ 1077
Arap Şükrü (Şeyh Hafız Ahmed Şükrü Efendi) : ▸ 1077

Şeref Efendi: ▸ 1078
Hafız Ali Efendi (Çimenezmez) : ▸ 1079
Hacı Bey: ▸ 1079
Hafız Ahmed Sabri Efendi (Özsanay) : ▸ 1079
Hafız Şükrü Efendi: ▸ 1080
Hâlid Bey (Şenlik Dedeli) : ▸ 1081
Hafız Saim Efendi: ▸ 1081
Hafız Haşim Bey (Münzevili) : ▸ 1082
Hafız Agâh Efendi: ▸ 1082
Rüşdü Paşa: ▸ 1082

İstanbul Kültür Okumaları
Eyüp'te Bir Hafız Okulu: Kalenderhane Mektebi ▸ 1083
Hâce-i Evveli Hoca Osman Hilmi Efendi ▸ 1083

Ayşe Hatun Zaviyesi - Seyyid Resmî Efendi Tekkesi - Cuma Tekkesi ▸ 1087
Mihrinaz Hatun Camii ▸ 1091
Ejder Tekkesi ▸ 1092

İstanbul Kültür Okumaları
Post ▸ 1093
Tekkelerde Posta Oturtma Merasimi: İclâs ▸ 1093
Zakir Postları ▸ 1094
Tevhîdhanede Postların Dizilişi ▸ 1094
Post Niyazı ▸ 1095
Kıyamîlerde Makam Postu ve Cenah Postu ▸ 1095
Reis Postu ▸ 1095
Tekke Kavramları, Tekke Hizmetlileri ▸ 1095

Öküz Mehmed Paşa Camii ▸ 1098
Karabaş Camii ve Tekkesi ▸ 1100
Mestçi Şeyh Ali Efendi Tekkesi ▸ 1103

İstanbul Kültür Okumaları
Muharrem, Tekkelerde Aşure, Goygoycular, Tekke Mutfağı ▸ 1106
Şerbet ▸ 1106
Keşkül ▸ 1107
Goygoycular ▸ 1109
Muharreme Mahsus Hususiyetlerden Goygoycular ▸ 1109

Aşure ▸ 1112
Muharrem Ayı ve Aş-Aşure ▸ 1117
Çorba ▸ 1123
Hummâsiyye ▸ 1127
Tophane Kâdirîhanesi'nde Erbain Helvası ▸ 1128
İstanbul'un Eski Kışlarından Hatıralar Erbain Helvası ▸ 1128
Mevlevîlere Has Mevlevî Lokması (Mevlevî Pilavı), Kavurma Lokması, Kandil Helvası ▸ 1130
Tekkelerde İftarda Yenilen Zeytinin Çekirdeğinden Tesbih ▸ 1131
Tarikatlarda Biat Merasimlerinde Hurma, Peynir Şekeri, Zeytin Yağı, Üzüm ▸ 1131
Kalenderhanelerde (Özbek Tekkeleri) Pilav ▸ 1132
Tekkelerde Somat ve Nihâle ▸ 1133
Tekkede Yemek Yeme Usulü ▸ 1134
Caferabad Tekkesi'nde Kapkacak ▸ 1137
Suböreği, Konserve ▸ 1137
Yemek Kültürü ve Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar Beybaba (Muhtar Yeğtaş) ▸ 1137
İlk Konservecimiz Şeyh Hacı Arif Efendi ▸ 1144
Karagümrük Çarşısı - Karagümrük Meydanı ▸ 1146

İstanbul Kültür Okumaları
Bazı Esnaf Sufiler ▸ 1153

Karagümrük Camii - Mesih Mehmet Paşa Camii ▸ 1158
Mehmed Efendi Türbesi ▸ 1160
Cerrah Ahmed Efendi ▸ 1162
Galip Baba Bektaşî Zaviyesi ▸ 1163

İstanbul Kültür Okumaları
İstanbul'un Zaviyeleri, Tekkecikleri ▸ 1165

Muabbir Hasan Tekkesi ▸ 1169
Hoca Sırrı Efendi Zaviyesi ▸ 1171
Kabakulak Sokağı'nın Sakinleri ▸ 1172

Hacı Şeref (Hüseyin Şerefüddin Erarslan) ▸ 1172
Mehmed Salâhaddin Erarslan ▸ 1175
Özbek İsmail Efendi ▸ 1176
Kabakulak'ın Mustafa Dede ▸ 1179
Kabakulak'ın Ali Gerçek ▸ 1180

Kabakulak Tekkesi - Alime Hatun Tekkesi ▸ 1182
Muhtesip İskender Ali Camii - Kabakulak Camii ▸ 1188

Tahta Minare Tekkesi ▸ 1192

İstanbul Kültür Okumaları
İstanbul'un Bazı Musikişinas Şeyhleri ▸ 1199
Tanbur Çalan Şeyhler: ▸ 1199
Şeyh İbrahim Şuâuddin Efendi ▸ 1199
Şeyh Süleyman Abdülhalim Efendi ▸ 1199
Kantocu Şeyh Ali Salâhaddin Salâhî Efendi ▸ 1201
Rebap Çalan Şeyh Mehmed Süreyya Beybaba (Şeyh Baba) ▸ 1202

Fatma Sultan Mektebi ▸ 1203
Sineperver Vâlide Sultan Çeşmesi - Kanlı Çeşme ▸ 1204
Tarkan Konağı ▸ 1206
Muameleci Mescidi ▸ 1207
Kenan Rifâ'î Tekkesi ▸ 1208
Kayserili Hacı Mustafa Hilmi Sıdkı Efendi Tekkesi ▸ 1216
Altay Camii ▸ 1217
Mesih Paşa Camii ▸ 1219
Hırka-i şerîf Camii ▸ 1223
Akseki Camii ▸ 1232
Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi ▸ 1234
Akşemseddin Camii ▸ 1235
Şeyh Şemseddin Tekkesi - Perşembe Tekkesi ▸ 1236
Üskübî Müderris Süleyman Baba ve Bektaşî Zaviyesi ▸ 1253

İstanbul Kültür Okumaları
Bektaşî Babaları ve Diğer Tekkelerde Bektaşîleşmeye Dair Revnakoğlu Dosyalarından Tespitler ▸ 1254
Bektaşî Babalar ▸ 1255
Hasan Basri Baba (Tapduk) ▸ 1257
Tevfik Baba (Topal, Yalvaçlı Mehmed Tevfik Baba Ali Bey) ▸ 1258
Ali Fethi Beybaba ▸ 1260
Âlî Bey (Topal Âlî Bey) ▸ 1261
Revnakoğlu Notlarında İstanbul Tekkelerinde Bektaşîleşme ▸ 1261
Rifâ'iyye'den: ▸ 1261
Celvetiyye'den: ▸ 1263
Mevleviyye'den: ▸ 1266
Uşşâkiyye'den: ▸ 1273
Nakşibendiyye-i Hâlidiyye'den: ▸ 1274

Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi ▸ 1275
Yamaklar Mescidi ▸ 1276
Keçeciler Tekkesi ▸ 1277
Hurrem Çavuş Camii ▸ 1286
Keçeciler Hamamı ▸ 1287

İstanbul Kültür Okumaları
Kemanî Recep ▸ 1288

Hoca Hayreddin Mescidi ▸ 1291
Merdivenli Cami ▸ 1292
Yakup Kethüda Çeşmesi ▸ 1293
Çınarlı Çeşme - Çınar Çeşme ▸ 1294

İstanbul Kültür Okumaları
İstanbul'da Geçen Yüzyılda Tarih Düşürme Sanatının Ustaları ▸ 1296
Mehmed Nüzhet Ortanca ▸ 1296
Hayrullah Taceddin Yalım ▸ 1298

YEDİNCİ GÜZERGÂH

Koyun Baba - Sabire Sultan - Enver Bey ▸ 1303
Hacı İlyas Mescidi ▸ 1306
Çenezâde Tekkesi ▸ 1307
Hoca Üveys Camii ▸ 1312

İstanbul Kültür Okumaları
Emir Ahmed Buharî döneminde Osmanlı Devleti'nde Ahrârî Şeyhleri ▸ 1313

Emir Buhârî Tekkesi ▸ 1317
Cevad Paşa Türbesi ▸ 1325
Memi Can Tekkesi ve Türbesi ▸ 1327
Bestekâr Bolahenk Nuri Bey ▸ 1328

İstanbul Kültür Okumaları
Salih Saim Unar'ın Hatıraları ▸ 1329
Tefeyyüz Kitaphanesi ▸ 1352

Neccar Mehmed Efendi Türbesi ▸ 1359
Hüsrev Paşa Türbesi ▸ 1361

Bahçıvan Arif Efendi Tekkesi ▸ 1363
Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi (Sarıgüzel Tekkesi) ▸ 1372
Hacı Süleyman Efendi Tekkesi ▸ 1374

İstanbul Kültür Okumaları
Revnakoğlu Notlarında Halife, İstihlâf ve Hilâfet, İclâs (Posta Oturtma) ▸ 1375

Mehmet Akif Ersoy'un Evi ▸ 1379
Akif I (Biyografi) ▸ 1380
Akif II (Vatan) ▸ 1386
Akif III (Din) ▸ 1388

Fenari İsa Efendi Camii – Tekkesi ▸ 1393

SEKİZİNCİ GÜZERGÂH

Millet Kütüphanesi ▸ 1397

İstanbul Kültür Okumaları
Revnakoğlu Notlarında Bazı Tekke Kütüphaneleri ▸ 1399
Küçük Efendi Tekkesi ve Kütüphanesi ▸ 1399
Yedikule Uşşâkî Tekkesi ve Kütüphanesi ▸ 1400
Safvetî Paşa Tekkesi ve Kütüphanesi ▸ 1401
Hasîb Efendi Tekkesi (Saçlı Abdülkâdir Efendi Tekkesi) ve Kütüphanesi ▸ 1402
Unkapanı Şâzelî Tekkesi ve Kütüphanesi ▸ 1403
Selimiye Tekkesi ve Kütüphanesi ▸ 1404
Revnakoğlu Notlarında Bazı Hâfız-ı Kütübler ▸ 1405
Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Süud el-Mevlevî ▸ 1405
Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hacı Ahmed Rifat İzgi ▸ 1406
Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hafız Mahmud Fahreddin Efendi ▸ 1407
Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hacı Kemal Gürses ▸ 1408
Fatih Camii Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Şeyh Ali Bahaüddin ▸ 1408
Şehzadebaşı Camii Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hacı Hafız Mehmed Nuri Baba ▸ 1409
Eyüpsultan Camii Hâfız-ı Kütübü Osman Hilmi Efendi ▸ 1411
Yıldız Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Şeyh Veli Mehmet Efendi ▸ 1412
Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Çavuşbaşızâde Hoca Ali Yekta Efendi ▸ 1416
Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Mustafa Enver Bey ▸ 1416

Dülgerzade Camii ve Tekkesi ▸ 1417
Yayla Camii ve İbni Melek ▸ 1430
Ordu Tekkesi ▸ 1431

Bıçakçı Alâaddin Camii - Alâaddin Tekkesi ▸ 1438
Ekmel Tekkesi – Sofular Tekkesi ▸ 1442
Aksaray Hindîler Tekkesi ▸ 1448
Kırkağaçlı Emin Efendi Tekkesi ▸ 1460
Sirâciyye Tekkesi - Şeyh Ebü'l-Hayr Efendi Tekkesi ▸ 1465

İstanbul Kültür Okumaları
II. Abdülhamid'in Şeyhleri ▸ 1467
Şeyh Ebülhüdâ Efendi ve Beşiktaş'taki Tekkesi ▸ 1467
Şeyh Muhammed Zâfir Efendi ve Beşiktaş'taki Ertuğrul Tekkesi ▸ 1468

Haydarîhane Camii ve Tekkesi ▸ 1474
Baba Hasan Mescidi - Alemî Baba Hasan ▸ 1484
Oruç Gazi - İsmail Ağa Camii ▸ 1486
Pertevniyal Vâlide Sultan Camii ▸ 1487

İstanbul Kültür Okumaları
Revnakoğlu'nun Kaleminden İki Şeyhülislâm:
Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi, Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi ▸ 1490

Revnakoğlu'nun İstanbul'u

ALTINCI GÜZERGÂH

Bu güzergâh, Edirnekapı'dan başlar, Kaleboyu Caddesi, Fevzi Paşa Caddesi, Prof. Dr. Naci Şensoy Caddesi, Melek Hoca Caddesi, Armutlu Caddesi, Eski Ali Paşa Caddesi, Keçeciler Caddesi, Akseki Caddesi ve Sofalı Çeşme Caddesi'ni içine alır. Bu caddelere bağlanan sokaklarla Karagümrük Mahallesi, Keçecipiri Mahallesi, Hırka-i şerîf Mahallesi güzergâhın üzerinde kısmen veya tamamen bulunur.

Güzergah üzerindeki mekanları, başlıkların altında verilen **Mahalle, ada ve parsel** bilgilerini Fatih Belediyesi coğrafi bilgi sistemleri web sayfasında ilgili bölüme girerek harita üzerindeki yerini tespit edebilirsiniz.
https://gis.fatih.bel.tr/webgis/

Edirnekapı

II. Mahmut'un yeniçeriliği kaldırmasıyla kapı etrafında asırlarca nöbet tutmuş yeniçerilerden kalma orta-bölük işaret ve resimleri ve birtakım ifadeler silinmeye çalışılmış, ancak birkaç tanesi okunabilecek surette günümüze ulaşabilmiştir. Çok dikkatli bakıldığında hâlâ yeniçeri ortalarına ait servi, balık gibi işaretler görülebilmektedir. Bunlar arasında en fark edilebileni 11. bölüğe ait: "Gâziyânın menzili ya'nî dergâh-ı âlî - Pîr-i erkân-ı tarîkat Hacı Bektaş Velî, 1211" yazısıdır.

Kapıya sur içi kısmından bakıldığında biri kapının sağ kemer duvarına, diğeri dışarıya çıkan kapının iç kemerine asılı iki granit gülle asılıydı. Eski fotoğrafta görülebilen ve diğer bazı sur kapılarında da bulunan bu toplar bugün artık mevcut değildir.

Edirnekapı'da asılı gülleler (geçen asrın başları)

Edirnekapı (sur dışından)

Göbek Dede

Edirnekapı'nın iç surları hizasında, Kaleboyu Caddesi'nden Mihrimah Camii'ne giderken solda bulunan Göbek Dede'nin mezarı başındayız. (Karagümrük Mahallesi, 2491 ada, 9 parsel)

İstanbul yatırlarında dilekte usul, umumiyetle yatırdaki şahsa dair ananenin aktardıklarıyla şekillenir. Buradaki rivayetse Edhem Dede'nin sokaklarda göbek atarak dolaşan bir meczup olduğuydu. Buradan bahseden eski kaynaklar, diğer iki mezarın sahibini "Sakabaşı Abdurrahman Paşa" ve "Saka Baba" şeklinde tarif eder. Sulukule'nin esmerleri vaktiyle Edhem Dede'yi merkeze alarak burasına "Göbek Dede" adını vermişti. Geçen asrın ilk yarısında bir dişbudak ağacının gölgelediği bu mezarlar, "çingenelerin evliyası" mertebesine yükselmiş yatırlardandı. Edhem Dede'nin mezarı başında asılı bir fener vardı, gün doğmadan gelinir, ruhuna üç ihlâs bir fâtiha okunur, sonra mezar taşının önünde üç kere göbek atılırdı.

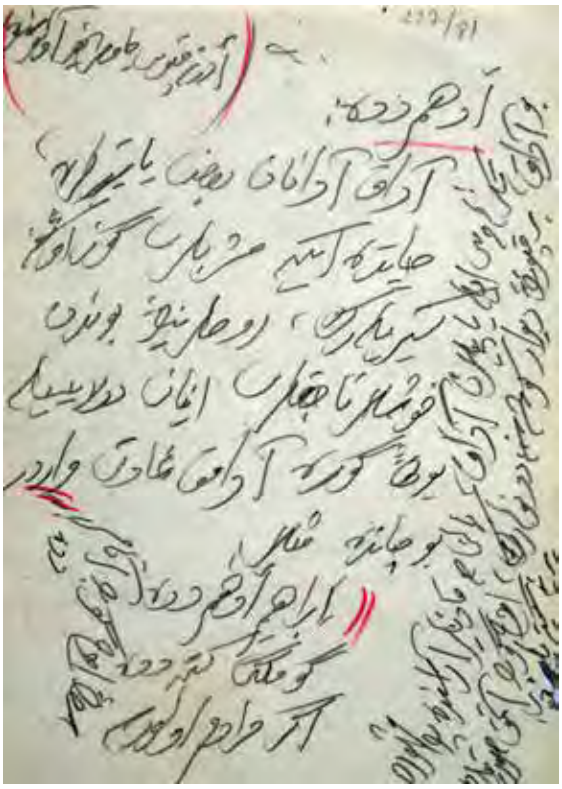
Göbek Dede'nin mezarının bulunduğu kabul edilen hazire

Yeşil boyanın harf aralıklarını kapattığı bu taşlardan birinde okunabilen Kaygılı'ya göre "Şehîd olan Abdullah Paşa'nın rûhıyıçun..." yazısıydı. Etrafta "Edhem Dede" diye de maruf olanın başında "Edhem Dede, Edhem Dede, muradımı verirsen üç göbek atam dede...." veya "İbrahim Edhem Dede, gömleği keten dede, eğer muradım olursa, sana üç göbek atam dede" tekerlemesi ile yapılan adak bilhassa kadınlar arasında meşhurdu. Bu adak bir kapının duvar köşesine dönülerek üç göbek atmak suretiyle yerine getirilirdi. Bazen de tekerleme "Al sana bir göbek, ver bana bir bebek!" şeklindeydi.

Kocabaş, *İstanbul Ansiklopedisi*'ndeki notlarına ziyaretçinin çingene çocuklara sadaka dağıtıp türbenin bakımını üstlenen Sulukuleli yaşlı çingene karısına mum parası, gaz parası verdiğini ilâve eder. Muradı gerçekleşen kimse, yine Edhem Dede'yi ziyaret eder, kabrin önünde yine göbek atar. Şimdi bu âdet, Sulukule'nin dağıtılmasıyla ortadan kayboldu.

Revnakoğlu, Göbek Dede'ye dair Gölpınarlı'ya yazdığı bir mektubunda şunları söyler (90:169):

> Üzerinde pek durulmaya değer biri değil ama İstanbul'un iç folkorunu ilgilendirmesi noktasından daha iyisini öğretmek için arz ediyorum: Fakirin hatırında kaldığına göre bu göbek atma nezriyle ziyaret edilmesi âdet olan devletli

Revnakoğlu'nun Edhem Dede notu

Çemberlitaş'taki Ali Dede değil de Edirnekapı Câmi'-i şerîfi avlusundaki Edhem Dede'dir sanıyorum. Hatta çingeneler bunu neşe pîri bilirler, göbek atılması bundan dolayıdır. Fakat daha garip bir şey var, dünkü yazıyla yazılmış kitabesi baş ucunda durduğu hâlde Edhem Dede'yi nime'l-ceyşten sayanlar var, buna ne dersiniz?

Yukarıdaki bilgiye göre Göbek Dede'den farklı bir sima olan Edhem Dede'nin mezarı Mihrimah Sultan Camii avlusundaydı ve bu mezar artık mevcut değil. Sulukule'deki hazirede ise iki kitabe yer alır. İlkinde "Tamir olurken çıkan şehitler rûhuna fâtiha", diğerinde "Merhûm ve magfûr Refî'î şehîd Abdurrahman rûhıyıçun fâtiha" yazar.

"Revnakoğlu Dosyalarında İstanbul'un Yatırları (Şeyh, baba, dede, gazi, âlim, devlet adamları)" başlıklı kültür okumalarında Edhem Dede şöyle yer almıştı (227:141):

Edhem Dede (Edirnekapı Câmi'-i şerîfi avlusunda): Adak adanan bazı yatırlara hayattayken meşrepleri göz önüne getirilerek ruhlarının bundan hoşlanacakları inancı dolayısıyla buna göre adak adamak âdeti vardır. Bu meyanda meselâ: "İbrahim Edhem Dede - Gömleği keten dede - Eğer muradım olursa - Sana üç göbek atam dede" tekerlemesi ile yapılan adak bilhassa kadınlar arasında pek meşhurdur. Bu adak bir kapının duvar köşesine dönülerek üç göbek atmak suretiyle de yerine getirilirdi.

Ahmed Galip Paşa Çeşmesi

Göbek Dede'nin mezarını geçtikten biraz sonra kale duvarlarına sırtını yaslamış Ahmed Galip Paşa Çeşmesi önündeyiz.

Revnakoğlu, notlarında (174:361) "Sulukule Caddesi üzerinde halkın "Kale Çeşmesi" dediği Galip Paşa Çeşmesi 1306 aşr-i Muharreminde yaptırılmıştır" notunu düştüğü çeşmenin kitabesine yer verir. 10 Muharrem 1306 tarihi, 16 Eylül 1888'e tekabül eder (174:353,361):

> Edirnekapı - Kaleboyu Caddesi'nde tek lüleli büyükçe çeşmenin tâkında güzelce bir sülüsle "Mâ şâallâhu kâne - Ve mine'l-mâi küllü şey'in hayy - Sâye-i Hazret-i Abdülmecid Han-ı Sânî'de Su nâzırı el-Hâc Ahmed Galip Paşa'nın fukarâ-yı ahâlînin ihtiyacına mahsus olmak ve sakalara aslâ müsaade olunmamak üzere fî sebîlillâh inşa ve bin üç yüz altı senesi aşr-i Muharreminde [teyemmünen] suyu icra olunan hayratıdır." (Tesbit tarihi Mayıs 1964)

Revnakoğlu notlarından

Ahmed Galip Paşa Çeşmesi kitabesi

Mihrimah Sultan Camii

Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii önündeyiz.
(Karagümrük Mahallesi, 2497 ada, 13 parsel)

Revnakoğlu notlarında bu caminin kısa tarihi şöyle yer alır (174:124,131):

> Mihrimah Sultan Câmi'-i şerîfi: H.960 (M.1552)de Mimar Sinan'a İstanbul'un en yüksek mevkiindeki Aya Yorgi Kilisesi'nin bulunduğu yere yaptırılmıştır. Yaptıran, Sultan I. Süleyman'ın (Kanunî'nin) kızı ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın refikası Mihrimah Sultan'dır ki "hâdise-i mevt" terkibinin gösterdiği H.965'te göçmüştür, babasının yanında medfundur. "Edirnekapı Camii" dahi deriz. Bu sultanın Üsküdar iskele başında "İskele Camii" denilen pek güzel ve şirin bir câmi'-i şerîfi daha vardır ki daha önce yani H.954 (M.1547)de yaptırılmıştır. Edirnekapı'daki câmi'-i şerîfin vakfiye tarihi ise H.978 (M.1570) olduğuna göre vefatından sonra tanzim edilmiş olduğu görülmektedir.
>
> Edirnekapı Câmi'-i şerîfinin inşa tarzı bir dereceye kadar Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa Câmi'-i şerîfine benzer, şu farkla ki orta kubbenin yanlarında üçer tane küçük kubbe daha vardır. Son cemaat yerindeki revak, sekiz mermer ve granit direkli sütuna dayanmış yedi kubbelidir. Bunun da minaresi kapısının sağ yanındadır.
>
> Caminin iç avlusu Hicrî 12., Milâdî 18. asrın içinde yeniden yapılmıştı. 1310'daki büyük zelzelede pek çok zedelenmiş olan mabetlerimizden biridir. 1326 (1908)de tamir edilmiştir.
>
> Cümle kapısının kanatları pek ince bir sanatla meydana getirilmiştir. Mihrap ve minberin yapılışı, renkleri ve etrafının kezâ renkli camları pek latiftir.
>
> Kaleboyu Caddesi üzerindeki taş mektebin penceresi önünde *Hilye* sahibi Hakanî Mehmed Bey medfundur ki Güzelce Rüstem Paşa'nın kızının oğludur. "İltifât-ı bekâ" H.1015 M.1606'da göçtü *Hadîka* sahibi, "seng-i mezârında hat yoktur" diyor.
>
> Harimindeki Mihrimah Sultan Medresesi'nde meşhur şair Nev'î merhum (Atâî'nin babası) H.991 - M.1583'te müderris tayin edilmişti

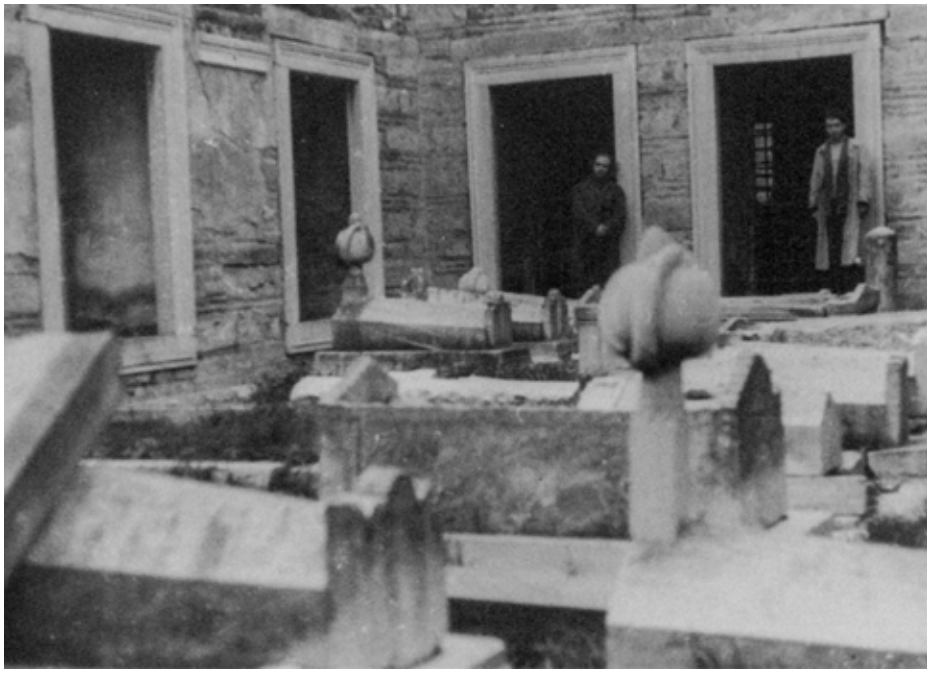
Muhtelif tarihlerde vefat edip Mihrimah Sultan Camii'nin arka avlusuna defnedilen 19 şehzadeye ait mezarlardan oluşan bir hazire vardır. Dört duvarla çevrili ve üstü çatılı bir yapı altındayken sonradan çatısı yıkılmış bu hazire geçen asrın ortalarında perişan vaziyetteydi. Revnakoğlu aşağıdaki fotoğraflarla hazireyi tesbit eder:

Mihrimah Sultan Camii'nde şehzadeler haziresi 1950'lerde (300:8)

Mihrimah Sultan Camii'nde şehzadeler haziresi 1955'te, kavuk, destar ve şahideler yıkılmış hâldeydi (Resimde görülen şahıs, Revnakoğlu, 300:7)

Revnakoğlu bu fotoğrafın altına "Edirnekapı - Mihrimah Câmi'-i şerîfi avlusunda, Şehzadeler türbesinde sağlam kalan tek lahit" notunu düşer. (300:9)

Revnakoğlu, Mihrimah Sultan Camii'ndeki şu bozuk vezinli levhayı da tesbit eder (174:130):

Tâ kıyâmet haşr olunca rahmetle yâd olasın ey Mihrimâh
Taâlallâh kabûl edip ber-ney-âb olasın olasın ey Mihrimâh
Pâyitaht içinde bir gonca gülsün ey Câmi'-i Mihrimâh
Seyr edelim ziyâ vermiş âleme Câmi'-i Sultân Mihrimâh, 1369.

Mektebin penceresi önünde, açıkta *Hilye-i şerîf* sahibi Hakanî'nin mezarı görülür. Hilye, Hz. Peygamberimizin şekline, şemailine dair Hz. Ali'den gelen rivayettir. Levhalara yazılıp evlerin yüksek yerlerine ve daha ziyade kıble cihetlerine asılan bu hilyeler "hilye-i şerîf" adını taşır ve hattat elinden çıkmaları göz zevkine de hitap ederdi. Umumiyetle Arapça olan bu hilye-i şerîfler yanında Türkçeye tercümesi olanlar da vardı. Evlerde bulunan hilye-i şerîfler daha çok matbuydu. İslâm edebiyatında bu tarzın ilk müellifi Hakanî Mehmed Bey oldu. 1598'de meydana getirilen bu eserin benzerleri yazılmışsa da Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i gibi Hakanî'nin *Hilye*'si aşılamadı.

Hakanî'nin mezarı caminin Akdeniz kapısı sırasında, Kaleboyu Caddesi'nden Şah Sultan Mahallesi'ne giden cadde üzerinde kapıdan itibaren başlayan pencerelerin dördüncüsünün arkasındadır, yoldan görülür. Geçen asrın başlarında hazirede Hakanî'ye ait baş taşında cuma ve pazartesi geceleri yakılan bir kandil asılıydı. Muallim Naci 1888 Ağustosunda şöyle diyordu:

"Sokaktan geçilirken kabristanın dîvâr-ı câmi'e karîb olan en büyük penceresinden içeri bakılsa müdevver, yeşile boyanmış bir taş görülür ki cephesinde şu kelimeler muharrerdir: "Hüve'l-Bâkî - Hille Hâkânî hazretler rûhıyıçun el-fâtiha!" Anlaşılıyor ya, "Hilye-i Hâkânî hazretlerinin" denilmek istenmiş. Merhumun namını seng-i mezârına yazmak isteyen adamın bu namı "Hilye-i Hâkânî" olmak üzere tasavvur etmesi, sonra bunu da doğru yazamaması istigrâbdan ziyade teessüfe şayan olan hâllerdendir. Şüpheden varestedir ki bu yazı "Hazret-i Şeyh Attâr"ı, "Pend-i Attâr hazretleri" unvanıyla yâd edenlerden birinin eser-i hâmesidir."

Hakanî'nin de mezarı bulunan bu ikinci hazire, Mihrimah Sultan Mektebi'nin arka kısmına düşer.

Mihrimah Sultan Camii'nin medrese avlusunda, medresenin batı kısmındaki odaları önünde 23 Ağustos 1830 (23 Safer 1246) tarihli Gülzar Baba'ya ait mezarla ilgili Revnakoğlu şu bilgileri verir (226:157):

Revnakoğlu 1955'te Hakanî'nin mezar taşı başında (300:11)

> Gülzar Baba (Edirnekapı Camii avlusunda): Câmi'-i şerîfin batı tarafındaki medrese odaları önünde çevirme içinde ve büyük bir ceviz ağacının altında açık merkad. Celî sülüslü, ustuvane şeklinde, mistarlı mermer taş: "Hüve'l-Bâkî - Eyyâm-ı kerâmet-irtisâm-ı cenâb-ı şehenşâhîde işbu câmi'-i şerîfin bazı tamirine mübaşeret ve işbu mahal hafr olundukta bir cesed-i pâk alâmeti zuhura gelip ve o gece âlem-i menâmda eşhâs-ı müteaddideye nehc-i vâhid üzere izhâr-ı kerâmetiyle görünen Gülzar Baba ruhuna el-fâtiha, 23 Safer 1246 yevm-i pençşenbe"
>
> *Sicil*'de vefat tarihi on yıl eksik olarak 1236 gösterilmiştir. Tamir için kabri açıldığı zaman vücudu tam olarak çıktığı, hiçbir yerinin çürümediği söylenilir.

Mihrimah Sultan Camii'nin medrese avlusunda Gülzar Baba'nın mezarı

Hakanî'nin caminin doğu cephesinden görülen mezarı

Mihrimah Sultan'da Hafız Esad Gerede

3 Haziran 1958'de cenazesi Fatih Camii'nden kaldırılıp Gerede'de defnedilen Hafız Esad Gerede'nin biyografisi Revnakoğlu notlarında yer alır. Gerede'nin 23 Mart 1958'de Gece Postası'nda yayımlanan Şemsi Sılkım'a verdiği mülâkatta 1931'de okulu bitirdiği, çiftçilik devresinin kurak mevsimle son bulduğu, gittiği Kızılcahamam'da tuğla taşıdığı, 1932'de bir Macar'ın yanında marangozluk yaptığı, babasının köyüne dönmesini istemesiyle izini kaybettirmek için Menemen'e gittiği, orada hastalanıp parasız kaldığı, Menemen olayından sonra din adamlarına karşı uyanan tavır üzerine Aşçı Ali Ağa'nın yanında ölülerine dua okuyarak karın tokluğuna barındığı, bir fabrikada işe girdiği yer alır. Revnakoğlu görüşmesinde artık Hafız Esat Gerede'nin daha ziyade sesi, musiki mazisi öne çıkar (115:264-69):

Hafız Mehmed Esad Bey, 1333 (1917) senesi birinci teşrinin birinci günü Gerede'nin şark-ı cenûbîsinde ve Ankara şosesine çeyrek saat şimalindeki Ağızörengüney köyünde doğdu. Oranın çok eski ailesine mensup bir kökten gelen ve "Şişmanın oğlu" yahut "Şişman oğulları" neslinden çiftçi ve talebe-i ulûmdan Ali Rıza Efendi'nin ilk oğludur. İlk tahsili Kur'ân-ı kerîm taallümü ile başlamış, yedi yaşında hıfz-ı Kur'ân müyesser olmuştur ve ilk hatm-i şerîfi Gerede'nin tanınmış huffâz ve ta'lîm-i Kur'ân hocalarından çiftçi ve köy imamı Mirza oğlu Abdurrahman Efendi'dendir. Hıfzının bir kısmını pederlerinden, az bir kısmını da yine oranın tanınmış sıbyan hocalarından İmrahor oğlu Hüseyin Efendi'den tamamladı. Bundan sonra resmî tahsil hayatı başlıyor:

İlk esaslı feyzi pederlerindendir. Bundan sonraki resmî tahsili kendi köyünden bir çeyrek saat batıdaki İnköy İlkokulu'na başlamış ve üç sene kadar devam etmiştir. Buradaki köy muallimi Kayyim oğlu Sadık Efendi'den de istifade görmüştür. Daha sonra köyüne dönerek beş sınıflı ilkokul derslerine hususî surette devam ile o mektebin muallimi bulunan Şehriman oğlu Hafız Cemal Yücel'den de iki sene okuyup imtihan sonunda diploma aldı (1930)

Babasıyla beraber beş sene kadar çiftçilik ve nalbantlıkla meşgul olduktan sonra iki sene kadar Ankara'da marangozluk, İzmir'de de sekiz ay kadar yine aynı sanatla iştigal ettiği sıralarda orada İzmir'in müftü kâtibi ve eski İzmir Sultanisi ulûm-ı dîniyye muallimlerinden Hafız Ali Rıza Efendi'den ilm-i ta'lîme başladı ve o esnada İzmir'de Eşrefpaşa'daki neyzen ve udî Şeyh Cemal ve Şeyh Râkım Efendilerin musiki meşklerine de yine sekiz ay müddetle fasılasız olarak devam etmekte idi. Bilâhare Ankara'ya döndü. Ve ilk mukabelesini Ankara'daki Hacı Bayram Câmi'-i şerîfinde okumaya başlamış olduğunu görüyoruz (1937). Aynı sene içinde imtihanla kazandığı Samanpazarı'ndaki Kurşunlu Câmi'-i şerîfinin müezzinliğine de başlamış bulunmaktadır.

1939 sonlarında asker oldu. Terhisten sonra köyünde ziraat ve ticaretle uğraştıktan sonra 1945'te böbrek rahatsızlığını tedavi maksadıyla İstanbul'a geldi. Temas etmekte bulunduğu meslek muhitinin teşvik ve teklifi karşısında Vakıflar idaresindeki açılan müsabaka

imtihanına girdi. Kazanarak Sultan Selim Câmi‘-i şerîfinde imâm-ı sânî vekili tayin edildi. Bir buçuk sene sonra Cerrah Paşa Câmi‘-i şerîfinin başmüezzinliğine nakletti (1947). Altı ay kadar bu hizmette bulunduktan sonra kısa bir zaman hizmet haricinde kaldı ve sonra 1949 Şubatında Edirnekapı Mihrimah Sultan Câmi‘-i şerîfinin ikinci imamlığına asaleten gönderildi. Hâlen bu vazifeyi ifa etmektedir. 1951 Ağustos başından itibaren de başimam ve hatipliğine (Hatip Bedreddin Er’in Laleli’ye nakli münasebeti ile) geçti.

İlk musiki zevki: Daha köyde iken İstanbul’un tanınmış hafızlarından birkaçının plağa alınmış eserlerini tekrar tekrar dinlemek ve onları etüt etmeye çalışmakla başladı… “Bilhassa üstat ve hafız Sadeddin Kaynak’ın o zamanlar köyde dinlediğim bir plağı, sûre-i Dehr beni fevkalâde bir surette cezp ve teshir ediyor, musikiye karşı olan çocukluğumdan beri içimde kaynayan aşkı ilerletmeye her vesilede saik ve amil oluyordu. Bu aşk ve alâka son şeklini bulduğu sıralarda ben artık İstanbul’a gelmiş, plağından eserlerini dinlediğim büyük kudret sahibi üstatlarla tanışarak bizzat istifadeye başlamış bulunuyordum. Üzerimde esas tesirleri görülen şahsiyetlerden biri de merhum Hafız Kemal olmuştur. Kendisine ne yazık ki bizzat yetişemediğim bu büyük sanat adamının hançere kudretini, her fırsatta çalarak dinlediğim plaklarını yakından tetkik ve taklide çalışmakla telâfi ediyordum.

Bu arada iki sene kadar da dinleyici sıfatıyla konservatuarın şark müziği kısmına devam ettim. Burada Eyyûbî Hoca Ali Rıza Bey başta olmak üzere Kemançeci Kemal Niyazi Bey, notist ve piyanist Şefik Beylerden de haylice faydalandım. Bununla da iktifa etmeyerek Saadeddin Kaynak’ın hususî meşklerine devam suretiyle musikideki malûmat ve mümaresemi artırdım; notayı öğrenmem de ondandır. Ayrıca

Hafız Mehmet Esat Gerede 115:270)

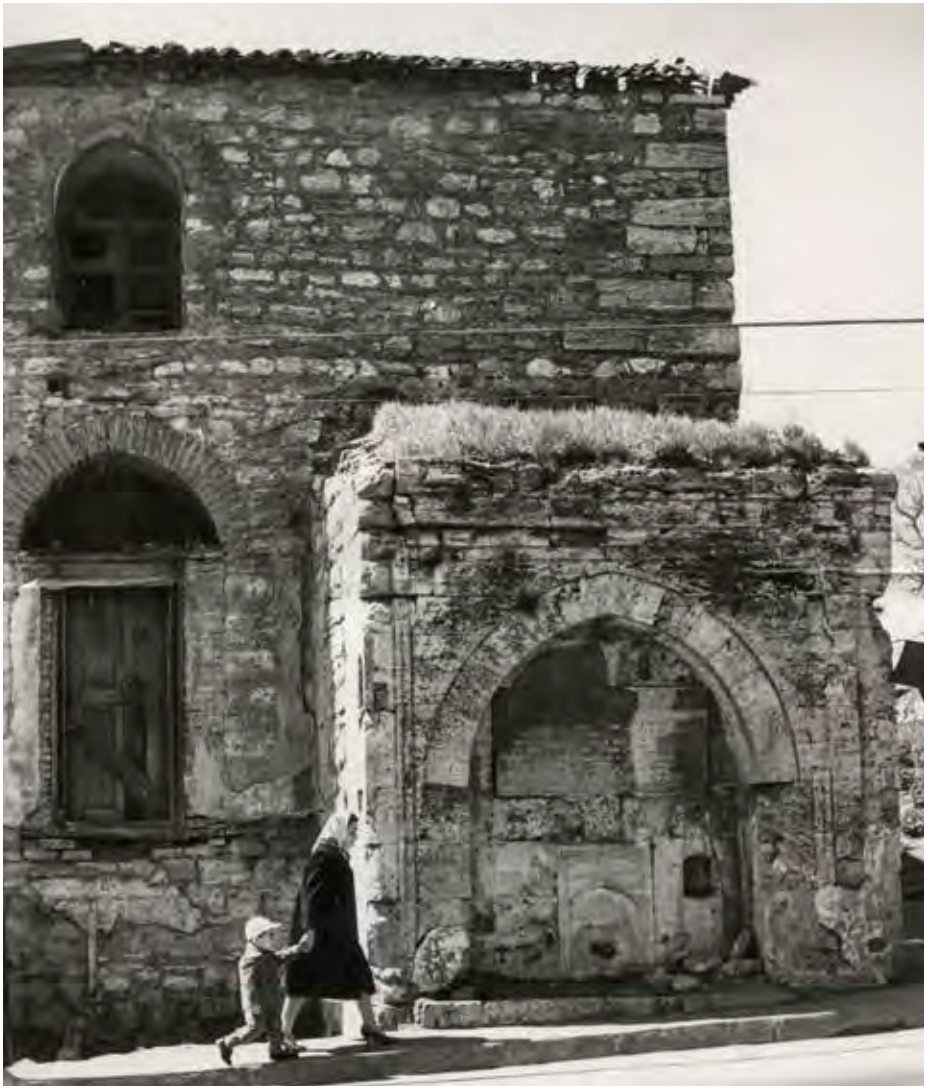
çok ta‘lîm-i Kur’ân hususunda Nuruosmaniye Camii imamı Hüseyin Efendi ile merhum Necati Efendi’den de müstefit oldum.

Mevlid-i şerîfte rehber ve üstadım merhum Hafız Kemal olmuştur, şöyleki: 1937’de bir aralık İstanbul’a gelmiştim. Hafız Kemal, Hafız Kudsi ve o zaman Edirnekapı’da imam bulunan Düzceli Çerkes Hafız Tahsin üçü birden Yeni Câmi‘-i şerîfinde mevlid-i şerîf okuyorlardı. Hafız Kemal’in velâdet bahrini ilk defa burada dinlemiş ve üstadane kudretine bizzat bağlanmış bulunuyordum. Bir defa da yani bir sene kadar sonra İstanbul’a ikinci gelişimde Laleli Câmi‘-i şerîfinde dinledim. Meğer bu onun son okuyuşu, benim de son dinleyişim olacakmış! Hatta o gün bana iltifat ederek bir hayli teşvîk-âmîz sözler söyledi. İstanbul’da kalarak istidadımı ilerletmek hususunda çalışmamı ihtar ve teklifte bulunmuştu, yine alâkası münasebeti ile o gün bana bir aşr-i şerîf okumamı istemişti. Furkan suresinden okuduğum bir parçayı dinledi ve takdiratta bulundu…”

Mihrimah Sultan Çeşmesi - Cağalazâde Çeşmesi

Mihrimah Sultan Hamamı'nın köşesinde Mihrimah Sultan Çeşmesi - Cağalazâde Çeşmesi yer alır.

Hamamın yanındaki bu çeşme Mihrimah Sultan'dan yadigârdır. Revnakoğlu notlarında burası kısa yer alır (174:123):

Mihrimah - Cağalazâde Çeşmesi (Belediye arşivinden)

Cağalazâde İbrahim Bey Çeşmesi: Bu hamamın yanında olup bunu da Mihrimah yaptırmıştır. Sonra yanmış, vakfının evlâtlarından Cağalazâde İbrahim Bey H.1133 (M.1720)de ihya eylemiştir. Antakyalı Şair Şehdî Mustafa Efendi şu güzel tarihi söylemiş:

Şehdî-i dil-teşne târîhin dedi itmâmının
"Mâ-i zemzemdir bu çeşmesâr-ı cân-fezâ" 1133.

Mihrimah Sultan Hamamı ve Cağalazâde Çeşmesi (Belediye arşivinden)

Ekmekçi Baba'nın Mezarı
Ekmekçi Hacı Muhyiddin Camii

Edirnekapı Acıçeşme'de Mihrimah Sultan'ın altında Fevzi Paşa Caddesi üzerinde Ekmekçi Baba'nın Mezarı ve kaybolmuş Ekmekçi Hacı Muhyiddin Camii önündeyiz.
(Karagümrük Mahallesi, 2499 ada, 20 parsel)

Fatih Sultan Mehmet'in ekmekçibaşısı (reîsü'l-habbâzîn) Muhyiddin Efendi, Milâdî 1469'a karşılık gelen Hicrî 874'te öldüğünde defnedildiği yer daha önce burada yaptırdığı küçük ahşap caminin mihrabı önüydü. Şimdi Muhyiddin Efendi'nin ismini taşıyan ne cami, ne de bu caminin arkasında bir zamanlar Balat yangınına kadar bulunan Muhzır Yusuf Ağa Tekkesi ve Halvetiyye'den çarşamba günleri ayin yapılan Ali Efendi Tekkesi kaldı. 1729'da çıkan ve üç gün süren Balat yangınında yanan bu cami daha sonra basit bir tarzda yeniden yapılmış, ancak ikinci inşasından yarım asır geçince bu sefer de caminin önce çatısı çökmüş ve nihayet bina tamamen yıkılmıştı. Bir zaman boş kalan arsası sırasıyla otomobil tamirhanesi ve ardiye olarak kullanılmış, şimdiyse akaryakıt istasyonu olmuştur.

Ekmekçi Baba'nın 1946'da mezar taşı toprağa gömülüyken (Encümen arşivinden)

Ekmekçi Muhyiddin Efendi'nin buradaki camisi yıkıldıktan sonra açıkta kalan mezarı parmaklıkla çevrilerek bu son şeklini aldı. Geçen yüzyılın ortalarına kadar mezarın baş ucunda camlı bir fener yakılıyor, parmaklığın önünde geceleri mumlar uyandırılıyordu; ziyaret sırasında kabre ekmek adandığı da oluyordu.

Bugün türbenin önünden geçen Fevzi Paşa Caddesi'nin eskiden adı da Acıçeşme ya da Acımusluk'tu. Bu üstü açık türbe de İstanbul ahalisinin büsbütün iyi niyetinin yol açtığı tahribattan nasibini aldı. Hazretin taşına kat kat sürülen yeşil boya, harflerin aralarını doldurmuş, mezar taşının alt kısmı betonla toprağa gömülmüş, en lüzumlu tarafları görünmez olmuştu. Revnakoğlu, kazma kürekle Muhyiddin Efendi'nin mezar taşını bu vaziyetten kurtararak ortaya çıkarmış, ancak şahidenin toprakta kalan tarafının zaman içinde eridiğini de görmüştü.

Şekli ve usulü kendine mahsus bir tuhaf nesih kırmasını andıran sülüsle yazılmış mezar kitabesinde: "el-Bâkî, Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Han Gâzî hazretlerinin reîsü'l-habbâzîni merhûm

ve magfûr el-Hâc Muhyiddin Efendi'nin rûhıyıçun el-fâtiha, 876" yazılıdır. Daha önce caminin duvarında bulunan kapak şeklindeki bir başka mermere aynı yazı tarzıyla yazılmış bir başka kitabe de türbenin yola bakan cephesinde yer almaktadır: "Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed Han Gâzî tâbe serâhu hazretlerinin ekmekçibaşılarından merhûm ve magfûrun leh el-Hâc Muhyiddin Efendi hazretlerinin kabr-i şerîfleridir."

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 1992'de aldığı kararla anıt eser olarak tescillenen bu mezar yakın zamanlarda elden geçirilerek bugünkü hâlini aldı. Artık türbe ziyaretten mahrum, akaryakıt istasyonunun telâşı arasında kişiliksiz bir mezara dönmüş bulunuyor:

Yukarıda kısmen özetlediğimiz Muhyiddin Efendi'nin cami ve türbesi etrafındaki rivayetleri toplayan Revnakoğlu, bir rivayete göre Buhurîzâde Mustafa Itrî'nin bu camide imamlık ve mektebinde hocalık yaptığını kaydeder. Sözün tamamını Revnakoğlu'na bırakıyorum (310:9-20,35-37):

> Ekmekçi Baba (Ekmekçibaşı Hacı Mehmed Muhyiddin Efendi), İsa Efendi adında bir zatın oğludur. Edirnekapı'da, Acıçeşme'de, yakın zamana kadar kendi namıyla büyük ve eski bir mahallesi mevcut bulunan "Hacı Muhyiddin Efendi" yahut "Mehmed Çelebi", *Hadîka*'nın söylediğine ve taşında okunduğuna göre Fatih Sultan Mehmed'in ekmekçibaşısıdır. "Reîsü'l-habbâzîn" unvanını haiz bulunması, onun ekmekçiler başı ve reisi olduğunu da bildiriyor. Yaptırdığı küçük ahşap câmi'-i şerîfin inşa tarihi olan 874 Hicret yılında göçerek mihrabın önüne gömülmüştür.
>
> Bugün hâlâ ziyaret edilmekte olan küçük toprak türbesi, Edirnekapı içinde, eski taksimlere göre yine kendi adıyla söylenilen Hacı Muhyiddin Mahallesi'nde, Acıçeşme yahut Acımusluk Caddesi üzerindedir. Son teşkilâttan sonra buraları "Hatice Sultan Mahallesi" adını almış, türbenin bulunduğu tramvay caddesine de "Fevzipaşa Caddesi" denilmiştir.
>
> Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan'ın İstanbul'un en yüksek bir yerinde Koca Sinan'a yaptırdığı meşhur ve pek kıymettar câmi'-i şerîfiyle beraber meydana getirilen aynı cadde üzerindeki Çifte Hamam'ın (Hamam hâlâ Şevki Erkan adında bir kimsenin 338 numaralı pamuk ve yün tarama evidir) alt yanında bundan 30 yıl önceye kadar bir kısım harabesi görülen Hacı Muhyiddin Câmi'-i şerîfi de H.1142

Ekmekçi Baba (Encümen arşivinden)

(M.1729) senesi Muharreminde Balat'tan çıkan ve üç gün üç gece sürerek Marmara kıyılarına kadar uzanan büyük Balat yangınında tamamıyla yanmış, bilâhare yapıldıysa da basit bir şekilde olduğundan yarım yüz yıldan biraz sonra çatısı çökmüş ve nihayet yıkılmıştır. O zamandan beri boş bulunan arsasını şimdi bir otomobil tamirhanesi ile büyük bir ardiyenin işgal etmekte olduğunu görüyoruz.

Kısa bir müddet Nakşibendiyye usulü icra edildiğinden "Acıçeşme Tekkesi" veya "Zaviyesi" denilen, mahalle çocukları için arkasındaki geniş sofada bir de sıbyan mektebi ayrılmış olan bu câmi'-i şerîfin hizmetinde kıymetli ve maruf şahsiyetler vazife almışlardır. Bir rivayete göre 19. asrın en büyük musiki adamı, meşhur Buhurîzâde Mustafa Itrî'nin (ö. H.1124) burada imamlığı ve mektep hocalığı vardır. Hatta bayram tekbirleriyle cuma salâlarını, mukaddes emanetlerin ziyaretleri sırasında okunulan salât-ı ümmiyye bestesini, kezâ camilerde müezzinlik usulünün muayyen şekilde tertiplenmesi, tesbih duası, orta amini, mevlid-i şerîfin bahirleriyle teravih namazında her dört rekatta bir makam değiştirmek usulü, çocuklara kolayca Kur'ân-ı kerîm öğretmek için konulan ve bugüne kadar hâlen tatbik edilmekte olan didaktik melodiler gibi esaslı metotlar Itrî'nin buradaki imameti sırasında lüzum görülerek yapılmıştır.

Câmi'-i şerîfin son imamı ve mektebinin hocası merhum Hacı Mehmed Efendi de burada uzun yıllar vazife gördükten sonra şimdiki Acıçeşme Tramvay durağının bulunduğu yerdeki fevkanî Hatice Sultan Mektebi'ne geçerek her iki yerde bir hayli talebenin feyizlenmesine sebep olmuştur. Edirnekapı ve civar halkı bu mübarek insanı daima saygı ile anar. Takribî olarak Balkan harbi sıralarında irtihal etmiştir.

Ekmekçi Baba'nın türbesi, 1946'da önünden tramvay yolu geçerken (Encümen arşivinden)

Oğlu Safvet Bey de şair imiş. "İmam Safvet" denilen bu değerli halk şairi, elinde sazı ile şiir söyler, semaî, destan, koşma, yıldız, mani, divan okur; güzel sesiyle, nükteleriyle bulunduğu meclislere revnak verirmiş. Daima beklenen ve pek sevilen bir genç olduğundan semaî kahvelerinde kendisini zurna ve çifte nara ile karşıladıklarını, herkesten saygı ve sempati gördüğünü hâlâ dinliyoruz.

Hadîka'da Hacı Muhyiddin Câmi'-i şerîfi için bulabildiğimiz malûmat şundan ibaret: "Banisi Fatih Sultan Mehmed'in ekmekçibaşıdır. Kabri mihrap önündedir, mahallesi vardır."

Aynı sözleri tekrar eden *Sicill-i Osmânî*'de "Nevbahar Mescidi dahi onundur" denilmekte… Bu câmi'-i şerîf, Haseki civarında, eski "Avrat Pazarı" denilen yerde, bugün hâlâ mevcut bulunan Nevbahar Mahallesi'ndeydi, Önceden mescit olarak yaptırılmış, sonra harap olmuş. Kanunî'nin zevcesi olan Haseki Hurrem Sultan H.946'da Aksaray'dan Silivrikapı'ya giden cadde üzerindeki kendi camiini yaptırırken artakalan malzeme ile burasını da tamir ettirmiştir. Nevbahar adında güzel ve sevgili bir cariyesinin ricası üzerine yaptırmış olduğundan câmi'-i şerîf onun ismiyle şöhret almış ve 1158 Hicret yılında Halep valisi iken vefat eden Sultan Mahmud'un vezirlerinden Şehlâ Ahmed Paşa da bu mescide minber koyup vazife tayin eylemiştir. Fakat *Hadîka*'nın bu maddeyi yazarken "Bânî-i evvel Muhyiddin Efendi dahi onda medfundur" demesi bir zühulün neticesi olabilir. Son Cibali yangınında yanıncaya kadar mahalle camii olarak kullanılan bu eski meşhur mabedin yeri, şimdi Taşkasap'ta, "Millet Caddesi" adını alan Tramvay Caddesi üzerinde, Haseki İmareti'ne çıkan Sami Paşa Sokağı'nın sağında ve köşe başındaydı. Küçük arsasının yanında bugün 207-1 ve 207-5 numaralı marangoz ile bir bakkal dükkânı görünüyor.

Edirnekapı'daki Hacı Muhyiddin Câmi'-i şerîfi yıkıldıktan sonra Ekmekçi Baba'nın mihrap önüne rastlayan türbesi açıkta kaldığından üzeri sonradan kapatıldı. Şimdiki Fevzi Paşa Caddesi'ne gelen ön tarafta yeşil, tahta parmaklık içine alınıp ziyaret penceresi hâline getirilmiş olduğundan baş ucundaki büyük camlı fenerde ve bu parmaklığın önünde gece sıra ile mumlar uyandırılmaktadır. (Ecdadımız ve eski zarif insanlar "mumu yakmak" yerine "uyandırmak"; "kapıyı kapamak" yerine "kapıyı çevirmek" yahut "sırlamak" tabirlerini kullanırlardı ki güzel ve ârifânedir.) Ziyaret esnasında somun veya ekmek adandığı da olur.

Yerden biraz yüksekte olan mezarının etrafını düzenlemek, içinin temizliğini muhafaza etmek gayesiyle içerisini tuğla ile çeviren bazı hayır sahipleri yine "hasenât işliyorum" sanarak üst üste sürdükleri boyalarla harflerin arasını doldurmuşlar ve görünmez hâle getirmişlerdir. Aşağı kısmını da harçla, sıva ile toprağa gömerek asıl tarihini gösteren en lüzumlu yerini küçük beton kuşakla örtmüş ve körletmiş olduklarından bu hayır eserini (!) istemeyerek yıkmak zorunda kaldım. Hemen her seferinde olduğu gibi yine kazma küreğe sarılıp bir hayli ter döktükten sonra dünya yüzüne çıkardığımız bu baş şahidesinin toprakta çoğu erimiş, ufalanmış yüzünü görmek ancak mümkün olabildi.

Şekil ve üslûbu kendine mahsus diyeceğimiz bir acayip nesih kırmasını andıran tuhaf bir sülüs ile yazılmış kitabe burada da yine manasız bir tarzda tertiplenmiş: "el-Bâkî- Ebü'l-Feth Sultân Mehmed Han gazi hazretlerinin reîsü'l-habbâzîni merhûm ve magfûr el-Hâc Muhyiddin Efendi'nin rûhıyıçun el-fâtiha, 876."

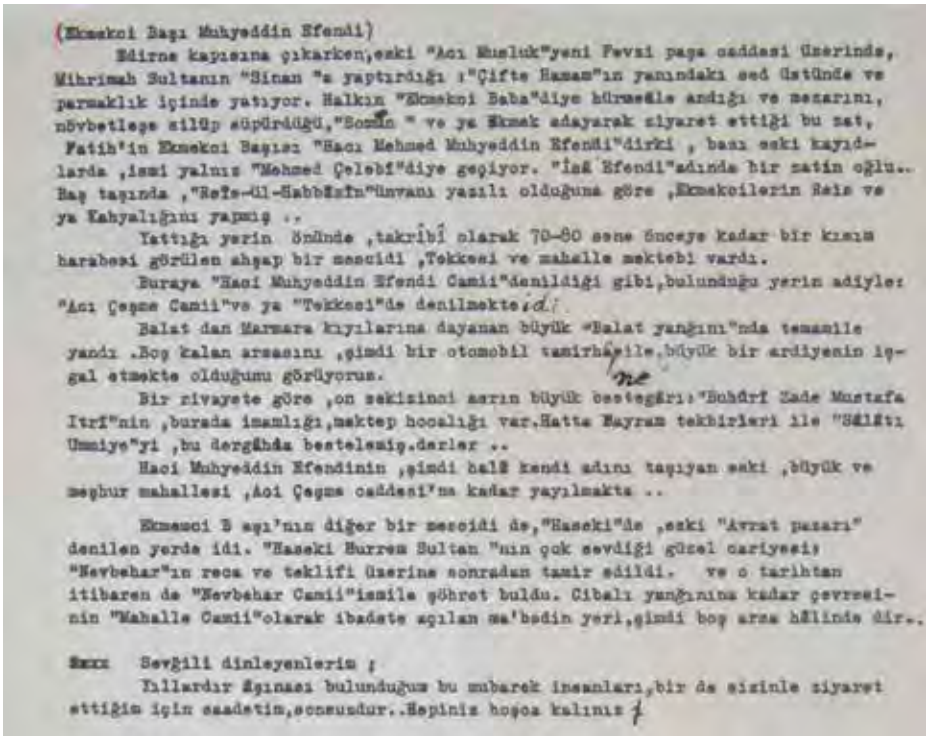
Evvelce câmi‘-i şerîfin duvarında bulunan fırın kapağı şeklinde bir başka mermere aynı çeşit yazı ile kazdırılmış beyaz, yaldızlı diğer bir kitabeyi de şimdi türbenin sağ yukarısında buluyoruz: “Ebü’l-Feth Sultân Mehmed Han Gazi tâbe serâhu hazretlerinin ekmekçibaşılarından merhûm ve magfûrun leh el-Hâc Muhyiddin Efendi hazretlerinin kabri şerîfleridir.”

Revnakoğlu, Tarih Dünyası’nda (31 Aralık 1950) burası hakkında (162:536) bilgi vermişti. Yaptığı bir radyo konuşmasında Ekmekçi Baba ve etrafını şöyle özetliyordu (106:106):

İstanbul’da bir başka Ekmekçibaşı Mescidi de Tophane’dedir, yine Revnakoğlu’ndan aktarıyorum:

Ekmekçibaşı Mescidi, Tophâne-i âmire’de Kâdirîhane karşısındaki sokağın içindedir, Ekmekçibaşı Mahallesi’nin camiidir; minberi yoktur. Camii yaptıran Ekmekçibaşı Ali Ağa’dır, halk Süleyman Ağa bilir. Mihrabın önündeki küçük hazirede yatmakta ise de yazılı taşı yoktur, etrafı tuğla ile çevrilmiştir, sokağa penceresi vardır. Cami biraz yüksekte olduğundan basamakla ve merdivenle çıkılır. Tahta minaresi, camiin kadro harici bırakılmasından bir müddet sonra bakımsızlık yüzünden yıkılmıştır. Bugün 50 numaralı ikametgâh hâlinde olduğundan içinde camiin eski müezzini merhum Mevlüd Çetin Efendi’nin kızları oturmaktadır, fakat haraplıktan çökmek üzeredir. Câmi‘-i şerîfin eşyası Tomtom Camii’ne, o da yıkıldıktan sonra her iki camiin eşyası yine o civardaki Bostaniçi Camii’ne verilmiştir.

Revnakoğlu’nun İstanbul’u anlattığı radyo konuşması metinlerinden

(Ekmekci Başı Muhyeddin Efendi)

Edirne kapısına çıkarken,eski "Acı Musluk"yeni Fevzi paşa caddesi üzerinde, Mihrimah Sultanın "Sinan "a yaptırdığı :"Çifte Hamam"ın yanındaki sed üstünde ve parmaklık içinde yatıyor. Halkın "Ekmekci Baba"diye hürmetle andığı ve mezarını, nöbetleşe silüp süpürdüğü,"Somun " ve ya Ekmek adayarak ziyaret ettiği bu zat, Fatih'in Ekmekci Başısı "Hacı Mehmed Muhyeddin Efendi"dirki , bazı eski kayıdlarda ,ismi yalnız "Mehmed Çelebi"diye geçiyor. "İsâ Efendi"adında bir zatin oğlu.. Baş taşında ,"Refe-ül-Habbâzîn"ünvanı yazılı olduğuna göre ,Ekmekcilerin Reis ve ya Kahyalığını yapmış ..

Yattığı yerin önünde ,takribî olarak 70-80 sene önceye kadar bir kısım harabesi görülen ahşap bir mescidi ,Tekkesi ve mahalle mektebi vardı.

Buraya "Hacı Muhyeddin Efendi Camii"denildiği gibi,bulunduğu yerin adiyle: "Acı Çeşme Camii"ve ya "Tekkesi"de denilmekteydi.

Balat dan Marmara kıyılarına dayanan büyük "Balat yangını"nda temamile yandı .Boş kalan arsasını ,şimdi bir otomobil tamirhanesile,büyük bir ardiyenin işgal etmekte olduğunu görüyoruz.

Bir rivayete göre ,on sekizinci asrın büyük bestekârı "Buhûrî Zade Mustafa Itrî"nin ,burada imamlığı,mektep hocalığı var.Hatta Bayram tekbirleri ile "Sâlâtü Ummiye"yi ,bu dergâhda bestelemiş.derler ..

Haci Muhyeddin Efendinin ,şimdi halâ kendi adını taşıyan eski ,büyük ve meşhur mahallesi ,Acı Çeşme caddesi'na kadar yayılmakta ..

Ekmekci B aşı'nın diğer bir mescidi de,"Haseki"de ,eski "Avrat pazarı" denilen yerde idi. "Haseki Hurrem Sultan "nın çok sevdiği güzel cariyesi "Nevbehar"ın reca ve teklifi üzerine sonradan tamir edildi. ve o tarihtan itibaren de "Nevbehar Camii"ismile şöhret buldu. Cibali yangınına kadar çevresinin "Mahalle Camii"olarak ibadete açılan ma'bedin yeri,şimdi boş arsa hâlinde dir..

Sevgili dinleyenlerim ;

Yıllardır âşinası bulunduğum bu mubarek insanları,bir de sizinle ziyaret ettiğim için saadetim,sonsuzdur..Hepiniz hoşça kalınız !

Beyazıt Bey Mekteb-i İbtidâîsi - Acıçeşme Karakolu

Ekmekçi Baba'yı geçince yol üzerinde yine sağda Beyazıt Bey Mekteb-i İbtidâîsi - Acıçeşme Karakolu vardı.

Beyazıt Bey Mektebi daha sonra karakol oldu (174:424):

> Beyazıt Mekteb-i İbtidâîsi: Hâlen Acıçeşme Karakolu'nun bulunduğu binadır. Sarmaşık şeyhi Hafız Ahmed Sıdkı Efendi, onun oğlu ve câ-nişîni Edirnekapı - Mihrimah imam ve hatibi Şeyh Hafız İbrahim Hakkı (Güner) merhumlar burada yarım asırdan fazla hocalık etmişler, sayısız talebe yetiştirmişlerdir, ruhları şâd olsun.

Edirnekapı Acıçeşme'de Mihrimah Sultan'dan Ekmekçi Baba mezarını geçtikten sonra sağa dönen Hatice Sultan Sokağı'nın Fevzi Paşa Caddesi'ne bakan ön tarafında bir zamanlar Hatice Sultan Camii, Acıçeşme ve Atiye Sultan Çeşmesi vardı. Şimdi bu yapıların üzerinden Fevzi Paşa Caddesi geçmektedir.

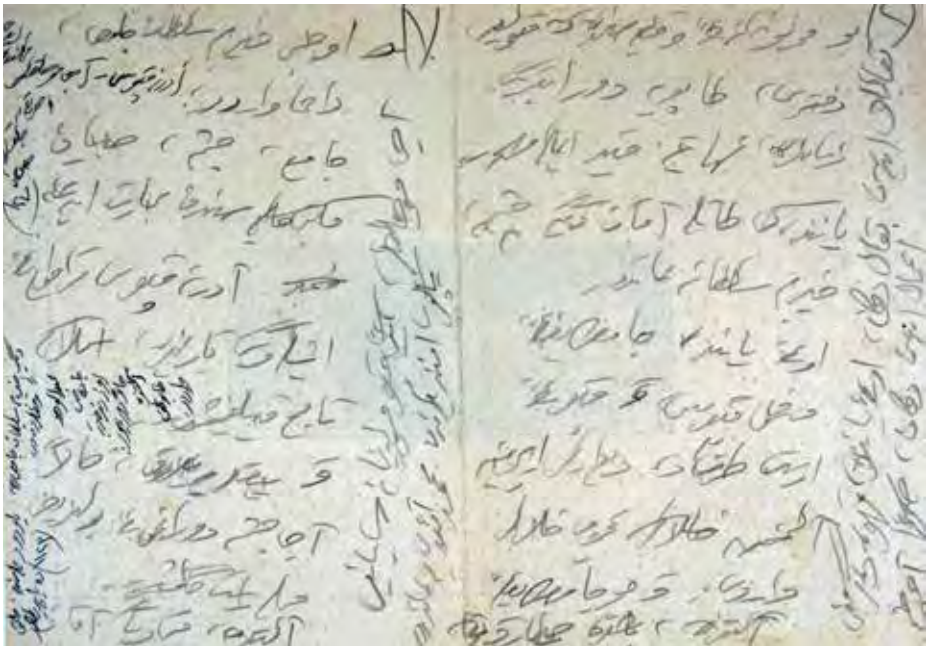
Acıçeşme Karakolu (Yıldız arşivinden)

Revnakoğlu dosyalarında bu cami hakkında birbirini tamamlayan onun iki notu yer alır. İlkinde şunlar yer alır (174:428):

> Hatice Sultan Camii, şimdiki Acıçeşme tramvay durak yerindeydi. Fevkanîydi, merdivenle çıkılırdı; üstünde mahalle mektebi vardı. Hacı Muhyiddin Camii imamı Hacı Mehmed Efendi buranın hocasıydı, "Yeşil Sarıklı Hoca" derlerdi. Bu Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu Hacı Hafız Safvet, semai söylemekle maruftu; sarıkla gezerdi. Sonradan Küçükmustafapaşa'da eczahane açmıştı.
>
> Camiin Çukurbostan tarafına bakan yüzünün altı kârgir, üstü ahşaptı. Altta bakkal, eczahane, kahvehaneden ibaret üç dükkân vardı. Kahve, camiin imamı Boşnak İmam denilen Salih Efendi'nindir. Acıçeşmeler, Edirnekapı tarafına bakan yüzündeydi, daima akardı, suları gür, pek boldu; iki büyük tunç lüleden akardı.
>
> Taşçı Tekkesi'nin karşısındaki pazar tahtalarının bulunduğu [yer] bu camiye karşılık belediye tarafından verilen arsadır.
>
> Hatice Sultan Camii, Edirnekapı tramvayı açılırken belediye tarafından istimlâk edilerek yıkılmıştır. Belediye burasını Evkaf'tan dört bin liraya satın aldı.

Diğer bir notta Revnakoğlu yukarıdaki ifadelerini tamamlar (174:396):

> Edirnekapı - Acı Musluk Mahallesi'ndeydi. Cami, çeşme, sıbyan mektebi külliyesinden ibaretti. Edirnekapı tramvayının işlediği tarihte istimlâke tabi kılınmış ve yıktırılarak hâlen Acıçeşme durağının bulunduğu mahalle rast gelmiştir. Altında mütemadiyen akan acı musluklar, Yenikapı Mevlevîhanesi banisi yeniçeri efendilerinden Mehmed Efendi'nindir. Bu Mevlevîhanenin vakfiyesindeki mütevellisi defteri tapuya devrettiği zamanda nihayetine kaydeylemiştir. Yanındaki tatlı akan diğer çeşme Hatice Sultan'a aitti. Onun yanında câmi'-i şerîfin medhal kapısı ve kapının üst tarafı da duvarlar içerisine alınmış umumî helâlar vardı. Ve bu câmi'-i şerîfin altı başında bakkal dükkânı, onun yanında kahve değirmeni imal eden dükkân vardı, sonra Acıçeşme Eczahanesi… Bu dükkânların hizasında fakat kıble cephesinden biraz ötede "Kör İmam" denilen İmam Refik Efendi'nin kendi mülkü kahvesi ve mahalle imamına mahsus "ihtiyar heyeti odası" tabir edilen bir hususî yer, onun da üstünde güzel havuzlu, yüksekte kahvenin bahçesi ve ondan sonra imam efendinin yağlı boyalı ahşap kendi evi vardı.
>
> Diğer bir Hatice Sultan Camii, Yavedut Mahallesi'nde mülhak vakıflardandır. H.1123'te yaptırılmıştır. Abdülvedut Caddesi üzerindedir, hâlen duruyor; altında tabutluk vardır.

Revnakoğlu'nun Hatice Sultan Camii notları (174:396)

Acıçeşmeler

Semtin bu bölgesine adını veren ve halk arasında "Acıçeşmeler" de denilen çeşmeleri Revnakoğlu şöyle anlatır (174:70):

> Acı Çeşmeler: "Acımusluk" da denirdi. Şimdiki Acıçeşme tramvay durağının bulunduğu yerdeydi. Fevkanî olarak yaptırılmış Hatice Sultan Câmi'-i şerîfinin ve onun yanındaki mahalle mektebinin altında, yine Hatice Sultan'ın eser-i hayrı olan büyükçe bir tatlı su çeşmesi (*Âsâr-ı Ziver Paşa*, s.131) ve onun bitişiğinde yeşil mermerden ve tunç lüleden bol bol dökülen Acısu Çeşmesi durmadan akmaktaydı. Bunların önünde sırayla birbirinden ufak, biri gayet cesîm kırmızı köfeki taşından bir yalak, onun yanında beyaz mermerden oyulmuş diğer bir yalak, yanında yine mermer taşından yaptırılmış diğer bir yalak bu çeşmeleri çok güzel tarzda dekorlandırıyordu. Bunun altında toparlak sütun şeklinde hamallar için bir de mola taşı kondurulmuştu.
>
> Salmatomruk Yokuşu'na inerken soldaki evlerden birkaçı bu hayratın vakıflarındandı. Yenikapı Mevlevîhanesi'ni yaptıran yeniçeri efendilerinden Kâtip Mehmed Efendi'nin hayrı olan bu güzel su teşkilâtı cadde açılırken yola gitti.

II. Beyazıt'ın diğer bir kızı Neslişah Sultan'ın yaptırdığı bir cami de bu civardadır, ondan da ileride bahsedilecek.

1929'da Acıçeşme taraflarında tramvay yolu açılırken

Atiye Sultan Çeşmesi (Sultanzâde Çeşmesi)

Yine bu alanda Atiye Sultan Çeşmesi (Sultanzâde Çeşmesi) bulunuyordu. (Karagümrük Mahallesi, 2507 ada, 11 parsel)

Çeşme yukarıdaki parselin önündeydi, o da Fevzipaşa Caddesi'ne karıştı (174:118-19):

Atiye Sultan yahut Sultanzâde Çeşmesi: Evvelce stadın karşısında bulunan bu güzel yapılı ve gösterişli çeşmeye sonradan verilen isimle "Deli Yaverin Çeşmesi" de derler. Sultanzâde Ali Rifat Bey'in namına validesi tarafından yaptırılmıştı; üstündeki evde Sultan Hamîd'in yaverlerinden "Deli Latîf" namıyla da maruf Arnavut Abdüllatif Efendi'nin oturmasından bu isimle de söylenir olmuştu.

Baştan aşağı kesme mermerle süslenmişti. Ortasında tunç lülesi; sağında, solunda mermer sütunlar arasında kuş yalağı şeklinde gayet zarif yapılmış ayrıca iki küçük çeşmeciği daha vardı ki buradan bakır, pirinç taslarla su içilirdi. Gayet sanatkârane işlenmiş iki metreye yakın boyda nefis talik yazılı kitabesi yazıktır ki 1929'da Edirnekapı Caddesi açılırken yerinden sökülerek Sekbanbaşı Kara Ali Bey Çeşmesi'nin arkasındaki viraneye taş ve moloz yığını altına bırakılmış, yoldan çıkan kamyon dolusu topraklar da buraya dökülünce tamamıyla yerin altına girmiştir. Aynasındaki "maşallâh" taşı Eskici Hasan Ağa'nın kulübesinin damında duruyor.

Not: Neslişah Câmi'-i şerîfi civarındaki Sultan Çeşmesi başkadır. (*Hadîka*, I, 214)

1951'de toprakları kazdırarak altından güçlükle çıkarttığım kitabenin metni (Sözü ve yazı pek güzel olduğu hâlde ne yazık ki birkaç yerde imlâsı bozuktur) şudur:

Habbezâ Sultânzâde Mîr Alî Rifat kim
Gülşen-i ömrin hazân ettikte ol nahl-i vefâ

Fî sebîlillâh şimdi mâder-i pâkîzesi
Oldu tahsîl-i rızâ-yı Hak'ta elhak bî-riyâ

Yaptı ervâh-ı şehîd-i Kerbelâ'yı şâd için
Böyle bir nev menba'-ı dil-cûyu ol kân-ı sehâ

Teşnegânın âb-ı rûyu olduğıçun bu eser
Çeşme-i hurşîde taklîd çarha mâh ola sezâ

Mısra'-ı târîhi hâtif eyle de bir bir hisâb
Kevser-i ayn-ı Alî'den mâ gel iç âb-ı atâ (1210)

Atiye Sultan Çeşmesi (Sultanzâde Çeşmesi, Deli Yaverin Çeşmesi) Yıkılmadan Önce (Encümen Arşivi)

Çeşme yıkıldıktan sonra yerinde Doktor Edhem Necdet'in muayenehanesinin bulunduğu 241 (şimdi 313) numaralı apartman yükseldi. Askerî Tıbbiye menşeli Edhem Necdet, 1913'te yayımlanan *Tekâmül ve Kanunları* adlı eserin sahibidir.

Ali Efendi Tekkesi ve Muhzır Yusuf Ağa Tekkeleri

Bu civarda Ali Efendi Tekkesi ve Muhzır Yusuf Ağa Tekkeleri vardı.

Sade Revnakoğlu notlarında bu iki tekke için yalnız şu iki bilgiye rastlanır (13:110,168):

> Ali Efendi Tekkesi, Edirnekapı'da Acıçeşme taraflarındaydı; Halvetiyye'den olup çarşamba günleri zikir edilirdi.
>
> Muhzır Yusuf Ağa Tekkesi, Edirnekapı civarında Acıçeşme yakınında Ser-habbâzân yahut Ekmekçibaşı Hacı Muhyiddin Mescidi arkasındaydı. H.1262'de Balat'tan Kocamustafapaşa'ya kadar uzanan ve üç gün üç gece devam eden büyük Balat yangınında yandı.

Taşçı Tekkesi - Halil Nizamî Tekkesi

Arkamızı Edirnekapı'ya verdiğimizde Hatice Sultan Sokağı'na girildiğinde sağ tarafta 16 numarada yer alan ve kapısı önünde Kavas Baba'nın mezarı bulunan arsa Cerrâhiyye'den Taşçı Tekkesi, diğer adıyla Halil Nizamî Tekkesi'ydi, (Karagümrük Mahallesi, 2507 ada, 4 parsel)

Asitanesi Karagümrük'te bulunan Cerrâhîlik'in bu merkeze yakın muhitte teşkilâtlandırdığı şubelerinden birisi de arka tarafı Hatice Sultan Sokağı'na, ön tarafı Sofalı Çeşme Sokağı'na bakan Taşçı Tekkesi'ydi. Burada mezarı bulunan Fatih devri ricalinden ve Melâmîlerden Kavas Baba'dan, bu Cerrâhî tekkesinin kurucu şahsiyeti Halil Nizamî'den ve tekkenin ikinci banisi Taşçı Şeyh Seyyid İsmail Aşkî Efendi'den dolayı bu tekkenin "Taşçılar Tekkesi", "Halil Nizamî Hankahı" "Sertarîkzâde Halifesi Nizamî Tekkesi", "Kavas Baba Tekkesi", "İsmail Efendi Tekkesi" ve "Taşçı Tekkesi" isimleri vardı.

Tekkenin Balkan harbinde yıkılmadan önceki şekline ait son vaziyeti ile Kavas Baba'nın mezarının 1950'deki hâli Revnakoğlu'nun Tarih Dünyası'nda (II, Sayı: 20, 1 Şubat 1951, s. 857-858) yayımladığı notlarına şöyle yansımıştı (162:577):

> Kavas Baba hazretleri: Halk arasında mazinne-i kirâmdan yani hüsn-i zannın yeri olan mübarek insanlardan sayıldığı için daima bu şekilde anılır. Fatih'in kavasbaşısı olan, fakat ismi dahi bilinmeyen bu zat hakkında menbalarda hiçbir malûmat yoktur.

Taşçı Tekkesi şeyhi İsmail Aşkî'nin tekke önündeki mezarı (162:578)

Benim İstanbul tekkeleri tarihi münasebetiyle yıllardır yaptığım araştırmalar neticesinde kendisinin Bayramiyye'den olduğu anlaşılmıştır. Türbesi yine Edirnekapı'da Acıçeşme civarında bundan önce okuduğunuz Ekmekçi Baba'nın yanından sapan Sofalı Çeşme Sokağı'nın içindedir ki burasının eski adı Helvacı Sokağı'ydı. H.1189'da vefat eden Sertarîkzâde halifelerinden Şeyh Halil Nizamüddin Efendi'nin, türbesinin yanında uyandırdığı tekkeye Cerrâhiyye'den meşihat koyması üzerine Kavas Baba'nın adı ve Bayramîlik'i günden güne unutulmuş, dergâh bundan sonra "Halil Nizam", "Halil Nizamüddin Tekkesi" isimleriyle meşhur olmuştur.

Tekkenin bu tarihten sonra sekizinci şeyhi bulunan İsmail Aşkî Efendi'nin şeyhliği zamanında ise bu "Halil Nizam" adı da az söylenir olduğundan daha ziyade "Taşçı Tekkesi" ismiyle bilinir olmuş.

Etyemez'de Hasan Halife'nin yaptırdığı diğer bir Taşçı Tekkesi daha vardır ki Kâdiriyye'nin Eşrefiyye kolundan olup bir meşhur adı da Gümüş Baba Tekkesi'dir, bugüne kadar da bu suretle anılagelmiştir. Tekkeye kendi adıyla üçüncü defa ve son olarak isim bırakmış olduğunu gördüğümüz bu zat, Karagümrük'te Hazret-i Nureddin Asitanesi'nin yani pîr evinin şeyhi Galip Efendi'nin halifelerindendir. H.1310'da ölmüş, tekkesine gömülmüştür.

Resminde hayretle gördüğünüz gibi ne şaşılacak, ne tuhaf şeydir ki Türk ve İslâm stilinde bugüne kadar görülmemiş şekilde, bahusus bir tekke şeyhine yakışmayacak surette maşatlık kârı bir tarzda üstü kapaklı, kakmalı, yüksekçe mermer bir lahidin içinde yatmaktadır. Hayatında yaptırdığı bu lahdin aynasına yapıştırılmış talik yazılı yuvarlak kitabenin sonunda ise "Kıtmîr-i bâb-ı evliyâ Şeyh İsmail..." yani "Veliler kapısının bekçi köpeği" sözünün kazılmış olduğu yine hayretle görülür. Bir köpeğin ölüsü, zamanında hangi kapıya bağlı olursa olsun dünya kurulduğundan bugüne kadar böyle bir sandûka-i saltanat içinde saklanmış değildir.

Mahviyet ve tevazu gibi ahlâk ve insanlık faziletlerinin en büyüğüne, en yükseğine bile çekinmeden riya ve samimiyetsizlik karıştırılmış olması gerçekten çok hayret vericidir. Bahusus bu uydurma iftikar, maksat ve gayesi istihkâr-ı

sivâ olan yani dünyayı hiçe saymak, Allah dışında kalan hiçbir şeye kıymet vermemekten ibaret bulunan tarikat adamları arasında görülürse daha çok çirkin oluyor, gören bir insanı da sinirlendirmeye kâfi geliyor.

Kavas Baba'nın tekke ve türbesi şimdiki Hatice Sultan Sokağı'nda 25 ve 35 numaralı evlerin arasında kalan bugünkü büyükçe bir arsanın bulunduğu yerdeydi. 1287'de esaslı bir tamir görmüşse de Balkan harbi içinde harap olup yıkılmıştır. Tekke oldukça büyüktü ve iki kapılıydı. O zamanki teşkilta göre girip çıkılan büyük cümle kapısı Helvacı Sokağı'na açılıyordu.

1941 Haziranında Kavas Baba'nın kitabesini tesbit ederken kabrinin etrafını tuğla ve taşlarla çevrili bulmuştum. Üzerinde tahtadan harap bir sanduka, baş ucunda gül ağacı ve mum feneri, başında yeşil tülbent sarılı "dal sikke" tabir olunan kısa Mevlevî sikkesi vardı. Şimdi daha makbule geçer bir iş yapılmış (!), 18 santim kalınlığında beyaz mermere yazılı kitabeyi ortadan ikiye bölmüşler, yazısını da mum islerinden okunmaz hâle getirmişler.

Bu defa fotoğrafa almak için yeniden temizleyip tepeşirleyip ortaya çıkardığımız kitabeyi bir de sizinle okuyalım: "Lâ ilâhe illallâhu'l-Melikü'l-Hakku'l-Mübîn, Muhammedün resûlullâh sâdıku'l-va'dü'l-emîn. Cennet-mekân Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed Han Gâzî Hazretlerinin kavasbaşısının kabr-i şerîfidir, Sene 854. Bina sene 1287 tarih." 40 x150 - 134x145 ebadında uzun bir müstatil şeklinde olup talik ile yazılmıştır.

Tekkenin Sofalı Çeşme Sokağı'na bakan tarafında ve sağ cihetinde Cilvenaz Kalfa'nın yaptırdığı küçük bir çeşme ve arkasında bir de su haznesi mevcuttur ki hâlen akmakta ve mahalle halkının ihtiyacını görmektedir. Talik yazılı kitabesini bugüne kadar bir yerde çıkmamış olduğu için aynen alıyorum:

"Devr-i Hân Abdülazîz'de ki odur zıll-ı Hudâ - Cilvenâz Kalfa bu aynı yaptı Hak kıldı atâ - Bende Şâkir âcizâne söyledim târîh-i tâm - Mâşaallâh çeşme-i âb-ı hayât oldu binâ. Rebiülahir fî H.Sene 1281"

Bugün yeri garaj olan tekke kapısı önündeki İstanbul'un fethi yıllarına ait bir hatıra olan Kavas Baba'nın mezarı muhafaza edildi. Revnakoğlu'nun tasvir ettiği Kavas Baba'nın mezarından geriye ne ahşap sanduka ne de baş ucundaki büyük gül ağacı kaldı, kitabesi dışında hepsi kayboldu. Mezar şimdi tekkenin Hatice Sultan Sokağı'ndan giriş kapısının soluna yerleştirilmiş, belediyece düzenlenmiş ve mezarın kitabesi günümüze gelebilmiştir.

Şimdi bu boş arsanın üzerinde bir zamanlar var olan tekkeye dair müstakil bir bahis açan Revnakoğlu, yukarıdaki bilgilerin bir kısmının tekrarı da olan şu girişi yapar (232:19-22):

"Sertarîkzâde halifesi Nizâmî Tekkesi" de derler; eski bir adı da "Kavas Baba Tekkesi"dir, sonradan "İsmail Efendi" yahut "Taşçı Tekkesi" denilmiştir. Edir-

nekapı civarında Acıçeşme kurbünde Hatice Sultan Sokağı'ndadır. Evvelce Kasapbaşı Mahallesi'nde Câmi'-i şerîf sokağında idi, sonra Hatice Sultan Mahallesi oldu. Mukabele günü çarşambaydı.

Dergâh-ı şerîfin iki kapısı vardı. Cümle kapısı eski Helvacı, şimdiki Sofalı Çeşme sokağındaydı; alt ucu bugünkü teşkilâta göre Hatice Sultan Sokağı'na inmektedir. Yeri 25 ve 33 numaralı evlerin arasındaki arsadır. Cümle kapısı gayet ziynetli olup önünde mermer sütunlar ve demir parmaklık vardı; tevhîdhânesi gayet büyüktü. Kapıdan içeri girince sağı tevhîdhâne, sol tarafı kahve ocağı ve odalar, içerisinde hazneli bir çeşme, köşede makam postu, önünde tahta parmaklık olup tekkenin ön kısmı da türbeydi. Balkan harbi sıralarında yıkıldı ve enkazı satıldı; harem kısmı halen duruyor.

Taşçı Tekkesi'nin cümle kapısı Helvacı Sokağı'nda, harem kapısı da Hatice Sultan Câmi'-i şerîfinin helâlarının yanına çıkan sokaktaydı. Kavas Baba'nın mezarı tekkenin kahve ocağının önüne rastlıyordu. Kavas Baba Bayramiyye'dendir.

Etyemez'de Hasan Halîfe'nin yaptırdığı Kâdiriyye'nin Eşrefiyye kolundan diğer bir Taşçı Tekkesi daha vardır ki Gümüş Baba Dergâhı da denilmekle maruftur. Yine Kâdiriyye'den bir Taşçı Tekkesi, Kasımpaşa'da Selkapısı'nda olup hâlen arsadır.

Arsasında etrafı taşlarla çevrilmiş, geniş toprak mezar üzerinde kısmen çökmüş harap ve ahşap bir sanduka, baş ucunda büyük gül ağacı; onun önünde 18 santim kalınlığında yeşil renkli, müstatil mermer taş, ortadan kırılmış, kitabesi talik, üstünde fener ve mumlar: "Lâ ilâhe illallâhu'l-Melikü'l-Hakku'l-Mübîn - Muhammedün resûlullâh sâdıku'l-va'dü'l-emîn - Cennet-mekân Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed Han Gâzî (H. 856) - Hazretlerinin kavasbaşısının kabr-i şerîfidir. Binâ sene târîh 1278."

Başında dal sikke tabir edilen yeşil tülbend sarılı kısa Mevlevî sikkesi, onun üstünde de hırka-i şerîf yemenisi tabir edilen kenarları yazılı, ortasında kelime-i tevhîd işlemeli örtü bulunuyordu. Bu örtünün yazısı talikti. Tekkenin arka sokağına doğru sağda duvara gömülü su haznesinin musluğu üstünde kenarları zırhlı, kitabesi mistarlı, düz beyaz mermer taş, talik ile:

Devr-i Hân Abdülazîz'de ki odur zıll-ı Hudâ
Cilvenâz Kalfa bu aynı yaptı Hak kıldı atâ

Bende Şâkir âcizâne söyledim târîh-i tâm
Mâşaallâh çeşme-i âb-ı hayât oldu binâ (Rebiülahir 1281)

Acıçeşme kurbü Şeyh Seyyid Halil Nizameddin Dergâh-ı şerîfinin şeyhi İsmail Efendi'nin zamanında müceddeden inşasına söylenilen tarih:

Hazret-i Abdülazîz Hân âlemin ahyâsıdır
Çamaşır ustası onun Cilvenâz Kalfasıdır

Hak taâlâ ömrün efzûn eylesin tâ haşra dek
Böyle bir zikr-i ibâdethânenin ihyâsıdır

Tekye-i Şeyh Nizâmeddîn tevkîr eyleyip
Bâni-i sânîsi oldu tarz-ı nev inşâsıdır.

Pîr Nûreddîn Cerrâhî uluvvü'l-himmetin
Şeyh Nizâmeddîn Efendi ma'nevî evlâdıdır

Şeyh İsmail Efendi sâhib-i seccâdesi
Pîr ola seccâdesinde sâlik-i takvâsıdır

Halka-i zikr târîh söyledim i'mârına
Tekye-i Seyyid Nizâm'ın Cilvenâz inşâsıdır (H.1283)

Fahreddin Erenden, *Envâr*'ında tekkenin yakınlarında oturan matbuat mensuplarından Cavid adında birisinin tekke haraptır diye belediyeye müracaat ederek büsbütün yıkılmasına yol açtığını, kısa bir süre sonra bu mahallede çıkan bir yangınla Cavid'in akarları ve hanesinin yanıp yok olduğunu kaydeder.

Tekkenin Sofalı Çeşme Sokağı'na bakan cümle kapısının sağ cihetinde duvara gömülü su haznesinin düz beyaz mermer taşı hâlâ duruyor. Kitabe, garaja bu sokaktan girildiğinde hemen sağda, toprak zemine bitişiktir.

خیرالمال ماانفق فی سبیل الله

فیئات ۲،۵ غروش

ادرنه قپوسی داخلنده آجی چشمه قریبنده حضرت خلیل
نظام‌الدین قدس‌سرالمتین‌نام دیکرطاشجی درکاه شریفنك اینه‌سی
صوك درجه مائل انهدام بولندیغندن مصارف تعمیری ایچون
حمیت‌مندانه تقدیم ایدلك اوزره ترتیب ایدیلان
(اعانه بیلتیدر)

Taşçı Tekkesi (Halil Nizamî Tekkesi) yıkılmadan önce tamiri için çıkarılan yardım talep bileti (232:19)

Cerrâhîlik, burada Seyyid Halil Nizameddin'in kendi evini tekkeye dönüştürmesiyle faaliyete başladı. Halil Nizameddin, Sertarîkzâde Mehmed Emin Efendi'den hilâfet almış; posta da asitanenin şeyhi Abdüşşekûr Efendi posta oturtmuştu. Seyyid Nizam soyundan geldiği rivayet edilen Halil Nizameddin Efendi (232:19), vefatına kadar burada beş yıl şeyhlik yaptı; H.1189, M.1775-76 tarihinde ölünce dergâhın mihrabı önüne sırlandı.

Halil Nizameddin'in üç halifesi sırasıyla bu tekkenin post makamında bulundular: Sertarîk Mustafa Sami Şevki Efendi (ö.H.1207, M.1792-93), Mustafa Aşkî Efendi (ö.H.1209, M.1794-95) ve "Makarna"denilmekle meşhur Hafız Mustafa Efendi (ö.H.1219, M.1804-05).

Hafız Mustafa Efendi'den sonra Nureddin Asitanesi'nde sertarîklikleri de olan oğlu Mehmed Salih Efendi (ö.H.1245, M.1829-30) ve onun oğlu Halil Aşkî Efendi (ö.H.1275, M.1858-59), Taşçı Tekkesi'nde posta çekildiler. Halil Aşkî, asitanede 48 sene sertarîklik yapmış, Evrenos Dede'nin türbedarlığında da bulunmuştu. Revnakoğlu, "Futacı" da denilen bu şeyhe dair notlarında onun için (232:19) "Pîr evinde postnişin Şeyh

Abdülaziz Efendi'nin ilk halifesidir. Fevkalade güzel destar sararmış, şeyhinin giydirdiği feraceyi hiç arkasından çıkarmamış" der.

Tekkeye daha sonra Halil Aşkî'nin damadı Kayserili Şeyh Seyyid Osman Kemaleddin Efendi geldi. Nureddin şeyhi Abdülaziz'in yedinci halifesi olan bu zat, tekkeyi H.1276 (M.1859-60)da bırakarak memleketi Kayseri'ye gitti ve orada vefat etti.

Halil Nizameddin'den sonra posta oturan ve mesleği taşçılık olan yedinci şeyh Seyyid İsmail Aşkî Efendi, tekkenin yeniden inşasına muvaffak olduğu için burasının ikinci banisi kabul edilir, tekkeye adını da verdi; Nureddin Asitanesi'nin hacet penceresinin bugünkü son şekli onun eseridir. Revnakoğlu onun için "İsmail Efendi'nin şişe batırarak kulunç okumakta müsellem, mücerrep bir şöhreti vardı" bilgisini de verir.

Revnakoğlu'nun yukarıdaki notlarında da yer aldığı gibi İsmail Aşkî Efendi'nin (232:20) "Tekke arsasının ortasında onun iki kat mermer zemin üzerine 98 santim yüksekliğinde, yanları gayet sanatlı, ziynetli, nakışlı ve oymalı, kapaklı, dikdörtgen beyaz mermer sandukası yer alıyordu, baş ucu yüzünde Halvetiyye tâc-ı şerîfi şeklinde istiflenmiş güzel bir talik ile "Ya Allâh Hû - el-Halvetî - Nureddin el-Cerrâhî - Yâ Hazret-i Şeyh - Kıtmîr-i bâb-ı evliyâ Şeyh İsmail - Sene 1310 (M.1892-93)" yazıyordu.

İsmail Aşkî Efendi kendi mezarının lahdini ölmeden yaptırmış, aynı mezara İsmail Aşkî'nin vefatından sonra posta oturan küçük kardeşi Haffâf Şeyh Hacı Ali Efendi de defnedilmişti. Bu mermer lahit şimdi tekkenin Hatice Sultan Sokağı'ndaki arka giriş kapısının sağındadır.

İsmail Aşkî Efendi'den sonra postnişin olan kardeşi Haffâf Şeyh Hacı Ali Efendi (232:25), Odabaşı'ndaki Kelâmî Tekkesi'nin şeyhliğinden gelmedir; kendisi Nureddin şeyhi Galip Efendi'nin halifesiydi. H. 1322 (M.1905-06) tarihinde vefat edince ağabeyinin lahdine sırlandı.

Burasının son şeyhlerinden Sertarîk Ahmed Rifat Efendi ancak yedi ay tekkede ayin yürütebildi, şeyhliği veremden 1905-06'da vefatıyla son buldu. Bu zatla ilgili Revnakoğlu şu bilgileri verir (232:25-26):

> Sertarîk Ahmed Rifat Efendi (b. Hacı İzzet): Taşçı Tekkesi'ni Şeyh Hacı Ali Efendi'nin mahlûlünden almıştır. Camcılar şeyhi Ali Rıza Hayrullah Efendi'nin halifesidir; Seraskerkapılı Hacı İzzet Efendi'nin oğludur. Nureddin Asitanesi'nde sertarîk idi. Annesi Hasnâ Hanım'ın babası gümrük nazırı ve Bursa defterdarı Ahmed Rifat Bey'dir ki Rifat'ın anne babasıdır, "Topal Rifat" da derler; *Mirâtü'l-Mekâsıd Fî Def'i'l-Mefâsid* adıyla bastırtılmış meşhur bir kitabı Hicrî 1293'te bastırtılmıştır ve başka Bektaşilik'e dair telifatı da vardır.
>
> Tekkenin meşihatinde üç beş ay kadar bulunduktan sonra H.1323'te vefat etmiş ve Taşçı İsmail Efendi'nin ayak ucuna gömülmüştür. Babası Hacı İzzet Bey'in pederi Mustafa Efendi muhasebat dairesi dördüncü şube müdür muaviniydi.

Not: Bu Sertarîk Ahmed Rifat Efendi H.1309'da Seyyid Muhterem Efendi'nin vefatıyla Nureddin Asitanesi'ne sertarîk olmuş ve bu hizmeti 19 sene sürmüştür. Kendisi meşhur Hattat Sami Efendi'nin çıraklarındandır. Taşçı Dergâhı'na şeyh olmazdan önce de Sarıgüzel'deki anne babası Ahmed Rifat Efendi'den kalma konağında zikir ettirirdi.

Tekkenin son şeyhi Sertarîk Rifat Efendi'nin oğlu Ahmed Hadi Efendi'ydi (232:27):

Nureddin Asitanesi son şeyh-i fâzılı Fahreddin Efendi'den tâç giymiştir. Nureddin şeyhi Yaşar Efendi'nin dervişlerindendi ve asitanenin son aşçısıdır. Çocukluğunda kendine Eyüp Sertarîkzâde Tekkesi son şeyhi Hafız Râşid Efendi merhum niyabet etmiştir. Binbaşı rütbeli askerî kâtiplerdendi; iyi devran ettirir, iyi de dua ederdi. Hicrî 1316'da doğmuştu. Son zamanlarda Suadiye'de oturmakta iken 1951 Temmuzunun sonlarında 52 yaşında irtihal eyledi.

18 Temmuz 1951 tarihli Cumhuriyet'te vefat ilânı şöyle çıkmıştı: "Edirnekapı'da Acıçeşme'de mülga Taşçı Tekkesi merhum şeyhi Rifat Efendi'nin mahdumu, Lv. Yzb. Celâl Tarhan ve Tank. Üstgmn M. Ali Kaşıkçılar'ın kayınpederi, Dürnev, Selma, Faruk ve Yüksel'in babası, 3. sınıf muamele memurluğundan emekli Ahmed Hadi Öner'in 17 Temmuz 1951 günü nerf-i dimâgîden Hakk'ın rahmetine kavuşması. Fatih'ten Edirnekapı'ya" (Ali Birinci, Vefat İlânları dosyasından)

Revnakoğlu, Fahreddin Erenden'in Ahmed Hadi Efendi için yazdığı vefat manzumesine yer verir (232:27):

Hû

Kutb-ı âlem Pîr Nûreddîn'e mensûb pür-vefâ
Şeyh Ahmed Hâdî ya'nî öyle bir dervîş-rızâ

Hazret-i Halîl Nizâmî Dergehi'ne şeyh idi
Hem hilâfetle olup sırr-ı tarîka âşinâ

Perde gitmişti gönülden niçe sırlar âşikâr
Vird-i ezkâra müdâvim çünkü her subh u mesâ

Bu fenâda Fahrî idi hep sevdiği şübhesiz
Kalmamıştı zerre-veş kalbinde hubb-ı mâsivâ

Vâlidinin yanında kasr-ı cennet medfeni
İşte makbûl olduğuna bu delîldir Fahriyâ

Hecr-i firkatle tefekkür eyler iken fevtini
Geldi dört nûr oldu "el-Hayyu'l-Gafûr" târîh ona

Sene 1370 9 Şevval. Tamiyelidir, 1366'ya 4 ilâve edilecek.

Bu tekkenin ikinci postnişini Mustafa Sami Şevki Efendi'nin Acıçeşme'deki bir hikâyesi, Fahreddin Erenden'in hatıralarına şöyle geçer:

> Menkıbe-i âlîlerindendir ki beher sabah dergâhında sabah usulünden sonra Acıçeşme'ye karşı, bizim de yetiştiğimiz kahveci dükkânına çıkıp oturup komşularıyla muhabbet etmek mu'tâd-ı mürşidânelerindendi. Zamân-ı âlîlerinde İstanbul'da meşâhir-i mecâzibînden Yuvacı Dede nâmında bir meczup olup elinde daima taşımakta olduğu cenaze gasline mahsus toprak bardaktan herhangi evin kapısı önüne bir miktar su dökerse pek yakın bir zamanda o evden cenaze zuhur ederdi. Günlerden bir gün aziz hazretleri kahvehanede oturmakta iken mezkûr meczup gelir, kahve ocağına elindeki bardakla su döker ve ocağı söndürür. Kahveci Ali Ağa, hazret-i azîzin bendelerinden bir derviş olduğundan "Aman şeyhim, küçük evlâtlarım vardır!" diyerek hazret-i azîzin himmet-i âlîlerine iltica eder. Hazret-i azîz derhâl meczubun arkasından koşar, meczup ise koşmağa başlar. Aziz hazretleri, Edirnekapı önünde meczuba yetişir, ensesinden tutar, kahveci dükkânına getirir ve zorla kahve ocağını meczuba "Şenlendiriver" der. Meczup ocağı uyandırır, kahvehane kapısından çıkar, Edirnekapı'ya gitmekte iken yolda düşer ve irtihal eder. Hazretin bu eser-i kerâmetini müşahede edenler arz-ı şükrân ederler, "Memleketimizi belâdan halâs buyurdunuz" derler. Bu meczubun gezdiği sokakların ahalisi heyecan içinde kalırlardı.

İlâve edelim, Etyemez'de Hasan Halîfe'nin yaptırdığı Kâdiriyye'nin Eşrefiyye kolundan Gümüş Baba Dergâhı da denilen bir Taşçı Tekkesi ile yine Kâdiriyye'den Kasımpaşa'da bir başka Taşçı Tekkesi daha bulunuyordu.

Sarmaşık Tekkesi
Kazasker Abdülkadir Efendi Tekkesi

Niyazi Mısrî Sokağı'na girince solda bugün bir yardım kuruluşu olarak kullanılan Sarmaşık Tekkesi'nin, diğer adıyla Kazasker Abdülkadir Efendi Tekkesi'nin önündeyiz. (Karagümrük Mahallesi, 2484 ada, 24 parsel)

Fevzi Paşa Caddesi'nin bu tarafından Vatan Caddesi'ne kadar uzanan sahada vücut bulan bir yığın tekkenin en eskisi buydu. Burası Kazasker Abdülkadir Efendi'nin Üsküdar Celvetî Asitanesi'nde daha sonra şeyh olacak olan Sabûrî Efendi (ö.H.1130) için yaptırdığı tekkedir. Hazret-i Hüdâî birkaç gün kaldıkları ve meydan açıp mukabele ettikleri için ikinci Celvetî asitanesi sayılırdı. Tekke 1859-60 tarihinde iyi bir tamir görmüş, 1894 zelzelesinde yıkılmış, bir daha da yaptırılamamıştı. Bu tekkenin arsası üzerinde bugün 1998'de büsbütün başka bir mimariyle kimsesiz çocuklar için faaliyet gösteren bir bina yükseltilmiştir. Yan taraftaki ahşap harem binası, son zamana kadar İsmail Hakkı Efendi'nin de oturduğu tekkenin meşrutası ve ayakta kalan tek müştemilâtıdır.

Revnakoğlu, notlarına Muhyiddin Efendi'nin tomarından şu paragrafla başlar (117:43):

> Banisi Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin cedd-i mâderîsi Kazasker Abdülkadir Efendi'dir; "Dede Çelebi" denmekle maruf Mehmed Sabûrî Efendi'ye bina olunmuştur. Bânî-i müşârünileyh Edirnekapı haricinde Emir Buhârî Zaviyesi'nde medfundur. İrtihali 1084'tür. Şeyh Sabûrî Efendi de Üsküdar'da Hazret-i Hüdâî postnişini Gafûrî Efendi'nin yanında yatıyor.

Yukarıdaki malûmata Revnakoğlu'nun tamamlayıcı ilâvesi şöyledir (174:43-44):

> Cuma günleri mukabele olurdu, sonra perşembeye çevrildi.
>
> Yeni kadastro teşkilâtına göre Neslişah Sultan Mahallesi'nde Niyazi Mısrî Sokağı'nda 1 numaradadır. Evvelce burası Tekke Sokağı idi. H.1276 tarihinde mükemmel bir tamir görmüş, 1310 zelzelesinde yıkılmış, sonradan yaptırılmasına irâde-i seniyye çıkmış ise de Balkan harbi dolayısıyla inşaat yarıda kalmıştır.
>
> Asıl Sarmaşık Tekkesi burasıdır. Çevresindeki Ayşe Hatun Zaviyesi'nden başka etrafındaki bütün tekkeler sonradan yaptırılmıştır. Hazret-i Hüdâî burada birkaç gün oturdukları ve dolayısıyla meydan açıp mukabele ettikleri için âsitâne-i sânî sayılır. Cümle kapısı tâkında yeşile boyalı müstatil uzun mermer kitabe: "Yâ Hazret-i Pîr Azîz Mahmûd Hüdâî kaddesallâhu sırrahu, ketebehu İsmail Hakkı 1276"

Bu son cümleye Revnakoğlu, "25 Ağustos 1942 tarihinde tesbit ettiğim bu kitabeyi yazmak için çıktığım merdivenden düşmüştüm, pantolonum yırtılmış, kendim de hafifçe yaralanmıştım" notunu düşer.

Sarmaşık Tekkesi'nin neşesi Celvetîlikle başladı, arada farklı tarikatlara geçmişse de kapanışı yine Celvetîlikle oldu. Posta geçip geçmediği belirsiz olan banisi Kazasker Abdülkadir Efendi'den sonra tekkede sırasıyla denilen Kırımlı Kutb İbrahim Efendi (ö. H.1247, M.1831-32), Şeyh Mehmed Tâhir Efendi (ö. H.1263, M.1846-47), Şeyh Hafız Ahmed Sıdkı Efendi (ö. 1883) ve Hafız İbrahim Hakkı Efendi postnişin oldular.

Revnakoğlu, Muhyiddin Efendi'nin tomarında "Kırımlı Şeyh Halil Efendi" ismini, "Kutb İbrahim Efendi" şeklinde tashih eder.

Yine tomarda Hafız Ahmed Sıdkı Efendi için "Mumaileyh sükûnetli, uzunca boylu, Celvetî taçlı, güzelce bir adam idi. Hazret-i Hüdâî Hankahı'nda imamet ve hitabet hizmetlerinde bulunurdu. Rıhlet, 4 Rebiülevvel 1300 (13 Ocak 1883) Pazartesi" bilgisi yer alır. Revnakoğlu bu nota birkaç cümleyle şeyhin mezar kitabesini de ilâve eder (117:45-56):

> Şimdi Acıçeşme Karakolu'nun bulunduğu Beyazıt Bey Mekteb-i İbtidâîsi'nde de hoca idi; taş mekteptir.
>
> Sarmaşık Tekkesi haziresi, yeşile boyalı, talik yazılı, mistarlı düz mermer taş, başında Celvetî tâc-ı şerîfi: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî - Üsküdar'da defîn pîr-i tarîkat-i aliyye-i Celvetiyye Hazret-i eş-Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâî kuddise sırruhu'l-âlî âsitâne-i aliyyelerinde hitâbet hizmetlerinde iken ve bu makamın dahi seccâde-nişîni es-Seyyid eş-Şeyh Hafız Ahmed Sıdkı Efendi'nin rûhuna el-fâtiha, 4 Rebiülevvel 1300"

Tekkenin son şeyhi İbrahim Hakkı (Güner) Efendi'ydi. Hafız Ahmed Sıdkı Efendi'nin oğlunu Revnakoğlu yakından tanır (117:47-48):

> Oğlu Hafız İbrahim Hakkı (Güner) Efendi merhum, Süleymaniye Câmi'-i şerîfi devrhanbaşısı Hafız Ahmed Muhtâr Efendi kendisine akrabalığı münasebetiyle vekil nasb ve tayin olunmuştu. "Sarmaşık şeyhi Hakkı Efendi" derlerdi. 26 yaşında ve 3 Cumadelula 1329 (2 Mayıs 1911) tarihinde resmen şeyh oldu. Tekkenin meşihati kendisine tevcih edildiği zaman 16 yaşında bulunduğundan 1320 yılına kadar Süleymaniye Camii'nde devrhanbaşı Hafız Ahmed Muhtar Efendi niyabet eyledi.
>
> 1301 tarihinde yedi yaşında iken Hüdâî şeyhi Rûşen Efendi'den dede tacı giymiş, sonra Hüdâî Asitanesi postnişini Gülşen Efendi'den istihlâf edilmişti. Ayrıca Hazret-i Hâşim Hankahı şeyhi Bandırmalızâde Mehmed Galib Efendi'den de 27 Recep 1320 (30 Ekim 1902) tarihinde kendisine teberrüken Hâşimiyye icazesi verildi. Şehremini Odabaşı'nda Firuz Ağa İbtidaî Mektebi hocası ve Hazret-i Sünbül zakirlerinden Yazmacı Hacı Mehmed Efendi'den hıfzını bitirmişti.

1322 tarihinden beri Edirnekapı Mihrimah Câmi‘-i şerîfi imam ve hatipliğini ifa ediyordu. 28 Ağustos 1958 Perşembe günü Bakırköy Akıl Hastahanesi’nde göçtü, Topkapı dışına sırlandı. Kendisini Sinâniyye ve Bektaşiyye meşâyihinden “Müftü Baba” denilen Râmiz Dede gasleyledi, namazını da yine o zat kıldırdı. Beyazıt Bey Mektebi’nde babasının vefatından sonra muallimliği vardır. Karabaş Mahalleli Edhem Dedeefendi merhum bu tekkenin devamlı zakirleri arasında idi.

Sarmaşık Tekkesi’nin son şeyhi ve Mihrimah Camii imamı Hafız İbrahim Hakkı Efendi

Revnakoğlu, hazirede bir başka mezarı da tesbit eder:

Dergâhın haziresinde arkaya doğru mistarlı, düz beyaz mermer şahide, başında işlemeli Kâdirî müjgânlısı var: “Yâ Hû - Gelenler hep sabî geldi gidenlerden haber gelmez - Bu bir ahvâl-i âlemdir giden gelmez, gelen bilmez - Tarîkat-i aliyye-i Kâdiriyye dervîşânından Sarmaşık Mektebi halifesi es-Seyyid Derviş Ahmed Efendi rûhuna, 12 Şevval 1277”

Bir başka bu tekkeye mensup şahsiyetin mezarını Revnakoğlu, Edirnekapı’da tesbit eder (116:264):

Edirnekapı dışında Hacı Yüzbaşı Baba’nın yanında olup talik yazılıdır, başında sikkeye benzer işlemesiz Nakşî tacı: “Hüve’l-Bâkî - Sarmaşık Mahallesi’nde Hakkı Efendi Dergâh-ı şerîfi hulefâlarından ve Cezayir muhacirlerinden eş-Şeyh el-Hâc Ali Efendi’nin rûhuna fâtiha, sene H. 1301”

Ahmed Kâmil Efendi Tekkesi

Acıçeşme'de Keçecipiri Mahallesi'nde Niyazi Mısri Sokağı'nda 28 numaralı büyük binanın önündeyiz. Yapıldığında da tekkenin nizam ve intizamı, şaşaası herkesi hayran bırakan bu mekân Ahmed Kâmil Efendi Tekkesi'ydi. (Karagümrük Mahallesi, 2524 ada, 53 parsel)

Silivri müftüsü Gürcü (Ahıskalı) Osman Efendi'nin küçük oğlu Ahmed Kâmil Efendi, daha önce mensubu olduğu ve asıl adı Filibeli Hafız Mehmed Fehmi Efendi olan Hacı Yüzbaşı Baba'nın bir müddet Süleymaniye'de Tiryaki Çarşısı'ndaki Hilâlci Hanı'ndaki zikir halkasına devam etmiş, kendisine "Nefes ile kafese rağbet etmeyeceksin!" şartıyla hilâfet ve icazet verilince Sarmaşık'taki tekkesini yaptırana kadar burada, Süleymaniye'de usul icra etmişti.

Ahmed Kâmil Efendi'nin şeyhi Yüzbaşı Baba'nın ilk hilâfeti Şa'bâniyye'den Geredeli Halil Efendi'den, son hilâfeti *Miftâhü't-Tefâsîr* sahibi Nakşibendiyye'den Kütahyavî Evliyazâde İsmail Hakkı Efendi'dendi. Yüzbaşı Baba 20 Ekim 1868'de öldüğünde Edirnekapı haricinde La'lîzâde Çeşmesi yakınlarına defnedildi. Revnakoğlu, bu şeyhin mezarını "Edirnekapı haricinde birinci mezarcı kulübesinin arkasında talik yazılı, başında Hamidî fesi, göğsünde destarlı ve işlemeli Nakşî tâc-ı şerîf (müjgânlı gibi)" şeklinde tesbit eder ve kitabesine yer verir (116:254): "Hû - Kutbu'l-ârifîn gavsü'l-vâsılîn Geredeli el-Hâc Halîl Efendi hazretlerinin hulefâ-yı kudsiyyet-nümâsından ve sultânu'l-ârifîn imâmu'l-âşıkîn müfessir-i *Miftâhu't-Tefâsîr* Evliyâzâde Kütahyavî İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin turuk-i isnâ aşereden mürebbâ ve halîfe-i maârif-ihtivâsı seyyid-i ehl-i yakîn hâssa süvârî yüzbaşılarından Filibevî es-Seyyid el-Hâc Hafız Fehmî Efendi hazretlerinin rûh-ı celîl-i mukaddeseleriçün rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha. H. Sene 1285 fî yevmi salı gurre-i Receb [20 Ekim 1868]"

Ahmed Kâmil Efendi, şeyhinin şeyhi olan İsmail Hakkı Efendi'nin adına tekkesini Edirnekapı'da bu mahalde inşa etti. Posta-Telgraf vezne kâtibi Hasan Efendi'den daha önce burada bulunan harap konak yavrusunu satın alıp konağı yıktırdıktan sonra tekkeyi kendi mülkü olarak bu arsa üzerinde 1877-78 tarihinde yaptırmış ve nihayet 2 Nisan 1880'de vakfiyesini de tanzim ederek faaliyete başlamıştı. Vakfiyesinde bir zamanlar bu tekkeden önce burada bir Rifâ'î tekkesi mevcut olduğu yazılıdır.

Tekke esas olarak Nakşibendiyye usulünü takip etmekle beraber Ahmed Kâmil'in diğer tarikatlardan, Kâdiriyye, Desûkiyye, Sa'diyye ve Şâzeliyye'den birtakım unsurları da ayin ve zikir muhtevasına karıştırmasıyla halk arasında adı "Şeyh Türlü"ye, tekkesi de "Şeyh Türlü'nün Tekkesi"ne çıkmıştı. Şeyhin, Murad Molla şeyhi Mehmed Ârif Efendi'den de ayrıca icazetnamesi vardı.

Defter-i Hakanî kâtiplerinden Şeyh Kâmil Efendi'nin yaptırmakta olduğu tekkenin ağır masraflarını karşılamak için çalıştığı dairede bazı tapu kâğıtlarına sahte mühür uydurduğu, birtakım yolsuzluklara bulaştığı iddia edilmiş, bu töhmetten şeyh iki sene kadar ceza almıştı. Daha sonra şeyh postahâne-i âmireye memur olarak devam etmiş, maaşı sekiz yüz kuruşken masrafı dört beş yüz lira tutan bu zaviyeyi yaptırmıştı. Maaşı ve masrafı arasında telafisi imkânsız mesafe dedikodulara meydan veren bu tekkenin şeyhi 1894'teki büyük depremin kırkıncı gününde, 13 Ağustos 1894'te salı günü vefat etti, tekkenin türbesindeki büyük sanduka onundur.

Edebî tarafını ortaya koyduğu matbu bir divançesi olan Kâmil Efendi'nin bazı ilâhîleri bu tekkenin aynı zamanda zakirbaşısı olan Zekâî Dede tarafından bestelendi. Ahmed Kâmil en-Nakşîbendî, yakın temas kurduğu Zekâî Dede'den yılan zehirlerine tesir etmek için okunacak bir havas icazetnamesi de aldı.

Kâmil Efendi'nin vefatından kısa bir süre sonra onun sandukasının önündeki kandilden çıkan bir yangında dergâh birdenbire tutuşmuş, tevhîdhane yanmıştı.

Tekkedeki sandukasında talik edilmiş levhada şunlar yazıyordu (116:241):

Hû

Edeble kıl ziyâret bu makâm-ı Şeyh Kâmil'dir
Delîl ü pîşvâsı zümre-i lâ-havfe dâhildir

Kemâlât u kerâmâtın hüveydâ eyler âsârı
Ulûm-ı akdesi câmi' füyûz-ı Hakk'ı hâmildir

Rümûzât-ı Bahâüddîn Şâh-ı Nakşbendî'ye
Olup âgâh-ı ma'nâ iltifât-ı pîre nâildir

Bu dergâh-ı muallâda mürîdân u muhibbâna
Onun eltâf-ı rûhâniyyeti sârî vü şâmildir

Devâdır işbu âlî türbenin hâk-i ıtırnâki
Açar her dîde-i a'mâyı tûtyâya muâdildir

Aman şeyhim sezâ-yı himmetindir bu hakîr benden
Hevâ-yı nefs ile hayrettedir çün aklı zâildir

Hadîs-i "feste'înû" sırrına tâbi' olup Behcet
Huzûrunda diler irşâdını lutf eyle sâildir

Revnakoğlu, yukarıdaki manzumenin altına (116:242): "Manzumenin sahibi Behcet Bey'e "Matbaacı Behcet" derlerdi. Seyyid Velâyet Tekkesi şeyhi Sa'îd Efendi'nin dervişlerindendir. Şeyh Ahmed Kâmil Efendi'nin vefatına Musullu Hafız Osman Efendi'nin de tarihi vardır. Tarihi söyleyen Behcet Bey de Ahmed Kâmil Efendi'nin dervişlerindendir, Defterhanede mümeyyiz muavini idi; saraylar müdürü Sezai Bey'in ağabeyidir" notunu düşer.

Meclis-i Meşâyih reisi Muhyiddin Efendi'nin yukarıda kısmen ihtisar ettiğimiz notlarında Ahmed Kâmil Efendi bahsi tam olarak şu şekildedir (116:255-58):

> Bu zatın şeyhi Edirnekapı haricinde Taşçılar kurbünde medfun bulunan Hacı Yüzbaşı'dır. Yüzbaşı Baba'nın adı Hafız Mehmed Fehmî Efendi'dir; Filibelidir, "Hacı Yüzbaşı", "Yüzbaşı Baba" derler. Onun da şeyhi *Miftâhü't-Tefâsîr* sahibi Kütahyavî Evliyazâde İsmail Hakkı Efendi'dir.
>
> Ahmed Kâmil Efendi, hanesini Kütahyavî İsmail Hakkı Efendi namına zaviye olmak üzere meşihat vaz' eylemiştir. Kütahyavî'nin nisbeti Şa'bâniyye'den Geredevî Halil Efendi tarafındandır.
>
> Evâilinde postahanede bulunduğu esnada tekkenin nizam ve intizamı ve etrafa gösterdiği şaşaası cümleyi hayran bırakmakta idi. "Hilekârın mumu yatsıya kadar yanar" fehvasıyla postahanedeki memuriyetinden infikâk eder etmez az zaman içindeki inkılâp, tekkenin ve şeyhinin isim ve resmi unutulmuş bir hâldedir.
>
> Kendinin Kütahyalıdan [İsmail Hakkı'dan] yalnız bir inabesi vardır, fakat şeyh-i mûmâileyh Hacı Yüzbaşı'ya Şeyh Kâmil'in hilâfetini vasiyet eylemiştir. Ba'de'l-istihlâf hanesinde tevhide başlar, ba'dehu hanesini zaviye ve vakfiye tanzim ve beher cuma ve pazartesi geceleri karışık ayin icra eder; "Şeyh Türlü" denilmesinin sebebi bundandır.
>
> Ahmed Kâmil fi'l-asl Ahıskalı Osman Efendi'nin oğludur. Pederi müftülük etti. O zaman Şeyh Kâmil, defter-i hakanî ketebesindendi, defter-i hakanînin tapu kâğıtlarına sahte mühür uydurduğundan bazı hilekârlıkta bulunur. İş meydana çıktıkta İstanbul'da iki sene hapsi ile teşhir olunur. Bilâhare postahaneye sekiz yüz kuruş ile devam ettiği sırada dört beş yüz liradan mütecaviz akçe ile bir zaviye bina eyler.
>
> Postahanede dahi bazı memûrîn ile uyuşup birkaç yüz lira da tekkenin su yollarına ve mefruşatına sarf olundukta ihtilâsâtı meydana çıkarsa da Sadrazam Said Paşa'nın kayınpederi dahi zî-medhal bulunmakla keff-i lisân olunur.
>
> Ve oğlu Fuad dahi pederinin isrine tebeiyetle Bâb-ı Seraskerî redif memuru mu olur, ne olursa o dahi bir hayli akçe sirkat eder, nihayet kovarlar. Tekke de suyunu çekmiş değirmene döner, vâh esefâ!

Revnakoğlu, Kâmil Efendi'nin iki halifesine yer verir (116:259,262-64):

> Ahmed Kâmilî Efendi'nin ilk halifesi Silivri müftüsü Hoca İbrahim Efendi'dir. Ekber-i hulefâdan (en yaşlı ve kudretli halife) bulunması itibarıyla şart-ı vâkıf mucebince şeyh olması lâzım gelirken zimâmını şeyhzâdesi Fuad Efendi'ye terk etmiştir.
>
> Son hulefâsından Ağızlıkçı Hasan Basri Dede (b. Abdi) son zamanlarda Ke-

çecipiri Mahallesi'nde (Neslişah Sultan Mahallesi, Zeynelağa Sokağı'nda idi) Ayşe Hatun Zaviyesi karşısındaki küçük evinin alt odasını tevhidhane hâline getirmişti. Fakir, kalender bir zat olmakla beraber yedirip içirmeyi pek severdi. Küçücük odasında hafta geceleri pek çok fukarayı doyurur, uğurladığı zaman da hepsine ayrı ayrı mangır yetiştirirdi. Bakır tenceresini satıp akşama lokma çıkardığı olmuştur. Çakırağa şeyhi Hulki Efendi'ye bir müddet vekâleti vardır. Tahsili olmamakla beraber ruhen müeddep insandı. Sahaflar içinde ağızlıkçı dükkânı vardı. Çarşı esnafı ve ihvan arasında "Ağızlıkçı Hasan Dede" derlerdi, Ahmed Kâmil Efendi'nin eski dervişlerindendi. 1962'de göçtü. Edirnekapı'da Yüzbaşı Baba'nın ayak ucu taraflarına sırlandı; taşı dikilmedi. Dergâhların seddinden bir sene önce istihlâf edilmişti.

Şeyh Türlü Tekkesi

Kâmil Efendi'nin büyük oğlu Fuad Efendi, babasından hilâfetli, aynı zamanda babası gibi Defter-i Hakanî kâtiplerindendi, sonra Bâb-ı Seraskerî redif memuru oldu. Merkez Efendi şeyhi Ahmed Efendi tarafından 24 Eylül 1894'te babasından boşalan posta çekildi. Posta geçmesinden önce yanan semahaneyi postnişinliği sırasında yaptırtıp tekkeyi elden geçirmiş, tekke 7 Şubat 1897'de merasimle açılmıştı. Fuad Efendi bir hayli vakit süren hastalığından şifa bulamamış, yedi yıl kadar süren şeyhliği 22 Kasım 1901 günü irtihaliyle son bulmuş; babasının yanına defnedilmişti. Bu tekkeden ve tekkenin postnişinlerinden hoşlanmayan Muhyiddin Efendi, tomarında bu şehyten menfi bir dille bahseder (116:260):

> Defter-i hakanî ketebesindendir. 23 Rebîülevvel 1312 Pazar [24 Eylül 1894] günü Merkez şeyhi Ahmed Efendi iclâs ettirmiştir. Muhterik olan semahane ile tekkenin yirmi bin küsur kuruş hazîne-i hâssadan tamirine sarf ile hitam bulup 5 Ramazân-ı şerîf 1314 pazartesi [7 Şubat 1897] gecesi küşâdı icra olunmuştur. Bir hayli vakittir hastalıkla imrâr-ı zamân edip nihayet 10 Şaban

1319 perşembe günü irtihalinde tekkenin türbesinde pederinin yanına defnolunmuştur. Her renge boyanır bir herifti.

Fuad Efendi'nin oğlu Osman Fâzıl Efendi posta geçti. Revnakoğlu'nun kaleminde Fâzıl Efendi şu takdirkâr ifadelerle anlatılır (116:260-61):

> Şeyh Osman Fâzıl Efendi (Oral) merhum eski defterhane ketebesinden olup son zamanlarda İhmal Paşa Câmi'-i şerîfinin imamet ve hitabet vazifelerini görmekte idi. Terbiyeli, müeddep, bütün icaplarıyla dervîş-nihâd, pâk-haslet bir zattı. Herkesin işine koşar, her hastayı ziyaret eder, hemen her tanıdığının cenazesinde bulunur, ihvân-ı tarîkattan olanın cenazesinde ise icap eden usul ve erkânın icra edilmesi için kendini parçalardı. En sıkı zamanlarda bile hiçbir şeyden korkmayarak, çekinmeyerek cenaze önünde tevhîd-i şerîfe, ism-i hûya başlayacak kadar cesaret ve celâdet göstermekten kaçınmamıştı. Sahte dervişleri, riyakârları, ürkek ve korkakları haklı olarak ayıplar ve azarlardı. Kendisine bir şey sorulduğu zaman ne biliyorsa söylerdi, başkalarını da tavsiye ederdi. Cemiyetlerde dua ederdi. Şeyh Kenan Bey'in cenazesini musallâda tezkiye etmiş, merhum için "Ârif billâh, kutb-ı ilâh...." demişti de yalnız buna hayret etmiştim.
>
> Son zamanda zatülcenbe yakalandı. İki gün yattıktan sonra 4 Aralık 1954 cumartesi günü ikindiden sonra gözlerini burada yumdu ve gözlerini dîdâr-ı kibriyâya açtı. Arzusu üzerine tevhîdhanede gaslini yaptık, bütün icaplarını yerine getirdik. Gaslinden sonra cihazlanırken bu fakir de fâtiha eyledi. Merkez Efendi'de hazireye girerken sağda birinci adaya sırladık. Numarası 6187.

Osman Fâzıl Efendi'nin vefat ilânı (Yeni Sabah, 5 Aralık 1954, Pazar)

VEFAT

Edrnekapı Sarmaşık Niyazi Mısrî sokak Mülga İsmail Hakkı Efendi dergâhı eski şeyhi târiki nakşiye meşayihinden esseyit

OSMAN FADIL EFENDİ

Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 5 Aralık Pazar günü saat 10 da mülga dergâhtan alınarak metfeni mahsusasına tevdi edilecektir.

Bütün akraba ehibba ve ihvanın teşrifleri rica olunur.

Refikası: Maide Oral
Mahdumları: Kâmil Oral, Seyfi Oral
Kerimesi: Fecriye Özel
Damadı: Ali Sırrı Özel.

Revnakoğlu, bu son şeyhin de mezar yerini ve kitabesini eksiksiz tesbit eder (116:263):

> Merkez Efendi haziresi, birinci adada, dar yolun gerisinde, ikinci sıradaki Kurmay tuğbay Arif Bilek'in betonla çevrili aile kabrinden arkaya üçüncü mezar. Baş ucunda dört köşeli mistarsız düz beyaz mermer üzerine yeni harflerle, başında güzelce yapılmış Nakşî tacı: "Allah Hû - Tarîkat-i Nakşibendiyye'den sâhib-i dîvân Kutbu'l-ârifîn eş-Şeyh Ahmed Kâmil Efendi hafîdi ve eş-Şeyh Mehmed Fuad Efendizâde günahkâr Şeyh Osman Fâzıl'ın kabridir, bir fatihaya muhtaçtır. Doğumu 1293-1880; Vefatı: 4-12-1954."

Tekkenin sokağa bakan cümle kapısının sağında küçük çeşmenin talik kitabesinde "Kemîne bendesi Sâbit bu cevher târîhi yazdı - Şifâdır rûh-ı Fehmî aşkına nûş eyle gel zemzem" yazılıdır. Çeşmeyi yaptıran Fehmî Efendi, Ahmed Kâmil Efendi'nin şeyhi bulunan Hacı Yüzbaşı Baba'dır.

Kapının solunda aynı boyda, aynı şekilde diğer küçük çeşmenin yine talik yazılı kitabesinde "Cevher-i târîh Ârif söyledi himmet ile - Gel sebîl-i Kâmil'e kim nûş et âb-ı kevseri" yazar. Manzumenin sahibi Ârif Bey, Ahmed Kâmil Efendi'nin şair ve edip dervişlerindendi. Cümle kapısı tâkında talik yazılı kitabe:

Hak'ın imdâdı Şâh-ı Nakşibend'in feyz-i lutfuyla
Binâ oldu bu âlî tekye-i Hakkî-i bî-hemtâ

Gel ey zevk ü muhabbet isteyen tâlib bu dergâha
Safâ-yı zikr ile "lâ"dan geçip ol mazhar-ı "illâ"

Bu dergâh-ı muallâ-pâye-i Hakkî-i sâhib-dil
Sezâdır ka'betü'l-uşşâk dense ey dil-i şeydâ

Kapısından girip gamdan halâs olsun muhibler kim
Bu dergâh ehl-i derdin melce-i dermânımdır hakkâ

Mücevher bâb-ı lutfu üzere Hâmî yazdı târihi
Yapıldı tekye-gâh-ı Nakşibendî dilkeş ü ra'nâ

H.1294 [1877-78]

Osman Fâzıl Efendi, tekkeler devri kapandığı için posta oturamayacak olan çocuklarından Kâmil Efendi'ye hilâfet vermişti (116:264):

> Şeyh Fâzıl Efendi merhum, oğlu Kâmil Efendi'ye de hilâfet vermişti. Sağ rehberi Çakırağa şeyhi Hulki Efendi, sol rehberi Sünbülî hulefâsından Kutucu Faik Efendi idi. Tarihi 11 Cemaziyelahir 1341, 16 Kânûn-ı sânî 1339, 29 Kânûn-ı sânî 1923 pazartesi gecesi. Aynı gecede küçük oğluna da Nakşî müjgânlısı giydirmiştir.

Yukarıda hülâsa ettiğimiz Revnakoğlu'nun bu tekkeye ve şeyhlerine dair verdiği malûmatlarda önce tekkenin umûmî vaziyeti ve vakfiyesi Muhyiddin Efendi'nin tomarından iktibasla yer alır (116:252-53):

> Edirnekapı civarında Acıçeşme'de Keçecipiri Mahallesi'nde Tekke Sokağı'ndadır; yeni teşkilâta göre Edirnekapı'da Hatice Sultan Mahallesi'nde Niyazi Mısri Sokağı'nda 34 [Şimdi 28] numaralı büyük binadır.
>
> "Şeyh Türlü" diye de anılır. Mûmâileyh Şeyh Kâmil Efendi, vakfiyesini tanzim edip evvelâ kendi nefsine ba'de-vefâtihi hulefâ-i hulefâ-i hulefânın akdem ve elyakına şart eder. Şeyhi namına yaptırdığından "Hakkı Efendi Tekkesi" de denilmektedir. Beher pazartesi ve cuma geceleri usûl-i Nakşibendiyye icrası meşrûttur; Nakşibendiyye'dendir. Ramazanda mukabele geceleri olurdu.
>
> 21 Rebîü's-sânî 1297 [2 Nisan 1880] tarihiyle Mahmud Paşa Mahkemesi'nde vakfiyesi kaydolunmuşur: Tarîkat-i aliyye-i mezkûreden müstahlef ehil ve erbap bir kimse şeyh ve mütevelli ola, evkâf-ı hamsede salât-ı mefrûzayı cema-

atle eda eylemek ve ayda iki defa hatm olmak üzere cüz'-i şerîf tilâvet etmek şartları dahi vardır. Mürîdânından altı kimse beher hafta mukabele gecelerinden maada beş gece de Kur'ân-ı kerîm hatmi tilâvet edip haftada bir hatm oluna; bunlar tekkenin şeyhinin re'yiyle intihap oluna. Meşihat ve tevliyetin hall vukuunda Koca Mustafa Paşa Dergâh-ı şerîfi şeyhleri inhâsıyla meşrûtun lehine tevcih kılına.

Vakfiyenin tam metni şöyleydi (116:245-46):

Mahmiye-i İstanbul'da Yenibahçe kurbünde Keçecipiri Mahallesi'nde sakin postahâne-i âmire ketebesinden ve tarîk-i aliyye-i Nakşibendiyye hulefâsından sâhibü'l-hayrât ve râgıbu'l-meberrât eş-Şeyh Ahmed Kâmil Efendi b. Osman Efendi.

Tekke-i Rifâ'î tabir olunan ve tarîk-i âmm ile mahdut, yirmi numara ile murakkam harap ebniye ve bir miktar bahçeyi müştemil bir bap menzili, bahçesi derununda bir bap semahane inşa ile tarîk-i aliyye-i Nakşibendiyye zaviyesi ithaf etmem ile zâviye-i mahdûde-i mezkûre ile her biri yed-i mâlım olup...

Şeyh aylığı: Zâviye-i mezkûrede şeyh bulunan zata şehriyye otuz kuruş ve mürîdânından ehil ve erbap kimse imam olup galle-i merkûmeden on kuruş ve bir kimse dahi müezzin ve kayyım olup galle-i merkûmeden şehriyye beşer kuruştan on kuruş vazife verile.

Taamiyye: Zâviye-i mezkûrenin taamiyyesi için galle-i merkûmeden şehriyye kırk beş kuruş harc ve sarf oluna. Ve cihât-ı mezkûre hizmetlerine tayin olunacak kimseler tekke-i mezkûrede şeyh bulunan zatın re'y ve intihabıyla tayin ve azilleri dahi re'ylerine mahsus ola. Ve zâviye-i mezkûrenin vazîfe-i mersûmesiyle meşihat ciheti ile vakf-ı mezkûre ber-vech-i hasbî tevliyeti lâyık-ı libâs-ı hayât oldukça nefsime ve vâsıl-ı civâr-ı rahmet-i Bârî olduğumda hulefânın ve hulefâ-i hulefânın ve hulefâ-i hulefâ-i hulefânın akdem ve elyakına ve ba'de'l-inkırâz tarîkat-i aliyye-i mezkûreden müstahlef ehl ve erbap bir kimse şeyh ve mütevelli nasb ve tayin olunup tevliyet-i mezkûre meşihatten tefrik olunmaya. Ve meşihat ve tevliyet-i mezkûrelere hall vukuunda İstanbul'da Koca Mustafa Paşa civarında kâin Hazret-i Sünbül Sinan kuddise sırruhu'l-müsteân dergâh-ı şerîf şeyhleri inhâsıyla ber-minvâl-i muharrer meşrûtun lehine tevcih kılına. Ve mürûr-ı eyyâm-ı a'vâm ile şerâit-i mezkûreye riayet münkarize olur ise menâfi'-i vakf mutlaka tarîkat-i aliyye-i mezkûre fukarâsına harc ve sarf oluna.

Tekkenin sokak kapısının iki tarafındaki çeşmeler için Revnakoğlu notlarında yer alan malûmat şöyledir (116:249):

Cümle kapısı sağında küçük çeşmenin talik kitabesi:

Kemîne bendesi Sâbit bu cevher târîhi yazdı
Şifâdır rûh-ı Fehmî aşkına nûş eyle gel zemzem

Çeşmeyi yaptıran Fehmî Efendi, Ahmed Kâmil Efendi'nin şeyhi bulunan Hacı Yüzbaşı Baba'dır.

Kapının solunda aynı boyda, aynı şekilde diğer küçük çeşmenin yine talik yazılı kitabesi:

Cevher-i târîh Ârif söyledi himmet ile
Gel sebîl-i Kâmil'e kim nûş et âb-ı kevseri

Manzumenin sahibi Ârif Bey, Ahmed Kâmil Efendi dervişlerindendir; şair ve edip bir zat idi. Bacısı Kübra Hanım, Kâdiriyye ve Nakşî taçlarını pek güzel işlerdi, bürümcek gibi takke dikerdi. Elinden çıkma tâc-ı şerîflerden birini Şeyh Fâzıl Efendi de ziyaret etmiştim.

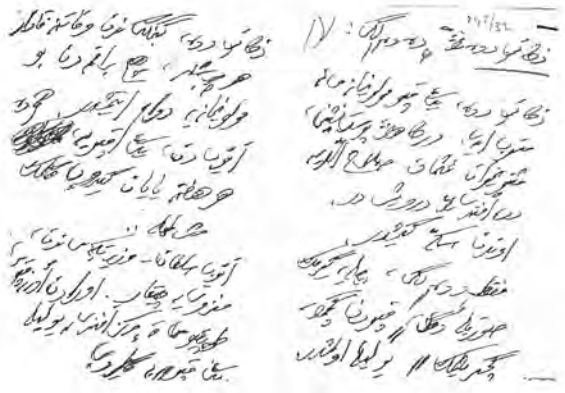
Tekke şimdi Eram Özel Eğitime Muhtaç Çocuklara Yardım Derneği'nin faaliyet binasıdır.

Şeyh Türlü Tekkesi - Ahmed Kâmil Efendi Tekkesi

Revnakoğlu Arşivinden Zekâî Dede'ye, Oğlu Hafız Ahmet Irsoy ve Torunu Münir Kökten'e Dair Bilgiler ve Belgeler

Rauf Yekta'nın Zekâî Dede üzerine kaleme aldığı *Esâtiz-i Elhân*'da verdiği malûmat arasında yer alan biyografik yekûna henüz ilâve yapılmamıştı, sonraki çalışmalarda da Zekâî Dede'nin bu biyografisi hep tekrar edildi. Ahmet Irsoy'un babasının biyografi sahasında kalem yürütmeyişi, ailenin Münir Kökten dışında musikiyle doğrudan münasebettar olmayışı, yakın tarihimizin kuvvetli sesinin biyografi cihetinden ihmal edilmesinde müessir olmuştu. Bu boşluğu kısmen Cemaleddin Server Revnakoğlu doldurmuş, yazık ki bu notlar açığa çıkmamıştı. Revnakoğlu neşir yüzü görmeyen notlarına Zekâî Dede'nin yanında yetişen ve 1969'da vefat eden musikişinas torunu Münir Kökten'le kurduğu temas ve ondan temin ettiği malzemeyi, yine birçoğunu tanıdığı ve haklarında biyografik yazılar da yazdığı Zekâî Dede'nin çıraklarından derlediklerini ilâve kaydeder. Bilhassa Eyüp tarihi, musikisi, dini ve sufi hayatına dair çalışmalarında Zekâî Dede ve muhiti onun zengin, fakat dağınık notlarında yer alır. Bir kompozisyondan mahrum olan notlar Revnakoğlu'nun dosyaları arasında dağılmış vaziyettedir.

Zekâî Dede'ye Dair Biyografik Malzeme

Zekâî Dede'nin Dedeliği (242:11-12): Zekâî Dede, Yenikapı Mevlevîhanesi'ne mensuptu; dergâhın postnişini Mesnevîhân Osman Salâhaddin Dedeefendi'nin dervişidir, ondan sikke giymiştir, fakat dedeliği çileye girmek suretiyle değil, kapıdan geçmek, geçirilmek yoluyla olmuştur.

Zekâî Dede gençliğinden vefatına kadar her perşembe hiç bırakmadan bu Mevlevîhaneye devam etmiştir hem de Eyüp'ten Yenikapı'ya her hafta yayan gidip gelmek şartıyla. Eyüp Sultan Vezir Tekkesi'nden Münzevî'ye çıkar, oradan Edirnekapı, Topkapı ve Merkez Efendi yoluyla Yenikapı'ya gelirdi. Vefatına yakın

Zekâî Dede, Darüşşafaka öğrencileriyle mesirede (İstanbul Üniversitesi fotoğraf koleksiyonundan)

rahatsızlandığı hafta içinde galiba ilk ve son olarak bir defa merkebe binmişti. Bazen yanına torunu Münir'i de alırdı.

Dergâhta ilk zamanlar Kudümzenbaşı Ahmed Hüsameddin Dede'nin sağına otururdu; onun vefatından sonra Zekâîzâde Hafız Ahmed Efendi kudümzenbaşı oldu.

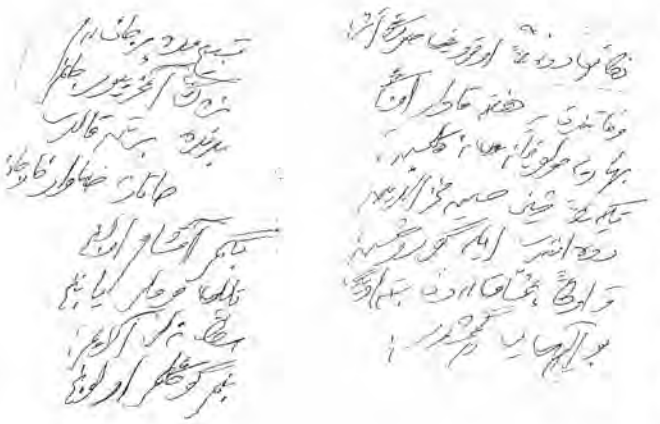
Dergâhın vakfından yahut dışarıdan gelen nezir kurbanlardan bir tanesi Zekâî Dede'ye Mevlevîlerce gösterilen fevkalâde hürmet dolayısıyla Eyüp'teki evine gönderilirdi. Bu canlı kurbanı matbah canlarından biri çilekeşlik icabı olarak Yenikapı'dan Eyüp'e sırtında getirir, Zekâî Dede'nin evine teslim ettikten sonra aynı yoldan yine tekkeye dönerdi.

Zekâî Dede'nin Vefatı (242:4-8): Ayağının birini torunu Münir Bey yıkadı. Zekâî Dede o gün kazaya kalan üç vakit namazını bu şekilde yatağında oturarak yastığı secde eylemek suretiyle eda eyledi. Namazdan sonra yatağının yanında oturan talebesinden Hafız Şükrü Efendi aşr-i şerîf okudu. Saat sekizdi. Arada bir gözlerini açarak etrafına ayrılık ima eden manalarla bakıyordu. Artık yatağından çıkamadı. O geceyi rahatsız olarak geçirmiş, alaturka saatle 8.30'da derin bir sükûn ve gönül rahatı içinde huzûr-ı kibriyâya varmıştır.

Günlerden salı idi, ertesi çarşamba günü Bahariye Mevlevîhanesi'nin mukabele günüdür. Zekâî Dede'nin vefatı münasebetiyle mukâbele-i şerîfe yapılmamıştır.

Mevlevîhanenin şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Zekâî Dede'nin evine gelmiş, bütün muhibbân-ı Mevleviyye de arkadan gelerek evin en alt kattaki taşlığında ism-i celâl ve na't-ı Mevlânâ okunmuş ve gasli yapılmıştır. Hasîb Efendi Dergâhı hulefâsından Yazıcızâde Hafız Ahmed Efendi gasletmiştir.

O günkü na't-ı şerîfi Eyyûbî Zakir Şeref Efendi

okumuştu. Cenaze giderken yolda okunan ilâhîler arasında Zekâî Dede'nin kendisinin uşşaktan bestelediği "Neyleyeyim dünyayı bana Allahım gerek" ilâhîsi de okunmuştu; ilâhîleri Zakirbaşı Hafız Şükrü Efendi idare ediyordu.

Zekâî Dede vefatında 75 yaşında idi. Kabir taşı yazısını Bahriye Matbaası hattatı Eyyûbî Cemil Efendi yazdı: "Ya Allah Hû - Son devrin klasik Türk musikisi üstadlarından, sahasında mektep sahibi Eyyûbî, Mevlevî, Hoca, Hafız Mehemmed Zekâî Dede Efendi merhumun ve ailesi efradının makberesidir."

Zekâî Dede'nin Bestelediği ve Okuduğu Son Eser (242:58): Vefatından bir hafta kadar önce Bahariye Mevlevîhanesi'ne gelmiş, tekkenin şeyhi Hüseyin Fahreddin Dedeefendi ile görüşmüş ve ona uşşaktan bestelediği bu ilâhîyi geçmiştir:

Şehenşâh-ı cihân-bân-ı risâlet şâh-ı zî-unvân
Muhammeddir Muhammeddir Muhammeddir
Muhammeddir
Bu nazmı söyledim rü'yâda âlemlere sultân
Muhammeddir Muhammeddir Muhammeddir
Muhammeddir

Zekâî Dede'nin uşşak makamında son ilâhîsidir. Mevlid tevşihlerinden olarak okunduğu gibi kıyam tevhidinin uşşak devrinde meselâ "Eyâ nahve'l-hâdî" şuğulünden sonra da okunulur.

Zekâî Dede ve Nota (242:34): Zekâî Dede Hamparsum notasını ve alafranga notayı mükemmel surette okur, fakat yazamazdı. Oğlu Hafız Ahmed İlhâmî Efendi de böyle idi, bundan dolayı Zekâî Dede bestelediği eserlerin notasını damadı Fahreddin Bey'e yazdırırdı (Münir Dede'nin babası). Eserlerinin bestesini armonik çalarak yapardı; dizinin üstüne koyduğu armonikin körüğünü kaldıra indire bestelerdi.

Zekâî Dede'nin Evi (242:59): Zekâî Dede'nin baba evi yanınca Mısırlı Fâzıl Mustafa Paşa, Bahariye Caddesi'nde Şah Sultan Tekkesi sırasındaki yalısının selâmlık kısmını Zekâî Dede'ye ayırmıştı. Zekâî Dede bir müddet burada misafir olarak kalmış, oğlu Hafız Ahmed İlhâmî Efendi bu yalıda dünyaya gelmiştir. Fâzıl Mustafa Paşa bu sıralarda Zekâî Dede'nin evi için yeniden yapılsın dediği hâlde Zekâî Dede, paşadan habersiz kendisi yaptırtmıştır. Kurukavak'taki bildiğimiz ev bu evdir, 1284'te yaptırılmıştı.

Zekâî Dede'nin Şahsî Evrakından: Filibeli Hasan Sabri Efendi'nin Zekâî Dede'ye Verdiği Dua ve Vefk İcazeti

Revnakoğlu arşivinde yer alan bir başka belge, Filibeli Hasan Sabri Efendi'nin Zekâî Dede'ye verdiği vefk ve tesirli duaları okumasına ruhsat icazetnamesidir. Arapça icazetname metninde Seyyid Hasan Sabri Efendi, ilmî sahada yaptığı gayretler neticesinde kendisinde kifayet gören Kasımpaşalı Şeyh Ahmed ve Abdullah Bagdâdî'ye mülâzemet ettiğini, hizmetlerinde bulunduğunu, nihayet onlardan bu yolda icazetname aldığını, yaşlılık zamanlarında yanına gelen Zekâî Dede'yle görüştüğünü, onun ilmini takdir ettiğini kaydeder ve kendisinden

icazet iltimas eden Zekâî Dede'ye 14 Safer 1296'da (7 Şubat 1879) mührünü de basarak bu vefk ve dua icazetnamesini verir (242:60):

Eyüp'ün hafızları hıfzlarını daha ziyade Zekâî Dede'nin amcası ve hocası "Pepe Hoca" unvanlı Hafız İbrahim Zühdî en-Nakşıbendî'den, hattatları da hattı Zekâî Dede'nin babası Hafız Süleyman Hikmetî Efendi'den (ö. 1284 [1867-68]) meşk ederdi. Bu meşk ve hıfzlar hep Eyüp Kalenderhane Mektebi'nde hayat bulur. Zekâî Dede'nin amcası da, babası da bu mektebin muallimleridir.

Zekâî Dede'nin "kırâat-i Âsım üzere hıfz-ı Kur'ân"ı bu mektebin başhocası olan amcasındandır.

Kalenderhane Mektebi'nde Zekâî Dede'nin amcası Hafız İbrahim Zühdî en-Nakşıbendî'nin ve babası Hafız Süleyman Hikmetî Efendi'nin hocalıklarında ikinci silsile de bu iki hocanın müşterek talebesi Hoca Osman Hilmi Efendi 12 Cumâde'l-ûlâ 1335 (6 Mart 1917) ile inkişaf kaydeder. Fahreddin Dede'den başına sikke giymiş, Zekâî Dede'den meşk etmiş olan Hoca Osman Hilmi Efendi, La'lîzâde - Kalenderhane Mektebi'nin evvelâ başkalfası sonra hâce-i evveliydi, aynı zamanda Zal Mahmud Paşa Camii'nin imamlığını, Hazret-i Hâlid Türbesi'nde de *Buhârî-i şerîf* mukarrirliği vazifesini yürütüyordu. Hazretin uzun biyograsini işleyen ve bu şahsiyetin etrafına dair mufassal bilgiler veren Revnakoğlu'ndan kaydettiğimiz şu satırlar Osman Hilmi Efendi'ye dairdir (79:90,99):

Hafız Osman Efendi (Hafız Osman Kalfa) "Başkalfa" "Başhafız" diye de meşhurdu; Eyüp Sultan türbedarı ve Kalenderhane Mektebi başmuallimi idi. Nisbeti ve ilk feyzi Hacı Feyzullah Efendi'dendir. Zekâî Dede'nin babası Kalenderhame Mektebi yazı hocası Süleyman

Rauf Yekta'nın *Esâtîz-i Elhân*'ının kapağı

Hikmetî Efendi'den izn-i ketebe almıştı. Beş yüzden fazla hafız yetiştirmiş olup bunlardan 313'ünün adı mazbuttur. Gayet kerem sahibi, eli açık, cömert olduğundan "Sofrası meydanda bir er" diye şöhret bulmuştur. Misafirlerini ekseriya Topçular'daki bağında izaz eylerdi. 12 Cumade'l-ûlâ 1335'te (6 Mart 1917) göçtü.

Hoca Osman Efendi, Eyüp Câmi'-i şerîfinde sol maksurenin içindeki kütüphanenin hâfız-ı kütübü idi. Bunun karşısında sağ minarenin dibindeki diğer kütüphanenin hâfız-ı kütübü de İmam Sâkıb Efendi idi. Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dedeefendi merhum ramazân-ı şerîflerde dergâhtan camiye indiği zaman Hafız Hoca Osman

Zekâî Dede'nin Şahsî Evrakından: Zekâî Dede'nin Oğlu Hafız Ahmed Irsoy'a (İlhâmî) Verdiği Aşere Okuma İcazeti

Efendi'nin kütüphanesi önünde otururdu, bu münasebetle Hoca Osman Efendi ile aralarında bir dostluk teessüs etmişti; Hoca Osman Efendi'ye teberrüken sikke giydirmesi de bundan dolayıdır.

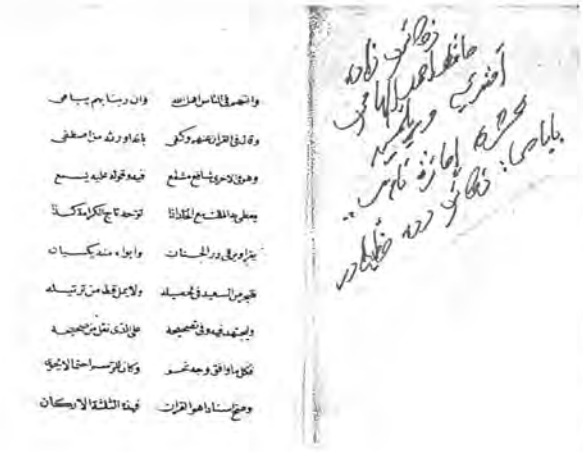
Zekâî Dede bir süre yazı hocalığını yürüttüğü Kalenderhane Mektebi'ndeki vazifesini meşguliyetleri sebebiyle Osman Hilmi Efendi'nin kardeşi Hattat Mehmed Receb Efendi'ye terk etmişti. Yine bu mektepten geçmiş olan Hafız Hasan Efendi (Hasan Doğruer) (ö. 12 Ağustos 1958), Zekâî Dede Efendi'den şuğul ve ilâhî meşk etmiş, Hoca Osman Efendi'den hıfzını tamamlamıştı.

Revnakoğlu arşivinde bu cümleden olarak Zekâî Dede'nin el yazısıyla oğlu Ahmed Irsoy'a verdiği bir aşere icazetnamesinin orijinal metni de yer almaktadır (Revnakoğlu, 242:60):

Zekâî Dede'nin Ahmed Kâmil Efendi'yle teması sadece onun bazı güftelerini bestelemesi, tekkesinde zakirbaşı olması ya da bu tekkede musiki meşk ettirmesiyle de sınırlı değildir. Aşağıda suretini verdiğimiz icazetname metni, yılan sokmasına ve zehrine karşı okunacak duanın icazetnamesidir ve bu icazetname Zekâî Dede tarafından Ahmed Kâmil Efendi'ye verilmiştir (205:335):

"Havâss-ı Şerîf li-Def'i Semmi'l-Hayye: Nâcürnî mürnî ve tegânî teytenâmî ve tegânî cintâmî ve tegâ. Bir âdemi yılan soksa ol âdem gelip beni yılan soktu diye haber verdiği anda ol âdeme dur denilip hemen bilâ-tevakkuf bâlâda muharrer olan kelimât-ı şerîfeyi evvelinden âhirine dek üç kerre okuya. Ammâ ikinci

defasında ve üçüncü defasında "nâcürnî" lafzının evvelindeki "nâ" lafzını okumayıp hemân "cürnî", "mürnî" diyerek ilâ-âhirihi okuya. Ammâ şol hâle mülâbis ola ki kelimât-ı mezkûreyi okurken a'zâsından bir uzvu kımıldanmamak yani hareket etmemek lâzımdır. Kırâet-i selâseyi tekmilden sonra evvelâ sağ tarafına ve sâniyen sol tarafına birer kerre tüküre, ondan sonra hareket edip ol âdeme git diye. Eğer yılan soktuğu âdem hâzır olmayıp da biri gelip haber vermiş olursa işittiği anda bilâ-tevakkuf vech-i meşrûh üzere okunula. Ve eğer bir mahalde bir mahûf yılan olup da o mahalle gidilmek müteazzir olursa ol yılanı olduğu mahalden nefy ve iclânın tarîki bâlâda muharrer olan kelimât-ı şerîfeleri on bir kerre okuyup on ikinciye gelindikte "Ey yılan, seni şu mahalden yahut filân mahalden nefy ettim ve sürdüm" [diye.] Bi-iznihi taâlâ ol yılan ol mahalde bir dahi duramadığı üstadımızın üstazı Umurcalı Ömer Efendi'den işitilmiştir ve hem de mücerrebdir.
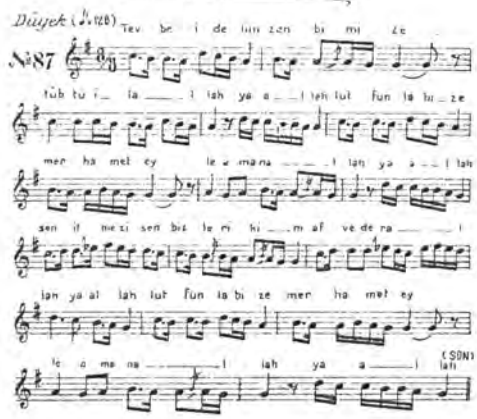
Kezâ ahaztü bi-hâze'l-havâssı es-Seyyid Hâfız Mustafa Efendi b. es-Seyyid Mehmed Efendi b. Hoca Mustafa ve hüve ahaze an Fehîm Efendi el-İslâmbolî ve hüve ahaze an mevlânâ es-Seyyid İbrahim Efendi el-İslâmbolî ve hüve ahaze an Ömer Efendi el-meşhûr bi-Yılancı Ömer Efendi.

Eceztü li-kırâeti hâzel-'havâssi Hoca Zekâyî Efendi el-meşhûr bi-üstâzi'l-mûsîkî. Ve ene'l-fakîrü'l-hakîr Ahmed Kâmil b. Osman en-Nakşibendiyyi.

Zekâî Dede'nin Şahsî Evrakından: Zekâî Dede'nin Ahmed Kâmil Efendi'ye Verdiği Yılan Sokmasına ve Zehrine Karşı Okunacak Duanın İcazetnamesi

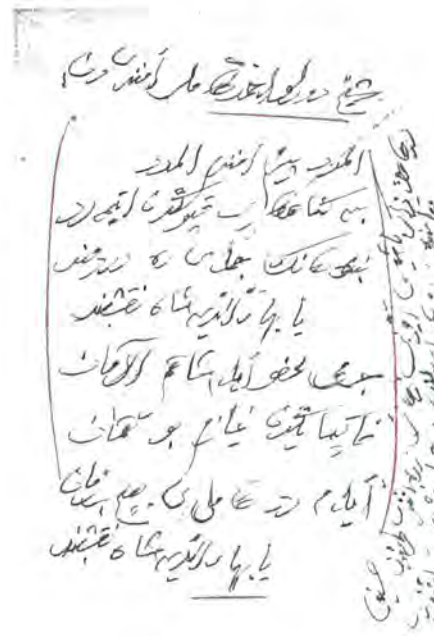
VI
CEMÂZİYEL ÂHIR İLÂHİLERİ
RAST MAKAMINDA İLÂHİ

Güftesi Şeyh Nâmıklı Efendinin
Bestesi Eyyübi Zekâi dedenin

GÜFTESİ

Terbe idelim zenbiniza tûbtû illallah ya allah
Lutfunla bize merhamet eyle amun allah ya allah
Sın etmezisen bizleri kim afveder allah ya allah
Lutfunla bize merhamet eyle amun allah ya allah

خواص شریف لدفع سم الحیه

نَاجُرْنِي مُرِّي وَنَجِّنِي تِنِّينِي وَنَجِّنِي جِنَّانِي وَنَجِّنَا

برادی بیدن صوقسه اولادم کلوب بنی بیدن صوقدی دیوضبر ویرینکی
انده ارل اوده طور دیلوب همان بلاتوقف بالاوده محرر اولان کلمات
شریفه بی اولندن اخریته دك اوچکره اوقیه انا ایکنجی دفعه سنده
واضحی دفعه سنده ناجرنی لفظنك اولنده کی نالفظنی اوقیوب
همان جرنی مرنی دیه رك الی اخره اوقیه اما شول حاله مدرس اولکه
کلمات مذکوره بی اوقورکن اعضاسندن برعضوی تحلیل انماق یعنی
حرکت اتمامك ازمدر قرائت ائتشه بی تکیه ایتمکره اوندن صغ طرفنه
وثانیا صول طرفنه بردکره توکره اندن صکره حرکت ایدوب اول اوده
کیت دیه اکر بیدن صوقدیغی ادم حاضر اولیوبده بری کلوب خبر
ویرمش اولورسه اشتدیکی انده بلاتوقف وجه مشروح اوزره اوقیه
واکر حیوان اولورسه کذلك اشتدیکی انده بلاتوقف وجه مشروح
اوزره اوقیه واکر برکمسه برمخوف بیدن اولوبده ارکمه کید لمك
متعذر اولورسه اول بیدنی اولدیغی محلدن نفی وابعد لمك لمریقی
بالاوده محرر اولان کلمات شریفه لری اون برکره اوقیوب اون ایکنجی
کلمه ده ای بیدن سنی شو محلدن یاخود فلان محلدن نفی ایتدم سوردم

باذنه وکرمه تعالی ایل بیدن اولمحله بردخی دوده مدیغی استا دمزك
استاذی اولمرحومی عمر افندیدن ایشیدلمشدر وهمده محرردر

کذا اخذت بهذا الخواص السید حافظ مصطفی افندی ابن السید
محمد افندی ابن خواجه مصطفی افندی وهواخذ عن فهیم افندی
الاسلامبولی وهواخذ عن مولینا السید ابراهیم افندی الاسلامبولی
وهواخذ عن عمر افندی المشهور ببیدلا نجی عمر افندی

اجزت لقرائته هذه الخواص خواجه زکائی افندی المشهور باستاذ
الموسیقی

وانا الفقیر الحقیر احمد کامل
بن عثمان النقشبندی

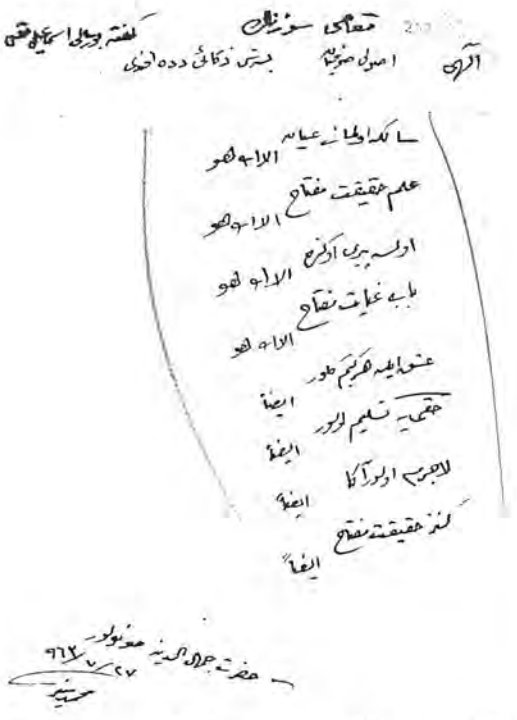

اَللّٰهُ نُوْرٌ اَحْمَدُ سَيِّدِ لِسَانٌ دَابَّةٌ وَوَحِّدْ حَزَرَةٌ
بِحُرْمَةِ يٰسٓ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ سَلٰمٌ عَلٰى نُوْحٍ فِي الْعٰلَمِيْنَ

Zekâî Dede'nin Besteleri

Zekâî Dede'nin bir meşkhanesi de, Fatih Sarmaşık'ta bugün de mevcut olan Ahmed Kâmil Efendi'nin yaptırdığı Nakşî tekkesiydi. Her nasılsa kaynaklar Zekâî Dede'nin hem bu cihetini hem de bu tekkedeki zakirbaşılığını ihmal eder. Zekâî Dede'nin torunu Münir Bey'in doğumu için Ahmed Kâmil Efendi'nin yazdığı tarih manzumesini de bu temasın diğer bir ciheti olarak kaydedelim.

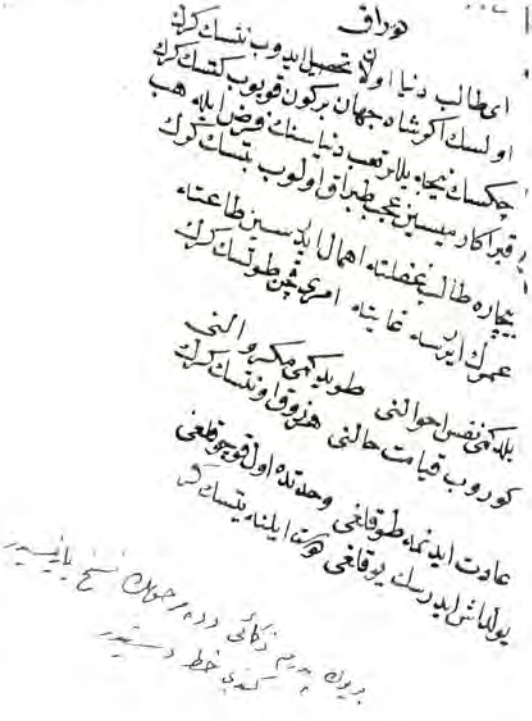
Dedenin bir başka hususiyeti de güftesi bu tekkenin şeyhine ait bestelerinin oluşudur. Bestesi Eyyûbî Zekâî Dede'ye ait rast makamında, düyek usullü cemaziye'l-âhir ilâhîleri arasında görülen "Tevbe idelim zenbimize tübtü ilallâh ya Allah" matlalı güftenin sahibi gösterilen Şeyh Kâmilî Efendi, bu tekkenin postnişini Ahmed Kâmil Efendi'dir.

Zekâîzâde Münir Bey'in Revnakoğlu'na imzalayarak verdiği güftesi Bursalı İsmail Hakkı'ya, bestesi dedesi Zekâî Dede'ye ait suzinak ilâhînin metni (242:31)

Yine sözleri Kâmil Efendi'ye ait "el-Meded pîrim efendim el-meded - Ben günâhkârı kapından etme red" matla beyitli metnin Hüseynî makamında, düyek usulündeki bestesi bu tekkenin zakirbaşısı Zekâî Dede'nindir (116:248):

Revnakoğlu dosyalarında Münir Kökten'den alındığı intibaı veren bir ilâhî mecmuasında Münir Bey'in güfteler üzerinde dedesinin besteledikleri üzerine notları yer alır:

Zekâî Dede'nin nesih hattıyla elinden çıkma, sözleri Aziz Mahmud Hüdâî'ye ait durak (220:141)

Zekâî Dede ve Torunu Mehmed Münir Kökten (Zekâîzâde)

Revnakoğlu'nun Zekâî Dede'ye dair malûmat aldığı kaynaklardan biri, bizzat yanında bulunduğu Münir Kökten'dir (ö. 1969). Revnakoğlu'nun Zekâî Dede'ye dair topladığı not ve belgelerin çoğu Münir Bey'den intikal etmiş evrak arasındandır. 13 Aralık 1882'de doğan Münir (Kökten), 1897'de dedesi Zekâî Dede vefat ettiğinde 15 yaşındaydı, Darüşşafaka'ya intisabına kadar bütün çocukluğu dedesinin yanında geçti, musikiyi dedesinden meşk etti (142:300-305):

Eyyûbî Hoca Zekâî Efendi'nin torunudur, bu sebeple "Zekâîzâde", "Dedezâde" diye tanınmıştır; Zekâî Dede'nin kızı Ayşe Sıddıka Hanım'ın oğludur. Bahariye Mevlevîhanesi

münasebeti ile saygı ifadesi olarak kendisine "Münir Dede" denilmektedir. Âyînhân, kudümzen, semazen olduğu gibi kıyam zakirliği de vardır, hepsi de birbirinden üstadanedir, çünkü musiki bilgisi esaslı ve kuvvetlidir. Pek âşıkane olan gür tavrı, edası kalbe işleyen hazin, gür sesi ise hakikaten benzersizdi. Gençliğinde vücuda getirdiği birkaç bestesiyle, zengin mahfuzatıyla, yıllardır yaptığı meşkleriyle, yetiştirdiği sayısız talebesi ile her bakımdan, her manada feyizli, bereketli, mübarek bir zât-ı şerîftir; imrenilecek, örnek gösterilecek mazhariyetlere malik bulunmaktadır. Zamanın ileri şahsiyetlerinden eser geçmiş ise de esaslı ve devamlı meşki dedesi ve dayısındandır. 1300 Saferinde dünyaya geldiği zaman dedesinin zakir başı bulunduğu Edirnekapısı'nda Sarmaşık'ta Şeyh Türlü Tekkesi'ni açan Şeyh Ahmed Kâmil Efendi şu tarihi söylemişti:

Bârekallâh hocamız Hoca Zekâî-i ekreme
Bir hafîd ihsân etti Cenâb-ı Rabb-i Kadîr

Sulb-i pâkinden gelip Fahrî Efendi'nin hele
Bir nazar etti şecîâne cihâna misl-i şîr

Çıktı beşler söyledi mîlâda târîh-i cevheri
Doğdu dünyâya kamer gibi Muhammed Cân Münîr

Sene 2 Saferü'l-hayr cumartesi saat alaturka 8, 30; Kânûn-ı sânî 1298 H. 1300.

Zekâîzâde Münir Bey, Darüşşafaka'da 6. sınıfta talebe iken Muallim Naci'nin şu kıtasını karcığar makamında devr-i hindî usulünde bestelemiş ve Muallim İsmail Hakkı Bey notaya almıştır:

Turre-i sevdâ-penâhın dillerin kullâbıdır
Çeşm-i rûhânî-nigâhın cânların cezzâbıdır
Gamzeler cellâd müjgânlar belâ peykânıdır
Bir kemâm ebrû ki âlem çeşminin kurbânıdır

Münir Dede'nin babası Fahreddin Bey, Latif Ağa'nın çırağıdır; Muallim İsmail Hakkı Bey'le

birlikte muzika-ı hümâyûna alınmışlardır. Fahreddin Bey sonradan serasker çavuşu olmuş, mülâzım-ı sânî rütbesini almıştır. Muzika-ı hümâyûnda ser-müezzin-i hazret-i şehriyârî olan Latif Ağa'dan istifadeleri bu suretle meydana gelmiştir. Sonradan Zekâî Dede'ye damat olmuştur. Alafranga notaya vâkıftı, flavta çalardı (klarnete benzerdi).

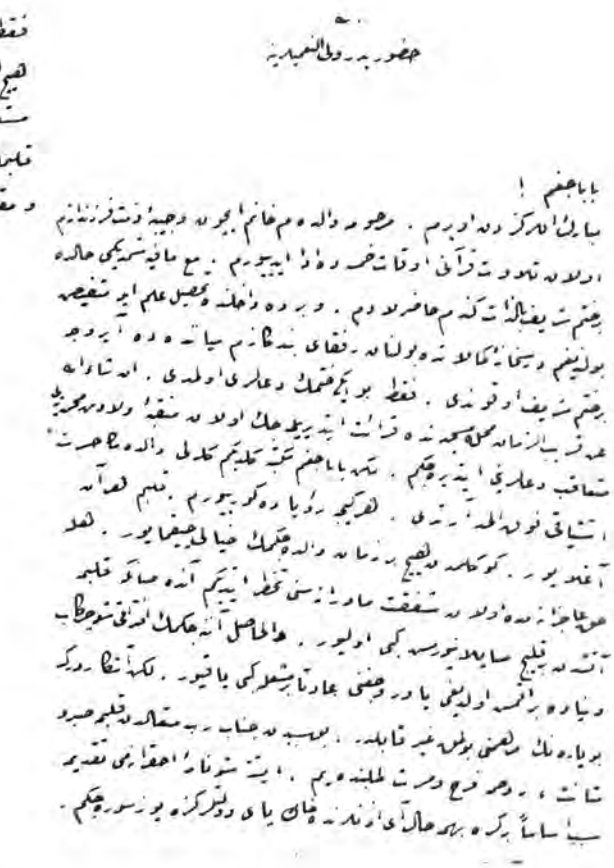
Münir Kökten'in annesi Ayşe Sıddıka Hanım'ın vefatından kısa bir süre sonra öğrencisi olduğu Darüşşafaka'dan, babası Fahreddin Bey'e yazdığı mektup (142:119):

Babacığım,

Mübarek ellerinizden öperim. Merhûme vâlidem hanım için vecîbe-i zimmet-i ferzendânem olan tilâvet-i Kur'ân'ı evkât-ı hamsede eda ediyorum. Mamafih şimdiki hâlde bir hatm-i şerîf bizzat kendim hazırladım ve bir de dâhilinde tahsîl-i ilm ile mütefeyyiz bulunduğum dershâne-i kemâlâtta bulunan rüfekâ-yı bendegânem miyanında da ayrıca bir hatm-i şerîf okundu. Fakat iki hatmin duaları olmadı, inşallah an-karîbi'z-zamân mahalle mescidinde kırâat ettirilecek olan menkabe-i velâdet-i Muhammedî'yi müteakip dualarını ettireceğim. Lâkin babacığım, mektebe geldiğim geleli validemin hasret-i iştiyâkı fevka'l-had arttı, her gece rüyada görüyorum. Kalbim her an ağlıyor, gönlümden hiçbir zaman valideciğimin hayali çıkmıyor. Hele hakk-ı âcizânemde olan şefkat-i mâderânesini tahattur ettiğim anda sanki kalbime ateşten bir kılıç saplanıyormuş gibi oluyor. Velhâsıl anneciğimin iftirakı şu çirkâb-ı dünyâda bırakmış olduğu yavrucağını âdeta bir meşale gibi yakıyor. Lâkin aşikârdır ki bu yaranın merhemini bulmak gayr-i kâbildir. Bu sebepten Cenâb-ı Rabb-i müteâlden kalbime sabır ve metanet ve ruhuma ferah ve meserret talebindeyim. İşte şu nâr-ı ahkarânemi takdîr-i sebeb esasen bir kere beher hâl ay izinlerinde hâk-i pây-ı devletlerinize yüz süreceğim, fakat zann-ı âcizânemce bu ziyaretle iktifa edemeyeceğim. Bunun için lutfen hiç olmazsa işbu ay izinleri arasında bir gün olsun yavrunuzu teşrifinizle müstagrak-ı sürûr ediniz. Ümit ederim ki şu kadarcık

Dergâhlar devrinde zakir, mevlidhân ve miraciyeci, Eyüp Bahariye ve Yenikapı Mevlevîhanelerinde semazen, mutrıbda kudümzen ve âyînhân, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medreselerinde ilâhî muallimi, askerî müzenin mehter takımında çevgânî, mehterbaşı, sarayda müezinbaşı, şimdi musiki muallimi ve bestekâr, Beyazıt'ta Saraç İshak Câmi'-i şerîfinin 18 senelik imam ve hatibi, mahallesinin yirmi üç yıllık muhtarı, Zekâîzâde Eyyûbî Mehmed Münir el-Mevlevî (Darüşşafakalı Münir Kökten) vaktiyle çektirdiği eski Mevlevî kıyafetiyle (142:120):

Münir Kökten'in babası Fahreddin Bey'e yazdığı mektup (142:119)

mülâkât-ı pederânenizle kalbimin ateşi bir miktar müntafi olacaktır. Baki cân u cihândan ve leffen muhterem ve mukaddes olan teveccühatınızın kemâ-kân bekası müstercâdır. 11 Eylül 319 (24 Eylül 1903)

Mahdumunuz Mehmed Münir

Münir Kökten'in bir dostuna musiki terimleri üzerinden yazdığı bir mektup (142:299):

Huzûr-ı Dil-ârây-ı Üstâd-ı Kemâlât-Nihâdıma,

Nevâ-yı sûzinâk-ı kalb-i müştâk,

Beste-i zencîr-i bezm-i füyûzât-bahşâ-yı ülfetiniz olan tilmîz-i dil-keşîdeniz ber-mu'tâd geçen yevm îd-i mülâkâtta dâire-i meşk-i muallimânelerinize yüz sürdüm, fakat bedrü'l-kemâl-i evc-ârây-ı cemâl-i üstâdânenizle tenvîr-i uyûn-ı iftihâr edemedim, mahzûn oldum. Nevrûz sandığım gün benim için reybü'l-menûn oldu. Gülşen-sarây-ı ferah-fezây-ı Fârâbiyânenize tevcîh-i veche-i iştiyâk ettim, bâb-ı kemâlât-meâbınızda âsitâne-i

niyâzda durdum. Sordum, keyifsiz olduğunuzu söylediler. Bu haber-i ye's-âverin semâ'ı beni dilhûn etti. Sandım bir sihâm-ı kazâ beynime saplandı, bir zalâm-ı ye's ü anâ etrâfımı kapladı. O gün tasdî'den hazer ettim. Huzûr-ı revnak-nemânıza ber-veh-i usûl yüz süremedim. Pây-ı ihtirâmınızı takbîl ettiğimi bi'l-mukâbele söyledim, müfârakat ettim. Neden?

Sanki nây gibi neyistân-ı vatandan
Cân gibi hâmile-i tenden

Ah o gün sünbüle-i feyz-i ta'lîm-i dül-güşây-ı üstâdânenizden müstefîd olamadım, elhân-ı şevk-efzânızı işitemedim, bî-zevk-i tarab avdet ettim. Şimdi kânûn-ı uşşâk muktezâsınca rebâb gibi ağlar, kemân gibi inlerim. Sizin hayâl-i hevâ-yı mûsîkâr-pesendidenizle imrâr-ı leyâl ediyorum, seherde vezânî-i sabâdan peyâm-ı vefâ bekliyorum. Ah nagamât-ı râhat-fezânızı özleyip nüvîd-i

Kim safâ bulmaz o dil-keş nagme-i mestâneden
Hangi cân ayrılmak ister öyle bir cânâneden

Nagmen i'lâ etti rabbânîlerin efkârını
Söylesen kimdir dehânından ezel esrârını

Lerze versen çok mudur ecsâma gûyây-ı râz
Tâ ebed ervâha sâzındır medâr-ı ihtizâz

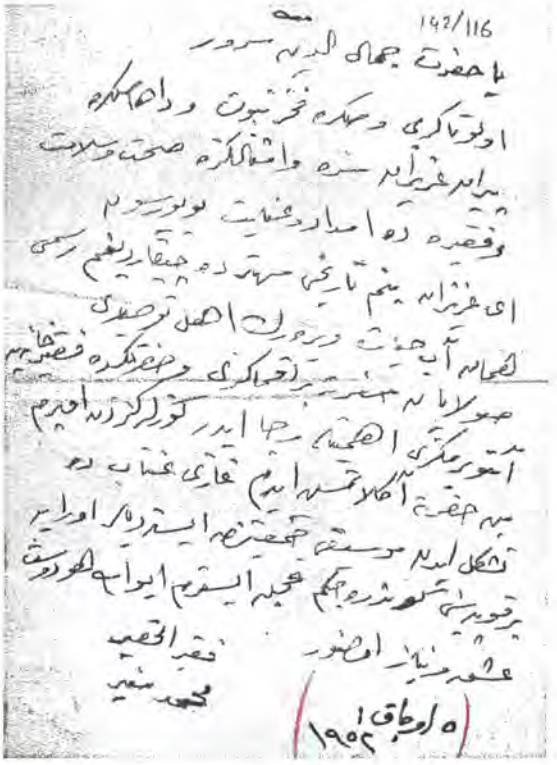
Üstâd, ey lem'a-bahşây-ı fuâd, hemîşe hânende-i duâ-yı âfiyetinizim. Devâm-ı ömr ü sıhhatiniz bâb-ı icâbet-gâh-ı ilâhîden yegâne sûz-i dil ile niyâz-ı müştâkânemdir.

Bâkî elhân-ı safânız ber-devâm olsun.

4 Kânûn-ı sânî 322

Tilmîz-i hakîriniz Mehmed Münîr

Münir Kökten'in Revnakoğlu'na yazdığı mektup ve gönderdiği fotoğrafı (142:132):

Münir Kökten, Mehterhanede.

Ya Hazret-i Cemaleddin Server,

Ulu Tanrı ve sonra fahr-i nübüvvet ve daha sonra pîrân-ı azîzân size ve emsalinize sıhhat ve selâmet ve fakire de imdat ve inayet buyursun.

Ey azizim, benim tarihî mehterde çıkardığım resmi hemen âb-ı hayât vererek ehl-i tevhîdi sulayan hazrete bırakmanızı ve hazretinde fakirhaneye atıvermenizi ehemmiyetle rica eder, gözlerinizden öperim. Ben hazrete anlatmış idim, Gaziantep'te teşekkül eden musiki cemiyetinden istediler, oraya bir kopyasını göndereceğim, acele isterim. Eyvallâh, hû dost. Aşk u niyaz olsun.

Fakîrü'l-hakîr Mehmed Münir 5 Ocak 1952

Şeyh Türlü Tekkesi'nde ve Diğer Meşkhanelerde Zekâîzâde Dede'den Yetişenler

Yukarıda bu tekkenin aynı zamanda Zekâî Dede'nin meşkhanesi olduğunu kaydetmiştik. Umumiyetle Zekâî Dede'nin Eyüp'te Şah Sultan Tekkesi mahfilini meşkhane olarak kullandığını Suphi Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi*'nin girişinde kaydeder. Burada Zekâî Dede'den tekkenin şeyhinin oğlu Burhaneddin Efendi, damadı Avni Bey, Otakçılarlı Ahmed Efendi, Kemençeci Arif Atâ Bey, Hafız Aziz Efendi, Suphi Bey, Ahmed Avni, Kanunî Hacı Arif, Üsküdarlı Hanende Hüsameddin ve Rauf Yekta musiki meşk ediyordu.

Hattat Hacı Emin Bey:

Revnakoğlu notlarında Hariciye Nezareti umûr-ı şehbenderiyye kalemi mümeyyizi, aynı zamanda Fatih - Kocamustafapaşa Askerî Rüşdiyelerinde hüsn-i hat ve Osmanlı tarihi muallimi olan Hattat Hacı Emin Bey'in bu tekkede Zekâî Dede'den musiki meşk ettiği kaydedilir, bu notu ilâve ediyoruz (85:159):

"Hattat Hacı Emin Bey (85:159), "Hacı Bey" derler, musikide usta idi. Hususî meclislerde, bilhassa Beylerbeyi'nde Mabeyinci Hacı Tevfik Bey'in yalısında daire elinde fasıl idare ederdi. Şeyh Türlü Dergâhı'nda zakirlik de etmiş ve orada Zekâî Dede'den meşk eylemiştir. Mevleviyye'ye mensuptu (Yenikapı Mevlevîhanesi'ne). Gayet şık ve temiz giyinirdi; kalıpsız fes giyer ve kulaklarına kadar çekerdi, mevsime göre şemsiye taşırdı. Gayet yakışıklı, al yanaklı, vücutlu, gösterişli, gayet nazik, hoşsohbet sevimli bir adamdı. Çok eli açıktı. 1929'da seksen dört yaşında göçtü. Edirnekapı dışında Mısır Tarlası'nda yatıyor. Bekâr vefat etmiştir."

Şeyh Cemal Efendi:

Meşhur musikişinas Şeyh Cemal Efendi (Şeyh Hafız Mehmed Cemaleddin Efendi) de bu meşke devam edenlerdendi. Cemaleddin Efendi, Sultanahmet'te Orman ve Maadin Nezareti muhasebe kaleminde memurdu; Kasımpaşa'da Küçük Piyale Camii ve mahallesi imamıydı, Küçük Piyale Tekkesi (Paşmakçı Tekkesi) şeyhiydi de. Zakirbaşı ve meşk hocası da olan Şeyh Cemal Efendi, daha önce Unkapanı Yeşiltulumba'da Rifâiyye'den Şeyh Halim Efendi Tekkesi'nin şeyhi Mustafa Efendi'den hilâfet almış, bu tekkenin en son zakirbaşılığını yapmıştı. Şeyh Halim Efendi Tekkesi'nin şeyhi Mustafa Efendi'nin vefatından sonra kızının çocuğu Cemal Kıpçak Bey'e de niyabet etmişti (229:434-38):

Devrinde mektep sahibi kuvvetli bir zakirbaşı

ve musikişinas olan Şeyh Cemal Efendi, Eyyûbî Hoca Zekâî Dedeefendi'nin meşhur olmuş çıraklarındandır. Zekâî Dede'nin Edirnekapı'da Sarmaşık Şeyh Türlü Tekkesi'ndeki meşklerine her hafta devam etmek suretiyle yetişmiştir. Beste, şarkı, nakış, kâr-ı nâtık, bilhassa şuğul ve durakta zengin mahfuzatı vardı; kendisine "şuğul küpü" derlerdi.

İstanbul'un Kâdirî-Rifâ'î şeyleri içinde irfanlı şahsiyeti ile de temeyyüz etmiş faziletli, müeddep bir insandı; bilgisinden daima istifade edilirdi. Zamanın zakir, hanende ve musikişinaslarından birçoğu Şeyh Cemal Efendi'nin Fatih Âşıkpaşa'da Tahir Ağa Tekkesi'ndeki derslerine, meşklerine devam ederek bir hayli müstefit olmuşlardır. Hafız Sadeddin Kaynak, onun kıymetli arkadaşı üstat mevlidci Hafız Kemal Gürses, Kemanî Reşat Bey, Şefhanende Arap Hüsnü, Tanburî Ercümend Batanay'ın babası yine Tanburî Hafız Kemal Batanay, Sadi Hoşses, ilim adamlarımızdan *Vesîletü'n-Necât* sahibi Hüseyin Vassâf Bey gibi değerli şahsiyetler bunların arasında sonradan şöhret yapmış kıymetlerdendir.

Kasımpaşa'da Küçükpiyale'de önce Bayramiyye'den, sonra Kâdiriyye'den olan Paşmakçı Ali Dedeefendi Tekkesi'nin son postnişini bulunması dolayısıyla "Küçük Piyale Şeyhi" diye de tanınmıştı. Şeyh Cemal Efendi 1937 yılında göçtü. Kasımpaşa Kulaksız Mezarlığı'nda babası Müderris Hafız Abdülkadir Efendi'nin koynunda yatıyor. Kitabesi hâlâ konulmamıştır.

Şeyh Cemaleddin'in Sirkeci itfaiye amiri olan yeğeni Hakkı Ergün, Revnakoğlu'na (mektupta Revnakoğlu için "Cemaleddin" yerine "Kemaleddin" deniliyor) mektup yazmış, dayısını anlatmıştı (229:422-23):

Hakkı Ergün'den Revnakoğlu'na (229:422)

Kemaleddin Bey kardeşim,

Evvelâ selâm tabiidir, her ne kadar birbirimizi tanımıyor isek de inşallâh teşrifinizde uzun boylu konuşuruz. Kemal Bey, gelelim dayımın meselesine: Muhsin Bey'le konuştum, hâl-i hâzırda bildiklerimi mufassalan sizlere bildiriyorum. Dayım Hafız Mehmed Cemaleddin Bey, Kasımpaşa'da Küçük Piyale Câmi'-i sagîr imamı idi, bundan tahminen on beş sene evvel vefat etti. Evinde haftada iki ile üç gece talebelerine musiki dersi verirdi. Talebeleri merhum Hafız Kemal, Hafız Sadeddin (şimdiki Sadeddin Kaynak), Deli

Hafız, Ankara radyosunda bulunan Sadi Hoşses, Hafız Mecit, daha birçok yüzlerce hatta binlerce talebe yetiştirmiştir. Sonra kendisi her hafta Unkapanı Yeşiltulumba Tekkesi'nin şeyhi öldüğü için yerine şeyh vekilliği de yaptı. Sonra her hafta içinde Sütlüce'de Elîf Efendi Dergâhı'nda orada ayin okur idi. Dayım mahalle imamı olduğu hâlde Küçük Piyale'de Başmagî Ali Efendi Kâdirî Dergâhı'nda da şeyh idi. Bütün büyük camilerde mevlid okunduğu zaman ilâhîli olduğu zaman kürsünün altında oturur, yirmi otuz kişiye el ile tempo tutarak beraberce ilâhî okurlar idi. Hafız Kemal ve Hafız Sadeddin'e evinde mevlid okuma talim ettirir idi. Dayım evvelce mevlidhân idi. Velhasıl çok talebeler yetiştirdi. Kendisi bestekârdı ve aynı zamanda musiki muallimi derlerdi. Başınızı ağrıtmayayım, teşrif ederseniz görüşürüz, baki selâm ve hürmetlerimle...

Kanber Dede

Zekâî Dede çıraklarındandır. Kulekapı Mevlevîhanesi çilekeşlerindendi. Şeyh Ataullah Efendi'nin postnişin bulunduğu yıllarda Mevlevîhanede kudümzenbaşılık etmişti. Uzunca boylu, seyrek sakallı, zayıf bir zattı. Bazen müezzinlik de yapardı, iç ezanı okurdu; na't-ı şerîf okuduğu olmuştur.

Duba Mehmed

Duba Mehmed (Duba Hafız), Celvetiyye tarikatı şeyhlerinden Mısırlı Şeyh Hafız Yusuf Efendi'nin oğludur. 1280 tarihinde Fatih'te doğmuş ve Fatih medreselerinde tahsil etmiştir. Uzun zaman bahriye tabur imamlığında bulunduğu için "bahriye imamı" derlerdi. Yusyuvarlak, tostoparlak bir zat olduğundan daha ziyade "Duba Mehmed", "Duba Hafız" diye tanınmıştı, asıl ismi olan "Hafız Mehmed Kasım"ı hemen hiç söylemezlerdi, "Hafız Mehmed Efendi" derlerdi.

Eyyûbî Zekâî Dede'den yetişmişti, bütün ilâhî ve âyîn-i şerîfleri ondan geçmiştir. Bedeviyye meşâyihinden Kasımpaşalı Şeyh Abdülhalim Efendi'den de ayrıca meşki vardır, kıyam ilâhîlerinin bir kısmını, mersiye ve durakları Şeyh Halim Efendi'den öğrendiği için onun tavrında okurdu, bunun için mersiye ve durakta üstün bir şöhreti vardı. Tatlı sesiyle kalbî miyanlar gösterir, on kişi okuyormuş gibi okurdu, bilhassa kıyamda ve yüksek perdelerde kubbe doldururdu.

Babası Celvetiyye'den bulunduğu hâlde kendisi Mevlevîlik'e girmişti. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Salâhaddin Efendi'ye intisap eylemişti. Bahriye imamlığından sonra Uzunçarşı'da, şimdi kapalı bulunan, Atik İbrahim Paşa Camii hatipliğine geçmişti.

Şeyh Osman Salâhaddin Efendi'nin zamanında Mevlevîhanenin kudümzenliğine getirildi. Üsküdar Mevlevîhanesi'nde, Konya Karamanı'ndan gelme Ferruh Çelebi'nin niyabeten postnişin bulunduğu tarihlerde kudümzenlik etti. Kasımpaşa ve Bahariye Mevlevîhanelerinde de yine kudümzen, âyînhân olarak vazife gördü. Nihayet İstanbul'da merkez Mevlevîhane bilinen Kulekapısı-Galata Mevlevîhanesi'ne geçti, Kudümzenbaşı Raif Dede'nin vefatından sonra onun yerine aynı Mevlevîhaneye kudümzenbaşı oldu. O zaman postnişin Âmâ ve Kanunî Ataullah Efendi idi. Kendisinden sonra yine Zekâîzâde çıraklarından Teşvikiye müezzinbaşısı Hafız Şükrü Efendi, sonra Hopçuzâde Hafız Şakir Efendi kudümzenbaşı olmuşlardır.

Zakirliği ve zakirbaşılığı da kuvvetli idi. Üsküdar Ahmediye şeyhi Şevki Bey'in vefatından sonra Beşiktaş'taki Yahya Efendi

Tekkesi'ne zakirbaşı oldu ve bu yıllarca sürdü. Kocamustafapaşa Sünbül Efendi Hankahı'nda yine uzun zaman zakirbaşılığı vardır. Eyüp'te İslâm Bey, Selâmî Tekkesi, Hasib Efendi; Kasımpaşa'da Türâbî Tekkesi; Fatih Âşıkpaşa'da Seyyid Velâyet, Tahir Ağa, Karasarıklı, Çırakçı; Şehzadebaşı'nda Müştakzâde, Helvâyî Baba; Bahçekapısı'nda Yıldız'da, Aydınoğlu Tekkelerinde yıllarca zakirbaşılık etti. Devranî - kıyamî zakirliği de birbirinden üstündü.

Çok ilâhî bilirdi. Bir okuduğunu bir daha okumamak suretiyle zikri uzun müddet idare ederdi, idaresi cemiyetli idi. Diğer zakirler tavır kapmak ve eksiklerini tamamlamak için ona gelirlerdi. Neşeli, şakacı, daima güler yüzlü, sarışın, sevimli bir zat idi.

Birden zatürreye yakalandı, bir hafta yattı. 9 Kânûn-ı evvel 1333 tarihinde 53 yaşında iken vefat etti. Edirnekapı dışında Bektaşiyye'den Emin Baba Tekkesi yakınlarına gömüldü, taşı var.

Hafız Süleyman Efendi (Deli Hafız)

Zakir, ayinhan, duâgû, Şehzade başimamı Hafız Süleyman Efendi, Eyüplü Zekâî Dede'nin çıraklarından ve Hazret-i Nureddin Asitanesi şeyhi Galip Efendi'nin halifelerindendir.Karagümrük'te otururdu. Yenikapı Mevlevîhanesi muhibbânından idi. Kendisine "Deli Hafız" derlerdi. Hıfzı kuvvetli, Kur'ân-ı kerîm tilâveti gayetle güzel, duaları da muvaffakiyetli olup durakta ve taksimde yekta idi. Şeyh Türlü'de, Kesmekaya Tekkesi'nde zakirliği vardı. Bahariye ve Yenikapı Mevlevihanelerinde mutrıba çıkar, mukâbele-i şerîfeden sonra gayet tiz perdeden aşr-i şerîf okurdu. Ekseriya sikke-i şerîfe iksâ ederdi.

Fazla yemesinden ve turşuya düşkün olmasından "Turşucu Süleyman Efendi" derlerdi. Diğer meşhur Turşucu başkadır. Çok yaşlı vefat etmiştir. Son deminde "Meded Allah sana sundum elimi" ilâhîsini okumuş, "Bizi ol dost Muhammed'den ayırma" dedikten sonra bir "Allah!" sayhasıyla hemen intikal eylemiştir.

Hafız Abdülaziz Efendi

Hafız Abdülaziz Efendi, Eyyûbî Zekâî Dede'nin şöhret yapmış çıraklarındandır. Musikide ve zakirlikte büyük iktidarı vardı. Ortaköy Câmi'-i şerîfinin uzun müddet ikinci imamlığında bulunduğu için "Ortaköy imamı Aziz Efendi" derlerdi. Kendisinden pek çok talebe yetişmiştir. Harb-i umûmî içinde vefat etti. En son zamanlarda Bahariye Mevlevîhanesi'ne âyînhân olmuştu.

Meşhur Balat İmamı Hasan Efendi de Zekâî Dede'nin çıraklarındandı, onu ve muhitini imamı olduğu Kasım Günani Camii'nde ele aldık.

Zekâî Dede'nin Eyüp muhitinde halkasından geçmiş birçok çırağı vardı. Revnakoğlu bunlardan bazılarını toplamıştı:

Arap Şükrü (Şeyh Hafız Ahmed Şükrü Efendi)

Eyüp Takyeci Mahallesi'ndendir. Helvacı Sokağı'nda oturan, saray mensuplarından Hacı Ahmed Efendi'nin oğludur. Habeşe olduğundan "Arap Hafız Şükrü Efendi" derlerdi. Kalenderhane Mektebi'nde okumuş, Pepe Hacı Hafız İbrahim Efendi'den hafız olmuştur. Sonra Sultanahmet Ahırkapı Dikimhanesi'ne girmiş ve oradan mezun olmuştur.

Kalenderhane'deki talebeliğinden beri birçok ilâhî geçmiş, esaslı olarak Zekâî Dede'den meşk etmiş, istidadı sayesinde yükselerek Eyüp zakirleri arasında şöhret sahibi olmuştur. Mevlid ve mersiye okumakta tanınmıştı.

Kendisine mahsus bir tavrı, güzel bir edası ve ahenktar bir sesi vardı. Tekkelerde zikir esnasında ve bilhassa cemiyet günlerinde aranılan, beklenilen kimselerden biri idi. Zakirliğini hemen daima fahrî olarak yapar, mukabilinde hiçbir şey almazdı. Can vererekten okuduğu için âşıkane okuyuşları kalbe işlerdi. Gelibolulu Şeyh Baki Efendi tarafından istihlâf olundu (12 Mart 1338).

Güler yüzlü, gönülsüz, tahsil terbiye sahibi efendi bir insandı, çok da nekre idi. Hafızasında bir hayli ilâhî vardı. Yazıcıoğlu mersiyesini pek iyi okumakla beraber tekkelerde okunulması âdet olmayan başka mersiyeleri de ustalıklı okurdu. Eyüp'te bütün tekkeleri dolaşırdı. Zakirlik ettiği başlıca tekkeler: Eyüp İslâm Bey, Şeyh Selâmî, Şeyh Murad, Hasîb Efendi, Vezir Tekkesi, Balçık, Ümmî Sinan, Baba Haydar, Taşlıburun, Şah Sultan, Sertarîkzâde, Kasımpaşa'da Eburrızâ, Yahya Kethüda.

31 Mayıs 1932'de vefat ettiği zaman 60 yaşında idi. Eyüp Şehitliği'ne sırlandı.

Oğlu polis emeklisi Kenan ile refikası İğneci Müzeyyen Hanım, Kurukavak Caddesi'nde Zekâî Dede Sokağı'nda 13 numarada oturuyorlar.

Şeref Efendi

Eyüp ve çevresinde tanınmış, geniş şöhret yapmış zakirbaşılarındandır. Akarçeşme'de Cezerî Kasım Paşa Câmi'-i şerîfinin müezzini idi. Çömlekçi Mahallesi'nde oturuyordu. Zekâî Dede'nin birinci sınıf çıraklarındandır. Ayrıca Hacı Hafız Efendi'den istifade etmiş, Taşlıburun Tekkesi'nde uzun zaman onun peyrevliğini yapmıştır. Derinden gelen kalbî bir sesi vardı, usullü, ahenkli okurdu.

Kasımpaşa'da Sa'diyye'den Ciğerim Dede Tekkesi'nin son şeyhi Halil Cemalî Efendi kayınbabası olduğundan Sa'diyye tarikatına girmişti, ondan teberrüken istihlâf edildi. Eyüp ve çevresindeki tekkelerin çoğundan başka kayınpederinin tekkesi olan Ciğerim Dede'de, Kubbe Tekkesi'nde, bilhassa Şeyh Selâmî Efendi ve Taşlıburun Tekkelerinde uzun müddet devam etmiş olan zakirliği, zakirbaşılığı pek muvaffakiyetli geçmiştir.

Zekâî Dede'den Mevlevî ayinleri de almış olduğundan Bahariye Mevlevîhanesi'nde mutrıba geçer, âyînhânlık ederdi. Burada kudümzenbaşı bulunan hocasının oğlu Zekâîzâde Hafız Ahmed İlhâmi Efendi'nin Ramazân-ı şerîflerde Mevlevîhanede kıldırdığı teravih namazlarında her dört rekatta okunan ilâhîlerin idaresi ve müezzinlik vazifesi daima Şeref Efendi'ye aitti.

Kendisinin meşklerine devam eden gençler ve hevesliler ondan esaslı eserler geçmişler kendileri de göze çarpan kıymetli birer zakir olmuşlardır.

Gayetle halim selim bir zat olan Şeref Efendi'nin çok da zarif, kibar hâlleri vardı. Enfiye düşkünü olduğundan yanından ayırmadığı kocaman mendilini cebine koyar ve çıkarırken zarafetle açar ve katlardı. Enfiye tiryakiliği o derecede idi ki tevhîdhanede bile onu çekmeden okuyamaz ve hatta şaşırmadan konuşamazdı.

Yetmiş üç yaşına gelmiş bulunduğu hâlde sesinde, edasında hiçbir değişiklik olmamıştı. En tiz perdeden okur, saatlerce zikri idare eder ve yollarda bir delikanlı gibi yürürdü. Hafif yapılı, orta boylu, sakallı, pek sevimli, hoşsohbet bir zat idi. Daima evliyâullâh kisvesiyle gezerdi. Vefatı dergâhların sırlanmasından sonradır.

Hafız Ali Efendi (Çimenezmez)

Akarçeşme'de Çömlekçiler'de Takyeci Mahallesi'ndendir. Defterhane senedât kalemi kâtipliğinde bulundu. Her sabah Eyüp'ten Defterhane'ye şemsiyesi koltuğunda yayan olarak gelir giderdi. Kibar ve çok nazik, yavaş yürüdüğünden "Çimenezmez" demişlerdi.

Zekâî Dede'den yetişenler arasındadır. Birçok ilâhî, şuğul, durak ve âyîn-i şerîften başka yalnız Zekâî Dede'den 35 fasıl geçmişti. Musiki bilgisi kuvvetli olduğundan bu eserleri çok sağlam okurdu. Bahariye Mevlevîhanesi'ndeki âyînhânlığı, Eyüp tekkelerindeki kıyamî zakirliği gösterişsiz olmakla beraber muvaffakiyetli geçmiştir. Zaten zayıf, nahif bir zat olduğundan değerli şahsiyetine ve bilgisine rağmen dikkati zakirler arasında çekememiştir. Bununla beraber Eyüp Câmi'-i şerîfinde okuduğu mukabelelerde kalabalık bir cemaati vardı. Aynı câmi'-i şerîfte yıllardır yaptığı cuma devrhânlığı da alâka ile takip olunurdu.

Tekkelere entarî ile gelirdi; zikre girmekten de hoşlanırdı. Merhum Doktor Osman Şevki Uludağ, Hafız Ali Efendi'nin Bahariye Mevlevîhanesi'ndeki meşklerine uzun bir süre devam etmiş, ondan hakkıyla feyizlenmiş olanlardan biridir.

Hacı Bey

Mevleviyye'den Hacı Mehmed Emin Bey'dir ki hattat ve musikişinastı. Hususî meclislerde bilhassa Beylerbeyi'nde Mabeyinci Hacı Tevfik Bey'in yalısında daire elinde fasıl idare ederdi. Şeyh Türlü'nün dergâhında Zekâî Dede'den meşk etmiş ve oranın zakirliğinde bulunmuştu. Hariciye Nezareti umûr-ı şehbenderiyye kalemi mümeyyizi ve aynı zamanda Fatih, Koca Mustafa Paşa Askeri Rüşdiyelerinde hüsn-i hat ve Osmanlı tarihi muallimiydi. Kılıççı Tekkesi ailesindendir. 1929'da 84 yaşında göçtü, Edirnekapı'dadır.

Hafız Ahmed Sabri Efendi (Özsanay)

Aslen Plevnelidir. Eyüp İslâm Bey Bedevî şeyhi Hafız İbrahim Efendi'nin bacanağı idi. Eyyûbî Zekâî Dede'nin çıraklarındandır. İstanbul kadılığında memurdu. 1324'teki umumî teftişte açıkta kalarak Eyüp - Burgaz nahiyesine bağlı Kısırmandıra köyü muallimliğine geldi. Köy camiinin imamlığını da yapıyordu. 1335 yılına kadar burada kaldı, sonra ayrılarak Galata'da Kemankeş Mustafa Paşa Camii'ne (oğlu Bahaeddin Mükerrem Efendi şimdi bu câmi'-i şerîfte müezzinlik ediyor) imam oldu. 28 Haziran 1945'te bu vazife üzerinde iken vefat eyledi, 68 yaşında idi, Bahariye Mezarlığı'nda yatıyor.

Eyüp'te başmektebin başmuallimi Hafız Akif Efendi'den hafız olmuştu. Eyüp dergâhlarının bir kısmında, hususiyle İslâm Bey Bedevî Dergâhı'nda uzun müddet zakirlik ve zakirbaşılık etmiştir. Küplüce'deki Hafız Şevki, pederi idi.

Zakirliğindeki ustalığı, zikir idaresindeki örnek başarısı dolayısıyla hocası Zekâî Dedeefendi'den herkesin içinde takdir ve teveccüh görürdü. Zekâî Dede zikir sırasında tevhîdhaneye usulca girer, yan maksurelerden birine oturur, Hafız Ahmed Efendi'yi iftiharla takip ve tetkik eder, sonra da sohbet odasında ona karşı açıkça takdir ve taltiflerde bulunurdu.

Hafız Ahmed Efendi, İslâm Bey Bedevî Tekkesi'nin mukabele günü olan cuma günleri sabahleyin erkenden dergâha gelir, zikre devam eden tekkenin zakirlerine, dışarıdan isteyenlere ilâhî meşk eder ve zikir usullerini öğretirdi. Eyüp zakirlerinin çoğu, bilhassa kıyam ilâhîlerini, kıyam şuğullerini esaslı olarak öğrenmek için cuma sabahları İslâm Bey Bedevî Dergâhı'nda Hafız Ahmed Efendi'nin önünde toplanırlardı. Bunların arasında Zekâî Dede'nin bizzat gönderdiği

hevesliler de bulunurdu. Hususiyle İslâm Bey Bedevî Dergâhı'nda Tanta'daki pîr makamı usulüne göre yapılan zikirde okunacak ilâhî ve şuğulleri Hafız Ahmed Efendi'den geçmemiş, öğrenmemiş olanlar İslâm Bey Bedevî Tekkesi'nde zakir postuna oturmuş olsalar bile buraya mahsus olan zikir tarzını ve zakirliğini beceremezlerdi.

Eyüp ve çevresindeki tekkelere hususiyle İslâm Bey Bedevî Dergâhı'na her hafta intizamla devam eden zakirlerden meselâ Babıali ketebesinden Eski-Yenili Şükrü Paşazâde Ali Bey, Evkaf cebâî mümeyyizi Cemal Bey, Adliye dairesi şeflerinden Nahid Bey ve kardeşi Hâlid Bey, Sultan Abdülmecid'in seccadecibaşısı Hafız Ali Efendi ve kardeşi Bahriye binbaşılarından Hafız İsmail Bey, dergâhın mensuplarından Bahriye yüzbaşısı Kemal Bey, Posta-Telgraf Nezareti muhaberat dairesi memurlarından Hafız Şevki Bey (şimdi Küplüce müezzini), Kâdiriyye'den Keresteci Hafız Mustafa Efendi gibi Eyüp tekkelerinin zakirleri arasında göze çarpan şahsiyetler bu sahadaki bilgi ve kabiliyetlerini Hafız Ahmed Efendi'nin usul derslerine devam etmek suretiyle ilerletmiş ve genişletmiş kimselerdi.

Hafız Şükrü Efendi

Zekâî Dede'nin tanınmış çıraklarından ve Eyüp'ün yerlilerindendir. Muhlis Paşa Caddesi üzerinde Dülbentçi Sokağı'nın içinde çıkmaz bir sokak olan Zemzem Sokağı'nda otururdu. Evkaftan emekli Sami Bey ile eski Eyüplülerden Çiçekçi Yusuf'un evinin arasındaki ahşap ev (yeri hâlen arsadır) kendisine aitti. Sonradan buradan ayrıldı, İskele Caddesi'ne geldi, Kaptan Paşa Camii karşısında bir yalı yaptırdı. Şimdi bu yalı Keresteci Hacı Osman Efendi'nin damadı Nalbur Mazhar'ın üzerinde bulunuyor.

Zamanının sayılı mevlidcilerinden biri olan Hafız Şükrü Efendi miraciye okumak ve öğretmekte de ün salmıştı, hele kudümzenlikte üstat payesine erişmiş bulunuyordu. Sultan Reşad'ın zamanında saraya alındı, hünkâr mevlidciliğine kadar yükseldi. Sarayda, huzurda hünkâr mevlidini daima kendisi okurdu. Mevlid-i şerîfin eslâftan gelen klasik tavır ve usulünü meşhur Said Paşa imamı Rıza Efendi'den meşk etmiş, miraciyeyi Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Efendi'den geçmişti. Bundan başka Kâdirîhane zakirbaşısı Hopçuzâde Şeyh Ali Rıza, Zekâîzâde Hafız Ahmed Tahir İlhâmî, Kulekapısı neyzenbaşısı Hacı Emin Dede, Yenikapı Mevlevîhanesi kudümzenbaşısı Ahmed Hüsameddin Dedeefendiler gibi zamanının belli başlı şahsiyetlerine devam ederek onlardan çeşitli tavırlarını elde etti. Koca Mustafa Paşa Hankahı zakir ve müezzini Fehmi Efendi'den de unuttuğu kısımları tekrar geçerek kuvvetlendirdi.

Kısa süren bir peyrevlik müddetinden sonra göze çarpan değerli bir miraciyeci oldu. Kafadan gelme çok tiz ve ince bir sesi vardı. Musiki bilgisi geniş olmamakla beraber usule dikkat eden ahenkli güzel okuyuşları yüksek perdeli hazin sesi ile hemen tutundu. İstanbul Mevlevîhane ve tekkelerinin çoğunda yıllarca mevlid ve miraciye okudu, bilhassa Yenikapı Mevlevîhanesi'nin miraciyelerini son zamanlarda hep Hafız Şükrü Efendi okurdu. Ayinhanlıkta da şöhret yaptı. Yenikapı Mevlevîhanesi mutrıbında hocası Zekâîzâde Hafız Ahmed İlhâmî Efendi'nin karşısında peyrevlik ile başlayan kudümzenliğini de aynı şekilde ilerletmişti. Gösterdiği büyük liyakat dolayısıyla etrafının takdirlerini kazanıp az zamanda başa geçen simalar arasına karıştı. Kulekapısı, Üsküdar ve Kasımpaşa Mevlevihanelerine aynı zamanda

kudümzenbaşı oldu, tekkelerin sırlandığı tarihe kadar bu vazifelerin başında bulundu. Yıllar boyu devam ettiği Teşvikiye Câmi'-i şerîfi müezzinbaşılığını hayatının sonuna kadar bırakmadı.

Eyüp Kalenderhanesi Mektebi'nde meşhur Hoca Osman Efendi'den hıfza başlamış, hafız olmuş, aynı mektepte muallim bulunan Zekâî Dede'den bu münasebetle meşk etmiş, ondan şarkı ve besteler de geçmişti.

27 Temmuz 1929 tarihinde göçtü, Maçka Kabristanı'nda yatıyor. Uzun boylu, tatlı esmer, çekici hâllere sahip, güler yüzlü, sevimli bir insandı. Çok hafif sakallı idi. Oğlu Osman, Beşiktaş'ta oturuyordu.

Hâlid Bey (Şenlik Dedeli)

Beşiktaş'ın Şenlik Dede Mahallesi'nde doğup büyümüştür. Darüşşafaka'nın eski mezunlarından ve Zekâî Dede'nin çıraklarındandır. Uzun zaman gümrükte bulunduğu için "Gümrüklü Hâlid Bey" derlerdi, "Darüşşafakalı" da denilirdi. Muhtar Paşa zamanında mehter takımında bulundu ve bir kısım eserleri kendisi geçti. Son yıllarda Nusretiye Câmi'-i şerifine müezzinbaşı olmuştu. 1965 Martında göçtü, seksenini geçmişti.

Hafız Saim Efendi

"Kuru Saim" diye bilinir. Eyüp'te Musallâ yanında seçme kişilerin devam ettiği eski kahveyi işleten Yusuf Ağa'nın oğludur. Gümüşsuyu Caddesi'nde Kırkmerdivenler'in eteğindeki evde doğdu ve orada büyüdü. İlk tahsilini Kalenderhane'de yaptı, hıfzını da aynı mektepte bitirdi.İlk vazifesi Hazret-i Hâlid müezzinliğidir, 1331 yılına kadar burada vekâletle bulundu. Sonra Beyoğlu'ndaki Hüseyin Ağa Camii'ne geçti, burada müezzinbaşı olarak vazife görmektedir.

Bugün yaşlı olmasına rağmen sesi yanık ve dokunaklıdır. Gençliğinde hayli ilâhî ve şarkı geçmiştir. Musikiden anlar, iyi usul bilir, hıfzı sağlamdır. Hâlâ mukabele okumakla beraber mevlid ve tevşihte daha ustadır.

Eyüp'teki müezzinliği zamanında Hekim Kutbuddin Mektebi'nin üçüncü muallimliğini ve ayrıca ilâhî hocalığını yapmıştır. Bugün bile usta bir zakir olarak zikri ve tevşihleri idare edebilecek kudrettedir, sesinin ahengini kaybetmemiştir.

Yine bu tarihlerde Eyüp'te pek tantanalı bir şekilde tertiplenen mekteplerin amin alaylarını kendisi idare ederdi. En sonunda gülbangın okunması yine ona aitti. Bilhassa bu gülbangın gür ve güzel sesiyle ve kendisine mahsus tavrında okunurken husule getirdiği gulgulenin ahengi pek azametli olurdu.

Hafız Saim Efendi pek genç yaşta Zekâî Dedeefendi'den meşke başlamış, onun vefatıyla Kalenderhane Mektebi muallimlerinden Hafız Recep, Hafız Hüseyin Kalfaların meşklerine devam ederek hayli eser geçmiştir.

Yine bu tarihlerde Bedeviyye tarikatına girmiş, İslâm Bey Bedevî şeyhi Reîsü'l-kurrâ Hafız İbrahim Efendi'den şerbet içmiş, kahve nakibi olarak hizmete soyunmuş ve emanet sahibi olmuştur.

Mesleğine ve tarikine çok bağlılığı vardı. Bir müddet mehterde de bulunmuştur. Cenaze gasline dair her usulü iyi bilenlerdendir, bilhassa tarikat mensuplarının cenaze gasline mahsus olan şeklin ve erkânın bütün inceliklerine vâkıftır.

Bugün kendi âlemine çekilmiş hâliyle Eyüp'te mesleği çevresinde tarihî bir şahsiyet de sayılır.

Hafız Haşim Bey (Münzevili)

Münzevi'de oturduğu için "Münzevili Haşim Bey" derler. Zekâî Dede'den meşk edenlerdendir. Muallimliklerde bulunmuştur. Son zamanlarda Çakmakçılar Yokuşu'ndaki câmi'-i şerîfte imam ve hatipti.

Hafız Agâh Efendi

Kızıl Mescit Mahallesi'nde, Balcı Yokuşu'nda (Mesnevîhân Rüşdü Bey merhumun evinde) otururdu. Deli Ferid'in küçük kardeşidir. Kalenderhane'de okumuş, oradan hafız çıkmıştır; Hoca Osman Efendi'nin hafızıdır. Bahariye Mevlevîhanesi muhibbânından ve âyînhânlarındandı. Zekâî Dede'den meşk ederek yetişmiştir. Hânendeliği de vardı. Muhtar Paşa zamanında Askerî Müze'nin mehter takımında çevgânî olarak vazife gördü. Sesi orta derecede, fakat tatlı ve tesirliydi. Bir müddet İstanbul rüsûmât emaneti memurluğunda bulundu. Umumî harpte askerliğini bitirdikten sonra Boğaziçi'ne, Kanlıca'ya geçti. Orada balıkçılık ve sandalcılıkla hayatını kazanıyordu, o senelerde vefat etti.

Rüşdü Paşa

Defterdar'da otururdu. "Bekirpaşazâde" diye bilinir ve iyi kanun çalardı. Salı geceleri Zekâî Dedeefendi'nin küme meşklerine devam eder ve her gelişinde dedenin torunu Münir Bey'e kurabiye getirirdi. Ehl-i dil, ehl-i edep bir insandı.

Zekâî Dede'nin Ailesinin Vücut Verdiği Eyüp'te Bir Hafız Okulu: Kalenderhane Mektebi

Eyüp'ün hafız ve hattatlarının hıfzları daha ziyade Zekâî Dede'nin amcası ve hocası "Pepe Hoca" unvanlı Hafız İbrahim Zühdü en-Nakşıbendî'den, hatları da Zekâî Dede'nin babası Hafız Süleyman Hikmetî Efendi'den intikal eder; bu intikal hep Eyüp Kalenderhane Mektebi'nde hayat bulur. Zekâî Dede'nin amcası da babası da bu mektebin muallimleriydi. Zekâî Dede'nin "kırâat-i Asım üzere hıfz-ı Kur'ân'ı bu mektebin başhocası olan amcası İbrahim Zühdü'dendir.

İşte bu amca ve babanın tesirinde gelişen Kalenderhane Mektebi, bu ikisinin müşterek talebesi, Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Fahreddin Dede'nin başına sikke giydirdiği, Zekâî Dede'den meşkli Hoca Osman Hilmi Efendi ile müstakil bir hafız mektebine dönüşür.

Revnakoğlu, bu mektebi kuran Hafız İbrahim Zühdü ve onun başkalfası Hoca Osman Hilmi Efendi'yi takipçileriyle beraber müstakil bir bahiste ele alır (79:83-112)

Hafız İbrahim Zühdü en-Nakşıbendî: "Pepevî Hoca" diye maruftur. Zekâî Dede'nin amcası ve hocasıdır. Kalenderhane Mektebi'nin başhocasıydı. Zekâî Dede, kırâat-i Asım üzere hıfz-ı Kur'ân'a bu zattan başlamış ve yine ondan bitirmiştir. H.1284'te (1867-68) göçtü, Gümüşsuyu'nda, Dede'nin yanında medfun olup taşı vardır.

Humbarahane imamı Siyahî Şükrü Efendi, Süleyman Efendi (koleradan vefat etti), İplikhane Mektebi hocası Hafız Âşir Efendi, kardeşleri Hafız Hüseyin, Hafız Receb, Hafız İbrahim, Hafız Ahmed Efendiler hep Pepe Hoca'dan okumuşlardır; ekseri de Zekâî Dede'nin babası ve Kalenderhane'nin yazı hocası Hafız Süleyman Hikmetî Efendi'den sülüs, nesih yazmışlar ve ketebe almışlardır.

La'lîzâde - Kalenderhane Mektebi'nin Evvelâ Başkalfası Sonra Hâce-i Evveli Hoca Osman Hilmi Efendi

Zal Mahmud Paşa Câmi'-i şerîfinin imamı ve Hazret-i Hâlid Türbesi'nde *Buhârî-i şerîf* mukarrirlerindendi; her sabah okunurdu. Topçular'da bağ ve namazgâh sahibi Arnavut Kel Ali Ağa'nın ("Bamyacı Ali Ağa", "Yağcı Ali Ağa", "Bektaşî Ali Baba" diye de maruftur, "Bağcı Kel Ali" derlerdi, "Topçular'ın Ali Baba" da denilir.) dokuz evlâdından en büyüğüdür. Eyüp mekteplerindeki talebenin pek çoğu hıfzı ve hüsn-i hattı Hoca Osman Efendi'den meşk etmişlerdir. Kendisi de Hoca Zekâî Dedeefendi merhumun amcası Pepe Hoca denilmekle maruf İbrahim Zühdü Efendi'den okumuştu ve onun başkalfasıydı.

12 Cemaziyelevvel 1335 (6 Mart 1917) tarihinde doksanı geçmiş bir yaşta iken vefat etmiş, Gümüşsuyu'nda Kâşgarî Dergâhı'na çıkarken sol kolda Toprak Sokağı'na yakın set üstünde medfundur. Maatteessüf taşı yoktur, kendisinin istemediği söylenilir.

Ecdadı Bursalıdır, Hasan Bayraktaroğulları'ndandır. Şeyh Visâlî Efendi'nin vefatından sonra dergâhın meşihati ihvan tarafından kendisine verilmek istenildi ise de şahsında liyakat görmediğinden bu teklife muvafakat etmemiştir. Erbilli Şeyh Esad Efendi'den de ayrıca ve teberrüken bir icazesi vardır. Hasan Visâlî Efendi, bu mübarek talebesi Hoca Osman Efendi için "Osman Efendi Eyüp'ten hareket etti mi nurdan bir dağ geliyor sanıyorum!" dermiş.

Eyyûbî Şeyh Hafız Osman Efendi (Hafız Osman Kalfa) "Başkalfa" "Başhafız" diye de meşhurdu; Eyüp Sultan türbedarı ve Kalenderhane Mektebi başmuallimiydi. Nisbeti ve ilk feyzi Hacı Feyzullah Efendi'dendir. Zekâî Dede'nin babası Kalenderhane Mektebi yazı hocası Süleyman Hikmetî Efendi'den izn-i ketebe almıştı. Beş yüzden fazla hafız yetiştirmiş olup bunlardan 313'ünün adı mazbuttur. Gayet kerem sahibi, eli açık, cömert olduğundan "Sofrası meydanda bir er" diye şöhret bulmuştur. Misafirlerini ekseriya Topçular'daki bağında izaz eylerdi. 12 Cemaziyelevvel 1335'te (6 Mart 1917) göçtü.

Hoca Osman Efendi Eyüp Câmi'-i şerîfinde sol maksurenin içindeki kütüphanenin hâfız-ı kütübüydü. Bunun karşısında sağ minarenin dibindeki diğer kütüphanenin hâfız-ı kütübü de İmam Sâkıb Efendi'ydi. Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dedeefendi merhum Ramazân-ı şerîflerde dergâhtan camiye indiği zaman Hafız Hoca Osman Efendi'nin kütüphanesi önünde otururdu, bu münasebetle Hoca Osman Efendi ile aralarında bir dostluk teessüs etmişti; Hoca Osman Efendi'ye teberrüken sikke giydirmesi de bundan dolayıdır.

Hoca Osman Efendi'nin Kalenderhane Mektebi dershanesinde (İsmi "Kalenderhane Mekteb-i İbtidâîsî"dir, dört sınıflıydı) ders okuttuğu köşede, başının üstünde La'lizâde Abdülbaki Efendi'nin hattıyla gayet güzel talik celîsi ile yazılmış şu levha vardı:

Bu mektebde telemmüz eyleyen etfâle lutf eyle İlimde ma'rifette eyle yâ Rab fâikü'l-akrân Kelâmullâhı hıfza sa'y edenler kalmasın mahrûm Vücûhât-ı kırâ'at ile olsun hâfız-ı Kur'ân

Hoca Osman Efendi, Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dedeefendi'den teberrüken sikke-i şerîfe giymiş, dergâh-ı şerîfin kütüphanesine bir de âyîn-i şerîf mecmuası yazıp bırakmıştır ki oğlu Fahreddin Bey'in lutfuyla ziyaret ettim. Hoca Osman Efendi'nin Zekâî Dede'den meşki de vardı. Hoca Osman Efendi, Eyüp Câmi'-i kebîrinde kütüphane önündeki maksure içinde mukabele okur ve Baba Haydar'da Hacılar Medresesi dahilindeki mescitte teravih kıldırırdı.

Hafız Osman Hilmi Efendi merhumun duâgûluğu da vardı. Eyüp Câmi'-i şerîfi avlusunda türbenin hacet penceresi karşısındaki iç kapıdan çıkınca solda birinci direğin önünde her cuma günü cuma namazından sonra uzun bir duada bulunur, avluyu tıka basa dolduran binlerce ve binlerce cemaat bir ağızdan, bir ahenkle amin derdi, yine aynı saatte karşıda hacet penceresi önünde nöbetçi imam efendi ayrıca bir dua ederdi, avlu amin sesleriyle yerinden oynardı.

Not: [Bu zatın biyografisinin tamamı *Eyüplü Hattatlar*'da [Nurullah Tilgen, İstanbul, 1950, s. 17] "Hafız Osman Efendi lakabıyla anılır. Divan kâtiplerinden Abdülbaki Burnaz Efendi'nin oğludur. Yazıyı Hattat Salih Efendi'den

öğrenmiştir. Eyüp'te Kalenderhane Mektebi hocasıydı. Tamamlanmamış bir hilyesi Cemal Günter'dedir. 1915 yılında ölmüştür" şeklindedir. Revnakoğlu, bu biyografinin altına: "Kalenderhane Mektebi hocalığından başka yazılanların hepsi uydurmadır. Meşhur Nakşî meşâyihinden bulunduğu bile öğrenilip yazılmamıştır!" notunu düşer.

Hoca Osman Efendi İçin:

Eylemez âlâyiş-i dünyâya âkıl iltifât
Zıll-ı zâil vehm-i bâtıldan ibârettir cihân

Mekteb-i feyz-i La'lîzâde'de işte bu zât
Etti etfâle kelâmullâhı ta'lîm çok zamân

Rahlesinden yetişip sâhib-kemâlât bî-şümâr
Çeşmesâr-ı feyzinin sîrâbı oldu bî-gümân

Hem tarîk-i Hâlidî'nin hâdim-i hâssı olup
Mazhar-ı irşâdı oldu ol nebîlin tâlibân

Vecd ü aşkı cezb edip pir-i müniri nezdine
Bâgzâr-ı sermediye âkıbet kıldı revân

Öyle bir mir'ât-ı irfândır ki o zât-ı behî
Yok tehî-dil aks-i feyzinden bilin ey ârifân

Merkadin pîrâye-i rahmet edip rabb-i celîl
Tâ ebed rûhu ola vuslat-karîn-i hûriyân

Söyledi şâkirdi Rüşdî cevher-âsâ târihi
Cenneti Osman Efendi kıla yâ rabbî mekân

Sene Cemaziyelevvel 1335

Şeyh Hafız Osman Hilmi Efendi merhumun kardeşleri: Hafız Osman Efendi merhumun kendisiyle beraber dokuz kardeşi vardı, altısı erkek, üçü kızdır.

Hafız Ahmed Efendi (Kalfa): Bu da Kalenderhane kalfalarından ve Eyüp Câmi'-i şerîfinin müezzinlerindendir. Hoca Osman Efendi'nin en küçük kardeşidir, "Çolak Ahmed Efendi" derlerdi, "Ahmed Kalfa" da denilirdi. Hıfzını ağabeyi Hoca Osman Efendi'den tamamlamıştır. Bunun en büyük oğlu Hafız Ali şoförlüğü bırakıp Yeraltı Câmi'-i şerîfinde müezzin olmuştu; zengincedir.

En büyüğü Hafız Âşir Efendi (Kalfa): Hafız Âşir Efendi, Bahariye'de İplikhane Mektebi'nin ibtidaî kısmında hocaydı (Nişancılı Siyahî Şükrü Efendi de burada yazı muallimiydi). Hafız Âşir Efendi evinde merdivenden yuvarlanmak suretiyle vefat eyledi. Musallada ve Hazret-i Hâlid Türbesi'nin penceresi önünde tezkiyesi yapılırken etrafı bütün şehadet kanlarıyla dolmuştu; kabrine o şekilde kanaya kanaya götürdüler.

Hafız Hüseyin Efendi (Kalfa): İplikhane Mekteb-i İbtidâîsi'nin hocası ve Rami Kışlası içindeki Kışla Camii'nin müezzin ve kayyımıydı. Kalenderhane Mektebi kalfalarından ve Eyüp Câmi'-i şerîfinin [de] kayyımlarındandır, "Hüseyin Kalfa derler", Kalenderhane Mektebi'nde kalfa, sonra da yazı hocalığı etti. Eyüp Câmi'-i şerîfinin müezzinlerindendir, ekırrâdandır. Mihrabın önünde yatar, istifli taşı vardır.

Hattat Mehmed Receb Efendi (Receb Kalfa): Hat icazeti ağabeyi Osman Efendi'dendir. Ketebesi "Mehmed Receb el-Eyyûbî" idi. Receb Kalfa, kurrâ hafızıdır, Kumbarahane imamı Hoca Süleyman Efendi'den aşere, takrîb okumuş, ondan icazet alarak kurrâ hafızı olmuştur. Kardeşleri içinde hattat ve kurrâ olan yalnız kendisidir. Zekâî Dede merhum, Kalenderhane Mektebi'nin yazı hocalığını meşgalesi hasebiyle bu zata hibe etmişti.

İbrahim Kalfa (Hafız İbrahim Efendi): Gayetle halim, halûk, pek sakin ve mütevazı bir insandı. Kalenderhane Mektebi'nde kalfaydı, ders esnasında ağabeyi Hafız Osman Efendi'nin sağında oturur ve bazen müzakerecilik ederdi; kardeşleri arasında âlim diye anılırdı. Eyüp Câmi'-i şerîfinde müezzindi, şimdiki başimam Hafız Ahmed'in babasıdır.

Kızların büyüğü Seher Hanım, İffet (ortancası), Zeynep Hanım'dır. Bunların hepsi Bağcı Kel Ali'nin çocuklarıdır.

Hafız Sıddîk Efendi: Hoca Osman Efendi'nin büyük oğludur. Sonradan babası gibi gözleri kör oldu. Hüseyin Fahreddin Dedeefendi'den sikkesi tekbirlenmiştir. Ramazân-ı şerîfte dergâhta teravih kıldırmıştır. Latifeci ve nekregû idi. Babası yanında eliyle bıyıklarını yukarıya kaldırır, şeyhi Fahreddin Efendi'nin yanında ise yine eliyle bıyıklarını indirirdi.

Hafız Nureddin Efendi: Hoca Osman Efendi'nin kızkardeşi Seher Hanım'ın oğludur. Hıfzını Osman Efendi'den bitirmiştir. Eyüp Câmi'-i kebîr müezzinlerindendi. Hafız Nureddin'in Hafız Fethi ile beraber Eyüp Câmii'nde yatsı ezanı okumaları pek ahenkli, imtizaçlı olduğundan büyük alâka çekerdi; minarenin etrafı dinleyici ile çevrilirdi. Davudî, dokunaklı gür sesi vardı. İri yapılı, gösterişli ve çok kuvvetliydi, istediği insanı bir eliyle derhâl kavrayarak kaldırırdı, pehlivan gibiydi.

Zavallı, son yıllarında aklını kaçırdı. Güçlü kuvvetli sekiz on kişi ile zorla tutulup Mehterhane'ye büyük hapishaneye götürüldü. Bir gece bekçiyi bir tutuşta belinden yakalayıp şimdi doldurulan Kurukavak Deresi'ne atmıştı. Hayli kovalandığı hâlde yakalanamış ve bütün bir mahalle halkını ürkütmüştü. Mehterhane'de vefat eyledi. Sonra getirip Eyüp İmareti'nde yıkadılar, Hazret-i Hâlid civarına defnedildi.

Hafız Hasan Efendi (Hasan Doğruer): Bahriye kolağalığından emekli Ahmed Bey'in büyük oğludur. Onun da babası Hacı Hasan Efendi (Bahriye Nezareti müteahhidiydi, Kasımpaşa'daki Bahriye Matbaası'nı yaptırmıştır. Eyüp İskelebaşı'ndaki Kapudan Paşa Cami'nin müteahhitliğini de Hacı Hasan Efendi yapmıştı, câmi'-i şerîfi 1300'de yapmıştı. Kasımpaşa'da kendisinin yaptırdığı bir hamam da vardır. Türkiye'de ilk defa Alman mühendisleri tarafından yaptırılan Abdülmecid - Abdülhamid denizaltılarından Abdülhamid denizaltı çarhacıbaşıydı. Hacı Hasan Efendi, Erzurumlu'dur; onun da babası Kığı eşrafından İsmail Ağa'dır; İsmail Ağa'nın Kığı'da cami ve mektebi vardır) eşekçiler kahyalığı ettiği için bu ailenin oğullarına "Eşekçizâdeler", "Hımârîzâdeler" yahut "Eşekçiler kahyasının oğulları" derler.

Hafız Hasan Efendi (*Eyüplü Hattatlar*'da [Nurullah Tilgen, İstanbul, 1950, s. 10] isminin "Hüseyin Efendi" yazılması yanlıştır.) H. 1296 doğumludur. Kalenderhane Mektebi'nde okumuş, Zekâî Dede Efendi'den şuğul ve ilâhî meşk etmiş, Hoca Osman Efendi'den hıfzını tamamlamış, yine ondan sülüs ve Şeyh Abdülaziz Efendi'den talik yazı yazmış, ikisinden de 1318 tarihinde ketebe almıştır. Bereketzâde İsmail Hakkı Efendi'den alâka ve himayet görmüştür.

Eyüp tekkelerinin bir kısmında, hususiyle evinin karşısındaki Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi'nde peyrev olarak zakirliği vardır.

1942'de İstanbul Adliyesi ceza mahkemeleri başkâtipliğinden emekliye ayrıldıktan sonra Eyüp camilerinde vazife aldı. En önce İskelebaşı'ndaki Kapudan Paşa Camii'nde başimamlık etti. Kurukavak Cedîd Ali Paşa Camii'nde Zekâîzâde Hafız Ahmed İlhamî Efendi'den sonra bir müddet imamlığında bulundu. Eski Yeni'de Kasım Çavuş Camii'nde babadan kalma imam bulunan Eczacı Hafız Hikmet Bey (Hafız Hikmet Bey merhumun babası Hafız Ali Efendi aynı camiin ve mahallesinin imamı bulunuyordu. Câmi'-i kebîrde dervrhândı) merhuma da uzun zaman vekâlet eyledi. En son olarak Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi camiinin müezzinliğini ifa ediyordu. 12 Ağustos 1958 salı günü göçtü. Eyüp'te Gümüşsuyu Kabristanı'nda Kâşgarî'ye çıkarken aile mezarlığındadır.

Ayşe Hatun Zaviyesi - Seyyid Resmî Efendi Tekkesi - Cuma Tekkesi

Niyazi Mısri Sokağı'ndan geri dönüp bu sefer Sarmaşık Sokağı'na giriyoruz. Bu sokaktan sola dönen ikinci sokağa, Neyzenler Sokağı'na sapıyoruz. Biraz ilerledikten sonra sağda 14 numaralı yapının bulunduğu alanda Ayşe Hatun Zaviyesi (Seyyid Resmî Efendi Tekkesi, Cuma Tekkesi) bakiyeleri görülür. (Karagümrük Mahallesi, 2490 ada, 36 parsel)

Yakın zamanlara kadar sade arsa hâlinde olan ve birkaç mezar taşı kalan bu tekkenin alanında şimdi bir kütüphane yapısı yükseltildi ve kenardaki mezar taşları bir araya toplandı. Tekkenin tarihi Revnakoğlu dosyalarında yer alır (214:110,117):

> Sarmaşık'ta Keçecipiri Karabaş Mahallesi'nde olup Kâdiriyye'nin Resmî kolundandır. (Resmî kolunu kuran Mustafa Âhî hazretlerinin bir adı da "Resmî" olduğundan bu kola "Âhiyye" denildiği gibi "Resmî" de denilirdi.) Cuma Tekkesi de denilir.
>
> Tekkenin meşihatinin inhâsı Karagümrük'teki Kabakulak Tekkesi'ne meşrut idi. Dergâhın en eski adı "Şerefüddin Bagdâdî Tekkesi" olup eski kayıtlara göre Keçeciler kurbündedir. Yeni taksimatta ise Edirnekapı'da Neslişah Sultan Mahallesi'nde Neyzen Sokağı'ndadır.
>
> Takriben H.1198'de yaptırılmıştır. İlk şeyhi ricâl-i Kâdiriyye'den Mustafa Âhî Efendi hazretleridir. Sonra büyük kardeşi Süleyman Sâfî, sonra küçük kardeşi Şeyh Mehmed Said Efendi, onun vefatıyla Sarhoş Şeyh Kadri Efendi şeyh oldular. Bu zatın vefatından sonra Kambur Şeyh şeyhlik etti ve dergâh kendi zamanında yanıp uzun müddet arsa hâlinde kalmıştır.
>
> Son zamanlarda Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergâhı şeyhi Türbedar Şemseddin Mehmed Nuri Efendi'nin halifelerinden Şeyh Seyyid Hasan Hüsnü Efendi'nin (Kabakulak Tekkesi şeyhi İbrahim Maşukî Efendi'nin damadıdır, vefatı 1318 Şevvaldedir) küçük oğlu Şemseddin Efendi tekkeyi kendi kesesinden yaptırıp 1309 Şabanında şeyh oldu. Aynı zamanda meşihat mektubî kalemi kâtiplerinden olan Hattat Şemseddin Efendi beş yıl şeyhlik ettikten sonra 1314 yılının 19 Şabanında veremden göçmüş, kendi tekkesinin türbesine gömülmüştür. Çok güzel talik yazardı. Bilhassa talik yazıda muvaffakiyetli eserler veren Şeyh Şemseddin Efendi merhumun H.1308'de yazdığı "Yâ Hazret-i Pîr Hüsâmeddîn-i Uşşâkî" levhası Kitapçı Raif Bey'in lutfuyla bugün mahfuzumuz olmuştur.
>
> "Saçlı" diye de şöhret yapmış olan Şeyh Şemseddin Efendi aynı zamanda Mus-

Şeyh Şemseddin Efendi'nin vefat manzumesi (214:7)

tafa Âhî hazretlerinin ana tarafından torunlarındandır. Tekkenin baniyesi Ayşe Hatun ile beraber tevhîdhanenin içinde mihrap karşısına düşen maksurede yatmaktadırlar.

Dışarıda bahçede tel parmaklık içinde medfun bulunan Şerefüddin Bagdâdî'nin bu tekkede şeyhliği söylenirse de yanlıştır. Vefatına kadar burada oturmuş ve buraya gömülmüştür. Tekkeye taamiyyesi de vardır.

Şemseddin Efendi'nin irtihaliyle ağabeyi Seyyid Mehmed Nuri Efendi (Nuri Bey) posta geçti. Meşihat mektubî kalemi mümeyyizi sonra da muavini olup teşrîfât-ı ilmiyyede ihtisası vardı. 29 Eylül 1325 tarihine rastlayan 27 Ramazân-ı şerîf 1327 salı günü o da babası gibi veremden göçtü. Yahya Efendi Türbesi haziresinde, denize karşı tarafta medfundur.

Revnakoğlu, Şeyh Mehmed Nuri Efendi'nin vefatı ve kısa biyografisini içeren 1326 tarihli Nevsâl-i Osmânî'den iktibas eder (214:116):

Şeyh Mehmed Nuri Efendi: Mektubî meşîhat-i ulyâ muâvin-i sâbıkı Mehmed Nuri Efendi bir müddetten beri müptelâ olduğu derd-i devâ nâ-pezîrden kurtulamayarak Eylülün 29. salı günü irtihal etmiş ve Beşiktaş'ta Yahya Efendi Kabristanı'na defnolunmuştur.

Mehmed Nuri Efendi meşâyih-i Nakşibendiyye'den Süleymaniye Câmi'-i şerîfi cuma vaizi Şeyh Hasan Efendi'nin mahdumu olup 1275'te Dersadet'te tevellüt etmiştir. Mukaddimât-ı ulûmu pederinden, ulûm-ı âliye vü âliye-i şer'iyyeyi Beyazıt Câmi'-i şerîfinde dersiam, Evkaf müfettiş-i esbakı Şehrî Ahmed Nüzhet Efendi merhumdan ahz ve telakki ile icazetname alarak 1289'da İstanbul mahkemesi kalemine, 1292'de meşihat mektubî kalemine, 1295'te mezkûr kalem ser-müsevvidliğine ve 1314'te mücîzliğine, 1317'de mektupçu muavinliğine memur olmuş ve 1318'de İstanbul payesini ihraz eylemiş idi. Müşarünileyh fart-ı ikdâm ile maruf idi.

Hocazâde Ahmed Hilmi, Cerîde-i Sûfiyye'de bu tekkeye mensubiyeti olan Hasan Hüsnü Efendi'nin biyografisini kaleme alır. Revnakoğlu, bu biyografiyi de notlarına ilâve eder (214:110-11):

Şeyh Hafız Hasan Hüsnü Efendi (Meşâyih-i Nakşibendiyye'den): Anadolu'da Tosya civarında Kargı kasabasında Mihriban Hatun Câmi'-i şerîf-i zîbâ ve zâviye-i dil-güşâsında medfun bulunan zürriyet-i tâhire-i İmam Hasan-ı müctebâdan Şeyh Seyyid Hasan Kargınî evlâdından ve mavtınlarınca Şeyhoğulları denilen sülâle-i şürefâdandır.

Şeyh İsmail Hakkı Efendi mühürlü dua metni (4:3)

1237 senesinde kasaba-i mezkûrede dünyaya gelip 1251 senesinde tahsîl-i ulûm için İstanbul'a geldiğinde ta'lîm-i tâlibân ve terbiye-i sâlikân ile iştigal eden Şeyh Hacı Mehmed Nuri Şemseddin Efendi'nin hizmetine vâsıl ve bir sene sonra şeyh-i müşârünileyh Beşiktaş'ta medfun Kutbu'l-ârifîn Yahya Efendi hazretlerinin türbedarlığı tevcih olunduğundan maan terbiye-i hazret-i azîz-i müşârünileyhe dâhil olup orada fıkıh ve tefsîr-i Kur'ân-ı kerîm ve tahsîl-i ulûm-ı dîn ve maârif-i yakîn idrâk ederek tarîk-i Nakşibendândan Şeyh Hacı Mehmed Nuri Şemseddin Efendi'den ahz-ı icâzetle kâmyâb ve Şeyh İbrâhîm Tennurî-i Kayserî evlâdından ve meşâyih-i Kâdiriyye ricalinden Şeyh İbrahim Maşukî Efendi'ye (Kabakulak şeyhi) damat olmuş, 1286 senesinde Rumelihisarı'nda Sultan Mahmud Han-ı evvel hazretlerinin câmi'-i şerîfi cuma vâizliği ile tevkîr ve ikram olunup 32 sene devr-i cevâmi'-i selâtîn ve kat'-ı makâmât-ı meşâyih-i vâizîn ederek vâsıl olduğu cennet-mekân Sultan Süleyman Han-ı kadîm hazretleri câmi'-i envâr-ı lâmi'inde kürsî-nişîn-i va'z u tezkîr iken 1318 senesi Şevvalinde ve 85 yaşında irtihâl-i dâr-ı naîm eylemiştir. Yahya Efendi haziresinde medfun olup yazılı taşı vardır.

Tekkenin son şeyhi İsmail Hakkı Efendi'ydi (4:7):

Son şeyh Mehmed Nuri Efendi vefatından altı ay önce şeyhliği meşrûtun lehi bulunan dayısı Kabakulak Tekkesi postnişini İsmail Hakkı Efendi'ye kasr-ı yed etmişti, binaenaleyh tekkenin son şeyhliği İsmail Hakkı Efendi merhumun üzerinde kalmıştır; zaten Nuri Efendi de kardeşi Şemseddin Efendi de Kabakulak şeyhi Hakkı Efendi'nin hem yeğeni hem halifesi idiler.

Ortada Şeyh Mehmed Nuri Efendi (4:111)

Revnakoğlu, tekkenin şeyh silsilesi içinde adı geçen Sarhoş Kadri Efendi için şu bilgilere yer verir (4:6):

> Sarhoş Kadri Efendi'ye Dair: Sultan Mecid bir cuma selâmlığından sonra atına binerken Sarhoş Şeyh kadri karşısına çıkarak bir nara atmış: "Eyy padişahım, sen sarhoş, ben sarhoş! Çekiver bu dünyanın kuyruğunu..." demişti. Padişah bunun üzerine kendisine bir kürk ile bir kese altın ihsan etmiş. Şeyh Kadri Efendi bu kürkü ve ihsan edilen parayı alınca doğruca mahallenin imamına gelerek "Bu kürk benden ziyade sana yakışır hocam..." demiş ve kürkü onun sırtına giydirmiş; elindeki bir kese altını da uzatarak "Bunu da al, yarın benim cenazemde kullanırsın" demiş. Ertesi günü hakikaten vefat eylemiştir.
>
> Yakın zamanlara kadar çocuklara gelen havale hastalığı için mezarının başında horoz keserlerdi, çocuklar da iyi olurdu.

Solda Şeyh Mehmed Nuri Efendi. Ortadaki küçük kız, Şeyh Mehmed Nuri Bey'in kerimesi Aliyye Hanım'dır, 20 Şubat 1950 tarihinde 60 yaşında vefat etti (4:111)

Şeyh Mehmed Nuri Efendi (4:111)

Mihrinaz Hatun Camii

Prof. Dr. Naci Şensoy Caddesi'nden Karagümrük'e doğru ilerlerken solda Viran Odaları Sokağı'nın ucunda Mihrinaz Hatun Camii önündeyiz.
(Karagümrük Mahallesi, 2516 ada, 22 parsel)

1863-64 (H.1280) tarihinden önce yıkılmış caminin 1927'de tramvay caddesi açıldığı tarihe kadar minaresi şerefeye kadar duruyordu. 40 metreye yakın bir saha üzerindeki caminin viran hâli bulunduğu sokağın da adı oldu. Son yıllarda zevksiz bir bina hâlinde yeniden yapıldı (174:427):

> "Mihrinaz Hatun - Ümm-i Hatun", kendi ismiyle Viran Mescit Sokağı'nın içinde "Viran Mescit", stadyumun merdivenli kapısı karşısındadır. Bâniyesi Beyazıt kızlarındandır. H.1289'dan önce yıkılmıştır. Servili bahçesi, kuyusu hâlen yerindedir. Tramvay Caddesi'nin açıldığı tarihe kadar minaresi şerefeye kadar duruyordu. Horasanla yapılmıştı. Temelleri toprak altındadır. Minarenin arkasında defne ağacı ve musallâ vardı.

Revnakoğlu, bir başka Mihrinaz Camii için *Hadîka*'dan aldığı "Mihrinaz Mescid-i şerîfi der-kurb-ı Gümrük. Bâniyesi asr-ı Sultan Beyazıt-ı Veli saraylılarındandır. Merkadi nâ-malûmdur, mahallesi yoktur" bilgisine şunları ilâve eder (174:481-82):

> Hırka-i şerif civarında Molla Ahaveyn Mahallesi'nde Akşemseddin Caddesi üzerinde Mecidiye Karakolu'nun karşısındaydı. Hırka-i şerîf kayyımlarından Rifat Efendi'nin babası Eyüp Efendi'nin meşhur attar dükkânı bu câmi'-i şerîfin bitişiğindeydi. Fatih yangınına kadar yerinde duran câmi'-i şerîfin arsasının ortasında çıkrıklı bir kuyu, bir de yeşil tulumbası vardı.

Ejder Tekkesi

Prof. Dr. Naci Şensoy Caddesi'ne dönüyor, bu caddeden ilerlerken sağa Melek Hoca Caddesi'ne giriyoruz. Bu caddeden ilk sağa dönen Uzun Yol Sokağı'nda 16 numaralı yapının ve arsanın önündeyiz. Burası Ejder Tekkesi'nin bulunduğu yerdi. (Karagümrük Mahallesi, 2521 ada, 30 parsel)

Revnakoğlu dosyalarında müstakil bir bahisle işlenmeyen bu tekkeden ancak birtakım vesilelerle temas eder.

"Ejder" lakaplı Mehmed Sıdkı Efendi'nin ilk postnişinliğiyle H.1191'de uyandırılan tekkenin banisi Tepedelenli Ali Paşa'ydı. Muhyiddin Efendi, tomarında Şeyh Mehmed Sıdkı'nın "daima yanında akrep ve hayye bulunduğu cihetle ejder lafzı alem kalmıştır" bilgisini verir. "Hayye" yılan demektir.

Postta elli üç yıl bulunan Mehmed Sıdkı'nın H.1244 - M.1828-29 tarihinde vefatıyla posta oğlu Ali Rıza Efendi oturdu. Ali Rıza'nın uzun süren şeyhliği H.1277 - M.1860-61'de ölmesiyle sona erince yerine Şeyh İsmail Efendi'nin oğlu Feyzullah Efendi geçti. Muhyiddin Efendi onun için "Cühelâdan, sâde-dil, uzunca boylu sakallı bir adam" notunu düşer. Kovacılar - Abdüsselâm Tekkesi şeyhi Hacı Yahya Efendi'nin Mekke'ye sürgün gönderildiği sırada o tekkede vekâleten şeyhlikte de bulunmuştu.1293 Muharreminde (Ocak-Şubat 1877) vefat ettiğinde tekkenin son şeyhi oğlu Hakkı Efendi'ydi.

Bugün tekkenin arsası inşaat malzemeleri satış yeri olarak kullanılmaktadır.

Ejder Tekkesi (Konyalı arşivinden)

Post

Post ve posta oturmak etrafında tarikat literatüründe bir hayli kavrama rastlanır: postu sermek, postnişin, post duası, posta çekmek, pîr postu, postu toplamak, posta oturmak, posta oturtmak, post cemiyeti...

Muhyiddin Efendi, *Mâ-Hasal-ı Ömr* (s.291 adlı eserinde (234:138-39) "Postnişinlik" tabiri muhdestir, an-asl "seccâdenişînlik"tir. Ve aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz, Hazret-i Sıddîk-i Ekber'i seccâde-i pehnâ üzerine iclâs etti" diyor ve ilâve ediyordu: "Post, basurlu adamların tab'ına muvafık geldiğinden icat olmuş, çünkü aslda ehl-i tarîkin hayvanat ve ondan huruç eden şeyler ki yumurta, peynir, yağ vesaire gibi cümlesi sülûkuna mâni olduğu meşâyih-i mütekaddimînde müsbet ve mevsuk olagelmiştir. Bununla beraber havvanatın postekisi de vücudu cümlesinden muazzezdir, onun için muhdestir, lâkin tahir ve naziftir."

Tekkelerde Posta Oturtma Merasimi: İclâs

Tekkelerde halifenin posta oturtulması, posta çekilmesi, iclâsı belirli bir adap ve erkân ile olurdu. Revnakoğlu "İclâs nasıl olurdu?" başlıklı bir notunda bu merasimi anlatır (95:134-37):

Tevhîdhanede evrâd-ı şerîfe toplu olarak usûl-i mahsûs ile okunup bittikten sonra o dergâhın mensup olduğu tarikat pîrinin nutku ile ayağa kalkılır. İclâs edilecek halife, makam şeyhinin sol tarafındadır. Okunmakta olan nutk-ı şerîf bittikten sonra şeyh efendi fâtiha eder. (Halife) iclâs yapılacak yeri öperek kalkar, kapıya doğru gider, zikir halkasının dışına çıkar. Rehberler de oradadır.

Rehberler üç, iki veya yalnız bir kişi de olabilir; şeyh efendinin isteğine bağlıdır. Fakat bu rehberleri iclâs edilecek zat seçer. Kendi tarikinin kıdemlilerinden olması, bulunması müreccahtır.

Şeyh efendinin işareti ile zikir halkasının kapı tarafı açılır, aralanır. Rehberler sağ ayakla içeriye girerler. İclâs edilecek zat bunların arkasındadır. Üçer adım ile yürürler. Rehberler üç adımda bir boyun keser, durur ve makama hürmeten içinden fâtiha eder, içinden okur. Üçüncü adımda daha çok boyun kesilir, ayaklar bitişir. Rehber yine önde, iclâs edilecek zat arkadadır. Bu şekilde üç adım ile rehber iclâs edilecek zatı şeyh efendinin önüne getirir, bırakır.

Rehber, şeyh efendi ile musafaha eder. Musafahadan sonra iclâs olunacak zatı şeyh efendiye sûret-i mahsûsada takdim eder, o da şeyh efendiyi niyaz eder (elini, dizini öper). Şeyh efendi içinden dua ve sonra fâtiha eder. Fâtiha bitince şeyh efendi iclâs edilecek zatı sağ kolundan tutar ve herkesin duyacağı şekilde meclise çeker ve "Mine'l-leyli" âyet-i kerîmesinden başlar, "...en yeb'aseke rabbüke makâmen mahmûden" kısmına kadar okur, o zatı sağındaki postun üzerine çeker.

Posta çekilen, iki rekat namaza durur. Şeyh efendi de kendi postundan iki rekat namaz kılar. Rehberler, işaretiyle çıkar. Posta çekilen zat

kendi namazını bitirdikten sonra duasını yapar ve ayağa kalkar. Şeyhi kendisine fâtiha verir. Posta çekilen zat hafif sesle âdeta çekinerek fâtiha eder. Bu onun meydân-ı evliyâullâhta ilk fâtihasıdır.

Eğer devran açılacaksa şeyh efendi "Yâ Allâh hû!" der ve yanındaki bu halifeyi bir adımla ileriye sürer. Kıyam tevhîdi veya ism-i celâl ise halifeyi tevhîd safının önüne getirir, buyurun der. Şeyh efendi ya zikre bed' eder, ona bırakır yahut başından sonuna kadar hepsini ona tevdi eder. Her ne suretle olursa olsun kendisi artık tevhîdhanede bulunmaz, mutlaka dışarı çıkar ve bir daha içeri girmez.

Yeni iclâs edilen zat bir müddet bulunduktan ve bir iki devir yaptırdıktan sonra meydanı kudemâ-yı meşâyihten birine bırakır, kendisi boyun keserek oradan ayrılır, dışarıya çıkar, hemen meydan odasındaki şeyhinin yanına gider, elini öper, niyaz ve ihtiramlarını bildirir (istifsâr-ı hâtır eder) ve duasını alır, fakat yanında çok kalmaz, misafirlerin bulunduğu odaya geçer.

Not: Şeyh efendi, kendi oğluna hilâfet verebilir, fakat onu kendi postuna iclâs edemez, ancak o tarikatın kıdemli postnişinlerinden biri, tercihen asitanesi şeyhi posta çeker. Şeyhzadenin babası tarafından posta çekilmesini tarikat mensupları Muaviye'nin saltanat ananesine, oğlu Yezid'i kendi makamına oturtmasına benzetirler.

Zakir Postları

Kıyamî dergâhlarında (311:220-222) tevhîdhanenin ortasındadır. Mihrap ile zikir eden dervişler arasında karşılıklı iki dizi olarak serilir, mihraba doğrudur, tevhîdhanenin büyüklüğüne göre mihraptan bir buçuk metre kadar uzağa düşer. Uçları zikir edenlere en yakın yerde bulunur. Bu postların uçları ile zikir edenlerin arası ancak bir kişi geçecek kadar açık bırakılır. İcabında bu dar yerden geçecek olan biri de ya makam şeyhi yahut sadece reisi olabilir. Bunlar da zikir idaresiyle alâkalı icaplar dolayısıyla buradan geçebilirler, başkası geçemez. Mihrabın sağındaki postun başında zakirbaşı oturur, zikri buradan idare eder. Karşısında peyrevi (yardımcısı) vardır. Diğer zakirler derecelerine göre karşılıklı olarak taksim edilirler.

Devranî olan Halvetîlerde ise zakirbaşı makam postunun tam sağ başındadır; peyrev, zakirbaşının sol tarafında oturur. Diğer zakirler zakirbaşının solundan itibaren sıra ile dizilirler, Eyüp Ümmü Sinan Hankahı'nda olduğu gibi.

Kâdirîlerde mihrabın sağ köşesindeki makam postunun sol başında zakirbaşı bulunur, diğer zakirler zakirbaşının solundan itibaren sıra ile dizilip otururlar. Peyrev de zakirbaşının tam yanındadır. Bu postlar, mihraptaki makam postundan bir, bir buçuk metre kadar uzaktadır. Başları birbirinin üstüne bindirilir, her postun başı önündekinin üstündedir.

Misafir zakirler fazlalaşırsa baş kısma post ilâve edilir.

Zakirlik yapabilecek şeyh efendiler isterlerse zakirbaşının altına oturabilirler. Zakirbaşı usulen toparlanır, okunacak ilâhîyi hürmeten ona başlatır.

Tevhîdhanede Postların Dizilişi

Bu ise (234:130-132) izinli emanet sahibi post nakibine aittir. Bu zat, ya ayin günü sabahtan veya o günün akşamından tekkesine gelir. O geceyi tekkede kendi hücresinde yalnız başına gelir, zikri, tesbihi, dersleri, meşru ve mefrûz ibadeti ile geçirir. Ertesi günü behemehâl sabah namazında kalkar, namazını edadan sonra sabahleyin gelen diğer vazifeli nakipler ile beraber dergâhın ve odalarının ve bütün her

tarafın umumî temizliğine başlarlar.

Kahve nakibi, ocağı uyandırır, kahve kazanını koyar, cezve ve fincanlarını hazırlar, kül tablalarını temizler, parlatır.

Post nakibi de mahall-i mahsûsundan aldığı postları tevhîdhaneye koymak üzere besmele-i şerîfe ile ve pîrine ilâ-Resûlillâh fâtiha ederek tevhîdhaneye getirir ve azamî huzur ve huşu ile ve mutlaka abdestli olarak ilk önce mihrabın seccadesini yayar, badehu mihrabın sağ tarafındaki postu başı kutbhaneye dönük olmak üzere sermeye başlar. Böylece mihrabın iki tarafındaki misafir şeyhlere mahsus cenah postlarının serilmesi biter.

Bu sefer dervişlerin postlarını sermeye başlar ve mihrabdan yarım metre açıklıktadır. Mihrabın sağ tarafından başlayarak her postun başını önündeki postun üzerine koyar, ancak ortaya dizilen postların iki taraftan yanlara birleştiği noktalarda hafif bir kavis teşkil etmek suretiyle yukarıdan gelen diğer yan postların ucuna bağlar. En son kıyam postunu da dürerek mihrabın sağ köşesine bırakır. Bundan sonra da aynı tarife uygun şekilde zakir postlarını dizer ve en sonunda ayaklar mühürlü olarak mihrabın önünde ellerin parmak uçları omuz başına bağlı, boyun kesik makam sahibine bir fatiha okur ve girdiği tevhîdhaneden aynı tarz hürmette çıkar ve kapıyı sırlar.

Post Niyazı

"Makam niyazı" (234:129) da denilir. Kıyam tevhîdi sırasında tevhîdhaneden içeri giren ve misafir şeyh efendinin hemen mihraba, makam postuna yönelip içinden fatiha okumasıdır. Bundan dolayı "post fatihası", "makam fatihası" da denilmektedir.

Kıyamîlerde Makam Postu ve Cenah Postu

Birkaç kattan ibaret olup (234:140,141) en altına halı veya arakiyeden bir seccade, onun üstüne yaban keçisi (karaca) yahut geyik postu, onun üstüne "kutb postu" denilen siyah koyun postu, onun üzerine kırmızıya boyanmış tiftik keçisi postu (Kâdirîlerde kırmızıdır) serilir. Post nakibi tarafından zikirden sonra toplanır, bükülür, makam postunun (mihrap tarafına) önüne bırakılır. Altındaki siyah koyun yüze çıkar, bunlar yerinden kaldırılmaz.

Hazret-i İbrahim aleyhisselâma oğlu İsmail'in yerine zebh edilmek üzere Cibril'in cennetten getirdiği kurbanın koyun, keçi veya dağ keçisi, yaban keçisi olduğu Kur'ân-ı azîmü'ş-şânda açıkça tasrih edilmediği için makam postuna böyle her üç hayvanın postunun konulması teberrüken ve ihtiyaten usulden olmuştur. Geçmiş meşâyihin postları da üst üste makam postunun üzerine konulur. Beyaz veya alacalı koyun postları dervişlere, zakirlere aittir.

Kıyamîlerde cenah postu kendi renginde beyaz yahut boyanmış tiftik keçisi postlarıdır. Mihrabın önünde, kutbhane tarafına (makam postunun yanına) dizilir. Misafir meşâyihin oturması içindir, kıdeme riayet edilir.

Reis Postu

Zikri (234:141) idare eden fatihalı reis efendiye mahsustur. Mihrabın tam karşısında ve zikir safının ortasında durur. Rifâ'îlerde siyah, Sa'dîlerde kahverengidir, fakat boyama değildir, kendi rengidir ve koyun postudur.

Tekke Kavramları, Tekke Hizmetlileri

Cümle kapısı (264:251-62), tekke binasına giren ilk kapı. Herkes girebildiği için "cümle kapısı" denilmiştir. Bektaşîlerde bundan önce bir de "çatal kapı" vardır, sokaktan giren birinci kapıdır.

Kapı parmaklığı bir metre veya bir metreye yakın boyda küçük tahta parmaklıktır. Hafta günleri tekkenin dışındaki cümle kapısına takılır. Kapının genişliğine göre tek veya çift kanatlı olurdu. Çift kanatlı ise sol kanat yerinde sabit durur ve ortasından demir sürgü ile yere tutturulurdu, bu sebeple yalnız sağ kanat açılır, kapanırdı. Gelenler bu kanadı iterek, açarak içeriye girerler ve yine kendi elleri ile örterlerdi, zira tekkeye girip çıkarken kapıyı kendi eliyle açmak, örtmek ve bunu bir başkasına bırakmamak, dışarıya çıkarken tekkeye arka dönmemek tarikat terbiyesinin vazgeçilmez icaplarından bilinir ve buna aykırı hareket edilemezdi.

Parmaklığın işleyen kanadına bazen sarı renkte ufak bir çıngırak konulduğu da olurdu. Kanadın açılıp kapanmasıyla bu çıngırak hareket eder, ses verir ve bununla geleni gideni paşmakçıya bildirirdi, bir nevi kontrol zili işini görürdü.

Tekkenin herkese açık kapısında yarım kanat şeklinde duran bu tahta parmaklıklar uzaktan göze çarpması ve göze güzel görünmesi için yeşile boyanırdı. Bu bir teamül hâlindeydi, nitekim hacdan dönenlerin kapısını da yeşile boyarlardı. İçeriye kedi, köpek, tavuk gibi hayvanların girmesini önlemek maksadıyla parmaklık aralıkları çit kapısına benzer şekilde dar ve sıkça yapılırdı.

Akşama kadar tekke kapısından ayrılmayan, giren çıkanın ayakkabılarını beklediği için kendisine "paşmakçı nakibi" denilen paşmakçı dede, tekkenin hafta günü (mukabele günü) sabahın erken saatinde gelir, sıra ile cümle kapısı medhalini (giriş yerini, önünü), taşlığı, bahçe ve avluyu silip süpürdükten sonra tarikat pîrinin, tekke banisinin ruhlarına içinden birer fâtiha-i şerîfe okur ve hemen arkasından konuşmadan, araya başka bir şey katmadan besmele-i şerîfe ile parmaklığı yerine takar ve akşam üzeri herkes gittikten sonra kendisi çıkarırdı.

Tevhîdhane etrafında kadınların zikri takip ettiği kafese dışarıdan girilen kapıya da böyle bir parmaklık konulurdu ve bu kafes kapısında da aynı işi gören bir paşmakçı bacı bulunurdu.

Parmaklığın ıhlamur ağacından yapılmış olanı tercih edilirdi, çünkü bunu kurt yemez, çabuk eskimediğinden dayanıklı olurdu. En makbulü çıralı çamdan yapılmış olanı idi, bu da zengin vakıflı tekkelerin kapısında görülürdü; parmaklıklar daha düzgün, daha sanatlı işlenirdi. Parmaklığın demirden yapılmış olanlarına, cami ve sonra tekke olmuş dergâhların kapısında rastlardık. Bunlar sabit olduklarından yerlerinden çıkmazdı, meselâ Üsküdar Hazret-i Nasuhî Hânkâh-ı şerîfi avlu kapılarında gördüğümüz kısa demir parmaklıklar o zamanın yadigâr bıraktığı eserlerdir.

Kahve nakipliği (264:272-73): Tekkenin iç hizmetlerindendir, kahve ocağında bulunur, kahve pişirir. Paşmak nakipliğinden bir yukarıdır, sonra meydan nakibi olur. Kahve nakipliği nefis terbiyesi üzerinde tesiri görülen mühim bir hizmettir, bundan dolayı kahve nakipliği yapmamış dervişe "Ocakta pişmemiş!" derler ki ham ve olmamış demektir. Umûr-ı mülkiyye nazırı Mehmed Said Pertev Paşa, Üsküdar'da Selimiye Tekkesi'nde tarikata girdiği ve şeyhine bağlandığı zaman ilk iş olarak kahve nakipliği (daha sonra meydan nakipliği) yapmıştı.

Sancaktar, sancak nakibi (197-80-82,63-64): Tekke mensupları bahar ve yaz aylarında bazı tetkik ve müşahedelerde bulunmak yahut seferî tatbikata geçmek maksadıyla kafileler hâlinde gezmeye çıkarlar. Bu, şehrin içinde, biraz uzağında veya bir başka şehirde olur. Devâm-ı müddet tecelli ve zuhurata bağlı

bulunduğundan en azı birkaç günden başlar, bir yıla kadar uzayabilir. Tekkenin şeyhi kafilenin başkanıdır, mürşitsiz yola çıkılmaz; geziyi o idare eder. Ayrıca önde giden ve omzunda sancak taşıyan bir nakip vardır. Emanet sahibi ve oldukça kıdemli dervişlerden seçilen bu zata "sancaktar" denilir. Bu vazife kendisine şeyh efendi tarafından temelli olarak verilmiştir.

Her tarikatın kendisine mahsus olan bu sancaklar kapalı ise tüfek ve silâh gibi omuzda taşınır; açık ise sancaktar onu kafilenin önünde amûdi olarak tutar.

Seferde veya gezide daima tek sancak vardır, fakat onu taşıyan sancaktar ikidir. Zaman zaman birbirlerini değiştirip dinlendirirler, zira uzaktan kolayca görülmesi için sancak büyük ve oldukça ağırdır. Sancaktara "hâmil-i livâ" da denilir.

Tevhîdhane mihrabının sağ ve solunda bulunan iki sancak Muharrem, Safer aylarından başka günlerde açık durur; Muharrem, Safer aylarında Kerbelâ vakası matemi dolayısıyla kapatılır. Bunu açıp kapayana "sancak nakibi" denir; emanet sahibi olanlar arasından seçilir.

Nücebâ (126:410-13), nukabâdan bir mertebe yüksektir, hilâfete namzettir, dersi de bir esmâ ileridedir. Zikir esnasında tevhîdhanede "feyiz kapısı" denilen giriş kapısının karşısında kutbhanenin sağ ve solunda misafir şeyhlerine mahsus cenâh postlarının önünde durur, zikrin devamı müddetince ayrılmaz, şeyhinin emrini bekler. Omuzunda şed vardır, fakat halife olmadıkça ferace giyemez. Başlarına burma destarlı basık sikke giyerler.

Nücebâ, meydanda makam sahibi şeyh efendinin ve misafir şeyhlerin hizmetindedir. Nukabâ ise dervişlere ve muhibbâna bakar. Nücebânın bir vazifesi de zikir esnasında cezbeye gelen müridi telkin ve teslîk ile sahva getirmektir, bundan dolayı icap ediyorsa daha önce veya sonra kaş göz hareketleri ile bazı ihtar ve ikazlarda bulunabilir. Daha mühim bir vazifesi de tarikate yeni girmiş olanları şeyhin tensibi ile terbiye ve teslîk etmektir, tarikatın usul ve adabını o öğretir. Mevlevîlerde kazancıbaşının yaptığını yapar.

Tekke adap ve erkân yeriydi, buna riayet etmeyenler için tekke dilinde "paşmakları çevirmek" deyimi kullanılırdı (187:26, 4-6):

"Paşmakları çevirmek, çevrilmek", "papuçları çevirmek" de denilir. Bin bir günlük çileden sonra dede rütbesini almış, hücre-nişîn olmuş dedelerden birinin herhangi bir kötü hâli görülür de öğüt ile yola gelmezse postnişin efendinin emriyle papuçları çevrilir, ayakkabılarının burnu dışarıyı göstermek suretiyle önüne konulur, çünkü dedeler hücreye girerken ayakkabıları kapının dışında rastgele bir şekilde bırakırlar, düzeltmezler.

Şayet tekke mensupları içinde birisi rütbe ve derecesi, hatta kıdem ve hilâfeti ne olursa olsun evvelâ şeriat, sonra tarikat adabına aykırı bir hâli görülür ve tekke büyükleri olan halife veya baş nakiplerden birinin ihtar, ikaz ve öğütlerine rağmen yine bu hâlinden vazgeçmez, devam ederse o zaman şeyh efendiye arz olunur, nasihat ve ikazlar karşısında yola gelmeyeceği anlaşılan ve bu hâliyle tarikate leke süren o kimse hakkında şeyh efendi:

- Paşmaklarını çeviriverin! emrini verir.

Hemen paşmakçı tarafından paşmaklarının ucu herkesin bildiği şekilde dışarıya çevrilir ve içerideki postu dürülür. Bu onun için en büyük ve son cezadır, zira bu huzurdan ihraç kararıdır, "Bundan böyle bir daha tekkeye gelme ve görünme!" demektir. Tarikat dilinde buna "seyyah etme", "seyyah verme" de derler.

Öküz Mehmed Paşa Camii

Melek Hoca Caddesi'ne dönüyor, ileride sağda Öküz Mehmed Paşa Camii önünde duruyoruz.
(Hırka-i şerîf Mahallesi, 1598 ada, 2 parsel)

Caminin banisi Öküz Mehmed Paşa, Karagümrük'te öküz nalbantı Kara Hasan (Ali) nin oğludur. Başındaki "Öküz" lakabı, babasının mesleğini muhaliflerinin kendisine taşımasından kalmıştı. Herhâlde bugün caminin dış kapısındaki "Ö. Mehmed Paşa", bu sıfatın kaba kaçtığı düşünülerek kısaltıldı. Zaman zaman bazı metinlerde tuhaf bir şekilde "Öküz Mehmed Paşa" yerine "Öksüz Mehmed Paşa" yazıldığı görülür!

Mehmed Paşa, Enderuna alınan Türk asıllı iç oğlanlarındandı. 17. yy'ın başlarında sırasıyla silâhtar, kubbe veziri ve Mısır beylerbeyi oldu. Mısır'da sert bir şekilde asayişi temin ettiği için kendisine "Kulkıran" denilmişti. Kaptanıderyalığı ve sadrazamlığının ardından merkezden beylerbeyliği unvanıyla uzaklaştırıldığı Halep'te 1621'de vefat etti. I. Ahmed'in kızı Gevherhan Sultan'la evliydi.

1729 Balat yangınında yanan bu camisi 1987'de eski hâline göre yeniden yaptırıldı.

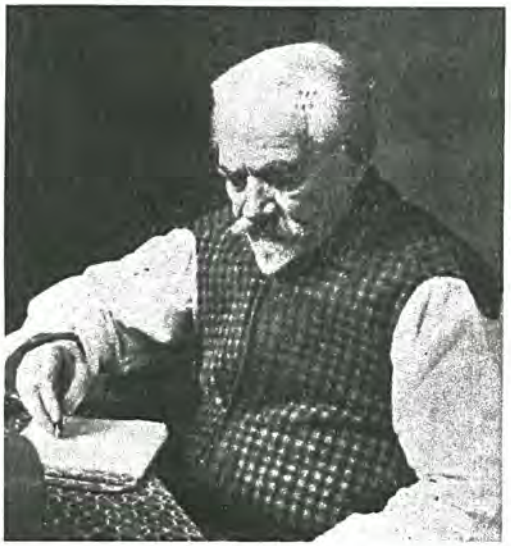
Bu cami dışında paşanın Kuşadası'nda ve Niğde Ulukışla'da çarşılı külliyeleri, Bozcaada'da iki çeşme ve çarşısı, Sakız'da cami ve sebili, Kahire'de, Mekke"de, Kudüs'te, Hicaz'da birçok hayır eseri vardı.

Öküz Mehmed Paşa'nın soyundan gelen meşhur şahsiyetlerden biri Doktor Şükrü Kâmil Talimcioğlu'ydu. Dedesi Ferik Şükrü Paşa, babası Talimci Kâmil Bey'di. 1870'de İstanbul'da doğmuş, 1892'de Askerî Tıbbiye'den mezun olmuştu. İttihatçılıktan dolayı Taksim Kışlası'na sevk edilmiş, orada bir buçuk yıl hapis yatmış, ardından Elazığ'a sürülmüştü. Meşrutiyet'ten sonra sıhhiye müdürlüğü ve müfettişliğine geçti. Henüz 17 yaşında Manzara dergisinde kaleme aldığı "Manyetizmaya Dair" yazısı ile bir de "r" harfine kadar gelen *Muhît-i Fünûn-ı Tıbbiyye*'si onun eserlerindendir. Revnakoğlu şu notları da kaydeder (86:375):

> "Doktor Şükrü Kâmil Talimcioğlu, Öküz Mehmed Paşa torunlarındandır. Bayrampaşa Tekkesi son şeyh vekili, Cerrahpaşa hatibi Mehmed Ârif Efendi'den istihlâf olunmuştu. Melâmiyye'den feyizlenmişti. İstanbul Sıhhiye Müdürlüğü umumî müfettişliğinden emekliye ayrıldıktan sonra Şişli Fransız Hastanesi'nde doktor olarak vazife gördü. 14 Şubat 1946'da göçtü. Merkez Efendi haziresinde beşinci adada yatıyor. Baş ucunda dört köşeli beyaz mermer kitabede yeni harflerle: "D. 1286. Ö. 14-2-1946. Şükrü Kâmil Talimcioğlu vasiyeti mucebince bu kabir verem savaş derneği tarafından yaptırıldı" yazıyordu. Şükrü Kâmil'in evvelce Babıali'de "Tabâbet-i Hâzıra" isminde yalnız tıbbî eserler basan ve yayan bir kütüphanesi vardı. Kitapçı Hafız Ahmed

Hamdi (Kör Ahmed) ile Hasan Amca buranın idarî işlerine bakarlar, Mazhar Osman da tıbbî eserler yazardı."

Öküz Mehmed Paşa'nın geçen yüzyıla intikal eden bir başka torunu Ömer Sabri Bey'di. 1843'te doğmuş, 1865'te Mülkiye'den mezun olmuştu. 1871'de Poti şehbenderliği, 1879'da Tekaüt Sandığı veznedarlığı, ardından 1890'da İstanbul Emniyet Sandığı müdürlüğüne getirildi. 1895'te Bitlis valisi oldu, bu görevdeyken 1899'da vefat etti.

Şükrü Kâmil Talimcioğlu (86:202)

Karabaş Camii ve Tekkesi

Melek Hoca Caddesi'nde biraz ilerledikten sonra solda Karabaş Camii ve Tekkesi'ni görüyoruz.
(Hırka-i şerîf Mahallesi, 2086 ada, 21 parsel)

Revnakoğlu'nun Melek Hoca Caddesi'ndeki Karabaş Camii'ne dair etraflı notları (174:6-7):

Karabaş Câmi'-i şerîfi ve Tekkesi: "Karabaş" denmekle (Anadolu'da "Kurrâbaş" derler) maruf Şeyh Abdurrahman Efendi yaptırmıştır ki ilm-i tecvîdden meşhur *Karabaş Tecvidi* risalesi bu zatın telifidir. Bu risale en önce H.1251 (1835) tarihinde bastırılmıştır. Hamza-i Miskîn ismiyle diğer bir zatın kaleme aldığı *Tecvîd-i Edâiyye* adında Türkçe eser de bu Karabaş risalesiyle aynı yılda ve birlikte tab' olunmuştur; 1308 ve 1315'te tekrar bastırılmış olduğunu görüyoruz. *Karabaş Tecvidi*'nin *Virdü'l-Müfîd* ismiyle bir şerhi de ayrıca tab' ettirilmişti.

Kendisi, Sultan II. Osman'ın hocası ve Ayasofya kürsü şeyhi bulunan meşhur Ömer Efendi'nin de kardeşidir. H.940'ta vefat ederek mihrabın önüne gömülmüştür. Medfun bulunduğu bu yer, aslen mescittir; minberini sonradan Edirne kadısı Kilisli Hoca Hüseyin Efendi koydurmuştur. Yanındaki mektep binası, Edirnekapı Câmi'-i şerîfinin vâkıfelerinden bir hatunun hayrıdır.

Karabaş Camii 1946'da (Encümen arşivinden)

Eyüp yolunda Feshane Caddesi üzerinde medfun bir zatın da yeni harfli "Karabaş Tecvidi müellifi Ahmed Efendi hazretlerinin ruhuna fatiha" kitabesinde *Karabaş Tecvidi*'nin müellifi olduğu yazılmış ise de tamamıyla yanlıştır. Burada yatan zat, Eyüp halkının "Tezveren Dede" dediği Bayramiyye'den Pîr Ahmed Efendi'dir.

Not: Takribî olarak H.1315 tarihlerinde Kesmekaya şeyhi Mehmed Keşfî Efendi tarafından hem tamir edilmiş hem de buraya Kâdiriyye'den meşihat konulmuştur.

Câmi'-i şerîf civarında oturan Edir-

nekapılı Arabacı Tevfik Kuşay, Pazarcı Recep ve mahalleliden Aziz Dilitatlı beraberce para koyup câmi'-i şerîfin pencerelerini, tavan kısmını minaresinin şerefesini 1950'de ve 1951'de yeniden tamir ettirip boyadılar.

Şimdi yerinde yeller esen Karabaş'ın mezar yazısıyla, Karabaş'ın H.1304'te Binbaşı Bekir Bey'in yardımlarıyla tamir edilen türbesinin kitabesini de tesbit eder (174:8):

Karabaş'ın baş ucunda sülüs yazı ile: "Merhûm Şeyh Abdurrahman eş-şehîr bi-Karabaş rûhıyıçun" (tarih yoktur!)

Bu yazıdan sonra Nebil Bey'in talik ile yazılmış şu tarihini okuyoruz:

Ne a'lâ yaptı Binbaşı Bekir Bey sarf-ı himmetle
Harâb olmuş iken işte bu cây-ı bâis-i tevkîr

Kıyâm-ı haşre dek rûh-ı şerîfin şâd ede Mevlâ
Vücûhtan ilm-i tecvîdi bu zâttır eyleyen tahrîr

Dü engüşt-i işâretle Nebîlâ söyledim târîh
Karabaş-ı Velî'nin türbesi oldu zihî ta'mîr, 1303.

Camiye dair yazısı silik kitabe şöyledir (174:9):

Karabaş-ı Velî'nin câmii olmuş idi vîrân
Misâli lâne-i bû[m] u gurâb olmuş iken nâgâh

Ahâlî gayret etti aşk ola nakd-i mürüvvetle
Sa'ylerin meşkûr ede dünyâ vü ukbâda ilâh

Husûsan Binbaşı Bekr Efendi eyledi itmâm
Muîn u yâveri olsun hemîşe Hazret-i Allâh

Bu câmi' hem dahi dergâh-ı bâzullâhtır âşık
Hulûs-i kalb ile devrânımız icrâ olur her gâh

Çıkıp üçler Nebîlâ söyledi târîh-i bünyâdın
Namâz kıl hâl ile gel zikr ü tevhîd eyle eyvallâh, H. 1304 (1886-87)

Caminin minaresi dibinde talik hatla (174:9): "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh - Minareyi ihya eden Ganîme Hanım'a mükâfât ihsan eyleye Mevlâ. Zevci merhum Hacı Emin Efendi'nin rûh-ı şerîfini de şâd ede Mevlâ" yazan 1

Karabaş Abdurrahman Efendi'nin 1946'da sandukalı mezarı (Encümen arşivinden)

Karabaş Abdurrahman Efendi'nin 1946'da mezarı etrafındaki duvarda bulunan kitabesi (Encümen arşivinden)

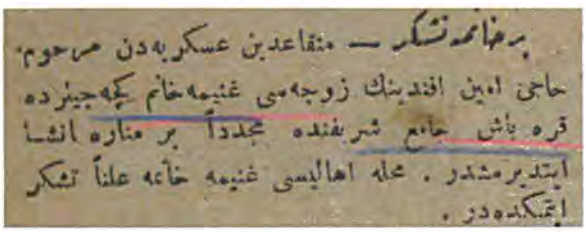
Karabaş Abdurrahman Efendi'nin 1946'da mezarının bulunduğu çevirme (Encümen arşivinden)

Şaban 1343, 6 Mart 1341 tarihli bir kitabe vardı. 1925 tarihli Akşam gazetesinde (23 Ramazan 1343) mahalle halkının Ganime Hanım'a bu hayrı için teşekkür ilânı çıktı:

Revnakoğlu, Esat Sezai Sünbüllük'ün *Kıraat-ı Aşere Kitabı*'ndan (İstanbul, 1947, s.17) naklen Karabaş tecvidinden bahseder (174:5):

Karabaş Tecvidi: Pek ziyade değeri olan bir tecvid kitabıdır. Yazan, meşhur Şeyh Abdurrahman Karabaş'tır. H.904 senesinde vefat etmiştir. Karagümrük civarında mescidi yanında medfundur. H.1251 senesinde matbaada Hamza-i Miskîn nam zatın *Tecvid Adabı* kitabı ile beraber bastırılmış olduğunu görüyoruz. H.900 senesinden 1250 senesine kadar hep el yazması olarak elden ele gezmiştir.

Karabaş Abdurrahman Efendi'nin oğlu Hacı Mahmud Efendi'nin Mevlânâkapı'da Lalezar'da Veled-i Karabaş Mahallesi'nde bir camii ve mahallesi vardır.

Ganime Hanım'a teşekkür ilânı (174:10)

Son olarak, Revnakoğlu bu caminin bir süre tekke olarak kullanıldığını kaydeder (113:63):

Karabaş Mescit ve Tekkesi: Hırka-i şerîf civarında Karabaş Câmi'-i şerîfi içindedir. Takriben 1315 tarihlerinde Kesmekaya Tekkesi'ne sonradan şeyh olan Mehmed Keşfî Efendi tarafından tamir ve ihya edilmiş, Kâdiriyye usulüyle zikrettirilmiştir:

Sûfiyâ var ise dimâgında buhâr-ı sevdâ
Karabaş Tekkesi'ne gel edelim onda devâ

Mestçi Şeyh Ali Efendi Tekkesi

Karabaş Camii'nin arka tarafında, eski Armutlu Virane Caddesi'nde, yeni Armutlu Caddesi'nde (vakfiyelere göre 23 numaralı hane) **Kâdiriyye'den Mestçi Şeyh Ali Efendi Tekkesi bulunuyordu.**

Ali Efendi çedik papuç, mest diktiğinden "Paşmakçı" diye de meşhur olmuştu. Karabaş Camii'nin arkasındaki evini Hasköy Mahkemesi'nde 1204 tarihinde tanzim ettirdiği vakfiye ile tekkeye çevirmiş, bu tekkenin kurucu şeyhi olmuştu. Kâdiriyye'nin Mustafa Âhî şubesine bağlı bu tekke, 6 Muharrem 1235 (25 Ekim 1819) tarihinde şeyhin üvey oğlu Şeyh İsmail Nef'î Efendi'ye intikal eder. Bu son şeyhin H.1264 (1847-48) yılında vefatıyla kızı Şerîfe Sabiha Hanım'ın (Kolağası Seyyid Ali Ağa'nın annesi) elindeki mülkiyet hakkı, ev vakfedilip tekkeye intikal ettiği hâlde mülkiyet belgesi ihmalden iptal edilmediğinden tekke ev mülkü olarak 8 Cemaziyelahir 1265 (1 Mayıs 1849) tarihinde Mehmed Rüstem adında birine satılır. Artık Mehmed Rüstem'in vefatıyla da eşine ve kızlarına sehim sehim ev intikal eder.

Ayşe Hatun Zaviyesi (Seyyid Resmî Efendi Tekkesi, Cuma Tekkesi) şeyhi Ahmed Şemseddin el-Kâdirî tekkenin vakfiyesini ortaya koyarak kendisinin de bu tekkenin mütevellisi olduğunu beyanla yapılan satışların hukuksuzluğunu, hanenin vakıf şartı gereği tekrar tekkeye çevrilmesini ve buraya halifelerinden birinin tayinini talep eder. Her hâlde bir netice elde edemedi.

Revnakoğlu, Mehmed Rüstem Bey'in 8 Cemaziyelevvel 1265 tarihli satış belgesinden tekkenin vaziyetini aktarır (116:268-69): "Yenibahçe kurbünde, Karabaş Mahallesi'nde, bir taraftan Zarafet Kadın menzili ve iki taraftan İzzet Efendi menzili ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdûd; ulyâda iki bâb oda ve süflâda bir bâb oda ve bir matbah ve bir bi'r-i mâ ve eşcâr-ı müsmireli bahçe..."

Karabaş Camii ve türbesinin arkasında olan bu tekke bir asırdan fazla bir zamandan beri arsa hâlindeydi, sonradan üzerine ev yaptırıldı. Tekkede pazar günleri zikir edilirdi...

H.1203 tarihli vakfiye (116:273-75):

> Şeyh Ali Efendi Tekkesi: Yenibahçe kurbünde Karabaş Mahallesi'ndedir. Tarîk-i Kâdiriyye'den eş-Şeyh Ali Efendi b. Halîl'in İstanbul'da Yenibahçe kurbünde Karabaş Mahallesi'nde vaki zaviyesi vakfının bilâ-ta'yîn-i vazîfe zaviyedarlık ciheti 6 Muharrem 1235 tarihinde tarîkat-ı mezkûreden eş-Şeyh İsmail Nef'î Efendi'ye tevcih olunduğu mübin berât-ı âlî verildiği kayden anlaşılmış ve vakf-ı mezbûrun 1203 tarihiyle müverreh ve o tarihle kaydolunan vakfiyesinde zâviye-i mezbûrede kendisi hayatta oldukça şeyh olup ba'de-vefâtihi zâviye-i mezkûru üvey oğlu Derviş İsmail Efendi şeyh olup ba'de-vefâtihi mu-

maileyh İsmail Efendi'nin âyîn-i tarîkat-ı Kâdiriyye'yi icraya kâdir erşed ve aslah ve evlâd-ı zükûru batnen ba'de batnin şeyh olup ba'de'l-inkırâzı'l-evlâd zaviyenin hulefânın akdemi şeyh ola, onlar dahi ba'de'l-inkırâz şeyh-i müşârünileyh hazretlerinin dergâhları hulefâsından bir sâhib-i zât u liyâkat bâarz-ı mütevellî şeyh olup nevbet-i meşihatlarında beher hafta pazar günleri halka-bend-i cemiyyet ile "Ellezîne yezkurunallâhe" mantûkunca kıyamen ve kuûden merâsim-i ehl-i tevhîdi âyîn-i Kâdiriyye üzere icra ve ehl-i tevhîdin âteş-i harâretlerin itfâ ede diye mestûr bulunmuştur. İşbu vakfiye Hasköy Mahkemesi'nde 1203 tarihinde tanzim olunmuştur.

Yenibahçe kurbünde Kâdiriyyeden Şeyh Mustafa Âhî Tekkesi şeyhi Şeyh Şemseddin Efendi tarafından bilâhare olunan istida suretidir (116:269-73):

Tarîkat-ı aliyye-i Kâdiriyye meşâyihinden eş-Şeyh Ali Efendi b. Halil, Yenibahçe kurbünde Karabaş Mahallesi'nde bâ-huccet-i şer'iyye uhde-i temellükünde olan bir bâb mülk menzilini 1243 tarihiyle müverrah ve o tarihte cihât kalemine mukayyed olan vakfiyye-i şerîfesi nâtık olduğu üzere zâviye-i Kâdiriyye olmak üzere vakf ve tescil ve kendiden sonra üvey oğlu es-Seyyid İsmail Nef'î Efendi ve mumaileyh İsmail Nef'î Efendi'nin âyîn-i tarîkat-ı Kâdiriyye'yi icraya kadir erşed ve aslah evlâd-ı zükûru ve ba'de'l-inkırâzi'l-evlâd zaviyesinin hulefâsının akdemi, onlar dahi ba'de'l-inkıtâz vâkıf-ı mûmâileyhin mürşid-i mükerremi olup o tarihte Yenibahçe kurbünde Keçeci Pîrî Mahallesi'nde Ayşe Hatun b. eş-Şeyh İbrahim'in ihyâ-kerdesi olan Cuma Tekkesi'nde seccâde-nişîn bulunan eş-Şeyh Mustafa Âhî el-Kâdirî hazretlerinin hankahları hulefâsından bir zat bâ-arz-ı mütevelli secâde-pîrây-ı meşihat olup şeyh olanlar nevbet-i meşihatlarında beher hafta pazar günleri âyîn-i Kâdiriyye üzere kıyamen ve kuûden ezkâr-ı Hudâ-yı müteâl eyleyeler diye ta'yîn-i şurût ve tevliyetini dahi mürşid-i ekremi müşarünileyh eş-Şeyh Mustafa Âhî hazretlerinin hânkâh-ı şerîfinde seccâde-nişîn olanlara şart ve tahsis eyleyip vâkıf-ı mûmâileyh eş-Şeyh Ali Efendi'nin vefatından sonra zaviyedarlığı ber-mûceb-i şart-ı vâkıf üvey oğlu Şeyh İsmail Nef'î Efendi'ye bi't-tevcîh 6 Muharrem 1235 tarihinde berât-ı âlî verilip mumaileyh eş-Şeyh İsmail Nef'î Efendi'nin 1264 tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylediğinde sulbî mahdumu Asâkir-i şâhâne kol ağalarından es-Seyyid Ali Rıza'nın validesi Şerife Habîle Hatun b. Şeyh Ali'nin bâ-huccet-i şer'iyye ber-vech-i muharrer Şeyh Ali Efendi'nin menzilini vakfa tebdil edip zaviye eylediği zaman yedinde bulunan mülk hucceti her nasılsa alınıp iptal edilmediğinden bilâhare kerimesi hucceti ibraz eylemekle fürûht edilmiştir.

İstitrad: Mülkü olarak ba'de-vefâtihâ kendiye mevrûs olmak üzere İstanbul mahkeme-i şer'iyyesinde 8 Cemaziyelahir 1265 tarihinde Mehmed Rüstem Efendi'nin bey' ve temlik edip mezbur Mehmed Rüstem Efendi'nin dahi muahharen vefatında on (altı) sehim itibarıyla iki sehmine zevcesi olup geçenler-

de bilâ-vâris-i ma'rûf vefat eden Hayriye Hanım'a ve on dört sehmine mezbur Mehmed Rüstem Efendi'nin kızları ve onlardan iştira ve tedâvül-i eyâdî ile elyevm Zenciye Mahir Kadın mülkiyet üzere tasarruf iddiasında bulunmakta ise de tarihten 105 sene akdem Kâdirî zaviyesi olmak üzere vakfedilmiş bir mahalle muahharen temellük iddiası şer'an sahih olmadığından ve dâîleri müşarünileyh Şeyh Mustafa Âhî hazretlerinin ânifü'z-zikr Keçeci Pîri Mahallesi'nde seccâde-nişîn bulundukları dergâh-ı şerîfte elyevm bâ-berât-ı âlî şeyh olup binaenaleyh vâkıf-ı mûmâileyh eş-Şeyh Ali Efendi'nin Karabaş Mahallesi'ndeki zâviye-i mezkûresinin bi'l-meşrûtiyye mütevellisi bulunduğumdan ve mumaileyh Şeyh İsmail Nef'î Efendi'nin evlâdı ve zâviye-i mezkûrenin hulefâsı münkarız olduklarından seccâde-nişîn bulunduğum eş-Şeyh Mustafa Âhî hazretlerinin hankahı hulefâsından birinin (bir zatın) ber-mûceb-i şart zâviye-i mezbûreye şeyh nasbıyla şart-ı vâkıf icra olunmak üzere zâviye-i mezkûreye fuzulî müdahale ve vaz'-ı yed edilemez.

Ve elyevm zikrolunan Karabaş Mahallesi'nde Armutlu Virane Caddesi'nde hane itibarıyla 23 numara ile mürakkam bulunan zâviye-i mezbûre derununda sakine olan mezbure Mahir Kadın'ın celbiyle bi'l-muhâkeme men olunmak bâbında emr ü irade...

eş-Şeyh Mustafa Âhî Hankahı şeyhi ve vakf-ı mezbûrun mütevellisi Ahmed Şemseddin el-Kâdirî

Muharrem, Tekkelerde Aşure, Goygoycular, Tekke Mutfağı

Şerbet

Şerbet, şeyhe biat eden derviş tarafından ve bu merasimde hazır bulunanlarca içilen nesneydi, ama "şerbetin" manası daha öteye geçmiş, "biat"ın, "intisab"ın da adı olmuştu. Şerbet, şeyh tarafından kayda geçirilir, dervişten biat alındıktan sonra bu şerbet deftere yazılırdı. Bu yola sülûk eden Rifâ'î'nin şerbetindeki sırda fütüvvetnamelere göre Peygamber'in bir üzüm tanesinden kırk kişiye şerbet edip içirmesi saklıdır.

Tarikata girecek talibe (namzet derviş) ilk gün usule göre içirilen şerbet ve şeyh efendi tarafından şerbetin o istekliye yudum yudum içirilmesine "şerbet verme", "şerbetlenme" deniliyordu. "Şerbetlenme" için bazı tarikatlarda "çeliklenme" tabiri de kullanılmıştı. Aynı tarikattan olanlar, aynı şeyhin elinden şerbet içmiş bulunanlar birbirlerine bazen tanışma sırasında: "Erenler, çeliğimizin suyu birmiş!" diyorlardı. Henüz hilâfet almamış derviş için de "Yalnız şerbet dervişidir, hilâfete erişmemiştir" demek tekke muhitinde kullanılan ifadelerdendi. Revnakoğlu'ndan yukarıda aktardığımız bu şerbet kültürü, onun dosyalarında yer alan bir mektupla daha da manalanır:

Üsküplü Mustafa Efendi, geldiği İstanbul'da kendisine intisap edecek dervişin biat merasimi - şerbet töreni için yer ararken Revnakoğlu'nun evi hatırına gelmiş ve Revnakoğlu'na 1958'de bu husus için mektup yazmıştı:

Muhterem Cemalettin Beyefendi'ye,

Evvelâ oğlum Raik fakirinizin evlenmelerinin yapıldığı salona ihtiyâr-ı zahmet buyurup teşrif buyurmanız bizleri memnun ve mesrur etti. Zahmetinize arz-ı teşekkürler eder, sizlerin de velîme cemiyetinizi görmeyi Cenâb-ı Hudâ'dan niyaz eyleriz.

Sizin de yakınen tanıyıp kendisine iltifatta bulunduğunuz bir genç, fakirinize intisap etmek arzu ediyor ve yaptığı istihare de niyetini takviye etmiş. Biz kendimiz adam olamadık, amma fakire karşı gösterilen teveccüh ve bu gencin aşkını söndürmemek için arzusunu isaf etmeye mecbur kaldım. Bu itibarla bu emr-i hayrı yerine getirmek için pek mahrem bir mahal lâzım geliyor. Muvafık ise ve kabul buyurulduğu takdirde ismini şimdi arz etmek istemediğim gence saadethanenizde ve huzurunuzla şerbet içirmeye müsaade ve muvafakat buyrulup buyrulmayacağını lutfen bildirmenizi ve fakir, birader ve intisap edecek genç olmak üzere dört kişiden ibaret olacağımızı arz ve niyaz ederim efendim. 7.10.1958

er-Rifâ'î el-Fakîr Mustafa

Tekkelerin "mukabele günü", "ayin günü" ya da "hafta günü" denilen muayyen günlerinde icra edilen zikir merasimleri çok defa saatlerce sürer, kıyam, devran derken dinî raksın bitap düşürdüğü vücutlara, hararetle susayan dudaklara şerbet verilirdi. Bu ayin günleri zikre katılanlara, misafirlere verilen şerbet bazen hususîleşir, tekkelerin kendine mahsus şerbetleri olurdu. Misal kabilinden, Oğlanlar Tekkesi'ne gelenlere tabaklar içinde şeker, süt ve kırmızı şerbet ikramı vakfiyesinde şart koşulmuştu; Silivrikapı'daki Bâlâ Tekkesi bu ikramda meşhurdu.

Tekkelerde şerbet için müstakil yerler bulunur, bu kısımlar "şerbet odası" olarak adlandırılırdı. Revnakoğlu bir notunda bu odanın işleyişine temas eder (42:35):

Şerbet odası, bir penceresi tevhîdhaneye açılan küçük bir odadır, şerbetler burada ezilir. Mevlid, miraciye veya hilâfet cemiyetlerinde meydan nakipleri pencere kenarına tepsilerle dizilmiş ve doldurulmuş şerbet bardaklarını usul ile buradan alıp tevhîdhaneye getirirler, mihrap önünde renk renk tiftik postlarda oturan misafir şeyhlerden başlayarak orada bulunanların hepsinin önünde kıdem ve mertebe sırasıyla diz çökerek birer birer dağıtırlar. Arkadan gelen başka nakip, içilen bardakları aynı usul ile toplar ve arka arka giderek önlerinden ayrılır.

Tekke mimarisinin unsurlarından bahsedilirken tarife bu oda dahil edilirdi. Revnakoğlu tekkelerin bu odalarından bahseder (73:122; 213:134):

Bir zemin katı ile üstünde iki kattan ibaret ahşap büyük bir binaydı. Fevkanî tevhîdhanesi ile mutfak üstündeki şerbet odası ve yanındaki lokmahanesinden başka haremde sekiz, selâmlıkta iki büyük odası ve sofası vardı. Üst kattaki bu odalardan biri şeyh dairesi idi...

Tekke önceleri tek kattan ibaret küçük bir binaydı. Bir meydan odası, bir şerbet odası, bir şeyh odası, bir dolaplı oda, bir de kahve odası vardı...

Keşkül

"Günün birinde dükkânın kapısından bir Bedevî dervişi hasıl oldu. Uzun boylu, kır sakallı, orta yaşlı bir adam. Bir elinde asa, diğer elinde keşkül. Hemen boyun kesti ve şu sözleri söyledi: "Eyvallâh erenler! Fakir yarın Kerbelâ'ya gidiyorum..." Rumî takvim 15 Nisan 1338'de çıkan Dergâh'ta İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Lüleci Mustafa Ağa'dan aktarmıştı bu sözleri.

Elinde keşkül, "Erenler fakir yarın Kerbelâ'ya gidiyorum" diyen dervişin keşkülü tutmasının sırları vardı: "Evvel sırrı tekbir getirmek ve bismillâhirrahmânirrahîm demek. Beş sırrı daha vardır ve beş parmağa işarettir. Keşkül ile birine gidildiği zaman keşkülü sağ eliyle tutmak ve "şey'en lillâh!" ve "Tevfîk minallâh!" demek gerektir. Ayak üzere çok durmaz, sesini çok çıkarmaz, her ne atarlarsa eyvallâh der, o nimet için Allah'ın şükrünü yerine getirir ve hayır sahibine dua eder..."

Bazı dervişler seyahate çıktığında Revnakoğlu'nun bir fütüvvetnameden (264:271) aktardığı yukarıdaki usule riayet ederdi. Keşküllü dervişler, Muharrem ayına mahsus goygoycudan farklıydı. Bu hususa Revnakoğlu bilhassa dikkat çekmişti: "Çoğu Süleymaniyeli, Kerküklü, Siirtli, Musullu, Cideli, Divriğili dilenci ve goygoycularla, "Hak dost!" diye keşkül tutan, nezir toplayan fakir dervişlerin, dedelerin arasında bir ilgi olmadığını kaydedelim."

Keşkül, dervişin seyahat sırasında yemek

Sufi dilenciler

topladığı kabın adıydı, teber ve diğer çeyizleriyle beraber dervişlik eşyalarındandı. Dervişin başındaki tâçtan, elindeki tesbihe, sırtındaki haydarîye kadar ne varsa tekke literatüründe "cihaz - çeyiz" adını alırdı. Çok defa nefsi ezmek çıkılan bu seyahatlerde ağızda ilâhîlerle elde keşkül olduğu hâlde bir şekilde dilenilirdi ve bu tür yolculuklara da "selman etmek", "selmana çıkmak" denilirdi.

Goygoycuların dilenciliklerinde kullandıkları kabın da adı keşküldü, yine de selmana çıkanla Muharremde dilenen goygoycular arasında bir mahiyet farkı vardır.

Keşküle yüklenen sırlar, fütüvvetname, tarikatname tarzı eserlerde daha geniş yer tutar. Zıpçıktı Tekkesi şeyhi Agâh Efendi'nin bu sahada çok rağbet gören *Mecmuatü'z-Zarâyif*'i talibi olan için kıymetlidir.

İstanbul'da Eyüpsultan'ın üç tekkesinde (99:95; 80:74; 89:18) Kaşgâri Tekkesi'nde, Oluklubayır Tekkesi'nde ve Mihrişah Vâlide Sultan Tekkesi'nde mukabeleden çıktıktan sonra gelenlere keşkül içinde peynir şekeri ikram edilirdi.

Not düşelim, "Kara Süleyman Tekkesi" de denilen Oluklubayır Tekkesi şeyhlerinden Şükrü Efendi (80:80), Nalburcu Salih Efendi'nin oğluydu, İstanbul Merkez Postahanesi'nde muhaberat dairesi şefiydi. Birinci dünya savaşının sonlarında vefat eden bu şeyh, varlıklı bir kimse olmadığı hâlde düşkünlere bakar, yedirir içirir, bir kısmını tekkede yatırır, içlerinde âciz olanlarının çamaşırlarını eliyle yıkar, giydirirdi. Bütün maaşını tekkeye harcardı. Harb-i umûmî içinde her şey vesika ile olduğu hâlde o yine ne yapar yapar hafta akşamları iki sofra yemek çıkarırdı. Bunun için akşam üstü postahaneden çıkınca dükkân dükkân dolaşır, topladığı ekmek ve erzağı torba içinde sırtına yüklenir ve yaya olarak o hâlde oradan Eyüp'e dergâha gelirdi. Kendisinin bahçe zevki de vardı, çiçeklerin bir kısmından Nakşî taçları meydana getirmişti. Öldüğünde kırk beş yaşındaydı.

Yukarıda ismi geçen Mihrişah Vâlide Sultan Tekkesi şeyhlerinden Akif Efendi (99:93) muhitinde çok hürmet gören, sözünü geçiren, dediğini yaptıran adamlardandı. Uzun zaman devam eden Eyüp Câmi'-i şerîfi imamlığında bir zabtiye nazırı celâdetiyle civar kahvelerdeki oyunları kaldırtmış, Ramazanlarda karagöz, orta oyunu, meddah gibi eğlenceleri uzak kahvelere

naklettirmiş, Hazret-i Hâlid'e hürmetsizlik olur diye cami avlusunun pazar yerine dönmemesi için gazoz bile sattırmamıştı. Bu sırada kırdığı gazoz şişelerinin parasını verirmiş!

İstanbul'un şeyhlerinden biri "Şeyh Keşkül" diye anılırdı. Böyle söylenmesinin sebebi keşkül ve dilenme arasındaki münasebettendi. Kendisine "Şeyh Sâil", Sâil Şeyh" de denilirdi. Arapça kökenli "sâil" kelimesi, dilenci için kullanılır. Asıl adı Abdülaziz olan bu Bağdatlı zat, Sultanahmet'te Arasta Tekkesi'nin şeyhiydi. Tekkesinin bulunduğu Arasta Sokağı'ndaki haneler, Bezirgan Mahallesi'ndeki Arap odaları onundu; Galata'da değerli dükkânları ve Balıkpazarı'nda da ekmekçi fırını vardı, vardı ama o yine de dilenciydi. Her gün kendisince malûm olan mahalleri dolaşır, bir yerden ötekine mütemadiyen üşenmeden gider dilenirdi. Meclis-i Meşâyih reisi Muhyiddin Efendi'nin tomarında hâli anlatılan bu şeyh, 1900'de vefat ettiğinde yaşı yüzü geçmişti.

Goygoycular

Goygoycular

İstanbul'a has bir kültür olan goygoycular da Muharrem ayını tamamlayan vazgeçilmez unsurlardan biriydi. Goygoyculuk, dilenciliğin Kerbelâ ve aş üzerinden yürümesiydi. Bir tarafıyla mistik bir mabet, diğer tarafıyla şifahane olan Üsküdar Miskinler Tekkesi, bu faaliyetin, goygoyculuğun loncasıydı. Bu tekke bir cepheden "dilenciler tekkesi"ydi, Muharrem ayı diğer cepheden "dilenciler bayramı"ydı.

Revnakoğlu'nun "Muharreme Mahsus Hususiyetlerden Goygoycular" adını verdiği ve her hâlde neşredemediği bir yazısı, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan arşivinin 53. dosyasındadır:

Muharreme Mahsus Hususiyetlerden Goygoycular

Yakın vakitlere kadar Muharremin ilk gününden başlayarak Hasaneyn efendilerimizin Kerbelâ sahrasında bin bir eza ve cefa ile şehit edildikleri onuncu günü akşamına kadar sokaklarda, kapılarımızın önünde "Gökte melek yerde her cân ağladı - Mevlâ'ya hoy goy goy cânım" diye dolaşan goygoycular, ekseriya acezeden yani kambur, gözü patlak, bacağı topal yahut takma, bir kolu inmeli veya çolak, böyle de olmasa zoraki sakat, uyuz, bakar göz, yamru yumru, eciş bücüş bir alay dilenci güruhundan yani yaşlı ve gedikli profesyonel dilencilerden başka kimseler değillerdi.

Çocukluğunda mahalle mektebinde ezberledikleri "Rûm'dan Şâm'a dek cân

Goygoycular

arzuladı - Yemen ellerinde Veyse'l-Karânî - Enbiyâ serveri dostum dedi - Yemen ellerinde Veyse'l-Karânî - Anasından doğdu dünyaya geldi - Melekler altına kanadın yaydı - Resûlün hırkasını tâcını giydi - Yemen ellerinde Veyse'l-Karânî" ilâhîsini okurlar veya hiç değişmeyen usulde "Ağlar Yakup Yusufum diye - Gitti gelmedi vâh oğlum diye - Yusuf da pek ağlar vâh babam diye ..." Veyse'l-Karânî ilâhîsini okurlar yahut "Yusuf'u attılar kırk arşın kuyuya - Geldi kervan saldı kovayı kuyuya" yahut aynı mevzuda daima dinlediğimiz "Ağlar Yakup ağlar Eyyûbem - Müptelâyem, derde dermân isterem - Âşıkam dil-hastayem, câna cânân isterem - Yakupla ağlaram Yusuf için kıldım firâk - Yusufum zindân içinde fazl-ı Rahmân isterem" mısralarını tekrarlaya tekrarlaya ve daima önde tuttuğu çatal saplı değnekle basacağı yeri arayarak kapımızın önünden geçerler, rikkat ve merhametinizi tahrik ve istismar için de pejmürde, perişan kılıklara girerler, bazen de yalandan topallaşıp sarsak sarsak yürüyerek yarı meflûç yarı malûl rolleriyle, jestleriyle şaşılacak şekillerde muvaffak olurlardı.

Goygoyculuğa çıkmak için meslekte eskimiş olmak ve aralarından imtiyazla seçilmek şarttı. Çoğu gözü kapalı, fakat kulağı delik insanlardı. Kendilerine mahsus melodileri, repertuvarı hatta edebiyatları vardı. Bu yıllanmış dilenciler başka günlerde neler okumazlardı ki... İstanbul halkı bilhassa mahalle aralarında oturanlar Yunus'u asırlarca bunların ağzından

dinlemiştir: "Hak Çalabım Hak Çalabım senden başka yok Çalabım - Günâhlıyız yarlıgagıl ey rahmeti çok Çalabım" yahut "Şol cennetin ırmakları akar Allah deyü deyü - Hem içinde burâkları bakar Allah deyü deyü - Salınır tûbâ dalları tâze açar gülleri - Her dalında bülbülleri öter Allah deyü deyü"

Verilen bahşişi az bulurlarsa: "Heydir azdan sonra yazdır sultânım - Ördeğin babası kazdır sultânım - Gönderdiğiniz bahşiş azdır sultânım - Arkadaşım âmâ ben kör geldim..." demeyi de unutmazlardı.

Birer adım geride, önündekinin ya sol omuzuna veya değneğine tutunarak yahut yanındakinin koluna sımsıkı yapışıp sendeleye sendeleye yürürlerdi. Hepsinin sağ omuzlarından öne ve arkaya doğru iki arşın uzunluğunda çift ağızlı torba sarkardı. Sadakayı tercihen ayniyat olarak aldıklarından bu bezden ambarcıkların her biri pirinç, fasulye, nohut, kuru bakla, buğday, hurma, kuru incir, ceviz gibi aşureye katılacak hububatın bir cinsine ayrılmıştı. Bununla beraber para verdikleri zaman geri çevirmezlerdi. Durdukları kapının önünde bir halka teşkil ederek başlarında en yaşlısı "Ağla ey gözlerim ağla meh-i mâtemdir bu" demeye başlar, arkasından nişaburekten bir ilâhî olan "Ey şehîd-i Kerbelâya ağlayan - Ağla mâtemdir Muharremdir bugün - Nâr-ı hasretle ciğerin dağlayan - Ağla mâtemdir Muharremdir bugün" veya "Kerbelâ'nın yazıları - Şehîd olmuş gâzîleri - Fatma Ana kuzuları - Hasan ile Hüseyin'dir" yahut yine Yunus'un deyişlerinden "Ali almış sancağını eline - Çekilip giderler mahşer yerine - Hasan ile Hüseyin'i almış yanına - Ah ümmetim deyü ağlar Muhammed..." gibi gönüllerde ehl-i beyt sevgisini artıran ve tazeleyen acıklı, dokunaklı sözleri muhtevi ilâhîlerden parçalar okur ve her mısraın sonuna gelince bir ağızdan: "Hoy goy goy cânım!" nakaratını yetiştirirlerdi ve bu tablo gerçekten çok ahenkli olurdu.

Tekkelerde zikir esnasında gittikçe kızışan ve kaynaşan "hû hû hû" lafz-ı şerîfinin yine tekke ağzında "gaygaylı" melodisine benzeyen bu "goy goy cânım" teranesi aslında "koy koy cânım"dan bozmadır.

Halkevi sahnelerinde bazen buna benzer revüler tertip edilse hem zevkle dinlenir hem de yakın mazimize, bilhassa İstanbul folkloruna hizmet edilmiş olur.

İlâhî devam ederken evin kapısı açılır da nakden yahut aynen aşurenin harcı üzerine artık aşağıki bendin okunmasına lüzum görülmeyerek hemen gülbanga başlanırdı: "Cenâb-ı seyyidü'ş-şühedâ, şâh-ı şehîd-i mazlûm-ı deşt-i Kerbelâ İmâm Hasan-ı hulku'r-rızâ ve İmam Hüseyin-i pür-vefâ aleyhi's-selâm", yerine göre de "rıdvânullâhi taâlâ aleyhim ecmaîn" derler, en sonunda "lâ-siyyemâ selâmullâhi ale'l-Haseneyn ve la'netullâhi alâ-kâtili'l-Hüseyin min yevminâ hâzâ ilâ-yevmi'd-dîn!" temennisinde bulunurlar yahut bunun Türkçesini söyleyerek "Lanet kâtillere yâ Hüseyin!" diye bağrışırlardı. Yine aynı zat bulunduğu yerde el açarak, biraz da Türkçe olarak: "Biz fukaraya, âciz kullara lutf u tasadduk eden elleriniz nur olsun, nur ellerde âb-ı kevser şarâben tahûr olsun, Cenâb-ı sâkî-i hakîkî ol âb-ı kevserden sizlere de, bizlere de kana kana içmeyi nasip ve müyesser eylesin! Dem-i mazlûm Hüseyin, şehitler demine hû diyelim hû..." tarzındaki dua ve temennisiyle tamamlar, sonunda yine hep beraber amin denilirdi.

Verilen hediye her ne ise ona mahsus torbanın sahibi: "Erenler, aşureye pirinç geldi" diye kapıya yaklaşır, aldığını torbasına boşaltıp kabını geri verirdi ve bunun arkasından: "Veren eller nur olsun, dert görmesin, Cenâb-ı

Rabbü'l-âlemîn Halil İbrahim berekâtı versin!" gibi ikinci ve sonuncu kısa bir duadan sonra kapının önünden çekilirlerdi.

Bu melodili dilenciler böyle mahalle mahalle, semt semt gezerek topladıkları erzak ve zahireyi Üsküdar'daki tekkelerine götürüp aralarında paylaşırlar, hayır yapmak isteyenler de Şehzadebaşı'ndaki şimdi Evkaf ambarı olarak kullanılan imaretlerinde Muharremin onuncu günü aşure pişirerek hem kendileri yerler hem de isteyenlere ikram ederlerdi.

[İmarethanenin] kapısının üstünde ayakkabı şeklinde insan ayağı kadar büyük bir odun parçası zincirle asılı dururdu. Rivayete göre erenlerden biri keramet göstermek için bu odunu oraya atmış ve böylece tutturmuş derlerdi. Son zamanlara kadar Arap Said Ağa adında Evkaf tarafından vazifelendirilmiş bir bekçisi, bir kâtibi, ayrıca bir de ambar memuru bulunuyordu.

Hazır sırası gelmişken bir de fıkralarından bahsedelim: Halk dilinde meşhur olan "Eski hayratı da berbat ettin!" sözü meğer bunların buluşu imiş. Cenâb-ı Hak mübarek vücutlarına çok zaman ömür ve afiyet ihsan buyursun, Mevlevî irfanının zamanımızda en son, en kudretli mümessili büyük ve muazzez üstadımız Tâhirü'l-Mevlevî (Tahir Olgun), Mahfil mecmualarında buyuruyorlar:

Eski konaklarda hanımın biri çorba içerken kapının önündeki goygoycuların ilâhîsinden pek hoşlanmış:

- Zarafet, şu çorbayı içemeyeceğim, götür de goygoycular ver! demiş.

Zarafet'in kapıyı açması üzerine içlerinde gözsüz ve sabırsız olanlardan biri o nedir diye sormuş ve pirinç cevabını alınca yaklaşıp torbasını açmış. Zarafet Bacı da elindeki tası olduğu gibi torbanın içine boşaltıvermiş. Zavallı âmâ pirincin tane olmadığını neden sonra torbasının ıslaklığından anlayınca:

- Hatun, sen eski hayratı da berbat ettin! demiş

Meğer goygoycuların nükte yapanları da oluyormuş.

Hülâsa Muharrem ayı goygoycular için yas günü olmaktan ziyade eski Ramazan bayramı günleri gibi bolluk, bereket getiren feyizli, mahsullü aylardan biriydi. Hele o beş paranın bile kıymet ifade eylediği günlerde âdeta bir dilenciler bayramıydı.

Eski aile büyükleri yaramaz çocuklarını terbiye için goygoycuları bazen mevhum ve efsanevî korkuluk olarak kullanmayı da bilirlerdi. Çocuk vızıldamaya, dediğim dedik diye tuturmaya başladı mı annesinde tehdit hazırdı:

- Hele dur, Muharrem gelsin de seni goygoycunun torbasına sokayım, görürsün sen!

Aşure

Bilhassa belirtelim, Muharrem ayında aşure pişirilmesi Nakşîler hariç tüm İstanbul tekkelerinde ihmal edilmeyen gelenekti. Bu ayda şehrin hayatına düşen umumî hüzün, tekke mutfağının bu en sabit aşı aşureyle yemek kültürü inşa etmişti.

Son dönem İstanbul tekkelerinde görülen Bektaşîleşme ile Bektaşî olmayan birçok tarikat şeyhi bir araya gelmiş, aşure pişirmişlerdi... Fatih'te Küçükmustafapaşa Mahallesi'nde bulunan Rifâ'iyye'den Kubbe Tekkesi şeyhi Molla Bey, Çemberlitaş'ta Kara Baba Tekkesi şeyhi Hakkâk Mehmed Hilmi Efendi matem ayında hususiyle aş gününde ekseriya Merdivenköy Şahkulu Bektaşî Tekkesi'nde bulunur, başlarına fahir (Bektaşî tâcı) geçirerek hizmete soyunur, dergâhın aş evindeki hizmetin tertip ve intizamına riayet ederlerdi. Sadece Bedevî

Tekkesi şeyhi Rami Bey bu hizmete başında Bedevî tâcıyla iştirak ediyordu.

Not düşelim, Şeyh Rami Bey (185: 56,72), kendi eliyle yazdığı bir Tevrat'ı sefarethane vasıtasıyla Roosevelt'e, bir İncil'i de Churchill'e göndermiş; Tanta'da Hazret-i Pîr'in (Ahmed Bedevî) makamına da yine kendi yazdığı bir Kelâm-ı kadîmi takdim eylemişti. Hattatlığına ilâveten hakkâklık ile meşgul olur, eski usulde mürekkep yapar, tezhip işleriyle de uğraşırdı. Haziran 1954'te vefat eden şeyhin birçok eseri 1936 tarihinde Pangaltı'da Yeremiya Apartmanı'nda çıkan yangında yandı. 22 yaşında posta geçtiğinden Beylerbeyi ve Çengelköy muhitinde kendisine "Mikro Şeyh" diyorlardı.

Şeyh için matem ayında aşure kaynatmak, fukaraya sofra açmak, lokma çıkarmak fakir de olsa yapılmalıydı. Ayazpaşa'da Hacı Ali Baba Tekkesi şeyhi Hüseyin Resmî Efendi, babası gibi fukaradan bir zat olduğu hâlde tedavülde kalan üç aylığını sarrafa satarak matem ayında aşure kaynatmıştı. Aynı tekkenin ilk şeyhi Ali Baba (ö.18 Mart 1883) da ne yapar yapar her defa fukaraya bir sofra da olsa lokma çıkarırmış, bir gün pek daraldığından feracesini mahalle bakkalına rehin bıraktığını söylerler. Hüseyin Resmî Efendi, Ali Baba'nın küçük oğludur; Dolmabahçe Camii'nde yarım asırdan fazla müezzinliği ve kayyımlığı vardı; bu vazifeden emekliye ayrılmış, 1953'te de vefat etmişti. Ali Baba'nın yattığı türbenin yeri 1938'de Evkaf tarafından Park Oteli satılınca, mezarı türbedeki diğer yatanlarla beraber Cihangir Camii avlusuna kaldırıldı.

Gerek Muharremde aş, gerekse diğer vakitlerde maddi vaziyetleri elvermediği hâlde fukaraya, misafire yedirmede gönlü açık, eli açık simalara geçen yüzyılda sufî muhitlerde hep

Beylerbeyi Bedevî Tekkesi son şeyhi Rami Bey (Mehmet Rami Gülman)

rastlanırdı. Yine bu zümreden, Fatih Keçeciler'de Uşşâkiyye'den Bedreddin Tekkesi şeyhi Silistreli Hafız İsmail Efendi, hayatı zaruret içinde geçmiş, fakir ama gönlü zenginlerdendi (263:80):

Çarşıdan sırtında zembille getirdiği erzaktan fukaraya lokma çıkarır, sofrada bizzat hizmet ederdi. Muharremde gayet güzel aş yapardı. Çamaşır leğeni büyüklüğündeki karavana üç dört kişi ile getirilip somatın üzerine bırakıldığı zaman altındaki iskemle gıcırdar, kaşıklar gidip geldikçe somatın alt tahtası çatır çatır öterdi. Kendisi de sofra başında bulunur: "Bunlar bitecek hâ! Bitireceğiz lokmaları haydi evlâtlarım, haydi erenlerim göreyim sizi!" diye daima teşvik eder, güler yüzle, tatlı dille her birerlerini ayrı ayrı memnun etmek isterdi. Ramazân-ı şerîflerde yine kendi kendisinden iftarlar yapar ve somatın üzerini kendi eliyle hazırladığı çeşit çeşit reçellerle donatırdı. Tam bir sene özenerek yaptığı bu reçellerin içinde karpuz reçeli, kavun reçeli, üzüm reçeli gibi duyulmamış ve görülmemiş olanlar bile bulunurdu.

"Tütüncü" ve "Muhacir" isimleriyle bilinen

Silistreli Hafız İsmail Efendi, 1899'da tekkenin şeyhliğine getirilmiş, 1915'te göçerek türbede Şeyh Mehmed Saîd el-Uşşâkî'nin sandukasının içine sırlanmıştı.

Ağaçkakan Tekkesi şeyhlerinden Ahmed Niyazî Baba için Muhyiddin Efendi tomarında "Gayet temiz kalpli, fukaraperver ve misafir canlısı olan bu mübarek ihtiyar, tekkesinin mukabele günleri kendi eliyle yaptığı ve pek lezzetli olan tirit çorbasını yine kendi herkesin önüne getirip koymaktan hoşlanır ve bu hizmeti daima kendisi yaparmış. Yine bu arada soğanı ezip suyunu çıkarır ve bunu da ayrıca kendi dervişlerine ikram edermiş" notunu düşer.

Aziz Mahmud Hüdaî şeyhlerinden Şehabeddin Efendi (160:317), bilhassa Ramazân-ı şerîflerde sehasının âdeta saltanat günlerini yaşardı. Dergâhın kıdemli dedelerinden ve kilercisinden başka Ramazân-ı şerîfe mahsus olmak üzere ayrıca üç erkek aşçı tutardı. Her akşam câmi'-i şerîfin müezzin mahfiline on beşer kişilik karşılıklı iki sofra kurulur, en aşağı iki türlü çorba, altı türlü etli, sebzeli, börekli, baklavalı müteaddit tatlılar bu sofralara döşenirdi. Yakından uzaktan zengin - fukara kim olursa olsun herkes kabul edilir, bol miktarda diş kiraları ile de taltif edilirdi.

Aş-aşure yolunda can veren şeyhti Çengelköy Bedevî Tekkesi postnişini Edhem Efendi. Vefatıyla sonuçlanan vakayı Revnakoğlu şöyle anlatır (86:333-37):

Kalp rahatsızlığı çekiyor, ilâçla yaşıyordu. Bir matem ayında aş kaynatmak için hazırlığa geçmiş, vefatından bir gün önce buğdayları ayıklamış, sonra Çengelköy Mezarlığı'nın üstünde Talimhane tarafındaki kendi bağına giderek adamlarına ekilmek üzere bir miktar soğan vermişti. Oradan Çavuşbaşı çiftliğine çıkmış, Karayastıklı yolunu tutarak Kavacık'taki Mısırlı Mahmud Paşa'nın köşküne varmıştı. Çengelköylü Hacı Sâlih Efendi ile birlikte paşanın köşkünde ramazan müezzinliği yaptıkları için paşa ile aralarında takdir ve hürmetten doğmuş bir yakınlık vardı. Paşadan muharrem için mutat olan aş masrafını aldı. Tekkeye dönmek için eşeğine bindi. Daha köşkün koruluğundan çıkmadan eşek üstünde birden kalbi tuttu, vurulmuş gibi hemen yere düştü. Her taraf karla kapalı, soğuk ve donuk bir gün olduğundan kimse farkına varmadı. Neden sonra köşkün korucuları şeyh efendinin yerde yattığını görüp havaya silâh atarak birbirlerine haber verdiler ve şeyhi bir kapı kanadı üzerine alıp paşanın yanına götürdüler. Paşa teessüründen ve inanamayıp "Vah benim şeyhim, vah benim şeyhim!" diye haykıra haykıra üzerine kapandı. Paşa çocuk gibi hıçkırıyordu. Yatıştırıp kendine getirmek çok güç oldu. Mahmud Paşa aynı zamanda doktor olduğu için şeyhin cesedini ağlaya ağlaya muayene etti, bir gece olsun köşkte bırakılmasını istiyordu. Fakat o sıralarda karantina olduğu için Hisar Camii'ne götürülmesi uygun görüldü. Şeyh efendiyi tabuta koyup Hisar Camii'ne götürdüler, o gece orada kaldı. Başı biraz zedelenmiş, vücudu da kısmen morarmıştı. Ertesi günü pazar kayığına koyup tekkeye getirdiler.

Yemek zevki ve aşuresi meşhur tekkelerden biri de Silivrikapı'daki Bâlâ Tekkesi'ydi. Saraylı hanımların intisap ettiği ve bağladıkları vakıflarla zenginleşen bu tekke, İstanbul'un pek de işlek olmayan bir köşesinde aşurenin ve tekke yemek kültürünün gözde mekânlarındandı. Tekkenin 1917'de vefat eden Şeyh Sadeddin Efendi'nin etrafında şekillenen yemek kültürü, Revnakoğlu'nda yer bulur (143:82):

Bâlâ Tekkesi şeyhi Şeyh Sadeddin Efendi'nin en büyük zevki fukarayı doyurmaktı. Bunun için Ramazanda her akşam bir beygir yükü ekmek gelir, her gece 18 sofra yemek verilir ve her sofrada en aşağı yirmi çocuk yemek yer, her gün devamlı olarak yüz okkadan fazla meyve dağıtılırdı. Şeyh efendi sofranın şimşir kaşıklarını bile hususi olarak yaptırmış, uçlarına Nakşî tâcı işletmişti... Sadeddin Efendi kurulan sofraları bizzat kontrol eder, yemek yiyen fukaraya diş kirası olarak kendi eliyle birer mecidiye dağıtırdı. Silinen camların, taşlıkların temizliğinin muayene işini dahi kendi yapardı. Elinde beyaz bir mendil ile veya keten gömleğinin koluyla hepsini siler ovar, birer birer parlatmaya çalışırdı.

Kızlarağası Neşet Ağa vakfından yılda birkaç mevlid-i şerîf ve miraciye okunur, Muharrem ayında 100 okka buğdaydan aşure kaynatılıp fukaraya dağıtılırdı. Mevlit ve miraciye masrafları için Neşet Ağa, Bakırköy'de koca bir konak vakfetmişti. Mevlid için bin külâhtan fazla şeker yaptırılırdı. Saraylara sekiz araba güğümler içinde süzme aşure gönderilir, ağızları salaşporlarla bağlanır, üzerleri Sadeddin Efendi'nin kendi meşihat mühürüyle mühürlenirdi. Mevlid-i şerîf ve miraciyede her şahsa ayrı ayrı 300 tepsi içinde hummâs-hummâsiyye denilen tatlıdan yapılan kırmızı renkten bir şerbet, soğuk süt ve üç külâh da şeker verilirdi. Tekkede daimi olarak bir erkek aşçı ile bir yamağı bulunur, emlâkinin gelirine bakan iki de tahsildar istihdam olunurdu.

Şeyh Sadeddin Efendi zamanında yalnız Ramazân-ı şerîf iftarlarına mahsus olarak 150 okka ekmek çıkardı. Çevrenin yetim ve yoksul çocukları için taamhanede ayrıca 18 sofra kurulur ve Şeyh Sadeddin Efendi bizzat bu sofranın başında hizmette bulunurdu. Senede otuz manda arabası harcanırdı. Her zaman üç aşçı kullanılır, Ramazân-ı şerîfte ilâve beş aşçı tutulurdu. İftarlar için ayrıca iki taamhane yaptırılmıştı. Matem ayında en aşağı 15 okka buğdaydan aşure kaynar, Silivrikapı'da Mecidiye Karakolu'nun önünde kadar sıra sıra dizilen halkın kapları doldurulur ve bu hâl günlerce devam ederdi.

Büyük masraflarla meydana gelen bu ikinci yapılışın açılma töreninde Adile Sultan namına saray erkânı bulunmuş, Şehremini Rıdvan Paşa tarafından merasim ile açılmış, nutuklar söylenmiştir. Misafir ve fakirlere üç gün üç gece yemek verilmiş, mevlidler okutulmuş, üç gün musluklarından süt ve şerbet akıtılmıştır.

Yukarıdaki alıntıda geçen "Şeyh efendi sofranın şimşir kaşıklarını bile hususî olarak yaptırmış, uçlarına Nakşî tâcı işletmişti..." ifadesine dikkat çekmeliyim. Geçen yüzyılın başlarında tekkeliler arasında bu sanatta mahir simalara rastlanırdı. Revnakoğlu dosyalarında bu sahada hüneri olanlardan bilhassa iki şahsiyete temas edilir:

Bu şeyhlerden biri Hekimoğlu Ali Paşa şeyhi Sadeddin Efendi'nin (ö. 1913) halifelerinden Şerefüddin Efendi'ydi (63:89):

Şerefüddin Efendi'nin Mahmutpaşa'da Abut Hanı'nın bitişiğinde fildişinden kaşık ve tarak yaptığı dükkânı vardı. Bu işte pek usta olduğundan herkesçe tanınmıştı, saraydan kendisine fildişi kaşık sipariş ediliyordu. Aynı zamanda pek güzel Kâdirî gülleri işlemekte de şöhreti vardı. Tekkelerin seddinden sonra göçmüş, Hekimoğlu Ali Paşa Camii haziresine defnedilmişti, başına mezar taşı dikilmedi.

Bir diğer kaşık ustası Çırakçı Tekkesi şeyhi Cemaleddin Efendi'ydi (175:243-45):

Kendisi kaşıkçı ustası ve kaşıkçılar kahyası idi. Gençliğinde Aksaray'ın on ikilerinden biri olarak tanınmış bulunduğundan Aksaray'da

Yeşil Tulumba isimli mahallenin meşhur yangın tulumbasını kurmuş, tulumbacılara kendi parasıyla yeşil mintan giydirmiş ve böylece hâlâ kullanılan şimdiki sokağa Yeşil Tulumba ismini bırakmıştır. Sultan Abdülhamid'in sarayında kullanılan sofra kaşıklarını Şeyh Cemaleddin Efendi'ye yaptırırlarmış. Sarayın kilerciliğini de bir müddet için kendisine vermişlerdi. Biraz sekerek yürüdüğünden Aksak Usta derlermiş; bir adı da Fransız Motoru idi. Seyr ü sülûku sırasında elde keşkül, teber seyahat ederek yaya olarak Anadolu'ya kadar gitmiş, oralarda görüştüğü halkın konuşma tarzını, dil hususiyetlerini aynen öğrenmiş olduğundan icabında onlardan ayırt edilemeyecek şekilde bu dilleri konuşur, herkesi hayrette bırakırdı. Akşamları biraz da atarmış; ehl-i dil, ehl-i hâl bir zat imiş. Dergâhın türbesinde yatmakta iken tekkelerin seddinden sonra Merkez Efendi haziresine kaldırıldı.

Şüphesiz tekke mutfağının değişmeyen sabitesi aşureydi. Bu yemekte hususîleşen tekke, tekkeliler ve şeyhler vardı:

Aşuresinin fevkalâde nefasetiyle maruf dergâhlardan biri Sultan Ahmed Camii'nin arkasındaki Arasta Tekkesi'ydi (171:52): "Malzemesinin uzun yıllar mahzende kalmış bulunmasından üzeri simsiyah kabuk bağlardı, reçel tadındaydı."

İstanbul'da "saki taneli aşure" ile meşhur iki de tekke vardı: Altımermer'de Saatçi Hafız'ın Tekkesi (181:152) ve Şehremini'de Sa'diyye'den İnadiye Tekkesi (215:587).

Nuruosmaniye'deki Mengene Tekkesi "bol kaymaklı aşuresiyle maruftu ve kaymak parça parça aşurenin üstüne değil kat kat arasına konulurdu." Eyüp İslambey'deki Beylerbeyi Bedevi Tekkesi "sütlü aşuresiyle maruf"tu.

Çapa'da Odabaşı Tekkesi ise "bol şam fıstıklı aşuresi"yle meşhurdu. Bu son tekkeden bir de yemek ustası çıktı (116:71):

Tekkenin son şeyhi Hafız Ahmed Muhtar Efendi'nin (ö. 1928) büyük oğlu ve halifesi Abdünnâfi' Efendi (Hoşgör) güzel rika yazan, müdekkik, mütetebbi, tarihşinas bir zat olduğu kadar gayet güzel, lezzetli yemek pişirmesini de bilirdi, bilhassa zerde ve aşure yapması fevkalâde idi. Biraz hımhımdı. Dergâhların seddinden sonra Divanyolu'nda Köprülü Kütüphanesi'nin yanında Hoşgör Lokantası'nı açmıştı. (Burada Şeyh Nidâ Efendi de turşucu dükkânı açmıştı.) Bektaşiyye'den nasiplenmiş, babalık almıştı, bundan dolayı "Nâfi' Baba" da derlerdi. Dedebaba'dan terbiye görmüştü. Abdünnâfi' Efendi 1931'de göçüp Silivrikapı'ya sırlandı.

Bektaşîlerden Derviş Feyzi (291:21), Piyade binbaşışığından emekli Ali Fethi Baba'nın taçlı dervişiydi, nasibi de ondandı. Beyazıt'ta Zincirlihan'da zaman zaman odabaşılık ettiği için kendisine "Odabaşı Feyzi" derlerdi. Ermeni'den dönmeydi, fakat çok ihlâslı insandı. Elinin açıklığı ile meşhur olmuştu, fakirlere, düşkünlere fazlası ile yardım eder, onları yedirir içirir, bayramda çocuklarını giydirirdi. Muharrem aylarında bol aşure kaynatır, on gece evinde devamlı olarak mersiye ve *Hadîkatü's-Suadâ* okuturdu. Aşağıda ortada oturan Yaşar Baba'nın solundaki sakalsız fotoğraf ona aittir:

Nasûh Dede Tekkesi, Gülşenîlik'in erken tarihte İstanbul'da, Büyükçekmece'de tesis edilmiş tekkelerindendi. Bu tekkenin aşuresinin şöhreti ve etraftaki denizcilerin bu tekkeden nasipleri vardı (155:222):

İbrahim Gülşenî hulefâsından Nasûh Dede tarafından uyandırılmıştır. Perşembe günleri

Gülşenî ayin icra olunurdu. Zengin bir tekke idi. Muharrem ayında beş gün müddetle gelene geçene aş verilirdi. Civar köylerden Silivri'ye, Çorlu'ya kadar hatta Edirne'den, Tuna'dan kalkıp gelenler buradan tenekeler, bakraçlar içinde aşure alıp dönerlerdi. Kayıkçılar, mavnacılar daima yanlarında bir veya yarım okka dolusu bir şişe zeytin yağı taşırlarmış, fırtınaya tutuldukları zaman şişeyi denize atarlarmış, fırtına hafifler, şişe de kendiliğinden sahile gelirmiş. Görenler alıp tekkeye bırakırlardı.

Revnakoğlu'nun aşağıdaki yazısı Muharrem ayında cereyan eden hususî vaziyeti ve nihayet aş pişirilmesinin bugüne kadar hakkıyla tesbit edilemeyen bütün ince merasimini anlatır. Metin büsbütün kültür yüklü bir dille kaleme alınmış, bu eski ananenin bütün hususiyetlerine metinde yer verilmiştir. Tekkeler devrini idrak eden Revnakoğlu, İstanbul'un hemen bütün tekkelerinde Muharrem ayının mahzun havasını solumuş, bu ayda pişirilen aşı görmüş ve kayda almıştı. İlk elden tesbit edilen bu aşure keyfiyeti yazısı, aşurenin içinde yer aldığı Muharrem ayıyla birlikte ele alınır (282:52-65):

Muharrem Ayı ve Aş-Aşure

Dergâhlarda bayağı vecibe hükmünü almış aş (aşure), Muharrem ayının onundan itibaren yapılmaya başlardı ve bu kudsî merasim için iki üç ay evvelinden gereken hazırlıklar başlardı. Aş yapacak dergâhın yevm-i mahsûsundan asgarî bir hafta, on gün önce bütün İstanbul tekkeleri postnişin meşâyihine ihvânıyla beraber teşrifleri için hususî davet tezkireleri yapılırdı. Bu davetnameler çok uzak dergâhlara ya posta (ile), nisbeten yakın ve semt dergâhlarına da bir nakip şeddini omuzuna atarak elden götürürdü.

Bektaşî Derviş Feyzi (sakalsız olan)

Muharrem ayının içinde aş günü bermutat, gece tekkelerinde akşamdan, gündüz tekkelerinde sabahtan itibaren dergâh kapıları küşat edilir, bilâ-istisna gerek resmî gerek manevî davetliler için somatlar konur ve hizmete başlanmış olurdu.

Aş günü evrâd-ı şerîfe okunduktan sonra ya tekbir veya "Ey nûr-ı çeşm-i Ahmed-i muhtâr, yâ Hüseyin" cumhuruyla ayağa kalkılır ve zakirbaşı tarafından veya mersiyehân tarafından mersiye kıraatine ibtidar olunurdu. Bu mersiye ekseriyetle Türkçedir, Yazıcıoğlu'nun "Rivâyette gelir bir gün Resûlullâh oluptu şâd - Ki dizinde oturmuştu Hasan ile Hüseyin şehzâd" beyti ile başlardı ve bu sonuna kadar okunurdu. Bektaşîlerde bilhassa Sâfî Baba mersiyesi okunurdu.

Mersiye okunduğu müddetçe türbe, tevhîdhane bulunanların hepsi ayaktadır, hatta kafesteki kadınlar da dahil olarak. Mersiyenin hitamında "Cenâb-ı şehîd-i dest-i Kerbelâ İmam Hüseyin ve sair şühedâ-i Kerbelâ ervâhına misafir sahibi

tarafından fâtiha-i şerîfe edilir ve tevhîd-i şerîfeye yine ayakta başlanırdı. Bu merasim dergâhlarda o kadar muazzam bir tarz ve surette olurdu ki kalabalık hemen hemen o dergâhın istiap haddinin dışına çıkardı ve yine o kadar derunî olurdu ki o gün fevkalâde olarak İmam Hüseyin aşkına bütün gelenler zikrullâhta tamamen vecde gelmek suretiyle ehl-i beyte karşı o büyük muhabbetlerini bütün kalpleriyle canlandırırlardı, hatta bu anda teslîm-i rûh edenlere de rastlanırdı, misal olarak bir şehr-i Muharremde Şeyh Mehmed Âşir Efendi'nin postnişinliği zamanında Âsitâne-i Bedeviyye Eyüp İslâm Bey Bedevî Dergâhı'nda merhum meşâhîr-i mûsikiyye ve esâtîzesinden mevlidhân-ı hazret-i şehriyârî Hacı Hakkı Efendi, Yazıcızâde mersiyesini okurken Eyüp Câmi'-i şerîfi başmüezzini merhum Hafız Âşir Efendi de büyük babası Âşir Efendi "Yâ Hayy!" ism-i şerîfini nida ederken ikmâl-i enfâs ettiği tarihî bir vakıadır ve eski Eyüplülerce meşhur ve meşhûddur. Mübarek cesedi dergâhta ertesi gün gasledilerek Cenâb-ı Hâlid'de musallâya götürülürken cemaatin bir ucunun musallâda, bir ucunun hâlâ dergâh kapısında olduğu görülmüştür. İşte ehl-i beyte muhabbetin en büyük örneği.

Aşurenin Dergâhlarda Yapılışı: Aşure yapılacak günden, on on beş gün önce gerekli bütün levazımı çarşıdan alınır, buğday, pirinç, şeker, hurma, birazcık tere yağı, incir, bakla, fasulye, nohut, sarı üzüm, badem, ayrıca kuş üzümü, ceviz, fıstık, gül suyu, biraz da kaymak konulduğu olurdu, şam fıstığı da alınır. Bu levazımdan icap edenler yani badem, fıstık, buğday en aşağı üç dört gün önce bütün ihvân tarafından ıslatılır, aş pişecek güne kadar bilhassa buğday iyice şişer ve suda durur.

Tekkenin günü olan aş gününden iki gün önce bütün ihvân, içlerinde sâhib-i emânet olanlar emanetlerini vurmuş oldukları hâlde (şed kuşanmış olarak), postnişin olan zat da hulefâsıyla beraber sadece tâc-ı şerîf ve ridalarını omuzlarına alarak aş evinde (matbahta) toplanırlar. Bu toplanış tıpkı tevhîdhanedeki erkân ve adap dahilinde ve büyük bir saygı gösterisi içinde olur, tam bir ciddiyet ile her şeyh yerine ve derecesine göre aş kazanı veya kazanlarının etrafında halka olurlar. Bu sırada makam şeyhi efendi tıpkı âyîn-i şerîfe girmiş gibi ihvânına "Selâmün aleyküm" der ve onlar da "Ve aleyküm selâm ve rahmetullâhi ve berekâtühü" ile mukabelede bulunurlar. Bunun arkasından cenâb-ı sıbtayn ervâhına ve sâhib-i makâm adına şeyh efendi fâtiha eder ve tevhîde başlar. Bu sırada vazifeli nakipler ocağı yandırır, kazanlar yerde dizili durur. Tevhîd devam ederken bütün ihvân, şeyhin işareti üzerine şeyh efendi ile beraber kazanı koyarlar. İhvânın hey'et-i mecmûası, meselâ orada hazır bulunan nakibler, halifelerden birkaçı kazanı yerinden kaldırıp ocağa koyarlar; ne kadar kazan varsa hepsi aynı şekilde.

Kazan ısınmaya başlayınca en önce buğday kazana atılır. Vaktâ ki buğday-ı şerîf iyice pişer, patlar, ondan sonra evvelceden hazırlanmış olan fasulye, bakla nohut gibi pişmesi geç olan malzeme içine atılırdı. Bunlardan pirinç en önce kazana girer ve bir zaman buğday ile hall olarak kaynarsa o aşureye sütlü hissini verirdi.

Bir zaman bunlar bir arada kaynadıktan sonra şekeri atılır, bir müddet şekerle birlikte kaynadıktan sonra şekeri şeyh efendi muayene eder, lüzumu nisbetinde gereği kadar ilâve edilirdi. Bunlar iyice hall olduktan sonra diğer kolay pişebilen sarı üzüm, hurma, incir ve saire atılırdı. Şeker konduktan sonra mukaddemce imal edilmiş sapı insan boyunda ve daha kısa "maplak" tabir edilen ağaç kepçelerle devam eden tevhîd-i şerîf, ism-i celâl ve kasideler arasında nöbetleşe bu kepçelerle mütemadiyen

kepçe ileri geri, sağdan sola dipten karıştırılırdı, bu suretle kazanın dibinin tutmaması sağlanırdı.

Bu kepçeler şeyh efendiden başlayarak hulefâ, nücebâ, nukebâ ve müritler tarafından kıdem üzerine birbirine devredilirken "Destûr yâ pîr" diyerek ve kepçenin ucundan devralan ve devreden niyaz niyaz ederek bunu yapardı. Bu aş pişişi saatlerce, geceyse sabah namazına kadar devam ederdi, sabah namazı eda edilerek hitam bulurdu.

Aşın kıvama geldiği alâkalı vazifeliler tarafından şeyh efendiye bilhassa bildirilir, o da kazana daha çok yaklaşır, muayene eder, kıvama geldiği kanaati hasıl olunca yine ihvân ber-minvâl-i sâbık kazanlar başında toplanır, sâhib-i makâm u tarîkat ve şâh-ı şehîd-i deşt-i Kerbelâ ervâhına yine şeyh efendi fâtiha eder, hep birden salât getirilir. Kazanlar ocağın kenarına indirilir, tıpkı âyîn-i şerîfin sonunda yapıldığı gibi "Azamet-i Hudâ-râ tekbîr!" denir, hep birden tekbir getirilir, eller omuzlarda kavuşturulur, "es-Salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallâh, es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Habîballâh, es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ seyyide'l-evvelîn ve'l-âhirîn ve sellim ale'l-mürselîn ve el-hamdü lillâhi rabbü'l-âlemîn" denilir, şeyh efendi son gülbangı çekmeye başlar...

Arkasından ism-i celâl, ism-i hû ve gülbank çekilerek zikir biter, bütün şühedâ-yı Kerbelâ ervâhına ve sâhib-i makâm adına şeyh efendi fâtiha eder, hep birden salavât getirilir ve şeyh efendi "Bismillâh, destûr yâ sâhibe'l-hidâyet, destûr yâ sâhibe'r-reşâd, destûr yâ sâhibe hâze'l-makâm..." der, hep birden salât getirilir. Şeyh efendi her kazanın üstüne mesh eder ki bu mesh kazanların kapatılmasına işarettir. Bundan sonra bazı dervîşân tekbire başlardı, arkasından tekbir bitince teberrüken bir taraftan mersiye ve topluca ilâhîler okunurdu.

Aşure (Tahsin Aydoğmuş'tan)

Kazanlar indirildikten biraz sonra evvelceden tertemiz yıkanarak kurutularak hazırlanmış hususî bakır kaplara uzun saplı büyük bakırdan, çinko veya galvanizden mamul kepçelerle önce şeyh efendi tarafından konmaya başlanılır, birkaç kap doldurulduktan sonra halifesine mürur eder, o da kendisinden sonrakine, o da ale'd-derecât ... Her ihvân aş kaplarını doldururdu. Bu kaplarda aş tamamen soğuduktan sonra üzerleri çeyizlenir şöylece: Badem, ceviz, fıstık, kuş üzümü, küçük beyaz şam fıstığı bir şekl-i mahsûs hâlinde döşenir.

Kaplar ya selâmlıkta veya dergâhın harem inde geniş bir salona intizamla dizilir. Ayin günü yine vazifeli nakipler ve dervişler tarafından zikr-i şerîften çıkılmasına yakın büyük tahta doğrama, temiz sofralar hazırlanır, her sofraya en aşağı istiabına göre üçer, dörder, beşer kap konulur, ayin biter bitmez önce şeyh efendi tarafından meşâyih sofraya davet edilir.

Keşküllü derviş

Her sofranın başında edeple nakipler, dervişler hizmette bulunurdu. Aşlar yenir, tevhîd ve gülbanklar çekilir bu suretle merasim tamamlanırdı.

Aşure karavanalara, yani bakır veya toprak kaplara konulurdu. Bakırların kenarı ekseriya yazılı olurdu; o dergâhın ismi yazılı olurdu veya vakıf sahibinin ismi yazılı olurdu. Bu pişen aşlar böylece hususî karavanalara konulduğu gibi hatırı sayılır zevata veya hayır sahibine ve hatta saraylara kadar gönderilmek üzere hususî testilere de konurdu. Üstleri süslenir, ağızları bağlanır ve gideceği yerlere gönderilirdi. Bu arada aşure karavanalarının üzerine üzüm, badem, fındık ve sair ile yazılar ve şekiller, tâc-ı şerîf şekli yapanlara da tesadüf edilirdi.

Aş pişirilen dergâhın civarında bulunan konukomşuya, fukaraya kazanlar indirildikten ve aş soğuduktan hemen sonra bol bol ikram edilirdi. Bu arada kaplarıyla gelenler kaplarını doldurur, evlerine götürürlerdi...

Tekkeler dışında Muharrem ayında İstanbul'un bütün müslüman hanelerinde bugün de devam eden aşure pişirme kültürü yaşatılırdı. Vaktiyle Evkaf Nezareti'nin IV. Vakıf Hanı'nda, Hamidiye imaretinde padişah vakfından aşure pişer ve dağıtılırdı.

Bu ay bir de goygoycular ayıydı. Goygoycular Muharremden bir gün önce Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nın ortasında geçen asrın başlarına kadar hususiyetlerini muhafaza eden Miskinler Tekkesi adıyla maruf bir nevi lonca hâlindeki miskinhanelerine giderek en eskilerinden olan şeyh benzerlerinin yanında toplanırlar, kendilerine ayrılan yerlerin isimleriyle bölgelerin hudutlarını gösteren cetveli aldıktan sonra sokak sokak gezmeye, kapı kapı dolaşmaya başlarlardı.

Çoğu Süleymaniyeli, Kerküklü, Siirtli, Musullu, Cideli, Divriğili dilenci ve goygoycularla, "Hak dost!" diye keşkül tutan, nezir toplayan fakir dervişlerin, dedelerin arasında bir ilgi olmadığını kaydedelim.

Bu kısmı, Revnakoğlu'nun, Vakit (Yeni Gazete) nin 4 Kasım 1951 tarihli nüshasında neşrettiği "Son devrin en maruf mersiye üstadı Fethiyeli Nezihi Bey merhumun nezih ruhuna" ithafıyla "Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşure" başlıklı yazısıyla tamamlıyorum (284:12; 263:102):

Muharremin onundan otuzuna, bazen de Saferin onuna kadar kırk gün müddetle dergâhlarda zaten tantanasız olarak yapılan zikirlerin perdeleri kaldırılmaz. "Mâtem-i âl-i Resûl-i Rabb-i izzettir bugün - Mâtem etmek

mü'mine ayn-ı ibâdettir bugün" icabınca gayet yavaş ve hazin hazin devam eden âyîn-i şerîflerden sonra yine İmam Hüseyin'in evlât ve etbaının mübarek ruhları için evvelâ tekke halkından, civar komşularından başlayarak her gün dolup taşan misafir ve ziyaretçilere, dışarıdaki kadınlı erkekli fukaraya ve çoluk çocuğa kadar herkes için büyük küçük ayrı somatlar (sofralar) hazırlanır, kurbanlar tığlanır (kesilir) ve meydan nakibi dedenin "Somata salâ!" davet ve nidasıyla Muharreme mahsus toprak çanaklar içinde bol bol aş (aşure) verilirdi. Lokma harici kurulan sofralarda da yani muayyen yemek saatinden sonra yapılan aş tevziatında herkesin önüne bir miktar peynir, ekmek konulması unutulmazdı.

Tevhîdhanede ise güzel ve yanık sesli mersiyehânlara veya sesli müzik topluluğunu idare eden zakirbaşılara yalnız Kerbelâ mersiyeleri okutulmakla iktifa edilir yahut ehl-i beyte, on iki imama muhabbet anane ve akidesini telkin eden birtakım manzume ve kasidelerle dokunaklı bir tarzda yazılmış ve bestelenmiş menkıbenameler okutulurdu.

Çemberlitaş'ta Rifâ'iyye'nin Ulvâniyye kolundan ve Fatih'in askerlerinden bir babayiğitin ismini taşıyan Kara Baba-yı Velî Dergâh-ı şerîfinde ise ki ben çocukluğumu bunun içinde geçirmişimdir, kısa bir usulden sonra yani Salât-ı Kemâliyye ve mihrap duasını takiben hemen mersiye başlar ve ekseriya şair ve bestekâr Musullu Âmâ Hafız Osman, Şehlâ Hafız Osman, dergâhın daimî zakirbaşısı Aksaraylı Sallabaş Âmâ Hafız Hasan, devrinin muazzam şöhreti Yaşar Baba, Fethiyeli Nezihi Bey, Kasımpaşalı Hafız Recep Efendi merhumlar gibi zamanında zirve sayılan büyük üstatların yakıp kavuran sesleri ve fevkalâde tavırlarıyla pek rikkatli bir surette okudukları mersiye-i ciğer-sûzun hitamında İmam Hüseyin'in kamîs-i saâdetleri (mübarek ten gömlekleri) herkes tarafından öpülerek koklanarak ziyaret olunurdu.

Kendine mahsus ve mazbut müstesna bir tavrıyla, besteye yakın bir edada okunan, ekseriya rast ve uşşaktan, fakat daha ziyade nühüft makamında okunması usulden ve anane iktizasından bulunan mersiyelerden, meselâ ashabın ayanından Hassan b. Sâbit'ten başlayarak Fuzulî'den, Habîbî'den son zamanlara kadar yani Kur'ân-ı kerîmden sonra *Delâil-i Hayrât* gibi müslüman halkın en çok okuduğu dua ve ibadet kitabı olan Muhammediyye'sinde "Senin vasfın kitâbını yazarken Yazıcıoğlu - Yanar cânı eder âhı elinde tutuşur evrâkı" diyen ilâhî-edâ şair Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin mersiyesi başta olmak üzere yine bu neviden olarak Amasyalı Şadgeldi Paşa'nın Hicrî 760'ta yazdığı mufassal maktel kitabı ki on meclis üzerine sıralanmış ve her meclis Muharremin bir gününe tahsis olunmuştur. Kezâ Nevres-i Cedîd'in "Demdir ey dil alayım destime levh ü kalemi - Sûr-i mâtem ile tecdîd ederim köhne câmı" beytiyle başlayan terkibibendi ve buna benzer mersiye edebiyatından emsalsiz kıymetteki diğer mahsulleri pek tabiî ve yerinde olarak ön plana alınırdı.

Mamafih bu mevzu üzerinde görüşülürken İran'ın büyük şair ve nevhageri Muhteşem Kâşânî'nin namını da unutmamak lâzım gelir. Daha sonra Halvetiyye'den Seyyid Nizam'ın ve onun oğlu Seyyid Seyfeddin'in, Kulekapısı Mevlevihanesi şeyhi Fasih Dede'nin, Gülşeniyye ricalinden Edirneli Şeyh Hasan Sezaî'nin, Hazret-i Mısrî'nin, Ümmî Sinan'ın, Şa'bâniyye ve Sinâniyye'den Üsküdarlı Şeyh Mustafa Zekâî'nin İzmirli Şeyh Mustafa Selâmî'nin, Rifâ'iyye büyüklerinden Kabûlî'nin, Tanzimat'tan sonraki devirlerde ise Ziya Paşa'dan başlayarak Ali Rıza'nın *Hâdise-i Kerbelâ*'sı, İbnürreşâd Ali Ferruh Bey'in yine

Kerbelâ kitabı, bu vadide meşhur ve ateşli bir şair olan Konyalı Musa Kâzım Paşa'nın fasıl fasıl tertiplenmiş *Mekâlîd-i Aşk*'ı, yine onun mersiye edebiyatına dair bastırılmış ve tutunmuş eserlerinden *Riyâz-ı Asfiyâ*'sı, Acem Feyzi namıyla da maruf Muallim Feyzi'nin "Meded yâ Hüseyn'ibni Ali ibni Ebî Tâlib" redifli sanki arşa çıkan vaveylâsı, kezâ Ziya Paşa, Namık Kemal ve Eşref'in de şeyhi ve mürşidi bulunan Kâdiriyye ve Üveysiyye'den Üsküdarlı meşhur Osman Şemseddin Efendi'nin, Neccarzâde Beşiktaşlı Şeyh Mustafa Rızaeddin Efendi'nin, Sultan Mahmûd devrinin pek kıymetli irfan ve tasavvuf adamlarından Kethüdazâde Mehmed Arif Efendi'nin, ayrı ayrı üç mersiye yazmış olan Bektaşî saz şairlerinden Beşiktaşlı Gedaî Baba'nın ve nihayet son zamanlara doğru her manada olgun ve dolgun üstadımız rahmetli Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Cism-i latîfi düştü vâdî-i Kerbelâ'ya - Rûh-ı şerîfi uçtu tâ arş-ı kibriyâya" matlalı vicdan ve irfan vecdi ile yazılmış nevhalar, kezâ Mevleviyye'den Tokadîzâde Şekip ve Bektaşiyye'den Samih Rifat merhumların hakikaten pek âşıkane olan mersiyeleri, hele o Samih Rifat'ın "Resûl-i kibriyânın nûr-ı aynı - Muazzezdir bizimçün enbiyâdan" sözleri gibi çok kuvvetli feryatnamesi, Mehmed Ali Dedebaba'nın halifelerinden Kırklarelili Ahmed Servet Beybaba'nın terkibibent şeklinde 240 beyitten müteşekkil *Nevha-i Dil* risalesini, hatta son zamanlara kadar hocalıkla şeyhliği muhterem şahsında pek kâmilâne bir tarz u surette imtizaç ve izdivaç ettirmiş olmak gibi dikkat ve hayrete şayan bir muvaffakiyet gösteren Uşşâkiyye'den kütüphaneci Mehmed Hazmi Efendi hocamızın, bilhassa Sebilci Hüseyin'in tekke görmüş usta hançeresinden gönüllere selsebil akışıyla dökülen "olmaz" redifli mersiyesi, Manisalı Kadıoğlu Sami Niyazi Efendi merhumun Muharrem ve aşure dualarıyla beraber 1327'de yayınladığı ufak kıtadaki Nâme-i Muharrem'ler, keza Vamık Şükrü'nün divan ve mecmualardan topladığı Girye-i Mâtem'ler gibi eserlerden seçme parçalar alınır ve...

Tophane'de Pîr-i sânî İsmail Rumî makamı olan Kâdirîhane'de diğer dergâhlarda dinlediğimiz mersiyelerden hiçbiri müstakil olarak okunmaz, bunun yerine evliyaullâhın nutuklarından seçilmiş, yine mersiyemsi mahiyette fakat tevşih tarzında bestelenmiş Kerbelâî manzumeler cumhur hâlinde okunurdu.

Sayısı ancak sekizi bulan İstanbul Bektaşî tekkelerindeyse mücerret kolun asitanesi ve eskilik bakımından ikincisi sayılan Merdivenköy'deki Şahkulu Tekkesi'nin şeyhi ve Mısrî Niyazi'nin tanınmış halifelerinden Azbî Baba'nın yani Azbî Mustafa Çavuş'un mersiyesi ile divanındaki na't-ı Ali'ler evrâd-ı şerîfe kadar takdis ve teberrük olunarak kıraat edilmekteydi.

Sonraları maruf Bektaşî şairlerden Mebnî Baba, Misalî Baba, hususiyle Sâfî Baba ve son devrin büyük şöhreti yine Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'nin şeyhlerinden Mehmed Ali Dedebaba gibi başlı başına bir devri temsil ve teşkil etmekte olan mühim Bektaşî şair ve münevverlerinin elden ele dolaşan mersiyeleri hemen her Bektaşî tekke ve zaviyesinde son günlere kadar daima tercih edilmiştir. Hele Sâfî Baba'nın mersiyesi, başkalarından tamamıyla ayrı bir şekilde ayakta ve makam postunun önünde okunurdu.

Tekke mutfağı yazmakla bitecek türden değildi. (176:196):

İstanbul kalenderhanelerinde garip seyyahlar ve kimsesizler için hazırlanan meşhur Özbek pilavı, Mevlevîlerin kurban bayramlarına

mahsus taze kurban etinden yapılan, gelene gidene lengerler dolusu çıkartmakla bitip tükenmeyen kavurma lokması, kezâ kandil geceleri yine herkese bol bol sunulan fıstıklı, sütlü irmik helvası, Merkez Efendi Tekkesi'nde bol pilav üstüne verilen limon, portakal veya karadut peltesi, Muharremin onundan Saferin sonuna kadar her tekkede tertiplenen aş cemiyetleri, sekiz kulplu muazzam kazanlarda pişirilen aşurenin konuya komşuya, fukaraya ve civar halka güğümler, lengerler içinde bol miktarda durmadan dağıtılması, kezâ mektebe başlayan çocuğun amin alayında tepsilere dökülen şekerde kabarmış irili ufaklı saray lokması, hamur lokması, kandil geceleri mahalle halkı arasında birbirine karşılıklı olarak ikram edilmesi, feyz ü berekete ve hayra yorulan un helvası, susam helvası gibi insanî zevklerin eski hatıralarından ve güzel örneklerinden bilinen bu küçücük töreler, törenler her yıl beraberce yapılır, kardeşçe kutlanır ve yakın zamanlara kadar ihmal olunmazdı.

Çorba

Tekke mutfağında, bilhassa İstanbul tekkelerinde çorbanın hususîleşmiş bir nevine dair bir kayda malik değiliz. Ayin günlerinde tekkesine gelenlere hususî "tirit çorbası" yapan, Ağaçkakan Bedevî Tekkesi postnişini Ahmed Niyazî Baba'ydı. Revnakoğlu bu şeyh için düştüğü notta şöyle diyordu (202:200):

Gayet temiz kalpli, fukaraperver ve misafir canlısı olan bu mübarek ihtiyar, tekkesinin mukabele günleri kendi eliyle yaptığı ve pek lezzetli olan tirit çorbasını yine kendi herkesin önüne getirip koymaktan hoşlanır ve bu hizmeti daima kendisi yaparmış. Yine bu arada soğanı ezip suyunu çıkarır ve bunu da ayrıca kendi dervişlerine ikram edermiş...

Seyyid Nizam Tekkesi şeyhlerinden İbrahim Şuaeddin Efendi (ö.1896) "et suyu çorbası"nda şöhretliydi (282:24):

Tahsil terbiye görmüş münevver bir insan olan Şeyh Şuâ' Efendi, Üsküdar Valide şeyhi Mahmud Celâleddin Efendi'den okumuş, Şehrî Ahmed Efendi'den icazetname almıştı. Birkaç dil bilirdi. Ayrıca musikişinastı, tambur çalar, ney üfler, def elinde fasıl idare ederdi. Sultan Aziz'in ney muallimi Neyzen Ali Dede'den ney meşk etmiş, nota öğrenmişti. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Celâleddin Efendi ile karşılıklı tambur çalardı. Gençliğinde pehlivanlık da etmişti, sırtı yere gelmemişti. Yeni Postahane muhabere memurluğundan emekliye ayrıldıktan sonra kendisini tekkeye ve bahçeye verdi. Tekkeye gelenler için sebze, meyve, fidan yetiştiriyordu, bundan dolayı "Bahçıvan Şeyh" de derlerdi. Fukaraya, misafirlere kendi eliyle hazırladığı et suyu çorba ile reçel, aşure ikram etmesi en büyük zevkiydi. Sazdan sözden anlayanlara yine ikram olsun diye saz çalar, gönüllerini hoş etmeye çalışırdı. Mukabele günleri mutfağa girer, sekiz on sofralık yemekleri kendisi pişirirdi, çok da lezzetli ve ustalıklı yapardı.

Mevlevîlere has bir "düğün çorbası" vardı. Revnakoğlu bu tarikata has bir yemek olan kavurma lokmasına temas ettiğinde, düğün çorbasından da bahseder (204:176):

Kavurma lokması, Mevlevîlere mahsustur. Kurban bayramlarına mahsus kurban kavurmasıdır. Taze kurban etinden yapılır ve bayram namazından sonra somathanede kurulan on iki meydan sofralarında yenilir. Et suyu ile pek lezzetli yapılmış düğün çorbasından ve her zamanki bol pilavdan sonradır.

Şüphesiz bir tarikatın şubesine mal olmuş en mühim çorba, Kâdiriyye'nin Eşrefiyye koluna mahsus "köfteli çorba"ydı. Bursa Kâdirî-Eşrefîlerde şöhret bulan bu çorba, teşekkül seyri, etrafında vücut bulan menakıp hâlesiyle Revnakoğlu'nun yazılarına akseder (176:197-200;184-191):

Tarikat folkloru, anane hayatı bakımından tetkik ve tesbit edilmesi lâzım gelen çok eski âdetlerimizden biri de yine Kâdirîlere mahsus olan, Bursa'da Eşrefzâdelerin Nu'mâniye Dergâhı'nda bayram sabahları yapılan köfteli çorba töreni idi.

Didaktik ve estetik teşkilâtın feyizli tesirleri ile coşmuş ve kendine irşat yeri bulmuş bir halkın o zamanlar en samimî ve ilâhî mektep, mabet sayılan, münevverlerin de hususî irfan yatağı olan tekkeler insaf ile düşünülür ve tetkik edilirse görülür ki içtimaî folkor hayatımıza çok kuvvetli izler ve tesirler bırakmışlardır.

Bursa'da bunlara benzer millî ve mahallî geleneklerden biri olarak icra edilen köfteli çorba ziyafeti şöyle olurdu:

Şeker ve kurban bayramlarının ikinci günü dergâh-ı şerîfin tevhîdhanesinde sabah namazı cemaatle kılındıktan sonra sabah usulüne başlanırdı. Bildiğimiz Kâdirî evrâdı mutat olan şekli ve tavrı ile sonuna kadar okunulurken perde perde yükselen ve bir müddet devam eden düz kelime-i tevhîdden sonra "yâ Latîf, yâ Vedûd" esmasına geçilir, yine oturulduğu yerde "hû" ismi çekilir, gülbank ve dua da tamam olunca aşağıya, somathane - taamhane tabir olunan büyük yemek odasına inilirdi.

Daha eski kaynaklardan Bursalı Veliyyüddin Efendi'nin *Menâkıb-ı Eşrefzâde*'sinde, meşhur Melâmî Harîrîzâde Seyyid Mehmed Kemaleddin Efendi'nin *Tibyân*'ında ve bunlardan kısaca nakledilmek suretiyle meydana getirilen meselâ Asaf Hâlet Çelebi'nin bu konuda yeni harfli ilk kitabı olan Türk klasiklerinden *Eşrefoğlu Divanı*'nda Eşrefoğlu'nun tasavvuf sevgisi, tarikata girmesi, ilk mürşit ve mürebbisi hakkında birbirlerini tamamlayan bilgi ve rivayetler sıralanırken Eşrefîlerin "Sultânu'l-meczûbîn" ismini verdikleri tanınmış Bursalı meczuplardan Abdal Mehmed'le Eşrefoğlu arasında geçen karşılıklı hadise şu şekilde nakledîliyor:

Eşrefoğlu kırk yaşında Bursa'nın Mehmed Çelebi Medresesi'nde talebe arasına girip diploma aldıktan sonra Allâme Alâüddin Ali'ye muidlik (asistanlık) ederken şer'î ilimlerden, medrese kitaplarından başka bir de irfanını artıracak, zevke, gönüle hitap eden, ruhu aydınlatan tasavvuf meseleleriyle meşgul oluyordu. Bunlara ilâveten cennet bahçelerinden bir bahçe sayılan ve Allah'ın rahmetini indiren evliya menkabeleri, tarikat ve tasavvuf eserleri okuyarak kendisine doğru yolu gösterecek, yaratanın, yaratılanın gizli sırlarını çözecek, hikmet ve hakikati tanıtacak olgun ve dolgun bir mürşide kat'î ve şiddetli bir şekilde ihtiyacı olduğuna kanaat getiriyordu.

İşte bu sırada "cezbetün min cezebâti'r-Rahmân"a tutulup (Allah'ın rahmanî cezbelerinden bir cezbeye kapılarak) alâyık ve halâyıktan (iki cihanın zevklerinden, nimetlerinden, Allah'ın dışında kalan ve Allah'tan alıkoyan her şeyden, bilhassa nefsin isteklerinden) tamamıyla vazgeçmiş, sivâdan tecerrütle (dünyanın her şeyinden kendini çekip çevirerek) sadece tasavvuf yolunu tutmuştu.

Bu zamanlarda Bursa'da yaşayan Abdal Mehmed ismindeki meczupla aralarında dikkat ve ibrete değer bir hadise geçmiş, artık ondan sonra zahirî ilimler tahsilini bırakarak kendisini olduğu gibi bâtınî ilimlere, Allah

velilerinin yolu olan tasavvuf mesleğine ve onun felsefesine vermişti. Hayatının sonuna kadar bu yolda yürümekte devam etmiştir.

Bir sabah erkenden medresenin yakınlarında rastladığı bu hiç kimseye benzemeyen derbeder kıyafetli, fakat hâl ve kemal sahibi insanı görmüş, onun çekici nazarları ve manevî tasarrufu altında irade ve ihtiyacını kaybederek içinden gelen bir incizâbın (kalp akışının, gönül kaptırmanın sürükleyici tesiri altında kendinden geçerek) ister istemez ona doğru yürümüştü.

Daha yaklaşırken içinden:"Tarîk-i Hak'tan ve meşâyihten bana nasip ve zuhûrât varsa, şayet maârif-i rabbâniyye füyûzâtı müyesser olacaksa alâmetler belirsin!" diye tasarladı. Bu şekilde tefeül etmiş, içinden niyetlenerek fal atmıştı.

Abdal Mehmed, Eşrefoğlu Abdullah'ı görünce bir kere yüzüne bakıp hiç düşünmeden:

- Danişmend dedi, var bize köfteli çorba getir!

Sultan Abdal'ın birdenbire zuhur eden arzusunu yerine getirmek Eşrefoğlu'nun en zevkli ve şerefli vazifelerinden biri olacaktı. Mürşit önünde hizmete soyunmanın pek feyizli bulduğu neşesiyle hemen çarşı pazara koştu, dört bir tarafı dolaştığı hâlde meczubun istediği şeyi ne çare ki bulamamıştı. Huzura eli boş çıkmamak için sokak aşçılarının birinden sade suya köftesiz bir çorba satın alıp dönmüştü. Birdüziye çorbanın içini karıştırdığı hâlde köfteleri bulamayan meczupların sultanı, utangaç ve üzüntülü bir lisanla itizarda bulunan Eşrefoğlu'na hitaben:

- Danişmend, yâhû hani bunun köftesi? diye sordu.

Rivayete göre hemen oradaki balçık çamurundan bir parça alıp avucunun içinde köfte şeklinde parça parça yuvarlayarak çorbanın içine atmıştır. Bir taraftan bu çamur mayalı balçık harcından ve hamurundan yapılmış köfteli çorbayı karıştırır, bir taraftan da:

- Haydi bakalım, ye bunu! diye Abdullah Rûmî'yi zorlarmış.

Sultan Meczup'a pek bağlı ve bunun için de onun her nutkunu haklamaya (her emrini tereddütsüz, itirazsız yerine getirmeye hazır bulunan) Eşref Rûmî, ilk mürşidinin bu acip teklifine karşı da nutk-ı mürşid nutk-ı Hak diyerek mutavaat etmesini bilmiş, bu toprak kokan balçık çorbayı hiç çekinmeden, aslâ tiksinmeden büyük bir teslimiyet neşesinin olgunluğu içinde seve seve cümbüşlenmiş, nur etmiş, hatta tamamına kadar sünnetleyerek yemiş bitirmiştir.

Abdal bu hâli görünce ikramını bu kadar güzel karşılayan ve bunun kendisi hakkında hayırlı, feyizli bir beşâret olacağını uman Eşrefoğlu'na, kalbinden geçenleri keşfederek:

- Ya sen olmayıp (olgunlaşmayıp) da kim olsa gerek? demiş.

Bu şekilde ince manalı, muammalı bir cümle ile onu zımnen ve telmihan irşat etmek istemiştir.

Eşrefoğlu hakkındaki etütlerini tamamlamak için Bursa'ya kadar gitmeyi hususî bir zevk bilen Eşrefzâdeler'in son yaşlı evlâdı, Nu'mâniyye Dergâh-ı şerîfi son şeyhi merhum Mehmed Safiyüddin Efendi (vefatı 29 Aralık 1950) ile görüşerek kendilerinden ecdadı hakkında bir hayli malûmat alan Asaf Hâlet Çelebi'nin bundan sonrası için kıymetli kitabında yazdığı gibi, "Bu hadise ile tasavvufun ilâhî bir mevhibe olduğuna inanan, sırası gelmeyince ve kısmet olmayınca hiç kimse için keşfi mümkün olmayan, ezelden takdir olunmuş bir nasip bulunduğuna kani olan Eşrefoğlu, artık bu yola ilk adımını atmak zamanı geldiğini anlamış bulunuyordu..."

"Tekkeyi bekleyen çorbayı içer" tabiri tekke - çorba münasebetini ortaya koyan, tekkenin fukara için bir aşevi olduğunu anlatan kadim bir ifadedir.

Çorba, tekkede hazırlandığı gibi tekkeye imaretlerden de gelebilirdi. Çorbasını imaretlerden temin eden tekkelerin çok defa hususiyeti, Evkaftan, Maliyeden vs. yerlerden mutfak ihtiyaçları için "taamiyye"lerinin oluşuydu. Aksaray Horhor'daki Hindîler Tekkesi'ne (166:308) perşembe günleri imaretten 5 kepçe zerde pilav, 25 kepçe çorba verilirdi. Senede 8 okka tutan bir tulum zeytin yağı vardı. Günde beş çift fodla, sekiz ekmek, dört okka koyun eti, ayda 42 okka pirinci, yine ayda 12 okka kandil yağı, ayda 316 kuruş taamiyyesi, 200 kuruş senelik mevlidiyyesi, yine senede 30 kuruş da muharremiyyesi vardı.

Eyüp Mihrişâh Tekkesi de çorbayı (99:86) Mihrişâh İmareti'nden alırdı. Bu imarette (99:86) dört aşçı, bir fodlacı, bir fodlacı başı vardı. Maaşları yüz kuruştu, ayrıca iki kepçe çorba, üç kepçe pilav, iki kepçe zerde alırlardı. Fukaraya her gün yüz çift fodla verilirdi. Başlarında çorba ve fodlanın tevzi işini idare eden şeyhü'l-imâre, Mihrişâh Mektebi'nin başkalfası (ikinci muallimi) Kayserili Hafız Naîm Efendi'ydi. Vefatıyla oğlu Hattat Hafız İsmail Hakkı Efendi'ye geçti. Bu zat en son Bakırköy müftüsü olmuştu.

İstanbul tekkeleri içinde yemek kültürü her hâlde en müstesna olan, "Şeyh Zâfir'in Tekkesi" de denilen Beşiktaş Şâzelî Tekkesi'ydi. Abdülhamid'in Beşiktaş'ta yaptırdığı Ertuğrul Camii bitişiğindeki bu tekkenin inşaasına o zamanlar mâbeyn-i hümâyûn müşiri bulunan Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa nezaret etmişti (76:74):

Bütün ömürlerini tekkedeki hücrelerinde geçiren fukarâ-yı dervişân ve kalenderâna mahsus, bilhassa yakın ve uzaktan gelen misafirler için harem, selâmlık ve "dervişânhane" isimli sıra sıra hücrelerin mahrûkât ve me'kûlâtı (yenilecek ve yakılacak her şeyi) sarây-ı hümâyûndan ve matbah-ı âmireden gelirdi. Meşrutiyet'ten sonra da ayda 300 lira taamiyye konulmuştu.

Şeyhlerin çorbacı olanları da vardı. Revnakoğlu bilhassa çorbacılıkla meşhur birkaç şeyhten bahseder:

İlki Şeyh Revvâs Efendi'ydi (228:3-4), Bağdatlıydı, Kâdirî şeyhi olarak İstanbul'a gelmişti. İlm-i cifrle uğraşır, baş suyu ile çorba yapar, satar, kimseden bir şey almazdı, kendi kazancı ile geçinirdi. Kendisine karşı büyük hürmet ve meclûbiyeti olan Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi ona bu tekkeyi yaptırmıştı; sık sık şeyhi ziyarete gelir ve uzun bir zaman yanında kalırdı. Şeyh Revvâs Efendi İkinci Meşrutiyet'ten sonra göçtü, biraz yaşlıcaydı. Tekkesi Cerrahpaşa'da Cerrahpaşa Hastanesi'nin bahçesi içinde şimdiki cerrahî kliniğinin bulunduğu yerdeydi.

Bir diğer çorbacılık yapan şeyh (71:122), Kadırga'da Şehid Mehmed Paşa Tekkesi'nin son şeyhi Nida Efendi'ydi (ö. 19 Eylül 1929). Son zamanın iyi durak bilen ve miraciye okuyanlarından bulunan Şeyh Nida Efendi'nin daima üst perdede gür, davudî ve tatlı bir sesi vardı, Kur'ân-ı kerîmi de gayet güzel okurdu. Tekkelerin seddinden sonra bir müddet Köprülü Medresesi'nin yanında (şimdiki meşhur turşucunun bulunduğu dükkân) çorba kaynatırdı, daha sonra turşuculuk etti. Daima neşeli, terbiyeli, kibar, rint ve ehl-i hâl bir adamdı, fevkalâde mükrimdi.

Küçükmustafa Paşa'da Gül Camii civarında

Said Çavuş yahut sonraki adıyla Atâ Efendi Tekkesi'nin şeyhlerinden Rıza Efendi de çorbacıydı.

Revnakoğlu, şeyhlerin şahsî yemek kültürlerine de işaret eder. Bu içerik içinde çorbaya dair hususî itiyadı olan birkaç şeyhi aktarıyorum: Başlangıçta Bektaşî daha sonra Nakşî olan Emin Baba Tekkesi'nin şeyhlerinden Halil Efendi (69:26) "erbain esnasında yirmi dört saatte bir yoğurt kâsesi pirinç çorbası ve üzerine çay içerdi, ertesi günün yatsısına kadar bununla kalırdı." Uzun ve sarı sakallı, mavi gözlü, orta boylu, sarı benizli bu şeyh, 6 Temmuz 1310 Perşembe günü kırk dört yaşında vefat etti.

1939'da vefat eden Kasımpaşa Aynî Ali Baba Tekkesi şeyhi Muhammed Şevkî el-Ensârî de böyleydi (202:395):

Uzun saçlı, uzun boylu, nüfûz-ı nazar sahibi, heybetli bir zattı; bakışları bile yürek titretirdi. İri yapılı cüssesine rağmen bazen de on beş okka ağırlığında asa taşıdığı hâlde her gün riyazet hayatı yaşar, haftada bir etli pilavla birazcık çavdar ekmeğinden başka bir şey yemezdi, "Annem severdi" diye akşamları ekmeksiz mercimek çorbası içerdi. Bununla beraber servet sahibi olmadığı hâlde gelene gidene, bilhassa fukaraya gani sofra hazırlar, sofra başında bizzat hizmete soyunurdu. İçlerinde yaşlı olanların ve küçük çocukların ellerini kendisi yıkardı. Şeyhin göz alan heybetini uzaktan duyan son halife Abdülmecid Efendi, her hâli hayret veren bu mühim adamı sarayına çağırtmış, üç beş gün misafir ettikten sonra onu karşısına oturtup yağlı boya tablosunu yapmıştı. Şeyhi omuzuna varan saçları ve olanca heybeti ile gösteren bu kıymettar tablo tekkenin meydan odasında duvarda asılı duruyordu. Tekkelerin seddinden sonra dergâh odalarının Evkaf tarafından ayrı ayrı kiraya verilmesi yüzünden kapanın elinde kaldı ve sonunda ne yazık ki kayboldu.

Hummâsiyye

Tekkelerde Miraç gecesi okunan hususî miraciyelerde ikram edilen maruf bir içecekti "hummâs şerbeti" (208:58): Kelime aslında "hummâziyye"dir, "hummâs" da denilirdi. Kuzukulağı denilen ekşimsi bir otun veya kuşburnu isimli yabanî gülün suyu ile şeker kaynatılıp macun yapılır. Bu da istenildiği zaman su ile ezilip şerbet hâline getirilir ki "hummâs şerbeti" yahut "hummâsiyye" derler. Dergâhlarda miraciye cemiyetlerinde süt içildiğinden bahseden bahir okunurken tepsi içinde bardaklarla dağıtılır, yanında bir bardak soğuk süt, üç külâh da şeker verilirdi. Şerbet kırmızı renginde, koyuca ve çok tatlı olurdu. Şeker külâhları ekseriya açık bırakılır, içinde yedi tane şeker bulunur, etvâr-ı sebaya işarettir... Revnakoğlu bu şerbete Bâlâ Tekkesi'nde de temas etmişti (143:80):

Kızlarağası Neşet Ağa vakfından yılda birkaç mevlid-i şerîf ve miraciye okunur, Muharrem ayında 100 okka buğdaydan aşure kaynatılıp fukaraya dağıtılırdı. Mevlit ve miraciye masrafları için Neşet Ağa Bakırköy'de koca bir konak vakfetmişti. Mevlid için bin külâhtan fazla şeker yaptırılırdı. Saraylara sekiz araba güğümler içinde süzme aşure gönderilir, ağızları salaşporlarla bağlanır, üzerleri Sadeddin Efendi'nin kendi meşihat mühürüyle mühürlenirdi. Mevlid-i şerîf ve miraciyede her şahsa ayrı ayrı 300 tepsi içinde hummâs-hummâsiyye denilen tatlıdan yapılan kırmızı renkten bir şerbet, soğuk süt ve üç külâh da şeker verilirdi.

Tophane Kâdirîhanesi'nde Erbain Helvası

Tekkelerde hususî zamanlarda pişirilen başka aşlar da vardı. Bunlardan erbain helvası Tophane Kâdirî Asitanesi'ne mahsustu. Senede bir defa pişirilen erbain helvası ayrıca saraya bir merasimle ikram edilirdi (98:177): Yağız atların çektiği içi atlas döşemeli bir faytona dergâhın en yaşlı halifesi biner, hizmete ayrılmış kıdemli dedelerden biri de kendisine refakat ederdi. Şeyhin şükran arizasıyla takdim edilen bu helvadan abdestli olduğu hâlde fâtiha oluyarak bir kaşık alan padişah: "Şeyh efendi hazretlerine selâm söyleyiniz, bizi hayır dualarından unutmasınlar, feyizli nazarlarından, mübarek gönüllerinden çıkarmasınlar!" der, saraydan tekkeye yirmi kurban, elli altın gönderilirdi. Tekkenin helvasını sultana son takdim eden mabeynci, yine bu tekkenin ihvânından Hacı Ali Paşa'ydı.

İstanbul Kâdirîhanesi'nin pek teşkilâtlı olan erbain helvası cemiyetlerinin vakıf şartlarını son yıllara kadar mütevelli sıfatı ile Kasap Ragıp'ın oğlu Şevki Efendi idare ediyor, helvayı da ekseriya meşhur Kubbe Tekkesi'nin son efendi şeyhi merhum Ali Haydar Bey ile tekkeler devrinin tanınmış kıyamî reislerinden Zakir Cevat Bey birlikte pişiriyorlardı. Revnakoğlu'nun helvanın pişirilme adabı ve saraya sunulması safahatını yayınladığı yazısından ayrı olarak doğrudan şeyhten dinlediği şekilde kaydettiği kısımlar dosyalarında yer alır. Tekrar edelim, Revnakoğlu bu notları Tophane Kâdirîhanesi son şeyhi Gavsi Efendi'den derler (98:174-181; 176:69-71):

İstanbul'un Eski Kışlarından Hatıralar Erbain Helvası

Eski şeriatın ve müslümanlığın tarihe mal olmuş bütün anane icaplarına ait en mükemmel teşkilât ve tertibatına malik bulunan İstanbul tekkelerinde bilhassa Pîr-i sânî İsmail Rumî makamı olan Tophane'deki Kâdirîhane'de -ki İstanbul Kâdirî asitanesidir- bu işe büyük bir ehemmiyet verilirdi.

Kâdirîhane'nin son şeyhi Gavsü'l-meşâyih Gavsi İsmail Beyefendi'nin bu hususta bize verdikleri malûmata ve ihsan buyurdukları altın değerindeki vesikalara göre, dergâh-ı şerîfe muktezi miktar matbah-ı şerîfe teslim olunduktan sonra mütebaki kısım dergâhın ailevî muhtaç fukarasına tevzi ve teberru edilir.

Akşam lokması hamse-i âl-i abâya işareten beş kap yemekten terekküp eder. Cinsi ne olursa olsun ne fazla ne eksik olur. Akşam lokmasını müteakip somat-ı şerîften kalkılmazdan önce "hamdiye" okumak usul ve erkândandır.

Akşam ile yatsı arasında ve mutlak surette yatsı ezanına bir saat kala devr-i hatm-i şerîf kıraatine bed' edilir. Hatme birinci cüz'ünün fâtiha-i şerîfesinden cehr ile bed' eylemek dergâh-ı şerîfin zakirbaşısı efendiye aittir, başkaları bu vazifeyi yapmaya izinli değildir. Bunun için birinci cüz'ü daima zakirbaşı efendi alır.

Zakirbaşının fâtiha sonunda cehren "vela'd-dâllîn" demesi üzerine hâzırûn da hep birlikte ve cehren amin der, arkasından diğer cüz'-i şerîfin tilâvetine başlanır. Bu tarz-ı tilâvet devam ederken hâzırûnun yine müşterek olarak hafif bir cehr suretiyle fakat katî bir sükût hâlinde olmayıp latif bir gulgule teşkil edecek şekilde yek-ahenk olarak okurlar. Bundan da maksad-ı mahsûs: Kâriîn-i Kur'ân olanların o sırada müşterek tertil ve tilâvetle meydana getirdikleri gulgulenin aks-i envâr oluşu i'tilâ-yı satvete yani meclisin azamet ve ulüvviyetine başka bir revnak verir, satvet-i

ilâhiyyeden mütevellit tecellilere yol açar. Nitekim turuk-ı aliyyenin bazı kollarında bu hikmete imtisalen "darb-ı esmâ" denilen usûl-i zikr içtihat olunmuştur ki İstanbul Şa'bânî tekkelerinde bu pek mükemmel yapılırdı. Kâdiriyye'nin Zenbûrî kolunda yapılan "zikr-i zenbûrî" yani arı vızıltısına benzer latif ve lâhûtî bir uğultu ile yapılan tevhîd-i şerîf tarzı da bu esas üzerine kurulduğundan aynı şekilde icra edilirdi.

Hatm-i şerîfe bed' ile beraber helvanın da aynı anda tabhına usul ve erkân veçhi ile başlanır. Bu helva irmik helvasıdır. Bunu dergâhın pîş-kademinin (şeyhten sonra zikr-i şerîfi idareye memur olan zattır ki dergâh-ı şerîfte hususî hücresi vardır) riyaseti tahtında toplanan fâtiha-i şerîfeye mezuniyeti olan yedi zattan mürekkep bir heyet pişirir. Bunların arasında pîş-kadem de dahildir. Yedi olmasına sebep, etvâr-ı seb'anın tekmiline işarettir. Bu yedi zatın aynı tarikten ve dergâhın mensuplarından bulunmaları efdal ve müreccahtır. Şayet yedi zat bulunmazsa beş veya üç olur ki bu da tarikat icabatındandır ve erbabının malûmudur. Şayet bunlar dahi bulunmazsa evsâf-ı muharrereyi haiz aynı tarikten olmak şartıyla hariçten dahi olabilir. Farzımuhal hariçten dahi bulunamadığı takdirde yine aynı liyakat ve şeraiti müçtemi turuk-ı aliyye-i sâireden olabilir.

Esnâ-yı tabhta huzur ve sükûn ve adabın hadd-i kemâlde olması ve fevkalhad tazim ve tevkirde bulunulması şart-ı a'zamdır.

Zamanın iktizası en büyük vasıta ve nakil, en mutena Arap veya Moskof atlarının cerr ettiği konak arabaları olduğundan saraya takdim edilecek helvayı sokak arabalarıyla değil, en muhteşem arabalarla ve dergâh-ı şerîfin en kıdemli halifesine terfik edilmek, dergâhın yine en kıdemli dedesinin yed-i ihtirâmında olarak hatta dizinin üstüne koymamak şartıyla beyaz müdevver helva tabakları içinde ki bu tabaklar ancak helva için kullanılır, bir başka suretle istimal edilmez, saraya götürülürdü ve ekseriya da sarayda başmabeyinci karşılar, o da yere indirmemek suretiyle elinde götürürdü.

Bu helva hasbe'l-iktizâ cemiyette veya âyîn-i şerîfte bulunamayan hasta ihvâna da böyle ihtiramkâr ve tazimkâr surette irsal olunur.

Tabhı müteakip gülbank çekilir ve kazgan-ı şerîf ocaktan indirilerek mevki'-i mahsûsunda def'e bırakılır ve ekseriya hatm-i şerîf bir saat süreceğine göre ve ekseriya helvanın tabhı da bir saat devam edeceğine göre hatm-i şerîfin hitamıyla gülbangın hitamı da aynı zamanda olmuş olur.

Yatsı namazını takiben okunacak olan yetmiş bin tevhîd-i şerîf tamamlanıp da tevhîdhaneden çıkılınca şeyh efendi tabhı idare eden zevatla birlikte kazgan-ı şerîfin başında bir fâtiha okuyarak küşat eder ve kendisinin ilk karıştırmasını müteakip tabaklara konularak hazır bulunan somatlara tevzi edilir. Ve hâzırûna "hû salâ" denilerek eklini müteakip yine bir fâtiha-i şerîfe okunur, somat-ı şerîften kalkılır.

Gülbank esnâ-yı tabhta çekilmiş olacağından somat-ı şerîfin başında ekli müteakip tekrar edilmez. Bu cihet arif olanların malûmu olup aksini ifa usul ve erkâna muhalif olduğundan bilenlerin yapmayacakları tabiidir.

Tabh için tedarik edilecek malzame en mutena ve seçkininden olması icap ettiğinden o zaman bile faraza konulacak sütün münasıfaten manda ve inek sütlerinden olmasına dikkat edilir ve hususî derviş gönderilerek Kâğıthane'deki mandıralardan sûret-i mahsûsada tedarik edilirdi...

Revnakoğlu yukarıdaki notlarına bu helva pişirilirken kullanılan malzeme ve duaların

yerine ve dinî sembolik taraflarına da işaret eder (98:182): Ocak (Abdurrahman-ı Külhanî), tencere (İmam Zeynelabidin), irmik (Selmân-ı Fârisî), şeker (İmam Ali), badem (es-Salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallâh), gülbank (On iki imam aşkına ve fâtiha-i şerîfe - kıvama gelince).

Mevlevîlere Has Mevlevî Lokması (Mevlevî Pilavı), Kavurma Lokması, Kandil Helvası

Tekke dilinde "lokma" genel olarak "yemek", dar anlamda bu adla anılan tatlıya karşılık gelirdi. "Lokma çıkarmak", "lokma vermek", sofra açmak, sofra çıkarmak anlamındadır. Tatlı manası için kullanılan "lokma" ise, yanına belirleyici bir ifade getirilerek "hamur lokması", saray lokması" gibi terkiplerle umumî manasından ayırt edilir. Yemek yenilen yere "lokmahane" de deniliyordu. Revnakoğlu, "lokma-i şerîf" de dediği hususî Mevlevî lokmasına iki yerde işaret eder (132:256-57, 464-67):

Mevlevî lokması, lokma tabir edilen bir pilavdır, Özbek pilavının bir başka türlüsüdür. Matbah-ı şerîfte çilekeşlerin huzurunda kazancı dede tarafından yapılır. Pilav pişinceye kadar bütün çilekeşler kazan etrafında ve ayakta niyazda dururlar ve ism-i celâl okurlar. Bu esnada ayaklar mühürlü, eller omuzlardan çaprazlama bağlı bulunur. Lokmadan somata ayrıldıktan sonra kudümzenbaşının evine, neyzenbaşının evine ve şeyh dairesine ayrıca gönderilir. Pilavın üstünde kızarmış kemiksiz et vardır, kokusu ve lezzeti pek güzeldir, insanın yedikçe yiyeceği gelir.

Lokma-i şerîf, Mevlevîlere mahsus, iç pilavına benzer lezzetli, güzel bir pilavdır ki "Mevlevî lokması" da denilir. Kandil geceleri kandil gecesi veya bir mukabele günü akşamı matbah-ı şerîfte hususî surette pişer, içerisine yağsız, kemiksiz bol koyun eti konulur ve kuşbaşı doğranır, ayrıca yine bol miktarda Halep fıstığı, kara üzüm, kişmiş, haşlanmış nohut, havuç, soğan katılır. İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhanesi'nde olduğu gibi türbe içindeki sarnıcın çıra kütüğü ile dövülmüş suyu ve nefis tereyağı ile pişirildiğinden misk gibi kokar.

Pişirilmesi kazancı dedeye aittir, her şey onun eliyle hazırlanır. Etrafında matbah canları ayakları mühürlü ve elleri omuza çaprazlama bağlı olarak niyazda dururlar, lokma pişirilip kotarılıncaya kadar, hatta ateşten indilirilip lengerlere taksim edilinceye dek bu hâlde beklerler.

Lokma-i şerîf, dergâh çevresinde bulunan veya uzakta oturan aşçı dedeye, kudümzenbaşıya, neyzenbaşı gibi Mevlevîhane erkânından sayılan kimselerin evlerine canların eliyle birer lenger gönderilir; buram buram dumanı üstünde tüter. Diğer tekkelerin muharrem aşı, erbain helvası gibi uzak yerlerde hatırı sayılan şahıslara da yollandığı olurdu, meselâ Yenikapı Mevlevîhanesi'nden ta Eyüp'e Kurukavak'taki Zekâî Dede'nin evine yine dumanı üstünde lengerle lokma-i şerîf gelirdi.

Kavurma lokması kurban etinden yapılırdı (204:176):

Kavurma lokması, Mevlevîlere mahsustur. Kurban bayramlarına mahsus kurban kavurmasıdır. Taze kurban etinden yapılır ve bayram namazından sonra somathanede kurulan on iki meydan sofralarında yenilir. Et suyu ile pek lezzetli yapılmış düğün çorbasından ve her zamanki bol pilavdan sonradır.

Bir diğer lezzet, Mevlevîlere mahsus (204:176), kandil geceleri yapılan bol fıstıklı, sütlü irmik helvasıydı.

Tekkelerde İftarda Yenilen Zeytinin Çekirdeğinden Tesbih

Tekke eşyalarından tesbihin kutsiyet yüklenen zeytinden yapılmış olanları da vardı. Münhasıran tekkelerde iftar sofralarında yenmiş zeytinlerden artakalan çekirdekler bu tesbihlerin ana malzemesiydi (203:147-151):

Zeytin çekirdeği tesbihi: Zikirde zeytin çekirdeğinden yapılmış tesbihin çekilmesinde daha çok sevap vardır. Mübarek bir gıda olan, Kur'ân-ı azîmü'ş-şânda adı geçen ve zenginin, fakirin seve seve yediği yaz-kış meyvesinin çekirdeğinden, bilhassa iftar sofrasından toplanan zeytin çekirdeklerinden yapılmış olması, bizden önceki ümmetlerin de kullanmış bulunması itibarıyla faziletli sayılır ve diğer tesbihlere tercih edilir ve bunun için makam postunun yanında veya altında mutlaka zeytin çekirdeği bir tesbih bulunur. Şeyh efendi zikr-i şerîfin sayısını bununla tayin ve takip eder.

Ramazân-ı şerîflerde tekkede yapılan iftar sofralarında toplanan zeytin tanelerinin çekirdeğinden olması şarttır, dışarıdan gelenlerle olmaz. Bu zeytin taneleri sofradan sonra birer birer toplanıp yıkanır, durulanır, bir ipliğe konuşmadan dizilir; kına ve sirkeye batırılıp güneşte kurutulur, tekrar sirke ile yoğurulur, sonra su ile yıkanır. En ufağı yüzlükten başlar, "sad-dâne" denilir, "yüz tanelik" demektir: "Zâhid sen eğer sübha-i sad-dâne çeksen - Biz de çekeriz her gece bir binliğimiz var"

Tesbih üç yüzlük, beş yüzlük, nihayet binlik olur ve pek seyrek kullanılır, meselâ yetmiş bin kelime-i tevhîde oturulduğu zaman ortaya çıkar; türbelerde sanduka üzerine konulur. Mihrapta görülenler ekseriya beş yüzlük tesbihlerdir.

Zeytin çekirdeğinden yapılan bu tesbihlerin dizilişi doksan dokuzluk tesbihlere benzemez. Bir yanına yedi tanede bir nişan, diğer yanına dokuz tanede bir nişan konulur. Bunlar etvâr-ı seb'aya göre yedi defa yahut dokuz defa okunması lâzım gelen esmâ ve salât u selâmlar içindir. Bu duraklardan başka her günkü namaz tesbihleri gibi otuz üç tanede bir nişan ve her yüzde yine bir nişan ilâve edilmiştir. İmamesi ucundaki kamçıda ayrıca on iki ufak tane dizilmiştir, bu da kelime-i tevhîde ve "Muhammedün resûlullâh" lafz-ı şerîfine işarettir, zira kelime-i tevhîd on iki harftir, "Muhammedün resûlullâh" da on iki harften meydana gelmiştir.

Not düşelim (208:215), bir derviş tekkeye kabul edilince türbeye girilir, sanduka üzerindeki büyük tesbih açılır ve üstüne bir tesbih tanesi eklenir. Bu taneler tekkeye merbut dervişlerin sayısını gösterir.

Tarikatlarda Biat Merasimlerinde Hurma, Peynir Şekeri, Zeytin Yağı, Üzüm

Sa'diyye tarikatında intisap merasiminde (252:177-78) şeyhin müracaat eden istekliyi kabul ettiğinde ona hurma ve cevher yedirmesi usuldendi. Menkıbeye göre tarikatın kurucu şahsiyeti Sadeddin Cibavî'ye rüyasında Hz. Peygamber tarafından hurma ikram edilmiş, o da bundan sonra kendi yoluna mensup olmak isteyenleri kabul ederken hurma yedirmeyi tarikat esasına dönüştürmüştü. Sa'diyye'de ilk intisap eden dervişe şeyh elinden mutlaka hurma yedirilir, hurma yedirilen bu dervişe tarikat terimince "hurma dervişi" denilmişti.

"Cevher yedirme" ise, Sadeddin Cibavî yolundan gidenlere yine bu merasimlerde hurmaya ilâveten Sadeddin Cibavî'nin mezar toprağının su ile içirilmesiydi.

Revnakoğlu, yukarıdaki malûmata şunları da ilâve eder (208:270): "Cevher ve hurmadan sonra da üzerinde aylar, seneler geçtiği olur. Şeyh efendinin veya rehber-delil olan dedenin gördüğü lüzum üzerine hurma dervişinin deneme ve bekletilme müddeti daha da uzayabilir, üç sene, beş sene biat verilmediği olmuştur. Dervişlik biattan itibarendir, sülûka ancak biat ile başlar. Biatta bal şerbeti verilir yahut peynir şekerinden şerbet yapılır. Zeytin yağına biraz su karıştırmak suretiyle içirildiği de görülmüştür, fakat son zamanlarda bu usul bırakılmıştı. Bizim nesil zeytin yağı içirildiğini bilmez."

Bir önceki yazıda temas ettiğimiz "şerbet" de tekkelerin umumunda biat merasiminin vazgeçilmeydi. Revnakoğlu, bu merasimlerde içirilen şerbetin muhtevasına bir başka yerde şunları ekler (208:162-64): "Biatta el verirken içirilen şerbet her tarikatta, hususiyle "aktâb-ı erbaa"dan olan tarikatlarda daima "zebîb"in (zebîb, küçük siyah üzüm kurusu, çok tatlı olur; kuş üzümü de derler) ezilmesinden yapılanı makbuldür yahut temr verilir, Medine hurması yedirilir yahut yıllanmış ve okunmuş beyaz peynir şekerinin büyüğünden yapılır. İstanbul Bedevîleri öteden beri bu kaba peynir şekerinin şerbeti ile şerbetlenmeyi tercih etmişlerdir."

Not edelim, Nakşibendîlerde hatm-i hâceden (170:422) sonra tevhîdhanede zikir halkasında bulunanlara küçük peynir şekeri dağıtmaları usuldendi. Hatm-i hâce bitince meydan hizmetine bakan, zincirli siyah keşkül içinde gelir, önce şeyh efendiden başlayarak sırayla herkesin önünde niyaz eder, keşküldeki peynir şekerini tutar ve herkesin önüne birkaç tane bırakırdı.

Kalenderhanelerde (Özbek Tekkeleri) Pilav

Şehrin beş semtine, Eyüp, Üsküdar, Fatih, Eminönü ve Beyoğlu'na yayılmış kalenderhanelere rastlanır. Bu kalenderhanelerde edebî ve sufî metinlerde gördüğümüz "kalender"in rintliğe işaret eden manası karşılık bulmaz; bu tekkelerde ne cemiyet kaydından azade bir hâl ne de şeriata karşı laübalî bir tavır vardır. Kalenderhaneler umumî olarak Özbek ve Afgan muhitinden gelen bekâr sufî zümrelerin faaliyet yürüttükleri tekkelerdir. Sultanahmet'teki Özbekler Tekkesi, Üsküdar Afgan Tekkesi (Çinili Cami karşısındaki Afgan Kalenderhanesi), Eyüp Kalenderhanesi (La'lîzâde Tekkesi) bu zümredendir. Bu tekkelere ait vakfiyelerde bekâr olma şartı, şeyhin aile fertleriyle yerleşerek mahdut tekke hücrelerini büsbütün işgal etmesinin önüne geçmeye matuftur. Eyüp'te Özbekler Kalenderhanesi şeyhliğine talip olan Buharalı Mehmed Sâdık Efendi bu sebeple reddedilmiş, Üsküdar'daki Afgan Dergâhı şeyhi Mehmed Abdullah Efendi, bekâr olmadığı anlaşılınca vazifesinden azledilmişti.

Çok defa bu kalenderhane şeyhlerinin vakfiye gereği Özbek olması şart koşulurdu, bu itibarla bu tekkelerin hususî adı dışında umumî ismi "Özbekler Tekkesi"ydi. Özbek mutfağı tabiatıyla bu tekkelerin yemek kültürünü şekillendiriyordu. Revnakoğlu her nedense bu mutfağa ve Özbek pilavına Sultanahmet Özbekler Tekkesi dışında temas etmez.

Sultanahmet Özbekler Tekkesi'nde pilav mukabelelerden sonra ikram edilirdi. (2871-73) Pazartesi, cuma geceleri âyîn-i şerîf icra edilirdi. Evvelâ hatm-i hâcegân sonra Kâdirî evradı okunur, ekseriya oturulduğu yerde bazen ayağa kalkılarak zikir edilirdi... Mukabelenin sonunda

kazanlarla Özbek pilavı pişirilir, gelene gidene ikram olunurdu. Evkaftan beş yüz, maliyeden altı yüz kuruş taamiyyesi vardı. Her sene kurban bayramında yirmi kurban gelirdi. Günde altı tayın ekmeği, altı çift fodlası, altı okka eti ve Laleli İmareti'nden günlük çorbası vardı. Ayda bir teneke pirinç, bir teneke sade yağı, bir teneke zeytin yağı, bir sandık mum verilirdi; her gün altı masura Kırkçeşme suyu akardı.

Bir başka Özbekler Tekkesi, Eyüp'te Rifâ'iyye'den Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi'nin tam karşısında bulunan La'lîzâde Tekkesi'ydi. Kayıtlarda pilav etrafında bir not bulunmamakla beraber Afganistan Türklerinden Belhli Şeyh Âkıl Ma'sûm Efendi (ö. 3 Mart 1916) zamanında (28:38) her akşam üç büyük kazanla yemek pişer, gelene gidene sofra kurulur, semtin fukarasına devamlı olarak yemek verilir, mahallenin kedileri için kazanda yemek ayrılır ve onlara mahsus küçük sahanlar içinde o hayvanların da karnı doyurulurdu, arta kalanlar da tencere ile fukaraya dağıtılırdı. Bu hayrata civarın zenginleri de katışır, günde üç beş kurban gönderildiği olurdu.

Tekkelerde yemeklerin en sonunda pilav ve onu müteakip tatlı veya meyve verilir. Bu pilav ekseriya etli ve nohutlu olur, buna tarikat dilinde "molozlu pilav" denilir (208:144).

İstanbul tekkeleri içinde Rifâ'iyye'den olduğu hâlde Kubbe Tekkesi'nin pilavı (96:34) meşhurdu.

"Temcit pilavı gibi ısıt ısıt ortaya koy" deyimindeki "temcit pilavı", bir pilav türü değildir (312:85): "Halk arasında kullanılan bir de "temcit pilavı" tabiri vardır ki sık sık ortaya sürülen bahislere veya münasebetli münasebetsiz tekrar edilen sözler hakkında kullanılır. Erkeğini sahur vakti bekleyen ev kadınının pilav sahanını yanmasın diye onu ateşten kaldırması, soğumasın diye de tekrar ateşe koyması ve bu yüzden "temcîd" zamanı olan imsak saatine kadar mangal başından ayrılmaması "temcit pilavı" sözünü darbımesel hâline getirmiştir."

Tekkelerde Somat ve Nihâle

Tekkelerde sofra için, "sofra" kelimesi ile beraber sıklıkla kullanılan bir başka kelimede de orijinal hâli Arapçada "simât" olan "somat"tı. Türkçede "somat" şekliyle hem sofra hem yemek için müşterek kullanılan bu kelime bilhassa Mevlevîler ve Bektaşîlerde kökleşmiş, diğer tekkelerde de rağbet görmüştü. Yemek yenilen yere de "somathane" denildiği olurdu.

Dervişin yanında taşıdığı çeyizlerden biri de "sofra"dır. Seyyah dervişler tarafından kullanılan bu sofra (311:144) yemek altına serilen meşin bir dairedir. Etrafında halkaları olan bu sofra, torba gibi büzülüp toplanabildiğinden gerektiğinde içine derviş nafakasını koyardı. Bu torba bazen "İmam Ali sofrası", "Haydar sofrası" adıyla anılır, bilhassa Özbek dervişler bu tabiri kullanırdı. Daha dar anlamıyla şimşir Mevlevî sofraları (132:508) için "somat" denildiği gibi, yine "elîfî somat" (132:548) denilen, Mevlevîlerde seyyah dervişlere hediye edilen ve dürülebilen meşin bir türü de vardı sofranın, bunu kemerlerinin yanına asarlardı.

Sofrayı tamamlayan "nihâle", (311:145) sahan altında kullanılırdı. Bir parmak kalınlığında yeşil veya neftî meşinden yapılırdı; altı düz ve ekseriya kırmızı renkte; üstü pek hafifçe balık sırtı olurdu. Ortasında mühr-i Süleyman bulunan bu nihâleleri saraçlar işlerdi. Karasarıklı Tekkesi'nin son şeyhi Saraç Şevket Efendi (175:231), nihâle yapmakta

meşhurlardandı; İstanbul'un birinci sınıf iyi saraçlarından sayılırdı, sarayın saraçlıkla ilgili işlerini de ona yaptırırlardı, Kadirîhane'nin sofra nihâlelerini de kendisi işlerdi.

Revnakoğlu bir başka notunda nihaleyi ve bunu yapmakta şöhret sahibi bir diğer şeyh Abdülhalim Efendi'ye temas eder (126:792): "Daima simât-ı şerîfin (sofra) ortasında duran, uzun sırma işlemeli pide şeklinde meşin altlık. Bakır sahanları, çorba tasını kaymaması için bunun üstüne koyarlardı. Fatih Nişancı Tekkesi şeyhi Abdülhalim Efendi pek ustaydı. Dervişlerin bir kısmı "nihalî" derler."

Tekkede Yemek Yeme Usulü

Tekkelerin haftada bir gün veya gecede ayinleri olur, bu ayin gününe "mukabele günü", "zikir günü", "hafta günü", "ayin günü" veya gecesi denirdi. Bu gün ya da gece, tekkenin birden fazla tarikatın erkânını icra etmesi hâlinde haftada ikiye çıkardı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi çok defa ayin günlerinde veya mübarek ay ve gecelerde fakir fukaraya, davetli misafirlere verilen ziyafetlerde etli ve nohutlu olan "molozlu pilav" da ikram edilirdi.

Revnakoğlu, bir notunda tekkelerde bu merasim için yapılan alışverişten yemek adap ve erkânına kadar uzanan bütün safahatı kaydeder. Burada "tekkeler"den maksat, şüphesiz her bir tekkede hususîlikler olmakla beraber, İstanbul'da faaliyet yürüten tekkelerin umumudur. Bu yazıda "tuzsuz kahve" ile eski kültürde "sade kahvenin" anlaşıldığı da görülür (208:137-151):

Yoksul ve kimsesizlerin yedirilip içirilmesi, konukların (misafir) ağırlanması için birkaç gün önceden hazırlık başlardı. Şeyh efendi çarşı pazardan et, ekmek, pirinç, yağ, soğan, tuz vesaire gibi gıda maddelerini, ayrıca odun, kömür, petrol ve gaz gibi zarurî ihtiyaçları bizzat alır, zembile koyar, sırtına vurur. Lüzum görülür maksadıyla yardımcı olarak dedelerden biri yanında bulunur ve hassaten şeyhzade bu işi görürdü, bu suretle onu ilk seyr ü sülûka ve dolayısıyla nefse hâkimiyete başlatır ve alıştırır.

Fukara ve zuafâya yedirilmek için alınan bu erzak vesairenin parasını tekke şeyhleri kendi sanat, memuriyet yahut şahsî ve irsî gelirlerinden temin ederlerdi. Bunların içinde bahçıvan, dülger, hattat, arabacı gibi bedenî ve amelî sanat ve meslek erbabı da mevcuttu. Müstesna olarak bazı tekâyânın Evkaftan bu ciheti temin için "taâmiyye" denilen aylık ve aynen de verilen erzakı vardı ki "taâmiyye" ve "tahsisat" denilirdi. 1330 senesinde Şeyhülislâm ve Evkaf Nazırı Ürgübî Hayri Efendi'nin Osmanlı Meclis-i Mebûsânı'nda istihsal ettirdiği bir kanun ile önceden taâmiyye ve tahsisatı olmayan bütün tekkelere istisnasız olarak bu taâmiyye ve tahsisat verildi.

Bunlar dergâha getirilir ve aş ocağına (matbah-mutfak) bırakılır, şeyhin zevcesi "bacı sultan"a teslim edilir. Bu erzak ve malzeme, matbahta ayıklanmaya ve ıslatılmaya hafta gününden birkaç gün önceden başlar. Yemeklerin cinsine göre bir kısmı bir gün önceden, bir kısmı hafta günü sabahleyin ya aşçı dede ve tercihen bacı sultan ve şeyhin efrat ve ailesi tarafından pişirilir. Yemekler lâyıkıyla piştikten sonra şeyh efendiye haber verilir. Askerlikte olduğu gibi şeyh efendi ayrı ayrı tatlarına bakar. Tam piştiği ve kıvama geldiğini görünce yanında hazır bulunan aşçı dede ve bir iki dede huzurunda tencerelerin kapakları açılır. Bağlı bulunduğu pîrin Resulullah'a kadar ism-i şerîfleri ihtiramla anılır, gülbank çekilir; şeyh efendi fatiha eder. Hep birden salavât

getirilir. Şeyh efendi besmele ile tencerelerin kapaklarını "Destûr yâ fülân!" diye örter ve "Somatları hazırlayın!" emrini verir.

Vazifeli dervişler her biri on beş, yirmi kişiyi alacak yer sinilerini ve onun bütün teferruatını hazırlar ve şeyh efendiye tekmil haberini verirler. Bu hazırlık ve yemek faslı dervişlerin hazmını temin maksadıyla ayin saatinden en az iki saat önce başlar.

Somat (sofra) aşağıdaki şekilde kurulur:

Kaşıkların sapları sağda, tuzluk mutlaka ortada ve nihâle üstündedir. Su bardakları ekseriya topraktan olur; bardaklar, testiler sofra dışında durur. Her somatın başında birer vazifeli derviş bulunur. Şeyh efendi bütün sofralara bizzat hizmet eder hâdimü'l-fukarâ oldukları için.

Yemekten önce meydancı dede umumiyetle içeride merdiven başında yahut eğer kalabalık, dergâhın avlusuna kadar yayılmış ise cümle kapısı önünde durur, "Lokmaya salâ yâhû!" diye seslenir ve heceleri uzatır. Bu umumî davet üzerine herkes derecesine göre tam bir intizam dahilinde tıpkı namazda olduğu gibi zahirî mevki ve sınıf farkı gözetmeden sessizce sofralara oturur. İşte İslâmiyet'te demokrasinin en büyük örneği.

Her sofrada en kıdemlinin veya en yaşlının işareti üzerine lokmaya başlanır.

Yemek esnasında su isteyenler, hizmete soyunmuş dedeye eliyle niyaz hâlinde bir işaretle ve "Su eyvallâh!" der. Bu zat suyu cümbüşlenirken (içerken) dirsekleri tazimen ve daha doğrusu onun hakkına riayet maksadıyla suyu içinceye kadar sofradan ellerini çekerler. Su içimi bitince hep birden sağ el göğüste "Aşk olsun erenler!" derler; o da "Aşkınız cemâl olsun!" diye karşılık verir.

Şeyh efendi umumî nezaret ve bizzat hizmet ederken ekmek ve sair hususunda hizmete soyunmuş dedeleri istemeden verilmesi için işaret ile ikaz eder.

Yemeklerin en sonunda pilav ve onu müteakip tatlı veya meyve verilir. Bu pilav ekseriya etli ve nohutlu olur, buna tarikat dilinde "molozlu pilav" denilir. Pilavın sonlarına doğru bütün sofralardan eller çekilir. O sırada makam sahibi şeyh efendi de sofranın birine ilişir. Herkesin elleri parmakları ucuyla sofra kenarına mühürlenir (bağlanır). Şeyh efendi "Fa'lem ennehu..." diye tevhîde girer. Bütün sofrada bulunanlar gür sesle ve bir fazla, rızâullâha kavuşmak maksadıyla bir ahenk ve usul üzere tevhîdi beraberce sürer. Bu şekilde beş on kelime-i tevhîd çekildikten sonra şeyh efendinin yüksek sesle "illallâh"ı uzatarak demesi ile tevhîd durur. Arkasından "Yâ Allah!" zikr-i şerîfi başlar. O da böylece devam edip biter. Ve yine arkasından üç defa "Hû hû hû!" çekilir. Bunun da arkasından vazifeli derviş veya şeyh efendi sofra gülbangı okur. Hâzırûn, gulguleler ve ittiratlı bir şekilde "Allah Allah Allah!" diye dem tutar. Şeyh efendi gülbank sırasında ism-i pîri anarken, herkes kemâl-i huzûrla son soluğa kadar uzatarak "hû" ismini söyler ve yine hep birden "Tekabbel minnâ bismike yâ Allah hû!" ile nimetin şükrünü bitirir.

Arkasından zikir ve dua sinmiş pilavdan herkes teberrüken birer miktar tekrar alır ve edeple sofranın kenarını niyaz ederek (öperek) kalkar, dışarıda önceden hazırlanmış ve her musluk veya ibriğin başındaki vazifeli dervişler tarafından eller üstüne su dökülür, sabunla temizce yıkanır (yemeğe oturuken olduğu gibi.) Tutulan temiz havlularla kurular, istirahate çekilir.

Yemekten sonra kahve nakibi tuzsuz kahve (şekersiz, sade) âdet olduğu üzere pişirir ve hazırlar. Topraktan mamul fincanları büyük

tepsilere koyar, kahveleri boşaltır. En kıdemsiz nevniyaz dervişler bu işte vazifelendirilir. Yine tepsileri niyaz ederek alır, önce şeyhin oturduğu meydan odasına kemâl-i edeble ve ciddiyetle sağ ayağı ile girer, bir boyun keser, şeyhin sağ tarafındaki zattan başlar ve en sonra şeyhin fincanını verir, çünkü tevhîdhanedeki ikram, manevî ziyafet, bu da maddî ziyafet mahiyetinde olduğundan en önce misafirlerden başlanır.

Diğer tepsileri alan vazifeliler de diğer odalara aynı şekilde, aynı merasimle girer, tevziata devam eder.

Tekkelerde en büyük tat zikrullâhtan ruhen alındığı için kahveler sade çekilir. Tıbben de sade kahve hazmı kolaylaştırdığından tercih edilir.

Mevlevîlik'te somata oturmaksa şöyle olurdu (132:929-31):

Canlar tarafından hazırlanır, kaşıklar yüzü koyun konur ve sofranın etrafına dizilir. Her kaşığın yanına bir kesme şeker kadar tuz konulur. Canın birisi dergâhın ortasından "Hû, salâ!" diye seslenir, bir defa der. Bunu duyan dedeler, hücrelerinden çıkarlar, somathanenin kapısında birikirler, baş dedeyi beklerler. Kıdem sırasında en eski olan bu baş dede, somathaneye girerken dedeler de yine kıdem sırasıyla onu takip eder. Sekiz veya dokuz kişi (on kişi olunca ikinci somata geçer) sofranın etrafında ve ayakta dizilirler. Bu dizilme, baş dedenin sağından kıdem sırasıyla ayakta olur; baş dede oturduğu zaman hepsi birden oturur. Mevcudun içinde en kıdemsizi yemeğin kapağını açar ve ilk defa baş dede başlar, diğerleri de kıdem sırasıyla birbirini takip ederler.

Yemek esnasında son sahana kadar birbirinin yüzüne bakmak, lakırdı söylemek, kaşık takırdamak, ağız şapırdatmak yapılmaz, kimse kimsenin lokmasına bakmaz. Son sahan konulduğu zaman o sahanı koyan dede veya can, sahanı koyduktan sonra uzatarak bir "Eyvallâh" der, herkes ellerini somatın kenarına koyar, baş dede bir gülbank okur, isteyen yemeğe devam eder, isteyen konuşur, isteyen de kalkar gider.

Mevlevî adabınca her yemekten sonra okunacak gülbank (132: 932): Mâ tabl hâh şâhem-râ pâbend în yâ Rab! Çerâg-ı kâşifân-râ ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin eşrefü nûrı cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi ve'ş-şükrü lillâhi. Hak berekâtın ihsan buyura, erenlerin kân ü keremleri (yahut nân u nimetleri) ziyade ola, ashâb-ı hayrâtın rûh-ı revânları şâd u handân ola. Kerem-i İmam Ali, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Âteşbâz-ı Velî, hû diyelim hû! Fâtiha!

Diğer tarikatların da hususî yemek duaları, gülbankları vardır. Müstakil bir yazıya dönüşebilecek hacme malik sofra dualarından burada Revnakoğlu'nun yukarıda verdiği misalle iktifa edildi.

Tekkeler devrinde yemek hep elle yenirdi. Modern usulde çatal bıçak kullanımına dair ilk teşebbüslerden birinin sahibi, H. 1338'de vefat eden Sirâciyye Tekkesi şeyhi Ebülhayr Efendi'ydi (228:24):

Şeyhi bulunan Ebülhüdâ Efendi'nin Beşiktaş'ta Serencebey Yokuşu'ndaki tekkesinde mihrap kandilini uyandırmak vazifesiyle mükellef bulunduğu için kendisine "kandilci" manasına "Sirâcî" derlerdi. Tekkesine "Sirâciyye" isminin verilmesi kendisinin kandil nikabeti hizmetini de aynı zamanda telmih etmektedir. Son derece temiz giyinirdi. Üzerinde oturduğu yerde bir çöp bulunmazdı. Temizliği, titizliği

hastalık hâlindeydi. Çifte ayna arasında özenerek bezenerek sardığı mükellef sarığına bazen iki, iki buçuk saat emek verdiği olurdu. Ekseriya şal, hırka, samur kürk giyer, oturuken dizlerini battaniye ile örterdi. Sabahları amberli çay içerdi. Şeker bayramının ikinci günü mutlaka oruç tutardı. Yürümekten hoşlanırdı, Aksaray'dan Beşiktaş'a yayan gittiği olurdu. İstanbul'un bu meşhur Şamlı Rifâ'î şeyhi hayret edilecek kadar yeni fikirliydi, ta o zamanlar çatal, kaşık ve bıçakla yemek yerdi. Ekmeği eliyle koparır, fakat eti bıçakla keserdi. Bununla beraber sofrada ekmek kırığı bırakmaz, baş parmağıyla bunları birer birer toplar ve yerdi.

Caferabad Tekkesi'nde Kapkacak

İstanbul'da Kanunî devrinde vücut bulan Caferabad Tekkesi'nin bulunduğu yer, şehirde Sadabat ve Kâğıthane kadar meşhur olmuş bir mesirenin içindeydi (196:39,41):

Sütlüce'de Bademlik'teki Caferabad Tekkesi, son zamanlarda halkın ve esnafın tenezzüh ve teferrücüne mahsus oturma ve dinlenme yeri olmuştu. Bir oda, bir mutfak ve önünde sâyebândan ibaretti, sundurması vardı; mütevelli uhdesinde idare olunurdu. Yazın tenezzühe çıkanlar, mütevelliden anahtarı alıp buraya vakfen bırakılmış bakır kaplarda yemeklerini pişirirler, harice götürmemek şartıyla kapları istedikleri kadar kullandıktan ve oturup eğlendikten sonra kapıları kilitleyip anahtarını mütevelliye teslim ederlerdi. Esnafın peştamal kuşanma merasimi de ekseriyetle burada yapılırdı.

Suböreği, Konserve

"Tekke mutfağı" kavramından ziyade "tekkelilerin mutfağı" bahsine girmesi iktiza eden bir bahis de eski İstanbul'un sufîleri arasında yemek kültüründe ihtisası olan şahıslardır:

Kanlıca'da Ataullah Efendi Tekkesi'nin son şeyhlerinden Fahreddin Efendi (61:95), mükemmel halı dokur, tezhip yapar, dülgerlik eder, hatta gergef işlerdi, hususiyle gayet nefis kabartma su böreği pişirir, kayık tabaklar içinde hazırladığı çeşit çeşit tatlıları kendi yemeden fukaraya ve misafirlere, sonra da ahbaplarına ikram eder, kesesini olduğu gibi fukaraya boşaltırdı... 24 Kânûn-ı sânî (Ocak) 1939 salı günü akşamı Üsküdar'da vefat etti, ertesi çarşamba günü de Karacaahmet'e sırlandı.

Bu şeyhlerden en renklisi olan Şeyh Hacı Ârif Efendi'ydi, 1913 Şubatında vefat etmişti.

Yemek Kültürü ve Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar Beybaba (Muhtar Yeğtaş)

Son çağın Bektaşî babaları ve münevver tarikat adamları arasında zarafet ve asaleti ile, nüktedanlığı, ve birçok sahada kaleme aldığı eserleriyle göze çarpan simalarından biri de Hacı Beyzâde Mehmed Muhtar'dı. O, bilhassa *Aşevi* adlı eserinde kayboluştan hemen önce teferrüç âlemlerinde, düğünlerde, tekke mutfaklarında ve imaretlerde henüz hükmünü yürüten mutfak sanatının büsbütün çekilmeden tesbitini; kıvamını bulmuş yemek kültürününün dağılan saray ve konak hayatıyla tamamen kaybolmaması için aşçılığın geç de olsa yazıya aktarılmasını istiyordu. O, sanat erbabının arasında usta çıkarıldığında o şubenin mensuplarıyla bir mesirede tertip edilen ziyafet meclisinde eski yemek ananesini görmüş, teferrüç olarak da bilinen bu merasimlerde o şubenin genci yaşlısı geçme, benzetme, esir alma, meydan bohçası, kırma teli oyunlarından

yorulup acıkan midelerine erbabınca hazırlanmış yemekleri indirdiğinde orada bulunmuştu. O, şaşaalı konak hayatında ricâl-i devletin mutantan sofralarını kuran ince aşçılar, börekçi ve tatlıcılar, kalfalar, zenci kadınlar, Çerkes halayıklar iktisadî vaziyetin tazyikiyle kademe kademe şehre dağılıp kaybolurlarken sofrayı ve sofra adabını da yanlarında götürmüşlerdi. Hacı Beyzâde son devrine yetiştiği bu kültürü muhafaza sadedinde Meclis-i Maarif'e sunduğu 11 Mayıs 1319 tarihli layihasıyla bir aşçı mektebi tesisinin lüzumunu ve imtiyazını Eyüplü Hacı Arif'in müzaheretiyle talep etmiş, ancak muvaffak olamamıştı.

Revnakoğlu, *Aşevi* ve *Garson ve Garson Yetiştirmek Usulü*, *Perhiz Yemekleri* ve *Yeni Aşevi*'nin yazarı Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar Beybaba (Muhtar Yeğtaş) için şunları yazar (195:4-86):

Dinî, ruhanî ve uhrevî bir tarikat olmaktan ziyade halkın içinden doğmuş, halkın ruhuna inmiş ve sinmiş ve daha ziyade muhabbet üzerine kurulmuş ve muhabbeti ibadetten saymış insanî, içtimaî bir müessese olan Bektaşîlik içinde ve tarihinde isim yapmış veya bir yönden tanınmış değerli şahsiyetler hakkında şimdiye kadar derli toplu ve esaslı bir inceleme yapılmış değildir. Tarikat ve tasavvuf tarihi bakımından lüzumlu olduğu hâlde henüz ciddî şekilde ele alınmamış bulunan bu konunun aydınlatılması çok gecikmiştir. Yazılması lâzım gelenlerden çoğunun zamanla unutulması hatta tanmamıyla kaybolması ihtimali bile vardır. Vaktiyle *İstanbul Tekkeleri Tarihi* isimli eserimizi yazmaya ve bitirmeye çalışırken bu lüzumu da düşünmüştük. Bektaşîlik'te şahsiyet sahibi olmuş veya eser vermek suretiyle büyük küçük bir iz bırakmış kimseleri de diğer tarikat büyükleri arasında ayrıca tesbit eyleyeceğiz; bir kısmını yakından tanıdığımız, birkaçını iyi bilenlerden dinlediğimiz bu simaları sırası geldikçe birer birer yazacağız. Şimdi son yıllarda tanınmış, sevilmiş, irfanlı, meziyetli bir Bektaşî babası olan Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar'dan başlıyoruz:

Son çağın Bektaşi babaları ve münevver tarikat adamları arasında zarafet ve asaleti ile, nüktedanlığı ile mümtaz bir sima olan Ahmed Muhtar Beybaba, Beylerbeyi Topçu Miralayı Karagözzâde Hacı Osman Bey'in oğludur. Muhtar Bey'in Hacı Beyzâdelik'i, Karagözzâdelik'i buradan geliyordu. Kendisi Hacı Beyzâdelik'i daha çok benimsedi ve onunla tanındı.

İstanbul'un eski hayatını, eski ricalini tanıyan, şehrin kıyısını bucağını onun kadar iyi bilen, iyi tanıyan ve sorulduğu zaman hususiyetleri hakkında bir yığın malûmat veren insana pek az rastlanılır. Geçmişteki hayatımızı bütün dekorları ile Türk sahnesinde cıvıldaştıran Musahipzâde Celâl Bey merhum bile klasik bir tiyatro muharriri, eski İstanbul efendisi, Üsküdar'ın yerlisi ve kişizadesi, babadan dededen saray mensubu olduğu hâlde mazimize dair birçok konuları yazar ve incelerken Muhtar Bey'e koşar, ondan sayfalar dolusu bilgi ve hatıra alırdı, çünkü o da biliyordu ki Muhtar Bey'in kafasındaki çeşitli malûmat ve hatırat, hele o hafıza arşivinden çıkarıp çıkarıp kullandığı yüzlerce yüzlerce seçilmiş fıkralar, hikâyeler, menkıbeler bir folklor araştırıcısı, bir memleket tarihçisine bol bol doküman verecek genişlikte ve zenginlikteydi.

Ecdadından bir sürü mal mülk kalmış, fakat manasız, inatçı birçok pürüzler dolayısıyla bunlardan gerektiği şekilde faydalanamamıştır. Bin bir sıkıntı ve üzüntü ile geçen son perişan günlerinin ıstırap ve ihtiyacı onu zerrece değiştirmedi, ruhundaki kibarlığı bozmadı, her

Revnakoğlu dosyalarında Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar'ın fotoğrafları sayfası

yerde, her mecliste yıpratmadan konuşturduğu İstanbul efendiliği gibi, sözünde ve hâlinde görülen ecdat asalet ve terbiyesi de bütün ömrü boyunca aynı şekilde devam etti durdu.

Son devrin şeyhü'l-muallimîni (muallimlerin şeyhi, öğretmenlerin en yaşlısı) Ali Nazîmâ, şeyhü'l-muharrirîni Seyyid Süleyman Tevfik Beybaba ve A'vânzâde Eczacı Süleyman Bey gibi o da hemen her sahada eser vermiş, her işte kendisini denemiş bir adamdı. *Hanım Şairlerimiz* ismi ile meydana getirdiği küçük kitabında kalem sahibi kadınlarımızı, eserleri ve hâl tercümeleri ile bize ilk defa o tanıttı. "Ahmed" müstear adıyla yazdığı *Tarîk-i Aşkta İtikadım* isimli kitabı tasavvufta aşkın yerini ve felsefesini öğretiyordu.

İstanbul'da yerleşmiş Bektaşîlik'in ve diğer tarikatların felsefî, meslekî, biraz da tarihî organı olan ve her Rumî ayın ilk günlerinde çıkan Muhibbân gazetesini Muhtar Bey, başladığından son sayısına kadar kendi parasıyla çıkarttı. Rıza Tevfik, Bektaşîlik'inin icabı olarak bu gazetenin başmuharrirliğini yapıyordu, fakat eşe dosta, ihvan ve yârâna bedava dağıtılması yüzünden masrafını koruyamıyordu. Muhtar Bey yine de de onu yıllarca yaşattı.

İstanbul mahallelerini, meydanlarını, caddelerini, tarih yapıları ile çeşitli isimleri ile sıralayan ve hepsini bir bir gösteren *Salık Veren* adındaki orijinal kitabı İstanbul Belediyesi'nin neden sonra çıkarttığı *Şehir Rehberi*'nden yıllarca önce ilk olarak onun kalemi ile vücuda getirilmiştir. Kendi tabiriyle "Memâlik-i şâhânede bulunan bilcümle liva ve kazaların nahiyelere kadar hurûf-ı hecâ üzerinde esamisini resmen merbut bulundukları taksîmât-ı idâreler ile beraber gösteren" *Osmanlı Memleketleri* namıyla yazılan küçük cep kitabı da aynı konuyu daha yayılmış, daha genişlemiş olarak devam ettiriyordu. Bunlardan başka *Teshîl-i Mesâlih-i Resmiyye*, *Mir'ât* ve *Bir Uzun Arzuhâl* isimli eserleri de ayrıca memâlik-i Osmâniyye'nin (Türkiye'den) bir köy ehemmiyetinde olan mahallelerine varıncaya kadar cümlesini yine hurûf-ı hecâ tertibi üzere bildirmesi, zamanında devâir-i resmiyyenin son derece işine yaramıştı.

Türk yemeklerinin her çeşidini terkipleriyle anlatan ve bunların nasıl yapıldığını öğreten *Aşevi* adında iki ciltlik resimli ve bu sahada ilk ilmî eseri beynelmilel aşçılığa, sofracılığa, alaturka, alafranga yemeklere ait evlerimize, ailelerimize nazarî, amelî birçok şeyler getirmişti. "Rind tarhanası müstahsili" Hacı Beyzâde bunları Eyüp'te Kurukavak'ta oturan Kâdirî şeyhi Hacı Arif Efendi'den öğrenmişti. Onunla beraber "Aşevi" adıyla açacakları bir mektebin imtiyazını almaya teşebbüs ettiler. Düğün yemeklerinin ve yemek pişirmenin inceliklerine vâkıf, sanatkâr Türk aşçısı yetiştireceklerdi, engeller çıkınca mümkün olmadı.

Latifeli fıkralar, güzel konuşmalar yapan *Bakla* adındaki eseri, Bursa'nın iç ahvalinden ve sergilerinden bahseden *Bursa Rehberi*, garson yetiştirmek usulüne dair bilgiler veren eserciği de değerli kalem mahsulleri arasında sayılabilir. Bu faydalı çalışmaları dolayısıyla kendisine Avrupa sıhhî mehafilinden takdirnameler gönderilmiş, Bursa sergisi dolayısıyla da Hilâl-i Ahmer hidemât-ı fi'liyyesinden bir gümüş madalya verilmişti.

Avrupa'ya kaçtığı sıralarda Jöntürkler ile beraber Paris'te çıkarttıkları "Feryat Abdülhamid Elinden" yahut onun kısaltılmışı olan "Feryat Türke" isimli taş basması aylık mecmuayı baştan başa kendisi dolduruyor, kendisi dağıtıyordu. Bazı sayılarını İstanbul'a getirtip edebî mahfillerde ve hususî toplantılarda aydın gençliğe okutabilmişti.

Kabir Azabı isimli küçük çaptaki en son eserini "1936'da Şehitlikleri İmar Cemiyeti'ne Açık Mektup" olarak yayınlamıştı. Kabında "İlmî, Fennî ve Müşahedeli Ciddi Bir Eserdir" dediği bu risaleyi yine kendi parasıyla bastırmıştı, parasız dağıtıyordu. Asrî kabristanlarda kabir azabından kurtulmanın çaresini öğretiyor, yanlışlıkla diri diri gömülmenin mutlaka önlenmesini istiyor; feryadını, endişesini ilgili makamlara duyurmaya çalışıyordu.

Kendisinin ilk bağlandığı ve uzun bir süre çeşitli hizmetleriyle içinde bulunduğu Kâdiriyye, Rifâ'iyye başta olmak üzere raksa, ritme, müziğe önem veren, İstanbul'da yerleşmiş diğer devranî, kıyamî tarikatların

zikir tarzlarına, adap ve erkânına bilhassa âyîn-i şerîflerin usul ve icrasında görülen klasik ritmin özelliklerine dair bir hayli bilgisi ve görgüsü vardı. İlâhî aşkın cevelângâhı olan erenler meydanında bizzat hizmete soyunarak bunları birer birer yaptığı ve zevkine varıp yıllarca içinde yaşadığı için bu konularda çok geniş olan vukufu sadece kitabî malûmattan ibaret kalmamıştır. Onun bu bulunmaz tarafını yakından bildiğimiz için faziletli, rahmetli hocam Hakkı Tarık Us ve Hasan Ali Yücel başta olmak üzere, kitabeler üzerindeki çalışmalarımda baş rehberim merhum Rıfkı Melul Meriç, güzide insan Hamamcı İhsan, en son Profesör Baltacıoğlu, Muhtar Bey'i çok seven aziz meslektaşım Niyazi Ahmed ve bu âciz, kendisinden bunların bir an önce tesbit edilmesini kim bilir kaç defa söylemiştik, hatta kabil olursa teybe, filme alınmasını sırası düşen yazılarımızda tekrar etmiştik. İlgili makamların da dikkati çekildiği hâlde yine bir netice çıkmamıştı. Sesle, nefesle kaim olduğu için zamanla azalan ve hatta yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutan yakın tarihimizin bu millî, bedii servetinden artakalmış izlerini bütün hurdesiyle, incelikleri ile gayet iyi bildiği hâlde Muhtar Bey isimli kendisi de tarih olmuş bu canlı arşivden bunları yolu ile, erkânı ile bir türlü derleyip toparlayamadık. Çok yazık oldu cidden!

Muhtar Bey'in dost meclislerinde pek kibarca yaptığı örnek latifeleri, şakacılığı gibi imrendiren nüktedanlığı ve hazırcevaplığı da bir başka âlemdi.

Aslında Kâdirî dervişi idi. Kâdiriyye'nin Âhiyye kolundan eski bir dergâh olan Karagümrük'teki Âlime Hatun (Kabakulak Tekkesi)ne pek genç yaşta iken babası ile beraber intisap etmişlerdi, sonra kendisi Rifâ'îlik'e geçti. İstanbul kıyamî dergâhları içinde pek intizamlı, ihtişamlı, coşkun zikirleri ve "Kubbeliler" denilen maruf zikircileri ile büyük şöhret yapmış bulunan Rifâ'iyye'den Kubbe Tekkesi'ne geldi. Buranın sâlikânı arasında seyr ü sülûka girerek uzun yıllar hizmete soyundu. Evvelâ meydan nakipliğinden başlayarak çırakçılık etti (çırakları uyandırıp kandilleri yaktı) sonra da post nakipliği yaptı. Bu tekkenin son şeyhi Alî Haydar Bey'in Beylerbeyi Bedevî Tekkesi şeyhi Said Efendi tarafından posta iclâs edilmesi (törenle posta çekilmesi) dolayısıyla Muhibban Gazetesi'ne yazdığı küçük bir yazıda bunu kendisi de anlatıyor:

"Kubbe Dergâh-ı şerifi şeyhi Haydar Efendi'nin iclâsları icra olunurken cemiyetin esnâ-yı icrâsında kutbhânede çerâg tutmak, âdâb-ı tarîk icabınca mezkûr meydanda birçok sene bizzat ettiğimiz hizmetkâr yamaklığına binaen bizim vazifemiz dahilinde idi. O tarihte Ankara'da bulunarak bu nimetten mahrumiyetimize ne kadar teessüf etsek azdır..." (15 Şubat 1325, no. 6)

Muhtar Bey'in tekkede o zamanki adı "Cihangirli Muhtar Dede" idi. Şeyh Alî Haydar Efendi'nin ekseriyetle sağında zikir eden yine bu dergâhın eski dervişlerinden "Posbıyık" lakaplı diğer Muhtar Bey'e de "Küçük Muhtar Bey" denilirdi, ondan ayrılması için Karagöz Hacı Beyzâde Muhtar Bey'e "Büyük Muhtar Bey" derlerdi. Kuvvetli zikirciliği dolayısıyla kıyam zikirlerinde tevhîdde ve ism-i celâlde çok defa reisin yanı demek olan kanada girmesiyle bazen zikrin idaresini olduğu gibi üzerine alır, reislik ederdi. Zikir hareketleri, zikir idaresindeki ustalığı, bir delikanlı gibi saatlerce zikre dayanması, tevhîdin kısım edilmesinde servi dalları gibi endamlı edalı bir şekilde iki tarafına sallanması, hele boyun atışları görülecek şeydi. Bu işte, bu zevkte hakikaten örnek gösterilecek eşsiz insandı.

Devrin büyük âlim ve müelliflerinden Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi) muallimlerinden

Hacı Zihni Efendi hazretlerinin torunu ve o zaman Galatasaray Lisesi'nde okuyan meşhur aktör Şadi Fikret Karagözoğlu da o tarihlerde zikre ve zikirciliğe hevesli olduğundan küçük yaşta bu tekkeye girmişti. Kendisi sonradan Dârülbedâyi'-i Osmânî'ye (şehir tiyatrosu) geçerek sahneye çıkması ve ayrıca kendi kurduğu yeni sahnenin müdürlüğünü yaparak aktörlüğü meslek etmiş olması yüzünden eve alınmıyordu. Bundan dolayı Beylerbeyi'nde tiyatro yanında Abdullah Ağa Mahallesi'nde Bedeviyye'den Seyyid Efendi Tekkesi'nde yatıp kalkıyordu. Her hafta buradan kalkar, Fatih Küçükmustafapaşa çevresindeki Kubbe Tekkesi'ne gelir, aynı zamanda ailesi büyüklerinden amcası olan Ahmed Muhtar Bey'in yanında zikre girer, henüz talebe çağında bir genç olduğu hâlde zikrin ahenk ve intizamla devamında dikkat çeken bir kabiliyet gösterirdi. Daha sonra Karagümrük'te yine Rifâ'iyye'den Ümm-i Kenan Tekkesi'nin Üsküdar'dan getirilen usta zikircileri arasında yer aldı, orada da kendisini gösterdi; meşhur Zakirbaşı Yaşar Şadi gibi mevcudiyeti ile tekkenin kıymetini arttırdı. Tekkenin ilk ve son şeyhi Abdülhalim Kenan Efendi (Kenan Rifâî) de bu güzel kıymetli gence kızını vererek onu kendisine damat etti. Şadi sonradan Zakirbaşı Yaşar Baba'ya intisap eyledi. Yine Kubbe'nin eski dervişlerinden Postacı Giritli Ali Cemâlî Baba'nın rehberliği ile ondan nasip aldı ve Bektaşî oldu. 29 Aralık 1941 tarihinde cemal âlemine göçtüğü zaman bu yolda kıdem sahibi olmuş bir Bektaşî can idi.

Muhtar Bey bu şekilde uzun yıllar Kubbe Tekkesi'nde hizmette kaldıktan sonra yakın dostlarından Şemseddin Sami Bey'in yaptığı teşviklerle Bektaşîlik'e gönlünü kaptırıverdi. Kubbe Tekkesi'nde kıdem ve liyakatine karşılık kendisine hilâfet verilmesinin lüzumundan fazla gecikmiş olması da zaten canını sıkıyordu. Hülâsa ikisi bir araya gelince Bektaşîlik'e girmeye karar verdi. Tekkenin nukabasından eski meydancı Süvari Arnavut Süleyman Dede ile birlikte Karaağaç Bektaşî Tekkesi son postnişini Hüseyin Zekî Baba'ya gidip ondan nasip aldılar. Daha sonra Çamlıca-Tâhir Baba Tekkesi son postnişini ve zamanının halifebabası Ali Nutkî Baba tarafından Muhtar Bey'e babalık icazetnamesi verildi. O tarihlerde Topkapı Bektaşî Tekkesi'nde mihman eden (yatıp kalkan) Mehirci Musa Kâzım Efendi de yine Alî Nutkî Baba'dan bu arada babalık almıştı. Süleyman Dede ise bir hayli yaşlı, kıdemli olduğu hâlde babalığı istemedi, ona yakın mertebelerde tâçlı derviş olarak kaldı.

Muhtar Bey bundan sonraki babalığını tekkeye kapanıp postunun altında biriken nefesleri toplamayı, gittiği yerlerde kırbaç şaklatma yoluyla değil, tam tersine cebinden para harcayarak göz nuru ve ter dökerek yapıyordu.

Bilhassa Muhibban'daki kıymetli yazıları ile, diğer yayınları ile Bektaşîlik başta olmak üzere İslâm âleminde tanınmış tarikatların mazisine ve irfan tarihine unutulmaması lâzım gelen büyük hizmetlerde bulundu. Kendi eliyle yaptığı değerli, hünerli işlerden biri de alçıdan vücûda getirdiği tâc-ı şerîf modelleri idi. Tarikatın hususiyetine göre destâr-ı şerîfleri çeşitli şekillerde sarılmış bu rengârenk bu tâc-ı şerîfleri için bir sanat eseri sayılacak kadar güzel şekilde yaptığı oyma tezyinatlı yaldızlı kavukluklar da bize bırakmış olduğu kıymetli eserler arasındadır. Bunlardan bir tanesi elimizde, bir örneği de İstanbul Belediyesi Müzesi'nde bulunuyor. Bu müzedeki tarikat odalarının tanziminde, eşyalarının tertip ve tasnifinde Muhtar Beybaba'nın büyük emeği geçmişti. Müzenin ilk müdürü Takvimci Ahmed Ziya ve İstanbul Mektupçusu Osman Nuri Bey merhumların başında yaşlı hâline bakmadan bir genç gibi hem de hasbî olarak aylarca çalışmış

didinmişti. İstanbul'un ve İstanbul belediyesinin ilk defa böyle bir müze kazanmasından, zengin malûmatı ile, irşatları ile, devamlı gayret ve hizmetleri ile bizzat amil olmuştu.

Yaratılışta uyanık fikirli, keskin zekâlı ve inkılâpçı bir zat olan ve bundan dolayı olmalı kendisinin "fıtriyye mezhebi"ne salik bulunduğunu söyleyen Ahmed Muhtar Bey, 1925 yılında Cihangir Câmi'-i şerîfinde o güne kadar görülmemiş şekilde başı açık cuma namazı kıldığı için gazeteler kendisini "Cuma namazını başı açık olarak eda eden bir müslüman!" diye yazmışlardı.

Ahmed Muhtar Bey'in babası Hacı Osman Bey, Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn'un ilk yetiştirdiği zabitlerdendi. Tophane'de dîvân-ı harb azalığında bulundu. Devrin tuhaflarından, hoşsohbet, meclis-ârâ bir zat olan Hacı Osman Bey mezar taşındaki manzum kitabede yazılı olduğu gibi "ehl-i dil, sâhib-i kerem bir pîr-i hoş-meşrep idi." Zamanında ricâl-i ulviyyeden ve kudemâ-yı askeriyyeden sayılırdı." 9 Rebiülevvel 1330, 12 Haziran 1328 tarihinde göçtü.

Hakkı Tarık Hocamızın himmeti ile meydana getirilen ve mahza kendi eseri olan *Basın Hayatımızda Elli Yıl* jübilesinin ikincisinde Bektaşî, Rifâ'î, Melâmî ve Mevlevîlik'e mensup şeyhler, dedeler, babalar vardı, bunlardan biri yine Muhtar Bey'di. Hakkı Tarık Bey bu münasebetle kendi gazetesi olan Vakit'e yazdığı bir yazısında Muhtar Bey'in jübileye girişini şöyle anlatıyor:

"Basın Hayatında 50 yıl. İkinci Jübilede Bektaşî ve Mevleviler: ...Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar Bey... 56 yıl evvel basılan küçük kitap *Osmanlıca Bilenlere Dört Günde Ermenice Okumasının Usulü*'nü öğretiyor. *Şair Hanımlar* ve *Memleket İsimleri* gibi lüzumlu teliflerin ilk örnekleri onun elinden çıkmıştır. Meşrutiyet'ten sonra Bâbıâlî umûr-ı muhtelife kaleminde ser-müsevvidlikten kırk yaşında rind imalathanesini açıp tarhana yoğurmaya koyulurken bir yandan da Aşevi, [*Tarik-i Aşkta İtikadım* gibi kitaplar], Muhibban gibi gazeteler neşrediyordu. Soyadının delâletinden anlarsınız ki "Yeğtaş"la "Bektaş" arasında fark eski yazıda bir noktadan ibaret. Ona göre bu isimde Bektaşî fahrindeki dilimlerden birine işaret vardır. Filvaki Cemaleddin Server'in takdire değer bir sabır ve gayretle hazırladığı *İstanbul Tekkeleri Tarihi*'nin henüz bastırılmamış sayfalarından öğreniyoruz ki Beylerbeyi'nde İstavroz'da Bedevî Dergâhı dervişi, kıyamî zikirleri ile vaktinde büyük şöhret ve muhit yapmış olan Rifâ'iyye'den Kubbe Tekkesi'nin nakibi, sonra reisi ve Meddah Sürurî ile aynı tekkede yan yana zikir halkası arkadaşı, tekke tabiriyle pîrdaşı Hacı Beyzâde Muhtar Bey, Şemseddin Sami Bey merhum gibi eski bir Bektaşî babasıdır. Kendisinin yeğeni ve Türk sahnesinin sevimli sanatkârı Şadi merhumu erenler meydanında nasip alması için pîr evine götüren de odur. Fakat Kırşehir pîr evi postnişinliğine Cihangir'deki evinin sohbet odasında kalmayı tercih etmiştir. Bektaşilik'te altı büyük günah sayılır. Bunlardan biri Allah'ı vazifeye davet etmektir. Baba erenlerin gönlü hoş olsun diye ben de sağlığı için dileğimi gizliyorum. (Vakit Gazetesi, Kasım 1948, Pazartesi)

İstanbul Ansiklopedisi, Muhtar Beybaba hakkında şu kısa satırları yazmıştır: "Servet erbabından münevver bir İstanbulludur. Asrımızın ilk yıllarında Boğaziçi'nde Paşabahçesi'nde otururdu. Sohbetlerinde zarafeti ile tanınmıştı. Söylendiğine göre Kilyos'ta bir yazlığı vardı, *Şair Hanımlarımız* adında bir risalenin de müellifidir. Devlet adamı ve meşhur muharrir Hamdullah Subhi Bey'in de kayınpederidir." (c. 1, s. 247)

Eserimizin şu ilk sahifelerini kendiliğinden gönderdiğimiz zevattan rica:

Kitabımıza abone olmıyacaksanız bu formayı hemen iade buyurmanızı rica ederiz. Eğer iade etmezseniz ... eksik kalmış olacak sayıların tekmilleşmesi için bu formayı ... tabiatı mucibince olacak bedeli en ilk fırsatta tediyesini ehemmiyetle ... bir zarfla alt başlık kısmında yazılı posta pulu kuvvetinde ... gönderebilirsiniz. Mecmuamızı iade etmek ve ona dâimî müşterilerimiz ... dercinde ... tabiatıyla bulunacak mazeret ve mecmua sahiplerine ... bu ... ilânlardan ... sonra tabedilecek formaları yollamak suretile kitabımıza ... tekmilini ... ederiz.

Hacı Bey zade Ahmet Muhtar Beyin intişar etmiş olan eserleri

Sır Hamamlarımız . . . . . Aylık mecmua
Fersat . . . . . Aylık mecmua
Osmanlı mendilleri . . . . . (Müşterek)
Bakla . . . . . Aylık mecmua
Bir ölüm ... . (Müşterek)
Yakut kitaplar fihristi umumi-i . . . . . (Müşterek)
Mühibban . . . . . Aylık mecmua
Kalpa-tambarımızın tanzimi ... nakli çarşı . . . . . (Ahmet ... müştaklar)
Mezheb aşkta ihkadım . . . . . (Ahmet ... müştaklar)
Aş evi Cilt 2 . . . . . (Müşterek)
Sahik veren, Salnameler . . . . . (Müşterek)
Bursa rehberi - Bursa sergisi . . . . . (Müşterek)
Garson ve garson yetiştirmek usulü . . . . . (Müşterek)
Öz Türk (beş ecnebi lisanile) . . . . Üç aylık ilân kısmını muhteviyedir

Tabolunacak Kitapları

Yeni Aş evi . . . . . (Müşterek)
Perhiz yemekleri . . . . . (Müşterek)
Büyük küçük bugünkü sanatin alât ve edevat makineleri (Resimli) (Müşterek)

Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar'ın *Tanrı, Tanrı Kitabı, Tanrı Yolu Esas Dine ve Esrar-ı Hazret-i Muhammed'e Bir Nazar* adlı kitabının arka sayfasında eserlerinin listesi

Eski Evkaf Nezareti'nin kütüphaneler müfettişliğinde, Darülaceze müfettişliğinde ve en son Kızılay Aşevleri müfettişliğinde kısa bir süre bulunan Muhtar Bey son günlerini Nuruosmaniye'de eski muhibbelerinden, gün görmüş sonra fakir düşmüş dul bir hanımın yanında geçirdi. Gözleri görmez olmuştu, fakat hiç üzüntülü görünmüyor, "Görmesek de olur, dünyanın gıvırından zıvırından bıkmış yorulmuş gözlerimizi ancak bu şekilde dinlendirmiş olacağız!" diyordu. Bu derece sabırlı ve mütevekkil idi. Lâkin ne yazıktır, ne hazindir ki kendi sahasında, kendi çapında ilmiyle, kalemiyle, kimseye benzemeyen o ateşli zekâsıyla tarihimize, matbuatımıza pek çok hizmetler etmiş bulunan bu deryadil ve asil adam bakımsızlık, ilgisizlik yüzünden yürekler sızlatıcı bir perişanlık içinde göçtü gitti.

Eski dostlarından fazıl, mübarek dostumuz Mehmed Nüzhet Ortanca her manasıyla cevher sayılan şu iki tarihi vücuda getirdi: "Karagözzâde yazık göçtü bekâya Muhtâr, 1374"; "İhtiyâr etti bu târîh-i güherdârı kalemi - Pek yazık oldu dedim göçtü bekâya Muhtâr, 1374"

İlk Konservecimiz Şeyh Hacı Arif Efendi

Eski İstanbul'un sufileri arasında yemek kültüründe ihtisası olan, mutfak kültüründe şahıslar vardı. Bunlardan Şeyh Hacı Arif Efendi, 1913 Şubatında vefat etmişti. Revnakoğlu'ndan okuyoruz (195:53-66):

Şeyh Hacı Arif Efendi'nin güzel sanatlarımız ve eski-yeni bütün yemeklerimiz hele konservecilik üzerinde bilgisi ve tecrübesi genişti. Konserveyi İstanbul'da kimse bilmez iken kendi merakı ve çalışması ile konservenin ilk mükemmel şeklini ve çeşidini o tarihlerde yalnız kendisi meydana getirmişti. Aşçılık, konservecilikten başka hattatlık, hakkâklık, mücellitlik ayrıca hurufat kalıpları dökmek, kitap ciltlerinin üzerine fahriye ve şemsiye işlemek gibi bugün artık yaşamayan, bilinmeyen eski klasik el işi sanatlarımızı, hatta bunlarla beraber matbaacılık, tulumbacılıktan helvacılık, şekercilik ve türlü reçelciliğe kadar Türk sanatı ve işçiliğinin hemen her şeyini, her tarafını gayetle iyi bilirdi. Bunların özelliklerini, inceliklerini öğrenmek için herkes Şeyh Arif Efendi'ye gelirler ve onun iş başında iken hizmetine girmeyi isterlerdi. Evinin alt katında taşlık mahzende sıra sıra dizilmiş tut şurupları,

reçel küpleri önünde beyazlara bürünüp kendi eliyle yaptığı piliç konservelerini birkaç defa İstanbul'dan Mısır'a göndermiş, şerife yedirmiş ve takdir madalyası almıştı.

Hasköy'de Kâdiriyye tarikatından Abdüsselâm Tekkesi'ne intisap etmişti, ekseriya orada kalırdı. Uzun zaman bu tekkenin dervişlik hizmetinde bulunduktan sonra dergâh-ı şerifin postnişini Hacı İsmail Zühdî Efendi'den istihlâf olundu (şeyhlik yetkisi verildi). Bir süre sonra İstanbul'a gelen Bağdat pîr makamı postnişini ve nakibüeleşrafı tarafından kendisine ayrıca icazetname verildi.

Eyüp'te Câmi'-i Kebîr Mahallesi'nde Kurukavak Caddesi'nde Dellallar Sokağı başındaki evinde cuma geceleri meydan açar, Kâdiriyye usulü icra ederdi. Kendisi yalnız olduğu hâlde misafiri eksik olmazdı, her akşam bir ziyaretçisi gelirdi, onları ağırlamak en büyük zevkiydi. Evinin alt katındaki soğukluğu misafirlere sunulacak meyve şurubu ve reçellerle doldurmuştu. Bu mahzende ne aranırsa bulunurdu. Buradan alıp su buharı üzerinde ve ızgarada pişirdiği balıkları şeklini bozmadan dostlarına, misafirlerine ikram etmesi pek hoşuna giderdi. İkramcı, şakacı, kibar, zarif insandı, süt gibi bembeyaz sakalına benzeyen bembeyaz sevimli bir yüzü vardı.

Meşâyihe mahsus beyaz keçe entari üzerine keçe hırka giyerdi yahut aba sırtında gezerdi. Başında ekseriya müjgânlı Kâdirî tacı bulunurdu ve bunu da arakiye gibi kulaklarına kadar çekerdi; nargile tiryakisi idi. Zikirciliği de çok güzeldi, hele kıyam zikrinde ve beyyûmîde fevkalade idi. Zakirlikten de anlardı, ağzı yatıktı.

Vefatından bir saat kadar önce sevdiklerini ve tarikat kardeşlerini yatağının başına toplamış, onlarla tatlı tatlı konuştuktan ve her şeyi açıkça söyledikten sonra helâlleşmiş, "Vaktimiz tamam oldu!" diyerek beraberce Kâdiriyye evradının okunmasını istemişti. Evrâd-ı şerîf hep beraber usulüyle okunduktan, tevhîd-i şerîf ve ism-i celâl çekildikten sonra kendisi etrafındakilere gülümseyerek "Ehl-i beytin askerine dahil oldum, gidiyorum!" demiş, birden "Hayy!" diye haykırmış, başı sağına düşmüştü. Şubat 1328 cuma.

Yüz yaşına yaklaşan hayatında hiç evlenmedi, evlileri imrendirecek tertemiz bir hayatı vardı. Eyüp'te Kırkmerdivenler'in başında yatıyor. Muhtar Bey'in *Aş Evi* eserinde "Şeyh Arif Efendi Ümmü Sinan Dergâhı'nda medfundur" denilmesi yanlıştır.

Hacı Arif Efendi'nin Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar kaleminden çıkan biyografisi şöyleydi (138:469; *Aş Evi*, s. 17-19):

Kendisi Edirne tüccarlarından Yozgatlı Mustafa Efendi namında bir zatın oğludur. Büyük pederleri de Çapanoğlu'nun damadı meşhur Hâdimî merhumun damadıdır ki Müftü Hoca namıyla maruf Abdurrahmân Efendi'dir. 1242 [1826-27] tarihinde Edirne'de tevellüt etmiştir ve ailesi 1251 [1835-36] tarihindeki Edirne vebasında fevt olmuştur. On bir yaşında bikes kalan bu çocuğu akrabasından olan Büyük Âkif Paşa'nın lutfunu görmüş Şeyh Ahmed Efendi namında bir zat himayesine alarak İstanbul'a getirip Himmetzâde Dergâhı'na teslim etmiştir.

Arif Efendi mukaddimât-ı ulûmu burada tahsil etmiş ve sonra Galatasaray Tıbbiyesi'ne girmiş ise de son sınıfta za'f-ı umûmîye müptela olduğundan mektepten ihraç edilmiş ve Mekteb-i Tıbbiyye'de iken intisap etmiş olduğu Hasköy'deki Abdüsselâm Dergâhı'na postu sermişti. Burada muhtâc-ı tedâvî olduğu hâlde âsâr-ı fenniyye tercümesiyle iştigale başlamıştı. Bilâhare şeyhinin emriyle bu iştigali terk

etmeye ve bilâd-ı hârrede seyahat eylemeye mecbur oldu.

Arif Efendi derviş kıyafetiyle Arabistan'ı, çölü, Anadolu'yu, Rumeli'yi hemen bütün memâlik-i Osmâniyye'yi gezerek on sekiz sene dolaşmış ve kaldığı her memleketin sanayii hakkında cem'-i ma'lûmât etmiş idi.

İstanbul'a avdetinde bilmuayene hastalığından eser kalmadığı anlaşılmış, bir müddet sonra mühendishane nazırı bulunan refiki Bekir Efendi'nin istirhamıyla Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn tercüme muallimliğine tayin olunmuştu. Fakat ıstılâhât-ı fenniyyenin Arapçaya tercüme etmekten ise Fransızca olarak ibkası meselesinden dolayı bu vazifeden istifa etmiş idi.

Kendisinin Osmanlı namını taşıyan milletlerin yemekleriyle ve bilhassa konservecilik hakkında malûmatı pek vasi idi. Hatta i'lân-ı Meşrûtiyet'i müteakip Harbiye Nezareti tarafından tesis edilmek istenilen askerî konserve fabrikası hakkında i'tâ-yı hükm etmek için Cin İzzet Paşa delâletiyle davet edilmiş idi.

Son memuriyeti Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyye Matbaası müdürlüğü ve aynı zamanda Eyüp Haydarhane Mahallesi'nde kâin Beşir Ağa Medresesi Kütüphanesi hâfız-ı kütüplüğüydü. Bu medreseyi kendisi imar ettirtip bir tarafını esnâ-yı seyahatte kendisini minnettar eden zaviye misafirhaneleri şekline koyarak yatakhaneler, misafir hücreleri yaptığı gibi bir kısmını da sanayi odaları tesis etti.

Merhum münkarız olmuş olmamış Osmanlı sanâyi'-i kadîmesi hakkında vukûf-ı tâmmı haiz bir zat olduğundan bu münasebetle kendisini ziyaret eyleyenlerin çok olduğu gibi mehâfil-i ecnebiyyenin sefirlerine kadar yüksek kısmı misafir olurdu, hatta Şeyh Cemaleddin-i Efganî merhum bile padişahın müsaadesiyle bu zatı görmeye gelmişti.

Arif Efendi'nin medresesinde en mühim şubeler ber-vech-i âtî idi: tornacılık ve hakkâklık, aşçılık, konservecilik, fahriye ve şemsiye mücellitliği. Kendisinin en mühim âsârından birisi de vefatında meydana çıkmayan Hattat İzzet Efendi'nin yazdığı hurufatın kalıpları idi.

İlân-ı Meşrûtiyyet'ten sonra Mekteb-i Tıbbiyye'den tekaüt edilmiş ve 1328 senesi Şubatının birinci cuma günü [14 Şubat 1913] vefat etmiştir. Kendisi izdivac etmemişti. Eyüp'te Ümmü Sinan Tekkesi'nde medfundur.

Karagümrük Çarşısı - Karagümrük Meydanı

Öteden beri eski Lökünciler Caddesi, sonraki adı Dökümcüler Caddesi, şimdiki adıyla Naci Şensoy Caddesi, pazartesi pazarı kurulan uzun yoldur. Geçen asrın ortalarına kadar bu pazarda satılan sebze, yakınındaki Yenibahçe bostanlarından gelirdi. Osman Cemal 1931 yılında Yeni Gün'de tefrika etmeye başladığı "İstanbul'un Köşe Bucağı" başlıklı yazı serisinin ilkini buraya, "İstikbalin Şişlisi: Karagümrük"e ayırır:

Bu çarşının asıl görülecek manzarası buraya pazartesi pazarı kurulduğu gündür ki insandan, sergiden, arabadan, beygirden geçilmez. Her pazartesi günü burada kurulan pazar, İstanbul'un en ucuz pazarı olmakla maruftur. Haftanın diğer günleri tenhaca olan Karagümrük çarşısının en belli başlı ticarethanesi Nafiz Bey isminde bir gençle Halil Efendi isminde bir zatın attariye ve tuhafiye dükkânlarıdır ve bu iki dükkân oranın âdeta birer bonmarşesidir. Tramvay Caddesi'nde yeni yapılan Sıhhat apartmanı gibi İbrahim Efendi akaretleri gibi asrî binaları

Karagümrük Meydan Çeşmesi (Belediye arşivinden)

ile dış Karagümrük içeriye doğru dalgalanıp yayıldıkça oranın bu iki küçük bonmarşesi de istikbalin birer büyük müessesesi olacaktır. Sabahları içinde yüklü ve yüksüz kömür develeri dolaşan bu çarşının bir ucu da İstanbul inekçileriyle sütçülerinden bir kısmının merkezidir. Burada onların dört kahvesi vardır, İstanbul sütlerinin çoğu sabah akşam hemen bu kahvelerden yola çıkar, esnaf burada toplanır, burada hesaplaşır, burada dertleşir, lâkin bu sütçülerin ve yoğurtçuların hepsi Arapkirli, Eğinlidir, içlerinde bir tek Ispartalı veya başka memleketli yoktur. Bu sütçülerin ve inekçilerin en kalantorları Arapkirli İbrahim Efendi ile mülga Harbiye Nezareti kâtiplerinden mütekait Eğinli Halil Efendi'dir. Çarşının öteki ucundaki mahalle kahvelerinde ise civar mahallelerin ahalisi oturur, bunlar da ekseriyetle küçük memurlarla mütekaitler ve bazı esnaflardan ibarettir.

Burasının diğer dikkate şayan yerleri de çarşının ortasındaki Şişman Nuri Efendi'nin pastanesi ile Çolak Ali Efendi'nin sucu ve meşrubat dükkânıdır. Bu iki dükkân Karagümrük'ün birer akşam muhabbethanesidir. Akşamları demlenmek ve bu suretle biraz eğlenmek isteyenler buralara dolarlar, fakat çalgısız çengisiz, danssız oyunsuz sessizce dem çekerek vakitlerini

geçirirler. Buraların müdavimleri arasında gayet hoşsohbetleri de vardır. Meselâ Şişman Nuri Efendi'nin kendisi pek hoşşohbet olduğu gibi her iki dükkânın müdavimlerinden Kunduracı Ali Efendi de yabana atılmaz. Hele bunlar, Bakkal Seyit Efendi, kunduracılar cemiyeti kâtibi Hayri Efendi hep bir araya geldiler mi insan neşeden çatlar. Nuri Efendi ile Kunduracı Ali Efendi aynı zamanda oldukça münevver, şiir, mizah meraklısıdırlar da... Ellerinde gazete, mecmua hiç eksik olmaz. Mizah gazetelerindeki birçok manzumeleri bayıla bayıla okur, sonra da defterlerine temize çeker, hatta ezberlerler...

Bu civarda, Hacı Muhyiddin Camii imamı Hacı Mehmed oğlu Hacı Hafız Safvet, semaî söylemekle maruf idi; sarıkla gezerdi, sonradan Küçük Mustafa Paşa'da eczahane açmıştı. Revnakoğlu bu ozandan Ekmekçi Baba'da bahsetmişti.

İstanbul'un en ünlü kuşçularının bulunduğu, kahvelerinde kuş pazarlarının kurulduğu yerdi Karagümrük. Geçen asrın ortalarına doğru bu kültürün son temsilcileri Cemal Ağa, Hafız Ahmet, Doğramacı Aleko, Büyük Çakır, Karagülle Hüseyin yavaş yavaş bu cemiyetten çekilmiş, kuşbazlar bu kahvelerde ancak florya ve saka bulabilmişlerdi. Karagümrük, kuşbazların az bulunur cinsteki kuşlarını çiftleştirdikleri çiftehaneleriyle de meşhurdu.

Bu meydan, semte adını veren Karagümrük Meydanı'ydı (174:346):

Asıl adı Kara Gümrüğü'dür. Karadan alınan gümrüğün resmî hükûmet binasıydı. Şimdi Pazar yeri olarak kullanılan ve bayramlarda salıncak kurulan büyük meydanın yarısını kaplıyordu. Kara yolundan İstanbul'a giren, gümrük vergisine bağlı ticaret eşyasının gümrük işlemi bu binada yapılır ve neticelendirilirdi. Binanın altında hanlar, çevresinde sıra sıra dükkânlar vardı.

Bu meydanda, eski Ermeni kilisesinin arsasında bir de Kafesli Meyhane vardı (174:298-99): Kafesli Meyhane, bayram yeri yapılan arsada ve şimdi salaş tiyatroların çalıştığı muhterik Ermeni kilisesinin önündeydi. Buraya Karagümrük Caddesi de denilirdi. Zakirbaşı meşhur Turşucuzâde bu meyhanenin müdavimlerindendir. 1315'te yağhanede çıkan yangında Ermeni kilisesi ile beraber yandı.

Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde "Akif Ağa (Karagümrüklü koltukçu)" maddesinde "Geçen asır sonlarındaki eski semaî kahvehanelerinin en namlı simalarından, destan, mani ve semaî okumakta hüner sahibi tulumbacılardan. Hayatının sonlarında gözleri kör olmuş, semt kahvelerinde geçmiş günlerin hatıralarını anlatır dururdu. Kendisini yakından tanımak fırsatını bulmuş olan merhum Osman Cemal Kaygılı ne kadar yazıktır ki bu hatıraları zapt etmemiştir. Koltukçu Akif Ağa'nın hayatı hakkında malûmat edinilemedi" deniliyordu. Osman Cemal bu şahsiyetten *İstanbul Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri* adlı eserinde sadece "Sonradan gözleri âmâ olan ve eski semaî kahvelerinin en maruf simalarından bulunan Karagümrüklü Koltukçu Akif Ağa" şeklinde bahseder.

Revnakoğlu Akif Ağa'ya dair yukarıdaki hükümleri reddeder (174:292-93):

Maiyet bölüklerinde subaylık etmiş emeklilerden, mahallece hatırı sayılır bir zat olan Arnavut Destan Bey'in oğludur. Gelişigüzel bazı hikâyeler anlatırdı. Çok küçük yaşta gözlerini çiçekten kaybetmiş bulunmasından tulumbacılık etmesine de imkân olmadığı gibi destan ve semaî

Karagümrük Meydan Çeşmesi (Belediye arşivinden)

söylemediğini ve söyleyemeyeceğini o semtin eskilerinden yaptığımız tahkikat neticesinde anlaşılmıştır. "Koltukçu" denilmesi de bazı cemiyetlere arkadaşlarının kendisini tereke vesaireye birlikte götürmesi ve ortak olarak sebeplenmesi içindir.

Karagümrük Meydanı'nda yanmış Ermeni kilisesinin arkasındaki Cambaz Sokağı'nda (şimdiki Perendebaz) otururdu ve orada vefat etmiştir. 3-5 sene kadar öncedir. "Kör Akif" demekle maruftur. Vefatında altmışı biraz geçkindi.

Karagümrük Meydanı geçen asra kadar İstanbul'un bayram yerlerindendi. Revnakoğlu, Vakit'in 17 İkincikanun 1941 tarihli nüshasında çıkan "Edebiyatımızda Bayram Yerleri" başlıklı yazısında buraya da temas etmişti:

Bayram günleri çocukların ve çocuklara velilik eden büyüklerin toplanıp eğlendikleri yerlere eski edebiyat dilinde "iydgâh" tabir olunurdu, bizim "bayram yeri" dediğimiz yer. Eskiden İstanbul'un Fatih, Sultanahmet taraflarının Kadırga'da Cinci, Şehremini'de Saray Meydanı, Haliç Feneri'nde iskele civarı ve Şeyh Vasfî'yi, Cenap'ı yetiştiren Fethiye ile Çarşamba arasındaki küçük ve tümsek meydan bunların meşhurlarındandı. Şimdi bu âlemlere birazcık sahne olan Karagümrük'ün pazar yeri ile Kasımpaşa'nın malûm arsası kaldı.

Ailelerinin kudret derecesine göre yapılmış bayramlıkları giydirilerek buralara getirilen çocuklar (bir gün evvel giyinip kuşanmış olanlarıyla eskiden "arife çiçeği" diye eğlenirlermiş) asma salıncaklarda, kayık salıncaklarında sallanırlar, havaî vagonlar halinde yükselip alçalan dönme dolaplara, tellere binerler, kalın mihveri etrafında durmadan devreden zurnalı, darbukalı "atlı karaca" yahut daha umumî adıyla "atlı karınca"larda dönerler, ellerindeki macun, horoz, düdük şekerlerini azar azar yalayarak süslü merkepler üstünde masumane bir tefahurla meydanda gezerler, bodur çadırlarda teşhir edilen ve kapısı önündeki zilli çığırtkandan sağ ve canlı olduklarını öğrendikleri acip mahlûkları seyre dalarlar, yine çadırdan salaşlar içinde kalas-nişin müşterilere "icrâ-yı zanaat" eden seyyar "tiyatora"ları temaşaya giderlerdi.

Salıncaktaki çocukların, oyuncakçıların, kaynana zırıltılarından, zilli maşa, darbuka, kursak düdüğü, trampet, halkalı def ve klarnete seslerinden müzik mahşeri hâlini alan bu meydanlar bin bir renk ve manzara arz ederdi. Bu itibarla "iydgâh" bayram yerleri pek eskiden beri dikkati celbedegelmiştir.

Meşhur ramazaniyesiyle iftarı, sahuru, temcid ve teravihi edebiyata mal eden Sabit gibi Bâkî de iydgâh dolaplarından birini çevirmekte ve orada avlanan gönül perilerinden bahsetmektedir: "İydgehte varalım dolaba dilber seyrine - Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir" Bu meşhur beyit, hayal oyununa da geçmiştir.

Salıncağı iradeti elinde olmayan âşığın kalbine benzeten Sami: "Bî-karâr oldu salıncak gibi kalb-i uşşâk - İydgeyhte salınıp seyre çıkınca hûbân" beyti ile biçare âşığın rikkatli hâlini hâlden anlayan bir irfan içinde telmih etmiştir.

Bana da sorarsanız, imamın bildiğini okuması nevinden, bayram hakkındaki şiirlerin en doğrusu Nesimî'de gördüğümüzdür derim. Cananı kasdederek "Âşıkın bayramı yüzün ayıdır" diyor, yalan mı?

Teceddüt edebiyatımızda da bayramı ihmal etmemiş olanlar vardır. Naci'nin bayram münasebetiyle söylenmiş ve intişar ettiği zaman bir hayli dedikodu velvelesiyle karşılanmış bir beyti vardır ki Ramazandan şikâyetçi, bayrama can atan bir Fuzulî'nin deryadilliğini hatırlatır, beyit şudur:
"Bayramda bir nizâmına koydum ki hânemi -
Yârân görünce bir yeni meyhânedir sandılar"

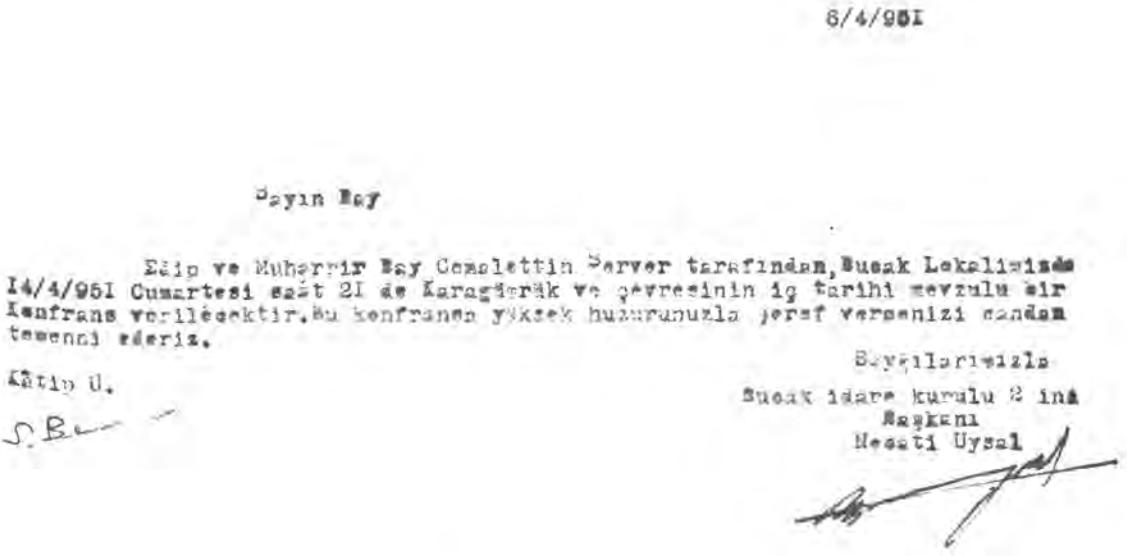
"Ferdâ"sının ihtarıyla gençliği teşci eden Fikret, bayramı da tamamen çocuklara bırakır, "Bayram çocukların payı" der.

Yaşayan divan şairlerimizden Mevlevî mütefekkir Ahmed Remzi Dede, son divan sahibi Hammamîzâde, hiciv üstadı Ömer Fevzi, serazat sanatkâr Neyzen Tevfik, âlim ve şair Abdülaziz Mecdi, Kuşadalı Hoca Rıza ve Muhittin Raif gibi eski tarzı takip edenler arasında Ramazan ve bayram için güzel bir kıta, bir rubai veya uzunca bir gazel söyleyenler vardır. Bunların en kuvvetlisi edebiyatımızda divan yerine "Mushaf-ı edeb" sahibi olan Akif'in *Safahât*'ında sahneye koyduğu "bayram yeri"dir.

Revnakoğlu, notlarında Karagümrük'te yaşamış Maden Dede'ye *Sicill-i Osmânî*'den (IV, 502) atıfla yer verir (174:3):

Maden Dede, Karagümrük'te sakin, münzevi bir abdaldır. 1237 Cemaziyelevvelinin on altısında fevt olmuştur. Edirnekapı haricinde medfundur. Ekser-i fünûndan behremend ve mazinnedendi.

Kabadayılık bu muhitin bugüne kadar süregelen

6/4/951

Sayın Bay

Edip ve Muharrir Bay Cemalettin Server tarafından, Buzak Lokalinde 14/4/951 Cumartesi saat 21 de Karagümrük ve çevresinin iç tarihi mevzulu bir konferans verilecektir. Bu konferans yüksek huzurunuzla şeref vermenizi candan temenni ederiz.

Saygılarımızla

Kâtip U.

Buzak idare kurulu 2 inci Başkanı
Necati Uysal

Karagümrük'ün iç tarihine dair vereceği konferans için Revnakoğlu'na davet yazısı (174:381)

hâllerindendir. Bu yolda İstanbul'un en namlı şöhretlerinden biri Hırka-i şerîf yakınındaki Kâdiriyye'den Şeyh Şemseddîn Tekkesi'nin "Paşa Baba" lakaplı şeyhi Şeyh Mehmed Halil Sami Paşa'nın torunu Kız Ali'ydi. Tanburî Şevkullah Bey'in oğlu, Şeyh Hayrullah'ın yeğeni olan bu delikanlı aynı zamanda Bayrampaşa Tekkesi şeyhi Mehmed Ali Efendi'nin kızından da torunuydu. Sesi güzeldi, işret meclislerinde ud çalıyor, uygunsuz takımıyla düşüp kalkıyordu. Çok kişileri dövmüş, vurmuş, hatta Topkapı tramvayını durdurarak içindekileri soymuştu. Mütareke döneminde yakalanıp hapse atıldı, Bursa'ya gönderildi, orada mapushanede çıkan bir kavgada şişle öldürüldü. Revnakoğlu, dosyalarında Kız Ali'yi müstakil de ele alır (180:111-117):

"Kız Ali (Neyzen, zakir, tanburî ve kemanî), İstanbul'un emsalsiz güzellerinden ve meşhur kabadayılarındandır. Macerası dillerde dolaşan bu pek yakışıklı sarışın çapkın delikanlıya "Sarı Ali" de derlerdi. Bilhassa gözlerinde fevkalâde bir güzellik vardı; sesi de son derece güzeldi. Küçük kardeşi Kemanî Nahide Hanım ve genç denilecek yaşta veremden vefat eden annesi de pembe yanaklı, ela gözlü güzel hanımlardı. Nahide Hanım, Vefa'da Muallim Niyazi Bey'in açtığı Rehber-i Tahsîl-i Musiki Mektebi'ne devam ederdi.

Çok asil bir aile çocuğuydu. Babası tekke şeyhi, büyük babası paşa olduğundan hem tekkede hem saraylarda büyümüştü. Kibar bir çevrede dinî terbiye görerek yetişmişti, bu itibarla çocukluğundan beri bütün hayatı tasavvufî, mistik bir hava içinde geçmişti. Koca Mustafa Paşa Askerî Rüşdiyesi'nde okumuş, sonra Harbiye'ye girmişti. Harbiye'nin ikinci sınıfına

kadar devam eden resmî mektep tahsilinden başka dergâha sûret-i mahsûsada getirilen hocalardan hususî dersler görmüştü. Musiki kültürüne de sahipti. Dümtek usulüyle geçtiği şarkı ve ilâhîleri kolayca notaya alırdı.

Babası Hırka-i şerîf Perşembe Tekkesi şeyhi Halil Sami Paşa'nın küçük oğlu Tanburî Şevkullah Bey'dir. Annesi Vasfiye Hanım, Haseki'de Bayrampaşa Tekkesi postnişini Baba Efendizâde Mehmed Ali Müştak Efendi'nin kızıydı.

Kız Ali, babası gibi musikişinastı; tanbur, ud, keman, klarnet çalar, ney üfler, pek ahenkli coşkun hareketler ile gayet de güzel zikir ederdi. Tatlı güzel sesi ile zikirde taksim edişleri, minarede ezan okuyuşları da insanı yere devirirdi.

Zamanın sabıkalıları tarafından haksız yere öldürülen dayısının intikamını almak için tekkeden kaçmış, mektebi de bırakmış, serseri hayatına girmişti. Aslına, nesline ve kendisine hiç yakışmayan bu hayata da şaşılacak şekilde intibak etmiş ve yine hayret olunur, zabıtayı bizar edecek birçok hadiseler işlemişti. Uzun müddet saklandığı yerden çıkmayarak izini kaybettirdiğinden kendisi hakkında vur emri çıkmıştı. Bu yüzden bazı geceleri sabaha karşı tekkeye gelir, yukarıya çıkar, kendi kendisine hem çalar hem ağlar, gayet dokunaklı yanık sesiyle hazin hazin kasideler okur, hâline ve düştüğü hayata pişmanlık gösterirdi. Yine böyle bir gece geldiğini haber almışlar, tekkeden alıp götürmüşlerdi.

Fevkalâde güzelliğinin ve gençliğinin zorla sürüklediği bu âlemler içinde istemeyerek yaşarken, tanınmış belâlılardan Edirneli Muhacir Mehmed Pehlivan'ı vurmuştu, bundan dolayı İstanbul Hapishanesi'nde yatıyordu. Orada da rahat durmadığından Bursa Hapishanesi'ne sürüldü Orada düşmanları tarafından hazırlanan bir tuzakta bilhassa elebaşı olan Turşucu Cemal'in, Çolak Hayri'nin adamlarından olan Arnavut Şaban'ın seçerek vazifelendirdiği beş altı kişiden Remzi Kaptan adında bir Laz mahkûmun bıçak darbesiyle ani şekilde öldürüldü. Kendisiyle yüz yüze baş edemediklerinden helâda elini yüzünü yıkarken sessiz ve habersiz arkadan vurmak suretiyle onu ancak yıkabilmişlerdi.

Zavallı henüz 27 yaşındaydı.

Revnakoğlu bu çevredeki tulumbalı kuyuları da yazmıştı (174:472):

Karagümrük'te Belli Başlı Tulumbalı Kuyular:

Hoca Mehmed Muhterem Efendi Türbesi'nin önünde.

Karagümrük Çarşı Câmi'-i şerîfine ait meşrutahanelerin birinin 1-1 numaralı küçük bahçe kapısı önünde: Demir tulumba ile su alırlardı, şimdi kapanmıştır.

Karagümrük Meydanı'na bakan eski Testereci Sokağı'nın başında, eski yağhanenin önünde: Yeşil ağaç tulumbası ve büyük taş yalağı vardı. Şimdi berber dükkânı önüne rastlamaktadır. Tren işlemeden önce Karagümrük'e gelen yolcu arabalarının hayvanlarına bu tulumbadan su verilirdi. Kuyu sonradan dolduruldu.

Bazı Esnaf Sufiler

Remlî Tekkesi şeyhi Hafız Hüseyin Halis Efendi, Şehremini eskilerinden "Şarapçı İbrahim" lakaplı Döşemeci İbrahim Efendi'nin üçüncü oğludur. R. 1321 (1905-06) tarihinde vefat eden babası İbrahim Efendi (185:9) döşemecilik hakkında tanınmış eski ustalardandı; Romanya kralının sarayının döşemeleri için Romanya'ya çağırılmış ve gitmişti. Döşemeci İbrahim Efendi, Kozlu'da medfundur, yeri belli değildir.

Çırakçı Tekkesi şeyhi Hacı Ahmed Efendi (175:248), Samatya terzisiydi, ilmiye terziliğini yapardı ve bu meslekte şöhreti vardı. Bu şeyhin oğlu ve bu tekkenin de son şeyhi Seyyid Ali Bilgen (175:253) de döşemeciydi, esnaf kahyalığı da yapmıştı. Darüşşafaka mezunlarından Udî Mustafa Bey, Seyyid Ali Efendi'nin kardeşiydi; ud, keman, cünbüş yapar ve çalardı, İstanbul gümrüğünde muayene memuruydu. Ali Bilgen 1942 senesinde 73 yaşındayken göçtü, Edirnekapı dışında namazgâhın arkasında yatıyor.

Eyüp Ümmî Sinân Tekkesi şeyhi Ali Rıza Efendi (171:26), kendisine "Uzun" veya "Uzunca Ali Efendi" de derlerdi. H.1300'de [1884-85] şirpençeden 53 yaşında göçmüş, tekkesinin türbesine gömülmüştü. Hattattı, güzel nesih yazardı, lal mürekkebi de yapardı. Dervişlerine kendi eliyle yazdığı vird-i Yahya'dan verir, yine kendi yazdığı *Delâil-i Hayrât* hediye ederdi, "Ali el-Vasfî" ketebesini kullanırdı. Oğlu Hacı Hafız Râşid Efendi de güzel yazılarıyla ve lal mürekkebi yapmakla tanınmış, maneviyatı büyük, melek hasletli bir zattı; dinlenecek derecede ney de üflerdi. 1917'de Harb-i Umûmî içinde bulunduktan sonra 48 yaşında vefat etti. Hemen bütün İstanbul meşâyihi kendisini teberrüken ziyarete gelirlerdi. Enine boyuna vücutlu, müşekkel, müheykel, levent boylu güzel bir insandı. İstanbul'un her tarafını bilmeyecek kadar hayatı daimî inzivada geçmiştir. Tekkesinden hiçbir yere çıkmazdı. Hazret-i Nasuhî Hankahı'na gitmek üzere çocukluğunda babasıyla beraber bir defa Üsküdar'a geçtiğini söylerdi. Nadiren dışarıya çıktığı zamanlar çarşıdan geçmez, kahvede oturmaz, yolda durup konuşmaz, gayet halûk, halim, fevkalâde terbiye görmüş saygılı bir insandı. Sessiz sakin bir hâli vardı. Mukabele esnasında okunacak durakları daima çok sevdiği Taşlıburun şeyhi Sadeddin Efendi'ye okuturdu.

Maktul Mustafa Paşa Tekkesi şeyhlerinden Seyyid Mehmed Yahya Efendi (236:26-27,38) tekkesinde matbaa kuran, bir hayli kitap basan fuzalâdan maruf bir zattı. Hattattı; okutulmuş olan kavâid-i Fârsiyyesi vardı. Şeyh Yahya Efendi Matbaası 1285 [1868-69]te kurulmuş, sekiz on sene devam etmiş, burada bir hayli edebî, tarihî ve dinî eserler basılmıştı. Kitapların sıhhatli, temiz ve nefis olması talipleri çoğaltmış, diğer matbaalarda basılan eserlerin de sürümünü durdurmuştu. Bunu önlemek üzere bazı kitapçılar Yahya Efendi Matbaası'nın bastıklarını taklit etmeye kalkışmışlar, hatta bunlardan Kitapçı İranlı Hüseyin matbaanın mührünü taklit

ederek birkaç mühim kitap bile tab' etmişti. Bereketzâde İsmail Hakkı Bey merhum buranın musahhihleridendi. Şeyh Yahya Efendi'nin kendi himmeti ile kurulan bu matbaa bir müddet sonra Fatih'te Atpazarı civarına, oradan da Beyazıt'a naklolundu.

İstanbul'un en güzel mürekkebi Eyüp'te Maktul Mustafa Paşa Tekkesi'nde yapılırdı (236:26). Zamanın hattatları bu münasebetle daima dergâha gelir giderlerdi ki meşhur Hattat Şefik Bey merhum da bunlar arasında görülenlerdendir. Kendisinden güzel bir hatıra bırakmış olmak için kahve ocağının duvarına dört parmak kalınlığında gayet sanatla bir "Yâ Ali" yazmıştı, zülfikarı da vardı. Ne yazık ki sonradan üzeri kireçle badana edilmek suretiyle mahvolmuştu.

Karyağdı Bektaşî Tekkesi'nin şeyhlerinden Mehmed Necîb Babaefendi de (309:35) "Matbaacı" olarak tanınmış, tekkenin çok sevilmiş babalarındandı biriydi. Uzun zaman meşihatta kalmış, dergâhı kendi adıyla isimlendirmiş ve şahsî gayretiyle tekkede bir matbaa kurup bazı eserler bastırmış ve şöhret yapmıştı. *Lâyihât-ı Câmî* risalesi burada bastırılmıştır. 1291 şubatında (1876) göçerek tekkenin haziresine sırlandı.

Medîne-i tâhirede makâm-ı Hazret-i Fatıma'da Cenâb-ı Zehra'nın sanduka-i şerîfesi önündeki sırma ile işlenmiş kelime-i tevhîd, kezâ Koca Mustafa Paşa'da Hazret-i Sünbül Sinan'ın ve halifesi Merkez Efendi hazretlerinin sandukaları önündeki gümüş sırma ve sülüs hat ile işlenmiş kelime-i tevhîdler Nişancı Mehmed Paşa Tekkesi şeyhi Bahrüddin Efendi merhumundu (179-2). Erdi Baba şeyhi Yahya Agâh Efendi'den tâç işlemesini öğrenen ve gayet güzel tâç ve kemer işleyen Bahrüddin Efendi'nin saatçiliği de vardı.

Kaygusuz Baba Tekkesi'nin şeyhi Hacı Hasan Rıza Efendi (85:28) de saatçiydi, Nuruosmaniye'de avlu kapısı yanında şimdiki küçük tiryakiler kapısına bitişik dükkânı vardı, "Hacı Rıza Efendi" de derlerdi. Bu zat da 23 Teşrîn-i evvel 1935 Çarşamba günü rıhlet edip Merkez Efendi haziresine sırlandı, taşı yoktur.

Çakır Ağa Tekkesi'nin son şeyhi Ahmed Hulkî Tanrıyolu (113:27) da saatçiydi. İcazetnamesi Ciğerim şeyhi Sadeddin Efendi'dendir. Ağustos 1937'de göçtü. Edirnekapı Namazgâhı'nın hemen arkasına gömülmüştür, taşı yoktur. 75 yaşındaydı.

Sütlüce Bektaşi Tekkesi şeyhi Münîr Baba'dan nasip alanların meşhurlarından Berber Hacı Hâşim Efendi (283:23,33), Bektaşî şairlerinden Mehmed Çınarî'nin oğludur. Karagümrüklü Galip Baba ile birlikte nasip almışlardır. Yeni Câmi'-i şerîfinin karşısındaki çınarın kovuğunda kahvecilik eden babasından sonra aynı yeri berber dükkânı hâline getirmişti. Burada baba - oğul, İstanbul meşâyihini, Bektaşî babalarını tıraş etmekle meşhur olmuştu, şehre inen Bektaşîler bu kahveye gelirdi.

Revnakoğlu'na ilâve sadedinden kaydedelim, *İki Devrin Perde Arkası*'nda daha sonra Teşkilât-ı Mahsûsa reisi olacak olan Hüsamettin Ertürk, 1900'lerin başında Harbiye'den mezun olup henüz yeni mülâzımken devam ettiği bu berberden bahseder: "Bu sıralarda yolum ekseriya Yenicami Meydanı'ndan geçerdi. Orası o zamanlar bir âlemdi. Benim berberim oradaydı. Tarîkat-ı Bektaşiyye'den Hacı Hâşim Efendi, eli çabuk, temiz ve titiz bir müslümandı. Sarayla da daima irtibatı vardı. Burada tıraş olur, günlük havadisleri ondan alırdım. 1904 senesi bir sonbahar akşamıydı. Dükkânda sıra bekliyordum. Birdenbire satıcıların kaçıştığını, polislerin köşe başlarını tuttuğunu görmüştük. Herkes yerinden kalkmıştı. Yeni Cami'nin

kemeri tarafından türbelerin bulunduğu yere dört gümrük hamalının sırtında bir cenaze geliyordu. Tabutun önünde ve arkasında polisler, zaptiyeler vardı. Bunların arkasında şişman, kelli felli birkaç kişi de yürüyordu. Ben gayriihtiyarî Berber Hacı Hâşim'e sormuştum:

- Ne oluyor kuzum Hâşim Efendi, bu telâş ne, bu cenaze kimin?

O gözlüklerini alnına kaldırarak kulağıma eğilmişti:

- Susun mülâzım efendi, Allah rahmet etsin, bu Sultan Murad'ın cenazesidir!...

Bilhassa bizim Yeni Cami'deki berberimiz tarîkat-ı Bektaşiyye'den Hacı Hâşim Efendi de jöntürklerdendi. Sütlüce Dergâhı'nın şeyhi Münîr Baba'nın oğlu Hüseyin Ulvi Bey burada tıraş olur, her defasında da buraya gazete getirirdi. Hacı Hâşim eline geçen bu gazete ve mecmuaları Merdivenköy Dergâhı'nda Bektaşî şairi Harabî'ye yollar, o da tekke mensuplarına okuturdu...

Odabaşı Tekkesi şeyhi Şeyh Hacı Abdullah Vehbi Efendi (111:26), "Berber Şeyh Abdullah Efendi" diye maruftur. Fatih'te Saraçhanebaşı'ndaki kendi emlâkinde olan dükkânında uzun müddet berberlik etmiştir. İstanbul meşâyihinin ekseri tıraşa kendisine gelirlerdi. Başında tâc-ı şerîfle gezer, güzel yüzlü, nûranî terbiyeli, zevkli bir adamdı. Üç haccı vardır. 18-20 yaşlarında İstanbul'a gelmiş, okuma yazması yokmuş, sonradan tahsil etmiş ve ilk refikası Hafıza Hanım'dan hıfza çalışarak hafız olmuştur. Biraz daha sonra hattatlığa merak edip bunu da elde etmiş ve saraydan atiyeler karşılığında takdir görecek derecede Kelâm-ı kadîmler yazmaya muvaffak olmuştur. Bir müddet hattatlıkla geçinmiş, sonra saraya alınmış, sarayın hattatı olarak sultan ve şehzadelerin hüsn-i hat muallimliğini de yapmıştır.

Yedikule Uşşâkî Tekkesi şeyhi Emin Baba'nın halifelerinden Selman Dede (204:138), Rumelilidir. Uzun zaman Çeşmemeydanı'nda oturduğu için "Çeşmemeydanlı" bilinir. Çeşmemeydanı'nda bir berber dükkânı vardı, tarikat mensuplarının çoğu kendisine gelir, tıraş olurlardı. Adı İbrahim Selman'dır, "Berber İbrahim Efendi" de derler; tarikat çevresinde "Selman Dede" ismiyle bilinir. Şeyhi Emin Baba'yı daima kendisi tıraş eder, hamama götürür, eliyle yıkardı.

Kılıççı Tekkesi'nden, eski hakkâklar arasında orta derecede bir sanatkâr olmakla beraber İstanbul'da pek tanınmış, eser bırakmış ve isim yapmış bir zat olan Hakkâk Hacı Mustafa Sezâ Efendi (85:120), Şeyh Süleyman Sıdkı Efendi'nin nukabâsından idi, bundan dolayı meslektaşları kendisine "Kılıççı'nın nukabâsından" derlerdi. Şakacı, latifeci, hoşsohbet bir zattı. Nâzenîniyye'den Resmî Babaefendi'den yetişmişti. H. 1328'de elli yaşlarında iken göçtü. Mühürlerin hafifçe bir boya ile hemen kâğıda çıkmasını ve uzun müddet devamını temin için yazıları tok ve derince hakkederdi. Ekser talik yazardı; yazıları temiz, pürüzsüz, istifleri güzel ve muvaffakiyetliydi.

Çamlıca Bektaşî Tekkesi şeyhi Ali Nutki Baba'nın halifelerinden Mehirci Musa Kâzım Baba (254:153-54), Beyazıt'ta Hakkâklar Çarşısı'nda "Hakkâk Hüsnü" müstear mahlası ile şöhret yapmış birinci sınıf ustalardandı. Buradaki esnaf arasında "Hüsnü Baba", "Kâzım Hüsnü" diye bilinirdi; usta hakkâkların eskilerinden ve pek meşhurlarından Fehmi Efendi'nin 17 çırağından biri idi. Ustasına bir müddet kalfalık etmiştir. Çarşıdaki dükkânını bıraktıktan sonra Çınar'ın altına post atmış, orada çalışmaya devam etmişti. Musa Kâzım Baba, Beyazıt'ta Çatal Hanı'ndaki odasında yatar kalkardı. Pepe İbrahim isimli çırağı da

Aksaray'da Oğlanlar Tekkesi'ne mensuptu, orada otururdu. H. 1338 senesi yazında oturup kalktığı Topkapı Bektaşi Tekkesi'nde bir aş gecesi Hakk'a göçmüştü. Bir gece önceden ayinden sonra hücresine çekilirken tekkede bulunan ihvana "Yâhu erenler, yarın da bizim cemiyette bulunmayı unutmayın!" dediğini söylerler. Topkapı'da Abdullah Baba Tekkesi'nde medfundur. Şimdi Kazlı'dadır. Vefatında altmışı geçmişti, tahsili yoktu. Musa Kâzım Baba'nın kızı 1925'te Ankara'da ilkokul öğretmeniydi.

Ağaçkakan Bedevî Tekkesi şeyhi Mustafa Nâilî'nin halifelerinden Hakkâk Hacı Ali Vasfi merhum (216:285; 202:191), şeyhinin süt kardeşidir. Çarşıda eski usta hakkâklardan sayılırdı. Şeyh Nâilî Efendi'nin Trablusgarp'a sürülmesinde dergâhı ona bırakmışlardı. Oğlu Hâşim Efendi de hakkâk idi, darbhanede bu vazifede iken vefat etti.

Hakkâk Ali Vasfi'nin diğer oğlu Atâ Aşkî Efendi de İskender Çelebi Tekkesi'nin şeyhiydi, hakkâktı, bu esnafın yiğitbaşısıydı, 5 Kânûn-ı sânî 1936'da Kocamustafapaşa'da Ali Fakih Mahallesi'nde 2 numaralı evinde irtihal etti. Hakkâk Rif'at Efendi, Hakkâk Hacı Vasfi'nin halifelerinden ve tanınmış usta hakkâklardandı; çarşı içinde köşede 18 numaralı birinci dükkânda çalışırdı, 1320 yılında 60 yaşlarında iken göçtü. Hacı Ali Vasfi Efendi'nin hakk sanatında mahlası "Azmî"ydi; oğlu Ata Efendi de bu sanatı eniştesi Tevfik Aşkî Efendi'den öğrendiğinden "Aşkî" mahlasını kullanmıştı.

Hırka-i şerîf Perşembe Tekkesi şeyhi Mehmed Muhyiddin Efendi (156:53), her bir ilimde mahir, güzel Arabî, Fârsî bilir, mürettep divanı olduğu gibi sanatta da mahir imiş. Gayet güzel terzi, fevkalâde mücellit, birinci marangoz, birinci oymacı, pek güzel çevgânlar yapar ve gayet alâ hattat, birinci aşçı, velhasıl her sanatta yed-i tûlâ sahibi bir zat imiş...

Beşikçizâde Tekkesi, Beşikçizâde Şeyh Hacı Süleyman Efendi'nin beşik yaparak kazandığı paralarla yapılmıştı (85:69) Bu tekkenin şeyhlerinden Rıza Efendi (85:63) de terziydi, "Terzi Şeyh Rıza Efendi er-Rifâ'î" diye maruftu.

Hakîkîzâde Tekkesi şeyhi İbrahim Halil Efendi (234:15), Sultan Hamîd'in yorgancıbaşısı Râşid Efendi'nin oğluydu. Tekkede 12 yıldan fazla şeyhlik etti, dergâhların seddinden sonra Sultanselim'deki İmam-Hatip Mektebi'nde vazife aldı. Uzun zamandan beri çektiği albüminden tedavi edilmek üzere yatırıldığı Cerrahpaşa Hastanesi'nde 14 Şubat 1929 tarihinde 73 yaşında irtihal eyledi. Topkapı dışında sırlıdır. Gayetle rintmeşrep, kalender, fukarâ-yı sâbirînden sayılacak, bununla beraber gayet sehî, mükerrem, Bektaşi-mizaç, latifeci, zikirci, sevimli bir zat idi. Küçükle küçük, büyükle büyük olan hoş hâli vardı.

Sultan Ahmet Camii'nin meyyit kapısı çıkışındaki tekkesinin ilk şeyhiydi Mısırlı Şeyh İbrahim Efendi (86:345). 1912'deki İshak Paşa yangınında tekkesi kayboldu gitti. 1328 yılı sonlarında doksanı geçkin bir yaşta irtihal ettiğinde, Kadırga'da Şehit Mehmet Paşa Tekkesi'nin taamhanesi arkasına defnedildi, başına taş dikilmedi. Herkesin hürmet ve sevgisini kazanmış bir zat olan İbrahim Efendi pirinç taneleri üzerine besmele-i şerîfe ve ihlâs-ı şerîf yazar, Ramazân-ı şerîflerde Beyazıt Camii avlusunda tesbih sergilerinde bunları teşhir ederdi. Havas ile de meşgul olurdu, nazarından kimya, nefesinden şifa umulurdu.

Hâcegî Tekkesi şeyhi Mehmed Ziyaeddin (188:819) Fatih'in ikinci türbedarı ve Fatih Camii müezzinlerindendi. Câmi'-i şerîfin avlusunda tesbihçilik de ederdi. Tekkenin şeyhliğini Azîz Efendi'nin kasr-ı yedinden almıştı ve almak için kırk altın vermişti. H.

1316'da elli yaşında iken vefat etti. Fatih Câmi'-i şerîfi haziresinde Gazi Osman Paşa Türbesi'nin kapısı karşısında memur kulübesi önünde yatıyor. Etrafı tuğla çevrili, genişçe toprak mezardır.

1938 yılında vefat eden Fatih Câmi'-i şerîfi müezzinlerinden Tesbihci Hafız Hulûsî Efendi, Şeyh Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin ikinci oğludur; babasının vefatından sonra müzzinlik hizmetine girdi, vefatına kadar bulundu, o da babası gibi avluda tesbihçilik ederdi.

Mimar Acem Tekkesi şeyhi Hacı Sofu (93:257-58) II. Sultan Mahmûd zamanında İstanbul'a gelmiş, padişahın perde çavuşu olmuş ve Fındıklı'daki Sünbüliyye'den Hatuniye Tekkesi meşhur şeyhi Yunus Hilmi Efendi merhuma intisap ederek hilâfet almış, Galata'da Yorgancı Çarşısı'nda yorgancı ustalığı etmiştir... Hacı Sofu'nun oğlu Şeyh Mehmed Arif Efendi de Şeyh Yunus Hilmi Efendi'nin halifelerinden olup babasından sonra Mimar Acem Tekkesi'ne postnişin oldu. Galata'da döşemeci esnafındandı.

Mimar Acem Tekkesi son şeyhi Hacı Sofuzâde Mustafa İzzet Albulut (93:257), yaz kış aba giyer, süt beyaz arakiye üzerine ince yeşil tülbent sarardı. Çekirdekten ve tekkeden yetişmiş olduğu için her hâliyle derviş adamdı. Gören, tekke şeyhi diyemezdi. Fakir olmasına rağmen fukara babasıydı. Pek sanatlı, oymalı nadide kuş kafesleri yapar, bunları ekâbire ve saraya satar, parasıyla fukara doyururdu, bu sebeple "Kafesçi Şeyh Efendi", "Kafesçi Mustafa Efendi" derlerdi.

Merdivenköy Bektaşî Tekkesi babalarından Şekerci Cemil Bey (148:61) İstanbulludur ve Şehzadebaşılıdır. Bir müddet Mısır'da bulunduğu için oralı sanıldığından "Mısırlı" derler. Şehzade Camii karşısında son istimlâklerde yıktırılan meşhur çinili fırının yanında (şimdiki Millî Sinema'nın), çifte kapılı büyük bir şekerci dükkânı vardı. O zamanki piyasanın tanınmış, tutunmuş birinci sınıf şekercilerinden biriydi. Cemil Bey burada hem müşterilerini karşılar hem besteler yapardı. Cemil Bey'in babası Şehzadebaşı Câmi'-i şerîfi imamı dersiam Hasan Tahir Efendi, Vefa'da Küçük Koğacılar'da otururdu, vefatında Eyüp'te Kırkmerdivenler'de gömüldü.

Karagümrük Camii - Mesih Mehmet Paşa Camii

Melek Hoca Caddesi'nden geri Prof. Dr. Naci Şensoy Caddesi'ne dönüyoruz. Caddenin solunda halk arasında "Çarşı Camii" olarak da adlandırılan Karagümrük Camii - Mesih Mehmet Paşa Camii'nin önündeyiz.
(Karagümrük Mahallesi, 2517 ada, 10 parsel)

Karagümrük Camii aslında Hırka-i şerîf civarında Mesih Mehmed Paşa Camii'nin yerinde daha önce bulunan Hasan Paşa Mescidi'nin buraya taşınmasıyla meydana getirildi. Halk arasında bu caminin "Mesih Paşa Camii" diye anılması, ilk yapılış devrinin hatırasından kaynaklanır. Revnakoğlu notlarında bu cami ve etrafı şöyle yer alır (174:140,145):

> Karagümrük Câmi'-i şerîfi 1312'de Vezir Hadım Mesih Mehmed Paşa Mescidi'nin yangından kalan harabesi ve arsası üzerine yaptırılmıştır. Etrafından bir kısım alınarak, arsanın ittisalindeki bazı yerler alınarak tevsian yapılmıştır. Hırka-i şerîf civarında Mesih Mehmed Paşa Câmi'-i şerîfinin inşası sırasında oradan buraya nakledilen Karagümrük Câmi'-i şerîfi 1288-89 tarihlerinde Karagümrük pazarının kurulduğu bir pazartesi gününün akşamında yanmıştı.
>
> Câmi'-i şerîfi yaptıran, Sultan Hamîd devrinde celâdet-i irfânıyla tanınmış Süleymaniye dersiamlarından, maruf fetva eminlerinden Mehmed Nuri Efendi (Şehrî Hafız Efendi'den mücâzdır) merhumdur. Son asrın fıkıh ve fetva uleması arasında "Şeriatçı" adıyla iştihar eylemiştir. "Şeriatçı", Rumeli kazaskerliğine bağlı bulunan mahfil mahkemesi kadısına denilirdi. Mehmed Nuri Efendi burada fetva emini olmuştur. Akrabasından Reîsü'l-kurrâ Feyzullah Efendi'nin vefatından sonra Murâd el-Buharî Dergâhı'nın meşihatı kendisine verilmek istenilmiş ise de kabul etmemiş, teberrüken pek kısa bir müddet bulunduktan sonra hemen ayrılmıştır. Eyüp'te Hazret-i Hâlid'in Bostan İskelesi kapısına bitişik küçük, ayrı hazirede Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa'nın arkasına bakan yerde taşı vardır.
>
> Câmi'-i şerîfin zemini ahşap, üstü kubbeli olup yanında, şimdiki abdest musluklarının arkasında talebenin iskânına mahsus medresesi ve su haznesinin üzerinde taş mektep vardır, hâlen Evkaf tarafından kiraya verilmektedir.
>
> Köşesindeki küçük muvakkithane Evkaf tarafından muvakkithanelikten çıkarılıp icara verilmiştir. Uzun bir zaman saatçi dükkânı, şimdi de bakkal dükkânı olarak kullanılmaktadır. Daha eskiden burası bir Ermeni'ye ait tütüncü dükkânıydı. Yanındaki küçük dükkânlar da câmi'-i şerîfin vakıflarıdır.

Karagümrük Camii - Mesih Mehmed Paşa Camii ve Mektebi (Konyalı arşivinden)

Kabakulak Caddesi üzerinde hâlen mevcut bulunan 5, 7, 9, 11 numaralı üç katlı ahşap binalar bu âmi'-i şerîfin iki imam ve iki müezzininin ikametine mahsus olarak yaptırılmış meşrutahanelerdir.

Şimdi ikametgâh olarak kullanılan taş mektep, erkek-kız mahalle mektebiydi. Kapısında "Mekteb-i Mesîh Paşa-yı Cedîd" levhası yazılı olup Salih Efendi adında büyük hocası, Müezzin Hüseyin Efendi ismiyle de küçük hocası mektebe devam eden çocukları okutmaktaydılar.

Karagümrük Câmi'-i şerîfindeki büyük kıtadaki hilye-i saâdet Filibeli Hacı Arif Efendi'nindir, pek nefis yazılmıştır.

Mehmed Efendi Türbesi

Karagümrük Meydanı'nda Eski Ali Paşa Caddesi'nin başında, Kabakulak Sokağı'nın karşı köşesinde, 82 numaralı binanın bitişiğinde bulunan Mehmed Efendi Türbesi'nin önündeyiz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1524 ada, 10 parsel)

Fatih devri ricalinden Seyyid Mehmed'in türbesinin bulunduğu yer, pek çok bina ile H.1214'te Karagümrük yağhanesinden çıkan büyük yangında yandı. Türbenin 1950'lerdeki vaziyeti Revnakoğlu'nun notlarına aksetti (310:5-6,34):

> Ulemadan Seyyid Muhterem Efendi, sonradan konulmuş taşında okuduğumuz adı yalnız "Mehmed Efendi" olan bu zat, 1255 ve 1280 yıllarında mütevelliler tarafından tutulan tahriri Evkaf defterlerinde "Fatih devri ulemasından Seyyid Muhammed Muhterem Efendi" diye yazılıdır.
>
> Karagümrük Meydanı'nda "Tahta Minare Tekkesi" denilen meşhur Rifâ'î dergâhının bulunduğu, şimdiki yazlık Çiçek Sineması'na giden Eski Ali Paşa Caddesi'nin başında, Kabakulak Sokağı'nın karşı köşesinde 104 numaralı küçük evin bitişiğinde medfundur. Halk buraya "Mehmed Dede Türbesi" diyor.
>
> H.1214'te Karagümrük yağhanesinden çıkan büyük yağhane yangınında buraları da yanmış olduğundan Karagümrük bayramı yerinde, şimdi sebze pazarı yapılan büyük arsada hâlen harabesi görülen Surp Ohan adındaki meşhur Ermeni kilisesi bu yangında yanmıştır. Tarla kaidesi gereğince yollar ve arsalar yeniden ayrılıp düzenlenirken bu türbenin yerinin haritası da Molla Aşkili merhum Mühendis Ahmet Bey tarafından tesbit ve tanzim edilmiş, yangın enkazı altında kalan mezar kapaklarıyla eski kırık taşı Dellâl Şekerci Hüsnü Efendi'nin damadı Rençber Süleyman Ağa'ya kazdırılarak toprağın üstüne çıkartılmıştır.
>
> Bu münasebetle yanındaki hallâç dükkânı yola verilerek türbe köşeye alınmış, yangın ateşinin şiddetinden çatlayan önündeki sebil taşı, Karagümrük Câmi'-i şerîfinin banisi ve son fetva emini Mehmed Nuri Efendi tarafından tamir ettirilmiş, yine ön tarafına gelen kapıdan tulumba ile bu sebil taşına su verilmiş ve etrafına da elli metre genişliğinde demir parmaklık çevrilmiştir. Üzerindeki büyük çitlembik ağacıyla beraber şimdi kaldırılmış bulunan bu tulumbadan evvelce abdest alınır, kuyusundan bakır taslarla su içilirdi, "Şifa sinmiştir" diyerek hasta olanlara da okuyup içirirlerdi.
>
> O zamandan beri geceleri mumu yanar, adaklar adanır, başı sıkılıp darda kalanlar, haceti olanlar bir Fâtiha-i şerîfe ve üç İhlâs-ı şerîf okuyarak hazretin kabrini ziyaret ederler. Bir de menkıbe lâzım ya, o zamanlar türbenin karşı

köşesinde "Yeşildirek Bakkalı, Fistanlı Bakkal, Hıristiyan" isimleriyle bakkal dükkânı işleten Hıristo ve Kosti kardeşler, "Bir gece mumunu yakmasak dükkânın içi alt üst oluyor, ne ararsak bulamıyoruz, her tarafı birbirine geçmiş buluyoruz!" derlermiş.

Türbedarlık vazifesi H.1328'e kadar yanındaki evde oturan Yırtıkdudak Hüsnü Efendi'nin üzerindeydi. Vefatıyla oğlu, yine yorgancı Hikmet Efendi'ye kaldı. Onun da ölümünden sonra bu ev satıldı. Şimdi burada Bahriye eczacılığından emekli Hacı Abdullah Efendi namında bir zat oturmakta, türbeyi temizlemek, boyamak, çiçek dikmek, mumunu yakmak gibi ufak tefek işleriyle teberrüken meşgul olmaktadır.

Türbenin ön yüzü şimdi tellerle çevrili olup baş ucunda sülün zarafetinde narin bir servi ağacı yetiştirilmiştir ki bu açık türbeyi küçük bir bahçe hâlinde ve cazip bir şekilde yeşillendirmekte ve dilberleştirmektedir. H.1316'dan sonra yazılmış olan talik kitabeyi bu ağacın dibinde ve yeşil taşın üzerinde bulmaktayız: "Hû - Ve kefâ billâhi şehîden Muhammedün resûlullâh - Ebü'l-Feth Sultân Mehmed Han hazretlerinin ulemâ-yı izâmından es-Seyyid Mehmed Efendi'nin rûhıyıçun el-fâtiha, sene H.857"

Mahalle halkının bir kısmı nedense "Ekmekçi Baba" adını vermiştir, hâlbuki Ekmekçi Baba, Acıçeşme'dedir.

Bu kabir taşı, kırk sene kadar önce karşı köşedeki kahvenin yanındaydı.

Yukarıda Karagümrük Camii bahsinde bahsi geçen Fetva emini Mehmed Nuri Efendi'ye bu mezara da alâkası cihetiyle hürmeten birkaç satırla işaret edelim:

Mehmed Nuri Efendi (Şeriatçı Hoca), Reîs-i kurrâ ve Murad Buharî Tekkesi postnişini Feyzullah Efendi'nin yakın akrabasındandı. Feyzullah Efendi'nin vefatından sonra o sırada Rumeli kazaskerliğine bağlı mahfil mahkemesinde kadı olan Mehmed Nuri'ye Meclis-i Meşâyih'in tensibi ve teklifi, mütevellinin muvafakatiyle Eyüp Nişancası'ndaki Murad Buharî Tekkesi'nin şeyhliği kendisine teklif edilmiş, ilmiye mesleğinden ayrılmak istemediği için bunu istememişti. Yerine Süleyman Belhî hazretleri geldi. Mehmed Nuri, fetva emini olduktan sonra ilmî iktidarı ve salabeti ile geniş şöhret yapmış, Sultan Hamîd'in hal'ini hazırlamak isteyenlerin arzularına katılmamış, "Halife hal'inde yümn yoktur!" diyerek onlardan ayrılmıştı. Horhor'da Suphi Paşa Konağı'nın karşısında bulunan çeşmenin üstündeki konakta ikamet eden Nuri Efendi, 1913'te öldüğünde Hz. Eyüp'ün arkasına defnedildi.

Cerrah Ahmed Efendi

Mehmed Muhterem Efendi'nin türbesinden Fevzi Paşa Caddesi tarafında sola dönüp Lüleci Yekta Sokağı'na girerken kavşakta Cerrah Ahmed Efendi'nin (ö. 1908-09) evi vardı.

Ahmed Efendi cerrahlığının yanı sıra cam şişe içinde rahle yapar, rahleyi dışarıda parça parça hazırlar, saplı maşalarla cam şişe içinde birleştirirdi. Topkapı Sarayı Müzesi'nin 4490 envanter numarasında kayıtlı sürahi içindeki rahle onun eseridir. Aşağıda fotoğrafını verdiğimiz bu cam şişenin hatları da tapu dairesi muhasebecilerinden Ahmed Rifat Efendi'nindir, kendisi Hattat Ali Rıza Efendi'den yetişmişti. Beyaz cam sürahinin iç yüzünün bir tarafında siyah mürekkeple II. Abdülhamid'in tuğrası, diğer tarafında "Padişahım çok yaşa, muzaffer ol daimâ" yazılıdır. Hat tarihi H.1308'dir Sürahinin dibinde, üzeri tezyinatlı küçük rahle Cerrah Ahmed Efendi eseridir. Rahle üzerindeki ufak el yazması Yâsîn-i şerîftir (Cevdet Çulpan, *Türk – İslâm Oymacılık Sanatından Rahleler*, İstanbul, 1968):

Sultanahmet'te Kaygusuz Baba Tekkesi'nin şeyhlerinden Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin (ö. 1919) şişe içinde yaptığı Kâdirî köşkü de Revnakoğlu'nun notlarına girer (85:33-34):

> Evvelce sülfat şişesi denilen kavanoz büyüklüğünde ve ağzı bilek kalınlığında, karınlı, yayvan bir şişe içine oturttuğu köşkün içinde ve sehpa üzerinde işlemeli küçük Kâdirî tâcı, onun da üstünde En'âm-ı şerîf görülecek şeydir. Şişenin ağzında sap vazifesi gören, ucu kıvrık, büyükçe bir çivi ve bunun dışarı çıkmaması için ucuna bir cıvata konulmuştur ki mücellitlerin bastırma, sıkıştırma aletine benzeyen şekilde her tarafı oynar, şişenin içinde üç santim iner ve çıkar. Seksen seneye yakın bir zamandan beri aynı hâli muhafaza etmektedir. Pek hayret edilecek bir sanat kudretiyle meydana getirilmiştir. Köşkün dört yüzünde okuduğumuz tarih kıtası her mısraı bir yüzüne gelmek üzere tertiplenmiş ve güzel bir talik ile yazılmıştır. Bu kıtada Şeyh Mustafa Efendi diyor ki:
>
> *Fahr-i gürûh-ı Kâdirîdir bu tâc-ı ser-bülend*
> *Yapıldı himmet-i pîrle işte kasr-ı bî-menend*
> *Dergeh-i Şeyh Kaygusuz'a bir teberrük-i müstemend*
> *Eser-i hâdim-i în dergâh fakir Şevkî-i derdmend H. 1316*

Yine aynı şeyhin meydana getirdiği sanatkarâne bir de köşk vardı, bunun dört yüzünde Yunus'un bir "Çıktım erik dalına - Anda yedim üzümü" sözünün manzum şerhi okunmaktaydı, şerh de Hacı Mustafa Efendi'nindi (85:22):

> Bu çok kıymetli köşk, tevhîdhanede makam postunun yanında ve rahle üstünde dururdu. Bu köşk Hazret-i Yunus'un "Çıktım erik dalına - Anda yedim üzümü" telmihinin bir mükemmel tasviriydi. Etrafında bahçesi vardı. Köşkün kapısına şeriat, tarikat, marifet ve hakikate işaret olarak dört merdivenle çıkılırdı. En üstündeki kubbenin altında ve tam ortasında ayrı ayrı rahleler üzerinde on iki tarikatin icazetnameleri, silsilenameleri yeşil kurdelalarla bağlanmış hâlde görülürdü.

Galip Baba Bektaşî Zaviyesi

Lüleci Yekta Sokağı'ndan Dersiam Sokağı'na dönen köşedeki binanın olduğu yerde Galip Baba Bektaşî Zaviyesi vardı. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1525 ada, 1 parsel)

> Galip Baba Zaviyesi (289:30), Karagümrük'te Atik Ali Câmi'-i şerîfi karşısında Lüleci Yekta Sokağı'nın başındaydı (şimdiki şoförler kahvesi). Sütlüce Tekkesi şeyhi Galip Baba tarafından uyandırılmıştı. Rıza Tevfik, Giritli Profesör İbrahim Fâzıl, Haham Hüsnü, Üsküplü Müderris Süleyman Baba gibi mühim şahsiyetler devam etmişti.

Revnakoğlu'nun bahsettiği şoförler kahvesi üç katlı apartmanın altında ve kapısı Dersiam Sokağı'na açılıyordu. 1970 başlarında yıkılarak bugünkü bina yapıldı. Metinde ismi geçen Haham Hüsnü ise ilginç bir şahsiyetti (248:54):

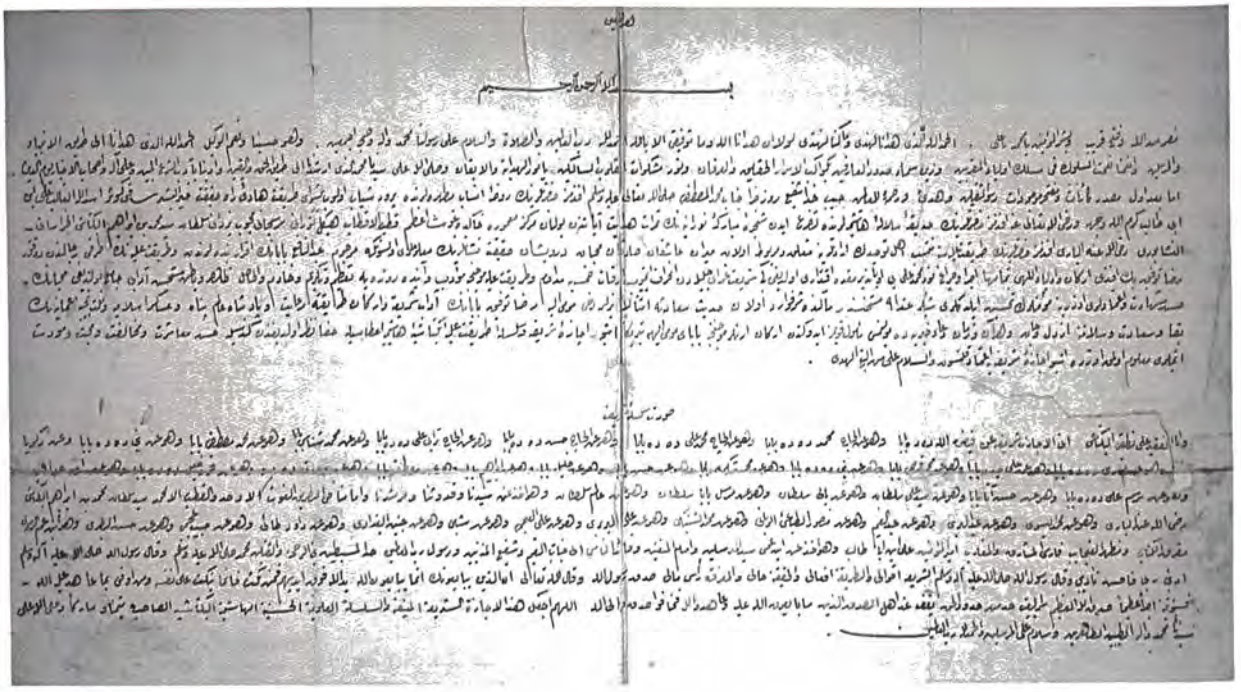
> Hüsnü Efendi (Kadı): Bu Kadı Hüsnü Efendi, Trablusgarp ve Bingazi nâibü's-saltanası, Galatasaray'ın ilk sporcularından Şemseddîn Paşa'nın Malta'da bir zamanlar vekiliydi. Daha önce Lübnan'da Mercûn kadılığında bulunmuştu. "Yahudi", "Haham Hoca" derlerdi, buna da sebep Hahamhane'den bazı zevatın zaman zaman resmî veya hususî surette gelip kendisinden mesele danışmış olmalarıdır. Melâmî, Mevlevî, Bektaşî oldu. *Mesnevî*'nin pek çok yerlerini kafasında taşırdı. Son günlerini Büyük Valide Hanı'nda İranîlerin himayesi altında geçirdi ve orada perişan, bakımsız bir şekilde habersizce göçüp gitti.

Cerrah Ahmed Efendi'nin şişe içinde rahlesi (Topkapı Sarayı Müzesi, envanter no: 4490)

Hırka-i şerif civarında Keçeciler'deki evinde meydan açan Müderris Süleyman Baba'dan Hırka-i şerîf Camii etrafı anlatılırken bahsedilecek.

Bu zaviyenin müdavimlerinden Rıza Tevfik (Rıza Tevfik Beybaba) (254:169) "Rumelihisarı Şehitlik Tekkesi postnişini Abdünnâfi' (Nâfi' Baba)nın ikrar bendelerindendi. Çamlıca Tekkesi şeyhi Ali Nutkî Baba'dan kendisine babalık icazetnamesi verildi."

Rıza Tevfik'in Çamlıca Bektaşi şeyhi Ali Nutkî Baba'dan aldığı icazetin sureti (254:331)

İstanbul'un Zaviyeleri, Tekkecikleri

Tarikat mekânları için "asitane", "hankah", "tekke" ve "zaviye" isimleri kullanılır. Bazen birbirinin yerine geçen bu kavramlar, bazen de muhtevaları itibarıyla birbirlerinden ayrı manalar ifade ederdi. "Hankah (208:30), o tarikin mensupları arasında bir hâli, bir manevî üstünlüğü veya görülen kerametleri dolayısıyla benzerlerinden farklı ve yüksek bir derecede bulunan ve kutlanan yerlerdir ki sâhib-i makâm olan tarikat büyüklerinin ve hatta bizzat pîrin nazargâhı bilinir. Buralarda tarikine ve efendisine son derece bağlı ulu şeyhler ve ekseriya pîr-i sânîler yatar." Küçük olan, muhiti dar olan tekkeler umumiyetle zaviye adını alırdı. Bununla birlikte bu tür zaviyeler için tekke dendiği de olurdu. Bir cami veya mescitte bir şeyh zikir halkası kurduğunda buralar da zaviye adıyla tarif edilirdi.

Revnakoğlu'nun *Hadîka* ve diğer kaynaklarda hemen hiç bahsi geçmeyen zaviyelere dair dosyalarına yayılmış notlarından bazılarını burada topluyorum:

Ağa Şeyh Tekkesi (179-2:234), Samatya - Ağa Hamamı'nda Cebehane civarında olup büyük Fatih yangınında yanmıştır. Perşembe günleri Nakşibendiyye usulü icra edilirdi.

Ahmed Çelebi Camii ve Zaviyesi (82:64), Üsküdar'da Ahmed Çelebi Câmi'-i şerîfi içindedir. Üsküdar halkı bu mabede "Süslü Cami" derler. Mersiyesi ile meşhur Kâzım Paşa burada Rifâ'î usulüyle âyîn-i şerîf icra etmiştir. Şeyhülislâm Minkarîzâde de bu câmi'-i şerîfin haziresinde yatıyordu.

Ahmed Paşa Zaviyesi (259:593): Topkapı kurbünde Ahmed Paşa Câmi'-i şerîfi derununda Nakşibendiyye'den meşihatı vardır. Câmi'-i şerîf, Sinan'ın eserlerindendir; yaptıran, Kanunî'nin sadrazamlarından Kara Ahmed Paşa'dır.

Not: Abdülehad en-Nuri hulefâsından olup bu zaviyede icrâ-yı meşîhat etmiş bulunan Bülbülcüzâde Şeyh Abdülkerim Efendi, Eyüp Nişancası'nda şeyhinin yanında medfundur.

Ali Efendi Tekkesi (13:293), Edirnekapı'da Acıçeşme taraflarındaydı. Halvetiyye'den olup çarşamba günleri zikir edilirdi.

Atik Ali Paşa Camii ve Zaviyesi (13:178), Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa Câmi'-i şerîfinin içindeydi. Ṣa'bâniyye usulü ile ayin yapılıyordu. Son zamanlarda buranın şeyhliği Aksaray'da Cellatçeşmesi'ndeki tekkenin postnişini meşhur Hacı Necip Efendi'nin üzerinde bulunuyordu. Vefatından sonra şeyhlik makamı oğlu Fahreddin Efendi'ye geçti. Oturacak yeri olmadığından devam edemedi, ancak bir defa usul icra edebilmişti.

Atpazarı Kul Camii Zaviyesi (13:153), Manisalı Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış câmi'-i şerîfin içindeydi. *Mecmûa-i Cevâmi*'in (s. 86) yazdığına göre burada pazar günleri Nakşibendiyye usulü icra edilirdi. Buraya "Atpazarı Camii" de denilirdi. Haziresinde Manisalı Mehmed Paşa ve Fatih devri müftülerinden Keskin Dede tatmaktadır.

Cavid Ağa Zaviyesi (49:188-191), Ortaköy'de Dereiçi'nde eski Hacı Mahmud Efendi

Mahallesi'nde, şimdi kendi adını alan Cavid Ağa Mahallesi'nde Cavid Ağa Câmi'-i şerîfinin içindedir. Sultan II. Abdülhamid'in musahiplerinden Cavid Ağa tarafından 1321 yılında yaptırılmış bu câmi'-i şerîfin bulunduğu yere Karadağ Tepesi de diyorlar, Dereboyu'nun doğu tarafına rastlıyor. Üstü beşik şeklinde kiremitli, tahtadan küçük bir câmi'-i şerîftir. Bir zaman sonra yine Cavid Ağa'nın koydurduğu küçük tahta minber dolayısıyla cuma, bayram namazları da kılınıyor. İlk hatibi Ortaköy Câmi'-i şerîfi imamı Hafız Mustafa Efendi'ydi.

Cavid Ağa 1330 yılında Göztepe'deki köşkünde vefat eyledi, 75 yaşındaydı. Pazartesi geceleri Nakşibendiyye usulü icra ediliyordu.

Cavid Ağa Zaviyesi şeyhleri:

Şeyh Hafız Murad Efendi: Eyüp'te Baba Haydar Mahallesi'nde Baba Haydar Câmi'-i şerîfi imam ve hatibi, zaviyesinin postnişini ve mütevellisiydi, aynı zamanda İstanbul Evkaf Müdürlüğünde mukûd-ı mevkûfe kaleminde kâtip olarak vazife görüyordu. Vefatından birkaç yıl önce Ortaköy'deki Cavid Ağa Câmi'-i şerîfine imam gelmişti. Pazartesi geceleri yatsıdan sonra burada hatm-i hâce yaptırdı, Nakşî usulüyle zikir ettirdi.

Şeyh Hacı Osman Ballı Efendi: Beşiktaş'ta Şenlik Dede Cami ve tekkesinin son şeyh vekiliydi, oradan buraya geldi, tekkelerin seddine kadar burada imamlık etti, pazartesi geceleri de Nakşibendiyye usulü icra eyledi; kalabalık olursa ayağa da kalkılırdı.

Çıngıraklı Tekke (13:176), Unkapanı'ndaydı.

Çizmeci Ahmed Efendi Tekkesi (13:169), Rumelihisarı'ndadır. Halvetiyye'dendi. H.1314'te yeniden tamir edilmiştir. (*Mir'at-ı İstanbul*, 274)

Fethiye Camii Zaviyesi (13:152), Nakşibendiyye-i Hâlidiyye'dendir; câmi'-i şerîfin içindeydi. Perşembe günü akşamı - cuma geceleri yatsıdan sonra hatm-i hâce okunur ve oturulduğu yerde tevhîd edilirdi. Son şeyhi Kurun kâtibi Mustafa Fevzi Efendi idi.

Hacı Bayram Dede Zaviyesi (197:31), Silivrikapı haricinde mezarlığa giden yolun sağında, Hacı Bayram Dede Çeşmesi'ni biraz geçince kabristana giren sol köşenin başındaydı. Şimdi bostan ahırı olarak kullanılıyor. Kanunî devrine kadar burada âyîn-i şerîf ve usul icra edilmiştir. Halvetiyye'den eski bir zaviyeydi. Karşısında namazgâhı vardır.

Çeşme banisi Hacı Bayram Dede, köşedeki incir ağacının dibinde yatıyor derler.

Hacı Hüsrev Zaviyesi (82:77), Kasımpaşa'da Hacı Hüsrev Câmi'-i şerîfi içindedir. Salı günleri câmi'-i şerîfin imamı Hafız Mehmed Efendi tarafından Sa'diyye usulü icra edilirdi. Hafız Mehmed Efendi, Ciğerim Dede Tekkesi postnişini Halil Cemalî Efendi'nin halifelerindendi. Mahkeme-i Şer'iyye kâtipliğinde bulunmuştu. Orta boylu, tıknazca bir zattı, bir hayli yaşlanmıştı. Ak sakallı olmasından kendisine "Pamuk Dede" derlerdi. Dergâhların sırlanmasına yakın günlerde göçtü. Baruthane üstündeki mezarlıkta şeyhi Halil Cemalî Efendi'nin yanında yatıyor, taş konulmamıştır.

Kadırga Zaviyesi (13:153), eski Kadırga limanı yakınlarında şimdi Pierre Loti Caddesi'nin altındaki Kadırga Yokuşu'nda Fatih'in matbah emini Emin Sinan Ağa'nın yaptırdığı câmi'-i şerîfin içindeydi. Cuma geceleri Nakşibendiyye usulü icra olunurdu. Son şeyhi ve imamı Hakkâk Hafız Ali Rıza Mislî Efendi idi. Aşıkpaşa'da Seyyid Velâyet Tekkesi son şeyhi Hafız Mehmed Recep Gönül'den istihlâf olunmuştu.

Kasım Çavuş Zaviyesi (13:110), Eyüp'te Eski Yeni'de Kasım Çavuş Câmi'-i şerîfinin içindeydi. Hürriyetten çok önce bir zamandan beri câmi'-i şerîfin soydan imam ve hatibi bulunan Hafız Tevfik Efendi ve onun oğlu Hafız Ali Efendi tarafından tekkelerin seddi tarihine kadar burada Halvetî-Cerrâhî usulüyle zikir ettirilmiştir.

Kerim Nine Zaviyesi (199:8-9): Asıl adı,

Kartal Maltepesi'ne bağlı "Taşıbüyük" olan "Başıbüyük" Köyü'ndedir. Köy şimdi Süreyya Paşa veresesine geçmiş bulunan Narlıdere Çiftliği mıntıkasındadır; köyün kuzeyinde (şimâl-i garbîsinde) "Tekkebayırı" denilen tepede sık ağaçlar altında bulunuyor. Evvelce Daver Baba isminde Sultan Aziz zamanı Kâdiriyye tarikatından bir zatın zaviyesiymiş. Vefatından sonra türbesi olan bu yer, aslında Bizans mahzeni, ayazmadır. Köyün Selçuklardan kalma olduğu söylenilir. Bu mahzenin altında vaktiyle bir yol olup ucu Maltepe deniz kenarına çıkarmış.

Bu köyde uzun zaman ebelik ve hocalık etmesi dolayısıyla bu zaviyenin önündeki hazireye gömülen Kerim Nine köyün eskilerindendir, kadın ermişlerden ve kerameti zahire mazinne-i nisâiyyeden bilinir. Yaşlı hâlinde günde üç defa Sarıgazi'ye gider gelirmiş; peşi sıra köpekler koşar, onlara ekmek dağıtırmış.

Kerim Nine herkesten hürmet görür, Üsküdar'dan faytonlarla ziyaretine gelirlermiş. Son zamanlarda çok yaşlandığından köye inemez olmuş. Duasını ve nazarını almaya gelenlerle dolup boşalan bu zaviyede nihayet pîr-i fânî denilecek bir yaşta göçmüş, Daver Baba Türbesi'nin altındaki hazireye sırlanmıştır. Talik yazılı kitabesi şöyledir: "Yâ Hû - Başıbüyük'te sakin ermişlerden merhûme Hoca Kerim Nine'nin rûhuna fâtiha, 1287." Etrafı demir parmaklıkla çevrilidir. (Tesbit tarihi 23 Temmuz 1960)

Tekkelerin seddi tarihine kadar Nakşî ve Kâdirî usulü icra edilmiştir. Küçücük bir tevhîdhanesi ve yanında Daver Baba'nın sandukası vardı. Son şeyhi, Odabaşı Kelâmî Tekkesi postnişini Erbilî Hoca Esad Efendi halifelerinden Kastamonulu Hacı İbrahim Efendi'ydi. Haftada bir defa İstanbul'dan gelir, pazartesi geceleri zikir çekerlerdi. Kendisi kimseden bir şey almaz, bahçıvanlıkla geçinirdi. Son derece misafirperverdi. Ümmî idi, fakat ehl-i hâl idi ve basiret sahibiydi. Dergâhların seddinden sonra vefat eyledi. Yaşı yetmişe yakındı. Bostancı çevresinde Tepe Mahallesi Kabristanı'nda yatıyor, taşı konulmamıştır.

Keşfî Baba Zaviyesi (147:161), Üsküdar - Kısıklı'da Bulgurlu Mescidi çevresinde şimdiki Fuad Bey Eczahanesi'nin arkasında, İnkılâp Sokağı denilen çıkmaz sokağın içindeydi. Keşfî Baba'nın kendi eviydi, hâlâ duruyor. Rifâ'iyye'nin Ma'rifiyye kolundandır.

Kız Ahmet Efendi Mescit ve Tekkesi (13:111), Fenâî Camii kurbündedir. Banisi ni'me'l-ceyştendir ve Seyyid Ali'nin halifesindendir, mihrap önünde yatıyor. Mahallesi de vardır. (*Hadîka*, I, 173)

Muhsine Hatun Zaviyesi (200:120): Kumkapı'da İbrahim Paşa Câmi'-i şerîfi içindedir. Son şeyhi Şevket Efendi merhum, Evkaf'ta cihât kalemi mümeyyizlerindendi. Mimar Acem Tekkesi son şeyhi merhum Mustafa İzzet Albulut, bu Şevket Efendi'ye bir müddet vekâlet etmişti. Şevket Efendi'nin hilâfeti Pîrî Mehmed Paşa Tekkesi son şeyhi Zekâî Efendi'dendir.

Sakızağacı Zaviyesi (82:67), Kasımpaşa'da, Sakızağacı Câmi'-i şerîfi içindedir. Kantarcı Kâzım Babaefendi tarafından son zamanlarda Sa'diyye usulü icra edilirdi. Kâzım Baba, Ciğerim Dede Tekkesi postnişini Halil Cemalî Efendi'nin halifelerindendir, sonra Bektaşî oldu, Kazlıçeşme Bektaşî Tekkesi'nden nasip aldı. En sonunda Çamlıca Tekkesi postnişini Ali Nutkî Baba'dan kendisine babalık icazeti verildi.

Sezai Bey Tekkesi (228:9), Bakırköy'de Kartaltepesi'nde câmi'-i şerîf çevresinde 39 numaralı kendi evinde Sezai Bey tarafından cuma geceleri Kâdiriyye usulü icra edilirdi. Kendisi Hekimoğlu Ali Paşa Tekkesi postnişini İsmail Sadeddin Efendi'nin halifelerindendir.

Süleyman Veliyyüddin Baba Zaviyesi (228:31), Eyüp'te Bahariye Caddesi'nde Deveciler Hanı ile

Deveciler ahırının karşısında iki katlı ahşap bir evdi. Sultânu'z-zâkirân Yaşar Baba tarafından uyandırılmıştı. Tekkelerin sırlanışına kadar devam etti.

Şemseddin Nebâtî Zaviyesi (60:23), "Nebâtî Tekkesi" diye maruftur. Çarşamba günleri icrâ-yı âyîn edilirdi. Tophane'de Hacı Mimi Mahallesi'nde Lüleciler Caddesi üzerinde Topçubaşı Hacı Mehmed Ağa'nın tarihî haziresinin arkasındaydı. 1255'ten beri arsa hâlindedir, kalan türbesi de 24 Mayıs 1286 tarihindeki Beyoğlu harîk-i kebirinde yandıktan sonra yaptırılamamıştır. Çevre halkının "Gurbet Evliyası" dediği Nebâtî Baba'nın yakın zamanlara kadar ortada duran mezar kitabesi de Kristal'in kiracısı Hacı Hamdi Efendi'nin 13 Mayıs 1946'da yaptırdığı apartmanın bahçesine alınmıştır.

Dergâh Kâdiriyye'den olup Kâdirîhâne'ye meşrût idi. Son şeyhi Erbilli Şeyh Sinan Efendi adında bir zat imiş.

Şemseddin Nebâtî b. Abdürrezzak hazretlerinin 955 Recebinin gurresinde yazılmış Kâdirîhâne'de ve Cenâb-ı İsmail Rûmî'den bahseden bir vakfiyesi vardır.

Lüleciler Caddesi'nin Tophane tarafındaki baş kısmında Topçubaşı Hacı Mehmed Ağa'nın kendisine, ailesine ait hususî ve tarihî haziresinin yanına 1953'te Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun İstanbul şubesi müdürlüğü yapılırken hazirenin arka taraflarındaki Gurbet Evliyası Şemseddin Nebâtî ile hazirenin arka duvarı önünde yatan mazinneden Hasan Dede'nin ahşap ve harap türbeleri yıktırılarak yerlerine mermerden iki küçük mezar yaptırılmıştır.

Hasan Dede'nin yanında gömülü bulunan zevcesi Esma Hatun'un arka kemikleri de bulunduğu yerden alınarak Hasan Dede'nin kabri içine konulmuştur ve hakikaten hayırlı bir hizmette bulunulmuştur.

Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi (13:177), Ağaçayırı'ndaydı. Bu dergâhın tanınmış şeyhlerinden Hafız Derviş Efendi H.1213 yılında göçtü.

Tantavî Zaviyesi (13:109), Rami'de eski Boşnak Mahallesi'nde (şimdi Yeni Mahalle) Tantavî Câmi'-i şerîfinin içindeydi, kuûden zikir olurdu. Câmi'-i şerîfin imam ve hatibi hakikaten âlim, fâzıl mübarek bir zat olan Müderris Hacı Emin Efendi merhum burada perşembe günleri ikindiden sonra hatm-i hâce yaptırırdı.

Uyûnî Tekkesi (228:8;13:171), Sütlüce'dedir, Kâdiriyye'dendi. Bu dergâhın şeyhlerinden Bagdâdî Mehmed Efendi, dergâhlarda okunan meşhur "Hamdiyye"yi yazmıştır. Kendisi 1166'da vefat eden Hasan Eyyûbî'nin halifesidir. Bir asra yakın zamandan beri yeri boştur.

Yahya Baba Zaviyesi (228:29), Haliç Sütlücesi'nde Karaağaç denilen tepede ve iki dağ arasındaydı. Zamanında tesbit edilememiş, rivayetlere göre o çevrede köşkleri bulunan Sokullu tarafından yaptırılmış ve Naci Baba isimli bir zat bu dergâha ilk olarak postnişin gönderilmiştir. Uzun yıllar harap kaldı ve nihayet kendiliğinden çöktü. Yıllar yılı geçtikten sonra boş arsası üzerine Hacı Mehmed Hasîb Baba'nın uyandırdığı Karaağaç Bektaşi Tekkesi kuruldu.

Zuhurat Baba Tekkesi (289:28,17), Bakırköy'dedir. Türbe şimdi yerinde olup halkça ziyaret edimekte ise de tekkeden bir eser kalmamıştır. Postacı Ali Cemali Baba'dan babalık icazetnamesi almış bulunan merhum Kantarcı Mustafa Baba buraya postnişin olarak gönderilmişti. Bu zat tekkeyi yaptıramadığından burada meydan açamamıştı.

Zuhurat Baba, meşhur rivayete göre Fatih'in askerlerindenmiş. Muharebe sırasında asker susuz kalmış. Kırbasından su dağıtıyormuş. Dağıtmış, dağıtmış, kırbada su bitmemiş. Hayret edip soranlara "Bu, bugün zuhurat!" demiş.

Muabbir Hasan Tekkesi

Mevkufatçı Sokağı Fevzi Paşa Caddesi'nde sonra şimdi adı Eski Altay Sokağı olan Tekke Sokağı'yla buluşurdu. Üzerinden Fevzi Paşa Caddesi geçen bu kesişme yerinde Muabbir Hasan Tekkesi vardı. Tekkenin arsası, Kamu Sağlık Merkezi'nin (Atikali Mahallesi, 1383 ada, 8 parsel) önüne, Fevzi Paşa Caddesi'nin ortasına düşüyordu.

Bu tekkeye dair hemen yegâne kaynak Revnakoğlu'dur (149:65):

Muabbir Hasan Tekkesi (Nakşibendiyye'den; mukabele günü pazar): Eski Ali Paşa civarında, câmi'-i şerîfin karşı taraflarında, Tekke Sokağı'nda olup Fevzi Paşa Caddesi açılırken yola gitmiştir.

Revnakoğlu 1933'te Hacı Bayram Camii avlusunda (58:2)

Tekkeyi açan ilk şeyh Muabbir Hasan Efendi, Nakşibendiyye şeyhlerinden Yusuf Dehrî Efendi'nin halifelerinden olup tekkesindeki türbede gömülüydü. Vefatıyla yerine halifelerinden Şeyh Tevfik Efendi geldi, sonra damadı Ali Efendi şeyh oldu. İrtihalinden sonra şeyhlik Ali Efendi'nin oğlu Mustafa Niyazi Efendi'ye verildi.

Eski Ali Paşa'da Altay'da Melek Hoca Mektebi'nin hocası ve Eski Ali Paşa Câmi'-i şerîfinin imam ve hatibi bulunan Mustafa Niyazi Efendi, 1311'de göçtü. Eski Ali Paşa Câmi'-i şerîfinin mihrabı önündeki hazirede gömülüdür, taşı kırılmıştır. Vefatıyla oğlu ilk mektep muallimlerinden Mehmed Kâzım (Tunçsoy) son şeyh olarak posta geçti.

Not: Mustafa Niyazi Efendi'nin eski nüfus kaydı (Şehremini Nüfus Memurluğunda), Mirmiran Hasan Paşa Mahallesi, Tekke Sokağı, 5 numaradır. c.4, s. 171 sakallı resmi vardır.

Revnakoğlu 1933'te Hacı Bayram Camii avlusunda (58:2)

Hoca Sırrı Efendi Zaviyesi

Eski Ali Paşa Caddesi'ne inmeden solda İpek Kaytancı Sokağı'nda bir Uşşakî zaviyesi vardı, "Hoca Sırrı Efendi Zaviyesi" diye bilinirdi.

Karagümrük'te (13:173) Kaytancı Sokağı'nda, evvelce Baskıcı Hakkı Usta'ya ait bulunan terlikçi dükkânı bozularak zaviye hâline getirilmişti. Fethiye Medresesi'nde oturan Fatih dersiamlarından Hoca Ahmed Sırrı Efendi burada Uşşâkî usulüyle mukabele ediyordu. Kendisi Aksaray'da Şekerci Sokağı'nda Uşşâkî Tekkesi (Kırkağaçlı Emin Efendi Tekkesi) şeyhi Fahreddin Himmetî Efendi'nin halifelerindendi.

Revnakoğlu bir başka notunda bu tekkeyi birkaç ilâveyle yeniden yazar (75:123):

Karagümrük Uşşâkî Zaviyesi: Karagümrük'te Kaytancı Sokağı'nda muhdes bir Uşşâkî zaviyesidir. Baskıcı Hakkı Efendi'nin mutasarrıf bulunduğu ve içinde Bızınlı Koççu Mehmed Usta'nın çalıştığı terlikçi dükkânı bozularak yapılmıştır. Takriben 1338 yılındadır. Cuma günü akşamı yatsıdan sonra mukabele olurdu. Tekkeyi açan Dersiam Şeyh Ahmed Sırrı Efendi, Aksaray'da Şekerci Sokağı'ndaki Uşşâkî Tekkesi şeyhi Mehmed Fahreddin Himmetî Efendi'nin halifelerindendir. Fethiye Medresesi'nde oturur, Karagümrük çarşısı içinde Rum eczacı Yani'nin yanındaki dükkânında da bakkallık ederdi.

Yeşil Tulumba Tekkesi şeyhi Hacı Mustafa Efendi'nin nakiplerinden ve Zakir Ebülhamîs'in kardeşi olan Kambur Cemil Efendi bu tekkenin zakirbaşısıydı. Revnakoğlu notlarında bu zakir için şunları da ilâve eder (181:226):

Kıyamcılığı ile de tanınmış bulunan kardeşi Kambur Cemil merhum, Eğrikapılı Sinek Mehmed Efendi'den ve Remlî şeyhi Hafız Hüseyin Halis Efendi merhumlardan meşk ederek yetişmiştir. Zakirliği ekseriya pervane olmakla beraber ustalıklı idi. İki buçuk saat sürecek bir zikr-i şerîfte durmadan ortaya atacağı yüzlerce şuğul ve ilâhî vardı; bunları muhtelif tavırları, müteaddit besteleriyle okur ve idare ederdi. Şeyh Türlü'de, Muabbir Hasan Efendi'de, Altay Uşşâkî Tekkesi'nde uzun zaman zakirbaşılık etmiştir. Draman, Balat, Kesmekaya Gülşenîhane, Şeyh Abbas Efendi'ye de gelirdi.

Kabakulak Sokağı'nın Sakinleri

Kabakulak Sokağı'na girince solda 1 numaralı apartmanın önündeyiz.

Bu apartmanın yükseldiği yerde daha önce var olan konakta geçen yüzyılın musiki, hat ve kültür tarihimizin iki önemli siması, Hacı Şeref (Hüseyin Şerefüddin Erarslan) ve Salâhaddin Erarslan kardeşler doğdu. Kabakulak Sokağı'na girince soldaki 1 numaralı ev, daha sonra bu kardeşlerin dayısı Yarbay Ziya Erdin'in ikametgâhı oldu. Yandaki binanın üzerine çökmesiyle yıkıldı, yerine apartman yapıldı, Erdin'in kızı da Çanakkale'ye gitti. Özbekî İsmail Efendi bu sokağın bir başka mühim sakiniydi.

Hacı Şeref (Hüseyin Şerefüddin Erarslan)

Revnakoğlu, bir notunda Hacı Şeref için (181:83) "Karagümrük'te Muhtesip İskender Mahallesi, Kabakulak Caddesi'nde ve Fatih ulemasından Mehmed Efendi Türbe-i şerîfi karşısındaki köşede, 1 numaralı evde doğdu. Fatih Merkez Mülkiye Rüşdiyesi'nden mezun olduktan sonra tapu dairesine mülâzemeten devam eylemiş, son zamanlarında tapu kâtipliğinden 1935'te emekliye ayrılmıştı. Rüşdiye tahsilini yapmakta iken sesinin güzelliği ve musikiye olan merakı hasebiyle mektebin ilâhîci başkanlığını yapmıştı... Gayet muntazam yazılmış ilâhî, şuğul, kasâid ve nevbelerle tevşihleri, eski marş ve besteleri ihtiva eden bir defteri (mecmuası) vardır. Şeyh Vasfi Efendi'den de hususî surette Türkçe kavâid okumuştur..." Revnakoğlu, Yaşar Baba'ya dair tefrikalarında Hacı Şeref'i şöyle anlatır:

> Asıl adı Hüseyin Şerefüddin olan Hacı Şeref merhum, Balat İmamı'nın en parlak çıraklarındandır. 1323 yılında ondan icazet aldıktan sonra İstanbul tekkelerinde kıyamî, devranî olarak uzun yıllar zakirlik ve zakirbaşılık etti; şarkı ve semaî de geçmişti. Karagöz oyunlarına mahsus perde gazellerini de usulü ile öğrenmiş ve yazmıştı; bunları ustalıkla okurdu. Nühüft makamında bir perde gazelini kendisinden geçmiştim. Usule vâkıf olduğundan güzel daire çalardı.
>
> Dergâhların sırlanmasından sonra mehter takımında gülbankçı ve halilezen olmuştu. O zamanlar mehterde yine halilezen olarak vazife gören rahmetli Salâhaddin Pınar eski bestelerden birkaçını ondan geçmiş ve notaya almıştı. İstanbul'un eski hayatını, hele anane hayatımızı iyi bilirdi. Klasik fasıl musikisinde şöhret yapmış sazende ve hanendelere, Türk temaşasına, tulûat tiyatrocularına, hatta tulumbacılara ait birçok hatıraları vardı. Memleket meşhurlarından çoğunu yakından tanıyordu. Merhum Osman Cemal Kaygılı *İstanbul Argosu*'nu ve *Çingeneler* kitabını yazarken Hacı Şeref'ten bilgi almak için onu sık sık ziyarete gelmişti.
>
> Gençliğinde Kâdirî, Rifâ'î tarikatlarına girdi. Sonraları Terlikçi Mehmed ve Aktör Şadi ile birlikte Yaşar Baba'dan nasip alarak Bektaşî oldu, fakat namazını niyazını bırakmadı. Babanın bu gibi vicdan işlerine karışmadığını söylerdi.

Hacı Şeref'i bir başka notunda yukarıdaki zaviyeden ilerleyerek ele alır (181:79-82):

> Rahmetli ve değerli dostumuz Osman Cemal merhum İstanbul argosu ve tulumbacılık edebiyatı üzerinde etütler hazırlarken sık sık başvurduğu, kapısını aşındırdığı canlı membalardan biri de eski bir dostu olan Hacı Şeref merhumdu, ona bir hayli doküman vermiştir. Bu fakirin İstanbul tekkeleri tarihi için faydalandığım insanların velût olanlarından biriydi. İlmî ve insanî bir işin neticelenmesi karariyette kalmış bir meselenin aydınlanması için hepimizden fazla yorulmuş ve terlemiştir. Ne biliyorsa söyler, varını yoğunu ortaya döker, bilfiil yapılacak bir iş varsa onu da memnuniyetle üzerine alır, başarıp kotarılması ve işe haceti düşenin memnun olması için sanki müsabakaya girmiş gibi çalışırdı.
>
> Kezâ Türk temaşası üzerindeki tetkiklerim sırasında İstanbul'un eski hayal ustaları, orta oyunu sanatkârları hakkında malûmat almak için bir mahfuzat hazinesi olan kafasının içinde âdeta hafriyat yapmıştım. Perde gazellerini, semaî okumasını dahi bilirdi. Piyasada unutulmuş birkaç perde gazelini bu vesile ile yalnız onda dinledim.

Hacı Şeref (Hüseyin Şerefüddin Erarslan) Mehterhane'de halîlezenlik ve gülbankçılık yaparken (181:133)

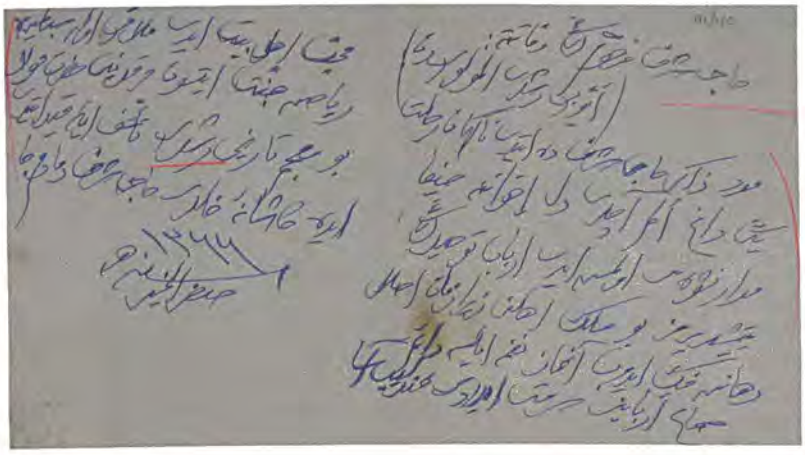
Hacı Şeref merhum vefakâr bir adamdı, çok da insan canlısı. Pek sevdiği eski dostlarından Hafız Kemal'in ölüm günü hıçkıra hıçkıra ağlamıştı.

Itrî'nin kaybolan kabrinin bulunmasında ve bugünkü münasip şekli almasında da amil olan şahsiyetler arasında Hacı Şeref başta gelir.

Reis Hilmi onun için diyor ki "Karagümrüklü Hacı şeref merhum güzel kıyam idare ederse de riyasetten haberdar değildir. Mersiye de okur, kızdırılmazsa alâdır, emsalsizdir, lâkin hiddet ederse bırakıp gider. Devran idaresi pek o kadar değildir."

Mehter takımında halîlezen ve gülbankçıydı.

Gençliğinde Eyüp - Defterdar Vezir Tekkesi ve civarının sayılı tulumbacılarından biri olarak bilinen Osman Cemal merhum, zamanının en mükemmel sporu ve her mahallenin yangın söndürme ekibi olarak faaliyette bulunan İstanbul tulumbacılarından ve onların hatırat ve edebiyatından bahsettiği yazılarını makale hâline getirmeden önce Hacı Şeref'e okumak, göstermek için üşenmeden Karagümrük'e kadar gelir, Hacı Şeref'i orada bulamazsa Defterhane'ye kadar koşup ondan alacaklarını ancak aldıktan sonra yazısını neşrederdi.

Rüşdü Üstek'in Hacı Şeref'in ölümü ardından yazdığı tarih manzumesi (181:75)

Asıl adı Hüseyin Şerefüddin Erarslan'dır. Balat İmamı Hafız Hasan Efendi merhumun birinci sınıf çıraklarındandır. Zakirbaşılık icazesi Yaşar Baba merhumdandır. (181:77: Yaşar Baba'dan aldığı icaze 4 Eylül 1337 pazar tarihlidir. 1 Muharrem 1323'te de Balat İmamı'ndan icaze almıştı.) Kıyamî, devranî tekkelerde zakirlik ve zakirbaşılıkla tanınmıştı. Son günlere kadar da camilerde yapılan bazı mevlid cemiyetlerindeki tevşihleri idare ediyordu.

İstanbul'un tanınmış şeyhleri, bilginleri, musiki üstatları, kürsü şeyhleri, eski ve yeni zakirlerle mevlidcilerin, güzel sesli hafızların, duâgûların, hatta meşhur abdalların, meczupların ve halk artistlerinin kısacık hâl tercümelerini, fotoğraflarını içinde toplayan büyük orijinal bir mecmua meydana getirmişti. Bilhassa halk folkloru üzerinde araştırma yapacaklara bulunmaz bir kaynak değerindedir.

31-1 Ocak 1947 perşembe günü ikindi namazından sonra birdenbire başlayan ve gittikçe artan bir kalp krizi neticesinde cuma gecesi sabaha karşı Allah'ına kavuştu, bu suretle de onun aşkıyla çarpan kalbini dindirmiş ve dinlendirmiş oldu. Edirnekapı dışında birinci mezar kulübesinin arkasında önceden hazırladığı ve her geçişinde ziyaret ettiği kabrine gömülüdür. Taşına yazdırılmak üzere çok değerli, fâzıl ve arif dostum Hammamî şu cevher tarihi meydana getirdiler:

Kaldı hemân dergeh-i dehrde bir hoş sedâ
Ola Şeref Hacı'nın hûr u melek yoldaşı
Cevher târîhini yazdı kalem Hayy diyü
Gitti hemân hû deyip cennete zâkirbaşı, 1947.

Babası Şeyh Hacı Hasan Efendi merhum, aslen Küçükmustafapaşalıdır, "Hacı Kalfa" adıyla maruftur. Eyüp - Selâmî Tekkesi şeyhi Selâmî Efendi'nin halifelerindendir. Nakşibendiyye ve Rifâ'iyye'den istihlâf edilmiştir. Küçükmustafapaşa'da Gül Camii'nde ve Kandiligüzel'de, bunlardan da önce Rumelihisarı'nda Arpacı ve Hacı Kemaleddin Câmi'-i şerîfinde uzun müddet müezzinlik etmiştir. 1317'de yetmiş yaşına yakın bir çağda göçmüş, Yavedud Kabristanı'nda türbesi arkasına, Osman Himayetî'nin civarına sırlanmıştır. Taşı kaybolmuştur.

Mehmed Salâhaddin Erarslan

Hacı Şeref'in küçük kardeşi Mehmed Salâhaddin Erarslan, siyakat yazısında, vakıf meselelerinde, kuyûdât-ı kadîmede ihtisası olan nadir şahsiyetlerdendi.

Doğduğu evin bir alt tarafında, yaşadığı Ahşap Minare Sokağı'ndaki 64 numaralı evde 3 Ekim 1958'de yaşı altmışındayken vefat etti. Hırka-i şerîf müezzininin ölümü şüpheli bulunup cesedi morga kaldırılmış, tahkikat ardından Edirnekapı Bayrampaşa Mezarlığı'nda defnedilmişti. Mezar taşında (181:219) "Zakir ve siyakat mütehassısı, kudretli hattat, tarîk-i Sa'dî meşâyihinden tapu mümeyyizliğinden emekli ve Hırka-i şerîf Camii müezzini Hafız Mehmed Salâhaddin Erarslan'ın rûh-ı revânı handân ola. D. 15 Mart 1899. Ö. 3 Ekim 1958" yazıyordu.

...VLİDİ ŞERİF KIRAATI

...stanbul Zakir başılarından merhum ...hacı Şeref Efendinin biraderi, İstanbul Tapu Kayıt Kalemi Mümeyyizliğinden emekli ve Hırkaişerif Cemii müezzinlerinden

SALÂHADDİN ERARSLAN'ın

52 nci vefat gününe müsadif 23.11.1958 pazar günü öğle namazını müteakip Hirkaişerif Camiinde ruhuna ithafen Hatm-i Şerif ve Mevlid okunacağından kendisini tanıyanlarla ihvanı dinin teşrifleri rica olunur.

Dayısı: Emekli Yarbay Ziya Erdin

Hırkai Şe if câmii müezzini odasında ölü bulundu

Fatihte Ahşap Minare sokağında 64 numaralı evde oturan Hırkaişerif camii müezzini 60 yaşında M. Selâhaddin Erarslan dün odasında ölü olarak bulunmuştur. Müezzinin ölümü şüpheli görüldüğünden cesedi morga kaldırılmış, tahkikata başlanmıştır.

Kendisine ait müstakil bir bahis açan Revnakoğlu, yakından tanıdığı bu dostunu dağınık notlarında şöyle anlatır (181:220-21; 217-18):

> Karagümrüklü Salâhaddin Bey merhum, Hacı Şeref merhumun on beş yaş küçük kardeşidir. 15 Mart 1314'te bir cuma günü sabahı salâ vakt-i şerîfinde doğduğu için dayısı Ziyaeddin Bey tarafından "Salâhaddin" ismi verildi. Kayserili taşçı esnafından ve Arslanoğulları'ndan Mustafa Ağa'nın Hatice Seher Hanım'dan doğma tek oğludur.
>
> 1337'de ağabeyi Hacı Şeref merhumun tapu dairesi müezzinliğinden senedât dairesine kâtip olması dolayısıyla kendisi 100 kuruş maaşla aynı camiye müezzin olmuştu. 14 Şubat 1337'de bu kadronun lağvı üzerine tapu dairesinin ketebe-i muvakkite kısmına geçmiş, birer kuruşa taşra kayıtlarını yazmaya memur edilmişti. Oradan 250 kuruş maaşla Beyoğlu tapu dairesine kâtip oldu.
>
> Dünyaya geldiği ev, Karagümrük - Muhtesip İskender Mahallesi, Kabakulak Sokağı, eski ve yeni 1 numaralı hanedir ki şimdi burada dayısı oturuyor.
>
> Not: Seferberlikte ve ona tekaddüm eden günlerde Maydonoz İsmail Reis'in idaresi altındaki tulumba takımında sandık koşardı.
>
> İlk tahsili Karagümrük'te Fatma Sultan Mektebi'ndedir, sonra Fatih Rüşdiyesi'nde okudu ve bitirdi. 1335'te kısa bir müddet zabıta hizmetinde bulundu, Dolmabahçe Sarayı'nda polislik etti. Oradan tapu dairesine geçerek Beyoğlu Sicil Muhafızlığı kaleminde vazife aldı. Sonra İstanbul Tapu Dairesi kuyûd-ı atîka kalemine nakledildi ve burada mümeyyizliğe yükseldi. 1950'de rahatsızlığına binaen emekliye ayrıldı.

Ahkâm-ı evkâfta, siyakat yazısında, kuyûdât-ı kadîmede bihakkın ihtisası vardı. Talik yazıda da kudret sahibiydi. Sırasıyla tapu dairesi, Balat - Hacı İsa, Mesih Mehmed Paşa ve Hırka-i şerîfte müezzinlikleri olmuştur.

En önce Tahta Minare şeyhi Rıza Efendi'den pek çocukken dinleyici olarak meşklerinde bulunmak suretiyle kulağını ve zevkini doldurmuş, sonra ağabeyi ile beraber Balat İmamı'na gitmişlerdir, fakat daha ziyade ağabeyinden istifade etmişti. Kendisine ilk ezan ve Kur'an talim eden de yine ağabeyi olmuştur. Mersiyenin müstesna tavrını Kara Baba şeyhi Haydar Bey merhumdan geçmişti.

Edirnekapı Belediye - Bayrampaşa Mezarlığı'nda yatıyor, kabir numarası 3441.

Revnakoğlu, Salâhaddin Bey'in vefatı arkasından şunları karalamıştı (181:378-80):

Efendim,

Ezelden ebede kadar her fani için mukadder ve muharrer bir emre imtisal ve inkıyat ederek semtimizin güzide bir insanını yani müstesna meziyetler sahibi bir şahsiyeti toprağa ve yaratanın rahmetine bırakmış oluyoruz.

Maruf ismiyle Karagümrüklü Salâhaddin Bey yahut Hafız Hattat Salâhaddin Efendi canlı bir tarih parçası artık bize veda etmiş bulunuyor. Bu tarih, kâğıda geçmemişti, şifahî hayatta yaşıyordu. Bu tarihin yaprakları dostlar meclisinde çevrilir, ciltler ve defterler dolabilir.

Salâhaddin Bey sanatkâr adamdı, güzel sanatlar sahasında ihtisas yapmıştı. Bunların başında hattatlığı gelir. Hattatlıkta Kazasker Efendi yolunun son mümessili olarak tanınmışlardan biriydi, çünkü ketebe aldığı Şeyh Abdülaziz Rifâ'î, Bakkal Hacı Arif Efendi'nin, o da reîsü'l-hattâtîn olan Muhsinzâde Abdullah Bey'in, o da Bursalı Şefik Bey'in, Şefik Bey de maruf Kazasker Efendi çıraklarındandı.

Salâhaddin Bey ilmî vesikalar bahsinde ve bizim gibi ömrünü memleketi tarihini tetkik ve tesbite vermiş kimseler nazarında mühim bir dava olan siyakat yazısı işlerinde bugün için hemen hemen yegâneydi. Ahkâm-ı evkâfta, sicillât ve kuyûdât-ı kadîme meselelerinde de böyleydi. Vesika metni okumakta, ferman, berat tetkikinde vukufu olanlar bile ona müracaat ederlerdi. Karagözden tulumbacılığa kadar her şeyi iyi bilen insandı...

Özbek İsmail Efendi

Musiki tarihimize ancak Revnakoğlu'nun notlarıyla ismi ve biyografisi geçebilen Hacı Hafız İsmail Zühdü Efendi (Özbekî İsmail Efendi) de bu mahalle ve sokağın bir başka mühim hafız, musikişinaş ve tekke şeyhlerindendir. Bu zatı kendisinden musiki de meşk etmiş olan Revnakoğlu'ndan aynen aktarıyoruz (295-97;381-90):

Özbekî İsmail Efendi: Asıl adı Hacı Hafız İsmail Zühdü Efendi olan merhum aslen Buharalıdır. Oraların tanınmış esnaf ve eşrafından Eşref Efendi'nin beş çocuğundan en büyüğüydü. Genç yaşta iken İstanbul'a geldi, hıfza çalıştı. İstanbul medrese ve mekteplerinde muntazam şekilde tahsil gördü, ayrıca Eyüp'ün değerli ilim adamlarından Attar Hoca Raif Efendi'den okudu. Hocanın yetiştirdiği pek çok talebe ve hafızlar arasında zekâsıyla daha o yaşta dikkati çekmeye başladı.

Özbekî İsmail Efendi (Hacı Hafız İsmail Zühdü Efendi) (181:392)

Dersler tamam olunca memuriyete girdi, önce Babıali evrak kalemine, sonra dîvân-ı muhâsebât dairesine kâtip oldu. Lâkin çocukluğundan beri başlayan musiki düşkünlüğü yüzünden kısa bir müddet sonra memuriyeti bırakıp kendisini tamamıyla dergâh musikisine verdi. Eğrikapılı - Evkaflı Sinek Mehmed Efendi'den meşke başladı. Zamanının büyük üstatlarından ve zakirbaşılarından ayrı ayrı istifade etti, pek çok eser geçti. Sonradan şöhret yaptığı miraciyeciliği Kâdirîhâne zakirbaşısı Hopçuzâde Şeyh Rıza Efendi'den öğrendi ve bütün miraciyeyi ondan tamamladı.

Tahsili sırasında hafız olmuştu. Sağlam ve kuvvetli hıfzı dolayısıyla İstanbul camilerindeki mukabelelerinde tam bir cüz'-i şerîf okuyordu. Kendisini seven, takip eden ve vaktinden önce minderinin etrafında toplanıp onun gelmesini bekleyen kalabalık bir cemaati vardı. Halûk, müeddep, sakin hâli gibi zakirliği de gürültüsüzdü. Usulden ayrılmayan esaslı, metotlu okuyuşları ile göze çarpardı; ruhlara tesir yapan ince, tatlı sesiyle ustalıklı, dokunaklı nağmeler yapardı.

Tarikata girişi: En önce Eyüp'te Ümmî Sinan Asitanesi postnişini Büyük Râşid Efendi'ye derviş oldu. Kısa bir müddet sonra Râşid Efendi'nin vefatıyla onun oğlu Şeyh Ali Rıza Efendi'ye tecdîd-i vuzû ederek tarikat hizmetine devam eyledi. Onun da vefat etmesi üzerine Topkapı - Pazar Tekkesi postnişini Ahmed Zarifî Efendi'den seyr ü sülûkunu tamamladı. Ve daha ziyade Ümmî Sinan Asitanesi şeyhi Ali Rıza Efendi'nin terbiyesi altında yetişmiş olduğu için onun oğlu ve yine Ümmî Sinan Asitanesi şeyhi Küçük Râşid Efendi'den tâç giydi ve Ümmî Sinan Hankahı'na zakirbaşı oldu. Şehremini'de Baruthane Yokuşu'nda Şemsiyye-i Sivasiyye'den Nazmizâde Tekkesi'nin son şeyhi Eşref Efendi'nin çocuğu Abdullah Tevfik Efendi'ye niyabeten bu tekkede şeyhlik vazifesi gördü. Bu münasebetle Taşkasap'ta yine Sivasiyye'den Zıbın-ı şerîf Tekkesi'nin yaşlı şeyhi Yusuf Rızaeddin Efendi'den usulen ve teberrüken ayrıca Sivasiyye icazetnamesi almıştı. En son kendisine Edirne'de bir tekke verilmişti, fakat gitmedi; zaten çok sürmeden tekkeler sırlandı.

Zakirbaşılığı, zikri idaresi birbirinden üstün ve kuvvetli idi. Kıyamî zakirliğinde de başarı göstermiş olmakla beraber asıl sahası ve ustalığı devran zikrinde idi, çünkü en çok Halvetî tekkelerinde bulunmuş ve oradan yetişmişti. Sakin, fakat hele sevimli, tesirli edasıyla miraciye okuyuşları, devran ortasında taksim edişleri insanın içine işlerdi.

Zamanının kudretli, bilgili zakiri, maddî manevî olgun bir şeyh efendisi olduğu hâlde dışarıdan hiç göstermezdi. Evliya ahlâkı ile herkesi kendisine meclûp eylemişti. Birisini görünce hemen gülümser, ona karşı utandıracak muhabbetler, iltifatlar yağdırırdı. Büyük küçük herkesten sevgi toplamış melek huyu onu hiç günah işlememiş masum bir hâle getirmişti. Gerçekten safvet, safiyet sahibi, halim, sakin ve hiç davası olmayan feragatli, mübarek bir insandı. Küçücük çocuklara bile elini öptürmekten çekinirdi.

Memleketi icabı burnu biraz basık olduğundan "Burunsuz İsmail Efendi" demekle ona karşı mübalağa etmişlerdi. Vefatına kadar yıllarca oturduğu Kabakulak Mahallesi'nde ise İsmail Efendi'ye "Buharalı Hoca derlerdi." Hakikaten hoca adamdı.

Kendi tekkesi olan Topkapı Pazar Tekkesi ile tarikinin asitanesi bulunan Eyüp'te Ümmî Sinan Dergâhı başta gelmek üzere Üsküdar'da Hazret-i Hüdâî, Kasımpaşa'da Hüsameddin Uşşâkî asitanelerinde ve Tophane'de İstanbul Kâdirîhânesi'nde, ayrıca Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergâhı'nda uzun yıllar zakirlik, zakirbaşılık etti. Hazret-i Hüdâî Asitanesi ile Kâdirîhâne'nin senelik miraciyelerini Hopçuzâde ile birlikte okurlardı. Cami musikisine de intisabı olduğundan mihrapta namaz kıldırması da muvaffakiyetliydi. Kur'ân-ı kerîm tilâvetinde hususî tatlı bir eda vardı; hele enderun usulü üzere kıldırdığı teravih namazlarında seleften kalma ve gelme müstesna bir tavır dikkati çekerdi. Bilhassa Fâtiha-i şerîfeden sonra okunan zamm-ı sûrelerin tertibi ve terkibi tamamıyla ayrı bir hususiyette idi. Sonları aynı mübarek kelime ile biten ayetleri seçer ve sıralardı. Bunu bilen ve bunun zevkine varan İstanbul halkının bir kısmı teravih kıldırması için onu Eyüp Câmi'-i kebîrine bilhassa davet ederlerdi. İsmail Efendi'nin bu suretle Eyüp Câmi'-i şerîfinde teravih kıldıracağını duyanlar birbirlerine söylerler ve daha iftar vaktinde câmi'-i şerîfi doldurmaya başlarlardı.

İsmail Efendi zamanın reîs-i kurrâsı Topkapı'da Ahmed Paşa Câmi'-i şerîfi hatibi ve aynı zamanda yine Topkapı'da Rifâ'iyye'den Kıllı Yusuf Tekkesi postnişini Şeyh Hafız Cemaleddin Efendi'nin Topkapı Câmii'nde hatiplik vazifesine uzun müddet vekâlet etti, ilmî değerde faydalı, güzel hutbeleri ile halkı memnun eyledi. Esasen yaşlı ve rahatsız bulunan Şeyh Cemaleddin Efendi'nin vefatından sonra da Topkapı Câmi'-i şerîfinin hatipliğine resmen asil olarak devam etti.

Tekkelerin kapanışından sonra Sultan Selim Câmi'-i şerîfi başimamı Hafız Sadeddin Kaynak'a yalnız öğle, ikindi ve akşam namazlar için uzun müddet vekâlet eyledi, zira sabah ve yatsı namazlarını Hafız Sadeddin Efendi merhum bizzat kıldırıyor, güzel sesine ve musiki kudretine vurgun müslüman cemaati bahtiyar ediyordu. Sadeddin'in kıldırdığı bu namazlara meşhur Hafız Sami de gelir, Sadeddin'in mihrabiyesinden sonra bazen kendisi de coşa-

gelip bir aşr-ı şerîf okur, dinlenilirdi, manevi safaya nail ederdi. Dergâhlar devrinde bal köpüğü renginde, ortadan kılıçlı (tek dilimli) arakiyesi üzerine düz yeşil sarardı, sarıklar toplattırıldıktan sonra beyaza çevirdi. Sedef düğmeli sadakor gömleği, uzun latası, mihraplı ve gösterişli sarığı ile tam bir ilmiye zarafetini temsil ederdi. Kendisinden Kazasker Efendi'nin bir durağını Hafız Sadeddin Kaynak ile birlikte geçmiştik (1927). 5 Temmuz 1935 Cuma günü Karagümrük'teki evinde sessiz sedasız göçtüğü zaman yaşı 75'e gelmişti. Eyüp'te Kırkmerdivenler'de yatıyor, taş konulmasını istemedi.

Kabakulak'ın Mustafa Dede

Revnakoğlu bu tekkenin dervişlerinden ve zakirlerinden Mustafa Dede için ayrı bir fasıl daha açar (213:110-113):

Mustafa Dede, asıl adı Mustafa Zühdü'dür, Karagümrük'te Kabakulak Tekkesi'nin dervişlerinden olduğu için sadece "Kabakulak'ın Mustafa Dede" derlerdi. 1280 tarihinde dünyaya gelmiştir. Mehmed Efendi adında bir zatın oğluydu. Durak okumakla tanınmıştı. Balat İmamı Hasan Efendi'den meşk ederek yetişmişti. Usule pek aşina olmamakla beraber İstanbul tekkelerinin çoğunda yıllarca zakirlik ve müezzinlik etmiştir. Şeyhinin damadı Kabakulak'ın Ali Bey'den de bir hayli eser geçmiş, ondan da ayrıca istifade eylemişti. Asabî mizaç olmasından her şeye çabuk sinirlenir, hele eserlerin yanlış ve tavırsız okunmasına hiç tahammül edemezdi. Kuş ve tavuk meraklısıydı. Horoz ötüşlerini büyük alâka ile takip ederdi. Bir tekkede zakir postuna oturdu mu başından sonuna kadar ayrılmazdı. Durak okurken bazen gözleri dolar ve hâllenirdi. Güzel genç sevgisi dikkati çekecek derecedeydi. Düşkünlüğünü bazen aşırı hâller ve taşkınlıklar şekline getirdiği olurdu.

Kısacık boylu, yusyuvarlak toparlak olduğundan kendisine tekke arkadaşları latife olsun diye "araba tekerleği" derlerdi. Zikri postunda hiç durmadan okur, bazen de kalkar zikre girerdi. Bunu bilen zakir arkadaşları zikrin sonunu daima ona bırakırlardı. Tekkelerin kapanışından sonra Eğrikapı'da Savaklar Câmi'-i şerîfine müezzin olmuştu, vefatına kadar bu vazifede kaldı.

Karagümrük'te Nureddin Asitanesi'ne, Kasımpaşa'da Hüsâmeddîn Asitanesi'ne muntazaman devam etmiştir. Son zamanlarda bir gözünü kaybettiğinden bir müddet inzivaya çekilmişti. 24 Şubat 1934 tarihinde göçtü.

Kabakulak'ın Ali Gerçek

Bu sokağın mühim bir şahsiyeti de Ali Gerçek'ti. Ali Gerçek, 1871'de Mevlânâkapı'da doğdu. Babası "Aziz Babaefendi" diye maruf olan Abdülaziz Efendi'dir. Kâdiriyye'nin Çakmak Dede koluna mensup, Kâdirî zakirbaşısı Aziz Efendi, Otakçılar'ın yerlilerinden Mehmed Ali Efendi'nin tek erkek evlâdıdır. Kara kaşlı, kara gözlü bir delikanlı olduğu için gençliğinde kendisine "Karagöz Ali Bey" diyorlardı. Son yıllarında başı hafifçe sallandığı için "Sallabaş Ali Bey" de denilirdi. İhvan arasında adı çok sevdiği annesine izafetle "Esma Bacı'nın Ali Bey"di. 22 Temmuz 1948'de vefat etti. Vefatından birkaç gün sonra Sadettin Nüzhet, Revnakoğlu'na şöyle diyordu: "Yahu sen beni bir hazineye göndermişsin, yazmakla bitiremedim 19. asrın sonlarından bugüne kadar gelen zakirlerin çoğunu hep ondan yazdım. Bir defter malûmat aldım da kendisinden bahsetmeme bir türlü razı olmuyor!"

Askerî muhassasât-ı zâtiyye kaleminde uzun müddet çalışıp emekli olan Ali Bey'in, kültür tarihimizin mühim simalarından ve bu tekkenin son şeyhinin damadı olan Ali Gerçek'in vefatı üzerine Revnakoğlu'nun "Kaybettiğimiz değerlerden klasik din müziğinin eşsiz bir üstadı Ali Gerçek" başlıklı yazısı, Ali Gerçek'in bu sokağın ve Kabakulak Tekkesi'nin de bir parçası olması itibarıyla kıymetlidir:

> Son zamanlarda aramızdan ayrılan meşhur Yaşar Baba, Zakir Celâl, Karagümrüklü Hacı Şeref, Remlî şeyhi Yorgancı Râşid gibi eşleri ve benzerleri yetişmez ve bulunmaz değerlerden Mehmet Ali Gerçek adında büyük bir salâhiyet daha ebediyete göçmüştür. Karagümrük'te Karabaş Mahallesi'nde Alime Hatun Zaviyesi yahut Kabakulak Tekkesi'nin son şeyhi Maşukîzâde İsmail Hakkı Efendi merhumun damadı ve halifesi olmasından dolayı "Kabakulak'ın Ali Bey" diye anılırdı. Şahsiyetindeki önem ve değeri şurada birkaç kelime ile hemen belirtmek mümkün değildir, fakat ondan evvel zakirbaşılığın ne demek olduğunu anlatabilir miyiz?
>
> Eski musikimizin konservatuvarı sayılan ve kendi janrı (türü) içinde en büyük üstatları yetiştiren ve bilfiil tarihe tanıtan şu tekke musikisi, tekke kültürü olmasaydı İslâm'ın ibadet dünyası muhakkak ki bugüne kadar kuruluktan ve zevksizlikten kurtulmuş olamayacaktı. Gene unutulmaması lâzım gelir ki medresenin, Bâb-ı Meşihat'ın ısrarla ve müştereken haram dediği ve daima haram tanıdığı müziği bütün teşkilâtıyla, bütün ihtişamıyla müslüman mabetlerine yerleştiren tekke telakkisidir. Zikirler, ayinler, mukabeleler şeklinde dinî ve lâhutî konserler, semavî rakslar tertip ve tesis ederek âdeta bedii bir medeniyet kurmuş ve dâhiyane bir inkılâp vücuda getirmiştir ki bütün bir batının ve kilisenin bugün bile yapamadığı fevkalâde bir iştir.
>
> İşte zakirbaşı dediğimiz bu büyük salâhiyet, bu pek muhteşem teşekkülün başında yani hiç değilse yüzden, üç yüzden başlayıp beş yüze, bazen de bine kadar artan ve yükselen bir hançere kalabalığının, tabir yerinde ise bedii bir

ihtilâlin üstünde uçan ve dalgalanan hâkim bir ses... Daima dolgun ve olgun tavrıyla, bazen "hû" ismiyle, bazen şehadet parmağının ucuyla ve çok kere de "Hayy yâ hû" diyerek bu sevkü'l-ceyşi idare eden ve bir usulde bir tempoda okutan hakikaten velût, müstesna bir kudret, yani pek liyakatli, tecrübeli bir baş, daima üstünlük gösteren usta bir şef, diğer bir anlatışa göre kafasında en aşağı 300 ilâhî, şuğul ve tevşih bulunan sesli hazine. Bütün bunları çeşitli besteleri ve türlü tavırları ile bilmek, kendine mal etmek de kâfi değil, gene bunları birçok talebeye belki notasız, fakat diz döverek ve yıllarca uğraşarak metotlu ve esaslı surette geçmiş olması da lâzım. Bu üstatlardan olarak gösterilecek yegâne şahsiyetti.

Ali Gerçek (213:114)

Sadettin Nüzhet merhum *Türk Musikisi Antolojisi*'ni yazar ve bu naçiz kalemim de yıllardan beri uğraştığı İstanbul tekkeleri tarihini tamamlamaya çalışırken ikimiz de onun bilgisinden bol bol her türlü faydalanmıştık. Öğrendiğimiz birçok meçhuller ve unutulmuş değerler arasında belki yüze yakın zakirin, zakirbaşının ve kıyam reisinin (ayakta yapılan bir nevi zikrin ritmik ve estetik bakımdan pek önemli olan hususî tavırlarını ve ahengini sesiyle ve hareketiyle idare eden büyük bir salâhiyet) hâl tercümesi, irtihal tarihleri, meslek muhitindeki yeri ve değeri, hatta bugün yola gitmiş bazı tekkelerin cümle kapısı tâkındaki birçok değerli şairlere ait nice parçalanmış kitabeler hep onun lutfuyla bir tek yaprağı silinmemiş bir sicil kadar sağlam kafasından ve hafızasından tesbit edildi.

Sadettin Nüzhet, antolojiye koymak için merhumun kendisinden tamamıyla ve bir türlü alamadığı hâl tercümesini benim daha önceden tesbit ettiğim notlardan kısaltarak yazdıktan sonra kıymet ve şahsiyeti hakkında şunları söylüyor: "Ali Gerçek son devrin değerli kıyamî zakirbaşılarından ve en iyi kısm edenlerden de biri idi. Mahfuzatının çokluğu ile ve idare hususundaki kabiliyeti ile de temayüz eden bu zat bilhassa Kâdiriyye tekkelerinde uzun müddet zakirbaşılık etti. Bugün de camilerde yapılan mevlid cemiyetlerinde baştevşihçilik etmektedir."

Hakikaten böyle idi. Tekkelerde toplu ayin icrasının yasak edildiği tarihten bugüne kadar İstanbul camilerinde yapılan tevşihli mevlid cemiyetlerinde onu dört gözle beklemişlerdir.

Ali Bey'i çocukluğumdan beri tanırım. Okurken, idare ederken ve öğretirken bile her nerede görsem daima diz üstünde gözler kapalı, eller göğüste ibadet huzuru içinde buldum. Bir defa olsun ayağını uzattığını değil, bağdaş kurup oturduğunu gören olmamıştır. Ruhu şad olsun.

Kabakulak Tekkesi - Alime Hatun Tekkesi

Kabakulak Sokağı'nda sadece haziresi kalmış olan Kabakulak Tekkesi'nin (Alime Hatun Tekkesi) önündeyiz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1600 ada, 154 parsel)

Mustafa Âhî'nin sekiz dilimli Kâdirî tâcı

Daha ziyade Fatih Karagümrük muhitinde teşkilâtlanan Kâdiriyye tarikatının "Âhiyye", diğer adıyla "Resmiyye" kolunun merkezi bu sokakta, Kabakulak Sokağı'nda başladı. Bu şubenin "Âhiyye" ve "Resmiyye" diye adlandırılması, kurucu karakter Mustafa Efendi'nin şiirlerinde "Âhî", bazen de "Resmî" mahlası kullanmasından ileri gelir. Revnakoğlu kayıtlarına göre tekkenin arsası, kadılardan Mestçizâde Osman Efendi'nin konağının bulunduğu yerdi. Mestçizâde'nin vefatıyla yıkılan konağın arsası kızı Alime Hatun'a kalmış, tekke 1821-22'de vefat eden Alime Hatun tarafından ikinci eşi olan Şeyh Mustafa Âhî adına bu arsa üzerinde 1789-90'da yükseltilmişti (117:15,23):

Mustafa Âhî'nin on iki dilimli Kâdirî tâcı

> Hırka-i şerîf kurbünde Muhtesip İskender Bey Mahallesi'nde, kurb-ı Karagümrük. "Mustafa Âhî"den galat olarak "Ahu Efendi Tekkesi" diye de yazılagelmiştir. Alîme Hatun'un babası kadılardan Mestçizâde Osman Efendi adında bir zat imiş, zengin imiş. Dergâh arsası kadı (efendinin) konağı imiş; kadının vefatından sonra yıkılarak arsası kızı Alime Hatun'a kalmıştır. Dergâh bu arsaya 1204'te [1789-90] bina olunmuş ve Mustafa Âhî'ye izafe edilmiştir. Mustafa Âhî aynı zamanda Sarmaşık'ta validesi Ayşe Hatun'un yaptırdığı diğer tekkede de şeyh bulunmaktadır.
>
> Not: Bu tekkenin dervişleri ekseriya saçlı olurlardı. Hemen her hafta tevhîd-i şerîf kudümle başlar, kudümle devam ederdi.

Mustafa Âhî'nin kendi şeyhinden giydiği tâç sekiz terkliydi. Mustafa Âhî ayrıca on iki terkli, asabesi biraz uzunca ve üstü Bağdat güllü bir tâç geliştirmiştir, bu son tâca Resmî tâcı denir. Halifelerinki turuncu renkte ve sekiz terklidir. Eşrefî gülü takarlar. Biatlı dervişler de bütün Kadirîlerde olduğu gibi arakiyeleri üzerine büyük gül dikerler.

Mustafa Resmî'nin önce eşi Alime Hatun'un burada yaptırdığı Kabakulak Tekkesi'nde, ardından annesi Ayşe Hatun'un inşa ettirdiği Sarmaşık'taki Şeyh Resmî Tekkesi'nde postnişinliğiyle başlayan tekke faaliyetleri, damadı Şeyh Seyyid Şemseddîn Efendi'nin

Kabakulak Tekkesi'nin karşısında şimdi bulunmayan şeyh dairesinin yıkılmadan önceki fotoğrafı (Encümen arşivinden)

başına geçtiği Hırka-i şerîf'te Keçeciler Caddesi'ndeki Şemsi Efendi Tekkesi ve yine bu civarda Karabaş Camii'nin arkasında bulunan Mestçi Şeyh Ali Efendi Tekkesi ile ikinci genişlemesini temin etti. Üçüncü halka olarak Fatih'te Nişancı Mehmed Paşa Tekkesi, Mevlânâkapı'da Peyk Dede Tekkesi, Hasköy'de Abdüsselâm Tekkesi, Firuzağa'da Ayaspaşa Tekkesi, Fatih'te Çenezâde Tekkesi ve Eyüp'te Abdülkadir Hâkî Baba Tekkesi ve diğer birkaç tekke ile Kâdiriyye'nin Âhiyye şubesi İstanbul'daki teşkilâtlanmasını tamamladı.

Tekkenin "Kabakulak" adı, Muhtesip İskender Mescidi yanına bir çeşme yaptırmış olan Kabakulak Mustafa Ağa'dan kaynaklanır. Bu çeşmenin bitişiğindeki mescit ve karşısındaki tekke daha çok "Kabakulak" ismiyle meşhur olmuştu.

Mustafa Âhî, ismi eşi Alime Hatun'a da izafe edilen bu tekkede ancak iki yıl kadar şeyhlik yapabildi, ardından Kıbrıs'a sürüldü ve orada 1792'de vefat etti. Magosa'da yüksek bir tepenin üzerinde Ağlayan Dede Türbesi'nde medfun olan Mustafa Âhî'nin mezarında her yıl bir defa Kâdiriyye ayini icra ediliyordu (117:17): "Mustafa Âhî, Kıbrıs'a yakın Magosa adasına bağlı Leymun kazasında yüksek bir tepenin ütünde medfundur. Burada senede bir defa Kâdiriyye ayini icra olunur." Kendisi, Akarcalı Mustafa Kerimî Efendi'nin halifesiydi. Akarcalı Mustafa Kerimî Efendi, Tophane'de İlyas Çelebi Tekkesi'nde medfundu (117:13): "Mustafa Âhî b Ya'kûb, Mustafa Kerimî b. Şeyh Ahmed'in halifesidir, o da Mustafa Gavsî b. İbrâhîm'den, o da Şeyh Mehmed b. Ahmed Akîl el-Kâdirî'den müstahleftir; ayrıca Şâzeliyye'den de teberrük suretiyle icazetname almışlardır."

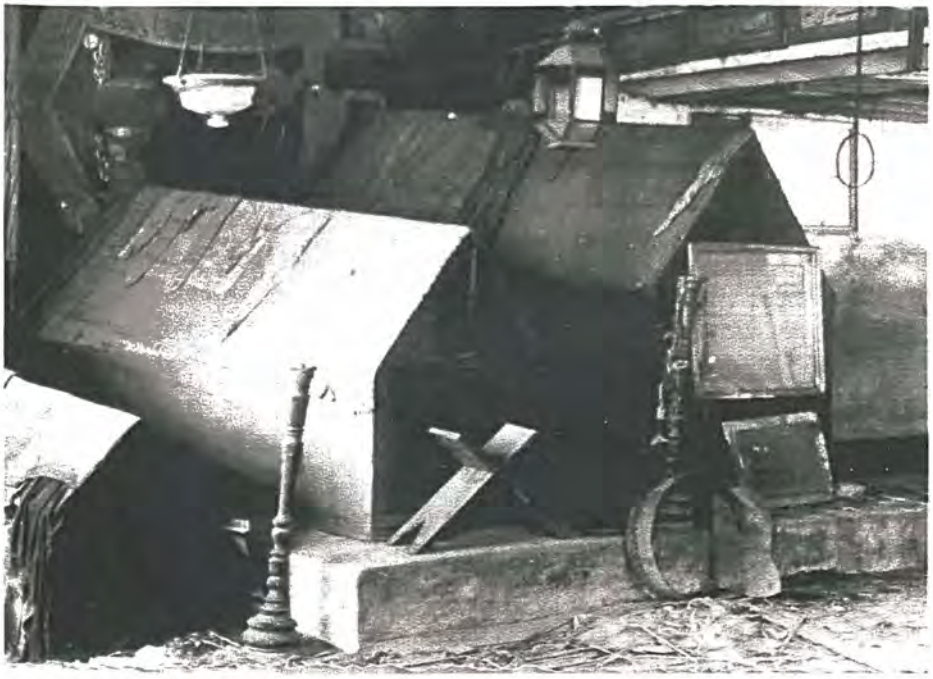
Kabakulak Tekkesi'nin şimdi bulunmayan tevhîdhanesinin fotoğrafı (Encümen arşivinden)

Kaynaklar Mustafa Âhî'nin Kıbrıs'a sürülmesini açıkça izah etmez. Sürgüne Alevî-meşrep hâli yol açmış olabilir. Kendisine "Kızılbaş" diyenlerin olduğunu, bazen de bunu yüzüne karşı söylediklerini kaydeder. Revnakoğlu notlarında bu vaziyete dair bir anekdot nakleder (54:8):

> Mustafa Âhî hazretleri Alevî-meşrep olduğu için halk arasında kendisine "Kızılbaş" derlerdi. Bunu bazen yüzüne karşı söyleyenler olurdu. Bunlara bir ders vermek için bir gün kırmızı bir bakır alıyor, ekmekçi fırınına gidiyor. O vaktin fırıncıları Rum Arnavutlarıymış, Koska Arnavutları.
>
> - Fırın yanıyor mu? Ekmek salacak mısınız, diye soruyor.
>
> Elindeki bakırı verip fırına attırıyor. Fırının ateşi ile kap kıpkırmızı bir hâle geliyor. Kürekle çıkartıyorlar.
>
> "Destur yâ pîr! Azamet-i Hudâ-râ tekbir!" diyerek kafasına cazır cazır geçiriyor:
>
> - Kusura bakmayın, Kızılbaşlığımızın icabı diyor.

Tekkeye ait bir mecmuada bu sürgünün sebebi yukarıdaki menkıbenin bir başka varyantıyla daha açık anlatılır (156:55):

> ... Zamanın meşâyihi çekemeyip bir hafta başından tâcını almak üzere mukabele günü dergâha gelmişler. Müşarünileyh hazretleri de bu hâli keşf ederek kahve nakibine: "Şu tası al, ben ism-i hûdan sonra zikirde devranî ism-i Hayy'a devr edince ateşten indir, kıpkırmızı olduğu vakit getir" diyerek emretmiş. Kahve nakibi emir mucebince zikir ism-i Hayy'a devr edince derhâl kız-

Kabakulak Tekkesi'nin şimdi bulunmayan türbesinin 1939 tarihli fotoğrafı (Encümen arşivinden)

> mış tası getirmiş. Hazret de derhâl tâcını çıkararak kızarmış tası başına gelen meşâyihin de huzurunda giymiş ve gayet ruhaniyetli bir mukabele olmuş. Ba'de'l-mukâbele tas başında olarak gelmiş, odada postuna oturmuş. En ziyade aleyhinde bulunan ve o vakitte meşâyih içinde sözü geçen Ordu şeyhine hitaben: "Erenler, çok yoruldum, şu tası başımdan alınız" demiş. O da tasa el uzatınca eli yanarak uf demiş ve elini çekmiş. Aziz hazretleri de: "Yahu sen bir bakır tası başımdan alamadın, erenlerin giydirmiş olduğu tâcı nasıl alırsın?" demiş... Nihayet yolunu bularak Kıbrıs adasına Magosa'ya nefyettirmişler...

Şeyh Mustafa Âhî'ye işaretle ism-i "Hayy" makamında "Âhî" denilerek zikir yapıldığına dair duyumlar alan Kâdirîhâne şeyhi Muhyiddin Efendi, *Mâ-Hasal-ı Ömrüm*'de bu hususu şiddetle tenkit etmişti.

Mustafa Âhî'nin sürgün döneminde halifesi Şeyh Ali el-Kadrî Efendi, önce vekâleten, kurucu şeyhin vefatıyla da asaleten bu tekkenin şeyhliğini yürüttü (117:11-12)

> Şeyh Ali el-Kadrî Efendi merhum: Mustafa Âhî'nin halifelerindendir. Kendisinin Magosa nefyi üzerine yerine şeyh olmuş, bir müddet vekâleten bulunmuş, Mustafa Âhî'nin Magosa'da vefatı üzerine asaletle tayin edilmiştir. 5 Receb 1243'te [22 Ocak 1828] göçerek civarında aynı isimle Kabakulak Camii denilen Muhtesip İskender Ali Bey'in yaptırdığı câmi'-i şerîfin haziresine gömülmüştür. Bu zatın vefatından sonra Kabakulak Tekkesi'nin şeyhliği Mustafa Âhî'nin kardeşi Süleyman Sâfî'ye verilmiştir.

Hazirenin ortalarında yerde, moloz altında, ortasında iki parça olmuş, dar yüzlü, mistarlı, beyaz mermer şahide; başında Kâdirî tacı, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Merhûm ve magfûrun leh tarîk-i Kâdirî'den muktedâ-i sâlikîn Kabakulak şeyhi Alî el-Kâdirî Efendi kuddise sırruhu hazretlerinin rûh-ı şerîflerine rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha, fî 5 Receb 1243 [Tesbit tarihi 1941]

1955 Temmuzundaki son tetkikimde taşı yerinde bulamadım.

Şeyh Ali el-Kadrî Efendi'nin vefatından sonra Kabakulak Tekkesi'nin şeyhliği Mustafa Âhî'nin kardeşi Süleyman Sâfî'ye (ö. 1837), daha sonra Süleyman Sâfî'nin damadı İsmail Maşukî Efendi'ye (ö. 1854-55), ardından İsmail Maşukî Efendi'nin oğlu Şeyh Mustafa Sabri Efendi'ye (ö. 8 Mayıs 1888) geçti.

Mustafa Âhî'nin kardeşi Şeyh Süleyman Sâfî Efendi'nin kendi damadı İsmail Maşukî dışındaki halifeleri şu kimselerdi (117:16): Tiryakî Sa'îd Aşkî Efendi (Peyk Dede şeyhi), Ahmed Fâiz Hulûsî Efendi (Mahkeme başkâtibidir. Şeyhzâdesi Mustafa Sabri'ye çocukluğunda vekâlet eylemiştir), Şeyh Ali Efendi (Trabzon'da şehit edilmiştir.)

İsmail Maşukî Efendi'nin H.1271 [1854-55] tarihinde vefatıyla posta oğlu Mustafa Sabri Efendi (Maşukîzâde) oturdu (117:19,21):

Şeyh Mustafa Sabri Efendi (Maşukîzâde), dervişane harekette bulunur fukarâ-i sâbirînden bir güzel zat olup selef-i sâlihîn isrine tabi, gül, kemer, tâc-ı şerîf işler idi. Mezbûrun terbiyesi Şeyh Kadrî'den olup istihlâf edeceği zaman nâ-mizâc olup cemiyette hazır ve musammem olmamakla haber gönderir ki o mecliste ihtiyar olduğu hâlde hazır bulunan bir şeyh tarafından bi'l-vekâle giydirsin diye. Küçük Piyale şeyhi Halil Efendi'yi tensip ederler, giydirir. Badehu bunun dahi arası çok geçmez vefat edince icazesini dayısı bulunan Şeyh Havuçzâde Haydarîhâne şeyhi Süleyman Efendi vermiştir. Nâ-mizâc olduğundan Rumelikavağı'nda irtihal edip cenazesini İstanbul'a tekkesine nakil ile pederi yanına içeriye defn ederler: 26 Şaban 1305 - 25 Nisan [1304] pazartesi [8 Mayıs 1888]. Henüz kırk yaşında idi, gaybûbeti hakikaten mûcib-i eseftir.

Not: Hasköy'deki Abdüsselâm Tekkesi şeyhi Mehmed Hâlid Efendi, Şeyh Mustafa Sabri Efendi'den müstahleftir.

Son şeyh, Mustafa Sabri Efendi'nin küçük kardeşi İsmail Hakkı Efendi (Koray) idi. Kendisini 20 Haziran 1888'de Haydarîhane Kâdirî Tekkesi'nin şeyhi olan dayısı Şeyh Havuç (Süleyman Efendi) posta çekti, duasını Nureddin Tekke şeyhi Gâlib Efendi yaptı. Revnakoğlu bu son şeyhi şöyle tarif eder (117:18,20):

Tekkenin son [şeyhi] bulunan Hakkı Efendi hakikaten âşık ve kemal sahibi bir insandı; tam manasıyla ve bütün hâliyle tekke şeyhiydi. Mehabetli, celâdetli görünüşü, kuvvetli nazarları vardı; omuzuna dökülen örülü saçlarını tekkelerin seddinden sonra da ölünceye kadar kestirmedi ve teessüründen yıllarca

sokağa çıkmadı. Erzurumlu Şeyh İbrahim Efendi ile beraber bilhassa kıyam ism-i Hayy'ında Hâkî Baba'nın nutuklarından okuyarak beraberce mazhar vurmaları görülecek bir âlemdi. Boş saatlerinde nevâfil ibadetle meşgul olur, taç, kemer ve tığlı gül işlerdi; bunu Peyk Dede şeyhi Tiryakî Saîd Aşkî Efendi halifelerinden Zakir Mehmed İzzet Efendi'den öğrenmişti. 1935 Kânûn-ı sânî 31 çarşamba günü göçtü, Zülâli Çeşmesi'nin arkasında Erzurum Kâdiriyye meşâyihinden Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Mustafa Kemaleddin Efendi'nin yanında yatıyor. Yeni harflerle yazılı baş taşının üst kenarına Kâdirî gülleri işlenmiştir: "el-Fâtiha - Kabakulak'ta Kâdirî Tekkesi şeyhi İsmail Hakkı Koray burada medfundur. D. 1854, ö. 1935"

İsmail Hakkı Koray'ın halifeleri şu kimselerdi (117:24): "Büyük oğlu Abdürrezzak Efendi, damadı merhum Zakir Ali Bey (Mehmed Ali Gerçek), kızkardeşinin oğlu Şemseddin Efendi, onun ağabeyi Nuri Efendi, Hafız Nuri Efendi (Eceabat müftüsüdür), Şeyh Resmî Efendi (merhum Firuzağa'da Ayaspaşa Tekkesi'nin şeyhidir), Mehmed Fikri Efendi (Çenezâde Tekkesi'nin son şeyhi), Hafız İsmail Zühdü Efendi (Küçük oğlunun kayınpederidir; Rifâ'iyye'den de müstahleftir)

Muhtesip İskender Ali Camii - Kabakulak Camii

Kabakulak Tekkesi haziresinin karşı tarafında Muhtesip İskender Ali Camii (Kabakulak Camii) ve Çeşmesi önündeyiz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1520 ada, 6 parsel)

Revnakoğlu burasını 29 Mayıs 1953'te İstanbul Radyosu'nda saat 18'de bir rehber diliyle (105:126): "Muhtesip İskender Bey: Karşısındaki Kabakulak Caddesi'nden aşağı iniyoruz. Sokağın sonuna doğru solda ve Kâdiriyye'den meşhur Kabakulak Tekkesi'nin karşısında "Ebü'l-Feth Sultân Muhammed Han hazretlerinin ihtisap ağası İskender Bey'in yeni tamir gören küçük camii. Kendisi de orada medfun. "Muhtesip İskender" isimli koca bir mahallesi, camii, çeşmesi var. Lâkin halk buraya "Kabakulak Camii" diyor, çünkü Kabakulak Mustafa Ağa isminde hayır sahibi, camiin yanına bir çeşme yaptırmış, adını da camiye bırakmış" şeklinde kısa bir ifadeyle anlatmıştı. Bir başka dosyasında bu camii teferruatıyla ele alır (174:16-18):

> Fatih'in ihtisap ağası (emniyet amiri) İskender Ali Ağa yaptırmıştır, "Muhtesip İskender Ali Bey" denilir. Hazirede kapıdan girince sağ tarafta ve orta kısımda yatıyor. *Hadîka*'nın "Kabir taşında bir hançer resmolunmuştur" diye yazması yanlıştır.
>
> Not: Bani İskender Bey'in mezarı eski tarzda, büyükçe mermer kapaklı olup baş ve ayak şahideleri gayetle kalın ve yuvarlaktır, ustuvane şeklinde başlıksız yapılmıştır. Her ikisinin de üzerinde hiçbir yazı ve resim yoktur. Binaenaleyh *Hadîka*'nın bahsettiği hançer resmi, İskender Ali Bey'in mezarına ait olmayıp H.1016'da genç yaşında vefat eden Mehmed Bey'in dört köşeli, uzun baş şahidesindeki manzum kitabenin altında görülmektedir, kabzası ziynetli ve nakışlıdır, taşın mailen alt kenarına kabartma olarak resmolunmuştur. Toprağa yakın tarafta bulunduğundan son tamirde çıkan molozların altında kalmıştı. Bu defa eşeleyerek ortaya çıkardım. İskender Bey'in Fatih'ten müsaade alarak Fatih Camii'nden artakalan enkaz ile bu mabedi yaptırdığı söylenilir. Kendisi fetihten yedi sene sonra göçmüştür. Nitekim Ömür Yoğurt'un sahibi Ali Bey'in hükûmete müracaatı üzerine cümle kapısının yanında 5 metre boy ve 4 metre derinlikte bir kazı yapılmış, burada o devrin yapılarına ait bir hayli muntazam kesme taşlar ve sütun parçaları çıkmıştır. Yine bu arada taşlarla doldurulmuş 26 metre boyunda bir kör kuyuya rastlanılmıştır.
>
> Câmi'-i şerîfin ikinci defa yeniden yapılışında nakış meydana getirdiği söylenilen ve taşında yazdığına göre Kayseri kazasından Tavlusunlu Nakkaş Bekirci oğlu (belki Beygirci oğlu olmalı) Seyyid Mehmed Ağa, H.1251 tarihinde göçmüş, minarenin on metre kadar yanına gömülmüştür. H.1240'ta vefat eden yeğeni Ahmed Ağa da yanında yatmaktadır.

Yine minare yanında görülen üstü ve etrafı açık sanduka şeklindeki iki mezarın Fatih ordusu şehitlerinden olduğu rivayet edilir.

Mescid-i şerîf, kapısı yanına bir çeşme yaptıran Kabakulak Mehmed Mustafa Ağa'nın namıyla şöhret bulmuştur. Yerleşmiş halk rivayetlerine göre, Kabakulak Mehmed Mustafa Ağa, Fatih'in adamlarındandır, haberci olarak İskender Bey'in yanında çalışmıştır, onun mesai arkadaşıdır. Pek mühim olan bu haber alma işinde ve Fatih'in hususî hizmetinde daima kulak kabarttığını telmih maksadıyla kendisine "Kabakulak" denilmiştir, hastalıkla ilgisi olduğundan değil.

H.1020'de Balat kapısından çıkan ve üç gün üç gece süren büyük yangında tamamıyla yandıktan sonra o vaktin kethüda kâtibi Halil Efendi tarafından yeniden yaptırılmış ve minber kondurularak cami hâline getirilmiştir, mahallesi vardır.

1943'teki ikinci dünya harbi içinde İstanbul'un birçok camileri arasında burası da Ofis'in un ambarı olarak kullanılmıştı, iki sene sürdü.

Revnakoğlu bu caminin haziresinde yatanları da tesbit eder (174:20-21):

Hadîka'nın yanlış olarak İskender Bey'in kabri diye gösterdiği Mehmed Bey'in mezarı: "Şahidesizdir, sanduka kaidesi şeklinde yapılmıştır. Kitabe baş tarafta, önde, nesih yazı ile üç sıra üzerine yazılmıştır. Enine boyuna mistarlı olup her mısra ayrıca mistar içine alınmıştır. Kelimelerin birkaçı ve bazı harfleri istihdam sıfatına göre ve pek ustaca tertip edilmiştir, devrinin güzel yazılarından sayılır. Hazirenin son defa mahalle halkınca tanzimi sırasında kitabe taşının yerinden oynatılarak şuraya buraya rast gele yere konulup kaldırılmasından beşinci mısra yazısı kırılmıştır. Parçaları bulunamadığından okunamayacak hâldedir. Kitabenin kalan kısmı şudur:

Doğdu rıhlet şemsi çün merhûm Muhammed başına
Yazın altın hallile târîhi kabri taşına

Cihân-ı bî-vefânın gör cefâsın
Yine bir mâtem etti halka peydâ

Muhammed hem ... şeyh
Bekâ iklîmine azm etti tenhâ

Tolundu dideden ol gevher-i pâk
Sanasın âfitâb-ı âlem-ârâ

Yanıp nâr-ı firâka vâlideyni
Pür oldu âh u hasretle ehibbâ

Kanı ol nev-resîde nûr-ı dide
Kanı ey şâh ol server dil-ârâ

Elbistanlı Taftafzâde Ali Avni Efendi Hoca (174:544)

Kodu çün raht u bahtın bu cihânın
Onun nûr ede kabrin Hak taâlâ

Kamu ma'sûmların ol mefhariydi
İlâhî merkadin kıl cennet-âsâ

Yazıp dâî kulun ol demde târîh
Dedi rahmet kıla cânına Mevlâ, 1016.

Çeşmeyi yaptıran Murad Ağa'nın kabri (174:22-23): Çift şahideli, ustuvaneli, başlıksız, mermer kapaklı, mermer kaideli, muntazam, sağlam bir mezardır. Hazirenin en göze çarpan yerindedir. Son tamirde avlu duvarının caddeye bakan yüzünde açtırılan yeni hacet penceresinin önüne rastlamaktadır, fakat bu zatın önünde yeniden tamir gören beton mezarın Kabakulak'a ait sanılması tamamıyla yanlıştır. Hacı Murad Ağa ismiyle bilinen bu zat, Darüssaade ağası Mehmed Ağa Câmi'-i şerîfinin tekkeye açılan kapısı karşısında ve Mehmed Ağa Tekkesi'nin üstünde bir katlı, merdivenli yüksek ahşap evde otururdu. Bu mahallenin eskilerinden bulunuyordu. Kendisinden sonra vefat eden ailesi, kızları, çocukları hepsi bu hazirede pencere önünde defnedilmiştir: Muntazam mermer pehleli, şahideli, başlıksız, yuvarlak, uzunca, mistarlı mermer taş, güzel bir sülüsledir: "Hüve'l-Bâkî - Fi'l-asl Vidin ahalisinden olup bazı taşra memuriyetlerinde istihdam olunarak bir müddetten beri Der-i aliyye'de tavattun etmiş ve bu câmi'-i şerîf ile çeşmenin inşa ve ihyasına muvaffak olmuş olan hânedân ve muhibb-i ulemâ vü dervîşân merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr el-Hâc Murad Ağa'nın rûhıyıçun fâtiha, Zilkade 1259"

Kabakulak Câmi'-i şerîfi haziresinde, 18 cm kalınlığında, başlıksız, aşağıya doğru incelmiş, ortadan kırık ve ayrı, mistarlı cesîm mermer taş (174:22):

el-Bâkî

Gül-i ser-sebz-i nahl-i devha-i âl-i Benî Hâşim
Müderris zü'l-haseb Mâzenderânîzâde'yi Mevlâ

Gülistân-ı cemâle da'vet etti dâr-ı fânîden
Denî dünyâya âlî zâtın onun görmedi ahrâ

Geçirdi ömrünü ahkâm-ı şer'-i cedd-i pâkinde
Şefâ'at-hâhı şer'-i Hazret-i Şâri' ola ferdâ

Nüzûl edip semâdan bir firişte dedi târîhin
Bekâda Seyyid Abdülbâkî'ye rahmet ede Mevlâ, 1165.

Yerde, ortadan kırık ve ayrı, başında Kâdirî tâc-ı şerîfi, dar yüzlü, mistarlı mermer taş (174:22): Merhûm ve magfûrun leh, tarîk-i Kâdirî'den mukte-

dâ-i sâlikîn Kabakulak şeyhi Ali el-Kadrî kuddise sırruhu hazretlerinin rûh-ı şerîflerine rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha, Recep 1243"

Revnakoğlu notlarını kaleme aldığı sırada Muhtesip İskender Camii'nin imam ve hatibi Elbistanlı Ali Avni Efendi Hoca'ydı (174:318-10):

Elbistanlı Ali Avni Efendi Hoca (Taftafzâde): Doğumu H.1298. Memleketinde ibadetle meşgul olan Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. Hacı Mustafa Efendi 1325 yılında Sivas'ta eşkıya baskınına uğrayarak şehit edilmiştir.

İbtidaî, rüşdî tahsilini memleketinde yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş, eski İstanbul müftüsü Mehmed Fehmi Efendi'den icazetname almıştır. Daha sonra Süleymaniye Medresesi'ne girmiş, oradan da Maraş Darülhilâfesi müderrisliğine tayin edilmişse de gitmediğinden müstafi sayılmıştı. Sonra İstanbul'da sebze halinde Salih Ağa Câmi'-i şerîfinin imam ve hatibi olmuş, cami yanınca Karagümrük'te Muhtesip İskender - Kabakulak Câmi'-i şerîfi imam ve hatipliğine gönderilmişti. 1341 yılından beri buradadır. Pek sevimli, mübarek bir zattır, tecerrüt âlemindedir.

Tahta Minare Tekkesi

Eski Ali Paşa Caddesi'nden inerken solda Ahşap Minare Sokağı'na giriyoruz, sol başta şimdi üzerinde 31 numaralı Nur Apartmanı bulunan Tahta Minare Tekkesi önündeyiz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1528 ada, 42 parsel)

Burada (174:52-54) daha önce Şeyh Muslihuddin-i Tavîl-i Kocavî'nin yaptırdığı ve kaynaklarda "Apardı Kocavî Mescidi" ve "Tahta Minare Mescidi" diye geçen bir mabet vardı. Tahta Minare Mescidi yandıktan bir müddet sonra buranın imamı bulunan Hattat Şeyh Mehmed Salih Efendi tarafından arsası üzerine bu defa 1276'da [1859-60] Rifâ'î dergâhı yapıldı.

Mahmud Cemaleddin Efendi'nin damadı, tevhîdhane ile Şeyh Salih ve oğlu ve Ali Rıza Efendi'nin, validesi Feride Hanım'ın ve Feride Hanım'ın kapı yoldaşı Hacı Hanım'ın mezarlarının bulunduğu türbeli bahçe tekkelerin seddinden sonra Evkaf'tan satın almış, tevhîdhane kısmını 1942'de ev hâline getirmiş, türbenin yerini de çiçekli çimenli güzel bir bahçe şeklinde tanzim etmişti. Damadın vefatıyla vârisler tekkeden kalan kısmı ve türbeyi tamamıyla kaldırıp yerine başta kaydettiğimiz iki köşeli kocaman apartman yaptılar (1963)

Revnakoğlu önce mescit ve tekkenin kısa bir tarihine yer verir (174:52-54):

> Tahta Minare Tekkesi, "Ahşap Minare" de denilir, aslı "Tahta Minareli"dir. Aslında mescit olarak yaptırılmıştı. Eski kayda göre Hırka-i şerîf kurbünde, Akseki Mahallesi'nde, yeni teşkilâta göre Kabakulak - Muhtesip İskender Mahallesi'nde ait bulunmaktadır. Banisi Şeyh Muslihuddin Tavîl, Kocavî yani Kocaelili - İzmitlidir. Bu zatın oğlu Mehmed Muhyiddin Efendi'dir ki "Şeyhzâde Mehmed Efendi" diye bilinir, Kadı Beyzâvî tefsiri üzerine gayet muteber bir haşiyesi vardır. H.951'de göçmüştür. Hoca Hayreddin Mahallesi'nde Fevzi Paşa Caddesi açılırken yola giden Fındıkoğlu Câmi'-i şerîfinin haziresinde yatıyordu, artakalan kemikleriyle Edirnekapı haricine, Halebî civarına naklolunmuştur.
>
> Tahta Minare Mescidi yandıktan bir müddet sonra buranın imamı bulunan Hattat Şeyh Mehmed Salih (babası İbrahim) Efendi tarafından arsası üzerine bu defa dergâh-ı Rifâ'î olarak H.1276'da yeniden ihya edilmiştir.
>
> Şeyh Salih Efendi, Karagümrüklüdür, H.1203'te burada dünyaya gelmiştir. Şehzadebaşı'nda İbrahim Paşa Medresesi'nde okumuş, icazet almış, Şehzade Câmi'-i şerîfine müderris tayin edilmiştir. *Salât-ı Kemâliyye* şarihi Üsküdarî Şeyh Mehmed Nuri Efendi'nin halifelerinden ve meşhur Hattat Râkım'ın ağabeyi İsmail Zühdü'nün çıraklarındandır. "Şems" mahlaslı ilâhîleri vardır:

Hâzin-i kenz-i dekâyık bize Rifâ'îler derler
Vâkıf-ı remz-i hakâyık bize Rifâ'îler derler
Şemsiyâ vâris-i nakd-i ulûm-ı evliyâyız biz
Bende-i âl-i abâyız bize Rifâ'îler derler

Tekkenin taamiyesi olmadığından Kelâm-ı kadîm yazmakla geçinir ve fukara doyururmuş. İstanbul Rifâ'î dergâhlarında mihrap üstündeki ism-i pîrlerle bazı evrâd-ı şerîfler onun sanatlı kaleminden çıkmıştır. 1296 Şevvalinde göçmüştür, tekkenin türbesinde yatar.

Kendisinden sonra şeyh olan oğlu Zakirbaşı ve Bestekâr Ali Rıza Efendi de musikimize hizmet etmiş değerli şahsiyetlerden biridir. Kubbe şeyhi Molla Bey'den hilâfet almış ve Zekâî Dedeefendi'den yetişmiştir. Notayı pek iyi bilmemekle beraber iyi bir hanende, iyi bir kıyam zakiriydi. Şeyh Rıza Efendi'nin bestelenmiş şiir ve ilâhîleri evvelce tekkelerde okunurdu. 8 Muahrrem 1321'de veremden öldü, tekkede babasının yanında yatıyor.

Tevhîdhanesi yıkılan tekkenin bir kısmı 1942'den beri ev hâline getirilmiş bulunuyor.

Zamanın büyük âlimlerinden pek kıymettar müteaddit teliflerin sahibi bulunan maruf Şeyhülislâm Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi bu dergâh-ı şerîfin karşısındaki evde doğmuş, tahsil zamanındaki gençliğini burada geçirmiştir.

Not: Müstakimzade şeyhülislâm olmadığı hâlde Revnakoğlu her nedense bu şahsiyeti dosyalarında "şeyhülislâm" gösterir!

Bu tekkenin "Şems" mahlasıyla ilâhîleri olan ilk şeyhi Karagümrüklü Şeyh Salih Efendi, 1788-89'da burada dünyaya gelmiş, Şehzadebaşı'nda İbrahim Paşa Medresesi'nde okumuş, icazet almış, Şehzadebaşı Camii'ne müderris tayin edilmişti. Kendisi *Salât-ı Kemâliyye* şarihi Üsküdarlı Şeyh Mahmud Nuri Efendi'nin başta gelen halifesiydi. Şeyhimiz meşhur Hattat Râkım'ın ağabeyi İsmail Zühdü'nün çıraklarındandır..

Tekkesinin Evkaf'tan yemek ödeneği olmadığından Şeyh Salih Efendi Kur'an yazmakla geçinir, bununla fukarayı doyururmuş. İstanbul Rifâ'î dergâhlarının çoğunun mihrap üstündeki pîr isimleriyle bazı evrâd-ı şerîfler onun kaleminden çıkmıştır (111:4,104-105):

Hattat Şeyh Mehmed Salih Efendi b. İbrahim: Mumaileyh mescid-i mezbûrun imamı olmak münasebetiyle 1276'da tarîk-i Rifâ'iyye'ye meşrût olmak üzere üç bin kuruş nukûd-ı mevkûfe ile bir vakfiye tanzim edip tevliyet ve meşihati batnen ba'de-batnin evlât ve evlâd-ı evlâdının zükûruna şart eylemiştir; evkaf inkırazından sonra hulefâsının erşedine meşrûttur.

Üsküdarî Çarşamba Tekkesi denmekle maruf, Debbağlar Mahallesi'ndeki zaviyenin postnişini Şeyh Mehmed Nuri Efendi'nin (*Salât-ı Kemâliyye* şari-

hi) baş halifesidir. Hayatında hiç kimseye hilâfet veremedi. 1296 Şevvalinde [1879] vefat ile tekkede medfundur.

Hafız Osman kudretinde nesih yazardı. Kubbe şeyhi Molla Bey meşk etmiştir. Cenazesinde Darülelhan'dan bir heyet gelmişti. Sultan Mecid zamanında irade ile İstanbul meşâyihinin tâçları ile sokakta gezmesini men etmiş. Bu saçla Şeyh Salih Efendi tâçla gezermiş. Sultan Mecid Hırka-i şerîf Câmi'-i şerîfinin resm-i küşâdına cuma namazına gelmiş, kendi mahfilinde Şeyh Salih Efendi'yi tâçla görünce mabeyincisine hemen irade eylemiş, "Bu şeyh efendiye gidiniz, tâçla gezilmeyeceğini ihtar ediniz" demiş. Mabeyinci iradeyi tebliğ ettiği an cevaben "Bu başımdaki tâcı Üsküdar'da Debbağlar şeyhi Şeyh Nuri Efendi giydirdi, ancak o çıkarabilir!" demiş. Ve bu ısrarı üzerine yalnız bu zatın tâçla gezmesine hususî olarak müsaade edilmiş.

Ve bu zatı Sultan Mecid, Yenikapı Mevlevî şeyhi Osman Salâhüddin Efendi'den tezkiye ettirmiş. Hazret-i şeyh mutasavvifînden bulunduğundan ve bazı bakmış olduğu kitaplarda halledemediği mesaili Salih Efendi'nin kendisinden sorarmış ve istifade edermiş.

Salih Efendi esasen Şehzade Medresesi talebesinden imiş. Arkadaşları Debbağlar şeyhi Nuri Efendi'ye müntesip imiş. Bir gün Şeyh Salih Efendi'ye beraber gitmelerini ve şeyhlerinin ilminden, kemalinden bahsetmişler, kendisi de ilme, maarife gayet hâhişger olduğundan şiddetle arzu etmiş. Gece mukabelesine girildiği zaman yatsı namazında Şeyh Nuri Efendi, Salih Efendi'yi kisve-i ilmiye ile gördüğünden mihraba ve imameti teklif ve tevcih buyurmuşlar. Salih Efendi de evvelce memleketinde tanınmış bir hafız hem de hattat olduğundan gayet güzel bir tilâvet kasdıyla mihraba geçmiş ve Nuri Efendi'nin bir tasarruf-ı seniyyesiyle bildiğini de unutarak mihraptan çekilmeye mecbur kalmış ve imameti Şeyh Nuri Efendi'ye bırakmıştır. Ba'de'l-mukâbele ahbapla sohbet esnasında dervişliğin kibir ve azamet ve gururdan çektiği meşakkat hakkında bazı latif sözlerle bir daha yapmamasını zımnen anlatmış ve hazret-i şeyhe derhâl intisap ederek tarîk-i Rifâ'iyye'nin ricalinden olmasına mucip olmuştur.

Vekili bulunan Üsküdar Debbağlar şeyhi Küçük Tevfik Efendi de posta çekmiştir. Ne yazık ki içkiden teverrümen vefat etti.

Şeyh Salih Efendi Eylül-Ekim 1879'da göçtü, tekkenin haziresinde türbede yatıyordu.

Tekkede Şeyh Salih Efendi'den sonra bestekâr olan oğlu Ali Rıza Efendi'yi görüyoruz. Annesi Sultan V. Murad'ın dadısı Feride Hanım'dı. Musikide Zekâî Dede'den ve Bolahenk Mehmed Nuri Bey'den yetişmiş, Kubbe Dergâhı şeyhi Molla Bey'den de hilâfet almış olan Ali Rıza Efendi devrin meşhur hânende ve kıyam zakirlerindendi, bestelediği ilâhîleri tekkelerde okunurdu. Nota bilmemekle beraber iyi bir hânende, iyi bir zakirdi. Musikideki malûmatı Muallim İsmail Hakkı'dan takdir görmüş, halifesi

olduğu Kubbe Dergâhı'nda ve Müftü Hamamı Tekkesi'nde birçok seneler zakirbaşılık yapmıştı (111:106-107):

> Bestekâr Rıza Efendi merhum, Tahta Minare şeyhi Hattat Salih Efendi'nin oğludur. Validesi Ferîde Hanım, Sultan 5. Murâd'ın dadısı idi. Kendisi Bağdat, Halep mektupçuluğundan mazuldür ve Zekâî Dede'nin çıraklarından idi. Ayrıca Tophane-i âmire mümeyyizlerinden meşhur Bolahenk Mehmed Nûrî Bey'in de (vefatı 1328, Fatih haziresinde yatıyor) derslerine devam etmiştir. Zakirliğe başlaması Hüsrev Paşa Tekkesi'nin zakirbaşısı Hakkâk Mehmed Efendi'nin peyrevliğini yapmak ve ondan da ayrıca istifade etmek suretiyle olmuştur. Nota bilmemekle beraber iyi bir hanende, iyi zakir, bilhassa kıyamî zakirbaşılığı fevkalade idi. Halifelerinden bulunduğu Kubbe Dergâhı'nda ve Müftü Hamamı'nda birçok seneler bilhassa şeyhi Molla Bey zamanında gayet muvaffakiyetli olarak zakirbaşılığı vardır, hele kıyam tevhîd-i şerîfindeki münacatta kısm etmesi fevkalade hususiyeti haizdi. Musikideki malûmatı, üstadâne kudreti, zamanının pek maruf salâhiyetlerinden olan Ser-hânende-i Hazret-i Şehriyârî Bestekâr İsmail Hakkı merhumun takdirlerini mucip olmuştu.
>
> Edebiyata da intisabı vardı, güzel şiirler yazardı. Bestelediği şiirlerden bazılarının güftesi kendisinindir.
>
> Rast makamında "Zümre-i hûbân içinde pek beğendim ben seni" şarkısı Şeyh Rıza Efendi'nin eseri sanılmakta ise de bu şarkı kendisinin değildir, Üsküdarlı "Dan beni" tabir olunan diğer Rıza Bey'in de olmayıp Beşiktaşlı Kemanî Rıza Efendi'nindir. Bu lakap bu zata bir şarkısındaki "Aman canımdan beni" nakaratından kalmıştır.
>
> Curcuna usulünde ve karcığardan eski bir şarkı olan "Aman canımdan beni"nin nakaratı şöyledir: "Sâkiyâ kurtar bu sevdadan beni - Aman canımdan beni." Kemanî Beşiktaşlı Rıza Efendi'nin "Zümre-i hûbân içinde" şarkısından başka tahirbuselik peşrevi ve saz semaisi de meşhurdur.
>
> Şeyh Rıza Efendi bazen kendi tekkesinde, çok defa da şimdiki Beş Kardeşler ziyaretinin yanındaki (hâlâ küçücük arsadır) Hasan Ağa'nın kahvesinde semtin gençlerine meşk ederdi.
>
> Kendisinden meşk edenler: Merhum Muallim İzzeddîn Hümâyî Bey (bestekâr), Karagümrüklü Burunsuz Hanende Hakkı Bey merhum (Nureddin Asitanesi dervişlerinden ve zakir peyreviydi), meşhur Mersiyehân Fethiyeli Nezihî Bey (mevlid de okurdu), eski Balkan Gazetesi'nin sahibi Avukat Edhem Ruhi Bey (kanun çalardı; Draman şeyhi Şerefüddîn Efendi'nin dervişi idi ve Draman Çeşmesi'nin karşısında otururdu), Rüsumat memurlarından Kanunî Cemîl Bey, Harbiye Nezareti ketebesinden yine Kanunî Cemil Bey (Karagümrüklüdür), Defterhane ketebesinden Karagümrüklü Udî Hayri Bey, ketebeden Karagümrüklü Udî Akıl Bey.

Şeyh Rıza Efendi'nin vefatından sonra tekke tamir görmüştür.

1903'te çok içtiği için veremden öldü, tekkede babasının yanına defnedildi. Revnakoğlu, kendisini şöyle tasvir eder (111:105-106):

> Rıza Efendi orta boylu, yakışıklı, şişmanca, göbekli bir zat idi. Entari üzerine aba giyerdi. Siyah redingot, çubuklu pantolon giyerdi; rugan çekme potin giyerdi, yalnız mukabele günü tekkede bir beyaz arakiye üzerine siyah sarardı. Kıyamda elini bükerek içine sokardı. Gümrük nezareti mektupçuluğunda bulunmuştu, Halep'te mektupçuluğu vardı Süleyman Nazif'in valiliği zamanında. Pek zarif bir zattı. Hafif aksaktı, ipek püsküllü, kalıpsız Aziziye fesi giyerdi. Sivri sakallı, çelebi yapılı, zarif, müeddep bir insandı. Dışarıda sivil gezer Tanzimat ricaline mahsus olan şekilde...

Revnakoğlu, Salih Efendi'nin vefatında Ali Rıza Efendi henüz çocuk olduğundan cereyan eden vekâletleri ve Ali Rıza Efendi'nin defninde vuku bulan hadiseyi de nakleder (111:100):

> Rıza Efendi'nin çocukluğunda kendisine Üsküdar Debbağlar şeyhi Küçük Tevfik Efendi (Tevfik Şuâî Efendi) ile Saîd Çavuş Tekkesi şeyhi Atâ Hüseyin Efendi sırasıyla niyabet etmişlerdir. Şeyh Rıza Efendi'nin vefatında Şeyh Atâ Efendi sağ imiş. Rıza Efendi'nin cenazesi tekkesine gömüleceği zaman "Burası esasında camidir, olmaz!" diye kîl ü kâl edenler olmuş, fena hâlde Atâ Efendi sinirlenmiş, kimseye benzemeyen kuvvet ü bâzûsunu burada bilhassa kullanarak tekkenin kapısı önünde ve halkın önünde duran tabutu tek eliyle alıp tekkeden içeriye sokmuş ve kabrinin içine yine kendi eliyle indirmiştir. Böyle görülmemiş bir adammış bu erenler!

İkdam'ın 8 Muharrem 1321 (6 Nisan 1903) tarihli nüshasında Rıza Bey'in ölüm haberi yer almıştı (111:5): "Karagümrük'te kâin Tahta Minare Dergâh-ı şerîfi seccâde-nişîni tarîkat-ı aliyye-i Rifâ'iyye'den Şeyh Rıza Efendi dünkü gün "irci'î" emr-i celîline lebbeyk-zen-i icâbet olmuştur. Merhûmun naaşı bugün kaldırılarak tevdî'-i rahmet-i Rahmân kılınacaktır. Müşarünileyh ilim ve fazl sahibi, fenn-i musikide üstâd-ı kâmil bir zat bulunduğundan vefatı mûcib-i teessüftür. Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsiaten."

Tahta Minare Tekkesi'nin son şeyhi Adliye hademesinden Eğrikapılı Osman Nuri Efendi'nin oğlu Şeyh Mahmud Cemaleddin Efendi'dir (111:101-103):

> Şeyh Mahmud Cemaleddin Efendi, Adliye hademesinden Eğrikapılı Osman Nuri Efendi'nin oğludur. Tekkenin son şeyhi idi; Müftü Hamamı şeyhi Râşid Efendi'den istihlâf edilmiştir. Mayıs 1279 (Zilkade) tarihinde Eğrikapı'da Avcı Bey Mahallesi'ndeki baba evinde doğdu, rüşdiyede okudu. "Ayva Göbek Cemal Bey" derlerdi. Rüşdiyeden sonra bir müddet cami dersleri gördü. Ba-

lıkhane nezaretine mülâzemeten (stajyer olarak) devam etti. 29 Kânûn-ı evvel 1299 (Aralık) tarihinde 30 kuruş maaşla ve imtihanla Kınalıada Rüsûm-ı sitte memurluğuna geçti sonra Düyûn-ı Umûmiye sayd-ı mâhî kâtipliğinde bulundu 1315'te Eyüp Sulh Mahkemesi kâtipliğine geçerek uzun yıllar bu vazifede kaldı. Dergâhların seddinden biraz sonra 1926 Eylülünde göçtü. Edirnekapı Şehitliği'nin karşısında yatıyor, taş istemedi.

Ketebeden, terbiyeli, efendi bir insandı. Zikir esnasında bilhassa evrâd-ı şerîf okunurken salât ve selâm sırasında gözlerinden yaş dökerdi. Beli ağrılıklı olduğu için kıyam zikrinin idaresini daima misafir şeyhlere bırakırdı.

Revnakoğlu, Cemaleddin Efendi'nin halifesi Sakallı Rıza'ya dosyalarında yer verir (111:101-102):

Rıza Bey (Sakallı), Evkaf ketebesinden Molla Aşkîli Tahsin Efendi'nin oğludur. Muallim İsmail Hakkı Bey'in kayınbiraderiydi. "Mehterbaşı Sakallı Rıza Bey" derlerdi. Seferberlikte Ferik Muhtar Paşa'nın Askerî Müze'de mehter teşkilâtında mehterbaşı olmuştu. Eniştesi Eyüplü Ali Rıza Bey de yanında muavin ve halîlezen idi. Emin Dede, Neyzen Tevfik, Zekâîzâde Münir Bey, Şevket Gavsî, Darüşşafakalı Hâlid Bey, Nısfiyezen İhsan Bey bu heyette bulundular. Rıza Bey ney de üflerdi ve bunu Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'den öğrenmişti. Mehterde okunan besteleri de vardı. Bu Rıza Bey umumî harbin sonunda terhis edildikten sonra Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'ne girerek Hacı Ahmed Burhaneddin Baba'dan nasiplendi ve bir müddet sonra baba oldu, o civarda meydan açtı.

Aşağıdaki mektup, Şeyh Cemaleddin Efendi'nin kaynından Revnaoğlu'nun bu tekke üzerinde çalışırken talep ettiği malûmatın bir kısmını içerir (111:93):

T. C. Gölcük 2-1-1943

M. M. V.

Üss. Bah. K. Fırınlar Memurluğu

Muhterem Ağabeyim,

1-1-1943 tarihli afiyetnamenizi aldım, çok memnun oldum. Sarı vapuruyla gittiğini ve ekmek karnelerini aldığınızı yazıyorsunuz. Bu meyanda tabii Mükerrem'in ekmek kartı da alınmıştır Ekmek senedinin fırın müdüriyetine gönderildiğini zannedersem size bildirmiş idim. Allah kimseye muhtaç etmesin. Bir ekmek bile fazla göndermemeye herifçi oğlu yemin etti galiba! Ettiği ile kalsın.

Türk Tarih Kurumu azasından Cemaleddin Server Bey'in topladığı malûmat meyanında bazı şeyler beni de düşündürdü, o da Rıza Bey, eniştemden hilâfet aldı mı almadı mı? (Kenar not: Enişteleri son şeyh Cemaleddin Efendi mer-

humdur) Doğrusu ya ben bunamışım yahut da unutkan olmuşum. Bu meseleyi Mükerrem hatırlar, ben Rıza Bey'e hilâfet verdiğini hiç hatırlamıyorum.

Türbede medfun olan Şeyh Rıza Efendi, enîştemin meşihat uhdesine tevcih edildiği 32 senesinden ancak 6 ay evvel vefat etmiş olduğunu söylemişlerdi. Şeyh Rıza Efendi'nin hiç halifesi yokmuş. Feride Hanım tevcih tarihinden pek az yani pek pek bir sene sonra vefat etti. Diğer medfun olan kadın Hâce Hanım namıyla anılan bir kadın olduğunu işittim.

Rıza Bey yani pîr efendinin damadı zannediyorsam Beykoz'da vefat etti, ama tarihini tahmin edemiyorum.

Dergâhın zakirleri evvelâ Balat imamı Hafız Hasan Efendi zakirbaşılık, Müezzin Ârif Efendi peyrev ve daha sonra meşhur Zakir Yaşar Efendi zakirbaşı ve Arap Hacı Ahmed peyrevlik ettiler ve cümlesi de vefat etmişlerdir, vefat tarihlerini hatırlamıyorum.

Enîştem merhumun vefatı tarihinde 5 Eylül 1926 olduğunu kuvvetle tahmin ediyorum.

Başka malûmatım olmadığını arz ederken sizin ve ablamın ellerinden öper, Mükerrem ve doktorun gözlerinden öperim.

Vedaa, Mehpare, Nermin, Sevim cümleten ellerinizden öperler. Hüseyin Efendi'ye, Nedime Hanım'a vesair bizi soranlara selâmlarımızın iblâğını rica eder, saygılarımı sunarım efendim.

Biraderiniz.

İstanbul'un Bazı Musikişinas Şeyhleri

Tanbur Çalan Şeyhler: Şeyh İbrahim Şuâuddin Efendi

Silivrikapı'da Seyyid Seyfullah Tekkesi ile Zeytinburnu'ndaki Seyyid Nizam Tekkesi'nin son postnişini, Şuaüddin Efendi'ydi. 1918'de vefat eden şeyhin soyu, Seyyid Seyfullah'ın kızı İsmihan Hatun'a dayanıyordu. Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlığı zamanında Yedikule'ye dayanan büyük bir yangında yanmış olan Silivrikapı'da tekkede şeyhlik kâğıt üzerinden yürürken esas faaliyet Zeytinburnu'ndaki Seyyid Nizam Tekkesi'ndeydi. Burası Halvetîlik'in Sinânâniyye şubesine bağlıydı. Son şeyhi ney üflüyor, tanbur çalıyordu... (282:24-26):

Seyyid Nizam Tekkesi'nin son şeyhi İbrahim Şuâuddin Efendi, Seyyid Ali Efendi'nin ikinci oğludur. Nizameddin, Talat ve Lutfi isimlerinde diğer üç oğlu askerlik mesleğinde bulundukları için ağabeyleri Şeyh Şuâ' Efendi'ye kasr-ı yed etmişlerdir. Hatice isimli bir de hemşireleri vardı. Şeyh Şuâ' Efendi derler. Seyyid Nizam oğlu Seyyid Seyfullah'ın kızı İsmihan Sultan'ın torunlarındandır.

Tahsil terbiye görmüş münevver bir insan olan Şeyh Şuâ' Efendi, Üsküdar Valide şeyhi Mahmud Celâleddin Efendi'den okumuş, Şehrî Ahmed Efendi'den icazetname almıştı. Birkaç dil bilirdi. Ayrıca musikişinastı, tanbur çalar, ney üfler, def elinde fasıl idare ederdi. Sultan Aziz'in ney muallimi Neyzen Ali Dede'den ney meşk etmiş, nota öğrenmişti. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Celâleddin Efendi ile karşılıklı tanbur çalardı.

Gençliğinde pehlivanlık da etmişti, sırtı yere gelmemişti. Yeni Postahane muhabere memurluğundan emekliye ayrıldıktan sonra kendisini tekkeye ve bahçeye verdi. Tekkeye gelenler için sebze, meyve, fidan yetiştiriyordu, bundan dolayı "Bahçıvan Şeyh" de derlerdi. Fukaraya, misafirlere kendi eliyle hazırladığı et suyu çorba ile reçel, aşure ikram etmesi en büyük zevkiydi. Sazdan sözden anlayanlara yine ikram olsun diye saz çalar, gönüllerini hoş etmeye çalışırdı.

Mukabele günleri mutfağa girer, sekiz on sofralık yemekleri kendisi pişirirdi, çok da lezzetli ve ustalıklı yapardı. Uzun boylu, şişmanca, kumral sakallı, ela gözlü, temizliğe düşkün, yakışıklı, kibar bir insandı.

Hülâsa Evrenoszâde Sami Bey merhumun söylediği gibi Şuâ' Efendi her hâliyle "bir şu'le-i aşk-ı ilâhî" idi. 8 Recep 1333 - 28 Nisan 1332 Perşembe günü 66 yaşındayken vefat eyledi. Tekkenin haziresinde yatıyor, taşı yoktur. Seyyid Cafer Bey, Doktor İhya Salih ve Burhan Cahid merhumlar, Şeyh Şuâ' Efendi'ye damat olmuşlardı.

Şeyh Süleyman Abdülhalim Efendi

Kozyatağı'nda Abdülhalim Efendi Camii, Rifâ'iyye'nin Ulvâniyye koluna bağlı bir tekkeydi. Abdülhalim Efendi, kendi cebinden yaptırdığı tekkenin de ilk şeyhiydi. Suphi Ezgi'nin de musiki hocası olan Halim Efendi neyde, bilhassa tanburda eşsizdi (212:214-16,42-48):

Kozyatağı Tekkesi şeyhi Süleyman Abdülhalim Efendi, "Şeyh Halim Efendi" derler. Şehremini'de Odabaşı Rifâ'î Tekkesi şeyhi Ankaralı Hacı Abdullah Vehbi Efendi'nin halifesidir. Bu tekkeyi kendi cebinden yaptırmış ve ölünceye kadar burada şeyhlik etmiştir. Babası Mehmed Tâhir Ağa, Sultan II. Mahmud'un hamlacılarından (kayık kürekçisi) olduğu için Şeyh Halim Efendi'ye "Hamlacızâde" ismi de verilmişti.

19. asrın çok değerli tanbur çalan ve ney üfleyenlerinden biri olan Şeyh Halim Efendi bilhassa bu iki sazda büyük kudret göstermiş ve çok talebe yetiştirmiştir. Yenikapı Mevlevîhanesi postnişini Celâl Efendi, aynı Mevlevîhanenin neyzenbaşısı Topal Cemal Dede, Bestekâr Doktor Suphi Bey, Şeyh Halim Efendi'nin yetiştirdiği kıymetlerin başında gelen simalar arasındadır.

Eyüp Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Neyzen Hüseyin Fahreddin Dedeefendi de Yusuf Paşa'dan önce Şeyh Halim Efendi'den ney meşkine başlamış, sonra Halim Efendi'nin tavsiyesiyle Yusuf Paşa'ya gitmişti. *Tuhfetü'r-Rifâ'iyye* adında seyr ü sülûka dair yazma bir eseri kendisinden sonra muhafaza edilemediğinden kaybolmuştur.

Abdülhalim Efendi ney üflemeye başlaması Kulekapı Mevlevîhanesi neyzenlerinden Deli İsmail Dede'dendir. İsmail Dede, Kudretullah Efendi'nin babasının dervişlerindendi. Tanbur hocası da Ortaköylü İsak'ın (III. Selim'in tanbur hocası olan İsak, sonradan ihtida ederek "Zeki Mehmed Ağa" ismini aldı) çıraklarından Cevahirci Oskiyan Usta'ydı. Daha önce piyasada çalanlardan Yanko isimli bir tanburiden esaslı şekilde çalışarak meşk etmiş ise de esaslı şekilde çalışarak istidadını ilerletmesi, bilhassa tanburun klasik tavrını öğrenmesi Oskiyan Usta'nın derslerine devam etmek suretiyle olmuştur.

Bir gün Kumkapı Nişancısı'nda devam ettiği kahvede ney ile beyati bir taksim yapıp da İsak'ın beyati peşrevini çalarken karşısında yaşlı bir zatın (doksanı geçmiş bir yaştaymış) elleriyle usul vurmakta olduğu gözüne çarpmıştır. Yaşlı ve kapalı gözleriyle usul vuran o zatın Usta Oskiyan olduğunu öğrenince derakap yanına gitmiş, musikiye aşkından, kendisine hizmetinden bahsederek kendi evine getirmeye kadar muvaffak olmuştur. Bundan sonra Yanko'dan öğrendiği o eski çalışı tamamıyla bırakıp o çalışa benzemeyen yepyeni, mükemmel metotlu, gayet nefis bir çalmayı Oskiyan'dan birkaç sene içinde öğrenmiş, sonra da bu Oskiyan Usta'nın çıraklarından ve Ermeni zenginlerinden Büyükdereli Karabet'e (Karabet, Mısır hazine kahyasının oğludur) ücretle tanbur dersleri vermiştir. Kozyatağı'ndaki bağın satın alınmasında, şimdi yerinde duran dört odalı kârgir bir evle tekkenin yaptırılmasında Karabet Bey'den aldığı ücret-i talimiyyenin bir hayli faydası olmuştur. 1306'da yine Karabet Bey'in yardımı ve tanbur hocalığından edindiği para ile Mahmutpaşa'da Tarakçılar Hanı'nda bir oda kiralamış ve burada isteyenlere meccanen tanbur dersleri vermiştir.

Biraz da sinekeman çalan Halim Efendi 73 yaşından sonra o zaman 18 yaşında bir tıbbiyeli olan Doktor Suphi Bey'den de hamparsum notasını öğrenmiştir. (Meşhur Zekâî Dedeefendi merhum da hamparsum notasını Doktor Suphi Bey'den öğrenmişti.)

Konservatuvar tasnif heyetinde güzide şakirdi Doktor Suphi Ezgi, Şeyh Halim Efendi merhumun tanburdaki kudreti hakkında şunları söylüyor:

"Fevkalâde ilmi olmayan, fakat musikiye çok büyük bir aşkla bağlı bulunan Şeyh Halim Efendi merhum bilhassa ney ile tanburu zamanında eşsiz emsalsiz denilebilecek derecede fevkalâde mükemmel çalardı. Enfes üflerdi. Anlayışlı, ateş gibi bir adamdı. Zamanının ileri gelen tanburileri klasik tanbur çalma tarzını hep Şeyh Halim Efendi'den öğrenmişlerdir. Çalarken ibadet eder gibi çalardı. Onu dinlerken bu nağmeler nereden çıkıyor diye hep parmaklarına bakardık. Tanburda nasıl bir harika ise ney üflemesi de öyleydi. Ne kendi zamanında ne de sonra hiçbir şöhret Halim Efendi'yi taklide muvaffak

olamamıştır. Tasavvufta ise ilminden, "kâl"inden ziyade hâli vardı; her şeyi tabiî ve ilâhî görürdü. Amelî yoldan mutasavvıftı. İsmi ile müsemmâ olup gayet halim, halûk bir insandı, hayatında mütevazı ve kalenderane yaşadı; o nisbette ibadet ehliydi. Meşke gittiğim zaman tekkesinde kalırdım. Gece yarılarına kadar tanbur dersi ile meşgul bulunduğu hâlde sabah namazı vaktinden önce kalkar, camiye koşardı. Benim de yatağımın baş ucuna gelir: "Agâh ol Suphi!" diye seslenir, fakat zorlamazdı."

Neyde, tanburda birçok talebe yetiştiren Şeyh Halim Efendi, küçük oğlu Şeyh Ali Rıza Efendi'ye de ney ve tanbur meşk etmiştir. Doktor Suphi Ezgi'ye de üç sene tanbur dersi vererek ona klasik tanbur çalma tarzının tamamını öğretmiştir.

Câmi'-i şerîfin kıblesi solundaki pencerelerin önünde talik yazılı, mistarlı, beyaz mermer taş, başında on altı dilimli Rifâ'î tâc-ı şerîfi: "Yâ Hû - Merhûm ve magfûr ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr tarîkat-i aliyye-i Rifâ'iyye meşâyihinden eş-Şeyh Süleyman Halim Efendi'nin ruhuna el-fâtiha, sene 1314."

Kantocu Şeyh Ali Salâhaddin Salâhî Efendi

Eyüp Nişancısı'ndaki Sivasî Tekkesi'nin postuna oturan son üç şey sırasıyla dede - baba - torundu: Şeyh Mehmed Tevfik Efendi - Şeyh Mehmed Fâzıl Bey - Şeyh Ali Salâhaddin Salâhî Efendi. Koca Mustafa Paşa Sünbülî Asitanesi'nden hilâfetli Mehmed Tevfik Efendi, Muzıka-i hümâyûn onbaşılığından emekli olduktan sonra bu dergâha postnişin olmuş ve 18 sene şeyhlikten sonra 27 Recep 1311'de (3 Şubat 1894) sekseni geçkin bir yaşta vefat etmişti. Yerine posta geçen oğlu Şeyh Mehmed Fâzıl Bey de Muzıka-i hümâyûn orkestrasından emekliydi. 23 Rebiülahir 1340 (24 Aralık 1921) tarihinde vefat ettiğinde tekkenin son şeyhi, Mehmed Fâzıl Bey'in oğlu Şeyh Ali Salâhaddin Salâhî (Süren) Efendi oldu. 1878'de doğmuş, 1945'te ölmüştü. Udîydi, şarkı ve kantolarlar bestelemişti (198:6-7;78):

Ali Salâhî Bey (198:66)

Şeyh Ali Salâhaddin Salâhî Efendi, "Udî Salâhî" yahut "Ali Salâhî Bey" diye maruf olan bu zat da değerli bir musikişinastır. Tanınmış kuvvetli bir udî ve kemanî olan Ali Salâhî Bey'in notaya alınmış bir hayli beştesi vardır. Şarkıları, kantoları yüzden ziyadedir. Bestekârlığa ilk defa kanto bestelemek suretiyle başlamıştır. İstanbul Adliyesi müddeiumumîliği kâtipliğinden emekliydi. Mollagürani'de Koruk Tekkesi şeyhi Zekâî Efendi'den icazetname almıştı. Muallim İsmail Hakkı Bey'den de yetişmişti.

17 Safer 1341'de tekkenin şeyhliği kendisine verilmiştir. Eyüp'te Kâdiriyye'den Hâkî Baba Tekkesi'nin şeyhi merhum Ceylan Efendi de kendisinin damadı bulunuyordu.

Basılmış eserlerinden:

Hocasız Ud Öğrenmek Usulü. Büyük boyda 78 sayfadır. 1323'te Zaman Kütüphanesi sahibi Misak tarafından bastırılmıştır.

İlâveli Ud Muallimi. 1340'ta Şamlı İskender bastırmıştır. Büyük kıtada 76 sayfadır.

Uzun süren müzmin bir rahatsızlıktan sonra 1363 Rumî yılında vefat eden Salâhî Bey'in irtihaline Mesnevîhân Rüşdü Bey merhum şu tarihi vücuda getirdi:

Hû

Dehr içinde var mı bir ferd ki ola âsûde-hâl
Matlabınca kimseye kâm almağa vermez mecâl

İşte üstâd-ı şehîr Udî Salâhî Bey dahi
Hastalıktan cismi olmuş idi mânend-i hilâl

Hayli yıl Dergâh-ı Sivasî'de eslâfı gibi
Hizmet-i irşâd ile meşgûl olup buldu kemâl

Fenn-i edvârda mahâret gösterip hayli eser
Etti ahlâfa teberrü' eyledi hayf irtihâl

O mehâsin-sireti yâ Rab garik-i rahmet et
Ermesin hîşânına (hiç) zerre mikdârı melâl

Söyledi Rüşdî telehhüf ile bu tâm târîhi
Cenneti me'vâ kılıp gitti Salâhî Bey bu sâl, 1363.

Ali Salâhî Bey merhum: 1878 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşında sesinin güzelliği ve musiki kabiliyeti ile etrafının dikkat ve takdirini çeken Salâhî Bey, ailesi tarafından devrinin musiki üstatlarından ders almaya teşvik edilerek musikinin bütün inceliklerini elde etmeye muvaffak olmuştur. Udî Fahri, Kanunî Nâzım, Okuyucu Aziz Bey merhumlar gibi kıymetli arkadaşlarıyla birlikte Defterdar'da açtıkları Terakkî-i Musiki adlı dershanede birçok öğrencilerin yetişmesine çalışmışlardır.

Uzun müddet Adliye memurluklarında bulunan merhum, emekliye ayrıldıktan sonra tamamen musiki ile meşgul olmuştur. Kıymetli besteleriyle devrinin meşhurları arasına giren Salâhî Bey, aynı zamanda yazılarıyla da Türk musikisine büyük hizmetler etmiştir, bilhassa udun kolay öğrenilmesi için yazdığı *Ud Muallimi* adlı eser bugün bile kıymetini kaybetmemiştir.

1945 yılında vefat eden Ali Salâhî Bey, Eyüp Gümüşsuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Rebap Çalan Şeyh Mehmed Süreyya Beybaba (Şeyh Baba)

Kasımpaşa'da Emir Efendi Tekkesi'nin son şeyhi Kâdiriyye ve Bektaşiyye'den Mehmed Süreyya Beybaba'ydı. Bektaşîlik üzerine yapılan çalışmalarda meydana getirdiği eserler kıymet taşıyan Süreyya Beybaba, bilhassa rebaptaki muvaffakiyetiyle musiki tarihinde yer edinmişti (188:858-160):

Mehmed Süreyya Beybaba (Şeyh Baba), Şeyh Hamdi Efendi'nin kızı Vasfiye Hanım'ın oğludur. Babası İhsan Asım Bey, Kasımpaşa'da divanhanede kâtipti ve Bektaşî tarikine mensuptu. Süreyya Beybaba, tahsil terbiye görmüş irfanlı, faziletli, zarif, kibar zattı. Güzel sesliydi, ayrıca musiki kültürü vardı. Yanık sesiyle mersiye okur, rebap çalar, şiir de söylerdi. Bektaşî dergâhlarında okunan bazı nefesleri kaleme almıştır. Bilhassa Sâfî Baba mersiyesini okumakta hususî bir tavrı, dokunaklı bir edası vardı ki pek beğenilirdi. Ekseriya sabah vakti gün açılırken okuduğu mersiyeleri dinleyenler, "Süreyya Baba yine Sütlüce dağlarını inletiyor!" derlerdi. Matem ayında Karaağaç Bektaşî Tekkesi'nin mersiyelerini daima Süreyya Baba okurdu. Kendisine babalık icazetnamesi de bu tekkenin postnişini Hüseyin Zeki Baba'dan verilmiştir. Birbirlerinin arasında akrabalık da vardı. (Oğlu Ahmed Şenocak, Ankara'da bulunuyor. Kızı Şehriban Hanım, türbede yatıyor.)

İstanbul Konservatuvarı'nın eski muallimlerinden Kemanî ve Rebabî Mustafa Bey hocamız, rebap çalmayı Süreyya Baba'dan öğrenmişti. Mustafa Bey merhum, uzun zaman Eyüp'te oturmuş olduğundan "Eyyûbî" diye tanınmıştır; Eyüp Selâmî Tekkesi şeyhi İkinci Selâmî Efendi'ye mensuptu.

Süreyya Beybaba'nın Bektaşilik'e ve Seyyid Osman Haşimî'ye dair birkaç eser vücuda getirmiş olduğunu görüyoruz. Bunlardan *Müncî Baba* ve *Dîvânçe-i Hâşimî* bastırılmıştır. *Bektaşilik ve Bektaşiler* isimli sualli cevaplı yazılmış küçük eseri de büyükten küçüğe kadar her ağızda gezen makul, gayr-i makul sözlerin açıklanması ve mümkün olduğu kadar fikirlerin tenviri ve dolayısıyla şüphelerin kalplerden giderilmesi için kaleme alınmıştır.

1930 yılında İstanbul'da vefat eden Süreyya Beybaba, Kasımpaşa'da Kulaksız Mezarlığı'nda yatıyor.

Fatma Sultan Mektebi

Ahşap Minare Sokağı'nda Tahta Minare Tekkesi'nin karşısındaki eski taş yapı olan Fatma Sultan Mektebi önündeyiz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1523 ada, 23 parsel)

2019'da etrafı çevrilmiş, harap vaziyetteydi, şimdi ihya ediliyor... (174:46)

Tahta Minare Tekkesi'nin karşı köşesinde Halk Partisi olan taş binadır. Şimdi Karagümrük Nahiyesi Müdürlüğü'dür. Topkapı Câmi'-i şerîfini yaptıran ve orada yatan Sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın refikasıdır. H.960'ta zevcinin vefatından sonra göçerek paşanın türbesinin ardına defnolundu.

Sıbyan mektebi olarak yaptırılan binanın avlusundaki kuyuya hâlen bir masura tatlı su akmaktadır. Mektebin hocalarının oturmasına mahsus meşrutahane 1316'daki Karagümrük yangınında yanmıştı, arsası bahçe hâlindedir.

Mektep binası son teşkilâta göre Eski Ali Paşa Caddesi üzerinde, Akseki Camii'ne ve Hırka-i şerîf'e inen Ahşap Minare Sokağı'nın başındadır.

Revnakoğlu kalemiyle tarikat tâçları ve kavuklar (55:32)

Sineperver Vâlide Sultan Çeşmesi - Kanlı Çeşme

Tekrar Eski Ali Paşa Caddesi'ne dönüyoruz, bu cadde üzerinden Mesih Mehmed Paşa Camii'ne ve Koyun Baba'ya inerken sağda bulunan Sineperver Vâlide Sultan Çeşmesi (Kanlı Çeşme) önündeyiz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1528 ada, 47 parsel)

Sineperver Vâlide Sultan Çeşmesi muhitçe Kanlı Çeşme adıyla da tanındı; hâlâ mahallenin yaşlıları çeşmeyi bu adla biliyor. 1950'lere kadar yanında arka tarafa uzanan bostanlardan birinin giriş kapısı vardı.

IV. Mustafa'nın annesi Sineperver Vâlide Sultan 1244'de (1828) vefat etti, mezarı Eyüp'tedir. Bugün Fatih'te Atpazarı yakınındaki Ömer Efendi Sokak'ta kalıntıları bulunan 1225 hicrî tarihli taş mektep de bu sultanın hayratıydı. Kitabenin hattatı Sükûtî Efendi, bu kitabeyi yazdıktan dokuz sene sonra vefat etti. Esma Sultan sarayının bekçisi de olan bu hattat, Edirnekapı La'lî Çeşmesi yakınına defnedildi (174:355):

> Sineperver Vâlide Sultan Çeşmesi (Kanlı çeşme), Karagümrük - Hırka-i şerîf arasındadır. Eski Ali Paşa Caddesi üzerinde, Tahta Minare Rifâ'î Tekkesi'nin alt sırasında 11 numaralı bostan kapısının bitişiğinde bulunuyor. Pek güzel bir nesih ile yazılmış kitabesi İbrahim Sükûtî'nin ketebesini taşımaktadı, şöy-

Sineperver Vâlide Sultan Çeşmesi (Belediye arşivinden)

ledir: "Sâhibetü'-hayrât ve'l-hasenât merhûm ve magfûrun leh Sultan Mustafa Han valideleri ismetli Sineperver Vâlide Sultan hazretlerinin eser-i hayrıdır, 1241. Harrerehu Sükûtî"

Son Hattatlar'da İbrahim Sükûtî'nin eserleri yazılırken bu kitabe tarihinin 1224 gösterilmesi yanlıştır.

Çeşmenin sağ ve solunda birer taş yalak görülmektedir.

Sineperver Çeşmesi'nin "Kanlı Çeşme" adıyla maruf olmasına kaynaklık eden vaka dosyalarda yer alır (174:453):

Karagümrük - Eski Ali Paşa Caddesi üzerindeki çeşmeye halk arasında "Kanlı Çeşme" denilmesine sebep olan vaka: 1910 yılı yazında Karagümrük'te Karabaş semtinde oturan, bugünkü Bali Paşa Camii'ne yakın, 1917 büyük Fatih yangınında yanan ve bugün harabesi mevcut bulunan Parmakkapı Camii civarında bakkallık yapan Arslan, gece geç vakit dükkânını kapatarak evine dönerken yolu üzerinde bulunan bu çeşmeden su içtiği sırada kendisinde mevcut bulunan hastalığının tesiriyle ölmüştü. Neden sonra ölümünün farkına varılarak ailesine haber verilmiş, su içerken çeşme başında ölmesi haberi hemen muhite yayılmış ve henüz genç bir çocuk babası olan Bakkal Arslan'ın su içerken feci ölümüne...

Sineperver Vâlide Sultan Çeşmesi (Belediye arşivinden)

Tarkan Konağı

Eski Ali Paşa Caddesi'nde Kırtay Sokağı'na dönmeden Tarkan Konağı'nın önündeyiz.
(Hırka-i şerîf Mahallesi, 1535 ada, 8 parsel)

Tarkan Konağı

Bu konakta Doktor Ali İsmail Tarkan'dan önce "Hafız Mustafa Efendi" diye de bilinen Kavanoz Mustafa Efendi oturuyordu (182:260). Nureddin Asitanesi'nde Şeyh Yaşar Rızaeddîn Efendi zamanında zakirbaşı ve Karagümrük'te Mesih Paşa Camii'nde de müezzinbaşıydı. Üstadane kudretinden dolayı "Zakirin zakiri Mustafa Efendi" derlerdi. 1917'de vefat etti.

1877'den beri sigortalanan konak, daha sonra askerî yüzbaşılardan Doktor Ali İsmail Bey'e geçti. Arkadaki mescit arsasının bir kısmı 1948'de otuz yıllık kirası verilerek bu konağın mülküne katıldı. 1995'e kadar Tarkan ailesinde kalan ev, 2000 ve 2001'de peş peşe iki defa yanmış, restorasyonu yapılarak şimdiki hâlini almıştır.

Revnakoğlu, Edirne'de Kabûlî Baba Tekkesi'nde (17:92)

Muameleci Mescidi

Eski Ali Paşa Caddesi'nde Tarkan Konağı'ndan sola, Kırtay Sokağı'na dönüyoruz. Soldaki boş arsa Muameleci Mescidi'nin bir zamanlar bulunduğu yerdi. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1535 ada, 6 parsel)

İki asırdan beri arsadır. *Hadîka* banisinin Orta (Ahmediye) Camii'nin vaizi Muameleci Şeyh Mustafa b. Yusuf Efendi (ö. 1106) [1694-95] olduğunu kaydeder. Ayvansarayî, Muameleci Şeyh Mustafa'nın yüz yirmi bakirenin bekâretini izale ettiğini kaydeder. Muameleci Mustafa ömrünce dokuz defa Beyzâvî tefsiri okutmakla şöhret bulmuştu. Daha önce ismi geçen Tahta Minare Tekkesi'nin bulunduğu yerdeki caminin banisi Muhyiddin Kocavî de bu tefsire şerh yazmakla maruf olmuştu.

Yukarıda topladığımız malûmat yekûnu Revnakoğlu'nda şöyledir (174:55):

> Mesih Paşa Câmi'-i şerîfi civarında, Kenan Bey'in tekkesinin bulunduğu sokağın altındaydı. Hırka-i şerîf - Kırtay Sokağı ile son zamanlarda "Kanlı Çeşme" denilen Eski Ali Paşa Caddesi'nin kavşak yaptığı köşeye rastlar. Fevkanî olarak yaptırılmıştı. Bir asırdan fazla bir zamandan beri arsadır. Etrafını çevreleyen duvarın kapısı Hacı Lutfullah Sokağı'na bakıyor.
>
> Orta Câmi'-i şerîfinin vaizi Muameleci Şeyh Mustafa Efendi b. Yusuf b. Abdüllatif tarafından yaptırılmıştır. Eski bir ismi de "Takvimci" yahut "Çavuşzâde Mescidi" idi. Şeyh Mustafa Efendi'nin Paşabahçe - İncirli Köyü'nde bir mektebi vardır.

Muameleci Mescidi'nin arsası

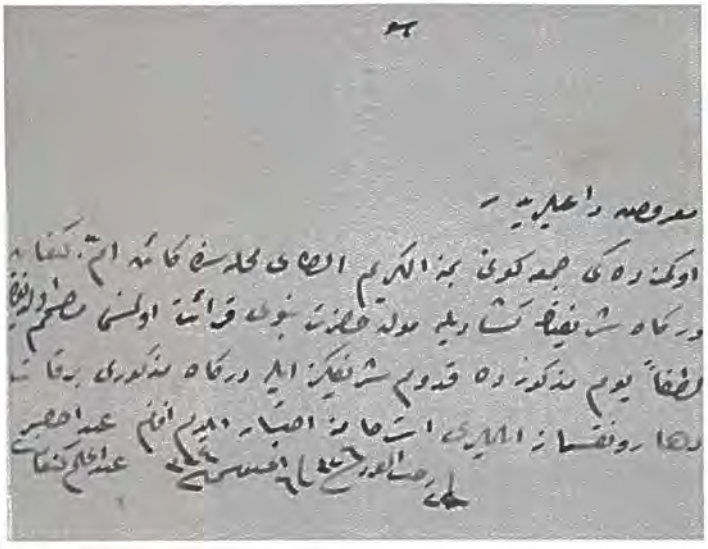

Mescidin Eski Ali Paşa Caddesi'ne bakan bir kısmı, bitişiğindeki evde oturan Doktor Ali İsmail Bey tarafından tedricî tecavüz suretiyle evinin bahçesine kalbedilmiştir.

Haziresinde Turnacıbaşı Kapıcızâde Hasan Ağa yatmaktadır. Baş şahidesinde sülüs ile yazılmış Arapça kitabesinde vefatı H.1142'dedir. Halk bu zata "Hasan Baba" diyor ve baş ucunda fener yakıyor.

Kenan Rifâ'î Tekkesi

Kırtay Sokağı'nda Muameleci Mescidi'ni geçince hemen solda 9 numaralı bina, Kenan Rifâ'î Tekkesi'ydi.
(Hırka-i şerîf Mahallesi, 1535 ada, 26 parsel)

Kenan Rifâ'î'nin tekkesinin açılışına davet yazısı (175:339)

Tekke İstanbul'da son açılan Rifâ'î tekkesiydi (175:335): "Kurulduğundan beri "Zengin Tekke - Paralı Tekke" diye söylenilir. Halim Bey'in konağının bahçesine yaptırılan tekkenin resmen küşadı 1324 Ağustosunda ve 1326 Recebindedir. Daha önce 1322'den beri gayriresmî olarak Halim Bey'in konağının alt katında toplanılır, usul icra edilirdi."

İlk ve son şeyhi Abdülhalim Kenan Rifâ'î, Revnakoğlu dosyalarında bir yığın not halinde yer alır, bunlardan birkaçını aktarıyorum (175:69, 295):

Ümmü Kenan er-Rifâ'î Dergâh-ı şerîfi Hırka-i Şerîf civarında Debbağzade Mahallesi'ndedir. Rifâ'iyye'nin Sayyâdiyye kolundan, zikir ve ayin icrasındaki tertibatın mükemmelliyeti ile maruf zengin bir dergâhtı. Seyyid Hamza halifelerinden ve eski Maarif nezareti teftiş ve muayene azasından Filibeli Hacı Abdülhalim Kenan Bey tarafından 1324'te validesi Filibeli Hatice Cenan Hanım adına yaptırılmıştır. Galatasaray'dan mezun münevver bir zat olan dergâhın ilk ve son şeyhi Kenan Bey, Filibeli Hacı Hasan Efendi'nin oğludur.

7 Temmuz 1950'de irtihal ettiği zaman Rüşdî-i Mevlevî şu iki tarihi söyledi: "Şeyh Kenan Bey gülşen-i adni makâm etti bu sâl" (1950), "Rıhlet etti Şeyh Kenan Bey mısr-ı ukbâya bu sâl" (1950)

Kenan Bey, Üsküp'te ilk tedrisat müfettişi olarak bulunduğu zamanlar oranın Posta-Telgraf müdürü Mustafa Bey'in kızını almıştı. Bu hanım, Avukat Murad Efendizâde İbrahim Bey'in refikasıydı, İbrahim Bey aynı postahanede memurdu, vefatından sonra dul kalan hanımını Kenan Bey aldı ve İstanbul'a getirdi. Hanımın, İbrahim Bey'den üç beş yaşlarında kalmış Hilmi adında bir oğlu vardı. Anne babası, Sabire Hanım'a, bu çocuğu İstanbul'a bırakmadı, yanında alıkoydu. Hilmi büyüyünce İstanbul'a geldi, Şehzadebaşı Camii'nin

karşısında kunduracılık etti, bir müddet inhisarlarda çalıştı, iyi bir kıyamcıydı...

Kendisi müfettişlikten ayrıldıktan sonra yerine Ferid Bey geldi

Asıl hilâfetini Medine'deyken alacağı Seyyid Hamza'yla Kenan Rifâ'î'nin ilk teması İstanbul'da gerçekleşmişti (175:358):

> Kenan Bey, Seyyid Hamza'yı ilk defa Üsküdar Debbağlar Tekkesi'nde tanımıştır. Rifâ'îzâdelikle tanınmış bulunan Medine nakibüleşrafı ve şeyhü'l-meşâyihi Seyyid Hamza 1318'de İstanbul'a geldiği zaman Üsküdar'daki bu Debbağlar Tekkesi'ne, bir müddet de Ebülhüdâ Efendi'ye misafir olmuştur, zira Seyyid Hamza'nın büyük babası Ahmed Rifâ'î Efendi bu dergâhın maruf şeyhi Karasarıklı Veli hükefâsından Şeyh Seyyid Mehmed Nuri Efendi'den ayrıca seyr ü sülûk görmüştür. Kenan Bey o zaman Maarif Nezareti teftiş azasından bulunuyordu. İlk defa Seyyid Hamza ile burada tanışarak kendisine inabet etmiş, sonra...

Revnakoğlu, Seyyid Hamza'nın İstanbul'da hilâfet verdiği diğer üç zevata temas eder (175:337):

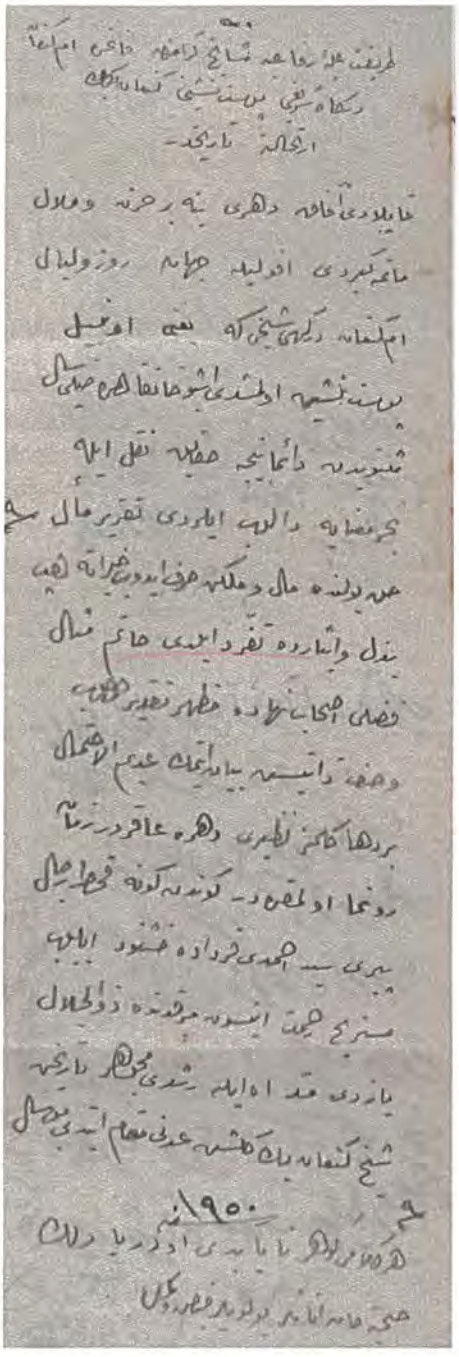
> Konya istinaf azalığından emekli bulunan merhum Salim Bey: Şerbetdar ve Arasta Tekkelerinde muvaffakiyetli olarak uzun müddet devam etmiş reisliği vardır. 1930'da Salacak'ta Sinan Paşa Câmi'-i şerîfi imamı iken 75 yaşında vefat etti. Sultanahmet Arabacıbaşı Tekkesi şeyhi merhum Ragıp Efendi'nin dervişiydi. Üstat Salâhaddin Yiğitoğlu'nun amcasıdır.
>
> İttihat ve Terakki meşâhîrinden Gözlüklü Celâl Bey: 1318'de Üsküdar Debbağlar Tekkesi'nde misafir bulunan Seyyid Hamza'ya inabet etmişti.

Revnakoğlu, yukarıdaki kadroya "Muzika-i Hümâyûndan bir zat" kaydıyla ismini vermediği bir kişiyi de ilâve eder.

Kenan Bey'in Revnakoğlu tarafından tesbit edilen eserleri şunlardı (175:336,341):

Rehber-i Sâlikîn: Medîne-i münevveredeki mektep müdürlüğü zamanında H.1326'da yazılmış, küçük boyda 247 sayfadır.

Tuhfe-i Kenan: 1327.

Rüşdü Bey'in Kenan Rifâ'î'nin vefatı için yazdığı manzume (175:360)

Kenan Rifâ'î

Ahmed er-Rifâ'î: 1340. Meşhur ve mufassaldır.

İlâhiyyât-ı Kenan: Son eseridir. 1341'de Bahriye Matbaası'nda bastırılmıştır. Küçük kıtada 101 sayfalık bir kitaptır. Pek çoğu Muallim İzzeddin Hümâî, birkaçı da Muallim Kâzım Bey ile Neyzen Necip Bey tarafından bestelenmiş manzumeleri harf sırasıyla tertip edilmiştir. Sonunda uşşak, hicaz, rast, hüzzam ve evc makamlarında bestelenmiş 12 şuğulün notaları konulmuştur.

Tekkenin hikâyesi ve vakfiyesi Muhyiddin Efendi'nin tomarında yer alır (175:336-38):

> Hırka-i şerîf civarında Debbağzade Mahallesi'ndeydi. (Şimdi Kırtay Sokağı'nda 9 numaralı ahşap konaktır.) Maarif Nezâret-i celîlesi teftiş ve muayene azasından ve tarîkat-ı aliyye-i Rifâ'iyye'den Medineli Hamza Efendi'den mücâz ve Sayyâdî Ebü'l-Hüdâ Efendi'den musaddak el-Hâc Kenan Bey (1284'te Selanik'te doğdu) mukim bulundukları 5 numaralı menzili Mekteb-i Tıbbiyye muallimi etıbbâdan Server Hilmi Bey mahzarında Evkâf-ı Hümâyûn mahkeme-i teftiş müfettişi semahatli Hüsnü Efendi huzurunda tanzim olunan vakfiyesinde 1275 zira arsa ve maa-bahçe menzilinde ancak bahçe cihetinde 700 zira arsa üzerine Ümmü Kenan Dergâhı namıyla müceddeden bina ve inşa eylediği vakıf tekkeye 600 kuruş hesabıyla 160 adet Osmanlı altını habs ve vakf eylemiştir. Rubuu dergâh-ı şerîf şeyhine ve rubuu dervîşâna it'âm-ı ta'âm ve rubu'-ı diğeri ser-zâkirân ve rubu'-ı diğeri tamirata meşrûttur. Dergâh-ı mezkûrda cuma günleri ba'de-salâti'l-cuma ve leyâlî-i mübârekede ba'de-salâti'l-aşâ' tarîk-i Rifâ'iyye-i Sayyâdiyye ayini üzere icrâ-yı zikrullâh oluna. Dergâh-ı şerîfte beher sene münasip vakitte mevlid-i şerîf kıraat oluna. Ba'de'l-inkırâz Medîne-i münevvere fukarasına şart kılınmıştır.

Revnakoğlu, bu tekkeye dair hacmi bu çalışmanın hacminin alamayacağı kadar çok not tutmuştur. Bu notlar müstakil bir çalışma mevzuu olmak itibarıyla buraya alınmamıştır.

Merkez Efendi'ye nakilden önce tekkenin bahçesinde yatanlar (175:337):

> Kapının sağında Hatice Servet Hanım
> (Hulefâdan Doktor Server Hilmi Bey'in annesi)
>
> Kapının solunda Cenan (Sevici) Hanım
> (Bektaşî. Şeyh Kenan Bey'in validesi. Vefatı 1919'dadır.)
>
> Onun yanında Hayriye Medeniyye Hanım
> (Şeyh Kenan Bey'in kızıdır. Malûm liseye ismi verilmiştir.)

Kenan Beyzâde Hafız Kâzım tarafından 1957 Ekim ayı sonlarında kendisinin büyük annesi olan Hatice Cenan ile hemşiresi Hayriye Medeniyye Hanım, Merkez Efendi'ye nakledilmişlerdir.

Server Hilmi Bey (175:346)

Yukarıda ismi geçen Server Hilmi hakkında Revnakoğlu şu bilgileri kaydeder (175:345):

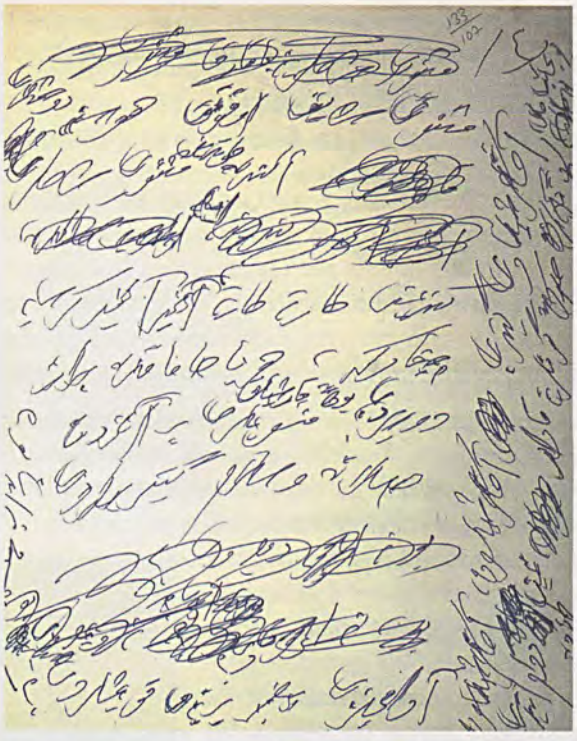
Server Hilmi, doktor (1868-1930: Eczacı ve Dişçi Mekteplerinin yeniden kurulup ilerlemesini temin etmiş olan değerli profesördür. İstanbul'da doğdu. Hâlet Hanım'la Hilmi Bey'in oğludur. Galatasaray Lisesi'nden sonra Mülkiye Tıbbiyesini 1884'te birincilikle tamamlamış, önce Mazhar Paşa'nın muavini olmuş, sonra müfredât-ı tıb muavini, daha sonra muallimi olmuştu. Bu vazifede iken muhtelif liselerle müesseselerin hekimliklerinde bulunmuştur.

1909'dan sonra Eczacı ve Dişçi Mektepleri müfredât-ı tıb muallimi ve 1912'de bu müesseselerin müdürü olarak Kadırga'daki köhne binayı bırakıp Beyazıt'taki dairenin yeniden yaptırılmasını ve müesseselerin laboratuvarları ve muhtelif teferruatıyla âdeta yeniden kurulmasını temin etmiştir. Dişçi Mektebine "Diş Tababeti Mektebi" unvanını ve bu müessese mezunlarına "dişçi" değil "diş tabibi" denilmesi meslekte onun meydana getirdiği tekâmüllerdendir. Profesör Server Hilmi, Fen Fakültesinin kuruluşuna kadar Darülfünun'da anatomi ve fizyoloji de okutmuştur.

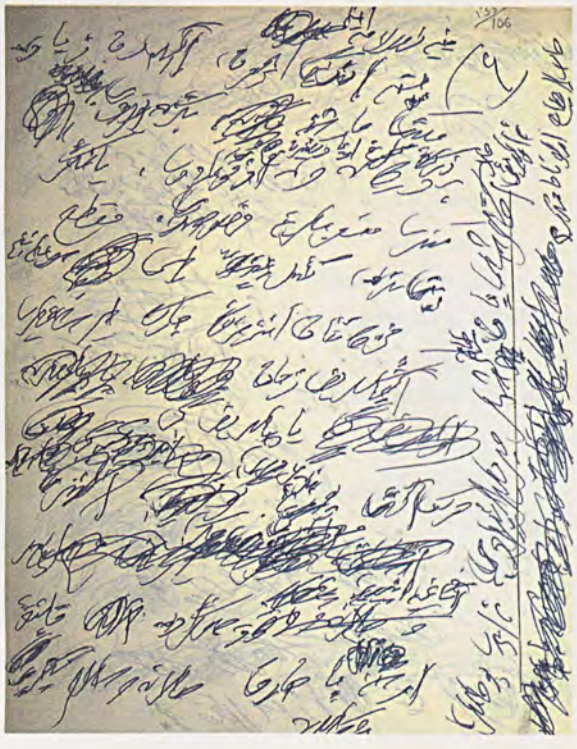

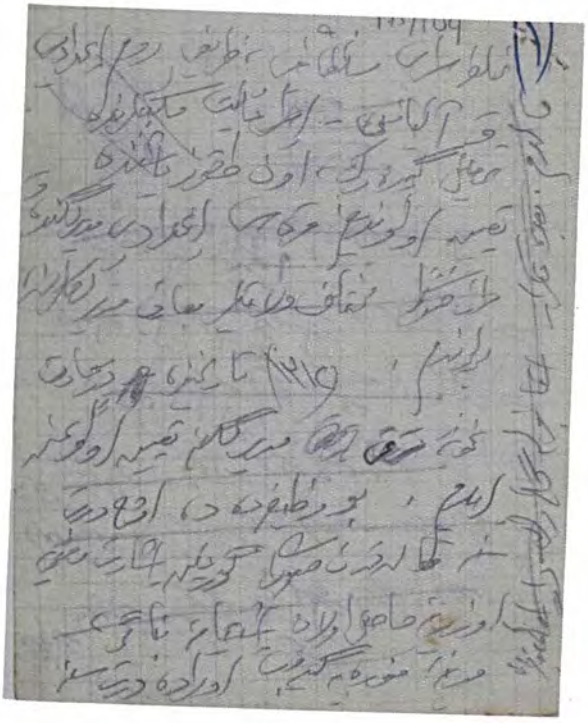
Kenan Rifâ'î Tekkesi

Revnakoğlu'nun Kenan Rifâ'î notlarından (133:77)

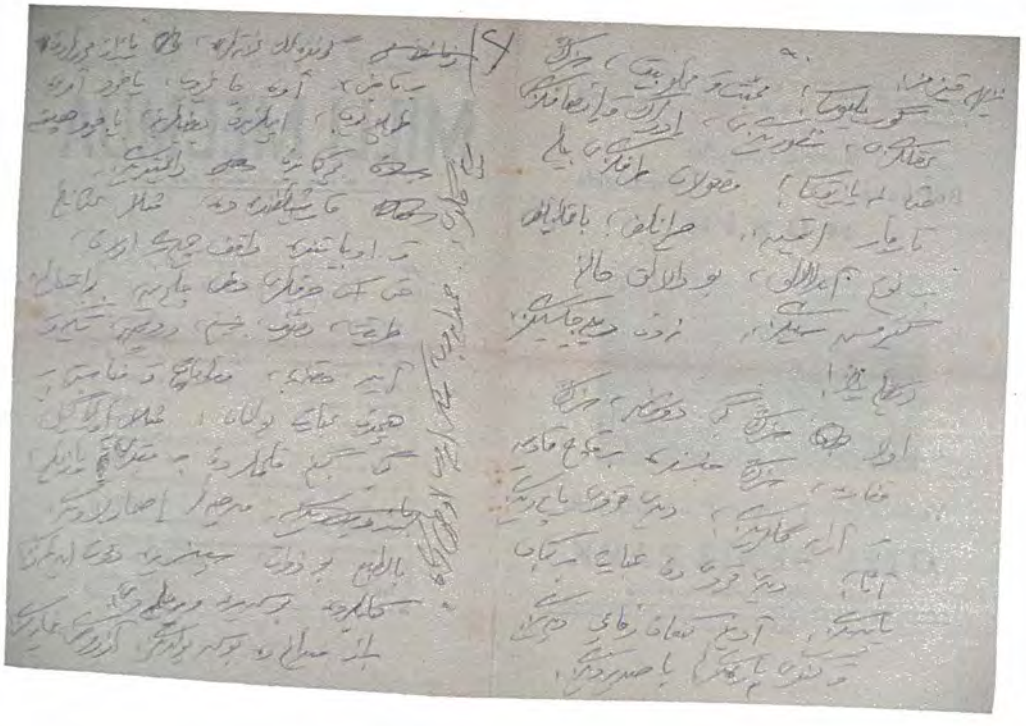

Revnakoğlu'nun Kenan Rifâ'î notlarından (133:79)

Revnakoğlu'nun Kenan Rifâ'î notlarından (175:349)

Revnakoğlu'nun Kenan Rifâ'î ve etrafına dair notlarından (175:41)

Revnakoğlu Notlarında Bazı İstanbul Tekkelerinde Görülen Çözülme

Sırtlarına tekbir ile giydirilmiş feracelerini kesip doğrayıp köy çocuklarının ayağına pantolon yapan ve içinde en azı yarım asırlık zikir teri bulunan tâc-ı şerîflerin pamuklarını yastık kılıflarına dolduran, çatısı altında yıllar yılı zikir edilmiş, secdeye gidilmiş, kelime-i tevhîd okunmuş, hû esması çekilmiş tevhîdhaneleri tavuk kümesi hâline getiren, hatta içine hayvan bağlayan, önünden niyaz ederek geçtiği türbenin sandukalarını sonradan söküp dağıtıp dümdüz eden ve haziresindeki mezar taşlarından bazısını ve kitabelerin bir kısmını musluk taşı kullanan şeyh efendi veya şeyhzâde sıfatlı bedbahtlar gördük. Bunların içinde kendisini ve mazisini büsbütün inkâra kalkan aşağı ruhlu mahlûkatlar da çıkmıştı. Eyüp Bahariye Mevlevîhanesi'nin son çocuklarından bir kısmının yakın zamanda yaptıkları gibi bir kapısı semahanenin içine açılan türbede kendi ecdadının kemiklerini elleri ile kaldıran ve tekkenin vakfından kalma mescitli mihraplı yerini para ediyor diye yüksek fiyatla satan hayırlı evlâtlara da rastlanıldı! Bunlar bu münasebetsizliklerini gözümüzün önünde yaparlarken seyyiâta kudsiyet katmak için bir de uydurma tören tertiplediler. Ne hazin, ne ibret vericidir!

Ne kadar hayrete şayandır ki burasını satın alanlar, evlâttan ve tarikatten olmadıkları hâlde muntazam çark atan, tennure şişiren uzun külâhlı Mevlevîlerden ve Mevlevî ailesinden daha da Mevlevî çıkmışlar, onlardan daha çok insanî ve İslâmî davranmışlardır. Bir tarih hatırasına kendilerine göre bir hizmette bulunmuş olmak için "Burada zikrullâh edilmiştir, Allah illallâh denilmiştir, mübarek bir makamdır, ayrıca tarihî kıymeti vardır, dokunamayız!" diyerek cümle kapısını ve üstünde Ahmed Remzi Dede'nin tarih manzumesini taşıyan kıymetli kitabeyi bütün ihtişamıyla bırakmışlar, ayrıca kapının solundaki küçük metruk mescidi tamir ve ihya ederek halka ve ibadete açmak teşebbüsüne geçmişlerdir. Bektaşîlerin arif ve zarif olanlarından dinlediğimiz şu veciz söz ne kadar yerindedir: "Adamlık, insanlık belden gelmek değil, yoldan gelmekle." Hakikat bu.

Tekke şeyhlerinin ananevî hizmetlerinden ve en mukaddes meslekî vazifelerinden biri de imzalarının üstüne yazdıkları "hâdimü'l-fukarâ" olmaktı, fukaranın hizmetinde bulunmaktı; onların dua ve rızalarını almakla iftihar ederlerdi. Aslında peygamber mirası ve evliyaullâh mesleği olan bu âlî ve ulvî vazife son zamanlarda manasını kaybetmeye başladı. Bir kısım şeyh efendiler değerli, faziletli mübarek insanları bir tarafa bırakıp paralı veya nüfuzlu adamların hizmetine geçtiler ve hatta onlara kılınır oldular. Kimisi de şeyhliği şahlığa çevirip zamanın kutbu görünmeye yeltendi, kendisini pîrân hizasında sayıp "Meded yâ hazret-i fülân!" diye büyüklü küçüklü levhalar yazdırdı ve bunları elden ele ihvâna dağıttı.

Bu yakışıksız hâller bununla da kalmadı, mesleğin ulviyetini sarsacak, hatta çürütecek ihanet hâlinde küçüklüklere sapıldı. Eslâf-ı meşâyih (eski şeyh efendiler) zikir esnasında tekkeye gelen devrin padişahına bile ayağa kalkmazdı, çünkü zikir huzurdur, huzur bozulmaz, namaza durmak gibidir, tamamlanmadan çıkılmaz, zikirden sonra karşılaştıkları zaman birbirleriyle görüşürler, musafaha ederlerdi, yani karşılıklı el öpüşürlerdi. Son zamanın şeyhlerinden bazıları

kendi çeyizlediği (giydirdiği) halifesini ayakta karşılamaya, hatta mangırı vardır diye onun emri altına girmeye başlamıştı.

Yılların yıllatmış emeği ile elde edilen ve devamlı, feyizli bir hizmet karşılığı verilen icazetnameler çarşı metaı hâline getirilmiş ve tekke şeyhlikleri yüksek artırma ile âdeta satışa çıkarılmıştı. Ne yazık ki bunu yapanlar İstanbul gibi bir şehr-i şehîr içinde asitane şeyhi diye tanınmış muhterem kimselerdi. Koca bir Halvetî asitanesinin yıllarca postnişinliğinde bulunmuş, pîr postunda oturmuş bu efendiler, avucu biraz para görsün diye kurulmuş bir erkânı yıkmaktan ve pîrini bile bile gücendirmekten çekinmediler. Bunlar güya bu yolun son temsilcileriydi, hem de okur yazar kimselerdi, yazıklar olsun!

Yine böyle parayla alınmış uydurma icazelerle karşımıza çıkan türedilerden bazıları bunu da az görüp imzaları üstüne "hülâsa-i Zeynelâbidîn, nuhbe-i evlâd-ı Resûlullâh" ilâvesini koyarak kendilerini sözde peygamber soyundan ve hânedân-ı risâletten göstermeye kalktılar. Bu düzenbazlıklar evvelce yapılırdı, hazîne-i hâssadan sâdât-ı kirâm için ayrılmış tahsisattan belki faydalanmak ihtimali vardı. Bunlar o zamanlar evlâd-ı Resûl'dür diye askere alınmazlardı, fakat şimdi neye yarar? Bu sefer de teveccüh toplamak, halkı haklarında bu çeşit erişilmez üstün meziyetler bulunduğunu göstermek ve İslâmiyet'in hiç istemediği bir şekl-i sefile düşerek tufeyli bir tarzda başkalarının sırtından geçinmek içindi.

Aslında ruhî terbiye ve ferâgat ve zarafet mesleği olan, daima mahviyet ve hiçlik telkin eden mübarek tekke terbiyesine hiç yakışmadığı hâlde makam postu üstünde vakfın ekmeği ile saltanat süreceğim diye hissen evlâdı sayılan dervişleri satılmış köle yerine koyarak onlara himmet alma ümidi ile yıllar yılı uşaklık ettiren, seyr ü sülûk mertebesini kendisine hizmetçilikten ibaret sayan, bir küçük kusurundan dolayı onun olanca hizmetini ve insanlığını hiçe sayarak halkın içinde horlayan, söylenmedik söz bırakmayan ve bu hakaretlerini de nefis terbiyesi icaplarındanmış gibi göstermeye, yutturmaya çalışan, daha da ileriye gidip dervişlerini, saliklerini niyaz etme veya niyaz secdesine tabi tutan, onları evvelâ kendisine, sonra da olur olmaz yerlerde yakışmayacak bir tarzda üst üste secde ettiren ve oldum olasıya bu terbiye altında yetişen, meselâ tekkenin kahve nakibini yani kahve ocağında ocakçılıkta yaşlanmış dergâhın eski derviş veya dedesini, ümmî denilecek derecede okur yazar bile olmasa, "Babamın dervişidir" yahut "Dergâhımıza hizmeti vardır" diye hazır icazetnamelerden birini eline çıkıştırıp bu yapmacık hareketleriyle onu güya irşada mezun eden idraksiz, izansız şeyh efendilere -hayır hayır gerçek manada liyakatli, faziletli şeyh efendilere değil-, açıktan baba mirasına konmuş ve şeyh kılığında görünmüş müteşeyyihlere, bilhassa bu son sırada çokça rastlanılır olmuştu. Bu pek yanlış hareketlerine rağmen kendisinde yine de bir kudsiyet vehmederek içlerinde ayak tabanlarını merasimle yalatanlar, en hafifi göğsünü açıp koklatanlar görülmüştü, görülüyordu.

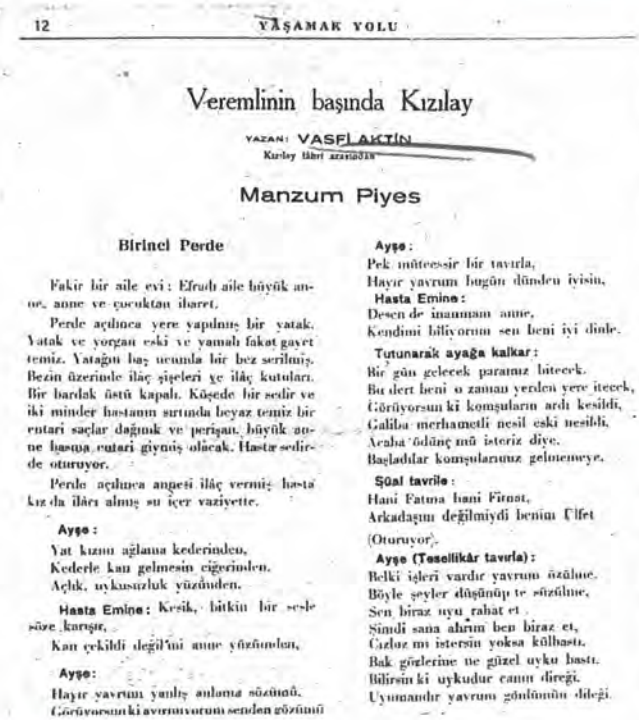
Bunların daha kurnazca davrananları ise her yıl kendi vefatına tarih söylerdi, yıl geçince eskisini yırtıp yenisini düzenlerdi. Bundan da maksat göçtükten sonra bile saf insanları aldatıp kendisini erenlerden göstermek, kabul ettirmek gayretiydi.

Bazı yerlerde şeyh efendinin, efendi hazretlerinin yattığı yatağı salât ve selâm ile düzeltip kabartanlar ve bu esnada şilteden çıkan tozları efendimizin mübarek kokusu sinmiştir diye nefesleriyle içine çekmeye çalışanlar oluyordu. Bunu bir saadet, bir mazhariyet sanıyorlardı. Beri yandan tarikat pîrleri: "Gösterdiğimiz yoldan gitmedikten sonra derimize girseniz faydasızdır" buyururlardı. Fakat kim dinliyordu? Ne söylenilmiş, ne öğretilmişse tam tersine hareket ediliyordu. Bu zavallılıkların en keder veren tarafı bunların ne yazıktır ki hep de tarikat namına yapılagelmesiydi.

Nedense bilmiyorlar, belki de hiç farkında olmuyorlardı ki bu acınacak şuursuz hareketleri ile her şeyden önce evliyaullâhın mübarek emanetlerine ve dolayısıyla dervişliğin mütevazı, feragatkâr ruhuna en büyük ihaneti bizzat kendileri yapmış oluyorlardı.

Kayserili Hacı Mustafa Hilmi Sıdkı Efendi Tekkesi

Ümmü Kenân er-Rifâ'î Dergâhı karşısında Saadettin Efendi Sokağı'nda Kayserili Hacı Mustafa Hilmi Sıdkı Efendi Tekkesi vardı.

12 YAŞAMAK YOLU

Veremlinin başında Kızılay

YAZAN: VASFİ AKTİN
Kurley lâbri arasından

Manzum Piyes

Birinci Perde

Fakir bir aile evi: Efradı aile büyük anne, anne ve çocuktan ibaret.

Perde açılınca yere yapılmış bir yatak. Yatak ve yorgan eski ve yamalı fakat gayet temiz. Yatağın baş ucunda bir bez serilmiş. Bezin üzerinde ilâç şişeleri ve ilâç kutuları. Bir bardak üstü kapalı. Köşede bir sedir ve iki minder hastanın sırtında beyaz temiz bir entari saçlar dağınık ve perişan. büyük anne hasına entari giymiş olacak. Hasta sedirde oturuyor.

Perde açılınca annesi ilâç vermiş hasta kız da ilâcı almış su içer vaziyette.

Ayşe:
Yat kızım ağlama kederinden,
Kederle kan gelmesin ciğerinden.
Açlık, uykusuzluk yüzünden.

Hasta Emine: Kesik, bitkin bir sesle söze karışır,
Kan çekildi değil mi anne yüzümden,

Ayşe:
Hayır yavrum yanlış anlama sözümü.
Görüyorsun ki ayırmıyorum senden gözümü

Ayşe:
Pek müteessir bir tavırla,
Hayır yavrum bugün dünden iyisin,

Hasta Emine:
Desen de inanmam anne,
Kendimi biliyorum sen beni iyi dinle.

Tutunarak ayağa kalkar:
Bir gün gelecek paramız bitecek.
Bu dert beni o zaman yerden yere itecek,
Görüyorsun ki komşuların ardı kesildi,
Galiba merhametli nesil eski nesildi,
Acaba ödünç mü isteriz diye,
Başladılar komşularımız gelmemeye.

Şûal tavrile:
Hani Fatma hani Fitnat,
Arkadaşım değilmiydi benim Ülfet
(Oturuyor).

Ayşe (Teselikâr tavrile):
Belki işleri vardır yavrum üzülme.
Böyle şeyler düşünüp te süzülme,
Sen biraz uyu rahat et
Simdi sana ahrım ben biraz et,
Cızlız mı istersin yoksa külhastı.
Bak gözlerine ne güzel uyku bastı.
Bilirsin ki uykudur canın dirliği.
Uyumandır yavrum gönlümün dileği.

Vasfi Aktin'in piyeslerinden (71:14)

Tekke, Ümmü Kenân er-Rifâ'î Dergâhı karşısındaki sokağın (Saadettin Efendi Sokağı) içindeydi Kürsü şeyhlerinden olan Mustafa Hilmi bu tekkenin ilk ve son şeyhi sıfatıyla 1920-21'den vefat tarihi 1 Nisan 1931'e kadar postnişinliğini yürüttü. Revnakoğlu tesbitine göre Edirnekapı dışında İncili Çavuş'un arkasında ve sol aşağısında demir parmaklık içinde medfun olup baş ucunda yeni harflerle yazılı saç levhası vardı (71:24-25):

Kendi adı "Mustafa Hilmi" idi. "Küçük Mustafa Efendi" diye ayırırlar. Pîr evinin pîr postundaki son şeyhe de "Büyük Mustafa Efendi" derler. "Sıdkı" mahlası şeyhi tarafından verilmiştir. Şeyhi, Aksaray'da Şekerci Sokağı'ndaki Uşşâkî tekkesinin şeyhi Fahreddîn Himmetî Efendi'dir; onun da şeyhi Yedikule Uşşâkî Tekkesi şeyhi Eskici Emin Tevfik Efendi'dir.

Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin Tâhir Ağa Tekkesi şeyhi merhum Hacı Behcet Efendi'den de Nakşibendiyye icazetleri vardır.

Tarikat-i aliyye-i Uşşâkiyye meşâyihinden Kayserili Hoca Mustafa Efendi merhumun zaviyesi Eski Ali Paşa semtinde Ümm-i Kenân er-Rifâ'î Dergâhı karşısındaki sokağın içinde idi. Yaptırdığı tekkenin tarihi:

Hüsâm-ı dîn ile kat'-ı vesâvis etmek için
Ziyâret eyle dem-â-dem bu cây-ı eşvâkı
Oku şu mısra'ı târîh-i cevherîn olur
Açıldı izz ile dârü'l-füyûz-ı Uşşâkî
Sene 1340 (Merhum Tâhirü'l-Mevlevî'nindir)

İyi durak okuyan, bazen zakirlik de edebilen oğlu Vasfi Bey'in *Barışta Kızılay, Savaşta Kızılay* isimli iki tiyatro eseri halkevlerinde, Fatih Gençler Birliği'nde oynanırdı. 28 Mart 1934 tarihli Haber'de merhum Osman Cemal'in eserin temsili hakkında yazısı vardır.

Altay Camii

Kırtay Sokağı'nın Fevzi Paşa Caddesi'ne çıktığı yerde solda Altay Camii'nin önündeyiz. (Hırka-i şerif Mahallesi, 1535 ada, 1 parsel)

IV. Murad ve II. Süleyman dönemlerinde şeyhülislâmlık etmiş olan Debbâgzâde Mehmed Efendi (ö. 1702) tarafından yaptırıldı. Baninin "debbâgzâde" unvanı, deri tabaklayıcısı olan babası Debbâg Ahmed Efendi'den gelir, bu sebeple cami eski kaynaklarda "Debbâgzâde Camii" olarak da geçer. Bugün tamamen adı Altay Camii olmuştur. Revnakoğlu dosyalarında bu cami hakkında şu bilgiler yer alır: (174:93-94):

> Altay Câmi'-i şerîfi: *Hadîka*'da "der-kurb-ı Mesih Paşa" diye kayıtlıdır. Fevzi Paşa Caddesi tarafından Hırka-i şerîf'e giden Muameleci Mescidi harabesinin ve Kenan Bey Tekkesi'nin bulunduğu sokağın yukarı başındaydı. Sultan IV. Mehmed zamanında altı ay, Sultan II. Süleyman devrinde ise üç yıla yakın iki defa şeyhülislâmlık makamında bulunan Debbâgzâde Mehmed Efendi yaptırmıştır. "Şeyh Mahmud Efendi" adında bir debbağın oğlu olduğundan "Debbâgzâde" derler, vefatı 1114 Rebiülahirindedir. ("*Tertîb-i Cemîl*" adında nahve dair bir telifi vardır, 1095'te yazılmıştır ki bu terkip hem kitabın adı hem de telifine tarih olmuştur.) Bundan dolayı asıl ismi Debbâgzâde Camii'dir, sonradan "Altay" yahut "Kırtay" olmuştur. Buna dair de şöyle bir rivayet vardır:

Altay Camii'nin 1940'taki hâli (Belediye arşivinden)

Altay Camii'nin 1940'ta haziresinde Zeyrekzâdeler (Belediye arşivinden)

Câmi'-i şerîfi sonradan tamir ettiren zatın müteaddit defalar evlendiği hâlde hiç çocuğu olmazmış. Son ailesi de öldükten sonra artık evlenmemiş, fakat bu defa evlâttan mahrumiyet acısını gidermek için bir kır tay alıp onu beslemeye, büyütmeye koyulmuş. O da kısa bir zaman zarfında ölüp gidince pek fazla müteessir olduğundan yeniden tamir ettirdiği bu câmi'-i şerîfin adını ona vermiş.

Câmi'-i şerîf 1940 Eylülü ortalarında Evkaf tarafından yıktırılarak duvarları ve enkazı 400 liraya satılmıştır. Son imamı Mustafa Efendi'den önce bu câmi'-i şerîfin imam ve hatibi Şeyh Bahrüddin Efendi'ydi.

Terkos çeşmesinin üstündeki açıkta kalan küçük haziresinde Nakibüleşraf, ulemadan meşhur Zeyrekzâde es-Seyyid Abdurrahman Efendi yatmaktadır: Altay Câmi'-i şerîfi haziresi, en arkada, başlıksız tek şahide, yazısı talik, mezarın yan taşları batık: "Hüve'l-Bâkî - Abdurahmân sâbıkan sâdât u eşrâf-ı nakîb - Semt-i gülzâr-ı cinândan şemm edince râyiha - Hâtime hâlinde dedi târihini onun - Rûh-ı Zeyrekzâde için ola ihdâ fâtiha", 1085, leyle-i Berât"

Zeyrekzâde'nin şahidesi (Belediye arşivinden)

Altay Camii 1984'te Vakıflarca yeniden inşasına başlanmış, orijinal vaziyetinden büsbütün farklı olan bugünkü şekliyle 1987'de ibadete açılmıştır.

1940'ta Altay Camii (Encümen arşivinden)

Mesih Paşa Camii

Eski Ali Paşa Caddesi'nin sonunda solda Mesih Paşa Camii önündeyiz. (Hırka-i şerif Mahallesi, 1541 ada, 1 parsel)

Eski Ali Paşa'dan Koyun Baba'ya inerken solda Sinan eseri bu cami, Revnakoğlu notlarında şöyle yer bulur (174:96):

> Mesih Paşa Câmi'-i şerîfi (Hırka-i şerîf'in karşısında): Sekiz sene önce mükemmelen tamir ettirilen bu güzel dilber mabedimiz, Sultan III. Murad zamanında Mısır valiliğinden İstanbul'a getirilen, veziriazam olarak sadrazamlık etmiş bulunan ve "Tavaşi" de denilen Hadım Mesih Mehmed Paşa tarafından Sinan'a yaptırılmıştır. Yapılış tarihi Sinan'ın vefatından iki sene önceye rastlar.
>
> Daha önce sarayın harem dairesinde hizmet eden ve Sultan II. Selim zamanında kilercibaşılık vazifesini görmüş hadım kölelerden bulunduğu için kendisine "Hadım" veya "Tavaşi Mesih Paşa" derler. Asıl adı Mehmed Paşa'dır, fakat civar halkı ve hemen herkes bu civara ve câmi'-i şerîfe kökleşmiş eski bir yanlışlıkla "Atik Ali Paşa" yahut onun Türkçesini söyleyerek "Eski Ali Paşa" der, yukarıdaki tramvay durağı ile aşağıdakini birbirinden bu suretle ayırmış olurlar. Buna sebep de evvelce câmi'-i şerîfin önünde büyük bir çarşının bulunması ve bu çarşının Zincirlikuyu Câmi'-i şerîfi ve Hamamı'nı yaptıran Atik Ali Paşa'nın vakfı olmasındandır.
>
> Câmi'-i şerîf, Mîrmîrân Hasan Paşa Mahallesi'nde Mîrmîrân Vezir Hasan

Mesih Paşa Camii avlusu (Encümen arşivinden)

Paşa'nın mescidinin bulunduğu yere yaptırılmış olduğundan Hasan Paşa'nın rızasıyla mescit Karagümrük'e, çarşı içerisine kaldırılmıştır. Yanında ve büyük çeşmenin üstündeki merdivenli mektep yine bu Hasan Paşa'nın binasıdır, bundan dolayı buraya Mîrmîrân Hasan Paşa Mektebi derlerdi.

Alt köşesinde iki cepheli, üç aynalı büyük çeşmenin "Hazret-i Paşa ki nâmıdır Mesîh" diye başlayan pek nefis ve gayet sanatlı bir celî ile meydana getirilmiş kuşak kitabesi pek yazıktır ki muhtelif yerlerinden parçalanmış, sonra çimento ile tutturulmuş, fakat kitabenin bu defa metni eksilmiş ve mısra irtibatını kaybetmiştir. Üç kurna ve üç aynadan ikisi sebepsiz yere katledilip toprak ve moluz mezarlığına gömülmüştür. Altındaki ikinci kitabede okuduğumuza göre 1233'te Beyhan Sultan tarafından tamir görmüş, meşhur Şair Kâlâyî de bir güzel tarih söylemiştir.

Eski Ali Paşa Caddesi'nden Mesih Paşa Camii (Belediye arşivinden)

Câmi'-i şerîfin inşasına söylenilen tarihin iç kapının üstünde, sağ, sol ve or-

tasına birer beyit hâlinde çevrelenmiş olduğunu görüyoruz. H.994 (M.1586) yılını gösteren son beyti hakikaten güzel bir müjdedir:

Hâtif-i kudsî dedi itmâmının târîhini

Bu makâm oldu ibâdetgâh-ı makbûl-i Celîl, 994.

Son mısradaki terkibin *Hadîka*'da "makbûl ü celîl" yazılması hem vezne hem ebced hesabına hem de manaya muhaliftir, zira bir "vâv" ilâvesi 6 sene birden fark ettirir.

Paşa H.1000 (M.1591) tarihinde vefat etmiştir. Câmi'-i şerîfin avlusunda şadırvan önünde üstü açık türbede yatmaktadır. Taşında yazı yoktur. Karagümrük'e naklolunan asıl mescidin sahibi Mîrmîrân Hasan Paşa da mihrap önünde medfundu, yola gitti. Bu türbenin solundaki 12 abdest musluğu da hâlen kurutulmuştur.

Bu güzel mabedin bütün mehabeti ve güzelliği ile göründüğü en iyi yer, Mühendis Ekrem Bey'in evinin köşesinden aşağıya kıvrılan Mevkufatçı Sokağı'nın başıdır.

Revnakoğlu notlarına Hadım Mesih Paşa'nın kısa biyografisini de ekler (174:104):

Mesih Paşa, Sultan II. Beyazıt'ın veziriydi. Çandarlızâde İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine vezir olan Mesih Paşa, Galata'da baruthane mahzeninden çıkan yangında yüksek yerden düşerek ayakları kırılmış ve bundan müteessiren birkaç gün sonra vefat eylemiştir. Câmi'-i şerîf 1952 yılında 21 türbe ile beraber İstanbul Vakıflar Müdürlüğünce tamir edilmiştir.

Koyun Baba'dan Mesih Paşa Camii
(Encümen arşivinden)

Hırka-i şerîf Camii

Eski Ali Paşa Caddesi'nden Keçeciler Caddesi'ne dönüyor, biraz ileriden sağa tırmanan Kadı Sokağı'na çıkıyor solda Kadı Sokağı ile Akseki Caddesi'ne paralel Hırka-i şerîf Camii'ni görüyoruz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1530 ada, 1 parsel)

İstanbul'da Hz. Peygamber'den intikal eden iki hırka vardır:

Hâlâ Topkapı Sarayı'nda kendi adıyla anılan odada muhafaza edilen ilk hırka, sahabeden Züheyr'in oğlu Ka'b'ın İslâm'a girişi sırasında okuduğu "Bânet suâd" ifadesiyle başlayan Kasidetü'l-Bürde'dir. Hz. Peygamber bu kasideyi beğenmiş, memnuniyetini ifade için Ka'b'ın omuzuna hırkasını koymuştu. Daha sonraları Muaviye'nin satın almak istediği bu hırkayı, Ka'b teklif edilen on bin altını reddederek vermemiş, ancak vefatından sonra mirasçıları Muaviye'ye yirmi bin altın karşılığında vermişti. Emevîler ve Abbasîlerden sonra hırka bilâhare Türklere geçti. Mısır'ın fethiyle İstanbul'a getirilen kutsal emanetler arasında bulunan bu hırka Osmanlı sultanlarınca fevkalâde bir hürmetle muhafaza edildi, şehrin müstesna kutsalları arasına girerek Ramazanın on beşinde muntazaman ziyaret edildi. Bu emanet, Topkapı Sarayı'nda Fatih devrinden kalma dört kubbeli Hırka-i şerîf odasında ayrı bir şebekede zümrütlerle bezenmiş çifte kapaklı altın mahfaza içinde saklanmaktadır.

Bu mekânda hırka-i şerîf ziyaretlerinde hususî bir usul vardı: Ramazanın on beşinde gül suyu dolu iki kâse ve altmış yeni sünger iki meşin örtüye konur, silâhtar ağa gül suyuyla ıslattığı süngeri padişaha uzatır, o da bununla hırka-i şerîf şebekesini cilâlardı. Diğer saray erkânı da hırka-i şerîfin muhafaza edildiği odanın kapı, pencere, dolap, kapak neyi varsa her şeyini gül suyuna bandırılmış süngerlerle silerlerdi. Hizmet sonrası saray ağalarına dağıtılan bu süngerler hürmetle saklanırdı. Hırkanın bulunduğu odada kılınan sabah namazından sonra hırkanın bulunduğu gümüş mahfaza som sırmalı yastıklar üzerine konur ve sandukanın kilidi padişahın elindeki altın anahtarla açılır, içindeki işlemeli yedi yeşil bohça açılır, bunların sarmaladığı som altın çekmece de bir diğer anahtarla açılırdı. Hırkanın yaka kısmındaki düğme bir kâseye bırakılır, kâseye bir miktar su dökülür. Artık bu kâselerden damlalar akıtılan içi su dolu testilere "hırka-i şerîf suyu" denir ve hediye olarak ikram edilirdi. Bu, II. Mahmud'a kadar süren bir âdetti. Öğle namazını müteakip yanında saray ağaları bulunan sultanın da bulunduğu odada imamların Kur'an okumasıyla başlayan hırka-i şerîf ziyareti zaman içinde yeni teşrifat ve bir yığın teferruatla devam edip giderdi.

Ramazan ortasında Topkapı Sarayı'nda ziyarete açılan hırka-i şerîfin bohçasına yüz süren saray ahalisine bizzat Sultan Mehmed Reşâd eliyle verilen işlemeli mendillerde "Bûy-i feyz îsâr eder pîrâhen-i Yûsuf-misâl - Hırka-i pâk-i Resûl'e mest olunmuş destimâl" yazardı. Sultan son ziyaretinde yorgun ve hasta bedenini oruçlu hâlde ziyarete

getirmiş, hırkanın bulunduğu masa önündeki basamaklara başını koyup uzanmış; saraya dönüşünde yattığı döşekten kalkamamış, on gün sonra rahmete kavuşmuştu.

İkinci hırka, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin Yemen'e gelerek Veyse'l-Karanî'ye verdikleri devetüyü renginde, pamuk ipliğinden dokunmuş hırkadır. Bu hırka I. Ahmed döneminde 1611'de Veyse'l-Karanî'nin kardeşi soyundan gelen Şükrullah el-Üveysî tarafından İstanbul'a getirildi. Hırka başlangıçta bu ailenin nezaretinde Fatih ve Yavuzsultanselim'deki evlerinde muhafaza edilip ziyaret edilirken daha sonra hırka-i şerîf için I. Abdülhamid henüz Hırka-i şerîf Camii yapılmadan önce arsasının bulunduğu yerde 1780'de tek odalı hırka-i saâdet dairesini yaptırmış, daha sonra Sultan II. Mahmud 1811'de kalabalık ziyaretçiler için bu dairenin etrafındaki bina ve arsaları istimlâk ettirilmiş, nihayet 1851'de Abdülmecid de buraya Hırka-i şerîf Camii'ni yaptırmıştı.

Bu camide Ramazan ayında teşhir edilen hırka muayyen bir adap içinde ziyaret edilirdi. Hz. Peygamber'in huzurunda bulunuluyormuş gibi huşu içinde, temiz kıyafetlerle ve kimseyi incitmeden huzura girilir, ziyaret sırasında el bağlanır, ziyaret gündüzse gizli şekilde salavât-ı şerîfe okunur, tam bir hürmet ve tazimle merasim tamamlanırdı.

Hırka-i şerîfte teşhir edilen ikinci hırkanın hikâyesi Revnakoğlu'nda vesikaların kifayetsizliğiyle beraber yer alır (209:375-77):

> Vesikasız söylentilerden duyulup işitilmekte ve tarihten habersiz öğrenilmekte bulunulduğuna göre Hırka-i şerîfe, Yemen'den itibaren Şam'ı, Kufe'yi, Kerbelâ'yı dolaşmış ve aradan bir hayli zaman geçtikten sonra oralardaki bozgunluklar dolayısıyla Üveys'in kardeş çocuklarından Yemenli Şeyh Zîver el-Üveysî'nin eliyle Kuşadası'na getirilmiştir.
>
> Bu necip ailenin son çocuğu Mehemmed Haşim Köprülü'nün (Haşim el-Üveysî) lutfuyla gördüğümüz şecerenin kenarında buna dair küçük bir rivayet yazılmışsa da hiçbir yerde görülmeyen, vesikası bulunmayan bu haberi tarihin seyrine uydurup bağdaştırmak çok güçtür. Bununla beraber hususî bir aile kaydı olarak alıyoruz. Yine menbaların susması yüzünden hırka-i şerîfenin buraya yani İstanbul'a hangi tarihte ve nasıl geldiğini kitap ve tarih yoluyla göstermek kabil olmuyor.
>
> Vesikasızlık zoruyla tarihin hatta asırlık ananenin bile serbestçe konuşamadığı bu meseleyi ilk defa ele alan yine *Hadîkatü'l-Cevâmi'* olmuştur. Karagümrük çevresindeki Akseki Camii maddesini yazarken bu bahse kısaca ilişmiş, sonra da Ahmed Rasim Bey merhum üzerine hiçbir şey eklemeden aynı konuyu *Menâkıb-ı İslâmiyye*'sine aktarmış ve olduğu gibi tekrar etmiştir. Sonradan ne yazıldıysa hep bu iki eserden almışlardır. Ansiklopedilerin bile bu hususta fazla bir bilgi veremediklerini görüyoruz.
>
> Binaenaleyh başta gelen bu iki eserden ve bazı hususi kayıtlardan başka yine

icazetname yardımıyla öğrendiğimiz şey, bu göbeğin 36. çocuğu Şeyh Ali Osman el-Üveysî'nin ilk olarak H.1138, M.1725'te hırka-i şerîfeye mahsus bir vakıf yapıp Evkaf siciline geçirmiş ve beratını almıştır, bu münasebetle vakf-ı şerîfin banisi bilinir.

Son Hırka-i şerîf şeyhi (muhafızı) Haşim Köprülü (209:320)

Aynı soydan 18. torun Şeyh Mehemmed Şükrullah el-Üveysî yahut kardeşi Şeyh İbrahim el-Üveysî H.1027, M.1617-18'de Kuşadası'ndan hicretle hırka-i şerîfeyi İstanbul'a getiriyorlar. Bu efendi insanlar bununla da kalmayarak necabetlerine yakışır şekilde evlerinin kapılarını ziyarete açmışlardır. Bu mübarek vazife evvelâ Fatih ve Sultanselim çevresindeki evlerinde, sonra da Akseki Câmi'-i şerîfi yanındaki konaklarında hırka-i şerîfe dairesi yapılıncaya kadar her Ramazan şevkle, şerefle devam etmiş ve oğuldan oğula geçerek zamanımıza kadar gelmiştir.

Ellerindeki icazetnamenin baş tarafında yazılmış olduğuna göre, Üveys'in zikir halkasında ne zaman olursa olsun behemehâl kırk er bulunurmuş. Bu münasebetle kendileri kırkların sırrına mazhar buyurulmuşlar ve sair tarikat pîrleri gibi kendileri de bu yolun erkân kurmuş ulularından sayılmışlardır. Fakat kendilerinin çocuğu olmadığından kardeşi yine Yemenli Şeyh Şihabeddin el-Üveysî'yi yerlerine halife yapmışlar, tarikat ve hilâfet icaplarını, tevhîd-i şerîfin sırlarını ve Resulullâh hatırası olan mübarek hırka-i şerîfeyi ve diğer emanetleri ona bırakmışlar, ayrıca Veysiyye usulü üzere âyîn-i şerîf icrasına da destur vermişlerdir.

Bu itibarla içlerinden Şeyh Zîver el-Üveysî ile kardeşi İbrahim el-Üveysî'nin cuma geceleri kendi zaviyelerinde, Şeyh Abdullah Necmedddin el-Üveysî'nin cuma geceleri Fatih Câmi'-i şerîfinde, onun oğlu Ebü'l-cemâl Şeyh Burhaneddin el-Üveysî'nin yine cuma günleri cuma namazından sonra Ayasofya Câmi'-i şerîfinde top kandilin altında, Şeyh Sadullah el-Üveysî ile Şeyh Nureddin el-Üveysî'nin ve halifelerinin de ayrı ayrı yerlerde Veysiyye erkânı üzere âyîn-i şerîf icra eylemiş ve irşatlarda bulunmuş olduklarını ve bu vazifenin de yaş sırasıyla evlâttan evlâda geçtiğini elimizdeki silsilenameden öğreniyoruz.

Hırka-i şerîfeyi asırlardır saklayarak muayyen günlerde halka ziyaret ettirmek gibi mübarek bir vazifenin başında bulunmakla şereflenmiş bu bahtiyar insanlara yakın bir zamana kadar tarihe geçmiş ismiyle "Hırka-i şerîf şeyhleri" denilirdi, şimdi "muhafız" diyoruz. Binaenaleyh tesbit edebildiğimiz tarihten bugüne kadar 57 şeyh efendi ve muhafız geçmiştir.

Bursa Karageydi Dergâhı şeyhliğinden ve *Miftâhu't-Tefâsîr* sahibi Kütahyalı Evliyazâde Şeyh İsmail Hakkı kolundan verilmesi usulden olan icâze-i şerîfelerde yazılmış isimleri sırasıyla alıyoruz:

(1) Mahbûb-ı Hazret-i Peygamberî Muhammed Üveys el-Karanî
(2) Kardeşi Şeyh Şehabeddin el-Üveysî el-Yemenî
(3) Onun oğlu Şeyh Taceddin el-Üveysî el-Yemenî
(4) Oğlu Şeyh Muhammed Şemseddin el-Üveysî el-Yemenî
(4) Oğlu Şeyh Ziver el-Üveysî el-Yemenî
...
(55) Şeyh Ahmed Veysüddin el-Üveysî
(56) Oğlu Mahmud Şehabeddin
(57) Oğlu Mehemmed Haşim el-Üveysî (Köprülü), hayatta bulunan son muhafız.

Revnakoğlu (Şeyh Cemalullah), bu cami, hırka ve hırkanın sahibi Veyse'l-Karanî üzerine *Yemen İllerinde Veysel Karenî* adlı müstakil bir kitap yazdı. Bu eserin neşredildiği aynı yılda Haşim Köprülü'nün 1960'ta yayımladığı *Hırkaişerif ve Veyselkaranî* (İstanbul, 1960) eseri de çıkmıştı.

Hırka-i şerîf şeyhleri (muhafızları) arasında 56. sırada yer alan Mahmud Şehabeddin'in vaziyeti diğerlerinden büsbütün ayrıydı (209:133-34):

> Mahmud Şehabeddin (Mahmud Bey - Molla Bey), halk arasında "Kokana Molla" derlerdi. Dört karısından başka müteaddit metresleri vardı. Başına değirmen gibi sarık sarar, gümüş saplı baston kullanırdı. Temiz, zarif, tendürüst, kibar tavırlı, çelebi terbiyeli olmasına rağmen aşırı zamparalığı yüzünden kendisine "pis zampara" dedirtecek hâllerde bulunurdu. Hovardalık âlemlerine para yetiştiremediğinden Hırka-i şerîf dairesini soymaya kalktı, gümüş şamdanları, kapı tokmaklarını değiştiririp satarken yakalandı. Yedi buçuk sene kürek cezasına çarptırıldı. Bu mahkûmiyet müddetini Anadolu hapishanelerinde yatarak geçirdi. Yerine Kayyımbaşı Aziz Efendi ile Manisalı Mustafa Efendi Hoca uzun zaman vekâlet ettiler.

O yıllarda Halk gazetesinde "Hırka-i şerîf'i soyanlar" başlığıyla şu haber yer aldı:

> Hırka-i şerîf dairesinde mevcut gümüş âvânı ve gümüş saçaklı perdeleri sirkat ederek mezkûr eşyanın yerine fakfondan imal ettirmiş olduğu âvânı talik ettirmek ve bu suretle hile ve huda istimal ederek dâire-i âidesini iğfal eden Hırka-i şerîf muhafızı Mahmud Şehabeddin ile işbu gümüş âvânın mâl-ı mesrûk olduğunu bildikleri hâlde aldıkları ve yerlerine fakfondan taklitler imal ettikleri iddiasıyla maznûn Krikor, İshak Mikail, İstepan'ın cinayet mahkemesinde muhakemeleri intaç edilerek karar dün tefhim edilmiştir. Bu suretle cinayet maznûnu Şehabeddin'in yedi buçuk sene küreğe vaz'ı ile memuriyetten tardına ve hasarın mecmuu olan 11.038 lira 86 kuruşun iki misline iblâğıyla kendisinden ahz ve tahsiline ve diğer maznûnların da üçer ay müddetle hapislerine ve masârif-i muhâkemenin de ayrıca tahsiline kâbil-i temyîz olmak üzere karar verilmiştir.

Revnakoğlu, Kokana Molla'dan sonra Hırka-i şerîf şeyhi - muhafızı olanları da sıralar (209:189):

Manisalı Hoca Mustafa Efendi: Vefat tarihi olan 1940'a kadar bulundu.

Müezzinbaşı Şileli Mustafa Efendi Vefat ettiği 1942'ye kadar.

Malkaralı Halil Zühdü Efendi: Eski Mehmed Ağa imamı, çorapçı, en sonra Hırka-i şerîf'e imam olmuştu. Dersiamdı. 1946'da vefat etti.

Müezzinbaşı İsmail Hakkı Efendi: kendisine tevcih edildi, fakat önündeki Ramazan Haşim Bey geldi ve 1947 Ramazanından itibaren vazifeye başladı. Öyle görünüyor ki bu tarihten sonra Haşim Köprülü bu vazifeyi ifa etti.

Hırka-i şerîfe şeyhlerinin bazılarına ait mezar taşları Edirnekapı Şehitliği'ndedir. Bugün de yerlerinde duran bu mezarların kitabelerinin bir kısmı Revnakoğlu dosyalarında yer alır:

Hırka-i şerîf şeyhi Seyyid Abdurrahman Efendi (Edirnekapı Şehitliği'nde)

Şeyh Abdüsselâm Efendi (61:17): Edirnekapı Şehitliği, Hırka-i şerîf şeyhlerine mahsus sofada, çift şahideli, nesih kitabeli muntazam mermer mezar; başında cesîm Halvetî tâc-ı şerîfi: "Nev-civânım uçtu cennet bâgına - Firâkı kaldı vâlideynin cânına - Gençliğine doymayan Şeyh Abdüsselâm Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, 1167"

Seyyid Abdurrahman Efendi (131:256): Başlıksız, ustuvane, çift şahide, sülüs celîsi: "Hüve'l-Bâkî - Nesl-i Hazret-i Üveys el-Karanî'den sâbıkan ser-levha-i yemîn merhûm ve magfûrun leh es-Seyyid Abdurrahman Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, 1237"

Mahmud Efendi (131:256): Aynı hazirede, mânend-i Melâmiyân tek şahide, güzel talik, numarası 7: "Hüve'l-Bâkî - Sad-hezârân hayf kim mahdûm necîb-i zî-şân - Böyle bir zât-ı şerîf-i seyyid-i zü'l-ihtirâm - Çarh-ı gaddâr etti nahl-i sûra tâ bu bî-bedel - Oldu dünyâdan dahi kâm almadan ömrü tamâm - Hazret-i Veys el-Karan nesl-i şerîfinden olup - Kisve-i pâk-i Resûl'e hâdim idi subh u şâm - Etmeyip âlâyiş-i dünyâya meyl ü iltifât - Geldi üçler dediler târîh-i fevtin Himmetâ - Gülsitân-ı adn ola Mahmûd Efendi'ye makâm, 1169"

Mehmed Efendi (131:256): Önündeki sırada, ortada, çift şahideli, talik yazılı, başlıksız, ustuvaneli: "Hüve'l-Bâkî - Yine nesl-i şerîf-i Hazret-i Veys el-Karanî'den - Cenâb-ı Hırka şeyhi âl-i Ahmed'den idi ol gül - Karârı kalmayıp gülşen-sarây-ı adne azm etti - Deyip yâ hû açıldı gülşen-i cennette bir sünbül - Edip pervâz rûhu arşa Veysî dedi târîhin - Muhammed kutb-ı âlem şimdi uçmakta oldu bülbül, 1165" Numarası 14.

Seyyid el-Hâc Mustafa Efendi (131:257): Melâmîlerinki gibi çift şahide, başlıksız, talik: "Hüve'l-Bâkî - Hırka-i şerîfe şeyhi merhûm ve magfûrun leh es-Seyyid el-Hâc Mustafa Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, 1183"

Zihnîzâde İbrahim Efendi (131:259): Ahmed Ağa'nın önünde, Melâmiyye şeklinde, çift şahide, talik: "Hüve'l-Bâkî - Müderrisînden Hırka-i şerîf şeyhi efendinin damadı merhûm ve magfûrun leh Zihnîzâde İbrahim Efendi'nin rûhıyıçun el-fâtiha, 1214"

Mehmed Şükrullah Efendi (131:259): Başlıksız, ustuvane, çift şahide: "Hüve'l-Bâkî - Muvakkatâ Mekke-i mükerreme kadısı, Hırka-i şerîf şeyhi merhûm ve magfûrun leh es-Seyyid el-Hâc Mehmed Şükrullah Efendi'nin kabr-i şerîfidir, lillâhi el-fâtiha, 15 Şevval 1204"

Seyyid Mahmud Efendi (131:259): Melâmî taşı, talik, tek şahide, Şeyh Osman Efendi'nin sırasında, iki taş sonra: "Hüve'l-Bâkî - Hazret-i Üveys el-Karânî neslinden Hırka-i şerîfe şeyhi es-Seyyid Mehmed Esad Efendi merhûmun mahdûmu merhûm ve magfûrun leh es-Seyyid Mahmud Efendi rûhıyıçun el-fâtiha." Tarihsizdir, taş numarası 50.

Osman Efendi (131:259): Şeyh Mustafa Efendi'nin önünde, ustuvane, başlıksız, tek şahide, talik, numara 47: "Hüve'l-Hayyu Lâ-yemût - Şeyhü'ş-şüyûh-ı kâm-bîn Osman Efendi kim ona - Etmişti lutf-ı lâ-yuad ol Kâdir ü Hayy - Ki olmuştu hâfız-ı hırka-i pâk-i Resûl - Oldu o izz ü şân ile irs ile taraf-ı cinâna rû be-râh - Gûş eyleyince rıhletini hâtif dedi târîhin - Osman Efendi'ye ede Bârî cinânı cilvegâh, Rebiülahir 1137"

Ahmed Ağa (131:258): Başlıksız, ustuvane, tek şahide, kötü bir sülüs: "Hırka-i şerîf şeyhinin karındaşı merhûm Ahmed Ağa rûhıyıçun fâtiha, Ramazan 1137"

Emine Hanım (131:258): "Ah Mine'l-Mevt - Çarh-ı dûnun dâd sad feryâd elinden - Yine nâzük vücûdu kıldı zâyi' nâgehân - Bırakıp hayfâ iki hayrü'l-halef duhterlerin - İrciî emri erip pek genç idi oldu revân - Hâl-i âlem böyledir pîr ol civân ol çâre ne - Vakti geldikte ecel bir kimseye vermez amân - Şeyh-i dâr-ı hırka-i pâk idi bu merhûmenin - Vâlidi huld-âşiyân Esad Efendi çok zamân - Nesl-i zât-ı Hazret-i Veys el-Karan'dır cümlesi - Rûz-ı haşr elbet olur makbûl-i Rabb-i müsteân - Cevher-i eşkimle tâm târîh yazdım başına - Cennet-i âlî Emine Hanım'a olsun mekân, el-fâtiha, 1273"

Revnakoğlu, Hırka-i şerîf Camii'ni içindeki hat mirasıyla beraber kitabında tavsif eder (209-384-88):

> İstanbul camileri içinde Tanzimat'tan sonra yaptırılan çift minareli ilk camilerimizdendir. Mihrabı önünde tek kubbeli, camekânlı bir medhalden girilen ayrı bir dairede Paygamberimizin Üveys'e bıraktığı hırkasının saklı durması camiye "Hırka-i şerîf" denilmesine sebep olmuştur.
>
> Yapısı tam bir İslâm klasiği değildir, gecikmiş Avrupa Rönesans üslûbuyla karışmıştır. Klasik mabet mimarimizin saf sanat karakterini kaybetmeye başladığı bir devirde meydana getirildiği için sadelikten ziyade süsleme ve nakışlama sanatına önem verilmiştir, çünkü Osmanlı plastik sanatında baroktan sonra (1808-1874 arası) Fransız ampir üslûbunun tesiriyle ayrı bir imparatorluk üslûbu türemiş, bilhassa Sultan II. Mahmud ile Sultan Mecid devirlerinde çok gelişmiştir. Tophane'deki Nusretiye Camii bunun en bariz örneğidir.

Zaten yeniliği seven Abdülmecid'in Hırka-i şerîf Camii'ni yaptırması da tam bu ampir zamanına rastgelmiş ve bir Rum kalfa elinden çıkmıştır. Bu sebeple Rönesans gotiği denilen kilise mimarisi ile barok özentisi melez bir tarz-ı cedîd üslûbu bu eserde göze çarpar.

Câmi'-i şerîf sekiz köşeli bir plan üzerine kurulmuş ve bostanlar üzerine yapılmıştır. Etrafını çepeçevre kuşatan geniş bir avlusu, üç büyük kapısı vardır. Bu kapılar hemen hemen bir boyda ve aynı büyüklüktedir. Her üçünün tâkındaki kıymettar yazıların sanat ihtişamı, kapı kanatları üzerindeki iri tokmak ve halkalar derhâl göze çarpar.

Kıble önündeki Karakol Kapısı üstünde fevkalâde güzel bir sülüs celîsiyle besmele-i şerîfe ve "Miftâhu külli bâbin..." (Her kapının anahtarı besmele-i şerifedir) hadîs-i şerîfi yazılıdır.

Akseki Kapısı üstünde "Men alime ennes's-salâte aleyhi hakkun vâcibün dehale'l-cenne" yani "Her kim kendisine namazın vacip olduğunu bilir, cennet o kimseye vacip olur" hadîs-i peygamberîsi göz almaktadır.

Keçeciler'e açılan aşağı kapının tâkına Râkımvârî bir hünerle çekilmiş oklu besmele, eseri ibda eden Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin ketebesini ve 1267 (1850) tarihini taşımaktadır.

Câmi'-i şerîfe açılan öndeki üç kapıdan başka sağ ve solda aynı şekilde iki kapısı daha vardır. Bunlardan sonra medhale geçilir ve iç kapılardan mabede girilir.

Narin endamlı iki minarenin açılmış lâle şeklindeki şerefeleri de sekiz köşelidir ve 101 basamaklıdır. Köşe teknikleri ta uzaklardan görülür, zarafetiyle dikkat çeker.

Câmi'-i şerîf tek kubbelidir. Kubbe kasnağında yarım daire şeklinde çevreleme sekiz penceresi vardır. Aşağıdan ta kubbe eteğine kadar yükselen dört muazzam pencere hem göze vurmakta hem de mabedin içine bol ışık yaymaktadır. Pencere aralıkları aynı zamanda kubbenin ayağı yerinde sıralanmıştır. Bu pencerelerin üstlerinde yine Kazasker Efendi'nin muhteşem ibdalarından biri olarak parıldayan sekiz kitabe namaza dair ayet ve naslardan seçilmiştir. Kubbe altını bir kemer gibi kuşatan bu sekiz levhaya ayrı ayrı bölünmüş ayetler şunlardır:

Mihrabın sağında birinci pencerenin üstünde: "Fe-izâ kazaytümü's-salâte fezkurullâhe kıyâmen ku'ûden"

Sağda ikinci pencere: "İnne's-salâte kânet ale'l-mü'minîne kitâben mevkûten"

Mihrabın solundaki birinci pencere: "Yâ buneyye ekımı's-salâte ve'mür bi'l-ma'rûfi ve'nhe ani'l-münkeri va'sbir alâ-mâ-esâbeke"

Soldan ikinci pencere: "Ellezîne yukîmûne's-salâte ve mimmâ razaknâhüm yünfikûne"

Mihrabın en üstünde: "Hâfızû ale's-salavâti ve's-salâti'l-vustâ ve kûnû lillâhi kânitîne"

Ayrıca onun altındaki mihrap istalaktit (sarkım)larının üstüne oturtulmuş: "Fe-nâdethü'l-melâiketü ve hüve kâimün yusallî fi'l-mihrâbi" âyet-i kerîmesi Sultan Mecid'in sanat saltanatını gösteren bir tâç gibidir.

Hünkâr mahfili: "İnnenî enallâhu lâ ilâhe illâ ene fa'budûnî ve ekımı's-salâte li-zikrî"

Vâlide mahfili: "Ve izâ kâmû ile's-salâti kâmû küsâlâ yürâûne'n-nâse"

Müezzin mahfili: Ekımı's-salâte li-dülûki'ş-şemsi ilâ-gasakı'l-leyli ve kurâne'l-fecri". Bu yazının altında Sultan Mecid'in ketebesi vardır.

Fakat Bahriye ressamı ve hattatı merhum Hüsnü Bey'in *Bayram Hediyesi*'nde yazdığı gibi "Câmi'-i şerîfin bilcümle yazıları Mustafa İzzet Efendi'nin hatt-ı desti..." değildir. Şimdi rutubetten biraz kabarmış ve birleştiği noktalardan ayrılmış bulunan kubbedeki Nur ayeti ile verdiğimiz bu sekiz kitabe Mustafa İzzet Efendi'ye ait olmakla beraber ta yukarıdaki ism-i celâl, ism-i nebî, çevreleme devam eden çâryâr takımları, Haseneyn levhaları, minber kapısı üstündeki kelime-i tevhîd ve yukarıda gösterdiğimiz mihrap tâkındaki kitabe Sultan Mecid'in sanatlı kaleminden çıkmıştır. Şahane ketebesi Hazret-i Hüseyin'in levhasında görülüyor. Bunları caminin yapılışından bir yıl önce yazıp hazırlamıştır. Yalnız minber kapısı yazısının caminin yapıldığı sene yazılmış olduğunu görüyoruz.

On basamakla çıkılan kabartma oymalı ve nakışlı minberin kırmızımsı taşı pek kıymetlidir. Gebze taraflarında bulunan bu taş somaki cinsinden olup damarlı ve alacalıdır. İngilizlerin puding dedikleri üzümlü çöreklerine benzer şekilde benekli, emsalsiz tezyinler birbirine dolaşmış geniş yapraklarla donanmıştır.

Mihrabın sağında asılı taş kurna gibi duran cuma kürsüsü de aynı cins taştan yapılmıştır. Kesme, oyma, süsleme ve işleme sanatları bakımından aynı kıymeti taşır ve bunların birbirine sarışmaları minber ve kürsünün etrafında bir akarsu gibi dalgalanmaktadır.

Bu kürsünün üzerinde istif ve terkip sanatının paha biçilmez kıymetlerinden biri olarak meydana getrilmiş, Reisü'l-hattâtîn Muhsinzâde Abdullah Bey'in (ö. 1900) siyah bez üstüne yazdığı "Yâ Hazret-i Üveys b. Âmirü'l-Kareni" levhası, kürsünün bâlâsında tahtından bakan kıvrak bir dilber gibi gülümsemektedir, 1885 tarihinde yazılmıştır.

Câmi'-i şerîfin içinde altınla yazılmış pek değerli bir levha da minberin sa-

ğında ve "Üveys" yazısının karşısındaki "Şefâ'atî li-ehli'l-kebâiri min ümmetî" yazısıdır. Son devir Türk hattatları elinde pek çok tekemmül etmiş bulunan sülüs yazının şaheserlerinden sayılacak değerdedir ve hattatın [Ömer Vasfi Efendi'nin] en güzel eseridir, 1916'da yazılmıştır.

Öne doğru hafif çıkıntı yapan iki mahfilin sağ taraftaki hünkâra, soldaki vâlide-i pâdişâhî ile sultanlara mahsustur. İkisinin ortasında kalan balkonumsu içerlek kısım daima müezzin mahfili olarak kullanılır. Yan kapılardan çıkılan ikinci katta yine padişah ve sultanlar için ayrılmış hünkâr mahfili vardır. Uzun zamandır terk edilmiş ve çok bakımsız bir hâle gelmişti. Son yıllarda Cami ve Hayrat Derneği Karagümrük şubesinin teşebbüs ve himmetiyle tarihî hüviyeti iade olunarak ihya edilmiş ve yeniden ziyarete açılmıştır

Câmi'-i şerîfin göze çarpan hususiyetlerinden biri de kubbedeki alemin koyu renkte boğumlu tunçtan yapılmış olmasıdır. Mihrap önündeki büyük şamdanlar ve mum altları da aynı tunçtandır. Minare alemleri benzerlerinin çoğunda görüldüğü gibi bakır üzerine altınla yaldızlanmıştır.

Câmi'-i şerîfin yapılışına Zîver iki tarih söylemiştir. Bu tarihler, "Evliyanın hâk-i pâyi Seyyid Mustafa İzzet"in emsalsiz talik yazısıyla orta kapının üstündeki kitabeye geçirilmiş ise de hepsi alınmamıştır:

...

İki târih-i güher-pîrâyeyi Zîver kulu
Çekti zer-târ-ı nizâm-ı nazma çün dürr-i semîn
Hırka-ı pâk-i risâlet-mesnedin bu câmi'in (1267-1850-51)
Şâlı-ı dîn Abdülmecîd Hân kıldı bünyâd u rasîn (1267-1850-51)

Câmi'-i şerîfin inşasından artakalan molozları Mesih Paşa Camii önündeki Koyun Baba Türbesi'nin arkasına yığdıklarını ve takriben yirmi metreyi bulan bu moloz tepenin üstünde çocukların uçurtma uçurduklarını eskilerden dinlemiştim. Yine onlardan tesbit etmiş olduğuma göre 1320-1904 yılında bir Ramazân-ı şerîf gecesi çıkan şiddetli bir fırtınada cami epeyce hasar görmüş, minarelerin ikisi de kısmen yıkılmıştır. Aynı günde Dolmabahçe Camii'nin de sağ minaresi devrilmişti.

1952'de kurulan, kurucu ve üyeleri çevrenin en efendi insanlarından seçilen Cami ve Hayrat Derneği Karagümrük şubesi yaptığı birçok hayırlı işler arasında Hırka-i şerîf Camii'ni ele almış..."

Revnakoğlu eskiden bu civarda bulunan bir çeşmenin başına gelenlere yer verir (174:402): "Hırka-i şerîfin muhafız bölüğüne ait Mecidiye Karakolu karşısındaki duvar dibindeki çeşme Mecidiye Çeşmesi'dir. Bu çeşme mâil-i inhidâmdır denilerek çöpçü amelesi tarafından yıktırılmış ve sular idaresi dava edilerek Edirnekapı'da iki bin küsur liraya 1950'de yeniden yaptırılmıştır."

Akseki Camii

Hırka-i şerîf Câmii'nden Akseki Caddesi'nde ilerlerken karşıdaki Akseki Camii önünde duruyoruz.
(Hırka-i şerîf Mahallesi, 1529 ada, 1 parsel)

Fatih, fetih öncesi iktisadî vaziyetiyle büsbütün harap olan Bizans İstanbul'unun bu sefer silüetini dinî mimarîyle şekillendirdi. İlmiyeden, esnaftan, askerî kadrodan, sufîlerden ve devlet ricalinden bu şekillenmeye iştirak eden seksen kadar zevatın ilk hamlede meydana getirdikleri eserler devletin imar faaliyetlerine ilâve edildi. Bizans'tan artakalan mimarî de bu yekûna dahil edilince ortaya çıkan üç yüzü aşkın eserle toplam yetmiş bir mahallede Türkleşme ve İslâmlaşma temin edildi. Akseki Camii bu zümredendir. Şimdi bu camii, Kur'an kursu olarak faaliyet göstermektedir.

Banisi hazirede üstü açık mermer sandukalı mezarda medfundur. Taşının mihraba benzer tarzda çiçekli beyaz mermer taşında talikle "Bânî-i evvel Kemaleddin Efendi rahmetullâhi aleyhi 857" yazar. Yenilenmiş baş taşının aksine köfeki taşından eski ayak taşı hâlen duruyor (174:319):

> Akseki Kemaleddin Efendi: Geri dönerek Hırka-i şerîf tarafına geçiyoruz. Aynı civara bağlı Muhtesip İskender Mahallesi'nin Akseki Caddesi ile cami sokağının birleştiği köşede ve Hırka-i şerîf Camii'nin üst kapısı karşısına rastlayan yerde, parmaklık içinde Fatih'le gelenlerden Akseki (belki Akeski) Kemaleddin Efendi'ye yaptırdığı mescit. Bir zamanlar kadro dışında bırakılan bu şirin mabet, Reisülküttap Dal Mehmed Efendi ve Rifâ'iyye'den Şeyh Aşkî Efendi taraflarından iki defa esaslı surette tamir görmüş. Kendileri de orada yatıyorlar.
>
> Reisülküttap Dal Mehmet Efendi'nin (174:390) "Mihrap önünde küçük hazirede ustuvane şeklinde başlığı istifli sülüsledir:
>
> *Dal Muhammed nâm reîs-i küttâb kıldı rıhleti*
> *Râzî olup ol Muîn kabrini cennet eyleye...*
> *İşidicek rıhletin Dâ'î onun târîhin*
> *Hüznle bu dem didi Hak ana rahmet eyleye, 1013*
>
> Ayak taşında:
>
> *Doğdu rıhlet şemsi çün merhûm Mehemmed Paşa*
> *Yazın altun halle târîhini kabri taşına*
> *Dal idi kâmeti ibâdette*
> *Pîr olup geçti ömrü tâatte*
>
> Üstü açık sandıka, baş ucunda ziynetli, mihraba benzer tarzda, çiçekli, mistarlı beyaz mermer taş: Küfeki taşından eski ayak taşı, talik ile, hâlâ duruyor:

"Bânî-i evvel Akseki Kemaleddin Efendi rahmetullâhi aleyhi, 857"
Kastamonulu Fethzâde Hüseyin Ağa, vefatı 12 Cemaziyelevvel 1250.
Hırka-i şerîf Camii imamı Hacı Mehmed Efendi, vefatı 15 Recep 1258.

Buradan götürülmüş mezar taşları vardı (174:389) "Akseki Câmi'-i şerîfinin cenup tarafında eski devre ait üç mezar taşı vardı, kadro haricinde bırakıldığı tarihlerde kayboldu."

Koyun Baba Türbesi'nin tam karşısında bulunan ve Fatih yangınıyla taş yığınına dönüşen Sarıgüzel Hamamı'nın da sahibi olan Maliye Hazinesi memûrîn kalemi hulefâsından Hacı Şevki Bey, Bahçıvan Ârif Efendi'nin halifelerindendi. Hırka-i şerîf Camii mukabilinde fetihten kalma Akseki Camii'ni ihya ettiği için bânî-i sâlis sıfatıyla o da camiin mihrabı önünde defnedildi (174:389):

Başlıksız, ustuvane şeklinde çift şahide; aynasında Rifâ'î tâc-ı şerîfi, talik yazı: "Hû - Tarîkat-ı Rifâ'iyye meşâyihinden ve Maliye hazinesi me'mûrîn kalemi hulefâsından ve Akseki Câmi'-i şerîfi bânî-i sâlisi el-Hâc Şevki Aşkî Efendi'nin halvetgâh-ı ma'nevîsidir. 11 Rebiülahir 1324"

Akseki Camii'nin caddeye bakan avlu kapısında Şevki Efendi'nin tecdit kitabesinde şunlar yazar:

Sa'yi meşkûr ola merhûm Kemâleddin'in
Dînine devletine hizmet ile oldu sa'îd
Hazret-i Fâtih ile şehr-i Sitanbul'a gelip
Yaptı bu mescidi kim medfeni de onda bedîd
Kalb-i âşık gibi olmuş idi vîrân u harâb
Edip ol ma'bedi mesdûd felek ahd-i medîd
Yetişip kıldı Hacı Şevki Efendi ihyâ
Yeniden eyledi ma'mûr onu bâ-sa'y-i mezîd
Hissemend-i ni'am-ı ecr ü mesûbât etsin
Hırka-i pâk-i risâletten onu Rabb-i mecîd
Peder ü mâderinin rûhları şâd olarak
Bulalar cennet-i a'lâda safâ-i câvîd
Sa'di beş vakit gelip okuna bâng-i târîh
"Akseki Mescidi himmetile oldu tecdîd"
Yâ Hû 1315 Ramazân-ı şerîf

Caminin üçüncü banisi Aşkî Şevki Efendi'ydi (174:392):

> Hüsrev Paşa şeyhi merhum Arif Efendi'nin halifelerinden biri de Maliye veznedarı Aşkî Şevki Efendi merhumdur ki tamir ettirmiş olduğu Hırka-i şerîf'te Akseki Kemaleddin Efendi Camii'nin mihrap önünde parmaklık içinde medfundur (üçüncü banidir.)

Akseki Camii'nin eski bir fotoğrafı (Belediye arşivinden)

Tahta Minare Dergâhı banisi Salih er-Rifâ'î ilk defa icrâ-yı meşîhat eylediği yerdir.

Hâlen 19. İlkokul'a bağlı üç sınıflı Atik Ali İlkokulu'dur. Cümle kapısı Akseki Caddesi'nde 5 numaralıdır.

Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi'nin bugünkü hâli

Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi

Akseki Mescidi'nin karşısında Hırka-i şerîf tarafında Çorlulu Ali Paşa'nın yaptırdığı çeşmenin karşısındayız.

Çeşmeden tatlı Halkalı suyu akardı. Çeşmenin sağında yangın musluğu, sol yanında su terazisi vardır. 1307 tarihli talik kitabesinde "Çorlulu Ali Paşa-yı vezîr-i a'zam - Yaptı bu aynı çü selsâl-ı irem - Âb-ı kevserden içip teşneler olsun sîr-âb - Suyu aktıkça bula hazret-i bânîsi kerem" yazar.

Akşemseddin Camii

Tekrar Keçeciler Caddesi'ne iniyoruz. Bu caddenin ilerisinde, solda Akşemseddin Camii yer alır.
(Hırka-i şerif Mahallesi, 2158 ada, 27 parsel)

İlk inşası fetih devrine gitmekle beraber orijinal hususiyetlerinden hiçbir iz kalmamış, bütünüyle zevksiz bir manzaraya dönüşmüş camilerdendir. Ayvansarayî'nin kaydına göre yolu buradan geçen III. Ahmed, duyduğu öğle ezanıyla bu mescide girmiş, namazdan sonra banisinin kim olduğunu öğrenince mescide bir minber ilâvesiyle birtakım yardımlarda bulunmuştu. Zamanla hayli harap olan yapı (174:384) 1904'te Eczacı Asaf Bey'in annesi Hacı Emine Hanım tarafından, daha sonra da 1945'te Çorapçı Ali Erseven, Kabzımal Ali Akal ve caminin o sıradaki imamı Hafız Ziya'nın yardımlarıyla ihya edilmişti.

Bir zamanlar yanında bulunan mektep daha sonra karakol olarak kullanılmıştı. Bir süreden beri uygunsuz kişilerin âlem yaptığı bir yere dönüşen bu yer, caminin son imarı sırasında sakinleri çıkartılarak bugünkü şeklini aldı ve hâlen Dervişoğlu Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

Bu son imarı gerçekleştiren cami çevresinde ikamet eden Erdal Bey, görüşmemizde caminin doksanlardaki vaziyetinin berbat olduğunu, farelerin kol gezdiğini, kışın hiçbir ısı tertibatı olmaksızın camide namaz kılındığını, ahşap yapının büsbütün çürümüş olduğunu, yıktırılarak yeni bir mimarî planla betonarme şeklinde şimdiki yapıyı meydana getirdiklerini aktarıyordu. Bu caminin inşasından sonra aynı vaziyette olan yakınlardaki Karabaş Camii'ni de böyle inşa ettiklerini sözlerine ilâve ediyordu.

Akşemseddin Camii son şeklini almadan önce (Belediye arşivinden)

Şeyh Şemseddin Tekkesi - Perşembe Tekkesi

Akşemseddin Camii'nin karşısında Şeyh Şemseddin Tekkesi - Perşembe Tekkesi'ni görüyoruz..
(Hırka-i şerif Mahallesi, 1518 ada, 3 parsel)

Tekke, ilk şeyhi Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi tarafından H.1204 - M. 1789-90 tarihinde yaptırılmıştı. Zamanla harap olması üzerine Âsaf Paşa yeniden inşa ettirerek açılış merasimi 15 Rebiülevvel 1311 (26 Eylül 1893) tarihinde yapılmış, tekkeler devrinin bitmesiyle bu son ihyanın tekkenin türbe kısmı hariç 1965'te bütün müştemilâtı yıkılıp yeri arsa olarak kalmış, uzun süre arsa otopark olarak kullanılmıştı. Harap türbe ve yerinde yeller esen tekke Hırka-i şerîf Vakfı'nın teşebbüsleriyle 2013'te ihya edildi.

Keçeciler Caddesi üzerinde tekkenin bitişiğindeki türbenin sol üst kenarında bir zamanlar bulunan talik yazılı, dört köşeli, mistarlı beyaz mermer kitabede Âsaf Paşa'nın ikinci inşasına işaret eden kitabede "es-Sultân ibnü's-Sultân el-Gâzî Abdülhamid-i Sânî hazretlerinin asr-ı hümâyûn-ı mülûkânelerinde müşîrân-ı izâmdan Âsaf Paşa hazretleri işbu dergâh-ı şerîfi müceddeden inşâ eyledi. Sene H.1311" yazıyordu. Hayrullah Bey'in amcası (Halil Sami Paşa'nın küçük kardeşi) olan Boğazlar muhafızı Âsaf Paşa aynı tarihte Bayram Paşa Tekkesi'ni de yaptırmıştı.

Sultan Abdülhamid tahttan indirilince bu kitabedeki "Abdülhamid" ifadesi kazıtıldı! Molla Gürani'deki Koruk Tekkesi'nin yeniden inşasına ait kitabesinde de ilk mısraındaki "Abdülhamid" adı sonradan kazınmıştı. Ekmekçibaşı Muhyiddin Ağa'nın baş taşı kitabesi, Mehmed Ağa Tekkesi kitabesi, Eyüp Kapudan Paşa Kütüphanesi kitabesi aynı akıbeti uğrayanlardan bazılarıydı. Şeyh Şemseddin Efendi Tekkesi'ndeki bu hazin hâlin sebebi Revnakoğlu notlarındadır (156:206):

Şeyh Şemseddin Efendi Tekkesi'nin "Abdülhamid" ifadesi kazınmış kitabesi (156:184)

Sebep nedir biliyor musunuz? Çok mühim... Sultan Hamid tahtından inmiş, yerine Sultan Reşad çıkmış, hulûs çakmak lâzım. Bir tekke şeyhi böyle mi düşünmelidir? Pekalâ şimdi Cumhuriyet devrinde yaşıyoruz diye Fatih'in, Yavuz'un başından kavuğunu çıkartıp da silindir mi giydireceğiz! Bu çeşit hâllerle memleketin millî servetini söndürme gayreti bir zamanlar fertlerden başlayıp cemiyete de bulaşmıştı. Ekmekçibaşı Muhyiddin Ağa'nın baş taşı kitabesi, Meh-

med Ağa Tekkesi kitabesi, Eyüp Kapudan Paşa Kütüphanesi kitabesi aynı akıbete uğramış olanlardan hatırımıza gelenlerdir.

Aşağıda tekkenin kitabesinin en eski fotoğrafında "Abdülhamid" ibaresinin ilk satırda silik olduğu görülür. Bu kitabe şimdi tekkenin türbesine bir sandukanın önünde muhafaza ediliyor:

Not düşelim, Abdülhamid sonrası kitabe tahribinden Beşiktaş Şâzelî Tekkesi (Şeyh Zâfir'in Tekkesi) de nasiplenmişti (76:71-72):

> Beşiktaş'ta Yıldız caddesi üzerinde Cihannüma Mahallesi'ne ait meşhur Hasan Paşa Deresi önündedir. Sultan Hamîd'in yaptırdığı Ertuğrul Câmi'-i şerîfi'nin yanında bu câmi'-i şerîfin müştemilâtından olarak yine Sultan Hamîd tarafından 1305 tarihinde meydana getirilmiştir. O zamanlar mâbeyn-i hümâyûn müşiri bulunan Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa inşaatine nezaret etmiştir. Şimdi ilkokul olan dergâh-ı şerîfin mahfil-i hümâyûn kapısı ile merdivenli cümle kapısı tâkında talik yazı ile yazılmış ve Giridî Muhtar Bey tarafından söylenilmiş iki tarih manzumesi bu mükemmel inşaatin bütün safahat ve teşkilâtını güzel bir lisanla tesbit etmekteydi. Ne şaşılacak ve esef olunacak garip bir hadisedir ki dergâh-ı şerîfin bu kısmı sonradan mektep olması dolayısıyla ilk hayırlı icraat olarak tâkındaki bu her bakımdan birçok kıymetler taşıyan kitabenin üzeri hemen çimento ile sıvanmış ve işin en tuhaf noktası tarihin malı ve millî servetin hüviyet cüzdanı olan bu canım eser bu şekilde kimseye sorulmadan, kimseden çekinilmeden baştan aşağıya tahrip ve tahrif edilirken bugün ayakta duran yanı başındaki konaklarında yıllardır oturmakta olan tekkenin münevver vâris ve mümessilleri sayılan geniş bir aile muhit ve efradından kimsenin haberi bile olmamıştır. Üzerinde on yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra fakirin ihbarıyla ancak muttali oldular. Hayırlı evlâtlar imişler vesselâm! Câmi'-i şerîf cihetindeki şadırvan aynalarında Sakızlı Abdülfettah Efendi'nin imzasını taşıyan tarih yazıları da ikmâl-i seyyiât için kısmen kazılmış, kısmen sıvanmıştır.

Kabakulak Tekkesi'nde bahsi geçen Kâdirî şeyhi Mustafa Âhî'nin damadı ve halifesi Şeyh Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi'nin 1789-90 (H. 1204) tarihinde inşa ettirdiği bu tekkeye ilk şeyhinin ve banisinin adıyla "Şeyh Şemseddin Efendi Tekkesi", "Şemsi Efendi Tekkesi" denildiği gibi, Halil Sami Paşa'ya isnat edilerek "Paşa'nın Tekkesi", "Paşa Baba'nın Tekkesi" de denilmekteydi, halk arasındaki meşhur adı ayin gününden dolayı "Perşembe Tekkesi"ydi. Revnakoğlu tekkenin isimlerinden bahsettikten sonra burasının önce kısa tarihini anlatır (174:44):

> Kâdiriyye'nin Âhî kolundan olan bu dergâh-ı şerîf, Kâdiriyye büyüklerinden Şeyh Mustafa Âhî'nin damadı ve başhalifesi bulunan Şeyh Seyyid Mehmed Şemseddin el-Hüseynî tarafından H.1204'te inşa edilmiştir. Bu zat, Kayseri'de medfun bulunan Akşemseddin halifelerinden İbrahim Tennurî'nin sülâlesin-

تحقيق البيان

في اقامة البرهان

علي رامز

١٣٣٢

Ali Ramiz Bey'in *Tahkîkü'l-Beyân Fî İkâmeti'l-Burhân*'ı

den Hafız Mustafa Efendi'nin oğludur. Dergâhta 23 yıl meşihat eyledikten sonra 7 Şevval 1227 pazartesi günü göçerek tekkenin türbesine sırlanmıştır. Basılmamış divanı vardır.

Dergâh-ı şerîf H.1311'de Sultan Hamîd tarafından tamir olunmuştur.

İskender Fahrettin'in babası, *Tahkîkü'l-Beyân Fî İkâmeti'l-Burhân* adındaki eserin müellifi merhum Ali Ramiz bu dergâh-ı şerîfin halifelerinden bulunuyordu.

Yukarıda ismi geçen İskender Fahrettin, bilhassa çocuklar için tarihî romanlarla Türk edebiyatında tarihi masal yapan ve devrinde çocuklara sevdiren kalemdi. Bir yazı makinesi gibi hemen her mevzuda eser yazdı: *Abdülhamit ve Afrodit, Amerikan Edebiyatından Parçalar, Asya'dan Bir Güneş Doğuyor, Avcı Mehmet, Barbaros, Bizans'ın Son Günleri, Casus Mektebi, Çanakkale'de Küçük Ahmet, Çocuklara Küçük Hikâyeler, Çocuklara Şiirler, Deliler Saltanatı, Deniz Altında Yaşayanlar, Erzincan Zelzelesi, Fahişelerin İç Yüzü, Fakirizm, Fizyonomi, Genç Kızlara Ev İşleri, Güçlükle Nasıl Mücadele Edilir, Hint Edebiyatından Parçalar, Hint Yıldızı, İngiliz Edebiyatından Parçalar, İngilizceden Türkçeye Lügat, İstanbul'u Nasıl Aldık, İstanbul'un İlk Günleri, İş Başında Adam, Kaptan Skot'un Sergüzeşti, Karadeniz Korsanları, Kubilay Han'ın Akınları, Kutuplarda Bir Türk Kızı, Lavrens İstanbul'da, Meçhul Adalarda Seyahat, Murat Reis, Öldüren Kadın, Para Nasıl Kazanılır, Sahte Prenses, Sakın Beni Okuma, Salgın Hastalıklar, Satış Sanatı, Semiramis, Sokak Çocukları, Sudan Vahşileri Arasında, Sumer Kızı, Tarih Sevgisi, Tarihin Çocukları, Tayyare ile Devr-i Âlem, Telli Haseki, Temuçin'in Oğulları, Ticaretin Sırları, Transatlantik Kundakçısı, Üç Çiçek Bir Böcek, Yataklı Vagonlar Mabudesi...*

İskender Fahrettin'in babası Ali Ramiz Bey, Posta-Telgraf Nezareti tercüme-i hâl kalemi müdürüydü, bu tekkenin son şeyhi Hayrullah Bey'in de halifelerindendi. Revnakoğlu, *Tahkîkü'l-Beyân*'ın kapağına Ali Ramiz Bey için şu notu yazar (156:123): Bu kitabın müellifi bulunan Ali Ramiz Efendi, Anadolu ordusunun İstanbul'a geldiği tarihlerde memleketi olan Varna'ya gitmiş ve orada irtihal eylemiştir. Şeyh Hayrullah Bey'in halifesidir, dostum İskender Fahrettin merhumun da babasıydı. Sonradan yüz elliliklere dahil oldu. İstibdat devrinde Sultan Hamîd onu Akkâ Kalesi'ne sürmüştü. İskender Fahrettin o zaman ufak bir yavru bulunuyordu."

Revnakoğlu, postuna dört şeyhin oturduğu Şeyh Şemseddin Tekkesi (Perşembe Tekkesi) bahsini bir başka dosyasında etraflıca ele alır:

Soyu Akşemseddin'in halifesi İbrahim Tennûrî'ye dayanan Şemseddin, Kayseri'den İstanbul'a babası Hafız Mustafa Efendi tarafından tahsil için getirildiğinde on yaşındaydı. Konuşma dilinden ayrılmayan Kayseri ağzı mektep arkadaşları arasında eğlence mevzuu olmuş, bu sebeple bir yıl konuşmaktan büsbütün kesilmiş, ancak İstanbul Türkçesiyle konuşmaya başlayarak suskunluğunu bitirmişti.

Tekkeye ait bir mecmuaya göre (156:54), mektubî kaleminde memurken kalem arkadaşlarının ısrarlı teklifleriyle o vakit İstanbul'da şöhret bulan Şeyh Mustafa Âhî'nin tekkesinde bir cuma günü zikri takip eder. Ertesi haftanın perşembesinde rüyasında Mustafa Âhî kendisine: "Oğlum Şemşeddin Efendi, bu benim kızkardeşim, Allah'ın emriyle sana verdim" diyerek nikâhla verir, bu hanımı da rüyada kendisi alır. Uyanınca sabah doğru şeyhin huzuruna rüyayı söylemek üzere dergâha gelir. O daha rüyayı söylemeden şeyh: "Oğlum, o gördüğün benim kızkardeşim, manen sana verildi, ama şer'îsi de lâzımdır" der ve nikâhı yapıp Şemseddin Efendi'yle evlendirir. Kadın, rüyada gördüğünün aynıdır. Bu hâl üzere Şemseddin, Mustafa Âhî'ye intisap eder, sülûk gördükten sonra hilâfet alarak şeyhin emriyle şimdi medfun olduğu dergâhı yaptırır ve burada yirmi üç sene şeyhlikte bulunur. 1812 (H.1227)de taun salgınında vefat edince dergâhtaki hususî türbesine defnedildi. Kendisi hattattı, tekkenin tevhîdhanesi duvarında kuşak şeklinde bir satırdan ibaret âyete'l-kürsîsi vardı; şairdi de, mürettep divan sahibiydi.

Yukarıdaki nakil ve diğer bilgiler son şeyh Hayrullah Efendi'ye ait olduğu anlaşılan mecmuada şöyle yer alır (156:54):

> eş-Şeyh Mehmed Şemseddin b. Hafız Mustafa b. es-Seyyid Abdurrahim Çelebi Müderris b. es-Seyyid eş-Şeyh Fethullah Efendi b. es-Seyyid eş-Şeyh Kasım Efendi b. es-Seyyid eş-Şeyh İbrahim Tennurî el-Kaysarî el-Bayramî, halîfe-i Akşemseddin kaddesallâhu ervâhahum.
>
> Şeyh Şemseddin hazretlerini pederleri Hafız Mustafa Efendi, Kayseri'den on yaşında iken İstanbul'a tahsile getirmiş, hatta mektep arkadaşları Kayseri lisanıyla tekellüm edince eğlenmişler, bunun üzerine bir sene tekellüm etmemiş. Sene hitamında tekellüme başlamış, İstanbul lisanı üzere sanki Kayserili değilmiş gibi tekellüm etmiştir. Gayet zeki ve fatîn bir zat imiş. Ammâ ibtidâ-i hâlinde gayet münkir-i tarîk bulunduğundan kendisi mektubî kalemi hulefâsından olduğundan kalem arkadaşları, namı o vakit İstanbul'da şöhret bulan Şeyh Mustafa Âhî'nin tekkesine teklif edince, "Benim ışıkların meclisinde işim yoktur!" dediyse de olunan ibram ve ısrar üzerine cuma günü şeyh-i müşârünileyhin tekkesine gitmiş, zikri görmüş. Ertesi hafta cuma gecesi rüyasında şeyhin tekkesinde şeyh efendi: "Oğlum Şemseddin Efendi, bu benim hemşiremdir, Allah'ın emriyle sana verdim" diyerek bir kadını nikâhla

Şeyh Şemseddin Tekkesi türbesinin 1950'lerde harap hâli (156:184)

verir, o da alır ve uyanır. Sabahleyin doğru dergâha gelerek şeyhin huzuruna rüyayı söylemek üzere girer.

Aziz hazretleri daha rüyayı söylemeden: "Oğlum, o gördüğün aynen benim hemşiremdir, manen verildi, amma şer'îsi de lâzımdır" der ve nikâhı yapıp Şemseddin Efendi'ye verir, aynen rüyada gördüğü kadın olduğunu bulur. Bu kerâmât üzerine derhâl intisap ederek ba'de's-sülûk hilâfete nail olarak şeyhin emriyle şimdi medfun olduğu dergâhı bina ederek yirmi üç sene meşihat ettikten sonra 1227 senesi taun illet-i müdhişesinden âlem-i bekâya rıhlet etmiş, dergâh-ı mezkûrda türbe-i mahsûsasında defnolunmuşlardır.

Mürettep divanları vardır. Ezcümle Kâdirîhane şeyhi Şerif Ahmed Efendi'yle hem-asr bulunduğundan şeyh-i müşârünileyhin şu nutkunu tahmis buyurmuşlardır:

Âlem-i gaybdan hurûc etti dilâ hâkân-ı aşk
Eyledi iklîm-i hefti dembedem seyrân aşk

Neyl-i matlûba gönül tutmuş iken dâmân aşk
Şimdi dil mülküne kondu bir aceb sultân-ı aşk

Menzil-i maksûda erdi derdile pinhân aşk
Zülfünün zencîrine bend olalı cânâ bu dil

Çâre yok kurtulmağa âzâdelik mümkin değil
Ketm-i esrâra tahammül etmedi bu âb u gil

Kalbde mestûr eylemişken eyledi izhâr dil
Zabt u rabt etti beni âlemde key cânân-ı aşk...

Revnakoğlu bu şeyh için şu notu da düşer (156:208):

> Şeyh Seyyid Şemseddin Efendi b. Hafız Mustafa b. Seyyid Abdurrahman Çelebi (Hattat): Şeyh Mustafa Âhî-i Resmî el-Kâdirî'nin halifelerindendir ve damadıdır. H.1227'de rıhlet etmiş, tekkesinin türbesine gömülmüştür. Bilhassa sülüs celîsinde muvaffakiyetli eser vermiş olan Şeyh Şemseddin Efendi, zamanının orta derecedeki hattatlarından sayılır. Tevhîdhane duvarında kuşak şeklinde bir satırdan ibaret âyete'l-kürsî yazmıştı (mürekkeple siyah üzerine beyaz kâğıt), onun eseridir.

Şeyh Şemseddin'den sonra iki oğlu sırasıyla yerine geçti. Oğlu Ahmed İzzeddin Efendi, ancak bir yıl postta kalabildi, H.1228'de vefat etti.

Diğer oğlu Mehmed Muhyiddin, babasının vefat ettiği gün ondan 15 yaşında hilâfetname aldı, tâç ve hırkası giydirildi. 52 yıl süren postnişinliğinin ardından H.1279'da vefat ettiğinde babasının yanına defnedildi. Yukarıda bahsi geçen mecmuada Mehmed Muhyiddin için şu bilgiler yer alır (156:53):

> eş-Şeyh Mehmed Muhyiddin b. eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Şemseddin: Şeyh Muhyiddin Efendi 1212 tarihinde Şemseddin Efendi'nin sulbünden dünyaya gelmiştir. Kendileri garâibden olarak beş yaşında Kur'ân-ı azîmü'ş-şânı hatmetmiş, sekiz yaşında hıfzını dinletmiştir. Bu kadar bir zekâya mâlik sâhib-i irfân münzevî bir zât-ı muhteremdi. Pederleri daima çağırdıkları vakit, "Baba efendi" derler, ismiyle çağırmamışlardır. Pederleri âlem-i bekâya teşrif ettikleri günü kendi hatt-ı destleriyle yazıp müşarünileyhe hilâfetnamelerini vererek ilbâs-ı tâc u hırka buyurmuşlardır. Hâlen büyük aziz hazretlerinin vermiş oldukları hilâfetname nezd-i âcizîde mahfuzdur. 52 sene postnişîn-i irşâd olarak 1279 tarihinde âlem-i bekâya rıhlet ederek pederleri yanında medfundur.
>
> Kendileri her bir ilimde mahir, güzel Arabî, Fârsî bilir. Mürettep divanı olduğu gibi sanatta da mahir imiş. Gayet güzel terzi, fevkalâde mücellit, birinci marangoz, birinci oymacı, pek güzel çevgânlar yapar ve gayet alâ hattat, birinci aşçı, velhasıl her sanatta yed-i tûlâ sahibi bir zat imiş. Pek ziyade sehî, kapısı açıkmış, kuddise sırruhu.
>
> *Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi'nin divanından:*
> *Dost bu mir'at-ı zamîrimde hayâlin gösterir*
> *Bu sebebden sanuram her dem cemâlin gösterir*
> *Bu inilti yarasın sorma bana ey zâhidâ*
> *Yaram andır hemîşe yâr u visâlin gösterir*
> *Cismimi kıldı nişâne tîr-i gamzen dilberâ*
> *Pâre pâre eyleyip bağrım kemânın gösterir*
> *Ben beni terk eyleyip geçtim bu ağ u karadan*
> *Gönlüm aldı her taraftan yâr kendin gösterir...*

Tarikat asalarından çevgân

"Baba Efendi" diye maruf Şeyh Muhyiddin'in bestelenmiş ilâhîlerine temas eden Revnakoğlu, onun düyek usulünde "Yandı bu cânım külhân-ı aşka - Mahv oldu cismim sûzân-ı aşka" beytiyle başlayan segâh ilâhîsinden Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Musikisi Antolojisi*'ne (II, 578-79) atıf yaparak bahseder. Turşucuzâde Hafız Mehmed Efendi'nin bestelediği bu ilâhî, Hayrullah Bey'in mecmuasında da (156:52) yer alır.

Tekke, Mehmed Muhyiddin'den sonra çok uzun bir zaman vekâletle idare edilir. Sebebi Şeyh Mehmed Muhyiddin'in kızı Hatice Gülşen Hanım'la Halil Sami Paşa'nın evliliğinden 1279 Saferinde (Temmuz-Ağustos 1862) doğmuş olan Hayrullah'a tekkelere ait bir gariplik olarak henüz bir yaşındayken anne tarafından dedesi Muhyiddin Efendi tarafından şeyhlik unvanı verilmiş olmasıdır. Daha sonra babasından da hilâfet alacaktır. H.1318'e kadar tekkenin idaresini vekâleten babası Halil Sami Paşa ile Büyük Sadreddin Efendi yürütür. Artık bu tekkede bir paşa ailesi hükmünü sürdürmeye başlar.

Muhyiddin Efendi'nin halifesi olup bu tekkede uzun süre vekil olarak şeyhlik etmiş olan Halil Sami Paşa'yı oğlu Hayreddin Bey'den okuyoruz (156:51):

> Halil Sami Paşa, sadr-ı esbak Halil Hamid Paşa ahfâdındandır. 1240 tarihinde büyük pederi Nurullah Paşa'nın Ankara valiliğinde Ankara'da dünyaya gelmiştir. Hatta Şeyh Müştak-ı Bitlisî hazretleri pederi Cemal Paşa'nın mürşidi bulunduğundan ismini bi'l-bedâhe "bende-i Rabbü'l-celîl Sami Mehmed Halil" tesmiye etmiştir ki tam târih-i velâdetidir, 1240 çıkar. On sekiz yaşında iken Şeyh Muhyiddin Efendi hazretlerine intisap etmiş, on dört sene hizmet-i şeyhte sebat ederek ba'de's-sülûk hilâfete nail olarak pek çok seneler de hizmet-i devlette istihdam olunarak çok mutasarrıflıklarda bulunmuş ve 1298 tarihinde ihtiyâr-ı tekâüd edip mürşidinin tekkesinde 1319 tarihine kadar meşihatta bulunarak târîh-i mezkûrda âlem-i bekâya intikal ile mürşidinin yanında medfundur. Kendisinin mürettep divanı vardır...

Kâdirîhâne şeyhi Muhyiddin Efendi, Halil Sami Paşa'dan hazzetmez. Revnakoğlu onun *Mâ-Hasal-ı Ömrüm*'ünden ilgili kısmı nakleder (156:185,194):

> Halil Sami Paşa, Sadrazam Halil Hamid Paşa ahfâdındandır ve vüzeradan Mehmed Cemaleddin Paşa merhumun mahdumudur. Rumeli beylerbeyliği payelilerindendi. 1240 tarihinde tevellüt etmiştir. Mekteb-i irfânı da ba'de't-tahsîl 1258 tarihinde bâ-rü'us-ı hümâyûn hâcelik rütbesini ve râbia nişanını haiz olarak mektûbî-i sadr-ı âlî odasına memur buyurulmuştur. Badehu birkaç memâlik tahrirat müdüriyetine ve meclis azalığına ve Kayseri ve Burdur kaymakamlığına, Kastamonu, Bolu, İslimye, Siroz, Maraş, Yenişehir mutasarrıflıklarında bulunarak badehu Şehremaneti meclisine aza ve badehu tekaüt olarak Hırka-i şerîf civarında kayınpederi eş-Şeyh Muhyî Efendi tekkesinde inziva ve yazları da Üsküdar'da, Büyük Çamlıca'daki sayfiyesinde âlem-i âbda zevk ü safa eylemek üzere iken evvelâ şirpençe badehu menzûlen dört seneden mütecaviz esir-i firâş olarak hâl-i keder ü ıstırap içinde terk-i hayât eylemiştir, 7 Şevval 1317 - 15 Kânûn-ı sânî

1316. Salât-ı cenâzesi Fatih Câmi'-i şerîfinde ba'de'l-edâ dergâh-ı mezkûrda türbe derununa defnolundu.

Müşekkel bir zat idi, fakat kendisinden başkasını beğenmez, dahl ve taarruzda bulunur, ağzı kalabalık, lâfzen bir kimseydi. Herkes hakkında kazandığı inkisâr-ı kulûbü âhir ömründe müddet-i medîde esîr-i firâş bulunmakla cebr etmiş olsa gerektir. Şeyh Muhyî Efendi'ye damat olmak münasebetiyle Kâdiriyye'nin Resmî kolundan müstahlef, gürûh-ı Alevî ve Edhemî-meşreb ve onlara muhibdi.

Revnakoğlu, şeyhin bir başka cephesine de işaret eder (156:224):

Ayrıca Bağdat nakibüleşrafı Şeyh Seyyid Ali el-Kâdirî'den müstahleftir, o da kendi amcazadesi Şeyh Abdülkadir el-Kâdirî'den istihlâf olunmuştur. Halvetî ve Eşrefî usulüyle devran ettirmekte dikkati çeken Sâmî Paşa merhum devran ettirme usulünü şeyhzadeliğinde Nureddin şeyhi Abdülaziz Efendi'den öğrenmişti, Müştâkzâde şeyhi Ahmed Efendi ile birlikte meşke giderlerdi.

Şeyh Hayrullah'ın babası Sami Paşa, baba ve dedeleri paşa olan bir hanedana mensuptur (156:209): "Halil Sami Paşa b. Cemal Paşa b. Nurullah Paşa b. Halil Hamid Paşa..."

Kudemâ-yı me'mûrînden ve Rumeli beylerbeyliği payelilerinden mütekaittir. Biraderi Âsaf Paşa hazretleri müşir ve kılâ'-ı hakaniye müfettişi idi. Halil Sami Paşa saçlı sakallı bir adamdı, daima mütalaada bulunduğundan tetebbuatı ziyade idi. Türkiye'den Fransa'ya ilk defa tahsile gönderilenler arasındadır. Çanakkale'de bir tekkesi vardı. Halil Hamid Paşa'nın evlâd ve ahfâdı *Tuhfe-i Vehbî*'nin mukaddimâtında yazılıdır. Çanakkale'de Çay boyunda Çınarlık arkasındaki bu tekkeyi evvelâ ceddi Halil Hamid Paşa yaptırtmış, sonra Halil Sami Paşa yeniden yaptırtmıştır, "Halil Sami Paşa Tekkesi" diye maruftur.

Not edelim, I. Abdülhamid'in sadrazamı Halil Hamid Paşa ayrıca İstanbul'da Davutpaşa İskelesi'ndeki konağını tekke (Kadem-i şerîf Tekkesi) olarak uyandırmıştı.

"Paşa Baba" diye maruf Şeyh Mehmed Halil Sami Paşa'nın hilâfet verdiği şahısları Revnakoğlu tek tek kaydeder (156:224):

Büyük oğlu Şeyh Hayrullah Bey merhum: Verdiği icazetnameleri şu şekilde imzalardı: "Hanefiyyü'l-mezheb, Kâdiriyyü'l-meşreb eş-Şeyh es-Seyyid Cafer Hayrullah el-Kâdirî b. eş-Şeyh Halil Sami Paşa el-Kâdirî"

İkinci küçük oğlu Tanburî Şevkullah Bey merhum: İstanbul'un meşhur güzellerinden "Kız Ali" bu Şevkullah Efendi'nin oğludur. Validesi de Bayram Paşa şeyhi Baba Efendizâde Mehmed Ali Efendi'nin kızıydı. Şevkullah Bey fevkalâde bir surette gül, kemer ve tâc-ı şerîf işlerdi, takke dikerdi.

Halil Sami Paşa'nın en küçük oğlu merhum Ali Haydar Bey: Gençliğinde Mısır'a kadar yaptığı seyahatten dönmemiş ve hakkında o zamandan beri hiçbir haber alınamamıştır.

Şeyh Şemseddin Tekkesi'nin son şeyhi Hayrullah Bey (oturan)

Aziz Baba (Abdullah Aziz Baba): Kabakulak Tekkesi'nde kahve nakibi idi. Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi'nin eski dervişlerindendir. H. 1309'da göçtü Edirnekapı dışında Otakçılar çevresinde Otakçıbaşı Sokağı üzerinde 19 numaralı iki katlı eski ahşap evin karşısında yol kenarına yakın yerde güzel talik yazılı, mistarlı tek mermer şahide, başında Eşrefiye tacı: "Yâ Hû - Kudemâ-yı meşâyih-i Kâdiriyye'den ve kutbu'l-ârifîn gavsü'l-muvâsılîn es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed Muhyiddin kuddise sırruhu'l-mu'în hazretlerinin bendegânlarından ve eş-Şeyh Halîl Sami hazretlerinin hulefâsından eş-Şeyh Abdullah Aziz Baba'nın rûhuna rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha 5 Cemaziyelahir 1309."

Bu tekkenin son şeyhi Hayrullah Bey devrinin nüfuz sahibi kuvvetli şahsiyetlerindendi (156:209):

Hayrullah Bey çok mükemmel devran ettiriren Kâdirî şeyhlerinden biri idi. Parıl parıl yanan pembe güzel yüzüyle, halâvet ve mehabetiyle her yerde sevgi ve hürmet kazanmıştı. Hayrullah Bey 29 Şubat 1944'te göçtü. 84 yaşındaydı. Merkez Efendi'de sırlıdır. *Risâle-i Nûr*'a mükemmel bir şerhi vardır. Hayrullah Bey'in perakende eş'ârı vardır, İdrîs-i Muhtefî'nin bir nutkunu şerh eylemiştir.

Revnakoğlu dosyalarında bir başka notta Şeyh Hayrullah'ın kısa biyografisi ve bir nutku yer alır (156:188-89):

> 1300 Arabî yılında 21 yaşında pederleri Şeyh Halil Sami Paşa'dan hilâfet aldı. 62 yaşında Bağdat'a ve Hindistan'a gitti. Uzun müddet Hazret-i Gavs-i A'zam'ın dergâhında misafir kaldı. Manevî bir işaret üzerine İstanbul'a döndü. 29.3.1944 yılının salı günü saat 11'de Hakk'a yürüdüler.
>
> Kendisi güzel devran idare ederdi. Havas ilmine meraklıydı. Güler yüzlü ve tatlı sözlüydü. Şerîat-ı Muhammediyye'ye karşı fazla hürmetkârdı. Seyyid Mehmed Cafer Hayrullah Efendi, Ehl-i Beyt'e âşıktı. Şu aşağıdaki bestelenmiş nutku buna misaldir:

Mürşid meydânına geldik er olduk
Vahdet şevkini bulup cümle nûr olduk
İkilik aradan kalktı bir olduk
Biz Resûlullâh'ın âşıklarıyız

Biz yedullâh sırrın bulduk ezelden
"Alleme'l-esmâ"ya erdik ezelden
Şems-i hakîkat gördük ezelden
Bir şâh-ı merdânın sâdıklarıyız

Âdem ile çıkıp geldim dünyâya
Şît ile bir oldum girdim esmâya
İdrîs donun giyip erdim Mevlâ'ya
Biz âl-i abânın fukarâsıyız

Nûh ile birlikte tûfândan çıktım
Mûsâ oldum Tûr'da Hak'la buluştum
Îsâ gibi semâvâta ulaştım
On iki imâmın âşıklarıyız

Zevk-i Muhammed'i gönlümde buldum
Sırr-ı Murtazâ'yı kendimde buldum
Hubb-ı hânedânı cânımda buldum
Biz âl-i Resûl'ün sâdıklarıyız

Meydân-ı Ceylî'de ikrâr-bend olduk
Sırr-ı "ev ednâ"ya biz mahrem olduk
Hak ile hak olup selâmet bulduk
Erenler meydânının sultânıyız

Cafer eydür Hak'tır görlü görünen
Zâkir kendi olmuş meskûr dilinden
Raksa girer âşık maşûk zevkinden
Bir Gavsü'l-A'zam'ın kemterleriyiz.

Hayrullah Bey vefat ettiğinde arkasında bir yığın farklı mizaçlara malik halifeler bıraktı (156:204-229; 116:33):

Hocazâde Mehmed Tevfik Efendi: İlk halifelerindendir. Nevşehir müftüsü idi. 1317'de istihlâf edilmiştir.

Şeyh Cemil Efendi merhum (Abdülcemil Muhibbî Baba b. Derviş Abdüllatif Dede el-Mevlevî): Konya'da Misk Emîr Tekkesi şeyhiydi. Konya'da ağaç pazarı - kereste pazarındaki bu dergâh-ı şerîfe Konyalılar "Miskinler Tek-

Perşembe Tekkesi türbesi (Belediye arşivinden)

kesi" derler. Şeyh Abdülcemîl Muhibbî Efendi 1314 Muharreminde İstanbul'a geldiği zaman Hayrullah Bey merhumdan istihlâf olunmuş ve Konya'ya döndükten sonra Misk Emîr Dergâh-ı şerîfine şeyh olmuştur. Ayrıca Nâfi' Baba'dan babalık icazesi aldığı gibi Şâzeliyye'den de teberrüken icazetnamesi vardır. Her iki icazeyi âsitâne-i Mevlânâ postnişini Abdülvâhid Çelebi başta olmak üzere hânkâh-ı Mevleviyye'nin meydancısı, ekmekçisi ve aşçı dedeleri ile İstanbul'dan Kıztaşı Rifâ'î şeyhi Ahmed Esrâr Efendi, Keçeciler Uşşâkî Tekkesi İsmail Rumî Efendi, Şeyh Hayrullah Bey'in biraderi Şeyh Mehmed Şevkullah Bey 1315 Muharreminde beraberce tasdik etmişlerdir. Şeyh Cemil Efendi 1339 Şubatında göçmüştür. Konya'da pîr makamının niyaz penceresi önünde huzûr-ı Mevlânâ'da türbedarlık etmiş bulunan babası Abdüllatif Dede'nin yanında medfundur. Onun da babası Şeyhoğulları'ndan Seyyid Arap denilen bir zattır.

Şeyh Cemil Efendi'nin Konya'da hayatta bulunan oğlu, âşık, arif bir zat olan Derviş Seyyid Mehmed Ruhî Efendi (Oranlıer) ile 1954'teki Mevlânâ ihtifali münasebeti ile Konya'da bulunduğum günlerde görüştüm. Lutfen tetkikime bıraktığı icazetnameleri birer birer inceledim ve kendisinden not aldım huzûr-ı Cenâb-ı Pîr'de sema devam ederken ve sema sonunda gülbang-ı şerîf çekilirken göz yaşları içinde feryat edercesine ağlayarak inleyerek ve iki kat olarak bir hû demesi, bir haykırışı vardı ki pek ateşli idi, ağzında hû yerine alevler, lavlar çıkıyor sanmıştık. Bu nur yüzlü, tatlı sözlü güzel ihtiyar hâlen 68 yaşındadır, hepimizi de vecd içinde bırakmıştı.

Saraycıklı Hafız Hasan Mahvî Efendi merhum: Çanakkale Yalı Câmi'-i şerîfi başimam ve hatibi idi. Çanakkale'de Karacaviran köyündendi, kendisine bu sebeple "Karacaörenli Hafız" derlerdi. Kur'ân-ı kerîmi gayet güzel okurdu, oldukça ilmi de vardı, uyanık bir candı. Hayrullah Bey İstanbul'da bulunduğu müddetçe Çanakkale'deki Çınarlık karşısında Halil Paşa'nın yaptırdığı Kâdirî tekkesinde şeyhlik ederdi.

Şeyh Abdurrahman Sami Efendi: Kasımpaşa Yahya Kethüda şeyhiydi. Meşhur Uşşâkî şeyhi ve kadınlar vaizi.

Zakir Arap Ahmed: Meşhur zakirbaşılardan, fakat yalnız kıyamî zakirlerdendir. Tekkelerin seddinden sonra Merkez Efendi'ye müezzin olmuştu. Şeyhinin tekkesinde zakirbaşı idi.

Perşembe Tekkesi yıkıldıktan sonra (Belediye arşivinden)

Giritli Hüseyin Revnak Efendi merhum: Çanakkaleli, ketebe-i Mâliyedendir.

Kemal Bey merhum: Nizamiye binbaşılığından mütekaittir.

Hafız Efendi merhum.

Halil Sami Bey: Adliye başkâtibi. Şeyh Süleyman Bey'in oğludur.

Âsaf Paşazâde Cemal Bey merhum: İtilâfçılarla kaçtığı Mısır'da göçtü.

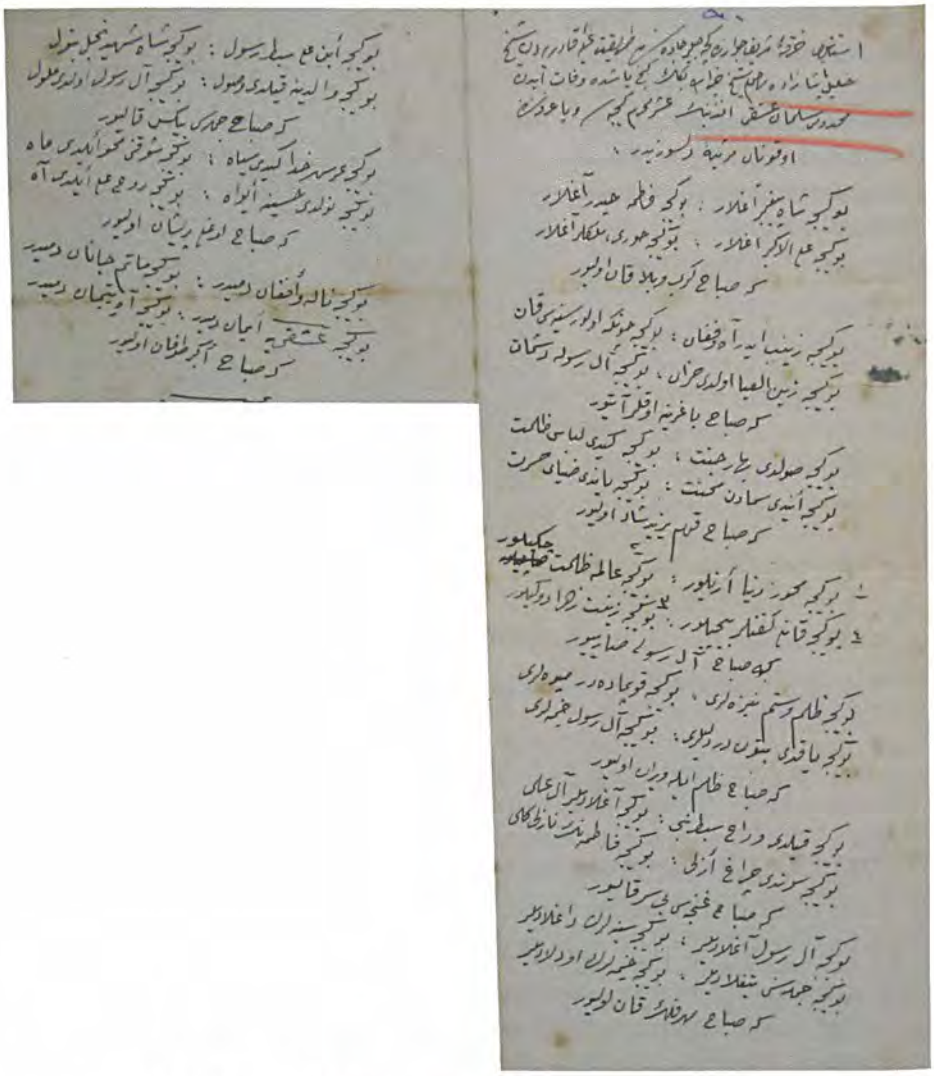
Telgrafçı Osman Efendi merhum: Sonra Kenan Bey'den de Rifâ'iyye icazetnamesi aldı.

Mehmed Rifat Sırrı el-Kâdirî b. Râşid Efendi: Bahriye kıdemli yüzbaşılığından emeklidir, "Eyüplü Rifat Baba" diye bilinir, aslen Fatihlidir. 26 Cumadelula 1292'de Yeniçeşme'de Pirinççi Sinan Mahallesi'nde doğmuştu Her manasıyla derviş-nihâd bir insandı. 1342 27 Ramazân-ı şerîfinde (3 Nisan 1924) Kadir günü ilbâs olunduğu zaman fakir pek küçük olduğum hâlde cemiyetinde bulunmuştum, o gün zikre de girmiştim.

Kıyıcızâde Ali Ulvi Bey oğlu Hüseyin Ulvi Bey merhum: Bir müddet Fatih nahiye müdürlüğünde bulunmuştu. Şeyh Hayrullah Bey'in ikinci kızı İrfan Hanım'ın zevcidir. Şeyh Hayrullah Bey'in birinci kızı Şadiye Hanım, onun da zevci Yaşar Bey merhumdur. Şeyh Selman merhum bu Şadiye Hanım'ın ağabeyidir.

Aynîzâde Mehmed Ali Aynî Bey merhum.

Hattat Hacı Hafız Zekâî Yahya Efendi: Dergâh banisinin ve oğlunun işâret-i ma'neviyyesiyle istihlâf edilmiştir. Hayrullah Bey'e tek çocuk iken anasız babasız olarak gelmiştir. Tahsil ve terbiyesi İstanbul'dadır. Hırka-i şerîf dergâhında yetişmiştir. Gözleri sürmeli güzel bir eşeği vardı, adını Zeynep koymuştu, bununla Çanakkale halkına bedava su taşırdı. Nane suyu yapıp satar, o suretle geçinirdi. Çanakkale Belediyesi, halkın da iştirakiyle kendisine bir ev hediye etmişlerdi. Mecâzîb-i ilâhiyyedendir. Eski hulefâsındandır, dergâh-

Şeyh Hayrullah'ın öldürülen oğlu Selman için tekkede Muharremde okunan mersiye manzumesi (156:195)

ta yatar kalkardı. Çanakkale'de "Hacı Yahya", "Kerem Yahya" diye meşhurdur. İstanbul medreselerinde tahsil etmişti. Mecâzibden bulunması dolayısıyla "Deli Yahya" da derlerdi. İlm-i hadîse aşina, natûk ve münşî idi. Ezberinde bir hayli hadîs-i şerîf metni vardı, bunları ravileriyle, senetleriyle nakil ve izah ederken belli başlı ulemayı meclûp ederdi. Arifane, hakimane konuşur, yerinde söz söylerdi ve dinletirdi. Hâl ehli idi. Biraz Fransızca da bilirdi, edebî, tarihî malûmatı vardı. Zekâsının fazlalığından kendisini cezbeye kaptırmış olduğundan ekseriya vecd içinde görünür, yolda giderken evrâd ve ahzâb-ı şerîfe okur, oturur tevhîd eder, bazen de hâllenir sayha eylerdi. Neşeli zamanlarında, dost meclislerinde kurbağa taklidi yapardı. Zakirliği ve neyzenliği de

vardır. Çanakkale'de Çınarlık, Dizdariye ve Çay Mahallesi Câmi'-i şerîflerinde çok uzun zaman müezzinlik etmiştir. Tatlı bir edası, zevkle dinlenilen güzel sesi ve tatlı okuyuşları vardı, hususiyle Kur'ân-ı kerîm tilâveti pek tesirli idi. Enîs-i evliyâullâh bir zattır derlerdi. 1956 Nisan ayında bir kandil gecesi (berat) doksana yakın bir yaşta göçtü, şehrin asri mezarlığında yatıyor.

Merhum Hafız Kemaleddin Yaltkaya (naathân, mersiyehân): Şerefüddin Bey'in küçük kardeşidir; "Romanya İmamı" diye meşhurdur.

Merhum Ali Ramiz Bey: İskender Fahreddin'in babasıdır. Posta-telgraf Nezareti tercüme-i hâl kalemi müdürü idi.

Köse Neşet Efendi (hayattadır): Çanakkalelidir. Maliye ketebesinden idi. Güzel yazı yazar, bir hayli Kâdiriyye evrâd ve icazesi yazmıştır. Fuzalâdan Ali Tayyar Bey'le birlikte istihlâf edilmişlerdir.

Şeyh Hayrullah Beyzâde Mehmed Selman Bey merhum (ilk oğlu): Şeyh Hayrullah Bey'in ilk ve tek çocuğudur. Uçarı bir kıyamcı idi, hele ism-i celâlde fevkalâde idi, yanındaki dayanamazdı. Çanakkale'de at üstünde giderken vuruldu. Türbedeki sandukaların birinde "Şeyh Selmân'a cinân kasrı makâm olsun, sene H. 1332"

Çanakkaleli İbnürrahmi Ali Tayyar Bey b. Halil Rahmi (Kerestecioğlu): 1305 Kanun-ı evvelinde Çanakkale'de doğdu. 6 Zilkade 1342'de icazetnamesi yazıldı. Aynı senenin Ramazanında Çanakkale'de ilbâs cemiyeti yapıldı. Fuzalâ ve urefâdandır. Şeyhinin kendilerine verdikleri unvan "Cafer"dir Sonradan Çanakkale Kilitbahir'de münzevî meşâyihten ve Uşşâkiyye'den Hüsnü Aziz "Cem'î" mahlasını vermiştir. Beyânu'l-Hak'ta, Cerîde-i Sûfiyye'de neşriyatı vardır. Şevkullah Bey'in üvey oğludur.

Eski matbuat İbnürrahmi Ali Tayyar'ı iyi tanır. Kelimenin bütün manasıyla âlim, âmil ve âbitti; bizzat yapmadığını söylemez ve yazmazdı. Hakikaten fâzıl adamdı; muhaddis ve mutasavvıftı. Zamanımızda hâfız-ı hadîs olarak gösterilecek yegâne insandı. Bütün şüûnât ve hâdisât-ı hayâtı kitâbullâha intibak ettirtirdi. Bir ilmî meselede asgarî yedi sekiz hadîs-i şerîf okur, bunları birer birer izah ederdi. Görenler ve dinleyenler onu bir hadis hazinesi tanırlardı. Fakat ilimde ihtişam yapmadan çalışan ve konuşan bir kimse olduğu için onu tanıyanlar azdı, lâyıkıyla anlayanlar da çok değildi. Kafasının içinde çok zengin bir arşiv külliyatı vücûda getiren mahfuzatı, mazbutatı; edebî, tarihî müdevvenatı ve eski matbuat hayatımızla ilgili hatıratı ile ayrı ayrı birer âlem olan Tayyar Bey'i yakınları hatta ailesi yakınları bile lâyıkıyla anlayamadılar. Tayyar Bey bütün meziyetlerden ve ilmî şahsiyetlerden başka hakikaten mahviyet-i kâmile sahibi idi; kemalini kemalinde gömmüş ve gizlemişti. Velî-sîret, Ahmedî-hasletti, evliyaullâh mertebesine yükselmiş bir insân-ı kâmildi. 18 Nisan 1966 pazartesi [vefat etti] Merkez Efendi Kozlu Kabristanı'nda [defnedildi.]

İbnüttayyar Semahaddin Cem

Ali Ulvi Kıyıcıoğlu (Hayrullah Bey halifelerinden): Çanakkale maliye muhasebecisi idi. Annesi tarafından "müftüzade" olduğu hâlde Bektaşîlik'i tutar ve severdi; mizacı da bu işe elverişli idi. Pek hayırsever bir insandı. "Yangında, cenazede Ali Bey, yetim çocukların sünnetinde Ali Bey, yetim kızların evlenmesinde, çeyizlenmesinde Ali Bey, çocuğun mektebe başlamasında Ali Bey!" Hülâsa olup biten her şeyde, her müşkilde Ali Bey derlerdi. Düşkünler, garipler babası olarak tanınmıştı. Herkes için iyilik düşünen, iyilik isteyen çok iyi kalpli bir insandı. İnsanlığı ve insanları bu derece seven, herkesin hayrına koşan, herkese faydalı olmaya çalışan, gayetle de rintmeşrep, deryadil ve taassup düşmanı bir kimse olduğu hâlde Menemen hadisesinde ne kadar şaşılacak şeydir ki taassup ve irtica hareketleriyle ilgili sanılarak mahkemeye verildi ve on yıl hapis yattı, sonra affa uğrayarak çıkmıştı.

Müftü kızı olan annesi Zekiye Bacı da bilgili, münevver bir hanımdı; matem ayında oruca girer, her gece *Hadîkatü's-Suadâ*'yı ezber okur ve etrafa izah ederdi.

Şeyh Osman Efendi: Hayrullah Bey'in teberrüken icazetname verdiklerindendir. Çanakkale kazalarından Ezine'de Şehzade Süleyman Paşa'nın yaptırdığı Ma'rifî tekkesinin şeyhi idi, iyi de darp kullanırdı. Hayrullah Bey'e Ma'rifiyye'den icazet vermiş, alış veriş yapmışlardı. 90 okkalık bir adamdı, her hâli Nasrettin Hoca'ya benzerdi. Güzel konuşan, hazırcevap ve hâl sahibi bir insan olmakla beraber tuhaf tuhaf sözleri vardı. Meselâ "Akşamdan kalan yemeği kimse yemez ve beğenmez, ama bu fakir bir haftalık baklavayı Allah eyvallâh cünbüş ettim!" Yine bunun gibi "Kabağa hafif derler, ama beş okka kabağı eve zor götürdüm!" derdi.

İnce sigara, ince çubuk ve ince baston kullandığı hâlde ayağına kocaman papuç giyerdi. Bir gün bu kunduranın içine küçük bir çocuk girmiş oturmuş, etrafına bakıp bakıp gülüyordu. Şeyh Osman Efendi bu hâli görünce ondan fazla güldü: "İyi ama evlâdım, ayakkabının çatısını çökerteceksin!" demişti. Hiç evlenmemişti. Ezine'de Cuma günleri kurulan pazarın ayniyatını tekkesine taamiyye karşılığı olarak alır, bununla fukarayı doyururdu.

Hacı Yahya Dede: İstiklal İlkokulu yakınlarında ufacık bir kulübesi vardı, bu kulübenin bahçesinde ney kamışı yetiştirirdi. Şimdi Çanakkale'de Rastgele Mehmed Efendi isminde bir halifesi onun hatıralarını yaymak ve yaşatmakla meşguldür. Yahya Dede'nin kabir taşında kendi öğütlerinden olan şu sözler

yazılıdır: "Yahu dünyada hakkı bulmaya bak - İşin burada kalırsa - Olursun Allah'tan ırak!"

Mahmud Veysî-i Vahdetî Bey (Ergenç): Maliye Nezareti ketebesinden Mustafa Bey'in oğludur. 1315 Rumî yılında İstanbul'da doğdu. Mahmud Bey'in bidâyet-i nisbeti Abdülaziz Mecdi Efendi'yedir, sonradan Hayrullah Bey'den istihlâf olundu. Kıyam zikrinde ustaydı, iyi ney üflerdi, Emin Dede'nin talebesindendir, Neyzen Tevfik'ten de üflemişti. Mahmud Bey 2 Haziran 1966'da vefat etti, Merkez Efendi'de beşinci adada yatıyor, kabir numarası 5430. Babası Mustafa Bey, Salkımsöğüt Tekkesi postnişini İzzî Efendi'nin dervişi idi.

Not düşelim, Hayrullah Bey'in halifelerinden İbnürrahmi Ali Tayyar'ın oğlu İbnüttayyar Semahaddin Cem (Kerestecioğlu), geçen asrın müstesna kalemlerindendi. 1920'de Çanakkale'de doğmuş, Kabataş Erkek Lisesi'nde ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde okumuştu. İstanbul Şehir Orkestrası'nda viyolonistti. Batı müziğine, şehir operasına, oda orkestrasına dair yazılar neşrediyor, insan-ı kâmili, tasavvufu işliyor, soprano ses için besteler yapıyordu. Kaleminin ihatası Akif'i, Mevlâna'yı, Kur'an tercümelerini, Darvin'i içine alıyor, Komünizm karşıtlığı, Türk-İslâm milliyetçiliği, İslâm kaynaklarına referanslarla kaleme alınmış dinî-ahlakî metinler yayımlıyordu. Şairdi, "S. Cenan" mahlasıyla yazdığı sembolizm ve empresyonizmden etkilenmiş aruzla, heceyle ve serbest tarzda şiirleri vardı. Bakırköy Kartaltepe Terakki Sokağı, 12 numarada oturuyordu...

İbnüttayyar Semahaddin Cem'in kaleme aldığı birçok kitap ve neşrettiği bir yığın makale Revnakoğlu dosyalarında ter alır: "Yeni Esperanto: Uzay'lı Süre'li Dil", "Dilde Mana ve İfade Zayıflığı", "Ölmeyen Hürriyet Ruhu", "Kaybettiğimiz Mücahid Alim Seyyid Kutub'un Ardından", "Necip Celâl'i Anarken", "Aziz Sanatkâr Necip Celâl'in Ardından", "Alem-penâh Padişah Sultan Süleyman Han", "İsa ve Meryem", "Kadın Haklarında Adalet", "Şair Edib Ayel", "Erzurum' Mimarî Eserleri: Billûr Piyale", "İstanbul ve Fatih", "İbrahim Peygamber ve Nemrud", "İslâm Fetihlerinde Muharrik Kuvvet", "İnsan-ı Kâmil ve Tasavvuf", "Kur'an'ın Tam Tercemesi Meselesi", "İslâm Medeniyetine Giriş"...

Semahaddin Cem, *İnsan-ı Kâmil ve Tasavvuf* (Ankara, 1960) adlı eserini sürekli görüştüğü ve yazıştığı dostuna, "İslâm Türk mütefekkiri fâzıl ve muterem dost Cemaleddin Server Beyefendi'ye" şeklinde imzalar:

Tekkenin türbesinde Halil Sami Paşa, Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi, Âsaf Paşa ve Mehmed Selman Efendi yatıyor.

Şeyh Şemseddin Tekkesi'nin yıkılmadan önceki fotoğrafı (156:184)

Perşembe Tekkesi yıkıldıktan sonra arsası, karşıda Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi (Belediye arşivinden)

Üskübî Müderris Süleyman Baba ve Bektaşî Zaviyesi

Keçeciler'de "Üskübî Müderris" de denilen Süleyman Baba'nın evi Bektaşî zaviyesiydi.

Bu zat, ilmiye sınıfına mensup Bektaşî babalarındandı (248:52-53):

Süleyman Baba (Üskübî Müderris), Aslında Nakşi ve Rifâ'i şeyhlerindendir. Kırk yıla yakın Üsküp'te şeyhlik ve müderrislik ettiği için "Müderris Süleyman Baba" diye şöhret yapmıştı, "Vaiz Süleyman Baba" da derler. Sonradan Bektaşîlik'e girerek kısa bir zamanda baba oldu. Balkan harbini takiben İstanbul'a gelmiş, Hırka-i şerif civarında Keçeciler'deki evinde meydan açmıştır. Seferberlik aralarında sekseni geçen bir yaşta göçtü Topkapı Bektaşî Tekkesi'nde yatıyordu.

Müderris Süleyman Baba

Arapçayı, Acemceyi iyi bildiği gibi tarihi, edebi, tasavvufi malûmatı da ulema derecesinde kuvvetliydi. Karagümrük'te açtığı meydan evindeki âyin-i cemlere muntazaman devam edenler arasında Filozof Rıza, Tevfik Baba, Giritli Profesör Fâzıl Nazmi Baba, Kadı Hüsnü Efendi gibi mümtaz şahsiyetler de vardı. Uzun boylu, uzun sakallı, pek zayıf olup vechen ve şeklen Filibeli İbrahim Baba'ya benzerdi. Ramazanzâdelerden Adanalı Ekrem Bey, Marangoz Ziya Baba bidayette Müderris Süleyman Baba'dan nasip almışlardır.

Müderris Üskübî Süleyman Baba'nın nasibi Kalkandelen Bektaşî Tekkesi postnişini Adem Vecihî Baba'dandır, babalık icazetnamesini sonradan pîr evinin şeyhi Feyzullah Baba'dan almıştı.

Bektaşî Babaları ve Diğer Tekkelerde Bektaşîleşmeye Dair Revnakoğlu Dosyalarından Tespitler

İstanbul'un sufî müesseselerinin kapanış devrini içeriden, bizzat tanıklık ederek yazmış olan Revnakoğlu'nun (1912-1968) çoğu el yazısı hâlinde kalmış, neşir yüzü görmemiş notlarında tekkelerin iç tarihi hayli yekûn tutar. O, İstanbul Bektaşî babalarının hemen tamamıyla temas kurmuş; Merdivenköy, Çamlıca, Kuyubaşı, Karyağdı, Karaağaç, Sütlüce, Rumelihisarı ve Topkapı Bektaşî tekkelerini yazmış, ayrıca İstanbul'da faaliyet gösteren mütevazı Bektaşî zaviyelerini de tesbit etmişti. O, doğrudan şeyh, halife, ikrarlı ve nasipli sıfatlarını haiz Bektaşîlerin İstanbul devrini şahıs şahıs, tekke tekke içeriden yazan yegâne kalemdir. Kendisi Bektaşî olmadığı hâlde birçok babanın hizmetinde bulunmuş, 1968'de vefatına kadar temas kurduğu birçok Bektaşî babasının biyografilerini kaleme almıştı. Bektaşîlik'e alâkalı vesikalar, onun arşivinin mühim cephesini teşkil eder. Revnakoğlu'nun babası Server Bey'in nasibi Rumelihisarı Bektaşî Tekkesi şeyhi Nâfi' Baba'dan, babalık unvanı da oğlu Mahmud Baba'dandı.

Revnakoğlu, Bektaşîlik'i ve Bektaşîlik karşısında kendi vaziyetini 22 Ekim 1952 tarihli Vakit'te "Bektaşîlikte Dinî Bir Ayin Var mı?" başlığıyla çıkan yazısında hülâsa eder:

Kendim Bektaşî değilim, fakat Bektaşîleri çok severim, onlara karşı yakınlığım eskidir. Bu can adamların içinde tahsil, terbiye görmüş, meydan ve erkân açmış, cem yürütmüş İstanbul efendisi inceliğinde zarafet ve irfan sahibi kıdemli babalardan hayli dostlarım ve aşinalarım vardır.

Meclislerinde, hususî âlemlerinde bir defa bulunmuş olanlar bilirler ki her hâli ile samimî, dost doğru insanlardır, kadirbilirlikleri, vefakârlıkları en başta gelir, sevdikleri, sevmedikleri herkese aynı muameleyi ederler, olduğu gibi görünürler, göründükleri gibi de olmaya çalışırlar. İnsanları sınıflamazlar, kim olursa olsun herkesi bir tutarlar. Her şeyde içinin ilhamı, ruhunun sesi ile konuşurlar, sözden ziyade öze bakarlar, şekil ve suretten daha çok ruha, hakikate kıymet verirler, her şeyi hoş gördükleri hâlde iki din kullanan maskeli yüzden hoşlanmazlar, fitne ve nifakçılıktan iğrenirler.

Umur görmüş eskilerinin çoğu da Mevlevî arifleri gibi gerçekten irfan sahibi, olgun, hâl ehli, nükteye mail ve deryadil kimselerdir; muhabbet ve sohbetlerine doyum olmaz, gönül çalarlar, meclis doldururlar. Aralarındaki birlik ve bağlılığın sarsılmaz kudretini başka tarikat mensuplarında göremezsiniz. İkrar bendeliğinin üstünde başka bir saltanat bilmezler. Erenler meydanında edebin sembolü olarak eline,

diline, beline sımsıkı insanlardır. Ağızlarını dudaklarına kadar örten bıyıkları onlardan sır çıkmayacağını, ağızlarının daima mühürlü olduğunu bildirir. Kesreti vahdete giydirip görünüşte koca bir cemiyet hâlinde, fakat manada ve hakikatte tek vücut olarak yaşarlar.

Bu Horasan erleri içinde mesel olmuş şekli ile "Ser verip sır vermeyen"ler pek çoktur, bu hususta son derece muhafazakâr, gayet dikkatli ve titizdirler. Bu sebepledir ki "marifet" denilen ilâhî irfandan ve zevkten nasibi olmayan ham ervah cinsine dil olmak istemezler, herkesi her hakikatten agâh etmenin esasen mümkün olmayacağını bilirler. Ve yine bilirler ki irşat etmek, uyandırmak, uyanmaya niyet ve istidadı olanlar içindir; gözü açık körlere, körü körüne inat edenlere bir şey yapılmaz...

Başka tarikatlarda görüldüğü gibi Arap, Acem hars ve edebiyatının tesirleri altında kalmamıştır; halkın içinden, özünden doğmuştur. Halktan ayrılan bir tarafı olmadığı için her şeyi sade ve külfetsizdir. "Terceman" denilen manzum duaların metninden melodisine, tavrına, üslûbuna kadar her şeyi Türk olan biricik tarikattır. Bir başka niyaz manzumesi olarak çekilen gülbanklar, ilâhîler, tevriyeli tabirler, ıstılahlar (terim) hülasa söylenilen ve konuşulan ne varsa hepsi Türkçedir. Hatta on iki imama işaret maksadı ile on iki kıta yazılan, her parçası "Hamse-i Âl-i Abâ"yı telmih için beş mısra tutan nefeslerin nazım şekli, pürüzsüz dili ve duygusu hep Türkçe olduğu gibi, vezni ve imlâsı da yine Türkçedir.

Kaleme aldığı biyografilerde bu tür diğer çalışmalarda görülmeyen bir derinlik, mevzuya hâkimiyet ve edebî bir dil göze çarpar. Şahıslar ya doğrudan kendi aşinalığıyla ya da etraflarındakilerin şahitlikleriyle yakından tesbit edilmiş, okuyucuya hissettirilecek bir üslupla Bektaşî babaları işlenmiştir. İstanbul Bektaşîlerinin hemen bütün kadrosu onun 377 dosya tutan terekesine yayılır.

Bektaşî Babalar

İbrahim Baba (Hacı, Tatar İbrahim Baba, Küçük İbrahim Baba, Köşklü İbrahim, Sandalcı İbrahim, Bursalı İbrahim Baba)

Mücerret babalardandır (304:-2133): Filibelidir, Filibe'nin Komanovalı soyundan Mehmed Efendi'nin oğlu idi. Eski aile adı "Komanovalıoğlu"dur. H.1266 tarihinde Filibe'de doğmuştu. Sütlüce Bektaşî Tekkesi şeyhi Münir Baba'nın eski muhiblerindendir. Daha önce Kâdiriyye tarikinde bulunmuştu. Bektaşilik'ini Münir Baba'nın yanında tamamlamış ve ona yıllarca pervane olmuş ve üçüncü rehber olarak yine Münir Baba meydanında hizmete soyunmuştur. Münir Baba'nın kıdemli baş rehberi Şair İbrahim Mihrâbî Baba'dan ayırmak için İbrahim Fevzi Baba'ya "Küçük İbrahim Baba", ayrıca "Tatar İbrahim Baba" derler. Gençliğinde Beyazıt yangın kulesinde köşklü olarak İstanbul sokaklarını dolaştığından "Köşklü İbrahim" de demişlerdir. Bir ara Haliç'te sandalcılık ettiğini bilenler "Sandalcı İbrahim" derlerdi. Hayatının son uzun yıllarını Bursa'da geçirmiş olması, kendisine "Bursalı İbrahim Baba" dedirtmeye sebep olmuştu.

Nasibi, dervişliği Münir Baba'dan, babalık icazeti pîr evi postnişini Hacı Feyzullah Dedebaba'dandır. Pîr makamında on iki yıl süren hizmet derecelerini bitirdikten sonra H.1315 tarihinde kendisine babalık verilmiştir.

Gönülsüz, gösterişsiz bir adamdı. "Baba"

İbrahim Baba

İbrahim Baba (sağdaki)

unvanını aldıktan sonra bile eskilerin usulünü bırakmayarak isminin üzerine "baba" yerine "türbedar", "zaviyedar" yahut "Derviş İbrahim b. Mehmed" gibi eklemeler yapmakla yetinirdi. Cehlini, kifayetsizliğini bilecek kadar insafı vardı. Hiç tahsili olmamakla beraber görgüsü vardı, hizmetten yetişmişti. "Şeyhlik de babalık da aslında dervişlikten ibarettir, derviş olabilmektir. Şeyhliğin üstün sayılacak bir tarafı yoktur, maksat adam olmak, insan olmak, insanlığa faydalı bir iş yapabilmek, kendisini hayırla yâd ettirebilmektir. Başımızda külâh ne cinsten olursa olsun yolunda bulunduğumuz makamın pîrini temsil etmekten ibarettir. İnsan değilsek, insan olmanın yolunda bulunmuyorsak o bize ışık tutmaz ve bizi adam etmez!" der dururdu. Dediklerini sözde bırakmaz, bizzat yapardı, bundan dolayı hiçbir işini kimseye gördürmez, odasını süpürür, çamaşırını kendi yıkar, dikişlerini kendi diker, yemeğini kendisi pişirirdi.

Süsten, gösterişten hoşlanmadığı için daima köylü kıyafetinde gezerdi. Başında kaba dikişli, perişan destarlı, kalıpsız bir taç taşır, kaşlarının üstüne indirdiği bu tacın rengi ağarmayınca destarını değiştirmeyi düşünmezdi. Sırtındaki hırkası, kemeri, ayağındaki kalın yün çoraplar gibi tacını, takkesini de kendi dikerdi, fakat süslemek, işlemek için hiç önemsemezdi, her yerini kaba dikişlerle teyellerdi. Başkaları için kendisine ısmarlanan taçları ise bunun tam aksine fevkalâde güzel işlerdi, Kâdirî, Rifâ'î, Bedevî güllerini işlemekte ustalığı vardı. Değerli bir sanat eseri hâlinde günlerce emek vererek vücuda getirdiği bu çeşit güller ve tâc-ı şerîfler için ne kadar zorlasalar karşılığında hiçbir şey kabul etmezdi.

Her hareketi ile derviş olduğunu gösterirdi. "Tasavvuf yâr olup bâr olmamaktır" denildiği gibi o da asıl dervişlik başkasının sırtına yüklemek değil, kendi sırtında taşımaktır

demek isterdi.

Çok memleket görmüştü, dolaşmadığı yer kalmamıştı, Bağdat'tan Samarra'ya, oradan Kerbelâ'ya kadar selmân ederek yaya gitmişti. Gezdiği, kaldığı birçok yerlerde nasip vererek canlar uyandırdı. Bu yüzden kendisine "Hacı Baba", "Seyyar Baba" denilirdi.

Merdivenköy Tekkesi'ne İttihat ve Terakki'nin umumî merkezi tarafından getirilmişti. Sütlüce Bektaşî Tekkesi şeyhi Münir Baba'nın oğlu merhum Hüseyin Avni Bey o tarihlerde İttihat ve Terakki Fırkası'nın mesul kâtip muavini bulunuyordu, onun nüfuz ve aracılığı ile Merdivenköy Tekkesi şeyhliğini İbrahim Baba'ya verdiler. Müterake'ye kadar burada bulundu, sonra İtilâfçılar gelince tekkede kalamayacağını anladı, Merdivenköy'den ayrılıp Bursa'ya geldi.

Vefatına kadar uzun yıllar kaldığı, barındığı Bursa'da geçinmek için çeşitli işler yaptı, Kediler Tekkesi Camii'nin imamlığını yaptı, fakat rahatsızlığı dolayısıyla bunu devam ettiremedi. Nihayet Bursa Müzesi'ne kapıcı oldu. Aldığı para yetmiyordu. Yalnızlık, bakımsızlık yüzünden çok sık hastalanıyordu. Son yılları hazin bir perişanlık içinde geçti. Bir akşam müze dönüşünde Dereköprüsü üstünden geçerken düşüp ayağı kırıldı. Durumu büsbütün fenalaştı. Bursa'da Pullukçu İsmail Pişkin isimli iyilik sever bir zat, babayı ahırına aldı, üç ay kadar ona baktı, ne lâzımsa yaptı. Fakat babanın sağlık durumu ağırlaşınca onu guraba hastanesine (şimdiki devlet hastanesine) yatırdılar. Ameliyat edilmesi lâzım geliyordu. "Huzûr-ı kibriyâya sakat, noksan aza ile çıkamam!" diye razı olmadı. Kısa bir süre sonra cemal âlemine göç etti: 1935. Zindankapısı çevresinde Alaca Hırka'da Garipler Mezarlığı'nda yatıyor. Taş konulmadığından yerini bulmak kabil değildir. Kendisinden sonra Merdivenköy'e Topal Tevfik Baba geldi, resmî türbedar olarak da Kazasker İsmet Molla gönderildi

Hacı İbrahim babadan nasip alanlar (Beylerbeyli merhum Hüsameddin Bey'in ve Necmi Baba'nın söylediklerine göre): Nazif Efendi (Bursa'da oyuncakçı idi; oğlu, babasının dükkânında şimdi yine oyuncakçıdır), Osman Efendi (Bursa'da kavaf idi), Bursa Kediler Tekkesi son şeyhinden önceki postnişin efendi...

Hasan Basri Baba (Tapduk)

Kapalıçarşı'da kadın elbisecisi idi (254:310-320), "Esvapçı", "Zenneci", "Yağlıkçı" derlerdi. H.1290 tarihinde Üsküdar'da Hazret-i Hüdayi Sokağı'nda 10 numaralı baba evinde dünyaya gelmişti. Üsküdar Harem İskelesi mütevellisi Habib Ağa'nın oğlu idi; onun da babası yine Üsküdarlı Ali Ağa'dır.

Hasan Basri Baba aslında Kâdirî dervişidir. Nuruosmaniye'de Mengene Sokağı'nda Kâdiriyye'den Yunus Baba Tekkesi'nin postnişini Yunus Hakkı Babazâde Münzevi Ali Efendi'ye intisap etmişti. Bu tekkede uzun zaman kaldı. Tarikatın mutat hizmetlerini ve seyr ü sülûkunu bitirdikten sonra 23 yaşında iken Münzevî Alî Baba'dan istihlâf olundu, 1310. Bektaşiyye'den ilk nasibi Nevrekoplu Hüsnü Baba'dandır, sonra Çamlıca Bektaşi Tekkesi postnişini Ali Nutkî Baba'dan babalık icazetnamesi aldı. Duyup dinleme suretiyle bellediği ve onlarca bilgiden sayılan bazı şeylerle bilhassa manzum söz söylemekteki kabiliyyeti ile etrafını uyandırmağa çalıştı. Kapalıçarşı ve Üsküdar çevresindeki bazı kimselere Bektaşilik'i ve Bektaşi akidesini aşılamağa muvaffak oldu, bunların bir kısmı münevver insanlardı.

Basri Baba nazik, terbiyeli, güleryüzlü, pek kalender ve sevimli bir zat olduğundan kendisiyle görüşen, sohbetinde bulunan

Hasan Basri Baba (Tapduk)

mutlaka onu sever, dediğinden ve yolundan ayrılmak istemezdi; şahsî sempatisi dolayısıyla etrafına toplananlar gittikçe fazlalaşırdı; son devrin ilim ve irfan sahibi, en eski Halvetî şeyhi ve Bektaşi Babası Salih Râmiz Baba bunlardan biridir. Hasan Basri Baba son derece sehi idi, evine gelene mutlaka lokma çıkarır (sofra kurar), bizzat hizmetinde bulunurdu. Kendisi içtiği için sofrasında içki de bulundururdu, fakat içilip içilmemesini herkesin arzusuna bırakırdı, katiyen ısrar etmezdi hatta "Bu kusuru işliyoruz, Allah affetsin!" derdi. Yardıma muhtaç olanlarla ilgilenmek, onlara yapılması lazım gelen maddî, manevî her türlü yardımda bulunmak, onların işlerine bakmak Basri Baba'nın dükkândaki işleri ve çalışmaları arasında ayrı bir yer tutardı. Misafirliğe gittiği veya ziyaretinde bulunduğu bir dostunun evine eli boş gitmezdi; etrafındakilere de sırası geldiği zaman "Hiçbir şey getiremeyen veya bulamayan hiç değilse bir yeşil yaprak ile gelmeli, bir çiçek ile olsun gönül almalı, bu muhabbetin ifadesidir" derdi.

Üsküdar'da Gümüş Arayıcı'daki evinde kısa süren bir rahatsızlıktan sonra 24 Ocak 1938 pazartesi günü vefat ettiği zaman yaşı 76'ya yetmişti. Karacaahmet'te Şehitlik'te gasilhanenin haremlik tarafında caddeden yüz metre kadar içeride yatıyor, taşı yoktur...

Üsküdarlı Hasan Basri Baba aslında Kâdiriyye ve Uşşâkiyye meşâyihindendir, Bektaşîlik'i sonradandır ve ilk nasibi Nevrekoplu Hüsnü Baba'dandır... Postacı Ali Baba'dan icazetli bulunan Üsküplü Marangoz Yusuf Ziyâeddîn Baba'nın da ilk nasibi Hasan Basri Baba'dandır. Herkesi nazarında bir gören kâmil insandı, sehi idi. Edremitli Kâdiriyye meşâyihinden şair Haydar Efendi, Hasan Basri Baba'dan nasip almıştı, Kâdirîlik'i de ondan ikmal eylemiştir. Sinâniyye meşâyihinden Üsküplü Şeyh Râmiz Efendi de Basri Baba'nın hizmetinde bulunmuş, ona biat etmiş ve ondan taç giymiştir, en sonra da Postacı Alî Baba'dan teberrüken icaze almıştı.

Basri Baba'dan nasip alanlar: Saim Sarıgül (şimdi senatördür), Ziya Baba (Üsküplü, marangoz), Şükrü Can (Üsküplüdür, göçtü), Osman Metin (Selanik dönmelerinden), Nusret Tınay (Laleli'de züccaciyeci), Nuri (Darbhanede memur). Basri Baba, Nusret Tınay'a nasip verdiği gece Müftü Baba'ya da babalık icazetnamesi verdi. Nusret Tınay, Basri Baba'nın en son muhibbidir.

Tevfik Baba (Topal, Yalvaçlı Mehmed Tevfik Baba Ali Bey)

"Toplu Tevfik Baba" da derlerdi (286:15-31). Medrese tahsili görmüştür, hocalıktan gelmedir. Evvelce Kâdirî tarikatına bağlı iken sonra Bektaşîlik'e girdi. Nasibi ve dervişliği Dedebaba'dandır [Mehmed Ali Hilmi Dedebaba.] Rumelihisarı'nda Şehitlik Tekkesi postnişini meşhur Nâfi' Baba'dan babalık icazesi ve pîr evi postnişini Hacı Feyzullah Dedebaba'dan da hilâfet icazetnamesi aldı. 1339 tarihinde İbrahim Fevzi Baba'nın çekilmesi üzerine Şahkulu Sultan Dergâhı'na halife rütbesi ile baba olmuştu. Bu dergâhın son resmî babalığı kendisiyle sona erdi. Merdivenköy Tekkesi'ne yerleşmeden önce Topkapı Bektaşî Tekkesi'nde oturuyordu.

Bektaşîlik'e girişinin ilk zamanlarında

Merdivenköy Dergâhı'nda kahve nakipliği etmiş, Dedebaba'dan dervişlik tacı giymiş ve yine ondan mücerret erkânı görmüş ve pîr evinin son postnişini Salih Niyazi Baba'dan da ayrıca hilâfet erkânı görerek halifebaba olmuştu.

İstanbul'da resmî olarak en son ve en uzun halifebabalık eden Kırşehir'deki pîr evi makamını ve babalığını resmî şekilde İstanbul'da temsil eden Tevfik Baba olmuştu.

Sultan Mahmud zamanındaki Bektaşî kıtalinden sonra İstanbul'da bütün Bektaşî tekkelerinin ister istemez Nakşibendiyye'den gösterilmesi zarureti vardı. İtilâfçıların adamı olarak Merdivenköy Dergâh'ı şeyhliğine getirilen Tevfik Baba'nın da bu sebeple Meclis-i Meşâyih'e resmen bir Nakşibendiyye icazetnamesi sunması gerekiyordu. Bunun da çaresini bulup zamanın rintmeşrep zarif ve deryadil şeyhlerinden, birçok tarikatlardan teberrüken izinli ve şöhretli, aynı zamanda birinci sınıf dua üstatlarından Üsküdarlı Balabanî Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi'den kendisine usulen bir Nakşibendiyye icazetnamesi yazdırdı.

Yarı ciddi yarı latife yoluyla gelen söylentilere göre bu teberrük icazetnamesi Balabanî merhuma Üsküdar'da bir attar dükkânında dört mecidiye vermek suretiyle hazırlanmıştır.. Hatta yine söylerler, zamanın Meclis-i Meşâyih reisi ve Hazret-i Hüdâî Hankahı şeyhi Gülşen Efendi bunu duyunca kızmış, üzülmüş, Balabanî'ye huzuruna çağırtıp sormuş:

- Şeyh efendi, yakışır mı bu hâl? Neden böyle yapıyorsun?

Zarafette, hazırcevaplıkta bir tane olan Balabanî hemen yetiştirmiş:

- Efendi hazretleri demiş, İnsaf buyurun, şu aldığım paranın hepsi topu topu dört mecidiye. İkisi icazetin yazılmasına verildi, ikisini de mühür parası diye aldım. Bu dört mecidilik icazetnameyi benden değil de gidip Bâyezîd-i Bistâmî'den mi alacaktı?

Gülüşmüşler, bir şey diyememişler.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın iktidar mevkiine geldiği sıralarda Merdivenköy Dergâhı'na kayd-ı hayât şartıyla postnişin olan ve sonra "Tarîkat-ı Salâhiyye"ye intisabı dolayısıyla istiklâl mahkemesine verilen Tevfik Baba daha sonra İstiklâl Harbi başlarında yararlı işler gördüğü tesbit edilerek kendisine istiklâl madalyası verilmişti.

Şeriatta ve imamet bahsinde sakat olanların mihraba geçip namaz kıldırması caiz olmadığı gibi, Bektaşilik'te de sakat veya vücudunda arızası olanlara babalık makamı veya rütbesi aslâ verilmez. Hâl böyle iken topallığı ile tanınmış ve ismine de eklenmiş olan Yalvaçlı Tevfik Efendi'nin icazetname alması geleneğe bağlı eski muhipler arasında haklı bir hayret ve garabet uyandırmıştı. Bunların çoğu Tevfik Baba'nın doğuşta aksak olmayıp bir arıza neticesinde sonradan topallaştığını öğrenmişlerdi.

Babalığı hakkında ağızlarda dolaşan bir rivayet de şöyledir: Güya Köse Nuri Baba ile kendisi, Dedebaba'nın hastalığı sırasında icazetnameyi yazıp hazırlamışlar, baba göçünce hemen mührünü alıp icazetnameye basmışlar derler. Yine onun hakkında dinlediğimiz dedikodulardan biri de şudur: Bektaşî teamülüne göre mücerret ikrarı verenlerin mutlaka Kırşehir'e pîr makamına gitmesi ve orada erkân sahibi Balım Sultan'ın türbesinin eşiğinde şimşir kaşık ile sağ kulağını deldirmesi şarttır, öteden beri yapılan, yaptırılan çok eski usul budur. Tevfik Baba buna aykırı olarak Merdivenköy'de kulak deldirmeye başlamış, bizzat kendi de mücerretlik

Tevfik Baba

alâmeti olan mengûş isimli küpe halkayı kulağına bu tekkede geçirmiştir. Gelenekleri ile yaşayan koyu Bektaşiler, Tevfik Baba'nın bu hareketini yanlış ve usulsüz bir bidat olarak karşılamışlardı. Yine onun Sirkeci'de Hamidiye Hanı'nda avukatlık eden bir Ermeni hukukçuya nasip vermiş olmasını da uygun görmemişlerdi.

Biraz karışık geçmiş olan siyaset tarafına gelince: Tevfik Baba, "İslâm masonları" denilen "Tarîkat-ı Salâhiyye"nin kırklarına dahildi. Başlarında bulunan Sultan Vahidüddin gavs-ı a'zam bilinirdi. Birinci sınıf üyeleri Sultan Vahidüddin'in baş yaveri Bektaşiyye'den Kiraz Hamdi Paşa, eski masonlardan İsa Ruhî Paşa ile müverrih Ahmed Refik Bey'den meydana geliyordu ve bunlara "Üçler" denilmişti. Tevfik Baba, Merdivenköy'e postnişin olunca bu mesele ortaya çıktı ve millî hükûmet Anadolu'da kuvvet bulunca Tevfik Baba'nın durumu istiklâl mahkemesince ele alındı. Tarîkat-ı Salâhiyye'nin içinde görünen ve güya Hürriyet ve İtilâf Fırkası namına çalıştığı sanılan Tevfik Baba, karşı tarafa bilgi veriyor, millî hükûmeti tutuyor ve her yaptığını gerçekte onlar adına yapıyor ve iki tarafı da sezdirmeden idare ediyordu. Hizmet ve başarıları ilgili makamlarca bilindiği için istiklâl madalyası bundan dolayı verilmişti.

Netice itibarıyla Tevfik Baba aslında ilmiyeden gelen bir zat olduğu için eli kalem tutan mürekkep yalamış, yerine göre konuşmasını bilir, sözü sohbeti dinlenilir, muhabbetlerde özlenir ve aranılırdı. Ubeydullah Efendi ile İsmet Molla'dan başka Merdivenköy'de postnişin olanlar içinde en münevver insandı. Sohbetleri ilmî ve kitabî olurdu, dinleyenler mutlaka faydalanırlardı. Çağdaşı ve arkadaşı bulunan diğer babalardan birçoğunu her münasip vesile ile bazı gerçekler ve incelikler üzerine irşada çalışırdı, onlar da bu yüzden kendisine büyük saygı gösterirlerdi. Babalıkta kıdemli olanlar bile ilmî müşkilleririni çözmek için ona niyaza gelirlerdi. Tekkelerin seddinden sonra Merdivenköy'den ayrılmamıştı. 1930 yılında Üsküdar Numune Hastanesi'nde tedavi edilmekte iken göçtü. Hastaneye yatırıldığı zaman sakalını kestikleri için ağlamıştı. Merdivenköy Tekkesi haziresinde yatıyor, taşı ve mezarı hâlâ yaptırılmamıştır.

Ali Fethi Beybaba

Nasibi Hüseyin Zeki Baba'dandır (254:105-109). Nutkî Baba'dan icazet aldığı zaman rehberliğini Postacı Ali Cemalî Baba yapmıştı. Piyade binbaşılığından emekliye çıktıktan sonra vefatına kadar Kadıköy'de Moda'da oturdu. Kendisini tamamıyla okumaya vermişti; mütalaası, mahfuzatı başkalarının istifade edebileceği kadar zengindi. Terbiye ve nezaket örneği gösterilecek çok kibar insandı. Saçı başı ak pak olduğu hâlde çocukluk safvet

ve mahcubiyetini hâlâ kaybetmemişti. Bütün hayatında daima çekingen ve müterediddit yaşadı. Tarikat hurafelerinden ve çıkar sağlamak için uydurulmuş taraflarından ziyade esas ve gerçeğe kıymet verirdi, bundan dolayı kimseden niyaz kabul etmedi. Usulden olarak niyaz bırakmağa alışmış olanlara: "İhtiyacı olanlara götürün, daha iyi edersiniz!" derdi, getirilen nezir ne miktarda olursa olsun elini asla sürmezdi ve bütün terbiyesine, inceliğine rağmen nezir getirmekte yine ısrar edenleri azarlamak zorunda kalırdı. Bu işi eskiden beri sürüp gelen bir usul, bir anane şeklinde değil de tamamıyla bir geçim vasıtası hâline getirenler ibretle öğrensinler!

Ali Fethi Baba her hâliyle hakikaten pek nazik, terbiyeli bir zattı, Bektaşîlik'in zarafet ve muaşeretini son zamanlarda temsil edenlerden aramızda nümune olarak yaşıyordu, bu yüzden çelebi hâlleri ve efendiliği ile herkesi kendisine meclûp etmişti. Kurban bayramı arefesine rastlayan 29 Temmuz 1955 tarihinde kendisini Hakk'a kurban eyledi, tam 78 yaşında bulunuyordu...

Âlî Bey (Topal Âlî Bey)

"Topal Âlî Bey" derlerdi (248:51). Topkapı Sarayı Âsâr-ı Atîka Müzesi memurlarından idi. Eski muhiplerden bulunduğu için İstanbul Bektaşîleri arasında çok saygı görürdü. Rumelihisarı Bektaşî Tekkesi postnişini Mahmud Baba'nın *Maârif Târîhçe-i Teşkîlâtı* da onun tarafından tamamlanmıştır. İrfanlı, faziletli bir zat idi. Sahasında pek sessiz çalışan bir kimse olduğu için Âşık Paşa ve Lutfî Efendi tarihlerinin bütün haşiyelerini kendisi yazdığı hâlde pek bilinmemiş, duyulmamıştı. Tarih Encümeni dergilerinin ve Halil Edhem Bey'in eserlerinden çoğunun fihristlerini de kendi kaleminden çıkarmıştı.

Revnakoğlu Notlarında İstanbul Tekkelerinde Bektaşîleşme

Rifâ'iyye'den:

Bu tarikatta Bektaşîlik cihetiyle en maruf şahsiyet, Üsküdar Rifâ'î Asitanesi şeyhi Ziya Efendi - Ziya Baba'ydı. Tam adı Abdülkadir Ahmed Ziyaeddin Salâhî olan Ziya Efendi, ilmiyeden olduğu için kendisine "Ziya Molla" da denilirdi. Büyük Tevfik Efendi'nin oğlu ve halifesiydi. Şeyhin başında Bektaşî fahriyle sokaklarda dolaşması Sadeddin Nüzhet Ergun'un şiddetle tenkit ettiği bir vaziyetti. Hüseyin Vassaf da bu şeyhi sevmiyor, onun için "Hezeyan yolunu tutmuş, tarikata hurafeler katmış diyordu onun için. Dilini tutamamış, Ziya Efendi için "Tîg-ı ecel bir an evvel harbe-i kahrına alarak vücûdunu ortadan kaldırmıştır!" diyordu. 17 Aralık 1917'de vefat eden Ziya Efendi'ye dair biyografik malzemeyi Revnakoğlu'ndan aktarıyorum (168:25-49):

Tasavvufa olduğu kadar fıkıh ve tefsire de vâkıf olduğundan Üsküdar Yeni Câmi'-i şerîfinde ve Davut Paşa'da ve Hazret-i Hüdâî

Üsküdar Rifâ'î Tekkesi şeyhi Ziya Molla, 1908 civarında (Revnakoğlu arşivinden)

Hankahı'nda yaptığı vaaz ve nasihatlerinden kadın, erkek, bilhassa gençler, münevverler her suretle istifade ederlerdi. Zaten gayetle beşûş, mültefit, güzel yüzlü, güzel sözlü, arif, nüktedan, fevkalâde kibar ve rintmeşrep bir zat olduğundan herkes tarafından fazlasıyla sevilir ve hürmet görürdü. Malı mülkü olmadığı hâlde sehâsı ve zekâsı birbiriyle yarış eder hâldeydi. Hırkasını sırtından çıkarıp fukaraya verecek kadar mükerrem ve feragatkâr olduğunu söylerler. Son derece temiz giyinirdi. Uyanık, teceddütperver bir insan olduğundan, biraz da içtihat neşesinin galebesiyle kendi dervişlerinin arakiyeleri üzerine Edhemî terkler şeklinde siyah şerit ve kaytanlar diktirmişti ki sonradan bu hususu Beylerbeyi Settâriyye şeyhi Râmî Bey de kendince muvafık bularak mensuplarına bu tarzda kırmızı şerit taktırmış olduğu görülür.

Ziya Molla'nın Üsküdar'daki Malatyalı İsmail Ağa Câmi'-i şerîfinde imamlığı da vardı. Sa'diyye'den Malatyalı İsmail Ağa Tekkesi'nin şeyhi Şemseddin Efendi halifelerinden Ömer Efendi burada imam iken bu ciheti ondan satın almıştı.

Şeyh Ziya Efendi'nin zikirciliği de kuvvetliydi; kıyam zikrini ayak vurarak idare etmek gibi orijinal tarafları bile vardı, zira ayak vurmak devrana mahsustur.

Sonradan Bektaşîlik'e intisap eden Ziya Molla'nın babalık icazesi bidayette Merdivenköy şeyhi Hacı Ahmed Burhan Baba'dandır, sonra ayrıca Çamlıca Tekkesi şeyhi Ali Nutkî Baba'dan da ikinci bir icaze daha almıştır ki rehberi Yaşar Baba'ydı. Kendisine Hazret-i Hüdâî Hankahı'nda ayrıca ve teberrüken Celvetiyye tâcı da giydirilmişti.

Himmetzâdelerden İzmit Bayramiyye Tekkesi şeyhi meşhur Zakir Abdussamed Efendi'nin babasından ders okumuş, onun oğlu Şeyh Abdussamed Efendi'den de bir şeyhe lâzımdır diyerek bir miktar şuğul ve ilâhî geçmişti. Abdussamed Efendi'ye "hocam" ve "hocazâdem" diye hitap ederdi. Hocazâde ne zaman dergâha gelse Şeyh Ziya Efendi mihrap önünde hemen feracesini sırtından çıkarıp ona giydirir ve idareyi de ona bırakırdı.

Bektaşîlik'i hakkında kîlükâl edenlere o zaman kendisi şöyle demişti:

Gördüm cemâlinde yâ hû rûy-ı Şâh'ı renk renk
Mevc urur cismimde rûhum seninle renk renk
Mübtelâ oldum ezelde zuhûr etti bu âlemde
Aşkın ile ben her demde görünürüm renk renk

Bildirilmez işte bu hâl söyletmen çünkü muhâl
Uşşâkın malûmu fi'l-hâl aşktan görünürüm renk renk
Esîr-i nutk-ı yâr oldum aceb bilmem ne bu hâl oldum
Âleme destân oldum söylenirim renk renk

Hâlimi bilenler yoktur vâkıf-ı sırr olan yoktur
Hakkımda söyleyen çoktur işitirim renk renk
Renk da'vâsın edenlere renkten haber soranın
Andan haber vermezem ben görünürüm renk renk

Rengin aslını bilmeyen şarâb-ı aşkı içmeyen
Sâkî-i şarâb-ı aşkım gel iç benden renk renk
Pâzâr-ı aşkı bilmezler sırr-ı Hak'tan anlamazlar
Âyîne-i aşktır Ziyâ görünürüm renk renk

(Hacı Şeref merhumun ilâhî mecmuasından, s. 382)...

Hazretin cenaze namazı dergâhın karşısındaki Tavaşi Hasan Efendi Câmi'-i şerîfinde eda olundu. Vasiyeti üzerine ertesi çarşamba günü tekkede büyük babası Şeyh Feyzullah Efendi'nin lahdinin içine konulmuştur, babasının yanında değildir.

Revnakoğlu, Şeyh Ziya Efendi'nin halifelerini zikrettikten sonra, bu sefer ona "Ziya Baba" diyerek ondan Bektaşî nasibi alanları sıralar: Zakirbaşı Tatar Yaşar Baba, Giritli Postacı Ali Baba, Balçık Tekkesi postnişini Hâlid Efendi ve oğlu Mahmud Efendi, Boşnak Asım Efendi (Giritli Ali Baba'nın oğulluğu), Şeyh Râmiz Baba, Kubbe Tekkesi dervişlerinden Nihad Efendi ve Süleyman Efendi. Not düşelim, "nasip almak", Bektaşîlik'e intisap etmek demektir.

Adını kubbeli tevhîdhanesinden alan Kubbe Tekkesi de Rifâ'îlik'in mühim merkezlerindendi. Revnakoğlu notlarına akseden şu bilgi, bu tekkenin son devrinde Bektaşî neşesini göstermeye kifayet eder (96:5):

Kubbe şeyhi merhum Molla Bey'le Kara Baba şeyhi Hakkâk Mehmed Hilmi Efendi merhum matem ayında hususiyle aş gününde ekseriya Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'nde bulunurlar, başlarına fahir geçirerek hizmete soyunurlar ve çok defa dergâhın aşevindeki hizmetin tertip ve intizamına riayet ederler, avdetlerinde beş lira alırlar ve niyaz esnasında rikâp (etek) öperlerdi. Molla Bey'in zaten dede babadan nasibi vardı. Bu zevatın arasında Beylerbeyi Settâriyye şeyhi Râmî Bey merhumun da bulunduğu olurdu, fakat Râmî Bey şeyhzadeliğinde kendi babası tarafından dede babanın terbiyesine verilmiş olduğu için başında Bedevî tacı olarak hizmete iştirak ederdi. Bu istisnai müsaade dede babanın irfan ve insafını gösterir... Molla Bey birazcık demlenirdi, "Az miktarında haramiyyet yoktur" derdi, "İmâm-ı A'zam sekir vermezse sekirden önceye kadar caizdir" demiş diye de ilave ederdi.

17 Şubat 1910'da vefat eden Molla Bey'in takipçilerinden, halifelerinden bazılarının isimleri ve bunların postnişini oldukları tekkelerin adları zikredildiğinde bu Bektaşî de olan Rifâ'î şeyhinin kudreti ve meşrebinin nüfuz sahası daha iyi anlaşılır: Kubbe Tekkesi'nin son şeyhi büyük oğlu Haydar Bey, Karasarıklı Tekkesi şeyhi Hasan Safvet Efendi ve son şeyhi Şevket Efendi, Alyanak Tekkesi son şeyhi Kadri Efendi, Çırakçı Tekkesi'nin son şeyhi Bedreddin Bey, Bekâr Bey Tekkesi şeyhi İhsan Bey. Bunlara ilâve olarak teberrüken de kendisinden Âbid Çelebi Tekkesi'nin son şeyhi Selâhaddin Bey ve Resmî Kâdirîhanesi şeyhi Mehmed Şerefeddin Efendi hilâfet almıştı.

Celvetiyye'den:

Aziz Mahmud Hüdâî tecrübesiyle Halvetiyye ve Bayramiyye'nin içinden çıkan Celvetîlik, "Hâşim Baba" diye ünlenen Mustafa Hâşimî'nin (ö. 1782) tesis ettiği kolda Celvetî-Bektaşî bir renk almış, bu kolun son şeyhi Yusuf Fahir Baba'ya kadar bu meşrep devam etmişti.

Hâşim Efendi, merkezde Celvetî şeyhidir, diğer birçok şahsiyette olduğu gibi Bektaşîlik onda ikinci derecede ve tarikat erkânına tesir etmemiş bir hâldedir. Çok defa tekkeler devrinin son safhasında bu renge bürünen bazı tarikat şeyhlerinde Bektaşîlik, ayinlerine, adaplarına dahil olmadan, ancak neşesiyle, Hz. Ali ve evlâtlarına duyulan muhabbetle, kalenderlikle temsil edildi. Revnakoğlu bu hususa Hâşim Baba'ya dair notlarında bilhassa işaret eder (90:316):

Tarikat mensuplarının "Seyyid Hâşim" dediği, Bektaşilerin "Hâşim Baba" diye tanıdığı bu zat, esasında Celvetiyye'dendir. Bu tarikatta "Hâşimiyye" şubesini kurduğu için ikinci pîr sayılır. Bazı şiir ve akidelerinde meşreben Bektaşilik'le ilgisi olduğu görülürse de bu onun izafe tarafıdır, kendisine ve kendisinden sonra tekkesinde şeyhlik edenlere usulen verilmesi âdet olan itibarî bir Bektaşilik'tir ki nisbî bir tevcihten, formaliteden ibarettir. Seyyid Hâşim'in Üsküdar'daki Bandırmalı Tekkesi'nde kendi zamanından beri tatbik edilegelen bu usul yani Seyyid Hâşim'in çocuklarına ve buranın şeyhlerine Bektaşiyye'den icazetname verilmesi zamanımıza kadar ihmal olunmaz bir anane hâlinde devam ettirildiği hâlde bu tekkenin şeyhleri şimdiye kadar hiçbir Bektaşî dergâhında babalık etmiş değillerdir; Bektaşîlerce de gerçek bir Bektaşî babası sayılmazlar, çünkü emeksiz, hizmetsiz, sûrî bir şekilde verilen teberrüknameden ibarettir.

Nakşibendiyye dışındaki Sünnî tekkelerde Bektaşîlik'e karşı duyulan taassup ancak 19.yy'ın ikinci yarısında çözüldü. Hâşim Baba, daha erken bir tarihte Bektaşî olmuş ve bedelini de bilhassa vefatından sonra ödemişti. Cenazesi onun Bektaşîlik cephesinden huzursuz olan Celvetîlerce asitaneye alınmamış, tekkeler tarihinde ilk vaka olarak bu hadise unutulmamıştı. Celvetî asitanesince "Bektaşî", dinden uzak kimsenin; "Bektaşîlik" dine muhalif hâllerin adıydı. Bu umumî duruştan ilk ayrılan Celvetî Bandırmalı Tekkesi şeyhi Seyyid Hâşim'in vaziyeti, "Hâşimiyye musallâsı" denilen bir müşahhas mekânın varlığıyla da tescillenmişti (208:410-16):

> Hâşimiyye musallâsı, Hazret-i Hüdâî Hankahı'na gelirken cümle kapısına ve yanındaki çeşmeye varmadan dört yol ağzındaydı. Seyyid Hâşim vefatında cenaze namaz kılınmak üzere hankaha getirildiği zaman kapılar kapanmış, cenaze içeriye alınmamıştır. Sebep, Seyyid Hâşim'in aynı zamanda Bektaşî olması ve Hacı Bektaş Hankahı'nda dedebabalık etmiş bulunmasıdır. Bunun üzerine cenazeyi getiren Seyyid Hâşim Tekkesi mensupları ve hazır bulunan diğer şeyhler ve dervişler Celvetî usulüne başlamışlar; bir kısmı da hemen orada bir musallâ makamı vücuda getirmeye koyulmuşlar. Yeni musallânın yapılması bitip tamam oluncaya kadar tabutun etrafında toplu bir hâlde yapılan Celvetiyye usulü devam etmiştir ve ancak bundan sonra Seyyid Hâşim'in cenaze namazı burada kılınmak suretiyle Bandırmalı Tekkesi'ne getirilmiştir. Bandırmalı Dergâhı şeyhlerinin cenaze namazlarının bu musallâda kılınması böylece sünnet-i tarîkat olmuştur. Hazret-i Hüdâî Hankahı'nın son şeyhlerinden Ruşen Bey iki dergâh arasındaki geçimsizliğin unutulması için musallâyı oradan kaldırtmıştır ve çok da iyi etmiştir.

Celvetî şeyhlerinden Sarmaşık Tekkesi'nin son şeyhi ve Mihrimah Camii imamı Hafız İbrahim Hakkı Efendi'nin gasli Bektaşî Râmiz Dede tarafından gerçekleştirmişti. Sarmaşık Tekkesi, Celvetîlerce (117:444): "Hazret-i Hüdâî burada birkaç gün oturdukları ve dolayısıyla meydan açıp mukabele ettikleri için âsitâne-i sânî sayılır."

Sarmaşık Tekkesi'nin bu son şeyhini gasleden Râmiz Dede ise, Halvetiyye'nin Sinâniyye-Zühriyye kolu şeyhlerindendi. Sonradan dahil olduğu Bektaşîlik'te babalık mertebesine erişmişti. Tam adı "Salih Râmiz Coşkun Eren" olan ve "Râmiz Baba", "Müftü Baba" diye de bilinen bu şeyhin biyografisi, kendisine devam eden Revnakoğlu tarafından kaleme alınır (232:63-64):

H.1286'da Selanik'te Sinânî Tekkesi'nin yanındaki baba evinde doğdu. Zâkirzâde Şeyh Mehmed Necip Efendi'nin oğludur (ve onun babası Derviş Salih Efendi, babası Emin Efendi, babası Mehmed Efendi, babası Mahmûd Efendi, babası Ramazan Efendi (Akâid şarihi; İstanbul'dan Selanik'e gitmiştir.)

İlk defa Selanik Câmi'-i kebîr hatibi Abdülkerim Efendi'den besmele dedi, sonra Hamidiye isimli ibtidaî mektebine girdi; bitirdikten sonra rüşdiyeye geçti, onu da ikmal ettikten sonra fıkha başladı ve 18 yaşında tamamladı, icazeti yine Abdülkerim Efendi'dendir. Daha sonra İshak Paşa Medresesi müderrisi Hafız Abdullah Efendi'den cami dersleri okudu, 23 yaşında icazetname aldı.

Tarikat tarafı: Sinânî Zühriyye'den Salih Lutfi Efendi hulefâsından Nevrekoplu Şeyh Mehmed Efendi'yedir. Şeyh Mehmed Efendi'nin ecdadı, Zühriyye'den Nevrekop Tekkesi'ni yapan Şeyh Yakup Efendi'dir. Bu Yakup Efendi, Hüsameddin Uşşâkî halifelerindendir.

Sülûkunu bitirip Serez'de Cuma Tekkesi şeyhi Serezli Hüseyin Efendi'den istihlâf edildi, 25 yaşındaydı. Pederi hayatta olduğundan tekkede şeyhlik etmedi, kendi tekkesinde ve diğer dergâhlarda zaman zaman zakirlik, zakirbaşılık ederek, bazen de meşkler yaparak hayli talebe yetiştirdi. Ramazâniyye'den de icazesi vardır.

Selanik Hamidiye Câmi'-i şerîfinde uzun müddet imamlığı vardır. Bu vazife üzerinde iken Lankaza müftüsü seçildi, Yunan işgaline kadar 25 sene müddetle bu vazifede kaldı.

Bektaşilik'i: İlk nasibi İzmir'de Hüseyin Hâkî Baba'dandır. 1948'de İstanbul'da Zenneci Hasan Basri Baba'dan dervişlik ve baba tâcı giydi. Marangoz Üsküplü Ziya Baba ile beraber Postacı Ali Baba tarafından destarı sarılıp icazetnamesi verildi; rehberi Ahmed Necmeddin Baba'dır.

Vefatı 27 Kasım 1962 salı saat 18.30'da. İki gün sonra regaip kandiline rastlayan perşembe günü toprağa verildi. Bakırköy Akıl Hastahanesi'nde göçtü. Rûmî 14 Kasım 1377, 29 Cemaziyelahir.

Revnakoğlu, yukarıdaki resmî notlarına, yakından tanıdığı bu babayla ilgili şahsî malûmat da ilâve eder (232:66-69):

Salih Râmiz Baba, Zenneci Hasan Basri Baba'dan tâc giymiş, Postacı Giritli Ali Cemali Baba'dan icaze almıştır. İlmi, fazlı, hâli, kemali ile yaşayan kıdemli babalar içinde "dedebaba" değil, "pîr baba" sayılacak kâmil insandır. Mükemmel ve mükemmildir; bulunmaz, erişilmez meziyetlere malik, gün görmüş, umur görmüş, hâl ehli, sevimli bir ihtiyardır. Hem ilmiyeden hem meşâyihten hem de Nâzeniyye'den bulunması Tanzimat'tan beri İstanbul Bektaşî babaları arasında pek az görülen hususiyetlerindendir.

Zaman zaman hafız ve imam, Selanik'te müderris, Lankaza müftüsü ve Halvetiyye'nin Sinânî - Zührî kolları şeyhi iken son zamanlarda Bektaşî olmuştur. Hayatta bulunan son babalar içinde irfan adamı olmak itibarıyla hakikaten üstün bir yeri vardır ki kimse tarafından istihlaf edilemez. Yaşının bir hayli ilerlemiş olmasına rağmen kitap ile ilimle ilgisi hâlâ kesilmemiştir. Şaşılacak şekilde hafıza kudreti, gayetle mazbut, esaslı bir vukufun mahsulü olan meslekî malûmatı, hele o eşsiz emsalsiz mahfuzat ve hatıratının zenginliği, dolgunluğu, yaşının doksana dayanmış olmasına rağmen hiç yaşlanmayan, hakikaten imrenilecek müstesna bir mazhariyet hâlindedir. Zaten babanın ayakta duran en kuvvetli tarafı da budur.

Ortadaki Râmiz Baba, sağdaki Revnakoğlu

Her hâlini iyi bildiğim eski bir aşina olması itibarıyla diyebilirim ki eli kalem tutan, eser veren bir fikir ve kültür adamının onunla konuşması, eserine en sağlam vesikayı, en zengin hazineyi bulmuş olması demektir, çünkü ne söylediyse kitapta yeri vardır. Onun bu hâlini velînimet-i irfânımız merhum ve magfur Allâme İsmail Sâib Efendi hazretlerine benzetirdim, rûh-ı revânı şâd u hurrem olsun.

Fakat Ramiz Baba'nın affolunmaz bir hatası vardır, geçen yüzyılda tekke şeyhlerinin içine düştüğü, tekkeleri çöküşe ve kapanışa sürükleyen bir günahtır (232:48-49):

Râmiz Baba'nın, bu irfanlı, faziletli adamın son günlerinde bence en büyük hatası, hatta kabahati şu olmuştu: Hiç bilmediği, tanımadığı, konuşmadığı, sadece kahve köşesinde rastladığı her telden çalar, her yolda görünür bazı kimselere Mazlûm Baba'nın rica ve tavsiyesine inanıp daha doğrusu ömründe erkân görmemiş, erkâna girmemiş bu adamlara kendi icazetnamesinden birer suret çıkarıp dağıtması ve dolayısıyla evliyâullâhın emanetini ziyan, sebil etmesidir. Kendisinden sonra onların baba rolünde görünmeleri işlenmiş bu büyük hatanın acıklı bir sonucudur.

Mevleviyye'den:

Geçen yüzyılın başında, Abdülvâhid Çelebi, Mevlevîlik'te Bektaşî rengin en yoğun olduğu şahsiyetti, aldığı hilâfetle Bektaşî nasibi de veriyordu. Revnakoğlu notlarına göre Abdülvâhid Çelebi (ö.1907), Bektaşîlik ikrarını Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'den, nasibini de Nâfi' Baba'nın halifelerinden Ruhî Baba'dan almıştı (269:157-60):

Abdülvâhid Çelebi, İzmirli Ruhî Beybaba'dan Bektaşî nasibi almıştı, bu itibarla kendi oğlu ve cânişîni olan Abdülhalîm Çelebi'yi de Bektaşî yapmıştı, ayrıca çelebiyândan bazılarına ve Mevlevî muhibleri arasında müstaid gördüklerine Bektaşiyye'den nasip veriyordu, bu sebeple Bektaşîlik ve Bektaşîlerle alâkası artmıştı. Kırşehir'de Hacı Bektaş makamını ziyaret etmek üzere Aksaray'a kadar gitmişti, orada Sultan Abdülhamîd tarafından Konya'ya sürgün gönderilen hürriyetperver zevat ile temasa geçerek onlara maddî-manevî yardımlarda bulunuyordu.

Üçüncü hanımı için Konya'nın Meram sayfiyesinde yaptırdığı köşküne de "Yıldız" adını koymuştu. Bu derece ileriye gitmek cesaretini göstermekte devam ettiğinden saray kendisinden pek tabiî olarak hoşlanmıyordu. Şehrin valisi bulunan Avlonyalı Ferid Paşa'nın da bu hâl dikkatini çektiğinden o da üzüntü ve endişe içindeydi. Kendisi nasipli bir Bektaşî olduğu hâlde biraz da kıskançlık yüzünden Abdülvâhid Çelebi'yi çekemiyor ve onun Bektaşîlik'ini saraya karşı menfi bir hareketmiş gibi göstermek istiyordu. Nihayet Abdülvâhid Çelebi'ye oyun etmek için saraya şu mübalağalı telgrafı çekti:

"Konya pîr makamı postnişini Abdülvâhid Çelebi, Aksaray'da birkaç yüz Bektaşî babası ile halvet olmuştur. Şimdi de Acem'e doğru hareket etmek üzeredir!"

Ferid Paşa'nın bu telgrafı vehm-i şâhâneyi artırmış olduğundan hemen şu cevap gelmişti: Abdülvâhid Çelebi'nin derhâl Acem'den geri çevrilmesi ve Konya şehrinden dışarıya çıkmaması irade ediliyordu.

Hâlbuki Abdülvâhid Çelebi, Aksaray'dan Hacı Bektaş'a girerken yol üzerindeki Acem köyüne hâliyle uğrayacağından Ferid Paşa vehm-i şâhâneyi tahrik etmek için buradaki "Acem" lafzı ile Acemistan'a gitmek üzere bulunduğunu ortaya atarak zihn-i şâhâneyi teşviş etmek istiyordu.

Bezmi Nusret Kaygusuz, Revnakoğlu'na yazdığı 1960 tarihli mektubunda Abdülvâhid Çelebi'nin Bektaşî şeyhi Ruhî Beybaba için şu bilgileri verir (248:77):

Ruhî Beybaba'ya gelince, 1828'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Abdülmecid'in saray imamı ve şehzadelerin muallimi Kazasker Mehmed Zeynelabidin Efendi'dir. Arapça, Farsça ve Fransızca bilirdi. Edirne ve Bağdat vilâyetlerinde kadılık yapmıştır. Sultan Murad taraftarı diye Abdülhamid tarafından İzmir'e sürgün edilmiştir. İzmir'de avukatlık da ederdi. Nâfi' Baba'nın yetiştirmelerindendir. Zarif nükteleriyle büyük bir şöhret kazanmıştır. Şair Eşref, mebus ve bestekâr Şükrü Şenozan, Taşlıoğlu Doktor Edhem, muharrir ve müellif Bıçakçızâde Hakkı, meşhur Tevfik Nevzad, Zeytunîzâde Remzi ve daha birçok efâzıl bu zattan nasip almışlardır. 1899'da İzmir'de vefat etmiştir. Sanırım ki bazı fıkra ve nükteleri Ziya Somar'ın Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir [*Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir*] adlı eserinde zikredilmiş olacak.

Bezmi Nusret Kaygusuz (100:77)

Revnakoğlu, Bezmi Nusret'e yazdığı cevabî mektubunda yukarıdaki biyografik malûmatın bir kısmını tashih edip ilâvelerde bulunur (248:79):

Yalnız bir noktayı arz edeyim: Ruhî Beybaba, Zeynelabidin Efendi'nin oğlu değil, torunudur. Zeynelabidin Efendi, "Zeynî Efendi" denilen zattır ki Molla Gürani'de Reisületıbba Ömer Efendi Medresesi'nde yatan Şeyhülislâm Çelebizâde Küçük İsmail Asım Efendi'nin oğlunun oğludur. İsmail Asım Efendi, biliyorsunuz, aynı zamanda şairdir, divanı vardır, vakanüvistir; baba - torun kazasker ve şeyhülislâm olmuşlardır. Molla Gürani Tekke ve haziresinin karşısındaki medresenin bahçesinde ailesi efradı ve şair kızı ile beraber yan yana yatıyorlardı. Bu hasta heriflerin tarihî ismetimize saldıran istimlâk tahripleri sırasında 1959 Ağustosunda bir gece içerisinde havaya uçuruldu. Bereket versin, kitabelerini yıllarca önce yazmıştım.

Tekrar başa dönelim, Abdülvâhid Çelebi'nin Bektaşî ikrarına ait vesika, bizzat ikrarnamenin metniyle Revnakoğlu dosyalarında yer alır. İkrarnamenin sonunda Hasan Sait Bey'in babası Osman Nuri Bey'in el yazısı ve imzasıyla

şu not yer alır: "Abdülvâhid Çelebi, Manisa Mevlevîhanesi şeyhi iken mürşidim Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'yı oraya davetle nasip aldığını müşarünileyhin vekîl-i umûru olup 1341 senesi görüştüğüm Manisalı Agâh Bey'den öğrendim. Vâhid Çelebi sonra baba olmuştur. Bu ikrarnameyi kendi tanzim ettiği anlaşılıyor. Ben bunu kerimezâdesi Said Çelebi'ye evrakı arasından aldırmıştım. Nevruz"

İmzasını tayin edemediğimiz aynı evrakın arkasındaki bir diğer notta da bu vesika için şu ifadeler yer alır: "Tarîkat-i Bektaşiyye'den olduğu mervi bulunan evlâd-ı Hazret-i Mevlânâ'dan ve Konya Asitâne-i Mevleviyyesi postnişini merhum Abdülvâhid Çelebi'ye ait ikrar ve ahidnâme-i Bektaşiyye olarak rivayet edilerek fakire getirilmişti. İkrârnâme-i Bektaşiyye ile hiçbir müşareket olmayan bu suret, Said Bey'le ayrıca müzakere edilerek bu zan tashih edilecektir. 14 Mayıs 1326."

Revnakoğlu'nun, dostlarından Hasan Said Çelebi'nin vefatından sonra babası Nevruz Bey'den aldığı Abdülvâhid Çelebi'ye ait ikrarnamenin her hâlde suretten ibaret olan metni şöyledir (180:15-18):

Bism-i Şâh

Erenler meydanında pîr huzurunda mürşidine teslim ve rızada oldun mu? Oldum.

Kazaya razı olup kadere bağlandın mı? Bağlandım.

Ettiğin ahid ve ikrardaki esrarı ağyara söyleme! Allah, Muhammed, Ali ve on iki imam hânedân-ı ehl-i beyte iman ve ikrar ettin mi? Ettim.

Zikrolunacak ahidnamede münderiç olan şerâyitin kâffesini kabul edip mucebince amel ve sebat etmediğin surette haremin talâk-ı selâse ile boş olsun mu? Evet, şerâyitin mündericatın kâffesini kabul edip mucebince amel ve sebat etmediğim surette haremim talâk-ı selâse ile boş olsun.

Ve bu kabul ve ikrardan döner isen rûz-i mahşerde yüzün kara olsun mu? Olsun.

Hazret-i Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ve Cenâb-ı Ali Murtazâ kerremallâhu vechehu efendilerimizin ve evlât ve ahfâdının sevdiklerini sevip tevellâ ettin mi ve sevmediklerini sevmeyip teberrâ ettin mi? Ettim.

Sevilmeyecek şunlardır: İbn Mülcem, Şimr-i Zi'l-cevşen, Muaviye, Yezid, Ubeydullah b. Ziyad, Amr b. el-Âs, Mervan, vaka-i Kerbelâ'da a'dâ askerinin serdarı Habîs-i Ömer ve o askerin kâffesi, el-hâsıl Yezid'in oğlu Küçük Muaviye ile Ömer b. Abdülaziz'den başka Emeviyye gürûh-ı mekrûhunun kâffesi ve bu habislere lanet olsun mu? Olsun.

Ve bu ahbeslerden başka Hazret-i Şâh-ı "levlâk" ve Cenâb-ı Şâh-ı velâyet efendilerimize ve evlât ve ahfâdına ihanet edenleri tevârîh ve kütüb-i sâirede gördükte ve hakikatine vâkıf olanlardan işittikte sevmeyeceksin! Sevmeyeceğim.

Zikrolunacak ahidnamedeki şerâyitin kâffesini kabul ve mucebince amel ve sebat etmezsen İbn Mülcemliği, Şimrliği, Mervanlığı, Muaviyeliği, Yezidliği, Nemrudluğu, Firavunluğu, Ebucehilliği kabul ettin mi? Ettim.

Ve şerâyit-i mezkûrede sebat etmezsen Cenâb-ı Hakk'ı ve peygamberimiz Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemi ve kâffe-i peygamberân-ı izâmı ve Hazret-i Ali

kerremallâhu vechehu efendimizi ve İmam Hasan ve İmam Hüseyin efendilerimizi ve kâffe-i evlâd-ı Resûl'ü ve pîr-i destgîrimiz Hazret-i Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Hazret-i Şems-i Tebrizî ve Hacı Bektaş-ı Velî efendilerimizi ve kâffe-i pîrâmı inkârı kabul ettin mi? Ettim. Vallâhi mi? Vallâhi. Billâhi mi? Billâhi.

Zikri mev'ûd ahidname ve şerâyit:

Allahu taâlâ ve tekaddes hazretlerinin birliğini tasdik ettin mi? Ettim elhamdü lillâh.

Kur'ân-ı kerîmde olan enbiyanın kâffesinin ve bâ-husûs Fahr-i âlem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin ve bi'l-cümle enbiyanın nübüvvetlerini kalben ve lisanen tasdik ettin mi? Ettim.

"Lahmüke lahmî, cismüke cismî" hadîs-i şerîfinden müstebân olduğu veçhile Hazret-i Muhammed ile Cenâb-ı Ali'yi bir bildin mi? Bir bildim.

Pençe-i âl-i abâ olan Muhammed, Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin efendilerimize muhabbet, Allah'a muhabbettir ve bu zât-ı şerîflere ziyade muhabbet edip her işte kendilerinden istimdat edecek misin? Edeceğim.

İmam Ali ve Hazret-i Fatma ve Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin ve Hazret-i Zeynelabidin ve Muhammed Bakır ve Cafer-i Sâdık ve Musa el-Kâzım ve Ali Rıza ve Muhammed Takî ve Ali Nakî ve Hasan el-Askerî ve Muhammed Mehdî efendilerimizi ve on dört masum pâkı kâffe-i ashâbdan ziyade sevdin mi? Sevdim.

Ve bu zevât-ı kirâmı Ebu Hanife ve Şâfi'î ve Malik ve Ahmed b. Hanbel'e tercih ettin mi? Ettim.

Haticetü'l-Kübrâ'yı ve sair evlâd-ı inâs-ı Resûl'ü kâffe-i nisâya tercih ettin mi? Ettim.

Eimme-i isnâ aşer ve on dört masûm-ı pâkten sonra pîr-i destgîrimiz Hazret-i Mevlânâ ve Hazret-i Şems-i Tebrizî ve Hacı Bektaş-ı Velî efendilerimizi kâffe-i (yırtık) bildin mi? Bildim.

Mâniin olmayıp Konya'da bulunulduğu hâlde hiç olmazsa ayda bir kerre pîr-i destgîrimiz Hazret-i Mevlânâ efendimizin huzûr-ı şerîflerine yüz sürüp ziyaretiyle teşerrüf edecek misin? Edeceğim.

Ve ziyaret esnasında hademe-i bâb-ı saâdet bulunanlara üç yüz kuruş nakde malik isen dokuz kuruş niyaz verecek misin? Vereceğim.

Ve Hazret-i Şems-i Tebrizî efendimizin hiç olmazsa iki ayda bir kerre zikrolunan üslûp üzere ziyaretiyle teşerrüf edecek misin? Edeceğim.

Ve sair ehlullâh-ı kirâm ve ehl-i kubûrun ziyareti re'yine muhavveldir ve ziyarette muhsenât çoktur.

Ve deyninden başka eli altmış bin kuruşa malik olduğun hâlde Kerbelâ'yı ve şâh-ı Necef'i ziyaret edecek misin? Edeceğim.

Vücudun afiyette olmak şartıyla ve deyninden maada on bin kuruşa malik olduğun hâlde Hacı Bektaş-ı Velî hazretlerinin ziyaretine gidip bin kuruş sarf edecek misin? Edeceğim.

Paraya bakmayarak bu ziyaretgâhlara arzu olunursa mütevekkilen gitmeye mezunsun ve re'yine muhavveldir, ama hac bahsinde şer'-i şerîf mucebince amel etmekle mükellefsin ve savm ve salât ve zekâtta dahi muktezâ-yı şer'le amel etmeye memursun. Beher gün öğlenden evvel kıbleye müteveccihen Nâd-ı Ali ve fâtiha-i eimme-i isnâ aşere abdest ile devam edecek misin? Edeceğim.

Hasbe'l-beşeriyye mâni'-i şer'î zuhur etmedikçe terk etmeyecek misin? Etmeyeceğim.

Ve kasden haftada iki defa terkinde beis yoktur, tarafımızdan izin verilen ism-i celâle devam edip ism-i celâl nihayetinde bildiğin ayetlerden istediğin kadar okuyup pençe-i âl-i abâya ve eimme-i isnâ aşer ve on dört masûm-ı pâk hazerâtının ve Hazret-i Mevlânâ ve Hazret-i Şems-i Tebrizî ve Hazret-i Bektaş-ı Veli efendilerimizin ve hulefâ-yı Mevleviyye ve çelebiyânın kâffesine ve hulefâ-yı Bektaşiyye ve kâffe-i ehl-i îmânın ve ebeveynin ervâh-ı tayyibelerine hediye edip bir miktar Hazret-i Pîr-i destgîr efendimizin sandûka-i şerîfelerine teveccüh ve rabıtadan sonra şu veçhile gülbank çekmeli: Vakt-i şerîf hayrola, hayırlar fethola, şerler defola, Allâhu azîmü'ş-şânın ism-i zâtının nuruyla kulûbümüz pür-nûr ola, dem-i Hazret-i Mevlânâ, ser-i şems-i nûr-ı nebî, kerem-i İmam Ali, hû diyelim hû."

Muharremü'l-harâmda avam gibi olmamalıdır. Muharremü'l-harâmın ibtidasından on ikinci gününe kadar sâim olacaksın! Olacağım.

Vücudun afiyette olup hiçbir mâniin yok iken ufak bir bahane ile Muharremin on iki günü içinde kasdî bir oruç yersen Hazret-i Pîr-i destgîr efendimizin dergâh-ı şerîflerinde tâmmü'l-a'zâ ve semiz koyun kurban kesip otuz altı ya on sekiz yahut dokuz kuruş tuz mangırı vereceksin! Bir koyun kurban kesip tuz mangırı dahi vereceğim.

Ve tekrar bir oruç dahi yersen Hazret-i Şems efendimizin dergâh-ı şerîfinde ber-vech-i mezkûr bir koyun keseceksin! Keseceğim.

Kasdî olarak iki oruçtan ziyade yersen aslâ tecviz olunmayıp merdûd olup Yezidliği kabul edeceksin! Muharremde on iki gün içerisinde iki oruçtan ziyade yersem merdûd olup Yezidliği kabul edeceğim.

Bir dergâhta yahut muhibbândan birinin hanesinde mersiye yahut Hadikatü's-Suadâ okunursa vücudun afiyette olduğu hâlde devam edeceksin! Edeceğim.

Bir mühim iş sebebiyle on iki gün içerisinde iki yahut üç defa bulunamazsan beis yoktur. Hanende mersiye yahut Hadîka veyahut sair ehl-i beyt ve evlâd-ı Resûl'e müteallik kitapları okumak ve okutmak muvâfık-ı tarikattır, binaenaleyh ihtimam etmelidir. Mersiye ve Hadika ve evlâd-ı Resûl haklarında olan sair kitaplar okunurken kemâl-i ta'zîm ile dinleyeceksin! Dinleyeceğim.

Dizin ağrımaz ise dizini kaldırmayacaksın! Kaldırmayacağım.

Dizinde ıstırap var ise sandalyede oturmaya ve bağdaş kurmaya mezunsun. Muharremin on iki günü zarfında az gülmeli, az yemeli ve esnâ-yı sıyâmda çorba ve mevsimine göre biraz sebze yemelidir. Et yemeyeceksin! Yemeyeceğim.

Çorba ve sebzeyi her nevi yağla pişirtmeye mezunsun, yalnız kıyma yerine yumurta kullanılacaktır. Ekmeği bıçak ile kesmeyeceksin! Kesmeyeceğim.

Bu on iki gün zarfında siyah elbise giyeceksin. Eğer siyah elbisen yok ise altı yüz kuruşa malik isen siyah elbise kestireceksin! Kestireceğim.

Eyyâm-ı sâirede mavi giymemeye dikkat edeceksin! Edeceğim.

Abâ gibi yünden mamul elbise giyeceksin. İntisap ettiğin kıtmîr-i âl-i abâ mürşidin fakire ber-vech-i sadâkat, hulûs-i kalble muhabbet edeceksin! Edeceğim.

Aleyhimde kalben ve lisanen bulunmayacaksın, aleyhimde bulunan olursa müdafaa edeceksin! Edeceğim.

Aleyhimde bir şey işitirsen gelip söyleyeceksin! Söyleyeceğim.

Mürşidin fakiri peder bileceksin! Bileceğim.

Evlât ve ayalimize kem nazar ile bakmayacaksın! Bakmayacağım.

Tarafımızdan halife nasbolunacak olursa fakire olan teslimiyet ve ahd ü misak muamelesini ona dahi edeceksin! Edeceğim.

Eğer sana bu fakir tarafından, Allah erenler göstermesin, zuhur ederse ve gittikçe tahakkuk ederse bi'l-müdafaa muhâfaza-i hukûkuna mezunsun. Sen fakiri peder bildiğin gibi fakir dahi seni evlâtlığa kabul ettim ve evlât ve ayaline kem nazar ile bakmayacağım, Allah erenler şahit olsun!

Bu ahidname mucebince intisap edip sırdaşın olan karındaşlarına muavenet edeceksin! Edeceğim.

Irzına, malına ve canına suikast ve ihanet etmeyeceksin! Etmeyeceğim.

İhvanın ve mürşidinin haremlerine büyük ise valide, akran ise hemşire nazarıyla bakacaksın! Valide ve hemşire makamında bakacağım.

Deyninden ve havâyic-i zarûriyyenden maada nukûda malik isen hîn-i hâcette ihvanının zaruretini bitireceksin, şöyle ki ihvanından biri karz tarikiyle senden bir miktar mangır ister ise beş yüz kuruş nakde malik isen elli kuruş ve bin kuruş nakde malik isen yüz kuruş, hasılı ne kadar nakde malik isen bu hesap üzere binde yüz kuruş vereceksin! Vereceğim.

Ama ihvanından üç dördü birden ister ise içlerinden hangisi ziyade muhtaç ise ona vereceksin! Vereceğim.

Ve karz-ı şer'îde verilen vade tamamında müstakriz olan zat deynini eda edemediği hâlde bir o kadar daha vade... (sayfa eksik)

...ziyaretiyle, sâniyen ihvanın kıdemlilerini ziyaret ve bir kahve veya şerbetini içerek "Yevm-i meserretiniz mübarek olsun" diye tebrik edeceksin! Edeceğim.

Ve yevm-i mezbûrda ihvanından ziyaretine gelenlere riayet edeceksin! Edeceğim.

Ve yevm-i mezkûrda yeni elbisen mevcut ise giyeceksin! Giyeceğim.

Hiç olmazsa çamaşır değişip temiz ve pak elbise giyeceksin! Giyeceğim.

Ve yevm-i mezbûra kabil ve vakit müsait ise sahra edip o veçhile icrâ-yı meserret etmek re'yine muhavveldir.

Bu ahidnameye vâkıf olmayıp ikrarı olmayan ehl-i zâhire, evlât ve ayal ve karındaşından maadasına kalben muhabbet etmeyeceksin! Etmeyeceğim.

Fakat muktezâ-yı maîşet-i dünyâ icap edenler ile müdara yolunda resmen görüşülür ise beis yoktur. Din ve tarikimizi muhafaza eden halîfe-i rûy-i zemîn padişahımız efendimize kalben, fiilen muhabbet edeceksin! Edeceğim.

İzdiyâd-ı şevket ü şân ve ömr-i hümâyûnlarına beher gün dua edeceksin! Edeceğim.

Bilcümle turuk-ı aliyyenin ayin ve erkânına dahl ve taarruz edenlere, bâ-husûs Birgivî Hoca ve Berika sahibi Hâdimli Hoca gibi musannıfîn-i bî-insâflara muhabbet etmeyeceksin! Etmeyeceğim.

Ve hâlen mevcut olan ulemâ-i zâhirden bunlara tabi olup turuk-ı aliyye aleyhinde bulunanlara dahi muhabbet etmeyeceksin! Etmeyeceğim.

Erkân bahsine gelelim:

Mürşidinin veyahut ihvanının bulunduğu meclise dahil olduğunda eğer ehl-i zâhirden ihtiraz olunacak kimse o mecliste bulunmazsa iki elini beline koyup başını eğmeli ve münasip yere oturup otururken yeri öpmeli, eğer sandalye üzerine oturulursa tabiî öpülmez. Ba'de'l-kuûd aşk alıp münasip muhabbet arzu eder isen söylemeli ve icap eder ise dinlemeli.

İhvan meclisinde veya kendi hanende veyahut diğer mahalde bulunduğun hâlde sofraya oturuldukta taama tuz ile bed' etmeli ve nihayetinde dahi tuz ile hatm etmeli... İhtiraz olunacak kimse bulunmazsa şu veçhile gülbank çekmeli: "el-Hamdü lillâh, Hak berekâtını vere, erenlerin nân ve keremleri müzdâd ola, dem-i Hazret-i Mevlânâ, kerem-i İmam Ali, hû diyelim hû.

Ve daimî surette ateş ve kibrit bulunduğu hâlde çerağdan sigara yakmamalı.

Elini yuduğun leğene tükürmemeli, ateş ocağına tükürmemeli.

İhtiraz olunacak kimse bulunmadığı hâlde "Bism-i Şâh" deyip taama bed' etmeli.

Hanende pençe-i âl-i abâ levhasını bulundurup yüksek mahalle talik etmeli. Ve Cenâb-ı Pîr-i destgîr efendimizin ism-i şerîfi yazılı levhayı dahi bulundurmalı. Sair levhaların bulunup bulunmaması re'yine muhavveldir.

İşte bu zikrolunan şerâyit ve erkânı tamamıyla icra edeceksin! Edeceğim.

Bıyığını kestirmeyeceksin! Bıyığımı kestirmeyeceğim.

Cenâb-ı Hak evlât ihsan ettiği hâlde zükûr ise Mehmed Ali ve evlâd-ı Resûl'ün zükûr isimlerinden; eğer inâs ise Hatice ve Fatma ve sair evlâd-ı Resûl'ün inâs isimlerinden ad koyacaksın! Koyacağım.

Bu ahidnamede münderiç olan şerâyit ve erkânın kâffesini kabul edip mucebince amel ve sebat etmediğin surette haremin talâk-ı selâs ile boş olsun mu? Evet, şerâyit-i mündericenin kâffesini kabul edip mucebince amel ve sebat etmediğim surette haremim talâk-ı selâs ile boş olsun.

Ve bu kabul ve ikrardan döner isen rûz-ı mahşerde yüzün kara olsun mu? Olsun.

Ve bu ahidnamedeki şerâyitin ve erkânın kâffesini kabul edip ve mucebince amel ve sebat etmezsen İbn Mülcemliği, Şimrliği, Mervanlığı, Muaviyeliği, Yezidliği, Nemrudluğu, Firavunluğu, Ebucehilliği kabul ettin mi? Ettim.

Ve şerâyit-i mezkûrede sebat etmezsen Cenâb-ı Hakk'ı ve peygamberimiz Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemi ve kâffe-i peygamberân-ı izâmı ve Hazret-i Ali kerremallâhu vechehu efendimizi ve İmam Hasan ve İmam Hüseyin efendilerimizi ve kâffe-i evlâd-ı Resûl'ü ve pîr-i destgîrimiz Hazret-i Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Hazret-i Şems-i Tebrizî ve Hacı Bektaş-ı Velî efendilerimizi ve kâffe-i pîrânı inkârı kabul ettin mi? Ettim. Vallâhi mi? Vallâhi. Billâhi mi? Billâhi.

Biat eden derviş ile beraber okuyacak teslim tercümanıdır: "Erenler erkânı oldu imanım - Kalmadı gönlümde şekk ü gümânım - Takıp teslim olup Hakk'a hemîşe - Erenler yolunda fedadır canım. Allah eyvallâh hû dost!"

Biat tekmil olup ayak üzerinde okunacak gülbank: "Vakt-i şerîf hayrola, hayırlar fethola, şerler defola, Allah, Muhammed, Ali, on iki imam, on dört masûm-ı pâk efendilerimiz, destgîrimiz ola, her belâda muhafaza edip görücümüz, bekçimiz ola.... Dem-i Hazret-i Mevlânâ, ser-i Şems ve Hacı Bektaş-ı Velî, nûr-ı nebî, kerem-i İmam Ali, hû diyelim hû."

Rehber, sâliki getirip meydân-ı erenlerde Muhammed, Ali çerağı uyanırken rehberin okuyacağı gülbenk: "Muhammed, Ali, bism-i şâh Allah, eyvallâh, Muhammed Ali çerağı rûşân, fahr-i dervîşân, zuhûr-ı îmân, kânûn-ı merdân, ber-cemâl-i Muhammed, kemâl-i Şâh Hüseyin, gerçekler demine hû."

Revnakoğlu (283:19), Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'nin Sütlüce Bektaşi Tekkesi şeyhi Münir Baba'dan nasip aldığını; Münir Baba'nın da talebeliğinde Nureddin şeyhi Abdülaziz Efendi'den arakiye giydiğini kaydeder. Fahreddin Dede'nin nasiplendiği Münir Baba için Revnakoğlu şu bilgileri verir (1835-36):

Hacı İbrahim Münir Baba merhum Hicrî 1251 İstanbul Galata'da doğdu. Karaağaç Bektaşî Tekkesi şeyhi Hasîb Baba'nın muhibbidir. Beyoğlu'ndaki Kör Perişan Dedebaba'dan babalık icazeti aldı. Bektaşîlik'inden önce babasıyla birlikte hacca da gitti. Çok kibar, edip, kâtip bir zat olduğu söylenilir. Münirî mahlaslı nefesleri vardır. 80 yaşında göçtü. Yaşlı olmasına rağmen hafızası yerindeydi. Gayet zarif, nekregû insandı. Çok sigara ve rakı içtiği hâlde kendini bozmazdı. Tıbbiye'de okumuştur. Mühendis Mehmed Râif Paşa'nın oğludur.

Uşşâkiyye'den:

İstanbul'da Yedikule Uşşâkî Tekkesi şeyhi Emin Baba (204:91-93) ile Uşşâkîlik, Bektaşi renge bürünür. Meclis-i Meşâyih reisi Muhyiddin Efendi'nin "Bu gürûh Uşşâkîler, Dersaadet Uşşâkî meşâyihi ile mugâyir-i hâl ve tabiattır" hükmüyle Uşşâkîlerin bu kolundaki Bektaşî cihetin geçen asırda İstanbul'da temsil edildiğini tesbit eder. Yine Revnakoğlu notlarında Uşşâkîler içinde bir zümre için şu notlar yer alır (186:15): "Nazilli'den gelen Hulûsî koluna mensup bir kısım yeni Uşşâkiler, Bektaşîlik'i benimsedikleri için pîr evi şeyhi Cemaleddin Efendi bunlara "erkân bozucu" der ve dergâha koymazdı." Revnakoğlu erkân bozuculuğa misal olarak da "Uşşâkîlerde şeyh postunun yeri mihrabın sağındadır, yalnız Denizli'den gelen kolda mihrabın içine almışlardır, bunlar da sûre-i Mülk cumhurla okunur" notunu düşer. Takipçileriyle Anadolu'da devam eden bu şube, İstanbul'da bilhassa yukarıda zikredilen Yedikule Uşşâkî Tekkesi'nde temsil edildi (204:165-66).

Nâzenîn-i Uşşâkiyye'den Fethiyeli Şeyh Hüseyin Hakkı-ı Mürebbî Baba'nın halifelerinden Tireli Mehmed Emîn Tevfîkî Efendi (Emin Baba derler) 1300'de İstanbul'a gelip bu mescide meşihat koydu ve cuma günleri Uşşâkî usulüyle zikre başladı...

Bu Bektaşî neşeyi Emin Baba halifelerinden Fahreddin Himmetî Efendi (ö.1915), İstanbul'da Aksaray'da Kırkağaçlı Emin Efendi Tekkesi'nde sürdürmüştü. Fahreddin Himmetî, Uşşâkî-Bektaşî kolunun ilk mühim siması Ömer Hulûsî Efendi'nin (ö.1868) damadıdır.

II. Mahmud döneminde faaliyetlerine son verilen Bektaşîlik, II. Mahmud'un oğlu Abdülmecid devrinde serbest bırakılmış, bu tarihten itibaren diğer tarikatların bir kısmında, bilhassa bazı şeyhler noktainazarından tesir icra etmişti. Uşşâkîlik'te yukarıda bahsedilen şube bu cihetten prototiptir. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*'nde (II, 410), Bektaşilik ve diğer tarikatlar arasında teması tenkit diliyle anlatır:

Abdülmecid'in cülûsundan sonra Bektaşîler tekrar ortaya çıkmışlar, tekkelerine de gene babalar tayin edilmişti. Fakat diğer tarikatlar arasına evvelce sokulan Bektaşîler cahil bazı dervişlerin itikatları üzerinde müessir oldular ve birtakım Bektaşî akidelerinin tabiî dinin ve tarikatın esaslarına vâkıf olmayanlar arasına

yayılmasında mühim birer amil oldular. Müritlerini namazdan niyazdan affeden, şer'i tekliflerden kurtaran birtakım şeyhlerin türemesi en ziyade bu tarihten sonradır. 19. asrın sonlarına doğru muhtelif tarikat kisveleri altında birtakım Bektaşîlere tesadüf edilmesi de bundandır. "Nâzenîn-i Uşşâkiyye" diye ayrıca bir tarikatın teessüs ettiğine de gene bu asırda tesadüf edilir. Fakat bu zümrenin Uşşâkîlik'le hiçbir münasebeti olmadığı da muhakkaktır, çünkü Halvetîlik'in bir kolu olan bu tarikatın müessisi Hüsameddin Uşşâkî tam manasıyla müteşerri' ve müttaki bir mutasavvıftır...

Hangi kisveye bürünürse bürünsün, Bektaşîlerin en mühim vazifeleri halkı ve diğer tarikat mensuplarını Bektaşîlik'e meylettirmektir. Bunlar, "Feyz ancak Bektaşîlik'tedir, diğer tarikatlar bundan mahrumdur. İnsan Bektaşî olmadıkça "Ehl-i Beyt" muhibbi olamaz. Bektaşîlik'in ibtidası, diğer tarikatların intihasıdır" gibi muayyen tabirlerle birtakım insanları kendi tarikatlarına celbetmeye çalışmışlardır.

Hüseyin Vassâf, kendisi Uşşâkîlik'ten hilâfetli ve müteşerri olmakla beraber, Uşşâkîlik içinde Bektaşî hâlli yapılanmanın bilhassa Câhidiyye kolundan çıkan Muslihiyye'de görüldüğünü, Çanakkale havalisinde bu tür bir neşenin Uşşâkîlik'e tesir ettiğine *Sefîne-i Evliyâ*'da yer verir. Aynı kalem, yukarıda bahsi geçen Nâzenîn-i Uşşâkiyye'den Emin Baba'nın Bektaşîlik'ini tevil yoluna gider, onun için *Sefîne*'de şunları söyler:

Nice Bektaşîleri kendisi Bektaşî görünerek yolundan çeler, tarîk-i Uşşâkî'ye döndürürdü. Bilmeyenler ona "Bektaşî"dir derlerdi. Bir nutkunda li-hikmetin Bektaşîlik'i bile medhetmişti, hâlbuki onun medhi bir siyâset-i tarîkat idi, yoksa Muhammediyyü'l-meşreb sünniyyü'l-mezheb idi.

Nakşibendiyye-i Hâlidiyye'den:

Selânik Kara Müftü Tekkesi şeyhi Haşmet Efendizâde Şeyh Mustafa Efendi (205:398-402), Muhammed Can el-Mekki halifelerinden, Selanik Meclis-i Meşâyih reisi ve İki Lüle şeyhi Hacı Ali Efendi'nin halifesidir. Kendisi Nakşî - Hâlidî olduğu hâlde şaşılacak şekilde Alevîmeşrepti, bıyıklarını kesmezdi, matem aylarında Muharremde Safere kadar oruca girer, geceleri de ağzına su koymazdı. Tekkede mukabele günleri cehrî olarak zikrettirir ve ayağa kalkardı. İstanbul'da Üsküdar'da vefat eyledi. Halifesi Şeyh Abdullah Efendi, Eyüp'te Nakşibendiyye'den Vezir Tekkesi'ne şeyh oldu.

Şeyh Abdullah Efendi, Balkan harbinde Selanik'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine İstanbul'a geldi. Tahsil hayatında medresede ders şeriki bulunan Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi'nin kayırması ile Vezir Tekkesi şeyhliğine getirildi ve kısa bir zaman sonra Eyüp tekke şeyhlerince resmî olarak "merkez şeyhi" seçildi. Kendisi adliyeci olduğu için resmî muamele usullerini ve hukuk işlerini iyi biliyordu, muhaberat ve kitabete (resmî yazışma şekilleri) vukufu vardı. Zaten bilgili ve liyakatli bir insandı. Ömrü devlet hizmetinde geçmişti, bu itibarla Meclis-i Meşâyih ve evkaf ile Eyüp tekke şeyleri arasındaki münasebet ve irtibatı temin, temsil ve idareye kolaylıkla muvaffak oluyordu. Eyüp tekke şeyhlerinin içine sonradan karışmış olduğu hâlde hemen merkez şeyhi seçilmesi bilhassa bu yüzden faydalı oldu. Bir ara tekrar Selanik'e döndü (Zilhicce 1338). Gelinceye kadar Şah Sultan Tekkesi postnişini Şeyh Mustafa Sâim Efendi, Meclis-i Meşâyih tensibiyle kendisine vekâlet etti. Şeyh Abdullah Efendi dergâhların sırlanmasından beş altı sene sonra 1929 yılında Eyüp'te vefat etti. Bahariye yolunda Şehitlik'te yatıyor.

Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi

Keçeciler Caddesi'nde Şeyh Şemseddin Tekkesi'ni geçtikten sonra hemen yolun sol karşısında Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi önündeyiz. (Hırka-i şerif Mahallesi, 2164 ada, 16 parsel)

Şimdi önünde durduğumuz Keçeciler Caddesi'ndeki 1625-26 (H.1035) tarihli bu çeşme için Revnakoğlu şunları kaydeder (174:39):

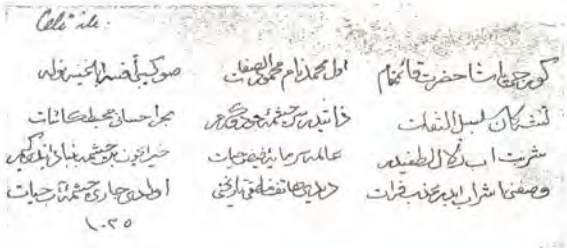
> Akşemseddin Dergâhı'nın tam karşısında ve çukurdadır, bundan dolayı çevre halkı arasında "Çukur Çeşme" diye meşhur olmuştu. Klasik Türk mimarisi üslûbunda, kesme taştan yaptırılmıştır; çatısızdır, fakat geniş aynası ve kitabesi göz alıcıdır. Suyu boldur, daima akar. Çeşmeyi yaptıran Erzurum valisi meşhur Gürcü Mehmed Paşa'nın İstanbul'da birkaç çeşmesi daha vardır. Okmeydanı'nda Fatih'in yaptırdığı namazgâha kendi vefatından bir yıl önce Hicrî 1034'te minber koyan da Gürcü Mehmed Paşa'dır.

Kitabesi:

> *Sâhibü'l-hayrât olan Gürcü Mehemmed Paşa*
> *Bu su ile şimdi hayli çeşmeler etti sebîl*
> *Başka bir yol ile geldi cümlesi baştan başa*
> *Gayrı suya katmadı tâ olmaya kâl ile kîl*
> *Bir sudur kim gelmemiştir dahi gelmez şöyle bil*
> *Hak ona versin dediler cümlesi ömr-i tavîl*
> *Bâg-ı cennetten çıkıptır lezzetinden anla gör*
> *Zâhiren mâ'-ı ma'îndir lâkin ayn-ı selsebîl*
> *Bu iyi çeşme yapıldı şimdicek o sehî kim*
> *Kimseye olmaz müyesser böyle bir hayr-ı cezîl*
> *Göricek tahsîn edip hâtif dedi târîhini*
> *Suyunu mâ'-i ma'în bil çeşmesin hem selsebîl*

Revnakoğlu "İstanbul'da Gürcü Mehmed Paşa Çeşmeleri" başlığı altında üç çeşme sıralar (174:34):

> Halıcılar'da Sultan Selim Medresesi ile Orta Cami arasındaki Öksüzce Hatip Camii arsasının ittisalinde 1030 tarihli. Çevre halkı bu çeşmeye "Çatalçeşme" diyor.
>
> Hırka-i şerîf kurbünde, Akşemseddin Camii ilerisinde, Keçeciler Caddesi üzerinde, çukurda 1035 tarihli.
>
> Şehzade kurbünde yıkılan İbrahim Paşa Hamamı'nın arkasındaki sokakta 1036 tarihli çeşmeler.

İbrahim Paşa Hamamı arkasındaki Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi kitabesi (Encümen arşivinden)

1944'te İbrahim Paşa Hamamı arkasındaki Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi (Encümen arşivinden)

1944'te İbrahim Paşa Hamamı arkasındaki Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi (Encümen arşivinden)

Bu çeşmelerden İbrahim Paşa Hamamı'nın arkasında olanı, yol açılması çalışmaları sırasında hamamla beraber yıktırıldı. Raif Ogan'ın Encümen dosyalarına düştüğü notta bu çeşme için "Dilimli iki çıkıntı üzerine irtikâz eden orta kısmında her biri dörder satırdan mürekkep üçer parçalı ve 12 satır güzel celî bir hat ile mahkûk tarih kitabesinin altında armudî kavisli musluk taşı olup kenarı sedirli ve önünde kırık bir de yalak vardır. Çeşmenin mimarisi zarif ve sanatkârane olup İstanbul'da birinci peryota ait tarihî ve mimarî eserlerdendir" diyordu. Aynı dosyada kitabesine de yer verilmişti:

Yamaklar Mescidi

Arkamızda Keçeciler Tekkesi'ni bırakıp Keçeciler Caddesi'nde ilerliyoruz, sola dönen ilk sokakta, Yamak Sokağı'ndayız, bu sokakta Yamaklar Mescidi vardı.

Silivrikapı'daki Mimar Acem Tekkesi'nin üçüncü şeyhi Ceybî İsmail Dedeefendi'nin (ö. 1679-70, H. 1090) babası Yamak Mehmed Efendi'nin yaptırdığı mescittir (174:425): "Yamaklar Mescidi, 10 numaralı evin bahçesi içinde kalmıştır."

MUHARRİR
CEMÂLEDDİN SERVER REVNAKOĞLU
İstanbul Belediyesi Tarihi Arşiv ve Kitâbeler Uzmanı

Tel : Daire : 22 28 10
Matbaa : 22 16 49
Büro : 27 26 24

Fatih - Fethiye

Revnakoğlu'nun kartı (217:4)

Keçeciler Tekkesi

Yine Keçeciler Caddesi'nde ilerliyoruz, sağda 64 numaralı arsa önünde duruyoruz. Şimdi ihya edilmekte olan Keçeciler Tekkesi (Şeyh Mahmud Bedreddin Tekkesi, Şeyh Edib Efendi Tekkesi) önündeyiz. (Hırka-i şerif Mahallesi, 2086 ada, 52 parsel)

Merkezi Kasımpaşa'da bulunan Uşşâkîlik'in ikinci pîri sayılan Cemaleddin Uşşâkî'nin halifelerinden Mahmud Bedreddin, eski tarife göre Akşemseddin Mahallesi'nde, Keçeciler'de Kırkodalar yakınında bulunan Hurrem Çavuş Camii çevresindeki bu arsa üzerine bir vakfiye tanzim ederek tekkeyi müştemilâtlı bir hâle getirdi.

Revnakoğlu, Muhyiddin Efendi'nin tomarından bu tekkeye dair vakfiye özetine yer verir (263:208):

> Eski Akşemseddin, yeni Karabaş-ı Veli Mahallesi'nde, Keçeciler'de Kırkodalar kurbünde Hurrem Çavuş Camii çevresinde terbian 1350 zira arsa üzerine bina olunan Şeyh Mahmûd Bedreddin b. Hasan Efendi zaviyeyi vakfedip şöyle şart eylemiş ki "Hayatta oldukça kendisi şeyh ve mütevelli ola; irtihalinde tevliyet ve meşihat evlâd-ı evlâd-ı evlâdının batnen ba'de-batn sulbüne meşruta ola ba'dehüm Kasımpaşa'da Kutbu'l-ârifîn Hüsâmeddîn Uşşâkî hulefâsından aslah olan bir kimesne mütevelli ve şeyh ola."
>
> Dergâh Uşşâkiyye-i Cemâliyye'dendir. Vakfiyesi 1179 tarihinde tanzim olunmuş, 1284 tarihinde de Evkaf'a kaydolunmuştur. Yevmiye bir buçuk kıyye lahm-i ganemin maliye defterinde kaydı Keçeciler'de Edîb Efendi Tekkesi namınadır. Fi'l-asl yevm-i mahsûs pazar iken salı gününe tahvil olunmuştur.

Revnakoğlu, tekkenin vaziyetinden kendi dönemi için "Dergâh-ı şerîf büyük bir yangında yanmış, sonraları Edirneli Şeyh Mehmed Sıdkı Efendi tarafından bugünkü muntazam şekli ile yaptırılmıştır. Tevhidhanesi şimdi yıkıktır" şeklinde bahseder.

Tekkenin cadde tarafındaki büyük cümle kapısının yanındaki türbe (yıkılmadan önce)

Tekkenin türbesi içi (yıkılmadan önce)

Mahmud Bedreddin'den önce tekkede posta sırasıyla Şeyh İbrahim Uşşâkî, Şeyh Süleyman el-Uşşâkî ve Şeyh Abdurrahman Uşşâkî oturdu. Bu şeyhlerden ilki uzun müddet bu dergâhın şeyhliğinde bulunduktan sonra 1185 Saferinde yaşlı bir yaşta göçmüş, ikincisi beş altı yıl kadar bulunduktan sonra 1191 Ramazanında vefat etmişti. Sonuncusu postta ancak bir yıl bulunabildi, 1192'de vefat etti. Bu üçü tekkenin bahçesine defnedilmişti (263:163-65):

Şeyh İbrahim Uşşâkî, Uşşâkî şeyhleri içinde büyük rağbet ve ihtiram görmüş, hakkıyla mürşid-i kâmil tanınmış bir insandı. Uzun müddet bu dergâhın şeyhliğinde bulunduktan sonra 1185 Saferinde yaşlı bir yaşta göçmüş, tekkesinin bahçesine gömülmüştür. Mistarlı beyaz mermer taşında sülüs ile yazılmış kitabesi ve başında büyük Uşşâkî tâcı vardır: "Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî - Tarîkat-ı aliyye-i Uşşâkiyye'den rehber-i sâlikîn, mürşid-i kâmilîn merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr eş-Şeyh İbrahim Efendi rûhuna fâtiha, Safer 1185"

Şeyh Süleyman el-Uşşâkî, beş altı yıl kadar bulunduktan sonra 1191 Ramazanında göçtü. Tekkenin bahçesinde yatıyor. Başında Uşşâkî tâc-ı şerîfi görüyoruz. Yeşile boyanmış, mistarsız beyaz mermer şahidesinde şu kitabe okunuyor, sülüs ile yazılmıştır: "Hüve'l-Bâkî - Tarîkat-ı aliyye-i Uşşâkiyye'den rehber-i sâlikîn merhûm ve magfûr eş-Şeyh Süleyman Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, Ramazan 1191"

Şeyh Abdurrahman Uşşâkî, bir sene kadar bulundu, 1192 Hicret yılında göçtü. Tekkenin bahçesinde gömülüdür. Başında asabesi uzunca, destarı mücevveze, büyük Halvetî tâcı var. Mistarlı beyaz şahide üzerinde sülüs ile: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî - Mürşid-i sâlikîn, rehber-i âşıkîn merhûm ve magfûr eş-Şeyh Abdurrahman Efendi rûhuna fâtiha, 1192"

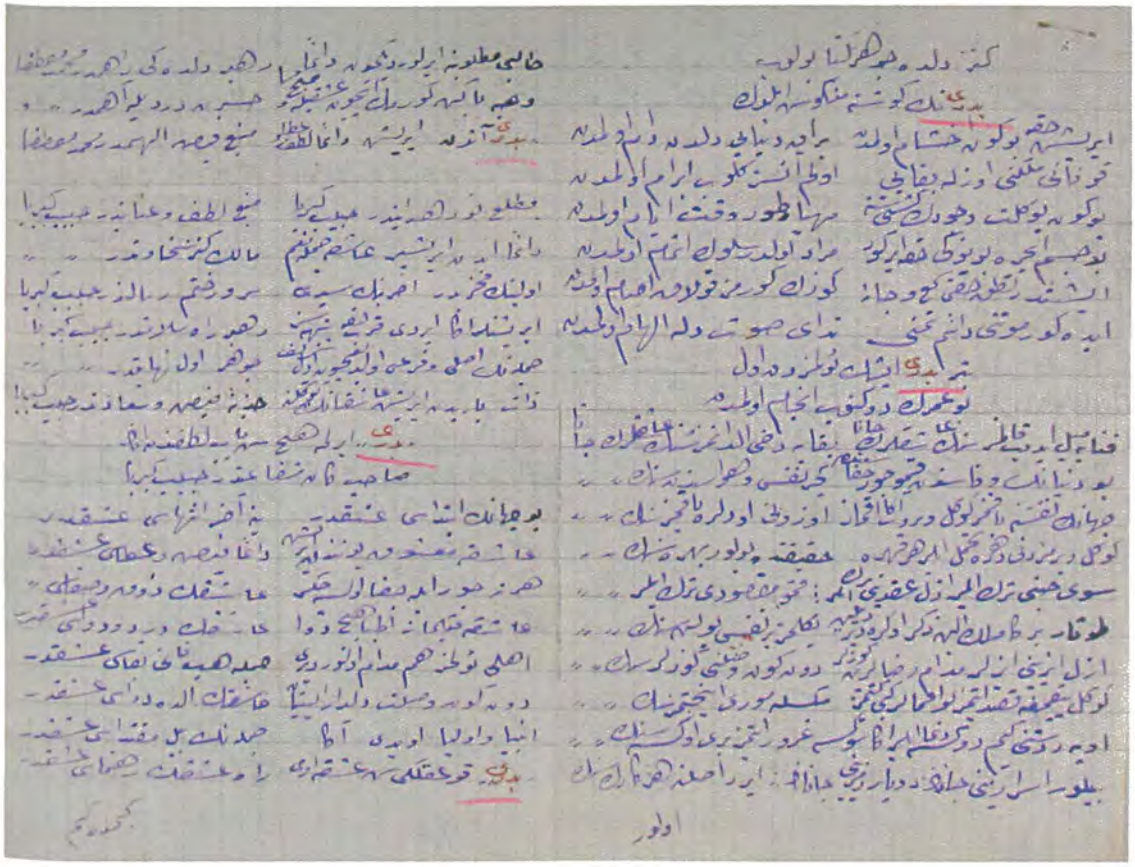
Tekkenin şeyhliğine bundan sonra Mahmud Bedreddin Efendi getirildi. Tekke ikinci defa yıkılmadan önce 1782-83 (H. 1197) tarihinde vefat eden Bedreddin, tekkenin cadde tarafındaki büyük cümle kapısının yanındaki türbenin içinde yatıyordu (263:165-66):

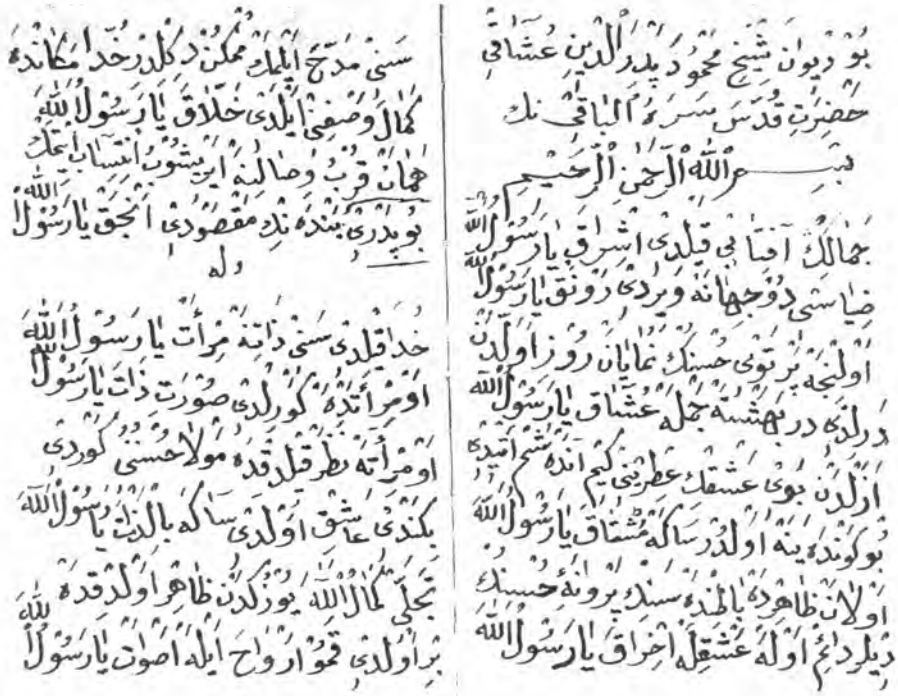
Şeyh Mahmud Bedreddin Uşşâkî (b. Hasan), Edirneli Pîr-i sânî Cemaleddin Uşşâkî'nin halifelerindendir. Onun damadı bulunan ve Uşşâkîlerce üçüncü pîr sayılan Balıkesirli Salâhî-i Uşşâkî ile pîrdaş olduklarından onun da bir müddet sohbetlerinde kalmıştır. "Bedrî" mahlaslı nutukları ile bastırılmamış

divançesi kütüphanemizdedir. Tekkesinde talipleri ile irşat ile meşgul iken 1197 Hicret yılında göçmüştür. Tekkenin bahçesine giren cadde tarafında büyük cümle kapısının yanındaki ahşap türbenin içinde yatıyor. Üç sandukanın ortada en büyüğü kendisine aittir. Vefatında şu tarih söylenilmiştir:

Hû
Peyrev-i isr-i kirâm şeyh-i tekâpûy-ı enâm
Ya'nî Mahmûd Efendi-i mehâmid-âlûd
Hazret-i Şeyh Cemâlî'den olup müstahlef
Erdi ser-menzil-i maksûda edip mahv-i vücûd...
Rıhletinde gelip üçlerle dedi ehl-i kulûb
Cevhereyn-i beyt ile târîhi olsun ma'dûd
Sırrını eyleye takdîs onun Rabb-i raûf
Rûh-ı pâki ola şâyân-ı makâm-ı mahmûd, 1197

"Bedrî" mahlaslı Şeyh Mahmud Bedreddin'in Revnakoğlu dosyalarındaki divanından (263:192)

"Bedrî" mahlaslı Şeyh Mahmud Bedreddin'in Revnakoğlu dosyalarındaki divanının bir başka nüshası (263:428)

Türbede baş ucu tarafındaki duvarda asılı, yeşile boyalı, beyaz çerçeveli uzun tahta levhada çok güzel bir sülüs celîsi ile vücûda getirilmiş şu yazı okunmaktaydı: "Ârif billâh, vâsıl ilallâh eş-Şeyh Mahmud Bedreddin el-Uşşâkî kuddise sırruhu'l-azîz"

Siyakat yazısı uzmanı Hattat Karagümrüklü Hafız Salâhaddin Bey merhumun söylediğine göre, bu kıymetli yazı, tekkenin mensuplarından İsmail Zühdü Efendi'ye yazdırılmıştır.

Şeyh Mahmud Bedreddin'in annesi Ayşe Hatun'a mezarı münasebetiyle temas eden Revnakoğlu şunları kaydeder (263:172):

Oğlundan altı yıl önce 1191 senesi Ramazân-ı şerîfinde göçmüş, tekkenin bahçesine, tevhîdhanenin arkasına gömülmüştür. Aynasında Uşşâkî tâcının asabesi vardır. Molozlar ve pislikler arasından çıkarttığım sülüs kitabeli, mistarlı, birazcık süslüce baş taşında şunlar okunuyor: "Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî - Tarîkat-ı aliyye-i Uşşâkî'den eş-Şeyh Mahmud Bedreddin Efendi'nin vâlide-i müşfikaları ümmü'l-fukarâ ve'l-mesâkîn merhûme ve magfûrun lehâ Ayşe Hatun rûhıyıçun rızâen lillâhi el-fâtiha, Ramazan 1191"

Revnakoğlu, Mahmud Bedreddin'in iki halifesini zikreder: İlki Bursa'da şeyh olan

Zuhurî Efendi, diğeri kendisinden sonra Keçeciler Tekkesi'nde posta oturacak olan Mehmed Edib Efendi (263:168):

> Şeyh Zuhurî Efendi: Bursa'da Mahkeme Camii çevresinde Hoca Muslihuddin Efendi Mahallesi'ndeki zaviyesinde sâliklerini irşat ile meşguldü. H.1172 tarihinde göçtü. Medfun bulunduğu yer sonradan mektep bahçesine karıştığından belirsiz hâle geldi.
>
> Şeyh Mehmed Edib el-Uşşâkî: Bu da Bedreddin Uşşâkî'nin halifelerindendir. Onun vefatından sonra tekkeye postnişin oldu. Uzun zaman şeyhlik ettiği için tekkeye isim bırakmıştır. Zamanında tekkenin mukabele günü pazardı. Yirmi yıldan fazla bu vazifede bulunup pek çok insan yetiştirdikten sonra H.1220 senesinin Ramazanında göçtü. Tekkenin bahçesinde yatıyor. Başında büyük Uşşâkî tâcı görüyoruz. Taşı mistarlı beyaz, kitabesi sülüs iledir: "Hüve'l-Bâkî - tarîk-i Uşşâkî'den merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Şeyh Mehmed Edib Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, Ramazan 1220"

Ardından posta oturan şeyhleri Revnakoğlu'ndan takip ediyoruz (263:169):

> Şeyh Mahmud Efendi: Saraç ustası olduğundan "Saraç Şeyh" derler. H.1252'de göçtü. Tekkenin bahçesinde yatmaktadır. Başında destarlı imame vardır. Eski tarz sülüs kitabenin yazıları kısmen dökülmüş ve erimiştir. Çapraz mistarlı taşında şunlar yazılı: "Hüve'l-Bâkî - Cennet-mekân, firdevs-âşiyân merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Uşşâkî şeyhi Saraç Mahmud Efendi'nin rûhıyıçun rızâen lillâhi el-fâtiha, 1252"
>
> Şeyh Hafız Salih Efendi: Saraç Şeyh'in oğlu ve câ-nişînidir. H.1261 yılında göçtü.
>
> Şeyh Mehmed Sıdkı Efendi: Edirnelidir. Kasımpaşa'da pîr makamında postnişin iken buraya gelmiş, tekkenin yerini boş arsa olarak almış, bugünkü mü-

Keçeciler Tekkesi - Şeyh Mahmud Bedreddin Tekkesi'nde şimdi yerinde bulunmayan İsmail Zühdü'ye ait hat levhası

kemmel binayı ve türbeyi yaptırmıştır. Uzun müddet irşat postunda feyizli hizmetlerde bulunduktan sonra 1273 senesi 27 Rebiülevvelinde göçmüştür. Pîrinin ayak ucunda sırlıdır.

Mâ-Hasal-ı Ömrüm'de deniliyor ki "Şeyh-i müşârünileyh Mehmed Sıdkı Efendi hazretleri bu tekkeyi arsa olduğu hâlde bir kassâm kâtibinin kasr-ı yedinden alıp müceddeden bina ederek âyîn-i zikrullâh icrasıyla meşgul iken dört beş ay sonra irtihal edip buradan Kasımpaşa'ya, hankahta cenâb-ı pîrinin hâk-i pâk-i kademi ucuna saklamışlardır (s.414)

Şeyh Mehmed Said el-Uşşâkî Efendi: Edirneli Şeyh Mehmed Sıdkı Efendi'nin oğlu ve halifesidir. *Mâ-Hasal-ı Ömrüm*'de yazıldığına göre "Aslah-ı sulehâdan, ulemadan, gayetle mahviyetli, fahsıyetli, isr-i pîrâna sâlik bir ehlullâhzâdedir." Babasından sonra 1274 Rebiülahirinin 13. günü göçtü, türbede yatıyor. Tekkenin türbe-i şerîfesi içinde soldan birinci sanduka ona aittir. Baş ucundaki talik yazı ile yazılmış levhada hazretin yalnız ismini buluyoruz: "Yâ Hazret-i Şeyh Mehmed Said el-Uşşâkî kuddise sırruhu's-sâmî, 1274"

Sonradan H.1333 yılında vefat eden Tütüncü Muhacir Hafız Şeyh İsmail Efendi vasiyeti mucebince bu Said el-Uşşâkî'nin sandukası altına konulmuştur.

Şeyh Hacı Hasan Hilmi Efendi: Edirneli Süleyman Efendi'nin oğludur. İpçizâdeler ailesindendi, saraçlık ederdi. Önce Sa'diyye tarikatına girmiş, Fındıkzâde Tekkesi'nde sülûkunu bitirmiş ve o dergâhın çok eski ve yaşlı halifelerinden, halîfetü'l-halk sayılan ve "Zağracıbaşı" denilen Şeyh Mehmed Basri Efendi'den hilâfet almıştır. Çok sonraları Eyüp Şah Sultan Tekkesi postnişini Necati Efendi kendisine teberrüken Uşşâkî tâcı giydirdi ve posta çekti. Tekkenin şeyhliği kendisine Şeyh Said Efendi'nin mahlûlünden verilmişti: 8 Cemaziyelevvel 1276.

Kâdirîhane şeyhi Ahmed Muhyiddin Efendi notlarında şunu ilâve ediyor: "Necati Efendi hem tâc giydirmiş, giydirirken de tembih eylemiştir ki "Sonra bir erbabını bulup tekrar bu tâcı giyeceksin! Bu şartla giydiriyorum." Fakat hâlâ giydiği, giyeceği o tâçtır.

Yine bu notların içinde deniliyor ki: "Kendisi saraç esnafından bulunup Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey merhumun azadelilerinden birinin zevci bulunmakla onun iltizamıyla mahlûlünden verilmiştir. Bilâhare Edirnevî Şeyh Mehmed Efendi hulefâsından ve Maliye muhasebe memurlarından Mehmed Emin Efendi namında bir zattan usulen hilâfet ve icazet aldığı mervi olmuştur, fakat zamanımızda bizzat ve aynen müşahede eden olmamıştır. Kendi halifesi Hafız İsmail Efendi'ye de vermiş iken Uşşâkî şeyhi Cemaleddin Efendi, Hasan Hilmi Efendi'nin vefatında tekkeyi Filibeli İsmail Rumî Efendi'ye verdirip diğer Hafız İsmail nezdinde bulunan icazeyi alıp telef eylemiştir."

Şeyh Hacı Hasan Hilmi Efendi, H.1300 senesinde hacc-ı şerîften dönüşte bir

ay kadar sonra Safer ayı içinde göçtü ve bahçede, türbenin arkasına sırlandı.

Kendisine "dede" denilmesinden hoşlandığı için mezar taşı da isteğine uygun sade yaptırıldı ve üzerine "şeyh" yerine "dede" yazdırıldı. Kalın kara taştan olan baş şahidesi mistarlıdır. Başında uzunca asabeli, cüneydî destarlı Uşşâkî tâc-ı şerîfi görülür. Eski bir sülüs ile şu kısa yazı yazılmış: "Merhûm ve magfûr İpçizâde Uşşâkî Hasan Dede rûhıyıçun el-fâtiha, Safer 1300"

Şeyh Hacı Hafız İsmail Rumî Efendi: Filibelidir. Şeyh Hafız Mehmed Salih Efendi'nin oğluydu. Uşşâkî Asitanesi şeyhi Cemaleddin Efendi'den istihlâf olunmuştu. Keçeciler Tekkesi çevresindeki Hırka-i şerîf Tekkesi son şeyhi Hayrullah Bey merhumun halifelerinden Bursalı Şeyh Abdülcelil Efendi'nin Muharrem 1314 tarihli icazetnamesinde Şeyh İsmail Rumî Efendi'yi icazetnameyi tasdik edenler arasında görüyoruz.

Otakçılar'da Maktul Mustafa Paşa Tekkesi'nin karşısında, şimdi arsası kalan Sa'dî ve Uşşâkî tekkesinin şeyhliği de bir zamanlar kendisinin üzerinde bulunuyordu.

Edepli, terbiyeli, pek halim, sakin, haya sahibi, mahcup bir zattı. 30 Zilhicce 1316 perşembe günü göçtü. Namazı Fatih Câmi'-i şerîfinde kılındıktan sonra tekkesinin bahçesine gömüldü. Mezarı orta yerde ve servi dibindedir.

Kâdirîhane şeyhinin notlarında: "Abdâl-mizâc bir adamdır. 1308 Zilkadesinde hafazanallâh tecennün eyledi, gâh hiffet gâh şiddet ederdi" deniliyor.

Yeşile boyalı, mistarlı kalınca baş şahidesi, sülüs yazılı kitabesi ve başındaki büyük Uşşâkî tâc-ı şerîfi göz alıyor: Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî - Kutbu'l-ârifîn eş-Şeyh Mahmud Bedreddin Efendi kuddise sırruhu Dergâh-ı şerîfinin seccâde-nişîni eş-Şeyh Hafız İsmail Rumî b. eş-Şeyh Hafız Salih Efendi ervâh-ı şerîfesiyiçün el-fâtiha, 3 Zilhicce 1316, yevm-i pençşenbe"

Şeyh Hafız İsmail Efendi-i Sânî: Silistrelidir. "Tütüncü", "Muhacir" isimleriyle bilinir. Şeyh Hacı Hasan Hilmi Efendi'ye uzun zaman hizmeti ve ondan hilâfeti varken Kasımpaşa'da pîr evi postnişini Şeyh Cemaleddin Efendi'den de kendisine ayrıca icazetname verilmiştir. Kâdirîhane şeyhi Ahmed Muhyiddin Efendi notlarında bu bahse temas ederek "Şeyh Cemal Efendi fuzulî ve âdeta cebrî surette Hafız İsmail'i kendiye halife edip o dahi pîrinin makamında bulunduğuna nazaran muvafakat eylemiş ve bunu vecibe bilmiştir" demektedir. Yine Kâdirîhane şeyhinin yazdığına göre kendisi müstakîmü'l-inkıyâd, itimat ve ittikası ziyade, fukara ve sulehâdan vâcibü't-tevkîr bir kimseymiş.

1317 Muharreminde tekkenin şeyhliğine gönderilmişti. 1333 yılında göçerek türbede Şeyh Mehmed Said el-Uşşâkî'nin sandukasının içine sırlandı.

Hafız İsmail Efendi hayatı zaruret içinde geçen, fakir lâkin gönlü ganî, fevkalâde sehî bir zat olduğundan çarşıdan sırtında zembil ile getirdiği erzaktan

Tekkenin 2019'da yeniden yapılırken arsasının vaziyeti

fukaraya lokma çıkarırdı, sofrada bizzat hizmet ederdi. Muharremde gayet bol aş yapardı. Çamaşır leğeni büyüklüğündeki karavana, üç dört kişi ile getirilip somatın üzerine bırakıldığı zaman altındaki iskemleler gıcırdar, kaşıklar gidip geldikçe somatın alt tahtası çatır çatır öterdi. Kendisi de sofranın başında bulunur: "Bunlar bitecek hâ! Bitireceğiz lokmaları haydi evlâtlarım, haydi erenlerim göreyim sizi!" diye daima teşvik eder, güler yüzle, tatlı dille her birerlerini ayrı ayrı memnun etmek isterdi. Ramazân-ı şerîflerde yine kendi kesesinden iftarlar yapar ve somatın üzerini kendi eliyle hazırladığı çeşit çeşit reçellerle donatırdı. Tam bir sene özenerek yaptığı bu reçellerin içinde karpuz reçeli, kavun reçeli, üzüm reçeli gibi duyulmamış ve görülmemiş olanlar bile bulunurdu.

Şeyh Hacı Mustafa Efendi: "Kayserili Mustafa Efendi" derler. Fatih dersiamlarındandı. Aksaray'da Şekerci Sokağı'ndaki Uşşâkî tekkesi şeyhi Fahreddin Himmetî Efendi'nin halifesidir. Kasımpaşa pîr evi postnişini Burdurlu Mustafa Sâfî Efendi tarafından inhası yapılarak bu tekkenin şeyhliğine gönderildiyse de kendisinin pîr evinden müstahlef bulunmamış olması şart-ı vakfa uygun görülmediğinden cihet üzerinden alındı.

Şeyh Hacı Mehmed İzzet Efendi (İzzet Safiyyullah Çayırlı): Aslında Batumlu olan Selim Efendi'nin oğludur. H.1285 tarihinde orada doğdu. Sonradan ailesi büyükleriyle Bursa'ya gelip İnegöl kazasının Hoca Köyü'nde yerleştikleri için "İnegöllü İzzet Efendi" diye tanınmış, oldu. Bu köyün mektep ve medreselerinde ilk tahsilini yaptıktan sonra on beş yaşında iken 1300 tarihinde yine tahsil için İstanbul'a geldi, zamanın birinci sınıf ulemasından tanınmış bulunan Burdurlu Mustafa Sâfî Efendi'nin derslerine devam etti, ondan icazet aldı; sonra da onun tarikatına girip yine ondan Uşşâkî hilâfetnamesi aldı. Tahsilde bulunduğu Hoca Köyü'nde medrese ve tekke yaptırıp orada ders okuttu, isteyenlere tarikat verdi. İnegöl kazasında müderrislik ediyor, bir yandan Bilecik vilâyetinin meclis idare azalığını yapıyor, daimî encümende de vazife görüyordu. Sonraları köyünde inzivaya çekilmek arzusuna düşerek hepsinden istifa etti; dersleri, talebesi, tekeksi ve dervişlerinden başka bir şey ile uğraşmadı.

Kâdirîhane şeyhinin notlarından öğrendiğimize göre "Bilecik'te meclis içtima hâlinde iken şeyhinin vefatı haberi gelir gelmez hemen meclisi terk edip İstanbul'a hareket etmiş ve cenazesine yetişerek şeyhini kendi eliyle gasletmiştir." Kendisi 12 Rebiülevvel 1359 tarihinde göçmüş ve ertesi kandil gecesi de kabre girmiştir. Bursa Yenişehir müftüsü Hoca Kâmil Efendi merhum kendi halifelerindendir.

Şeyh Hacı Hafız Mehmed Hazmi Tura (Arapgirli): Meşâyihin fuzalâ ve ulemasından, ulemanın meşâyihinden olan bu güzide zat, eski medâris-i tâliye müderrislerinden ve Beyazıt dersiamlarındandır; şair ve ediptir. İlk feyzi Erzurumlu merhum Kolağası Ali Rıza Efendi'dendir. Bidâyet-i tahsîlini Arapgir'de ve Erzurum'da yapmış, İstanbul'da tamamlamıştı. Kasımpaşa pîr evinin son postnişini Mustafa Sâfî Efendi'nin hem damadı ve halifesidir. Eski Uşşâkîlerin söylediklerine göre seyr ü sülûku tamam değildir, kayınpederi tarafından yalnız fatihaya idareten mezun edilmiştir. Murat Molla Kütüphanesi müdürlüğünde uzun zaman îfâ-yı hizmet eyledikten sonra Süleymaniye Kütüphanesi müdürlüğüne geçmişti. Burada da bir hayli müddet kaldıktan sonra 1947 Temmuzu sonlarında emekliye ayrıldı. İlmiyenin de meşâyihin de vücuduyla iftihar edeceği bir insandır. *Risâle-i Cihâdiyye*'si Cerîde-i Sûfiyye'de forma forma intişar etmiştir. Recep Vahyî'ye nazire olan "Görmüşüz" redifli gazeli de bu ceridenin içindedir. *Mir'ât-ı İstanbul*'un Uşşâkîler'e ait kısmındaki yanlışları tashih ve tahşiye etmiştir ki bu nüsha umumî kütüphanededir. Fatih'teki Sahn Medresesi'nde, Süleymaniye'de ve Mütehassısîn'de Farsî ve *Makâmât-ı Harîrî* okutmuştur. Muhatap olarak huzur derslerinde de bulunmuştu.

Hazmi Tura (263:544)

VEFAT

Bayezid dersamlarından ve Süleymaniye Kütüphanesi Emekli Müdürü, Fatih Camiinde Mesnevi-i şerif mukarriri

HACI MEHMET HAZMİ TURA

Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 30 Haziran perşembe günü öğle namazını mütaakıp Fatih Camiinden kaldırılıp Kasımpaşa aile kabrine defnedilecektir. Mevlâ rahmet eyliye.

Hurrem Çavuş Camii

Keçeciler Tekkesi'ni geçince biraz ileride yol üzerinde Hurrem Çavuş Camii'ni görüyoruz.
(Hırka-i şerîf Mahallesi, 3007 ada, 161 parsel)

Sinan'ın mahalle mescitlerindendir. Hakikatte şehir bu mescitlerde içine gömüldüğü ruhaniyeti bulurdu. Dinî istikametleri, hafızalarında hep kalacak olan ilk şahsiyetleri, tecvide alışan lisanı, lisanının ahengi, hane ve mabet arasında gidip gelen yaşlıları, cuma vaazlarında duya duya kalbine sinen menakıpları, hayat, cennet, cehennem telakkilerini, hasılı onu şekillendiren her türlü hâlleri çok defa Sinan'ın bu mahalle mescitlerinde bulurdu. Bu buluş, arayışın neticesi değil, tabiî bir oluştu. Fatih'in bu cihetinde Mihrimah Sultan Camii ve Bali Paşa Camii dışındaki Sinan eserleri, bizzat kendi namına yaptığı Mimar Sinan Camii ile şimdi bahsine geçeceğimiz Hurrem Çavuş Camii bu mahalle mescitlerindendir.

Uzun boylu, zayıf vücutlu, gür bıyık ve sakallı, kalın kara kaşlı, kara gözlü, buğday benizli, güler yüzlü Sinan, Fatih'in daha ziyade bu taraflarında ikamet etmişti. İlk sanat yıllarında Aksaray'da Horhor Çeşmesi civarında, uzun bir müddet de Kadıçeşmesi'nde oturdu, daha sonra Süleymaniye'ye taşınmış ve orada vefatına kadar kalmıştı.

Hurrem Çavuş Camii'nin bulunduğu bölge, içine bugünkü Vatan Caddesi'ni de alarak Edirnekapı - Molla Fenarî İsa Cami'ne kadar uzanan hattın Mihrimah Sultan, Karagümrük, Hırka-i şerîf ve Akdeniz Caddesi taraflarından biraz içeri uzanan kısımlarıdır. Geçen asrın ortalarına kadar bostanlar olan bu muhitin adının Yenibahçe olduğunu şimdi sadece yaşlılar biliyor.

Hurrem Çavuş'un mezarı

Hurrem Çavuş, Kanunî'nin divan çavuşlarındandır. Caminin inşasından iki yıl önce vefat eden Hurrem Çavuş'un haziredeki mezar taşında 1570'te vefatını ifade eden "İşitip Hurrem Çavuş fevtin dedim târîhini - Rûhunu şâd eylesin bunun Alîm, sene 968" yazar. Dış kapı üzerinde inşa ve tamir tarihlerini içeren hatlar 1982'de tamamlanan onarımlar sırasında yok edilmiştir. Yok olan kitabede: "Himmet-i tâm ile Hurrem Çavuş - Bu duâ mevziin etti isbât - Rahmetullâha olup müstagrak - Ola mesken ona ale'd-derecât - Sâl-i itmâma Hatîb-i sâmî - Dedi târîhini "beytü's-salavât" 970 yazıyordu.

Koca Ragıp Kütüphanesi'nin karşı istikametinde yapılan Harikzedegân Apartmanları'nın arka tarafında bir zamanlar bulunan Çukurçeşme Hamamı'nın üst tarafındaki Hakim Çelebi Tekkesi'nin baba-oğul iki Nakşî şeyhi, Şeyh Abdurrahman Efendi (Şeyhzâde) (ö.1162) ve oğlu Şeyh Mehmed Emin Efendi (ö.1167), Hurrem Çavuş

Camii haziresinde gömülüdür. Her ikisi de Ayasofya Camii kürsü şeyhiliğinde bulundular. Şeyhzâde Şeyh Abdurrahman Efendi'nin diğer oğlu Abdurrahman Efendi (Küçük) ise Eyüp Taşlıburun Tekkesi'nin şeyhiydi. Şeyh Abdurrahman Efendi (Şeyhzâde)'nin "Çelebi Şeyh" denilen babası Hasan Dede de burada medfundur.

Keçeciler Hamamı

Keçeciler Caddesi'nden az ileride sola dönen ilk sokaktayız, Keçeci Çeşmesi Sokağı'ndayız. Keçeci Çeşmesi Sokağı'na girince sağda Keçeciler Hamamı'nın boş arsası ve duvar kalıntılarını görürüz.
(Mimar Sinan Mahallesi, 2092 parsel, 37 ada)

"Yekta Hamamı" da denilen bu yapı hakkında Revnakoğlu'nda şu kısa bilgi yer alır (174:340): "Keçeciler Hamamı: Hurrem Çavuş Câmi'-i şerîfinin ilerisindeki ilk sokağın içindeydi, Kırkçeşme'nin karşısına düşüyordu. Hem erkek hem kadınlar içindi. "Yekta Hamamı" da denilirdi." Bir diğer notunda burası için (174:361) "Keçeciler Hamamı, Sultan Beyazıt evkafındandır. H.1260'tan beri enkaz hâline gelmiştir, yeri boş arsadır" der.

Karagümrük'te yeri belirlenemeyen Hayreddin Paşa Hamamı vardı (174:341): "Eski kayıtlarda yeri Karagümrük - Der-kurb-i Gümrükhane diye gösterilmektedir. Paşanın oğlu Hasan Bey yaptırmış, fakat babasının ismini almıştır. Esasında Hayreddin Paşazâde Hamamı'dır, Sinan yapısıdır."

Keçeciler Hamamı kalıntısı (Belediye arşivinden)

Kemanî Recep

Debdebesiz şöhretlerden Kemanî Recep (Recep Taşdur) bu muhitte vücut bulmuştu.

Odeon ve Columbia plaklarına alınan çifte kirişle rast, hicaz, garip hicaz, hüzzam taksimleriyle hâlâ dinlenen bu eski zaman adamı hakkında yegâne yazı Revnakoğlu'nundur. Revnakoğlu, Zaman-Sabah Postası'nın 25 Şubat 1950 tarihli nüshasında dostu Kemanî Recep'in vefatı üzerine aşağıdaki yazıyı neşretti:

Bazı insanlar ve şahsiyetler vardır ki onların yalnız isimleri yahut bıraktığı izler ve eserler kendileri için birer fikir vermeye kâfidir. İşte geçenlerde dünya gözüyle zaten göremediği dünyasından öbür âleme birdenbire ve pek de mahremce göçüveren Kemanî Recep bu nevi müstesna değerlerden biriydi.

Sanat ve kıymet derecesini takdirden daima ve son derece âciz olduğum bu kasırga yaylı adamı dinlerken Cenap'ı hatırladım. O derdi ki "Küheylân olabilmek için küheylân tayı doğmak şarttır." Evet mutlaka inanmak ve kabul etmek lâzımdır ki bu hakikaten böyledir. Artist mektepten değil, hilkatten ve ezelden yetişir. Bundan dolayıdır ki sanatkâr yaratılamayan sanatkâr olamaz. Vücudunun hamuru daha hilkat tezgâhında yoğrulurken içine sanat mayası katılmadıysa sonradan onu akademi maması ile beslemeye çalışmak boşuna emektir, zira asıl olan istidattır. O isterse konservatuara muhtaç olmadan kahve ocağından da yetişir, yalnız bu cevherin usta bir kuyumcu eline düşmesi şarttır ki kısır ve bodur kalmasın, yoksa istidatsız artist veren bir konservatuar yeryüzünde kurulmamıştır ve kurulamaz.

İşte bu şekilde kendi kendinin üstat ve şakirdi olan Âmâ Recep, üzerinde hiçbir hocanın ilim ve talim hakkı bulunmayan, hiçbir ustanın emeği geçmeyen böyle ezelî bir konservatuara mensup bulunuyordu. Bileğindeki pırlanta yayın altın diploması ona fıtrat fakültesinden verilmiş, parmaklarından ve tellerinden dökülen sanat badesi ise kudret sakisinin elinden sunulmuştu. Bunun için ben ona "sanatkâr" diyemeyeceğim, harikadârdır. Zaten şu acıklı ve dokunaklı vesile ile ilâve etmeliyim ki şurada burada bilhassa son zamanlarda pek lüzumsuz ve haksız yere israf ve ibzal edilmekten gerçek manasını, medlûlünü çoktan kaybetmiş bulunan, hatta barlarda bayat baldır kiralayanlara bile çok defa cömertçe kullanılan bu etiketi Recep gibi kudret ve imtiyazına inandığım hakiki kıymet sahipleri hakkında kullanamam.

Kırk seneden fazla bir zamandan beri İstanbul, Recep'i dinliyor ve seviyordu hem de artan bir meclûbiyetle. Recep bunu görür gibi duyduğu ve bildiği için çalarken daima kendinden geçerdi. Kemanda bilmediğimiz sesler çıkarır, bir perde üzerinde yirmi otuz makam dolaşır, arkadaşlarının da söylediği gibi meselâ bir hicazda elli altı makam yapar, sesleri ısındıra ısındıra tekrar hicaza dönerdi. Hele o başını kemana dayayıp cezbeli dervişler gibi vurup vurup kaldırarak telller üzerinde bir bora hışmıyla dolaşması, elinde harp eder gibi

kullandığı yayı ile gönüllere pırlanta sesler ve nağmeler serperken onun bu görülmeye değer hâli bir sanat ve maharet tezahürü olmaktan çıkar vecd ü istiğrak içinde yapılan sanki bir ibadet hâlini alırdı. Necati Tokyay, Kemani Haydar (büyük) gibi piyasanın üstünde dolaşan, sazını yenmiş şöhretler bile sık sık onu ziyarete ve dinlemeye gelirlerdi. Recep'in yayı insanı coşturur ve ağlatırdı da.

Askerî Müze'nin eski mehter teşkilâtında uzun müddet çalışmış, Kavuklu Ali Bey merhumun orta oyunlarında son günlere kadar zurnasıyla bütün taklitleri idare etmiş, merhum bestekâr Kâzım Bey'den de yıllarca musiki terbiyesi görmek suretiyle bu işleri gayet iyi kavramış bulunan eski dostum Zurnazen Sami Kokşa diyor ki:

- Doğduk, büyüdük, bu işin içindeyiz, Recep gibi keman görmedik. Dünya yüzüne gelmez böylesi! Radyoda çalanların çoğunu çelik gibi telin üstünde oynatırdı. Ne yapsın ki görmüyordu. Bayan okuyucular yanlarında götürmezlerdi biçareyi. Onurlarına dokunurmuş! Nasıl bir adamdı? Biz de hayret ederdik. Her sabah pencereyi açar, sabah salâlarını dinler, hemen kemanı alırdı, kendisine yarenlik olsun diye mahsus burgusu, ipi, sapı hatta üstünde tamam teli olmayan bir keman bulur getirirdik. Arkadaşlara sorardık: "Çalınır mı?" "Çalınmaz!" Recep o tahta parçasını eline aldı mı bülbül ederdi. Duygusu ve çalışı Allah vergisi idi, başka şey değil. Necati sık sık ziyaretine gelir, "Bana Tokyay diyorlar, ama kemanın kralı sensin. Bu sesleri nereden çıkarıyorsun? Recep, deli olacağım geliyor!" diye kafasını yere vururdu.

Recep'in kemana nasıl başladığını öğrendiğimiz zaman görüyoruz ki o hakikaten müstesna yaratılmıştır. Allah elinin özenerek yetiştirdiği bir insandır.

Âmâ Recep (Kemanî Recep)

1907-08 sıralarında, yani 1902 doğumlu olduğuna göre 5-6 yaşlarında bir çocuk iken evvelâ çığırtma ile işe başlamış, fakat o sırada ablası Nazlı'ya keman meşkine gelen Âmâ Andon'u dinledikten sonra çığırtmayı bir tarafa bırakıp

- Baba demiş, bana keman al, ben keman öğreneceğim.

Ablasından üç ay sonra başladığı hâlde onu geçmiş ve hatta Andon Usta'nın teklif ve ısrarı ile o günden sonra hemşiresinin keman derslerini kendi vermiş: "Bellidir ziver-i efser olacak cevher- sâf"

Ne yazıktır ki bu yetişmez adamın Odeon ve Columbia plaklarına alınan çifte kirişle rast, hicaz, garip hicaz, hüzzam taksimleri ve hafızalarda yaşayan insanlık ve efendilik hatırasından başka bugün elimizde mevcut daha mühim bir eseri yoktur.

Âmâ Recep (Kemanî Recep)

Ruhu ve terbiyesi itibarıyla dünyanın en efendi insanlarından biriydi. Şöhret ve kudret onu aslâ şımartmamış, fazla olarak tevazuunu arttırmıştı. Hatta bu yüzden biraz da israf ve istismar edilen Recep Taşdur, utanarak ve içimiz yanarak öğreniyoruz ki kendisini getirip götüren babası İsmail Efendi'nin arkasından pek kısa bir zaman sonra kandil gecesi ile yılbaşının birleştiği 31 Aralık 1949 cumartesi günü akşamı bu âlemden habersizce göç etmiş, Topkapı dışında bir kabrin içine girip saklanmıştır.

Recep'in yayına vurgun, kendine mahsus eşsiz ve mümtaz saz sanatına da hayran ve takdirkâr bir insan olmam itibarıyla vefatını duyamadığıma, cenazesinde bulunamadığıma yanıyorum. Fakat meslektaşlarından hemen hiçkimsenin iştirak etmediği kırk mevlidinde bulunmuş olduğuma da o kadar çok üzüldüm, zira genç mevlidcilerin ön safında gelen değerli talebemden Hırka-i şerîfli Zekiyyüddin Sesli'nin o fevkalâde parlak, yüksek, güzel, emsalsiz sesiyle ve her zamanki aşk ile okuduğu mevlid-i şerîfi dinleyenler kırk kişi bile değildik. İhmalin en acısı, bir insanın ölümünden sonra gösterilen alâkasızlıktır, ne yazık!

Arkada bıraktığı bakılmaya muhtaç dört küçük çocuğu ile ailesi ve hemşiresi kadar onun sanatına âşık, kudretine hayran olanları da taziyete muhtaç buluyorum.

Hoca Hayreddin Mescidi

Keçeciler Caddesi'nden Arpa Emini Köprüsü Sokağı'na dönerken sağdan Türkmen Sokağı'na giriyoruz. Etrafı apartmanlarla çevrili sokağın ortasındaki alanda Hoca Hayreddin Mescidi vardı.
(Karagümrük Mahallesi, 2487 ada, 1 parsel)

Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından Câzim b. İsa'nın bugün büsbütün izleri silinmiş olan yaptırdığı bu camiinin "Eski Odalar" denilen yeri eskiden "Müte'ehhilîn Odaları" diye bilinirdi. Bani Câzim Efendi 1546'da vefat etmiş, Aksaray'da Kemal Paşa Camii'nin haziresine gömülmüştür. Hoca Hayreddin Camii'nin bir diğer adı Sıra Odalar Camii'ydi (174:428):

> Yenibahçe'ye giderken sağda, Zeynelağa Sokağı'ndan sonra gelen Eski Odalar, şimdiki Türkmen Sokağı'nın orta yerinde ahşap, küçük bir mescid-i şerîf vardı; adı Hoca Hayreddin'dir, mahallesi de vardı, fakat son kadastro teşkilâtında bu mahalle Neslişah'a kalboldu ve câmi'-i şerîf aynı tarihlerde Evkaf tarafından yıktırıldı. Temellerinden bir kısım taşlar hâlâ görülmektedir, yerle beraberdir.

İstanbul'da "Hoca Hayreddin" adını taşıyan bir başka cami, Fatih'in hocalarından Hoca Hayreddin'in Mesih Mehmet Paşa Camii karşısında Koyun Baba'da bulunan camisiydi.

Merdivenli Cami

Keçeciler Caddesi'nden Sofalı Çeşme Caddesi'ne geçiyoruz. Biraz ileride bu caddeden Zeynelağa Sokağı'na girerken köşede 20 numaralı apartmanın önünde duruyoruz. Bu binanın olduğu yerde Merdivenli Cami vardı. (Karagümrük Mahallesi, 2712 ada, 20 parsel)

Revnakoğlu, Merdivenli Camii'nin diğer adının Muabbir Çelebi Cami olduğunu kaydeder ve aşağıdaki bilgileri verir (174:356,427):

> Merdivenli Mescit, Sofalı Çeşme Caddesi üzerinde, Keçecipiri Mahallesi'nde, Zeynelağa Sokağı'nın başındadır. Merdivenle çıkılır taş bir mescitti. Bir asra yakın bir zamandan beri boş arsa hâlindedir. Zeynelağa Sokağı'nın Sofalı Çeşme Caddesi'ne bakan köşede geniş yüzlü kesme taştan pek güzel ve sağlam şekilde örülmüş minarenin şimdi yalnız kürsüsü kalmıştır. Câmi'-i şerîfin en son imamlığında bulunan ve Tatlıkuyu'da oturan Arap İmam, çevresinde bu isimle şöhret yapmıştı, mesleğin eskilerindendi. Bir Merdivenli Mescit de Rıza Paşa Yokuşu'ndan çıkarken sağdadır.
>
> Zeynelağa Sokağı'nın başındaki câmi'-i şerîfin aslen adı Muabbir Çelebi'dir. İki asra yakın bir zamandan beri yıkıktır. Zeynelağa civarın maruf kimselerinden olması münasebetiyle 1290 tarihinde kendi namı bu sokağa verilmiştir. Zeynel Ağa'nın haremi Hatun, Keçecipiri Câmi'-i şerîfinin iki şem'lerini vakfetmiştir, hâlen mihrap önünde durur.
>
> Yanındaki İmam Sokağı'na isim bırakan zat da Keçecipiri Câmi'-i şerîfinin imamı olan Sahaf Hasan Efendi'dir ki 1282'de İstanbul'daki şiddetli kolerada vefat etmiş, yerine Drama dersiamlarından Dervişoğulları'ndan Dramalı Hacı Hafız Mehmed Efendi tayin edilmiş ve 21 sene bu hizmette kaldıktan sonra 27 Şevval 1303 senesinde 48 yaşında göçmüştü. Edirnekapı haricinde Halebî merhumun tarlasında yatmaktadır, taşı vardır.

Yakup Kethüda Çeşmesi

Zeynelağa Sokağı'ndan çıkıp tekrar Sofalı Çeşme Caddesi'nde ilerliyoruz, biraz ilerde sağdaki kahvenin önünde, Gül Dede Sokağı'na dönmeden Yakup Kethüda Çeşmesi'ni görüyoruz. (Hırka-i şerîf Mahallesi, 1614 ada, 50 parsel)

Eski Helvacı, yeni Sofalı Çeşme Caddesi'ndeki büyükçe çeşmenin diğer adı Sofalı Çeşme'dir. Cadde de adını H.993'te (1585-86) yaptırılmış bu çeşmeden alır. Kitabesinde "Düstûr-ı ekrem-i şâh a'nî Mesîh Paşa - Dünyâyı kıldı ihyâ ol lutf ile revân-bahş - Ya'kûb Kethudâsı yaptı bu çeşmesârı - Târîh dedi Sâ'î "ey âb-ı pâk-i cân-bahş" yazar (174:427):

> Sofalı Çeşme Caddesi'ndeki büyükçe çeşmenin adı "Sofalıçeşme"dir. Üstünde evvelce sofa bulunmasından dolayıdır. Üstü örtülüydü. Yaz geceleri burada toplanılır, sohbet edilirdi. Bazen de cemaatle namaz kılınırdı, namazgâh hâlindeydi.

Bu çeşme Sofalı Çeşme Caddesi'nin üzerinde bulunurken, kahvenin bitişiğine nakledilmiştir. Revnakoğlu'nun tasvir ettiği üstü sofalı hâlinin izleri, Neslişah'ta Kuru Çınar Sokak'ta yine Hicrî 993 tarihli, tarih mısraı aynı ve kitabe metni de Sâ'î'ye ait olan Yakup Kethüda Çeşmesi - Çınarlı Çeşme'den tesbit edilebilir.

Yakup Kethüda Çeşmesi (Encümen arşivinden)

Yakup Kethüda Çeşmesi taşınmadan önce 1946'da (Encümen arşivinden)

Çınarlı Çeşme - Çınar Çeşme

Çınarlı Çeşme - Çınar Çeşme (Karagümrük Mahallesi, 2489 parsel, 26 ada)

Şimdi adı Çınarlı Bostan Sokağı olan eski Çınar Çeşmesi Sokağı'ndan Kuru Çınar Sokağı'na dönüşün kesiştiği yerdedir. Revnakoğlu, peyzajı, vaziyeti hemen hiç değimeyen bu çeşmeye ait notunda (174:362) "Neslişah Mahallesi, Çınar Çeşmesi Caddesi'nde Çınar Çeşmesi H.993, Ressam Ahmed Hamdi Bey merhumun tablolarının birinde aynen tersim olunmuştur. Hâlen Baki Bey'in evinin önündedir" bilgisine yer verir.

Çeşme, H.993 M.1585-86'da Mesih Paşa'nın kethüdası Yakup Kethüda tarafından yaptırıldı. Kitabesinde şunları okuyoruz:

Düstûr-ı a'zam-ı şâh a'nî Mesih Paşa
Dünyâyı kıldı ihyâ ol lutf ile revân-bahş
Ya'kûb Kethüdâsı yaptı bu çeşme-sârı
Oldu bu mâ-i cârî dünyâya her zaman bahş
Kıldı binâsın itmâm hayr ile koydu bir nâm
Târîh dedi Sâ'î ey âb-ı pâk-i cân-bahş, 993

Çınarlı Çeşme - Çınar Çeşmesi

Encümen arşivinde bu çeşme için tutulan notlarda şunlar yazar:

Mesih Paşa kethüdası Yakup Ağa'nın 993 Hicrî, 1585 Milâdî senesinde yaptırdığı bir eserdir. Bina köşe başında iki cepheli olup üzerinde ahşap bir daire vardır. Çeşme cephesinin biri sağa olup üzerinde yalnız bir hazne kapısı vardır, diğer cephesi yalak ve musluktur. Bu sokağa ismini veren muazzam çınar ağacı, çeşmenin önünde ve dört metre ileridedir. Asırlar yaşayan bu çınarın yeşil dalları sokağı ve çeşmeyi gölgesi altında tutar. Çeşmenin üzerindeki ahşap bina sonradan tamir ve tebdil suretiyle yeni zamana intikal etmiştir. Çeşme kitabesi Sâ'î'nindir. Sâ'î, Mimar Sinan'ın hususî dostlarından bir zat olup *Tezkiretü'l-Bünyân*'ı yazan zattır...

Çınarlı Çeşme - Çınar Çeşmesi
(Encümen arşivinden)

İstanbul'da Geçen Yüzyılda Tarih Düşürme Sanatının Ustaları

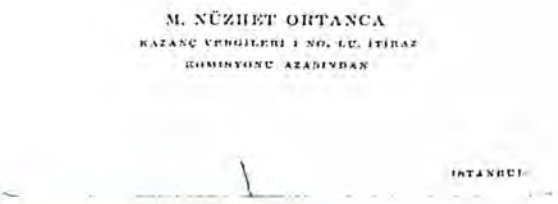
Cumhuriyetle beraber inşa edilen mekânlara tarih düşürme kültürü yerini şahısların daha ziyade vefatlarına düşürülen manzum tarihlere bırakmıştı. Tahsil devresini Osmanlı'da tamamlamış kalemlerde Arap harflerinin kullanımı yazdıkları metinlerde hep sürdü gitti. Bu nesil devrini tamamladığında da Arap harfleri tarih düşürme sanatıyla beraber varlığını devam ettirdi, ancak eski şiir muhitinde yetişmemiş, eski şiirin ve kültürün içinde büyümemiş kalemlerden dökülen yeni tarih manzumeleri çok defa zevksizlik numuneleri olarak mütalaa edilebilir.

İki devri idrak etmiş birçok şair tarih düşürücülüğünde isim yaptı. Bunlar arasında İstanbul'un eski muhitleri Fatih, Üsküdar ve Eyüp'te ömürleri geçen üç şahsiyete Revnakoğlu dosyalarından temas etmek istiyorum: Fatih'ten Mehmed Nüzhet Ortanca, Eyüp'ten Mustafa Rüşdü Üstek, Üsküdar'dan Hayrullah Taceddin Yalım. Tarihler umumiyetle vefat, doğum, izdivaç, posta geçme, hilâfet gibi merasimlere dairdi.

Not: Tarih düşürme ustalarından Bahâî Efendi'ye birinci ciltte "İstanbul'un Mesnevîhânları" başlıklı okuma parçasında yer verildi.

Mehmed Nüzhet Ortanca (232:332)

M. NÜZHET ORTANCA
KAZANÇ VERGİLERİ 1 NO. LU İTİRAZ
KOMİSYONU AZASINDAN

İSTANBUL

Mehmed Nüzhet Ortanca

Mehmed Nüzhet Ortanca (231:153), ilmiyeye mensup bir aileden, Bolavîzade Hacı Nesip Bey'in ortanca oğlu olarak 1874'te İstanbul'da doğdu. Babası İşkodra'da uzun zaman merkez mollasıydı; Karaağaç Bektaşî şeyhi Hasip Baba'dan nasip almış, inkılâbın başlarında Erzurum bidayet mahkemesi reisliğinde bulunmuştu. Kadı olan babasıyla (daha sonra istinaf mahkemesi reisi) İşkodra ve Erzurum'a gitti. İstanbul'da Nakşıdil Vâlide Sultan Mektebi'nde ve Darüttalim adlı hususî bir mektepte Hacı İbrahim Efendi'den ders aldı. Saraçhane'deki Amcazade Hüseyin Paşa İbtidaî Mektebi'ne de devam etti.

Mehmed Nüzhet, memuriyete düyûn-ı umûmiyede başladı, orada pul müdürlüğüne kadar yükseldi; bu vazifesinde on beş yıl kadar bulundu, bir taraftan da Abdülhamid'in

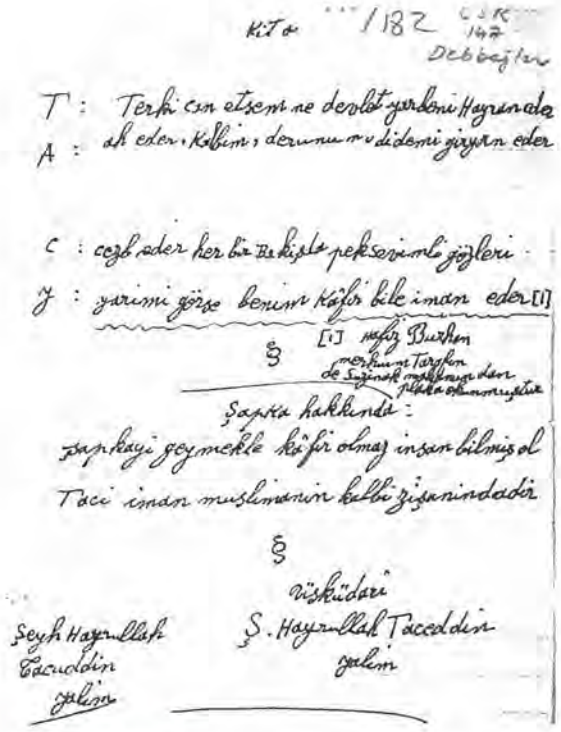

Mehmed Nüzhet Ortanca'nın manzum tarihleri (232:88)

düşüşünden sonra kapanmak vaziyetine gelmiş olan Tercüman-ı Hakikat'in idaresini ele alıp yegâne akşam gazetesi olarak cihan harbine kadar bu gazeteyi çıkardı. Pulculuk tarihimizin mühim siması olan Mehmed Nüzhet, daha sonra damga matbaası müdürlüğüne yükselmiş, Avrupa'da bastırılan posta pullarının klişelerini yaptırtarak yerli üretime geçilmesini sağlamıştı. İstanbul belediyesi seçimlerinde Beyazıt azası olarak şehrin meselelerine eğilmiş, 1932'de kendi arzusuyla memuriyetten emekliye ayrılmıştı.

İlk yazısı Asâr-ı Edebiyye'de 1887'de yayımlanan Arapça bir beytin tercümesidir. Bir divan hacminde basılmamış şiirleri vardı. 1928'de bastırdığı *Akvâl-i Sâib* ile Sâib-i Tebrîzî'nin hikmetli manzumelerini nazmen tercümesidir. Kelîmî-i Hemedânî'den de beş yüz kadar beyit tercüme etti. Arapça *Târîh-i Enbiyâ*'sı basılamadı. Servet-i Fünûn, Sabah, Tercüman ve Donanma mecmualarında nesir ve manzumeler yayımladı. 1874'te Fatih Çırçır'da Haraççı Muhyiddin Mahallesi'nde doğan Nüzhet, Şehzadebaşı'nda Fevziye Caddesi, 10 numaralı kârgir evinde ömrünü tamamladı.

Ağırbaşlı şiirleri yanında hezeliyat vadisinde de şiirleri olan Nüzhet'in tarih manzumeleri Revnakoğlu dosyalarındadır. Mâni'zâde Hacı Hafız Edhem Efendi, Meddah Tahsin Baba, Mehmet Akif Ersoy, Nesîb Bey, Hafız Kemal, Abidin Daver, Hakkı Tarık Us, Küçük Hamdi Efendi ve Muallim Cevdet vefatlarına düşürdüklerinden bazılarıdır. Revnakoğlu, Ortanca'nın tarihleri için "Nüzhet Bey'in vücuda getirdiği tarih ve mersiyelerin çoğunda berâat-i istihlâl, cem'-i azdâd ve mürâat-ı nazîre (iştikak sanatı) gibi inceliklere dair pek muvaffakiyetli mazmunlar daima görülür" diyordu.

Hayrullah Taceddin Yalım'ın el yazısıyla (147:142)

Akif'e yazdığı 10 kıtalık vefat manzumesinde: "Mısır'da mu'tekifen sürdü hayât - Şimdi firdevste olsun Akif - Bir gelir binde bu târîh-i memât - "İrtihâl etti bekâya Akif" (1350) demişti.

Hayrullah Taceddin Yalım

Üsküdar'ın en meşhur tarih düşürücüsü Hayrullah Taceddin Yalım'dı. 13 Temmuz 1883'te doğmuş, babasından sonra son şeyh olarak Üsküdar'da Rifâî Debbağlar Tekkesi'nde posta geçmişti (190:365...):

Üsküdar'da Atpazarı taraflarında Selimpaşa Yokuşu'nda Rifâ'iyye tarikatından Debbağlar yahut ayin gününün ismiyle Çarşamba Tekkesi'nin son postnişini Küçük Tevfik Efendizâde Hayrullah Taceddin Bey (Yalım) merhum, Üsküdar ve çevresinin çok iyi tanıdığı, büyük saygı gösterdiği, pek sevimli, sempatik değerli bir insandı. O çevrenin mekteplerinde yıllarca muallimlik etmiş, yazdığı kitapları memleket gençlerine bizzat okutmuştu. Üsküdarlı eski aile çocuklarının mühim bir kısmı onun tedris ve tefviz rahlesinde yetişmişlerdi, bu sebeple kendisine "Hoca Baba", "Şeyh Baba", "Hoca Şeyh" derlerdi. Hoca Şeyh'in talebesinden bulunmak, Üsküdarlı gençler ve aydınlar için ayrı bir şeref ve iftihar vesilesiydi.

Şeyh Hayrullah Bey edip, şair, âlim, müellif ve musikişinastı; bilhassa klasik tekke musikisinde ihtisas sahibiydi. Üsküdar'da Hazret-i Hüdâî Hankahı gibi koca bir asitanede (pîr evinde) nice yıllar zakirbaşılık etmişti. Tarih, tasavvuf ve edebiyata dair malûmat ve hatıratı herkesin istifade edebileceği bir zenginlikte idi, ne sorulursa hemen hemen cevap verirdi. Her mecliste aranılan, sohbetleri, arifane nükteleri, enfiye tiryakiliği, eski İstanbul efendiliğinin en kibar örneği olan, terbiye ve nezaketi, o çelebi hâlleri bir başka âlemdi. Hele iltifatlar yağdıran beşûş çehresi, dostlarını karşılarken yerden alıp verdiği kandilli temennaları Şeyh Hayrullah'ın göze çarpan başlıca hususiyetlerindendi.

Kökten doğma, büyüme tekke çocuğu, soydan Üsküdarlı olduğu için bütün tahsilini Üsküdar'da yapmıştı. Zamanında değerli insanlar yetiştiren Ravza-i Terakki Mektebi'nde okudu, sonra da buraya muallim geldi ve kendi kitabı olan *Ahlâk Dersleri*'ni bu mektepte kendisi okuttu.

Hayrullah Bey nükte ve zarafet adamı olduğu için eski temaşa hayatımızla da meşgul olmuştu. Bu mevzuda bazı yayınlar ve tetkikler yayınlamış, bir de tulûat tiyatroları için piyes yazmıştı. Babası Şeyh Tevfik Şuâ'î Efendi'nin eski dervişlerinden ve Komik Abdi

Efendi'nin sahne arkadaşlarından Kambur Mehmed'in kavukluya çıktığı ortaoyununda yine bir defasında pek rica etmiş olmalarına dayanamayarak Dümbüllü İsmail Efendi ile karşı karşıya pişekâr oynadı.

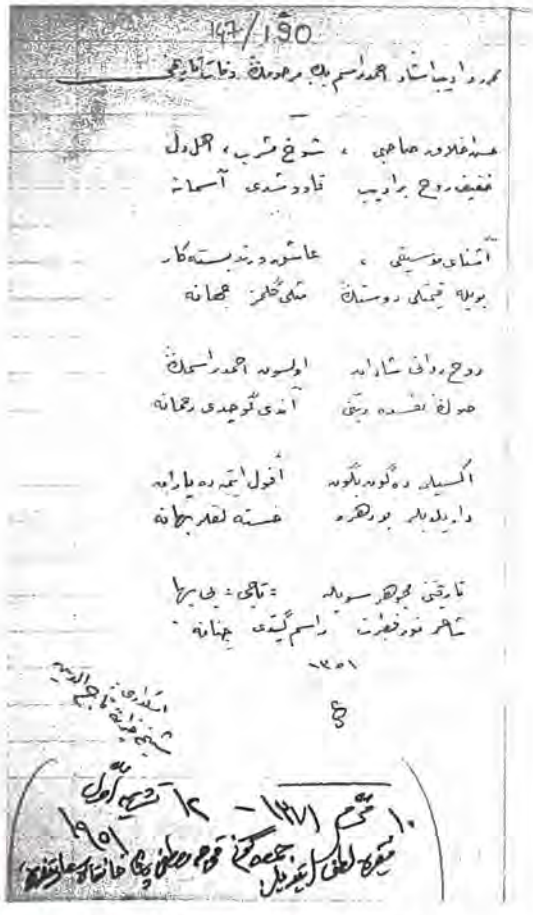
Eski edebiyatın lafız sanatlarını meydana getiren telmih, tevriye bakımından pek değerli olan ince cinasları, edibane açmazları ile ortalığı kırıp geçirmiş ve maruf sahne kurdu Dümbüllü'yü de hayret ve takdirler içinde coşturmuş ve biraz da şaşırtmıştı.

Rahmetli Hakkı Tarık hocamın pek büyük himmetleriyle tertip edip vücut verdiği Basın Hayatında 50 Yıl jübilesinin üçüncüsünde yani 30 Mayıs 1953'te İstanbul Üniversitesi konferans salonunda hayatları kutlanılan eski ve yaşlı kalem erbabı arasında Hayrullah Bey de vardı. Son derece mahviyetkâr olduğundan, kemâl-i edebinden o gün salona girmek istememişti. Rehberliğim, delâletim ve kendilerinden bu hususta bilhassa niyazım olmasaydı biliyorum ki döneceklerdi.

Son vazifesi olan Defterhane kuyûd-ı kadîme kaleminden eski usul maaşla emekliye çıktığından hayatı biraz sıkıntı içinde geçti, fakat o yine bunu belli etmek istemezdi. Cebinde on kuruş bulunmaz, neşesinden de durulmazdı.

İlim heyecanını, insanlık sevgisini son güne kadar kaybetmedi. Bol bol yazdı, çizdi, konuştu, okudu ve öğretti. Kendi eliyle bahariyeler yazıp anlayan dostlarına dağıtması senelik mutat zevklerindendi. Türk Tarih Kurumu Türk ve İslâm devri tekkelerini tetkik ve derleme kurulunda bulunduğum yıllarda Üsküdar tarafları için Ebü'l-Kavuk Hakkı Molla ve Şeyh Hayrullah Bey'den çok istifadeler etmiştik.

Hayrullah Taceddin Bey ileriyi gören uyanık bir insandı. İlk zamanlarda birçoklarının pek alışamadıkları kisve inkılâbını o hiç

Hayrullah Taceddin Yalım'ın Ahmed Rasim'in vefatı için yazdığı tarih manzumesi

yadırgamamıştı. Üstelik seve seve giyilmesini, benimsenmesini âdeta talim ve telkin ediyordu, cevher-i îmânın bezde, kumaşta değil, kalpte, gönülde olduğunu söylüyordu: "Şapkayı giymekle kâfir olmaz insân bilmiş ol - Tâc-ı irfân müslümânın kalb-i zî-şânındadır." Sene 1925, o tarihte hazret-i şeyhten başka hiçbir edip veya şair veya bir fikir adamı böyle bir söz söylemiş değildi, söyleyemezdi.

Tekkelerin sırlanması da onu telâşlandırmamıştı, "Arif olan elem çekmez!" diyordu ve üzülenleri şu yolda irşad ediyordu:

Balkan harbi sırasında Hayrullah Taceddin Yalım edebiyat muallimiyken (147:270)

"Tekkeler mesdûd diye ârif olan çekmez elem - Tekke-i iklîm-i lâhût her zamân meftûhtur"

"Bey" yerine "bay" denilmesi şeyh efendiyi âdeta sevindirmişti. Ne de hoşa gider şekilde anlatır: "Ben evvelâ bey idim sonra efendi oldum - Efendi, bey kalmadı şimdi bana bay dendi"

Aşağıda Hayrullah Bey'in Revnakoğlu'na 1953'te yazdığı mektupta Balkan harbi sırasında edebiyat muallimliği sırasında çekilmiş fotoğrafını gönderdiğini yazar:

Yakup Kethüda Çeşmesi'ni geçer geçmez sağa dönen Gül Dede Sokağı'nın içinde hemen solda Gül Dede'nin mezarındayız. (Karagümrük Mahallesi, 1613 parsel, 17 ada)

Gül Baba ve Gül Dede de denilen mezar çevre halkı tarafından ziyaret ve teberrük olunur. Etrafı duvarla çevrili yatırın Halvetî tâçlı, talik hatlı mezar taşında: "Hâzâ kabrü Gül Baba hazretleri. Bu türbenin bânî-i sânîsi Sancakdar Dellâlbaşı el-Hâc Osman Ağa hayratıdır. 27 Şaban 1195" yazar. Revnakoğlu'nda bu yatır şöyle geçer (226:161):

Gül Baba - Gül Dede (Karagümrük'te): Acıçeşme, eski Helvacı, yeni Sofalı Çeşme Caddesi'nde Gül Dede Sokağı'nın içindedir. H.1195 Şabanında Sancakdar Dellâlbaşı Hacı Osman Ağa tarafından tamir edildiği taşında yazılıdır.

İstanbul'da başka bir Gül Baba mezarı daha bulunur: Küçükmustafapaşa'da Gül Camii içinde, mihrabın sağındaki ufak kapıdan girildiğinde basamaklardan çıkılan odadaki mezarın sahibi Gül Baba. Mezarın bir kısmı duvara uzandığı için Gül Baba'nın çok uzun boylu olduğuna itikat edilirdi. Medfun şahsiyetin mum gibi sararmış kefen içinde bozulmamış cesedi zaman zaman caminin hizmetlileri tarafından ziyaretçilere gösteriliyormuş. Artık bu sahibinin mahiyeti meçhul kabir ziyaret edilmiyor.

Diğer Gül Baba, Beyoğlu'nda Galatasaray Lisesi'nin arka yamacında bulunan yatırın sahibidir. Rivayete göre, II. Beyazıt o civarda çıktığı bir avda karşılaştığı bu erene bir arzusu olup olmadığını sormuş, o da şimdi lisenin bulunduğu yeri göstererek burada bir mektebin yapılmasını istemişti.

Revnakoğlu'nun İstanbul'u

YEDİNCİ GÜZERGÂH

Bu güzergâh, Koyun Baba Parkı'ndan başlar, Sarıgüzel Caddesi, Fevzi Paşa Caddesi, Akdeniz Caddesi, Balipaşa Caddesi ve Halıcılar Caddesi'ni içine alır.

Güzergah üzerindeki mekanları, başlıkların altında verilen **Mahalle, ada ve parsel** bilgilerini Fatih Belediyesi coğrafi bilgi sistemleri web sayfasında ilgili bölüme girerek harita üzerindeki yerini tespit edebilirsiniz.
https://gis.fatih.bel.tr/webgis/

Koyun Baba - Sabire Sultan - Enver Bey

Koyun Baba Parkı'nı soluna alan Sarıgüzel Caddesi'ne iniyoruz. Solda parkın yola bakan cephesindeki mermer kitabede "Koyun Baba - Sabire Sultan" yazısıyla karşılaşıyoruz.

Fatih devrinde vefat eden hemen her müslüman, İstanbul'un dinî hayatında manevî şahsiyetlere dönüşür, bunlardan bazen de maddî ve manevî şifa umulurdu, Koyun Baba bunlardandı. Bu türbenin etrafında yaramaz çocuklar ve arabaya koşulamayan azgın atlar getirilip dolaştırılır, sonunda bunların koyun gibi halim selim olduğuna inanılırdı.

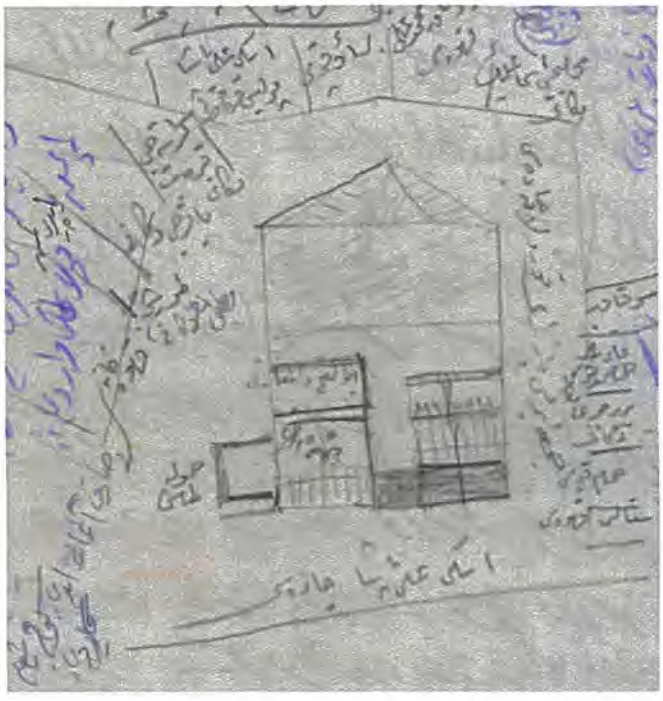
Koyun Baba'nın mezarı daha önce dört köşeli ahşap bir türbe içindeydi, 1918'de türbe yandı. Babanın türbesinin ayakta olduğu zamanlarda sandukası önünde talik yazılı camlı bir levhada (174:375) "Ebü'l-Feth ve'l-megâzî Sultan Mehmed Han hazretlerinin koyuncubaşısı merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Koyun Baba hazretlerinin merkad-i şerîfleridir. Rûhıyıçun el-fâtiha. Sene H. 857" [1453] yazıyordu.

Yanında gömülü Sabire Sultan ya da Sabire Hatun ise 19.yy'da yaşamış meczup kadınlardandı (174:374):

> Sabire Hanım, meczûbe-i meşhûreden olup Sultan Mecid devrine yetişmiş, Eski Ali Paşa Câmi'-i şerîfinin mihrabı önünde, eski ismiyle Çengiler Sokağı'nın başında ufak bir evi varmış. Sultan Mecid bu hatunun mazinneden bulunduğunu duymuş, buna yağlı boyalı evinin yerine üç katlı bir ev yap-

Mesih Mehmed Paşa Camii'nin sağ tarafındaki alan, Koyun Baba Türbesi ve parkının bulunduğu yangın arsasıydı

Koyun Baba ve Sabire Sultan'ın türbesi yıkılmadan önce Revnakoğlu tarafından yapılan çizimi (174:375)

tırarak ihsan etmiştir. Bu evi her sene Ramazân-ı şerîfte Hırka-i şerîfe selâmlık yaptığı zamanda camları baştan aşağıya kırılmış, harabeye dönmüş olarak görüp müteessir olup derhâl tamir ettirirmiş. Ve bu hatun da Koyun Baba Türbesi'ne gider, çoluk çocuk peşine düşermiş, "Kocacığım, kocacığım!" diye ağlarmış. Çocuklar da buna bittabi takılırlarmış. Sultan Hamîd'in tahta çıktığı ilk senelerde gayetle ihtiyar olduğu hâlde vefat eylemiş ve Sultan Hamîd'in rüyasıyla vefatı haber alınmış, irâde-i seniyye iktiran ederek "Kocacığım, kocacığım!" diye sık sık ziyaretinde bulunduğu Koyun Baba Türbesi yanına defnine bir merâsim-i mahsûsa ile ahşap türbenin içine gömülmüştür.

Sabire Hanım'ın medfeni Koyun Baba'nın baş tarafına göre sağ yanına düşer.

Not: Buraya çok uzakta, Mevlânâkapı'da Revnakoğlu'nun bahsetmediği ve muhtemelen de görmediği bir mezar taşı, Sabire Sultan'la ilgilidir. Mevlânâkapı'da Gavsî Dede Tekkesi'nin haziresindeki mezar kitabesinde "Allah hayyün kable külle hayy – Hırka-i saâdet'te meşhûre Sabire Hanım'ın macuncusu, tarîk-i Kâdiriyye'den Şâmî Mehmed Said Efendi'nin rûhuna..." yazar.

Revnakoğlu dosyalarında eski harfli bir gazete parçasında şunlar yazıyordu (174:376): "Makbule Hanım yakalandı! Fatih'te Akşemsettin Mahallesi'nde Makbule Hanım isminde bir kadın başına yeşil bir örtü örterek erbâb-ı hâcâtın tazarruatını Koyun Baba namına kabule başlamış ve bu yüzden birçok adak ihsanlarını toplamıştır. Zabıta, Makbule Hanım'ı hey'et-i vekîle kararnamesine muhalif harekâtından dolayı derdest etmiştir."

Geçen asrın ortalarında etraf tekkelerde zakirlik yapan Hırka-i şerifli Enver Bey vardı, biraz meczupçaydı. Kendisinin Sabire Sultan'ın neslinden olduğunu ileri sürüyordu. Revnakoğlu yakından tanıdığı bu ilginç simayı dinlemiş, kendisine notlarında yer vermişti (283:194; 174:377-78):

> Enver Bey merhum (İsmail el-Enverî el-Mevlevî): Mecâzibden, kıyamî ve kuûdî zakirlerinden Enver Bey, İskenderun'dan emekliydi. Hırka-i şerîflidir. Bolahenk Nuri Bey'in çıraklarındandır, ondan pek çok şarkı geçmişti. Rivayete göre Koyun Baba'nın yanında yatan ve onun uzun zaman hizmetinde bu-

lunmuş olan Sabire Sultan'ın kızının oğludur. Tekkelerde zakirlik ederdi. Meczubane hâlleri vardı. Bilhassa Hüsrev Paşa Dergâhı'na çokça devam eylemiştir. Hafızası vaktiyle fasıllarla doluydu. Arada bir meczubane hâlleri olmakla beraber gayetle terbiyeli, vakur, güngörmüş bir kalem efendisi olarak yaşadı. Kuûdî zakirliği yapardı. Halkın diline geçen besteleri vardır, meşhur "kuş dili" şarkısı bunlardan biridir. Son zamanlarda Eski Ali Paşa Câmi'-i şerîfinin altındaki kulübesinde inzivaya çekilmişti. Takriben 1940'ta göç eyledi...

Bolahenk Nuri Bey'den , Hüsrev Paşa'da Arif Dede'nin kahvesinde meşk etmişti. Enver Bey bir fasıldan besteli ilâhîleri birbirine mezc ederek okumakta yekta idi. İdaresi zayıftı; mahfuzatı pek fazla idi. İlâhînin nerede atılacağını çok iyi bilirdi. Hafız Sami, Hacı Arif Bey'in uşşak şarkısı "Meyhâne mi bu bezm-i tarab-hâne-i Cem mi - Peymâne mi bu efser-i dârât-ı haşem mi"yi (usulü aksaktır), Salâhaddin Bey de "Safhası sadrın..."ı Enver Bey'den geçmişti."

Sabire Hanım'ın macuncusu Şâmî Mehmed Said Efendi

Revnakoğlu, Enver Bey'in tuhaf hâllerini, hezeyanlarını yine Enver Bey'in dilinden aktarır (174:377):

"Aslâ ve kat'â hiçbir şeyden haberim olmadığı ay gibi aşikâr ve güneş gibi ziyâdârdır. Eski Ali Paşa'da yatan Sabire Sultan büyük vâlidem olması hasebiyle Fatih Câmi'-i şerîfi karşısındaki ağaçlara talik edilen ilânlarda dahi Prens İsmail el-Enverî el-Mevlevî'ye devletli Zeynep Hanımefendi tarafından ihsan buyurulan emlâk, namımı tahrif ederek ve birtakım hud'a ve desiselerle başka kimselerin yedlerine geçip haklarında ikame eylediğim davalarla şûrâ-yı devlet-i tanzîmât dairesince verilen kararlar benim zilyedim olduğunu hükme bağlamış ve kaziyye-i mahkeme hâlini iktisap eylemiş olduğu hâlde mallarım yedime teslim edilmediğinden irâde-i seniyyeye iktiran eylemesi için hâlâ serîr-i hilâfet-i uzmâda revnak-bahşây-ı kübrâ velînî'met-i bî-minnetimiz padişahımız azametli, kudretli, satvetl, şevketli hakanımız Sultan Abdülhamid Hân-ı Sânî hazretlerine arz edilmiştir..." der dururdu ve sonunu hık hık diye keserdi ve herkesin yüzüne cevap bekler gibi garip garip bakar ve bunları fasılalı fasılalı gözleri kapalı [tekrar ederdi.]

Koyun Baba mezarının karşısında Eski Ali Paşa Hamamı vardı, eski haritalara göre hamam Sarıgüzel Caddesi'nde 133 ve 135 numaralı binaların bulunduğu yerdeydi. Fatih yangınında yanan hamam, "Sarıgüzel Hamamı" adıyla da biliniyordu. Akseki Camii bahsinde geçtiği gibi hamamın son sahibi Bahçıvan Arif Efendi Tekkesi şeyhi Arif Efendi'nin halifelerinden ve aynı zamanda Maliye hazinesi memûrîn kalemi hulefâsından olan Hacı Şevki Bey'di. Şevki Bey, Akseki Camii'ni yeniden yaptırmış, vefatında önündeki hazireye gömülmüştü.

Hacı İlyas Mescidi

Koyun Baba Parkı'nı geçip Sarıgüzel Caddesi'nde ilerlerken sağda Hacı İlyas Mescidi'ni görüyoruz.
(Akşemsettin Mahallesi, 2063 ada, 48 parsel)

Revnakoğlu sadece *Hadîka*'dan aktardığı bilgiyle bu camiye yer verir (174:375): "Koyun Baba Türbesi karşısında evvelce mevcut olup Fatih yangınında yanan Hacı İlyas Mescid-i şerîfi, *Hadîka* I, 87." Konyalı bu mescit büsbütün kaybolmadan son hâlini tesbit eden tek kalemdi (Konyalı, Belediye Yazmaları, B0033, s.210):

> Hacı İlyas Camii: Cami, medrese, mektep ve çeşmeden teşekkül eden bu mamure, Hırka-i şerîf civarında Mesih Mehmed Paşa Camii'nin kıble tarafına düşen ve şimdi dört duvarından başka bir şeyi kalmayan Ali Paşa Hamamı'nın Yenibahçe tarafında Hacı Üveys Mahallesi'ndeydi. Mabet, Marangoz Keşfi Efendi'nin birkaç sene evvel yaptığı 91 numaralı evinin sol tarafına rastlardı. Ben bu manzumeyi tetkik ederken (22 Şubat 1941 Cumartesi günü) mabedin çok sönük izleri vardı. Medrese ve mektep çoktan yok olmuştu. Mabedin önünde bulunan muhteşem çeşme yarısına kadar yıkılmıştı. Amele harıl harıl çeşmeyi yıkıyorlardı. Ben müdahale etmek istedim, fakat katil kazmaları menetmeye muktedir olamadım. Evkafa, müzelere, belediyeye başvurdum. Alâkadar müesseseler burada Sinan'ın bir eseri bulunduğunu bile bilmiyorlardı, hâlâ da bilemiyorlar. İşte Sinan'ın bu eseri de alâkadarların bilgisizliğinden kurban olup gitmiştir.
>
> Bu mamurenin banisi Hacı İlyas Efendi, mabedinin önünde gömülüydü. Bu hayırsever Türk'ün mezarı da kaybolmuştur. Matbu *Tezkiretü'l-Bünyân* ve *Tezkiretü'l-Ebniye*'lerde ve Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde bu mescit şöyle tesbit edilmiştir: "Ali Paşa Hamamı kurbünde Hacı İlyas Mescidi."
>
> Elimizde bir kitabe ve başka bir vesika bulunmadığı için bu manzumenin yapıldığı tarihi bilemiyoruz. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi bize şu kısa malûmatı vermektedir: "Banisi olan mezbûr, İlyas Mescidi civarında medfundur. Vakfından medrese ve mektep ve çeşme vardır. Mahallesi yoktur."

Bu satırlar yazılırken arsası üzerinde uzun zamandır yükselen bina yıkılmıştı, cami bir dernek tarafından ihya ediliyordu.

Çenezâde Tekkesi

Koyun Baba Parkı'nın ortasındaki Hırka-i şerîf Caddesi'nden Fevzi Paşa Caddesi'ne çıkınca solda 119 numaralı apartman ve apartmanın Fevzi Paşa Caddesi'ne bakan kaldırımlarının olduğu yerde Çenezâde Tekkesi vardı.

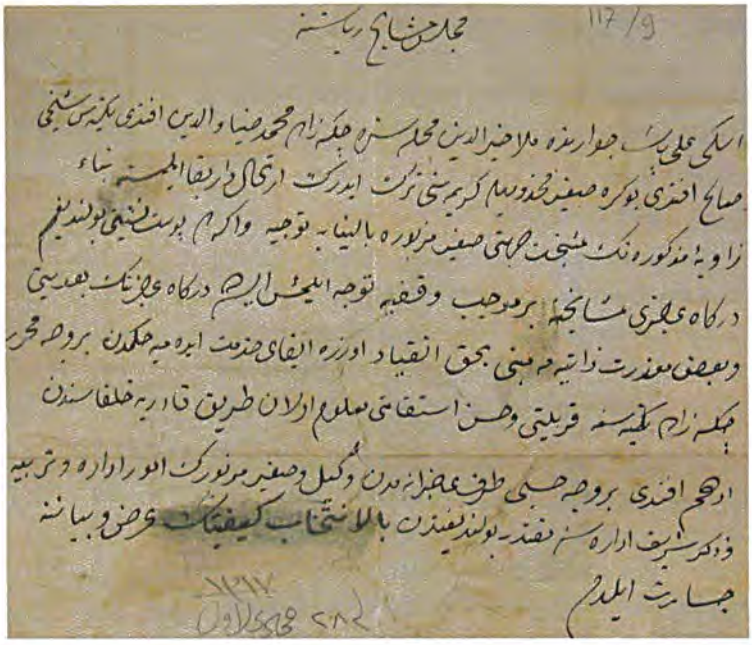
Bir adı "Mehmed Ziyaeddin Efendi Tekkesi" olan Çenezâde Tekkesi, Fındıkoğlu Sokağı'nda Fındıkoğlu Camii ile karşı karşıyaydı. Bir asırdan fazladır ne bu cami ne de tekke yerinde bulunuyor. Fındıkoğlu Camii de Hırka-i şerîf Caddesi'ne karıştı, yeri bu caddenin sağındaki 9 numaralı bina ile karşısındaki 6 numaralı binanın ortasıydı (117:268):

> Kâdiriyye'nin Âhiyye kolundandır, sonra Eşrefiyye olmuştur. H.1164 tarihli vakfiyesi vardır. Fatih - Emir Buhârî Türbesi civarında Hoca Hayreddin Mahallesi'nde Fındıkoğlu Sokağı'nda Fındıkoğlu Câmi'-i şerîfi ile karşı karşıyaydı. 1929'da Fevzi Paşa Cadddesi açılırken yola verildi. Şimdi câmi'-i şerîfin arsası üzerine apartman yapılmış, tekkenin bulunduğu yere de yaya kaldırımı döşenmiştir.
>
> Câmi'-i şerîfin geniş haziresinde yatan meşâhîr arasında Kadı Beyzâvî tefsirine haşiye yazan Şeyhzâde Mehmed Efendi'nin kabri, bakiyye-i izâmı taşı ile beraber Edirnekapı'daki Halebî merhumun mezarının yanına götürülmüştür.

Revnakoğlu (117:273) "Kapı karşı komşumuzu Halebî karşısına defnettiğimiz gün, 28 Mart 1948" notuyla, Şeyhzâde Muhaşşî Mehmed Efendi'nin buradan taşınan mezarını tesbit etmişti: "Edirnekapı dışında, Halebî'nin ön kısımlarında, caddeden görünebilecek bir yerde, tepesi sivrice tâca benzer ilmiye kavuklu, sülüs yazılı, mistarlı beyaz taş, numarası 1818: "Hû - Merhûm ve magfûr kutbu'l-ârifîn, sâhib-i tefsîr Şeyhzâde Muhaşşî Mehmed Efendi'nin rûhuna el-fâtiha, 951"

Tekkenin ilk şeyhi ve banisi, tekkeye adını veren Çenezâde Mehmed Ziyaeddin Efendi'ydi (ö. 1774). Hilâfetini Seyyid Nizam'ın soyundan gelen ve Altımermer'deki tekkesinin banisi bulunan Kâdirî şeyhi Sinek Halil Sabri Efendi'den (ö. 1749) alan ve tekkesinin karşısındaki Hoca Hayreddin Mescidi imamlığını yürüten Ziyaeddin Efendi, vakfiye kaydına nazaran bir süre bu mescidi tekke olarak kullanmış görünür (117:268): "Halebî ile hem-asr olduğu söylenilen ve ehl-i keşften bir zat olan Karamanlı Çenezâde Mehmed Ziyaeddin Efendi (b. Ahmed), Altımermer'de tekkesi bulunan Sinnî Halil Sabri Efendi'nin hulefâsından olup irtihali H.1188'dedir."

Revnakoğlu, Çenezâde Şeyh Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin dört halifesini tesbit eder (117:269): "Şeyh Seyyid Ahmed Efendi (evlâd-ı Arabdandır), Lokmagözzâde Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh Mehmed Emin Efendi, Şeyh Ebubekir Kiramüddin Âmidî (Diyarbakırlıdır)"

Kabakulak Tekkesi şeyhi Hakkı Efendi'nin Çenezâde Tekkesi vekâletini Edhem Efendi'ye devir talebi (117:275)

Tekkenin bundan sonraki tarihi şöyleydi (117:265-67):

Bu tekkeyi yaptıran ve ilk şeyhi bulunan Karamanlı Çenezâde Mehmed Ziyaeddin Efendi b. Ahmed'den sonra kardeşi Çenezâde Ahmed Efendi şeyh oldu. 5 Muharrem 1193 (21 Ocak 1779) tarihinde ölümüyle (türbededir) yerine Sultan Mahmud'un müneccimbaşısı Gürcü Şeyh Mehmed Fikri Efendi b. Seyyid Mehmed el-Kâdirî postnişin tayin edildi. (Bu Şeyh Mehmed Fikri, Zakirbaşı Hacı Ahmed Efendi'nin halifesidir, 1245 Recebinde (Ocak 1830) istihlâf edildi.)

Vefatıyla yerine büyük oğlu Şeyh Mehmed Salih Efendi posta geçti. Sadâret-i uzmâ evrak odası hulefâsından bulunan Mehmed Salih Efendi'nin tarikat hilâfeti babasından olmayıp Hekimoğlu Ali Paşa şeyhi ve Sünbül Efendi türbedarı Hamdi Efendi denilen meşhur Zakirbaşı Şeyh Mehmed Hamdullah Efendi'dendir, bundan dolayı Çenezâde Tekkesi Şeyh Salih Efendi'nin zamanında Eşrefiyye'den olmuştur. Salih Efendi'nin rehberi zamanın kudretli zakirbaşılarından Şeyh Aziz Efendi'dir (Kabakulak'ın Ali Bey'in babası)

Sekiz ay süren bir hastalıktan sonra 3 Cemaziyelevvel 1317'de (9 Eylül 1899) göçen Şeyh Mehmed Salih Efendi'den sonra şeyhlik makamı biricik oğlu Mehmed Fikri (Bozkır)a kaldı. Yaşı küçük olduğundan Kefevî şeyhi Bestekâr Hacı Edhem Efendi ile Kabakulak Tekkesi şeyhi İsmail Hakkı Efendi merhumlar kendisine vekâlet ettiler.

Fikri Efendi H.1330'da (M.1911-12) Kabakulak şeyhi Hakkı Efendi'den istihlâf olunup posta oturdu ve tekkelerin kapandığı tarihe kadar şeyhlik makamında bulundu. Hakikaten sulehâdan, halûk, halim, sükûtî, ehl-i hâl bir zattır. Daima makâm-ı hîçîde bulunur, edep ve terbiyesi, mübarek hâli herkesi utandırır, fakr-hâl içinde bulunduğu hâlde kendine göre keremi, sehâsı vardır, beş vaktine beş katan samimî âbidlerdendir. Herhangi bir toplantıda meşîhat-fürûşluk etmez, daima hizmet makamında bulunur. Fikret Efendi nerede olursa olsun ayakları mühürlü oturur, lâfa karışmaz, sorulduğu zaman da az söylerdi. H.1309 (M.1891-92) doğumlu idi.

Dergâhların sırlanmasından sonra Karagümrük Çarşı Camii'nde müezzinlik etti. Sonra ayrılarak civarın mektep kapılarında simit, karamela satmakla geçinmeye uğraştı. Sıkıntılı günlerinde bile şikâyeti yoktu, hâline daima şükrederdi; hizmet ve ibadette kusur etmemeye çalışırdı.

1961 Kasım ayı sonlarında biraz rahatsızlandı, zaten çok zayıf bir bünyesi vardı. Birkaç gün süren şiddetli bir gripten sonra 1 Aralık 1961 cuma günü akşamı yatsıya doğru yatsıya hazırlanırken kendisini huzûr-ı izzette buldu. Ertesi cumartesi günü ikindi namazına Karagümrük Çarşı Camii'ne getirildi. Namazı kılındıktan sonra Edirnekapı dışında Zülâlî Çeşmesi'nin arkasına sırlandı. Kabir numarası 382'dir, yeni harfli taşı var.

Not düşelim, Revnakoğlu tekkeler kapandıktan sonra şeyhlerin malî vaziyetine dair şu notları kaydeder (13:172):

Tekkelerin seddinden sonra yüzlerce tekke şeyhi içinde sanat ve memuriyeti ve bir yerden geliri olmayan otuz kişiye beş yüz kuruş maaş bağışlanmıştı. Umumî zamlarda yirmi lira oldu ve öylece kaldı. Son zamanlarda bu maaşı alanlar otuzdan beşe inmişti. En genci yetmiş yaşındaydı. Bir daha zam yapılmadı, ikramiye de verilmedi. Vefatlarına kadar muntazaman verilmiş olmakla beraber maaşın alınması ayın yirmi iki, yirmi üçünü bulurdu.

Tekkenin zakirleri (117:266):

Son zamanlarda zakirbaşı Kabakulak'ın Ali Bey idi. Yine Kabakulak Tekkesi'nin eski dervişlerinden Zakir Mustafa Dede merhum, Yenikapı Mevlevîhanesi'nden Şeyh Mustafa Zekâîzâde Hüseyin Şefik Dede de gelip zakirlik ederdi.

Meclis-i Meşâyih arşivinde tekkenin son dönemi velveleli seyreder:

Uzun bir süre Çenezâde'nin postnişini olan Salih Efendi, Babıali hulefâsındandır. Bir taraftan memuriyetiyle diğer taraftan tekke işiyle meşgul olan bu şeyh, mahalleli arasında ayyaş birisi olarak bilinir. Muhtemelen şeyhlik vazifesi istemeden üzerine kalan Salih Efendi, aleyhindeki şikâyetlere nazaran devlet dairesindeki arkadaşlarıyla akşamları Balat'ta işret meclislerinde bulunuyor, bu serbest halleri mahallesinde dedikodulara yol açıyordu. Mahallelice bu hususun bir mazbatayla Meclis-i Meşâyih'e iletilmesi üzerine, hakkında yapılan teftiş doğru çıkar. Meşihat bunun üzerine tekkenin büsbütün lağvını talep ederse de Meclis-i Meşâyih'te Muhyiddin Efendi müdahalesiyle bir vekil tayiniyle tekkenin hayatiyeti temin edilir.

Meclis-i Meşâyih, tekkeye Kadirî bir şeyh tayin etmesi gerekirken nizamı bozarak Nakşibendiyye'den Mahmud Efendi'yi atar. Mahmud Efendi'ye karşı yüksek sesli tepkiler gecikmez. Tekkeye gelir gelmez cebren tekkeye girip yerleşmesi, Salih'i tekkeden eşyalarıyla hemen tekkeye bitişik hemşirezadesinin hanesine taşıtması

ayıplanır, bu hâl aleyhindeki şikâyetlerde şeyhin vaziyeti için "kerhane basar" gibi ifadeler kullanılır; mütemadiyen tekke vakfiyesine atıfta bulunarak Kâdirî tekkesine Nakşî şeyh tayini tenkit edilir.

Kısa bir süre sonra Mahmud Efendi vefat eder.

Bu sefer Kâdiriyye'den Bağdadlı Mehmed Emin Efendi'ye muvakkaten vekâlet verilir. Bu sırada Salih Efendi evlenir. Onun daha önceki serbest hâlleri bekârlığına bağlanarak gerek Kâdirî şeyhleri gerekse Meşâyih reisi Muhyiddin Efendi'nin lehinde bulunmaları onun tekkeye avdetini zaman içinde temin edecekken aradan geçen beş altı yılın nihayetinde sarhoş bir hâlde akşam Balat'tan dönerken düşmanları tarafından jurnallenerek tutulunca, bilhassa Muhyiddin Efendi'nin Salih Efendi lehine yaptığı bütün müspet girişimler boşa gider. Salih Efendi, bir süre hasta yattıktan sonra 21 Cemaziyelevvel 1317'de (27 Eylül 1899) vefat ederek tekkesine defnedilir.

Salih Efendi vefat ettiğinde dul eşi Emine Hanım 26, oğlu Mehmed Fikri 6, kızı Züleyha 3 yaşındadır. Emine Hanım, Meclis-i Meşâyih'e bir arzuhâl sunarak vaziyetinden bahisle boş kalan postun oğlu Mehmed'e tescilini, vekâletin de eşinin vefatına tekaddüm eden sekiz ay boyunca hastalığı sırasında şeyhliği deruhte eden merhum Salih Efendi'nin dayısına verilmesini ister.

Evkaf Nezareti'nden talep edilen tekkenin vakfiyesinde, tekkenin şeyhliğinin vefat eden şeyhin müteselsilen çocuklarına, bu mümkün olmazsa şeyhin halifelerine intikalinin şart koşulmuş olduğu görülür. Ancak Çenezâde'de posta oturacak ne yetişkin bir çocuk ne de bir halife vardır. Mehmed Fikri'nin rüşdünü ispat edinceye kadar posta vekâlet edecek birinin bulunması gerekir. Vakfiyede bu husus da ön görülmüş, son olarak Altımermer'de Kâdirî tarikatinden Halil Efendi Asitanesi'nde (Sinek Şeyh Halil Efendi Tekkesi) en salih kişinin Çenezâde şeyhliğini yürütebileceği kaydı bulunmuştu.

Meclis-i Meşâyih'ce, Halil Efendi Asitanesi şeyhi Necmeddin Efendi davet edilerek Mehmed Fikri'nin şeyhlik edebilecek yaşa gelinceye kadar vekâleten bu makamı doldurması vakfiye mucebince kendisinden talep edilir.

Necmeddin Efendi, Meclis-i Meşâyih'e uhdesinde Halil Efendi Asitanesi şeyhliğinin bulunduğunu, iki tekkenin birbirine uzaklığı gibi birtakım mazeretler belirterek bir arzuhâl sunar, bu itibarla asaleten de vekâleten de Çenezâde'ye gelemeyeceğini, şeyhi bulunduğu tekkede bu vazifeye uygun bir kişinin de bulunmadığını söyleyerek özrünü beyan eder. Ancak arzuhâlin sonunda Edhem Efendi'nin Çenezâde Tekkesi yakınında ikamet ettiği ve Kâdirî hilâfeti ve ehliyeti olduğunu kaydederek onun vekâleten bu vazifeyi deruhte edebileceğini tavsiye sadedinde arz eder.

Hem Mehmed Fikri'nin talim ve terbiyesiyle meşgul olabileceğini hem de vekâleten Çenezâde'nin şeyhliğini üstlenebileceğini meşihate verdiği bir istidayla ifade eden Kâdirîyye'den İbrahim Edhem Efendi (d.1860-ö.1933) vaziyetini pekiştirir.

Edhem Efendi, Çenezâde'nin bulunduğu mahallede doğmuş, babası Kadı İsmail Hakkı ve Şeyhülislam Kara Halil Efendi'nin himayesinde yetişmiş, Bağdatlı Şeyh Muhammed Emin Efendi'den Kâdirî icazeti almış, sesi ve besteleriyle meşhur olmuş ve 1916-1925 arasında Kefevî Dergâhı'nın şeyhliğini de yürütmüş bir simadır.

Bu kararın hemen ardından Salih Efendi'nin eşi Emine Hanım, Meclis-i Meşâyih'e verdiği bir yazıyla Edhem Efendi'nin şeyhliğini kabul etmeyeceğini açıkça ifade eder.

Merhum Salih Efendi'nin dergâhın harem kısmında çocuklarıyla ikamet eden eşi Emine Hanım şiddetle muarız olduğu Edhem Efendi'ye tekke kapısını açmaz. Edhem Efendi vaziyeti Meclis-i Meşâyih'e intikal ettirir:

"Çenezâde Dergâhı şeyhi vekili İbrahim Edhem Efendi tarafından bi't-takdîm havâle buyurulan işbu arzuhâl ve merbût şehadetnâme müraat ve mütalaa olundu. Müstedî'-i mûmâileyh, dergâh-ı mezkûr şeyhi meşîhatine vekâleten ta'yîn kılınarak usûlen dergâh-ı mezkûre izâm olunmuş ise de şeyh-i müteveffânın zevcesi Emine Hanım bazı kimsenin eser-i teşvîki olarak dergâhın kapısını sedd ile muhâlefet etmekte olduğunu tebyîn edip bu da kat'â tecvîz olunamayacağından vekîl-i mûmâileyhin dergâhta ikametiyle eyyâm-ı mahsûsasında icrâ-yı âyîn-i tarîkat ettirilmesi için mezbûrenin men'-i müdâhalesi esbâbının istikmâli husûsunun ekîden zabtiye nezâret-i celîlesine emr ü izbâr buyurulması tezekkür kılındı." (7 Receb 1317 tarihli Meclis-i Meşâyihin 1773 sayılı defterinin 44 numaralı kararı)

Meclis-i Meşâyih, hadise bu şekle dönünce İbrahim Edhem Efendi'nin yanına bir nasihatçi katarak Emine Hanım'ı ikna için Çenezâde'ye gönderir. Ancak Emine Hanım'ın inadı ve ısrarı kırılamaz. Artık kapının çilingir vasıtasıyla açtırılmasıyla Edhem Efendi'nin tarikat ayini icra etmesi güç hâl ile temin edilir. Esasen Edhem Efendi'nin arkasında Kabakulak Tekkesi, bilhassa bu tekkenin şeyhi İsmail Hakkı Efendi yer alır. H. 1330 tarihine kadar bu vekâlet devam eder.

Son olarak tekkede H. 1330 tarihi itibarıyla İsmail Hakkı Efendi'den hilâfetli Mehmed Fikri (Bozkır) şeyhlik etmeye başlar...

Hoca Üveys Camii

Sarıgüzel Caddesi'nde ilerlerken Hacı İlyas Mescidi'ni geçince aynı sırada Hoca Üveys Camii'ni görüyoruz.
(Akşemsettin Mahallesi, 2068 ada, 9 parsel)

Önünden geçen yolun adı eskiden Koyun Baba Caddesi'ydi. Daha önceden yapılmış ve hâlâ duran Çaşnigir Osman Ağa Türbesi'nin önündeki bu caminin banisinin kim olduğu halledilememiş bir meseledir. Cami yanında bir de mektep vardı. Ahşap olan bu yapılar, banisinin ahşap türbesiyle beraber 1918 Fatih yangınında yandı, yanındaki küçük hamamdan da eser kalmadı.

Cami arsasında yükselen bugünkü mabet, Hırka-i şerif Vakfı tarafından 1996'da yaptırıldı. Yıllarca toprak altında kalan mezar taşları bu son imar faaliyeti sırasında ortaya çıkartıldı. Revnakoğlu, kısmen *Hadîka*'dan da istifadeyle bu caminin banisi ve cami hakkında şu bilgileri verir (226:262):

> Hoca Üveys (Hırka-i şerîf'te): Mescit ve mektep sahibidir. Kendi ismi verilen mahallede eski "Cumartesi Pazarı" yahut "Koyun Baba Caddesi" üzerindeydi; Çaşnigir Osman Ağa Türbesi'nin tam karşısına geliyordu. Fatih yangınında ahşap türbesi yandı, yeri kaybolmuştur, ancak temelleri görülüyor.

Revnakoğlu, Çaşnigir Osman Ağa Türbesi'nin duvarına bitişik Cerrah Osman Ağa Sebili'nden (174:374) sadece ismen bahseder.

Çaşnigir Osman Ağa Türbesi (Salt arşivinden)

Muhyî-i Gülşenî'nin *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât Tercümesi*'nde Emir Ahmed Buharî döneminde Osmanlı Devleti'nde Ahrârî Şeyhleri

Nakşibendilik'i siyasi alana taşıyarak tekke-devlet ilişkisini güçlendiren ve tarikatını etrafında toplanan fevkalâde kalabalık mürit ve halife kitlesiyle Maveraünnehir'in resmî tarikatı hâline getiren Ubeydullah Taşkendî - Ubeydullah Ahrâr (1404-1490) ile bu tarikat Nakşibendiyye-i Ahrâriyye adını alır. Ahrâr'ın halifeleri kanalıyla daha Ahrâr hayattayken Anadolu'ya taşınan bu sufî cereyanın esas teşkilâtlanması, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanat devresinin başında imparatorluğun başkenti İstanbul'da gerçekleşir.

Ünü daha Fatih döneminde duyulan Ahrâr'ın Fatih ve II. Beyazıt döneminde Anadolu'ya gelen temsilcilerinin cemiyetli olmadığı, daha çok hac için geldikleri sırada buraya uğradıkları ve uyandırdıkları tesirin külliyetli olmadığı anlaşılıyor.

Klasik kaynaklarda Fatih (ö. 1481) ve Ubeydullah Ahrâr (ö. 1490) arasında kurulan menkıbevî bir anekdota göre Fatih, İstanbul muhasarasında beraberinde müritleriyle Ahrâr'ı görür. Yanında bulunan meşâyihten onun kim olduğunu sorar. Semerkant'ta Ahrâr'la görüşmüş olanlar, onun kim olduğunu söyler. Bu hususa *Reşehât* tercümesinde temas eden Muhyî, Ahrâr'ın burada Akşemseddin'le mülâkat ettiğini de kaydeder. Bir ay boyunca ortadan kaybolan Ahrâr'ı yeniden Semerkant'ta görenler, onda sefer izleri bulurlar, hatta müritlerinden birinde tüfek yarası varmış. Bu buluşma bazı değişikliklerle *Nefehatu'l-Üns*'te de yer alır (Lamiî Çelebi, *Nefehatu'l-Üns Tercümesi*, İstanbul, 1275, s. 451).

Ahrâr, Maveraünnehir'de nüvesini attığı bu sufî cereyanın Osmanlı coğrafyasındaki şubesini, kendisine intisap etmek için Anadolu'dan gelen Molla İlâhî ile (ö. 896-1490) tesis etti. Molla İlâhî'nin yanına kattığı torunu Emîr Ahmed-i Buharî (ö. 1516) ile Anadolu'ya getirilen Ahrârîlik, bir süre sonra Emir Buhârî'nin halifeleri Mahmud Çelebi (ö. 1531-32) ve Hekim Çelebi (ö. 1566) vasıtasıyla 16. yy'da devlet ve medresede nüfuzlu müntesipler edinerek kökleşti. Aynı yüzyılda Ahrârîlik'in diğer bir önemli temsilcisi olan Baba Haydar, etrafında mürit toplama gayretine girmeden sürdürdüğü züht hayatı ve mütevazı kişiliğiyle bu sufî cereyanın bir başka ismi olarak İstanbul'da yerini aldı.

Emir Ahmed Buharî ile İstanbul'da müesseseleşen Nakşî-Ahrârî yapının arka planı, 16. yy'da yaşamış olan Muhyî'nin *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât Tercümesi* girişinde yer alır. Biraz sonra bahsi geçecek olan Emir Buhârî

Tekkesi'ne bir giriş olmak üzere Muhyî'nin 16.yy'da temas kurduğu Ahrârî şeyhlerine dair hatıralarını burada naklediyorum:

Muhyî'nin şahsî hatıraları merkeze alındığında Ahrârîlik, Edirne'ye Hâce Kasım (→ Emîr Miyân → Mir Abdülevvel) yoluyla girdi. Ubeydullah Ahrâr'ın kızı Şerife ile evlenen Mir Abdülevvel'in (ö. H.905, M.1500) torunu olan Hâce Kasım, Ahrârî olan dedesi Abdülevvel, amcaları Emîr Kelân ve Emîr Hurd gibi etraflarında menakıp halesi örülmüş aile kadrosu içerisinde geçen ömrünün son bölümünde, beraberinde bir başka Ahrâr halifesi olan Hâce Muhammed'le Edirne'ye geldi.

Kasım'ın Edirne'ye ne zaman geldiğini bilmiyoruz, ancak Muhyî'nin "Huzurlarına fakir küçük iken pederim alıp gitmiş ve beni oğulluğa kabul buyurmuş" kaydı, bu tarihin Muhyî'nin doğum tarihi olan 1528'den önceye ait olabileceğine işaret ediyor. Hâce Kasım, Ahrâr'ın geçici olarak Osmanlı coğrafyasına gelen diğer birçok halifelerinden farklı olarak tarikatı Edirne'ye yerleştirme amacıyla gelir. Hâce Kasım'ın beraberinde Ahrâr'ın halifelerinden Taşkentli Hâce Muhammed de vardır.

İstanbul'da Melâmî Ahrârîlerden Hâce İsa-yı Fâzıl (İsa-yı Murtâz, İsa-yı Buharî): Kimi Rumelili kıyafetine bürünmüş, kimi Hint taciri kılığında, tanınmamaya özen gösteren 20 mürit İstanbul'un çarşısında, sokağında dağınık dolaşmakta, namaz vakitlerinde bir araya gelmektedir. Şeyhleri Ayasofya Camii'nde inzivaya çekilen ve tanınmamak için Rumeli giysileriyle kimliğini etraftan sakınan Hâce İsa'dır. 1547 tarihinde, müritleriyle geldiği İstanbul'da dostu Baba Haydar'la bile görüşmeden Semerkant'a dönecek olan aşırı perhizkâr İsa, Allah dostlarını köşe bucakta gözleyen Muhyî'nin dikkatinden kaçmaz. Hâce İsa da Ubeydullah Ahrâr'ın halifesi Hâce Kasım ve Hâce Muhammed'in oğulluğa kabul ettiği Muhyî'ye ısınmakta gecikmez.

Bir süre yanında mülâzemet ettiğini söyleyen Muhyî, Şeyh İsa'nın tekkelere yaklaşmamak hususundaki titizliğini kaydeder. Kendisini keşfeden Muhyî'ye gönlü ısınan ve onu oğulluğa kabul eder. İsa, memleketine dönerken o sırada 19 yaşında olan Muhyî'ye şerh etmesi için verdiği *Aynü'l-Hayat* adlı eserini de bırakmıştır.

İstanbul'da Kendini Tesettür İçin Dilsizliğe Vuran Ahrârî Şeyh Ahte: Muhyî henüz 17 yaşındayken 1545'te İstanbul'a yanında iki Hindî hizmetkârıyla gelen Şeyh Ahte'yle karşılaşır. Ubeydullah Ahrâr'ın halifelerinden olan Ahte, Eski İbrahim Paşa Camii'nde itikâfa çekilmişken Muhyî'nin dikkatini çekti. Tanınmamak için kendisini dilsizliğe vuran şeyhin davranışları için Muhyî, *"mecnûnvâr bir aceb pîr idi"* der. Ahte, hizmetine bir süre devam eden ve kendisine güven telkin eden Muhyî'ye ısınır, muhtemelen dünya kelâmından kaçınmak, dilini masivanın kirinden arı tutmak için benimsediği dilsizlikten, genç Muhyî'de gördüğü samimiyet ve kendisine gösterdiği riayet ile vazgeçer ve konuşmaya başlar...

Mısır'da Ahrârîlik: Molla Câmî'nin Yeğeni Mevlânâ Muhammed Emin: Muhyî, Molla Câmî'nin (ö. 1492) kız kardeşinin oğlu Muhammed Emin (→ X → Ahmed → Muhammed) ile 1560 tarihinde Kahire'de bir araya geldi. Daha erken bir dönemde Mısır'a geldiği, Hadım Ali Paşa (ö. 1560) üzerinde tesir meydana getirdiği anlaşılan Emin'in, Muhyî'nin 1566-1574 tarihleri arasında tamamladığı Bâleybelen'le ilgilendiği göz önünde bulundurulursa, Kahire'de mühim bir Nakşî muhiti meydana getirecek kadar uzun zaman kaldığı anlaşılır. Muhyî, Ahmed-i

Hayâlî'nin müsaadesiyle üç ay Şeyh Abdullah-ı A'mâ-yı Semerkandî'nin hizmetinde bulunur. Muhyî, son olarak şeyhin Mekke'den Hind'e, oradan da Maveraünnehir'e gittiğini kaydeder. Şeyhin müritlerinden Pîr Baba Hasan, Kâbe'den Kahire'ye gelerek Muhyî'nin yanında iki yıl kalır. Molla Câmî ile dostluğu olan Baba Hasan, öldüğünde 90 yaşlarındaydı. Cenaze namazını Ahmed-i Hayâlî'nin kıldırdığı bu şeyh, Kahire'de Gülşenîhâne'de Molla Za'fî'nin fıskiyesine defnedildi.

Küçük Ayasofya'da Hâfız Muhammed-i Semerkandî: Ubeydullah Ahrâr'ın (ö.1490) vefatından sonra Timurlular hanedanında meydana gelen siyasî mücadele, Ahrâr'ın iki oğlu arasında da gerginliğe yol açmıştı. Sultan Ali Mirza'ya yardım eden Ahrâr'ın büyük oğlu Muhammed Abdullah Hâcekâ ile Ali Mirza'nın muhalifi Baysungur'un evine sığınmasına izin veren Ahrâr'ın küçük oğlu Muhammed Yahya'nın bozulan ilişkileri bir daha düzelmedi. Baysungur'un 1499'da öldürülmesiyle Semerkand tahtına çıkan Sultan Ali Mirza'ya destek veren Muhammed Yahya, Özbek Şeybanî Han'ın Semerkand'a girerek Sultan Ali Mirza'yı öldürtmesinden sonra, şehrin güvensiz ortamından kurtulmak için, Şeybanî Han'ın izniyle, ailesiyle Horasan'a doğru hareket etti, ancak yolda iki oğluyla birlikte öldürüldü. Ahrâr'ın postnişin olarak işaret ettiği Muhammed Yahya'nın bu erken ve travmatik ölümü, Nakşî zümrede büyük bir yeis meydana getirdi.

Muhyî, bu katliamda Muhammed Yahya'nın yanında yer alan iki halifesiyle, bu vakadan yarım asır sonra, İstanbul'da ilişki kurdu. Kaynaklarda kendilerinden bahsedilmeyen bu iki halife, Hâfız Muhammed-i Semerkandî ve Muhammed-i Lâciverdşûy'dur.

Muhyî, garip bir tesadüfle yaşı seksene yaklaşan Hafız Muhammed-i Semerkandî'ye ilk ziyaretini 15 Muharrem 953'te (17 Mart 1546) İstanbul Küçük Ayasofya'da gerçekleştirir. Bu tarih, Muhammed Yahya'nın ölüm yıl dönümüdür. Hafız Muhammed, kendisine halisane yaklaşan genç Muhyî'yi hemen benimser, ona oğul sevgisini gösterir. Muhyî ilk dönem Nakşîleri hakkında bir yığın detaylı bilgi temin ettiği Hafız Muhammed'in tavsiye ve telkinleriyle zengin bir telif ve tercüme faaliyetinin içine girdi.

Hafız Muhammed, İstanbul'a geldiğinde beraberinde üç yaşlı dostu da bulunuyordu. Muhyî, bunlardan sadece Abdullah-ı Hazârî'nin adını kaydediyor. Mantık ve kelam ilminde tartışmacı kişiliklerine dikkat çekilen bu kişilerin, Hafız Muhammed'in ilmî kudreti karşısında duramadıkları da Muhyî'nin kayıtlarında yerini alır. İstanbul'daki diğer Nakşî şeyhleriyle ilişki kurmaktan kaçınan Hafız'ın, bilhassa Baba Haydar'la ilişkiye geçmemesi onun melâmî cephesinden kaynaklanır. Muhyî, merak ettiği bu tuhaf durumun nedenini bir süre sonra öğrenecektir. Uzun yıllardır hizmetinde bulunan Saadet isimli müridi, Hafız'ın geçimini nasıl sürdürdüğünü soran Muhyî'ye, *"On iki yıldır hizmetindeyim, kimseden bir habbe kabul etmedi ve herkesin ihtiyacını görür. Şimdi beş yüz filori ve bazı hediyeler göndermiştir benimle. Bir sahtiyan kesesi var, ondan çıkarır. Biz elimize alsak, içinde nesne bulamayız"* cevabını verir.

Muhyî'yi bir oğul gibi seven Şeyh Hafız Muhammed, İstanbul'dan gemi yoluyla önce Mısır'a, oradan Kâbe'ye gider. Yıllar sonra, Saadet isimli azat ettiği bir müridiyle Muhyî'ye mektup gönderir. Muhyî, kendisine Nakşibendîlik doktrini etrafında nasihatlarda bulunan bu mektuptan sonra Hafız Muhammed'den artık haber alamaz.

Şehit Ahrârî Sultan Muhammed-i Lâciverdşûy:

Muhyî'nin *"Bir cezbedar pîr idi ki mübarek gözlerine bakan meczup olurdu"* dediği Lâciverdşûy'u da Muhammed Yahya'nın hatıralarıyla şehadeti bekler bir vaziyette Hekim Çelebi'nin tekkesinde bulur. Hafız Muhammed Yahya'nın İstanbul'a gelen ikinci halifesi Sultan Muhammed-i Lâciverdşûy hakkında Muhyî dışında hiçbir kaynak bilgi vermez. Muhammed Yahya'nın öldürülmesi sırasında yanında bulunan bu halife, Muhyî'ye, şeyhinden kendisinin de şehit olarak öleceği müjdesini dinlediğini söyler. Muhyî, onun Kâbe'ye doğru yola çıktıktan bir süre sonra, Konya güzergâhında bütün müritleriyle şehit olduğunu aktarır.

Baba Haydar: Ubeydullah Ahrâr'ın İstanbul'da sürekli kalan iki halifesinden biri Baba Haydar'dı (ö. 1550). Eyüp'te kendi adına tahsis edilen camide riyazet ve ibadet ile vaktini geçiren Baba Haydar, kendisine inabet etmek için Muhyî'nin yaptığı müracaatı, annesiyle ilgilenmesi tavsiyesiyle geri çevirir.

Ubeydullah Ahrâr'dan sonra Muhammed Yahya'nın da halifeliğini sürdüren Baba Haydar, Mekke'de bir süre kaldıktan sonra İstanbul'a gelerek ömrünün sonuna kadar burada kaldı. Şeyh Hafız Muhammed'in mektubuyla Muhyi'ye gelen Saadet, yanında Baba Haydar'a verilmek üzere bir deste hataî kâğıt ve mektup da bulunan armağanlar getirir. Müritlik başvurusu daha önce reddedilen Muhyî, bu sefer Saadet'le Eyüp'e gelir. Görüşmeyi Muhyî şöyle aktarır:

"Saadet'le Baba Haydar'a vardık. Onu Eyüp Camii'nin bir köşesinde murakıp bulduk. Öğle namazından sonra elini öptük. "Sizden dost kokusu gelir" dediler. Saadet de elini öpünce, "Mekke'den gelir" dedim. Biz başka söz söylemeden "Biraderimiz Hafız Muhammed-i Semerkandî Kâbe'de imiş. Acaba hiç bilir mi ola ki şimdi onunlaydım" buyurdular. Saadet, tekrar elini öpüp Hafız Muhammed'in selamını söyleyip mektubunu ve hediyelerini verdi. Baba hazretleri, onu yüzüne, gözüne sürüp Hafız'ın tazimle menkıbelerini nakletti ve "Eğer Allah'ın iradesinde benim âmâ kalmam olmasaydı, gönderdiğini gözüme sürmekle gözümün açılması muhakkaktı" dedi..."

Emir Buhârî Tekkesi

Sarıgüzel Caddesi'nde ilerlerliyoruz, biraz sonra sola, Emir Buhârî Sokağı'na dönüyoruz. Sokağın sonunda sağda Emir Buhârî Tekkesi önündeyiz.
(Akşemsettin Mahallesi, 2047 ada, 14 parsel)

Tekke, Ahrârî Nakşibendîlik'in İstanbul'daki asitanesidir ve İstanbul'un ilk Nakşî tekkesidir. İlk şeyhi Nakşibendiyye'nin Ahrâriyye koluna bağlı şeyhlerden Emir Ahmed Buharî idi. Kâzım Büyükaksoy'un vücuda getirdiği yazma *Kibâr-ı Evliyâ* adlı eserinde büyük bir muvaffakiyetle ve ancak dilce nisbeten ağır bir üslûpla işlediği Emir Buhârî'nin biyografisi ve menakıbı Revnakoğlu'nun dosyalarına girer. Bu, ilk esaslı Emir Buhârî biyografisidir (201:123-29):

> Emir Buhârî
>
> İsm-i şerîfleri Ahmed, babasının Mehmed Buharî'dir. Nisbet-i şerîfi İmam Hüseyin aleyhisselâm efendimize vâsıl olur.
>
> Emir Buhârî hazretleri, Nakşibendî şeyhlerinin en büyüğünden olup tarikatı Hâce Ubeydullah Ahrâr-ı Semerkandî hazretlerinden almıştır. Bir müddet hizmetinde bulunarak feyiz aldıktan sonra şeyhinin emri üzerine Şeyh İlâhî hazretleriyle birlikte ihtiyâr-ı seyâhat etmişlerdir.
>
> Şeyh İlâhî, Hazret-i Seyyid'e son derece tazim ve tekrim edip meclisinde daima sağ tarafına oturturdu. Şeyh İlâhî hazretlerinin emriyle Hicaz'a gittiği esnada yanında Mushaf-ı şerîf, bir *Mesnevî* ve şeyhin verdiği on akçeden maada zahireye malik değildi. Bu kadar fakr ü fâka ile yolda kimseye muhtaç olmadığını lisân-ı şükrân ile beyan ederdi.
>
> Bir müddet Kudüs'te ikamet ettikten sonra Mekke'ye muvasalat ve günde yedi kere tavaf ve sa'y etmeye nezir ettiğinden bir seneye yakın Mekke'de bulundu.
>
> Hazret-i Emir Buhârî'nin pîri Şeyh İlâhî hazretleri hacca giden bir tacir ile Simav'a dönmesine dair gönderdiği mektup üzerine Cenâb-ı Emir, şeyhinin emrine imtisalen avdet eylemiş ve hayli müddet hazret-i şeyhinin hizmeti ile meşgul olmuştur. Şeyh Muslihuddin'den mervidir ki şeyhimiz buyurdu ki: "Seyyid Ahmed bize müstemirren altı sene yatsı namazına aldığı abdestle salât-ı fecri kıldırdı."
>
> Emir Buhârî hazretlerinin gönlünde İstanbul meşâyihini ziyaret arzusu bulunduğundan İstanbul'a gelerek Hazret-i Vefa'nın zaviyesine gidip sohbeti ile müşerref olmuş ve üç gün misafir kaldıktan sonra azimet etmiştir. Fatih Sul-

tan Mehmed'in camiine yakın olan hanesi, yaran ve ihvânı istiap eylemediğinden yanındaki arsayı alıp bir mescit ve dergâh-ı şerîf bina eylemiştir. İrtihâl-i âlileri 922 senesi Cemaziyelahirinin pazartesi günüdür.

Müddet-i ömründe uykusu dağa odun kesmeye gittiği vakit, duhâ vaktinde koyun ve inek ve keçi gibi hayvanları otlatmak için bir saat kadar dağ içine salıverdikleri zaman bir ağaca istinat etmek suretiyle vaki olurdu.

Müşarünileyh hazretleri gayetle zaîfü'l-bünyeydi.

Emir Buhârî hazretleri Kudüs'te iken mahall-i mübârek-i mezkûr imamı olan zât-ı âlî, müşarünileyh hazretlerine fevkalâde muhabbetinden naşi medreselerin birinde bir oda verir. Mezkûr odada oturduğu müddetçe ebnâ-yı cinsine talîm-i kitâbet etmek suretiyle arz-ı hizmet ve te'mîn-i maîşet etmeye başlamıştır. Bu gibi bir hizmet ve emek mukabili olmayarak kimseden beş para almamış, kimseye boyun eğmemiş, beyler gibi geçinmiş, gayet zarif, pak ve dil-rübâ libaslar giymiştir. Kendileri cidden ehl-i tabîattı.

Şeyh İlâhî hazretleri, Hicaz'a gitmesine müsaade eylediği zaman, müşarünileyhe on akçe yol harçlığı vermiş, hacet ve râkibi olduğu bir at ve bir merkepten hangisini arzu ederse alması teklifinde bulunarak Buharî hazretleri de merkebi ihtiyar ve istirkap eylemişti. O gün akşam namazını edadan sonra semt-i maksûda rû be-râh-ı hareket ü azimet olarak yolda giderken beraberinde bulunup hırz-ı cân etmekte olduğu Mushaf-ı şerîf ile kitâb-ı müstetâb-ı *Mesnevî*'den Kelâm-ı kadîm'i çaldırmışlar, *Mesnevî-i şerîf*'i de bir kimsenin talep ve ibramıyla iki yüz akçeye hediye etmiştir.

Şeyh İlâhî hazretleri Rumeli'de irtihal edince Emir Buhârî aleyhi'r-rahmetü'l-Bârî hazretleri İstanbul'da câ-nişîn-i seccâde-i irşâd oldu ve her taraftan birçok talipleri gelip hidemât-ı şerîfesine ragıp oldular ve musahabeleriyle inayet ve hidayet buldular... Fazîlet-i meclisinde ve hususan yemek esnasında asla dünya sözü söylenmezdi. Hafızlardan hangisi olursa olsun Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın neresinden okunursa okunsun üç dört derece üzerine tefsir ve ahkâm-ı celîle-i mübârekesini cümle ihvâna anlatmak ve usulüyle takdir etmek mu'tâd-ı ârifâneleriydi. Murat ve hacetlerini arz etmek ve derdine derman istemek fikir ve gayesiyle müracaat eden kimselere ma'rûzât-ı vâkıaya hacet görmeksizin derhâl cevap vermek ve güzel sözlerle gönüllerini almak, tesliyet-i şifâ-bahşâda bulunmak cümle-i iktidâr-ı hârikulâde ve ahlâk-ı cemîle vü hamîdelerindendi.

İstanbul'a yeni geldikleri vakit, İstanbul kendilerine bir diyâr-ı gurbet gelmiş, çünkü ne kimse kendisini ne de kendileri kimseyi bilmediğinden Şeyh Vefa hazretlerinin makâm-ı âlîsini sual ve arama ile câmi'-i şerîfe gider, ikindi namazını bir köşede eda eder. O aralık Şeyh Vefa hazretleri mihrabın içerisindeki kapıyı açıp imamet vazifesini ifadan sonra dervişleriyle meşgûl-i zikr

olunca Emir Buhârî de uzaktan Hazret-i Vefa'ya müteveccih olur. Âyîn-i şerîf bittikten sonra bakışları birbirine münatıf olur ve her ikisi de mütekabil musafahadan sonra pâ ber-cây-ı kıyam u ihtiram olurlar.

Şeyh Vefa hazretleri, müşarünileyhi kucaklamak ve bağrına basmak suretiyle fevkalâde sevgilerini izhar ve irâe etmek ve Emir Buhârî'yi mürit ve dedelere karşı "Pek muhterem misafirimiz, baş tâcımızdır. Kendilerine tazim ve mihmanperverî gösteriniz!" emr-i mahsûsuyla mesrûru'l-bâl olarak giderlerdi. Hazret-i Emir orada üç gün misafir kaldıktan sonra İçel beldesine müteâzim olmuştur.

Ahmed el-Buharî hazretleri zamanenin doktorlarının tedavisiyle şifa bulamayan ve hayatlarından ümidi kesilen hastaları mübarek ve feyznâk nefesleriyle sıhhatlerini yerine getirmeye muvaffak olurlardı.

Emir Buhârî hazretlerinin evlâd-ı âlîleri ve Mahmud Çelebi namındaki damatları da ârif billâh, mübarek bir zat idiler.

Ravza-i mübârekesi yanında bir defne ağacı vardı. İrtihalinden sonra bu ağacın kesilmemesini damadı Mahmud Çelebi'ye hâl-i hayâtındayken dört defa emir ve tavsiye buyurduğu hâlde birçok yârân ve ihvânı mahzâ üzerlerini örtmek muradıyla kesmek istediler. Müşarünileyh de vukû'-ı hâli hikâye ile keyfiyete imtina eylediği hâlde onları bir türlü ikna edemeyerek "Ne yaparsanız yapınız!" deyip yanlarından gider. Sonra müşarünileyhim, mezkûr defne ağacını kesmişler ve etrâf-ı kabre duvar yapıp üzerini örtmüşler, dikili taşlarla tefriş etmişlerken li-hikmetillâhi taâlâ o ağaç kabr-i şerîflerinin içinde neşvünema bulmaya başlamış ve olanca taravetiyle büyüyerek bütün ihvanı hayretlere duçar etmiştir. Fakat şu keyfiyet kendilerine mûcib-i hayret olmaktan ziyade bâis-i hacâlet olduğundan aralarında bir hayli zaman hüzün ve esefe badi olarak ziyadesiyle gamnâk ve müteellim olmuşlardır.

İrtihâl-i âlîeri hicretin 922 senesi Cemaziyelahirinin pazartesi gününde duhâ vaktinde vaki olmuştur. Hîn-i rıhletlerinde bütün ahbap ve yârân ve münîbân ile veda ve istihlâl ve kendilerine züht ve takva ile âmil olmaları, doğru yoldan ayrılmamaları hakkında telkin ve vesâyâda bulunmuşlardır.

O zaman Kaplıca'da müderris iken ayrılan ve Buharî hazretlerine hayli vakit arz-ı hizmet eden Anadolu müftüsü Ahmed Paşazâde Hızır Bey Çelebi, Hazret-i Emir'in vefatına manzum bir tarih söyledikleri gibi müritlerinden Kâmîî Çelebi de şu manzumeyi vücuda getirdi:

Kanı ol şems-i hakîkat sâye-i lutf-ı ilâh
Kutb-ı irşâd-ı tarîkat mürşid-i gerdûn-penâh

Şu'le salmıştı Buhârâ'dan doğup Rûm üstüne
Mefhar-i âl-i abâ idi vü mülk-i dîne şâh

Emir Buhârî'nin 1941'de türbesi (Encümen arşivinden)

Koydu encüm gibi ashâbın dolundu meh-sıfat
Gaym-ı gamdan oldu lâbüd çehre-i âlem siyâh

Cân dimâgın çünki bu sevdâ buhârı kapladı
Dil dedi târîh ey Seyyid Buhârî âh vâh, 922.

Tekkenin ilk şeyhleri Nakşî-Ahrârî yolunun kuvvetli şahsiyetleridir: Şeyh Abdullah İlâhî'nin tekkeye isim bırakan halifesi Emir Ahmed el-Buharî (ö. H.922), Emir Buhârî'nin damadı ve halifesi Mahmud Çelebi (ö. H.938), onun da damadı Abdullatif Efendi (ö. H.971), Ubeydullah Ahrâr'ın torunu Ahmed Sâdık Efendi (ö.14 Şaban 984), Şeyh Cemaleddin İshak Karamanî'nin oğlu Mehmed Efendi (Karamanîzâde) (ö. H.993), onun oğlu Ahmed Ziyaeddin Efendi (ö. H.1011), Fazlullah Efendi el-Hüseynî en-Nakşibendî, oğlu Abdullah Efendi (ö. Şevval 1080), onun da oğlu Fazlullah Efendi (İkinci) (ö. H.1121), Şeyh Fazlullah'ın oğlu Abdülkebir Efendi el-Hüseynî (ö.25 Receb 1131), onun oğlu Mehmed Refî' Efendi (ö.1132) ve Abdülkebir Efendi'nin diğer oğlu Abdurrahman Efendi (ö.1188).

Tekkeye bu sefer "Haşhaş Molla" lakabıyla maruf Şeyh Seyyid Mustafa Efendi geldi. Zakir Şükrü'nün tomarında ismi geçen bu şeyh için orada "Şeyh Seyyid Mustafa Efendi, Halvetiyye'dendir, "Haşhaş Molla" namıyla maruftur ve Emir Sultan neslindendir. 15 Muharrem 1259'da fevt" denilir. Muhyiddin Efendi'nin tomarında bu isim yer almaz, orada Mudurnulu Şeyh Rıza Efendi'nin oğlu "Molla Efendi" denmekle meşhur Şeyh Hüseyin Efendi'nin posta oturduğu kaydedilir ve vefat tarihi 1258 verilir.

Posta bundan sonra Ahmed Fâiz Efendi oturdu. Revnakoğlu, Zakir Şükrü'den Şeyh

Emir Buhârî Tekkesi'nin 1941'de yıkık hâli (Encümen arşivinden)

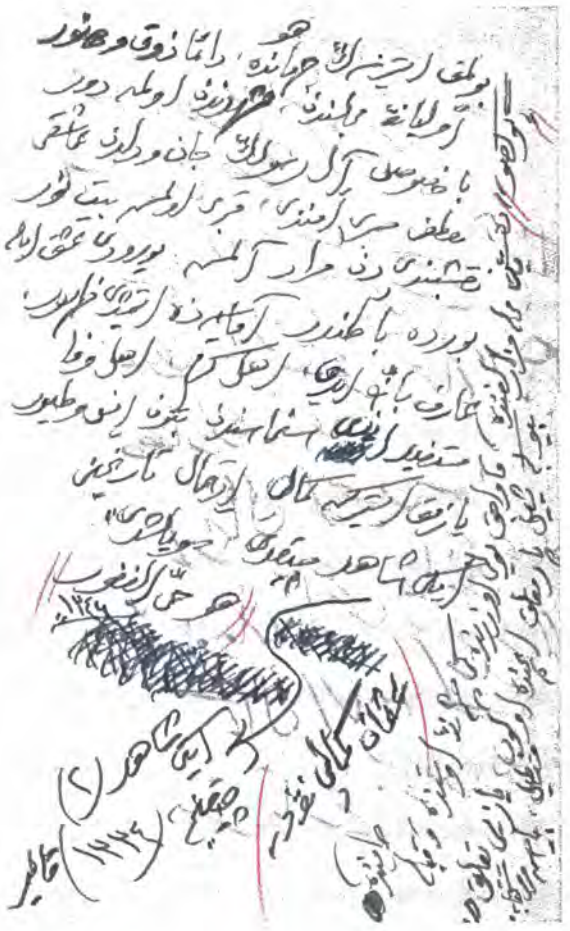
Hacı Ahmed Fâiz Efendi'ye dair "Trabzonludur. 14 Rebiülahir 1273'te rıhlet" bilgisini aktardıktan sonra "Tekkenin haziresinde medfundur. Talik yazılı kitabesi tesbit edilmiştir; telifatı da vardır" der ve şeyhin mezar kitabesini tesbit eder (201:14):

> Başında destarlı imame, mistarlı beyaz, kalın mermer taş, talikle: "Yâ Hû – Kutbu'l-ârifîn gavsü'l-vâsılîn es-Seyyid eş-Şeyh Mîr Şemseddin Nakşbend Ahmed el-Buharî kuddise sırruhu'l-âlî hazretlerinin hânkâh-ı âlîlerinin postnişini bulunan âmilîn-i meşâyih-i ârifînden merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Dersiam Trabzonî eş-Şeyh el-Hâc Ahmed Fâiz Efendi'nin rûhuna el-fâtiha, 15 Rebiülevvel 1273"

Muhyiddin Efendi, tomarında Ahmed Fâiz Efendi'nin bu tekkeye postnişin tayini için şunları söyler: "Tarîk-i Nakşibendiyye'dendir. Yetmiş yaşında bir adam olup Büyük Vidinli merhumun telâmîzindendir. Molla Efendi irtihalinde çok kimseler talip olmuşlar ise de Vidinli merhum pusulasını şeyhülislâma gönderdiğinde işaret olunmuştur."

Ahmed Fâiz Efendi'den sonra posta Abdullah Ferdî oturdu. Revnakoğlu'nun Zakir Şükrü'nün tomarından aktardığı kısa bilgi şöyleydi (201:11) "Şeyh Hacı Abdullah Ferdî: Manisalıdır. Küçük Kadızâde İbrahim Edhem Efendi'nin oğludur. Cemaziyelevvel 1274'te fevt." İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*'nde çok sayıda eseri ve divanı olan Ferdî Efendi için daha etraflı şu bilgileri verir (I, 419):

> el-Hâc Abdullah Ferdî Efendi, İstanbul'da doğdu. Tahsîl-i ilm ettikten sonra Manisa sancağı dahilinde Kasaba (Turgutlu) kasabası müftülüğüne tayin olundu, orada uzun müddet iftâ ve tedris ile meşgul oldu. Hicaz'a azimetinde

Osman Kemalî (Osman Kemaleddin Efendi)nin Amasyalı Mustafa Sabri Efendi için yazdığı vefat manzumesi (201:10)

Mekke-i mükerremede mukim meşâyih-i Nakşibendiyye'den Hintli Muhammed Can Efendi'den müstahlef oldu. Evâhir-i hayâtında Kasaba'dan İstanbul'a avdet eyledi. Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey'in tensibiyle Fatih civarında Emir Buhârî Dergâhı meşihatına nasbedildi. 1274 sene-i Hicriyesinde vefat etti. Dergâh-ı mezkûr haziresine defnolundu.

İbnülemin yukarıdaki bilgileri verdikten sonra "Hazirede sağlam kalan mezar taşları arasında Ferdî Efendi'nin taşı yoktur, belki yapılmamış yahut mahvolmuştur. Mumaileyhin orada medfun olduğu, dergâhın son şeyhi merhum Mustafa Efendi'den de menkuldür" dipnotunu düşer. Muhyiddin Efendi, tomarında Abdullah Ferdî'nin Şeyhülislâm Arif Hikmet'in şeyhi olduğunu söyler. Not düşelim, Revnakoğlu'nun bu tekkenin haziresinde tesbit ettiği mezar kitabelerinde de bu zat yer almaz.

Tekkenin son iki şeyhi Halil Cemal Efendi ve Mustafa Sabri'ydi (201:7):

Şeyh Halil Cemal Efendi: Kadızâde İbrahim Edhem Efendi'nin oğlu, Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi'nin damadıdır.

Amasyalı Mustafa Sabri Efendi: Seyyid Nigârî hulefâsından ve Melâmiyye'dendir. 1916 tarihinde son yıllarını geçirdiği Anadoluhisarı'nda Yeni Mahalle'de göçtü. Göksu Garipler Mezarlığı'nda yatıyor. Melâmiyye'den teberrüken icazetname verdiği Erzurumlu Hafız Osman Kemaleddin Efendi merhum ile Nureddin şeyhi Fahreddin Efendi birer tarih söylediler. Nureddin şeyhininki pek zorakidir:

Hû
Cevheri çıktı kalemden Fahriyâ altı kalîl
Kalb-i âgâh Sabri'ye ancak senin vechin zahîr, 1334.

Mustafa Sabri'nin mezar kitabesindeki manzume Osman Kemalî'nindir (201:10):

Göksu'da Yeni Mahalle Mezarlığı'nda, Kavacık yolu üzerindeki çeşmenin üstünde ve kıble tarafında büyükçe yeşil parmaklık içinde olup müstatil beyaz mermer kitabe, yazısı taliktir:

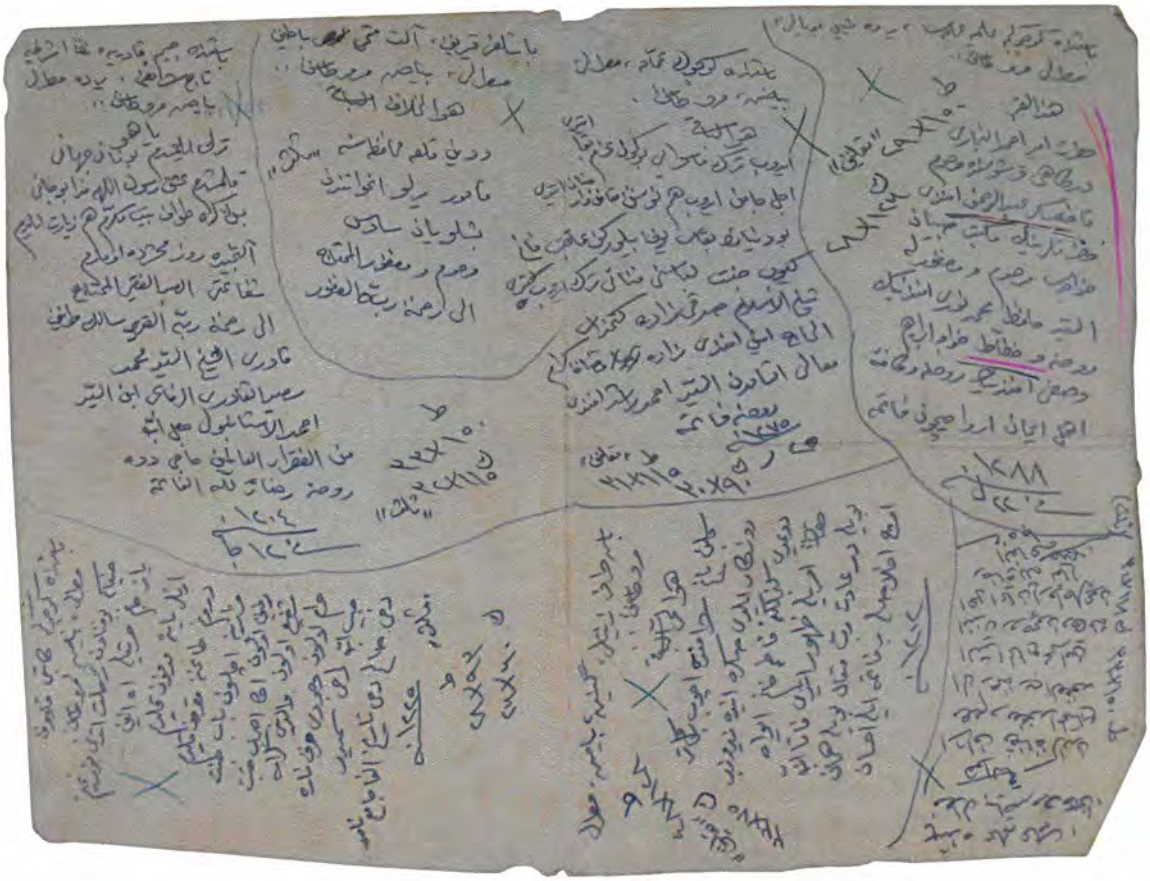
1941'de Emir Buhârî haziresi (Encümen arşivinden)

Bulmak istersen cihânda dâimâ zevk u huzûr
Evliyânın meclisinden meşhedinden olma dûr
Bâ-husûs âl-i Resûl'ün cân u dilden âşıkı
Mustafa Sabri Efendi kabri olmuş beyt-i nûr
Nakşbendî'den murâd almış yürüdü aşk ile
Burda bâtındır Amasiyye'den etmişti zuhûr
Ârif-i billâh idi ehl-i kerem ehl-i vefâ
Müstefîd idi sehâsından bütün ins ü tuyûr
Yazmak isterken Kemâlî irtihâl târîhini
İki şâhid çıktı söyleşti "Hüve Hayyu'l-gafûr", 1334.

Tekkenin haziresinde medfun olanlar, Revnakoğlu dosyalarında 201:89-93'te yer alır. Bu mezarlardan birkaçını aktarıyorum:

201:89: Başında cesîm Kâdiriyye'nin Eşrefiyye tâc-ı şerîfi, yerde, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Yâ Hû - Terk eylemiştim bu fânî cihânı - Kılmıştım aşk-ı Resûlullâh'a fedâ bu cânı - Beş kerre tavâf-ı beyt-i mükerrem hem ziyâret eyledim, altıncıda rûz-ı mahşerde umarım şefâati. el-Abdü'l-fakîr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr, sâlik-i tarîk-i Kâdirî eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Said el-Kâdirî er-Rifâ'î b. es-Seyyid Ahmed el-İstanbulî cealallâhu mine'l-fukarâi'l-âmilîn Hacı Dede, rûhuna rızâen lillâhi el-fâtiha, 12 Cemaziyelevvel 1204"

201:89: Başında küçükçe ilmiye imamesi, yerde, yeşil boyalı, mistarlı mermer taş, talikle: "Hâze'l-Kabrü - Hazret-i Emir Buhârî Dergâhı karşısında merhûm Kazasker

Revnakoğlu'nun Emir Buhârî Tekkesi haziresi mezar kitabeleri notlarından (201:89)

Abdurrahman Efendi hazretlerinin mekteb-i sıbyânı hocası merhûm ve magfûrun leh es-Seyyid Hafız Mehmed Nuri Efendi'nin rûhuna ve Hattat Hoca İbrahim Vasfi Efendi'nin rûhuna ve kâffe-i ehl-i îmân ervâhıyıçun fâtiha, 22 Şevval 1288"

201:89: Başında ilmiye imamesi, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Eşrâf-ı kuzât-ı kirâmdan merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr es-Seyyid el-Hâc Mehmed Emin Efendi rûhıyıçun ve kâffe-i ehl-i îmân ervâhlarıyıçun rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha, 5 Cemaziyelevvel 1265"

201:90: Başlıksız, mistarlı beyaz mermer taş, talikle: "Hâze'l-Kabrü - Yedi Emirler türbedarı ve ta'lîm-i Kur'ân hocası Hacı Kadri Efendi'nin pederi Türbedar Hüseyin Efendi'nin ve validesi Emine Hatun rûhlarına ve kâffe-i ehl-i îmân ervâhına el-fâtiha. Vefatı 1269; Muharrem 1325"

Cevad Paşa Türbesi

Cevad Paşa Türbesi (Akşemsettin Mahallesi, 2047 ada, 13 parsel)

Emir Buhârî Tekkesi avlusunda Mimar Kemaleddin eseri olan türbede münevver Osmanlı sadrazamlarından Ahmed Cevad Paşa (ö.1900) medfundur. Halikarnas Balıkçısı'nın amcası olan bu paşa, Nişantaşı'ndaki konağında vefat ettiğinde anne ve babasının mezarlarının bulunduğu bu alana gömüldü ve bilâhare üzerine gördüğümüz türbe yapıldı.

Ahmed Cevad Paşa

Revnakoğlu'nun Ahmed Cevad Paşa'ya dair 18 Mart 1951'de tesbit ettiği notlarda şunlar yazar (201:366):

> Ahmed Cevad Paşa, Fatih Emir Buhârî Türbe-i şerîfesinin tam karşısında, hususî, kubbeli taş türbede medfun bulunan bu zat, Afyonkarahisarlıdır. Sultan Abdülhamid'in zamanında yaverlik ve kısa bir müddet sadrazamlık etmiştir. Almanya'da tahsil etmiş erkân-ı harplerimizden bulunuyor. Babıali'de Sadaret Câmi'-i şerîfinin karşısında eski İkdam Matbaası'nın üst tarafındaki kütüphane binası bu Cevad Paşa'ya aittir ki şimdi vilâyet bahçesinin içine alınmıştır; merdivenle çıkılır güzel bir binadır, eski müdürü Kenan Bey tarafından son zamanlarda tamir görmüştür.
>
> Halikarnas Balıkçısı ressam ve muharrir Cevat Şakir, bu Cevad Paşa'nın kardeşi bulunan Mehmed Şakir Paşa'nın oğludur.
>
> Ahmed Cevad Paşa, 1318 senesi miraç gecesi rıhlet eyledi. Türbesinin kapısı üstündeki talik yazılı mermer kitabede manzumenin tarih mısraı şudur: "Hak ede Ahmed Cevad Paşa'ya cennâtı makarr" (H. 1318)

Bu sokakta, Kazasker Abdurrahman Çelebi'nin yaptırdığı mektepse, 9 numaralı binanın (2047 ada, 12 parsel) bulunduğu yerdeydi. Yanındaki hazire, Emir Buhârî'nin değil, Kazasker Abdurrahman Çelebi'nin haziresiydi. Tekkenin haziresi, Cevad Paşa Türbesi'nin kapısı karşısında, Emir Buhârî Türbesi'nin yanındakidir.

Kazasker Abdurrahman Çelebi, haziresinde medfunsa da mezar taşı tesbit edilememiştir.

1941'de Ahmed Cevad Paşa Türbesi (Encümen arşivinden)

Revnakoğlu, *Osmanlı Müellifleri*'nden "Bu mektebin banisi Kazasker Abdurrahman Efendi (Kızıl Molla), Amasyalıdır. İbn Kemal'den okumuştur. Babası Seydi Ali Efendi'dir. Fatih - Emir Buhârî haziresinde yatıyor, vefatı H.983" iktibasıyla yetinir.

1941'de Ahmed Cevad Paşa Türbesi (Encün arşivinden)

Memi Can Tekkesi ve Türbesi

Emir Buhârî Sokak'ta 18 numaralı apartmanın önündeyiz, burada Memi Can Tekkesi ve Türbesi vardı. (Akşemsettin Mahallesi, 2046 ada, 36 parsel)

Memi Cân ve Türbesi (131:442-47), Fatih'te şimdi Fevzi Paşa Caddesi üzerinde, Emir Buhârî Cami ve Türbesi'nin bulunduğu yokuşlu sokaktan Hüsrev Paşa Türbesi'ne inerken sağda ve biraz içerideydi. İstanbul'un belli başlı ziyaret yerlerinden biri sayılırdı.

İsmi Seyyid Mehmed'dir, Saruhanlıdır. "Mehmed"i bozarak kendisine "Memi Cân" da diyorlar. Halvetiyye şubelerinden Uşşâkiyye tarikatının pîri Ahmed Hüsameddin Uşşâkî'nin halifesiydi. Hazret-i Pîr'in göçüşünden sonra onun yerine pîr makamında uzun zaman irşat vazifesine devam etmiş, kendisi de bir hayli halife ve arif insan yetiştirmişti; ayrıca pîrin büyük oğlu Şeyh Mustafa Efendi'ye niyabet etmişti, yani çocuk büyüyünceye kadar dergâhın şeyhlik vazifesine vekâlet etmişti. Bundan dolayı Uşşâkîler "Pîrimizin halifesidir, pîr postuna oturmuştur" diye onu mazinneden sayarlar, "Mem-i Cân-ı Azîz" derler ve kendisine karşı büyük saygı gösterirler. Tarikat dışındaki çevre halkı ise "Memi Cân"ı "Mercan Dede"ye çevirmiştir, onların dilinde "Mercan Dede", "Mercan Baba" diye anılır.

Kendi devrinde Halvetiyye ricali arasında ilmî, manevî kemale sahip büyük bir mutasavvıf olan Şeyh Mehmed Memi Cân hazretlerinin tarikat telkin eden talimî, terbiyevî manzumeleri, bir kısmı bestelenmiş ve Uşşâkîlerce ezberlenmiş nutk-ı şerîfleri, ilâhîleri olduğu gibi tarikat erkânına, ahlâk ve tasavvufa, seyr ü sülûka dair yazma eserleri de vardır. Bunlardan *Metâlibü's-Sülûk* adındaki kitabını zamanın hükümdarı Sultan III. Murad'a takdim etmiş, onun takdir ve taltifine, hususî ihtiramına mazhar olmuştu. Sultan Murad'a karşı duyduğu teşekkür dolayısıyla yazdığı bir kasidesini de kendi halifelerinden Çorumlu Şeyh Mehmed Efendi vâkıfane surette şerh eylemiştir. Yine halifelerinden bulunan Gelibolulu Şeyh Mehmed Karîbî Efendi, Gelibolu taraflarında Uşşâkiyye tarikatının yerleşip gelişmesini sağlamış mühim simalardan biriydi.

Memi Cân, "şeyh-i zamân" terkibinin gösterdiği 1008 [M. 1599-1600] yılında Hakk'a yürüyünce devrin şairlerinden Hâşimî şu tarihi söyledi:

Âlemin kutbu Memi Cân bu cihândan gitti
Bâg-ı rıdvâna yer etsin yine mihmân-ı azîz
İşitip Hâşimî dâ'î dedi târîhin onun
Eyleyip rûhu revân verdi Cân-ı Azîz

Âlemin kutbu Cân-ı Azîz bu cihandan göçtükten sonra üzerine bir türbe yaptırılmıştı. Bu türbe de Fatih yangınında yerle bir oldu. Yıllarca sonra çevre halkının himmeti ile türbenin yeri ortaya çıkartılıp etrafına duvar çekildi. Türbeye bakılıyor ve ziyaret ediliyordu. Ne hazindir ki son zamanlarda kab-

rin kaldırılmasına ve kemiklerin alınmasına bile lüzum görülmeden üzerine sıra sıra evler yapıldı, kat kat apartmanlar yükseltildi, bu da Memi Cân-ı Azîz'e yapılan ikinci azizlik oldu.

Bestekâr Bolahenk Nuri Bey

Bestekâr Bolahenk Nuri Bey'in Emir Buhârî Sokağı'nda konağı ve meşkhanesi vardı.

Revnakoğlu notlarında, İstanbul'un meşhur musikişinaslarının meşkhanelerine temas etmiş, bilhassa Balat İmamı Hasan'ın, Zekâî Dede'nin ve Rıza Bey'in Fatih'teki meşkhanelerine ve buraların müdavimlerine yer vermişti. Fatih'te Bolahenk Nuri Bey'in Eğrikapı dışındaki meşkhaneleri de sayfalarda yer alır (182:335-36):

Bolahenk Nuri Bey merhum, son zamanlarda Fatih'te Emir Buhârî Tekkesi'nin yanı başındaki konağında meşk eder olmuştu. Kendisi Tophane askerî kalemi mümeyyizlerindendi. Her gün Sarıgüzel'den Tophane'deki memuriyetine daima yayan olarak şemsiye koltuğunda, usul vurarak okuya okuya gider gelirdi. Yolda her gün bir fasıl okurmuş. (Bütün takımıyla tamam olarak ezberinde 120 fasıl varmış. Daireye gidip gelirken her gün bir fasıl olur, uşşak, rast, hicaz ve emsali gibi zengin fasılları da iki üç gün içinde tamamlarmış.)

Üsküdar'da Kör Bakkal civarında kendi ismi verilmiş bir sokağı hâlâ mevcuttur.

Fatih yangınında yanan Hüsrev Paşa'daki Kazasker Mehmed Efendi'nin Parmakkapı Câmi'-i şerîfinin biraz ötesinde meşkhanesi vardı. Bu meşkhane sonra hallâç dükkânı oldu, sonra da yandı. Burada uzun zaman talebeye ilâhî, şuğul, durak, tevşih, fasıl geçerek hayli zakir ve hânende yetiştirmiştir.

Nuri Bey merhum, Hüsrevpaşalıdır. Evvelce Bali Paşa Câmi'-i şerîfinin üstünde Sarıgüzel'e giden sokağın içinde otururdu. Bahçıvan Şeyh Arif Efendi merhumun zamanında Hüsrev Paşa Tekkesi'nin göze çarpan usta zakirlerinden biri de Bolahenk Nuri Bey'di. Zakirbaşı postunda zikri idare ettiği ve bu vesile ile de zikrin idaresini etrafına öğrettiği görülürdü.

Nuri Bey'in hususî bir meşkhanesi de yine Hüsrev Paşa'da Hüsrev Paşa Caddesi üzerinde Neccar Mehmed Efendi - Keserci Baba Türbesi'nin karşısındaki Dede Bostanı'na giren sokağın başında Maliye mümeyyizlerinden Mahmud Bey merhumun evindeydi, burası da Fatih yangınında kül oldu. Daha önceleri Cerrahpaşa'da kendi şahsına ait evde meşk etmiştir.

Meşhur Hafız Sami kendisinden meşk edenler arasındadır. Fatih başimamı meşhur Arap Hoca da Bolahenk'ten meşk etmiştir. Yeraltı hatibi Hafız Ali Efendi de Bolahenk'ten meşk eylemiştir.

"Bolahenk Nuri Bey merhum (velâdeti H.1250, irtihâli H.1328), sıgar-ı sinninde ilm-i mûsîkî tahsiline sarf-ı makdiretle bu fende iktisâb-ı kemâlât etmiş olan esâtize-i mûsîkîye mülâki olmuş ve bazılarından istifade ve istifâza eylemiştir. (Hırka-i şerîf hatibi Ömer Vasfi Efendi merhum)

Salih Saim Unar'ın Hatıraları

Çok uzun zamandır Salih Saim Unar'ın yayınlayamadığı eserleri kayıptı! Onun esas cephesini tesbite imkân verecek, Türk edebiyatının ve hatırat literatürünün eksik cihetlerini kısmen tamamlayacak olan bu neşir kisvesine bürünmemiş eserleri hakikatte hep göz önündeydi; malzeme bir süredir neşrine teşebbüs ettiğimiz Revnakoğlu arşivinde yerli yerinde duruyordu.

Revnakoğlu'na emanet olarak teslim edilen ve iade edilmeyen bu eserlerin hikâyesi 1941'de başlar. Revnakoğlu'nun hürmet yüklü ilk mektubunu Salih Saim Unar şöyle karşılıyordu: "O nasıl mektûbe-i güzîn ü bihîn, veya kitâbe-i ihtisâsât evlat? Ben fazilet, ciddiyet ve samimiyet mefhumlarını billûr kadehte şarâb-ı kevser içer gibi olanca aşk ve şevkle tattıran ve taşıran bir kudret ve tasvir karşısında kalabildiğimi emin olunuz pek az hatırlayabiliyorum. Ve sanki bütün temiz hisler, tertemiz duygular birleşmişler ve vücuda getirdikleri sıhriyet-i fikriyye vü edebiyyeyi abd-i âcize alıcı bir levha-i tabîat ve bir rîze-i elmâs şeklinde ve birdenbire dîde-i hayret ü hürmet önüne sermişlerdir."

Ancak kendisine mektup yazan, mektubunda kendisiyle Tevfik Fikret ihtifalinde ve Üsküdar Mevlevîhanesi'nde karşılaşmış olduklarına işaret eden Revnakoğlu'nu bir türlü hatırlayamayan Unar, bu genç adamın üslûbu ve kendisine gösterdiği alâka ve sena karşısında âdeta sarhoştur. Övülmeyi her hâlde en az Florinalı Nâzım kadar seven Unar'ın bu taltifin sahibiyle derhâl görüşmek arzusu 1941'in yazında gerçekleşir.

O zamana kadar her biri bir hayli küçük hacimlere baliğ olan *Cümel-i Hikemiyye*, *Ana Baba Nasihatları*, *Altın Küpe*, *Mürâselât*, *Mahfûzât-ı Edebiyye*, *Muhadderât-ı Evliyâ*, *Şeyhü'l-Ekber Muhyiddîn-i Arabî*, *Huccetü'l-İslâm İmam Muhammed Gazâlî*, *Bâyezîd-i Bistâmî*, *İmâm-ı A'zam ve Eimme-i Selâse*, *Emîr Buhârî*, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*, *Padişah ve Millet*, *İslâmiyet*, *Terâcim-i Ahvâl-i Enbiyâ* adlı eserlerin sahibi Salih Saim'le Revnakoğlu'nun temas sebebi öteden beri hazırladığı *Güzideler Kafilesi*'ne bu kıymeti dahil etmektir.

Salih Saim, Revnakoğlu'na neşredilmemiş üç eserinin müjdesini verir:

"Ey benim varlıkla yokluğu müsavileşen hayât-ı târümârıma, mevcûdiyyet-i müsteâr u nâ-müsteârıma ber-muktezâ-yı ahlâk u necâbet bir kıymet veren irfan ve idrak ve izanlı evlâdım, burada da tekrar merhabadan sonra söze başlamak ister de derim ki hayatımı yaşatan ve yaşayan bereket versin hususî ve resmî mufassal tercüme-i hâlim mevcut ve münasip bir vaktinizde ser-â-pâ mütalaasına rağbet buyurulmak üzere mâ-hazardır. Kezâ nâ-matbû' eserlerimden *Hafız Kemal* ile *Bir Varmış Bir Yokmuş* nam ve unvanında fevkalâde şâyân-ı nazar âciz bir ihtisasnamem ve hele *Edebî Hatıralar* unvanlı âdeta bir mücellede denilecek vüsattaki kitabım..."

Bunlardan sonuncusunu yazıp yazmadığını bilmiyoruz, ancak *Hususî Tercüme-i Hâlim veya Hâtırât-ı Şükrân-meâlim* adlı tefrikasına başladığımız hatıratını bu listeye dahil edebiliriz. Böylece elimizde üç yazma hâlinde eseri ve Revnakoğlu'na gönderdiği mektupları mevcuttur. Salim Saim Unar'ın yayımladığı *Şaşı Hafız ve Maruf Nükredanlar* ismindeki eseri dışında onun esas varlığını ispat edecek külliyatı da bu yayımlanmamış üç yazma hâlindeki metinlerdir.

1941'de bir araya geldikleri iki görüşmeden evine dönerken bu üç eserin orijinali Revnakoğlu'nun yanındadır. Unar'ın talebi, bunların birer kopyalarının alınması, imkân olursa Revnakoğlu tarafından neşredilmesidir. Saim'de hiçbirinin bir kopyası yoktur, Saim mektuplarında sık sık bu hususa işaret eder. Bir sebeple Revnakoğlu o yılın sonunda her türlü teması keser, Unar'ın mektuplarını karşılıksız bırakır, görüşme arzusuna cevap vermez. Sessizliğin hüküm sürdüğü on yıl sonra Saim, hüznünü, ihmalini ve bir türlü iade edilmeyen eserlerini son bir kez talep eder ve bu son mektupla ikisi arasında teati büsbütün biter.

Tekrar başa dönelim. Daha önce, Saim hayatteyken lehinde takdir ve ancak bir hayli ilerleyen yaşının ve müktesebatının senasına tahsis edilmiş yazılar haricinde onun yayımlanmış ya da yayımlanmamış çalışmalarına dair bir ilmî ve edebî bir tecessüs vaki olmadı. Elimizde daha çok Salih Saim'in çok zaman çıkmadığı evinden gazete ve mecmualarda beğendiği yazıların sahiplerine gönderdiği teşvik ve takdir yollu mektuplara karşı bazı kalemlerin kendisine karşı minnet cevaplarıdır. Bu övgü yazılarının sahipleri arasında Nihat Sami Banarlı, Refii Cevad Ulunay, Ahmet İhsan Toksöz ve Suavi Boztepe'yi kaydedebiliriz. 1950 sonrasına ait bu yazılarda onun için:

"Üsküdar'da kadim ve sakin bir Türk evinde kitapları arasında bir inziva hayatı yaşar. Neşriyat hayatımızı dünyayı 85 sene görmüş gözlerinin mukaddes ışıklarıyla takip eder. Yalnız bana değil, gazetelerimizde bizim milli faziletlerimize, iman dünyamıza dair, onlara sadık kalarak yazan her imzaya aziz iltifatlarını yollar. Sahifeler tuttuğu hâlde leziz bir iksir gibi bir yudumda okunan mektupları hikmetler, beyitler, ayetlerle süslüdür. Ve bizzat kendisinin harikulâde güzel, samimî ve zarif bir üslûbu vardır. Bu üslûp onun iç dünyasındaki nur âleminin ışıklı ve itrî'nin besteleri gibi lâhutî ifadesidir" (Nihat Sami Banarlı, 23 Ekim 1964) diye tebcil edildiği,

"Bana gönderdiği mektuplar, yakın mazinin hatıratı ile doludur. Onlarda Süleyman Naziflerin, Üsküdarlı Talatların, Tokadîzâdelerin menkıbeleri, şiirleri ile Fars edebiyatının Sa'dîleri, Hâfızları, Hayyâmları sarmaş dolaş olmuştur. Bazen tasavvufî bir beytin yanında ağır bir hiciv de yer alır, birden edebiyat tarihinde yer almaya lâyık bir menkıbe ile karşılaşılır" (Refii Cevad Ulunay, 11 Nisan 1960) şeklinde kıymetlendirildiği görülür. Lehinde şiirler de yazılıyordu.

Ne yazık ki gazetelerde yazdığı yazılar yeni çalışmalara mevzu olamamış, mektupları neşredilmemiş, onun esas cephesini ortaya koyan eserleri Revnakoğlu dosyalarında saklı kaldığı için sahaya çıkarılamamıştı. Üzerinde bir dizi yayın yapan Yusuf Turan Günaydın'ın kıymetli faaliyetleriyle matbu eserlerinin bir kısmı yeniden neşredilmiş, Saim'e dair derli toplu bir biyografi vücut bulmuştu, ama hâlâ

Salih Saim'i üslûbu, derinliği ve orijinalliğini ele alabileceğimiz eserleri ortada yoktu. Bugün mevcuduna rastlamak bir hayli zor olan Cemal Kutay'ın 1960 tarihli *Sebilden Bir Avuç Su* adlı eseri ile Saim'in oğlu Ali Rıdvan Unar ve yeğeni Midhat Sadullah Sander'in 1954 tarihli *Salih Saim'in Yazı Hatıraları ve Hayatı* adlı eserlerinin onu tanımak için önemli iki eser olduğunu kaydedelim.

Revnakoğlu arşivinden çıkardığımız *Hususî Tercüme-i Hâlim veya Hâtırât-ı Şükrân-meâlim* adlı hatırat, Salih Saim'in mühim bir kısmı Tophane-i Âmire'de geçen, memuriyeti devresini içerir. Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılının idarî ve siyasî hadiseleri arasında bir kalem efendisinin mütelevvin ruh vaziyetleri içindeki müstakil eseridir. Saim Bey'in benimsediği dil ve üslup klasik nesrimizin Tanzimat sonrası şekillenen hususî şekline dair ipuçları vermeci itibarıyla da mühimdir.

Hatıratta, maarif tarihimizde işlenmemiş olan "Tefeyyüz Kitaphanesi" bahsi için bizzat bu müessesenin müdürlüğünü yürütmüş olan Salih Saim'in notları kıymetlidir (287:228-254):

Hususî Tercüme-i Hâlim veya Hâtırât-ı Şükrân-meâlim

1283-1285 senesinde Kabataş'ta Gümüşsuyu Hastahanesi'nin karşısındaki Bağodaları Sokağı'nda 20 numaralı hanede ve Ramazân-ı şerîfte dünyaya gelmişim. Pederim Kabataş ve Gümüşsuyu mahalleleri ve câmi'-i şerîfleri imamı ve mektep hocası Tosyalı Hafız Hüseyin Efendi'nin sulb-i pâkinden. Vâlidem de beyne'r-ricâl ve'n-nisâ "Hoca Hanım" ve "Hafıza Hanım" namıyla şöhretver Hafız Ayşe Hanım idi ve İstanbullu idi ve kendisi de hâl-i hayât-ı şerîfesinde izhâr-ı kerâmet etmiş pek meşhur Kabataş imâm-ı kadîmi Hoca Mustafa Efendi'nin sulbünden dünyaya gelmiştir.

Kabataş İbtidaî Mektebi'nde okuduktan sonra Tophane'de Salıpazarı Caddesi'ndeki Mekteb-i Feyziyye'ye verdiler. Dört senelik meşhur bir rüşdiye olan bu muhterem mektepten çıkarken son sınıf son imtihanımızı Maarif Nezareti binasında verdik. Farsî imtihanımda mümeyyizlerin bir dest-i takdîr ile arkamı sıvadıklarını arkam yere gelinceye kadar hâtıra-i fâhire-i minnet ü mahmidetten çıkaramam. Hamden lillâhi taâlâ, alâ şehadetnamesiyle neşet eyledim.

Henüz on beş yaşında idim. Ebeveynim 1299 senesi Ağustosunda mahzâ semtimize yakın devâir-i resmiyyeden olmak itibarıyla ve maa-hâzâ takdîr-i Rabb-i kadîr ile Tophane-i Âmire'ye yazdırdılar, ruznamçe kalemine memur eylediler. Yirmi altı sene bu daireye ve bu kaleme devam eyledim.

Hikmet-i Hudâ o zamanın terfii kıttı veya iltimaslılar haklılara, muktedirlere ve kimsesizlere tercih edilir ve muttasıl terfi ettirilirdi. Kendi odamda vuku bulan bin küsur kuruş maaştan bana yetmiş altı kuruş zam yapılıp bu münhalin yarısından ziyadesinin hiç de münasip almayan, akıl ve hayale gelmeyen diğer kalemlerdeki efendilere verildiğine ağlaya ağlaya şahit olurduk. Ve şu hâle ve haksızlığa müdür, muhasebeci, mektupçu, meclis başkâtibi ve bütün intihâb-ı küttâb komisyonu namını alan müdîrân-ı umûr kabil değil ağız açamaz, ses çıkaramaz, bilakis terfi mazbatalarına imzalarını atar, mühürlerini basarlardı. Neden mi? Müşir Zeki Paşa'nın mühürdarı Kayserili Rifat Bey'den böyle emir alınmıştı ve bu kadar heyet, hatta ittifak etseler de müctemian arzuhâl için bizzat müşire gitseler derakap kapı dışarı edilirlerdi. Bu anlaşılmaz, sorulmaz, sorulamaz ve akıl ve mantık almaz bir hâl idi. Babıali'nin de hayrette kaldığına şahidim.

Mühürdar Rifat Bey daireyi gariptir ki pek gariptir, içinde harbiye ve tecrübe namlarını alan iki büyük meclisin binbaşısından feriğine ve reislerine kadar muhtelif rütbe ashabı da dahil olduğu hâlde işte o kırk yıllık koca Tophane-i Âmire'yi serâpâ teshîr etmiş, titretmişti.

Bir Ramazân-ı şerîfin ikinci günü üzerinde miralay formasını, göğsünde altın imtiyaz madalyasını taşıdığı hâlde -bilâhare paşa olduktan sonra vefat eden- sevk komisyonu reisi Asım Bey'i kuvvetli elleri ile dövdüğüne, metin ayaklarıyla tekmeleyerek ve tepeleyerek odasından dışarı attığına ve işte namusumla yazıyorum, lisanen de en galiz bir tabir ve bilhassa tulumbacılara mahsus küfürlerle "Anasını, avradını..." gibi sözleriyle namus ve haysiyetini kavlen ayaklar altına bütün yanındakiler ve hikmet-i Hudâ âdeta huzûr-ı şiddet ü mehâbetinde salta duranlar şahit olduğu gibi, koca bir miralayın şu hâl-i elîme mühürdarın yanı başındaki odasından perdeyi açıp temaşager olan Tophane müşiri Zeki Paşa'yı gözüyle görenlerden biri de abd-i âcizdir.

Millet ve memleket haricen iki üç kabadayı bilir ve bunların şerrinden çekinirken bu mühürdarın belki de cihanı kasıp kavurduğundan ve isterse onları bir anda boğacağından sanki kimsenin haberi olmazdı. Bu bir sırdı ve "İzharı güç, izmârı güç" meseli bu şahsiyet ve bu hâlet için zebânzeddi.

O üç kişi dediğim, Kabasakal, Fehim ve Zülüflü İsmail Paşalar idi. Gerçi onların da astığı astık, kestiği kestik ise de dedim ya bu mühürdar arzu ederse onların üçünü de üç ayak manasındaki "sehpa"da berdar edebilirdi.

Refakatinde ve müşirin maiyet kitabetinde istihdam edilmek üzere yanına aldığı, Kabataşlı Saatçinin Hüsnü, Firuzağalı Agâh, mektubî mümeyyizi Cemil, Fındıklılı Hâzım ve bir de teyzezadem tecrübe kalemi hulefâsından Ayazpaşalı Tevfik Beyler idi.

Biçare Tevfik ale'l-ekser derdi ki:

- Ah Saim, teyzezadem olduğun ve çok sevgili bir kardeşim bulunduğun hâlde bu herifin zulüm ve şenaatinden seni bile haberdar edemiyorum ve ben sabrediyorum. Bu terâküm ve tekâsüf eden azap ve ıztırâb-ı kalbî vü rûhî bir gün elbette taşacak ve dünyanın mesul etmediği bir kahramanlık neticesinde bu habis belâsını bulacak, ama ben de mahvolacak imişim ve çoluk çocuk sahibi imişim ne olursa olsun! Zira ben kendi hesabıma onun yanındakilerin ve benim refiklerimin hepsinden ziyade bir erkeklik şeref ve şanını ve hiçbir şeye verilemeyecek, feda edilemeyecek bir namus ve haysiyet taşıyorum, hele sen gör!

O ne? Filvaki bir gün dairede "vaka" yerinde kullandığımız "bir vukuat" çıktı. Rüya mı? İnanalım mı? Tevfik, mühürdarı dövüyormuş! Bu olur şey miydi? Evet bu bir hakikatti, hem de mühürdarın çok zevkine gittiği ve cidden alkışladığı bir hâletti!

Şimdi burada istitrat denilen bir şeyden bahsetmek, işin asıl sebebini bildirmek lâzımdur:

Yukarıda dedim ya, Tevfik bu herifin vicdan ve iman hilâfına yaptığı şenaat ve şakavete vicdan azabı çektiği, yüreği cayır cayır yandığı hâlde belki de

Bir nefes kalsam şeh-i devrâna kul olmam

Vîrân kalası hânede evlâd u ayâl var

medlûlüne tevfik hareket zaruretinde kalmış. Ve işte bir gün neye şahit olsun iyi mi? Beyoğlu Topçu Kışlası'ndan ufak bir mülâzımın terfiine dair Yıldız'dan başkitabetten gelen iradeyi mühürdar yırtarak sobanın içine atmaz ve tam manasıyla âciz ve zayıf bir ailenin sıcak

suyuna soğuk su katmaz mı? İşte bu hâl Tevfik'in başına bütün cinleri topladığı hâlde zahiren belli etmeyerek ve vücudunun hem buradaki hizmetlere hem de vezâif-i asliyyesi olan tecrübe kalemi işlerine tahammül edemeyeceğinden ârızî hizmet kitabetinden affını isteyerek yanından uzaklaşır. İyi amma o sâye-i hizmet ü refâkatte emsali gibi peşin aldığı bin kuruş maaşından da mahrum kalır.

Evet, biz o zamanlar iki üç ayda bir aylık ve arada ale'l-hesap namıyla yüzde on, yüzde yirmi nisbetinde bir para aldığımızdan dolayı takkemizi göğe atarken bazı mukarrebîn ve nüdemâ ve ahass yârân ve rüfekâ nam ve hesaplarına ayrı ayrı yazılan sened-i resmîlerle maaşlarını her ay alarak huzûr-ı mühürdârîde takla atarlardı. Biz bu çok acı hakikatlere de şahit idik.

Vakta ki mühürdarın yanından müfarakatinden sonra Tevfik bu mühim ve belki de ehem mâdde-i maîşetten mahrum kalır ve bütçesi daraldıkça daralır. Bir gün canına tak der, doğru mühürdara. Usulen selâm vererek "Para" der: "Ne parası?" Tevfik, Hak tarafından nasibedar olduğu talâkat-i lisân ve cezâlet-i beyân ile: "Sen aylığını peşin al, müşir alsın, yanındakiler alsın, başkaları aç kalsın öyle mi? Ve şimdi bana aylığımı vereceksin!"

Mühürdar kemâl-i asabiyyet ve hakaretle Tevfik'e bir vurur ve: "Defol edepsiz herif, şimdi tepelerim!" derken, Tevfik derhâl dönerek papuçluktan koca bir baston yakalayıp kavlî ve filî mühürdarın kafasına doğru indireceği sırada Rifat Bey hemen Tevfik'in bileklerinden yakalar ve işte işin şakalı ciddili ve her hâlde pek latif ve aslâ unutulamayacak ciheti burada başlar:

Şimdi mühürdar: "Ulan Tevfik..." der, "Aşk olsun sana, otur bakalım. Mustafa, çabuk bir kahve yap!" Ve Tevfik'in elinden maaş suretini alarak bin kuruş mahsup ederek çavuşlardan veya yaverlerden birine: "Çabuk kaydını ve muamelesini yaptırınız ve vezneden parayı alınız, getiriniz!" emrini verir. Bu sırada Tevfik son derece maglûb-ı teessür ü teheyyüc bir hâlde muttasıl: "Tepelerim hâ!" tehdidini savurup dururmuş. Şimdi o hiddet, şiddet ve belki de asabiyet ve minnet mücessemi mühürdar garip ve akıl ve muhakeme haricinde bir aks-i amelle yumuşamış ve muttasıl gülerek:

- Ulan aferin Tevfik, bayıldım. Vallahi bahadır bir herifmişsin. Benim günden güne kabadayılığımı ileri götüren ve beni kudurmuş bir arslan gibi köpürten, şu koca daire içindeki korkak hergelelerdir; onlar benden yıldıkça ben kahraman kesiliyorum ve bir gün içerideki şu müşir herifi bile döveceğim. Maa-hâzâ sen şimdi şu kahveni içtin ve paranı da aldın, haydi bakalım afiyetle ye, iç. Fakat sana bir ricam var..."

Tebessüm ederek:

- Sakın dışarıda mühürdarı korkuttum ve zorla para da aldım filân gibi sözler sarfedeyim deme! O zaman o kahramanlığın kıymet ve ehemmiyetini derhâl sıfıra indirir ve işte yemin ediyorum hem de hiç kimsenin muavenet ve mukavemeti para etmeyerek burada kollarından tutup -Tophane sahilini göstererek- şuradaki rıhtımdan denize atarım ve tam manasıyla seni boğarım! der ki işte bu olur şey değildir.

Bu bahsi belki daha yüzlerce misali olduğu hâlde yalnız ikisini yazarak kapatmak istiyorum:

Ne zaman bir çavuş gelip de "Saim Bey, mühürdar çağırıyor" dediği zaman odamdan odasına gidinceye kadar sanki korkulu rüya görmüş gibi dudağımın uçukladığını bilirim. Ve müdürüm Ruznamçeci Faik Efendi'nin de

keza mühürdarın celp ve davetine maruz kalıp da giderken ceketinin alt iliğini üst düğmeye geçirdiğine ve giderken beti benzi attığına namusumla şahidim. Hâlbuki maaşı, mertebesi, derecesi mühürdarla birdi, ikisi de ûlâ sınıf-ı evveli, ikisi de otuz altın aylıklı idi, fakat yan yana geldiler veya getirdiniz mi efendi ile uşak hâlet ve vaziyeti görülürdü.

Bir de yine şahsıma ait hatıra gelen bir şey yazacağım:

Bir gün müdürüm çağırdı:

- Al oğlum, hüsn-i hizmet ve iktidarınızın mükâfatı olarak size bir beşinci rütbe Mecidî nişanı verilmesi için takrir yazdım. Götürünüz, intihâb-ı küttâb komisyonu azalarına imzalatınız!

Cenâb-ı Hak biliyor ya gençlik ve nevheveslik, sevindim ve Faik Efendi müdürümün eline vardım. Utana utana kalem müdürlerine gidiyor ve cümlesinin takdirkâr ve tebrik-âmiz cümle ve iltifatlarına mazhar oluyordum. Bittabi ileri gelen müdürlerden yoklamacıya da gittim. Kemal Efendi (Bu zata "Kör Kemal" derlerdi) kâğıdı, takriri evirip çevirdikten, süzdükten, dîde-i tedkîkten geçirdikten ve hatta mâ-fevk rütbedeki diğer birkaç azanın da imzalarını gördükten sonra kâğıdı kaldırıp yere attı ve hatta beynim atarak şu sözlere de maruz kaldım:

- Devletin ufak bir nişanına kesb-i istihkâk etmek lâ-ekal on beş seneye mütevakkıftır, iki üç senelik çocuklara verilemez! Haydi bakayım...

Eyvah, bir kalem efendisi olduğum ve lutf-ı Hak'la bütün rüesâ-yı mülkiye ve askeriyenin teveccüh ve iltifatına mazhar bahtiyârân rüfekâdan bulunduğum hâlde "çocuk" namını alarak kovulmuştum. Yaralı bir kuş gibi çırpına çırpına hatta Hak affetsin müdürüme bile belki de malûmat vermeden doğru mühürdara.

Allah bilir ya yoklamacının bu itap ve hakareti tekmil maiyetindeki efendilerin mesmuu olmak ve bu tahkire aynî maruz bulunmak itibarıyla sanki koca yoklama kalemi başıma yıkılmış ve olanca mevcûdiyyet-i mâddî ve maneviyyemi enkaz tarümarı altında ezmişti.

İşte bu pek yerindeki elem ve enîn ile o değme kimsenin yanında ağız açmaya cesaret edemediği Rifat Bey'e dedim ki:

- Beyefendi, dünyada belki de emsali hatırlanmayan büyük bir hakaret altında hurdahaş olan şeref ve haysiyetimin eğer taraf-ı saâdetinizden de tamir ve iade edilmeyeceğini görürsem...

Sözümü kesti: "Kısa kes, çabuk söyle!" dedi.

- Beyefendi dedim, mesele böyle böyle. Şimdi benim yandığım bir şey varsa bir şeyin vukuundan şüyuu beterdir hakikatine maruz kalışımdır. Tarafımdan aslâ bir talep ve rica vaki olmadan vaki olan şu inha keşke mevki'-i muâmeleye konmayaydı ve herkes duymayaydı...

İfadelerim biter bitmez yemin ediyorum yanında beyler ve paşalardan birkaç kimse bulunduğu hâlde:

- Git, pezevenge söyle, mühürdar imzalasın diyor de! dedi.

Gittim, "Efendim, mühürdar beyefendi lutfen imzalasınlar diyor" dedim.

- Mühürdar değil, müşir emretse olamaz! dedi.

Eyvah, ben şimdi bu siyak ve ifâdâtı aynen söylemek gibi bir acz-i beşeriyyete kapılsam derhâl gelip resmî makamında sandalyesini başına geçirecek ve Hudâ ne-kerde benim yüzümden belki de ölümle neticelenecek bir vaka zuhur edecek! Geldim ve:

-Efendim dedim, benim imzam bulunmamasıyla bu işin olmaması lâzım gelmez! Mühürdar bey imzalayınca olur biter dedi.

- Ver şu kâğıdı diye takrîr-i resmîyi elimden alan mühürdar, müsveddenin metnine de kalem karıştırarak imzalayıp şu sözleri söyledi:

- Git ona de ki: "Efendim mühürdar bey diyor ki yoklamacı beyin kâğıdını imzalamaması sana beşinci rütbe-i mecîdî nişanını az görmesindendir. O senin iktidarını bilmez mi? İşte ben dördüncüye yazdım ve imzaladım. Söyle de memnun olsun!..."

İşte bu sefer hakikaten bu sözleri hüve hüvesine söyledim. Huda muhafaza buyursun, az kaldı yüreğine iniyordu. Lakırdıyı uzatmadan odasından çıktım. Üç beş gün sonra dördüncü rütbeden nişanımın iradesi çıkmıştı.

Yine şimdi mütebâdir-i hâtır olan ve ümmi denecek derecede hemen hemen mektep medrese görmeyen bu mühürdarın ihtimal memleketi iktizası yine bu mevhûbun min-indallah fetanet ve kiyasetine dâll bulunan yüksek bir zekâ ve basiretinden bahsedeceğim, zira çok şâyân-ı dikkattir:

Bir Ramazân-ı şerîfin on beşinci gecesi Hırka-i şerîf ziyaretinden avdette Sultan Hamîd tam Tophane önünden geçerken olacak ya tekmil tenvîrât söner ve ortalığı bir zulmet kaplar. Önündeki ve arkasındaki debdebe ve dârât ile fakat heyecanlar içinde Yıldız'a giden padişah sarayına girer girmez: "Şimdi mesele hallolunmaz, bu zulmet maddesi tenvir edilmezse Zeki Paşa kendini yok bilsin!" iradesi kendisine başkitabet dairesinden tebliğ olunur. Paşa korkudan raşeler içinde kalır, hatta düşüp bayılır.

Derhâl mühürdar hem mabeyne hem de dünyanın imdadına yetişir ve der ki:

- Efendim, şevket-meâb efendimiz tam Tophane-i âmireleri önünden geçerken Cenâb-ı Hak muhafaza buyursun, bir suikasta maruz kalacaklardı. Evet, bunu kaviyyen haber aldım ve oradan teşrîf-i şâhâne vuku bulurken işte tekmil tenvîrâtı bendeleri söndürttü...

İşte hiç de asıl ve esası olmayarak o büyük deha ve dimağın mahsûl-i tasnî'i olan bu dürûg-ı maslahat-âmîzin arzını müteakip müşirin başı belâdan kurtulur ve mühürdar da rütbe-i vâlâ ve birinci rütbe Mecidî nişanı ile taltif olunur ve işte bu kadar olur!

Hikmet, yemin ediyorum, şahsıma ait bir hikâye daha hatırladım. Teyzezadem, yanında kitâbet-i husûsiyyede iken bir gün mühürdar der ki:

- Tevfik, dünyada benim için korku yoktur, müşirmiş, mabeyinmiş, Yıldız'mış, Babıali'ymiş hatta hatta padişahmış.... Anladın mı? Yalnız bir kişi var, o da ruznamçe kalemindeki Salih Saim'in annesinden, o kadının gönlünden... Hafıza Hanım'ın kalbi dilerse beni mahveder! Ve işte onun maddiyet ve şahsiyeti değil, maneviyatı karşısında kendisine râm ve mahkûmum.

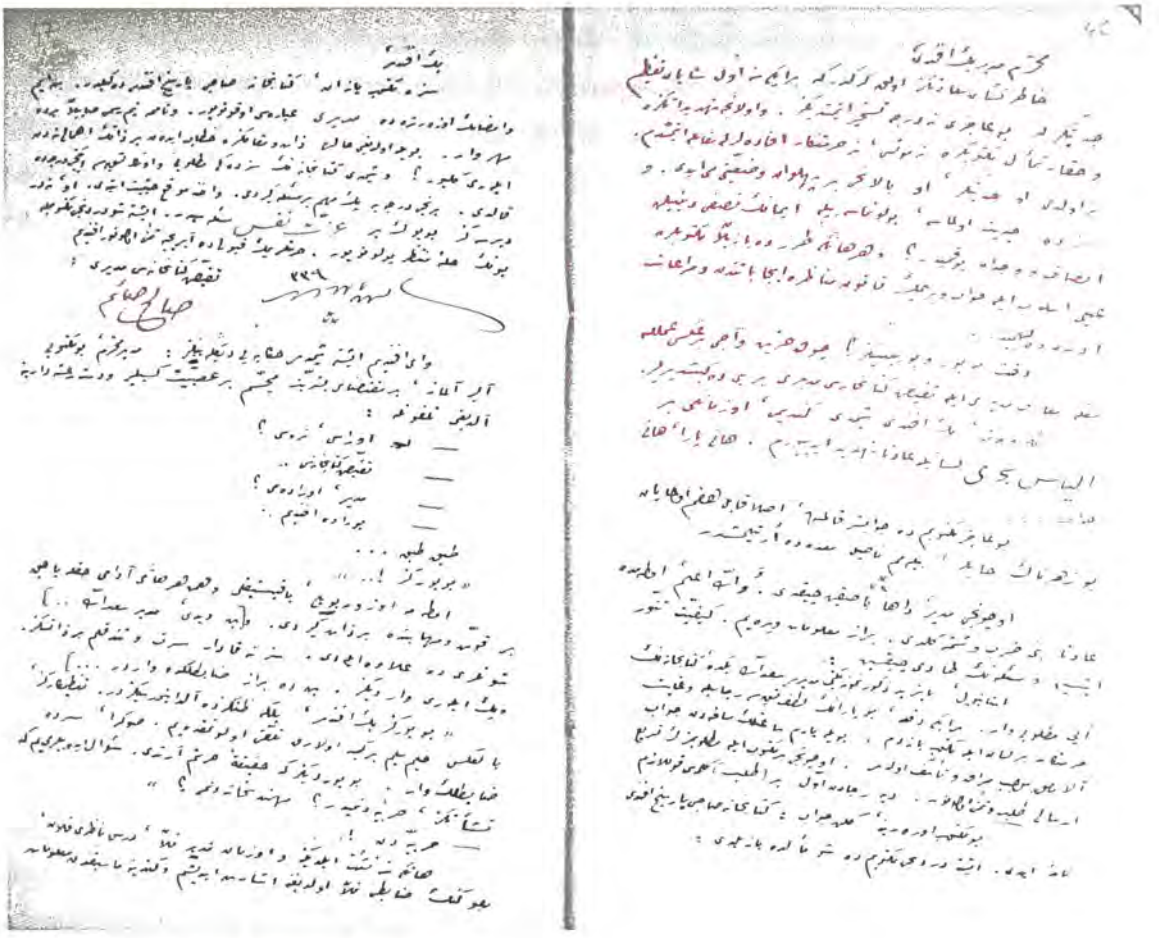
Tevfik ile benim iki hemşire çocukları olduğumuzu o güne kadar bilmezmiş. Tevfik, bunu bana söyler söylemez haydi ben eve...

- Anne, böyle böyle. Kalk dinini seversen git, şu iltimas devrinde benim için zamm-ı maâş iste!

Bakınız Cenâb-ı Hak şahittir, rahmetli vâlidemin cevabına:

- İyi ama oğlum, ben de hemen vallahi mühürdardan korkuyorum. Hoş gör evlâdım, mazurum!

İşte ya "Vermeyince mabut ne yapsın Mahmut!" buna derler veya "Kırk yılda bir hırsızlığa çıkacaktık, ay akşamdan doğdu!"

Salih Saim Unar'ın hatıralarından (287:252)

Şimdi agrebü'l-garâib vasfına seza bir şey varsa o da Ortaköy'de Yahya Efendi Kabristanı'na gidenler sol taraf müntehasında belki beş adım bile uzak olmayarak Hafıza Hanım ile mühürdar beyin kabirlerini görürler. Dünyevî havf ve hirâsın, uhrevî bir manzara-i rûh-istînâsı ve tesadüfün ta'bîr-i âmiyânesiyle dik alâsı işte buna derler.

O âlemden gelen yok ki sorulsun
Bu âlemden gidenler onda neyler

Mühürdar isterse devâir-i devletin herhangisindeki mahbûb-ı kalbine, sevdiği dostlarına ne kendilerinin ne de mensup oldukları o resmî devâirler nâzırlarının aslâ haberi olmadan nişan, rütbe alırdı. Ve meselâ o zaman gazeteler "Rüsûmât memurlarından Faiz Bey'e sâniye sınıf mütemeyyizi" veya "üçüncü Osmanî..." yazdıkları zaman o Faiz Bey'le Rüsûmât emini Hasan Fehmi Paşa veya başkası şaşkın şaşkın yekdiğerin yüzüne bakarlarmış, biz bunu işitirdik. Mektepler nâzır-ı sânîsi Ali Rıza Paşa'nın kardeşi İhsan'ı Bağdat'tan getiren ve miralay yapan

mühürdardır. Bu İhsan Bey'i galiba tıbbiye mektebinin Arnavut bahçıvanı öldürmüştü.

Artık mühürdarı kendi hâline bırakalım. Aman ya Rabbi bırakamayacağız! Zahir bu da Hak tarafından...

Hürriyet elde edilmiş, İstanbul sokakları keçeli külâhlı ale'l-acâip kıyafetli yabancı simalarla dolmuştu.

Bir akşam kalemden avdette Üsküdar vapurunda bunlardan birkaç genç:

- Efendi dediler, sen hangi dairedesin?

- Tophane'de.

Derhal:

- Mühürdar orada mı?

- Hayır, o merhumdur dedim.

İşte bir eyvah çektiler ki keşîdenin ucu semaya yaklaştı. Meğer anladım ki çiğ çiğ yiyeceklermiş. Yâ Hafîz!'

İstibdat seneleri sonlarında ve dehşetli bir kış gününde idi. Ortalık karlarla örtülü, etraf bembeyaz. Ruznamçe kaleminde vazifeye meşgulüm. İstihkâm binbaşılarından İrfan Bey geldi: Elyevm hayatta ve Bakırköy'de muammerdir: "Kalk" dedi, "Senle bir yere gideceğiz hem araba ile çabuk gideceğiz." "Hayrola, sebep?" dedim. "Anlatırım" dedi. Arabadayız. Arabacıya emir verdi: "Saraçhanebaşı'na. Şehzade Câmi'-i şerîfini geçince sokağa sap, büyük konak..."

- İrfan, ne oluyoruz, söyle çıldıracağım dedim. İşte ifadeleri:

- Reşit Akif Bey, Sivas valisi oldu. Bana, İrfan dedi, hususî kitabetimle beraber götürmek üzere koca Babıali'de dilhâhım veçh ile bir kâtip bulamadım. Öyle bir zat bulacaksın ki ehliyet ve iktidarının fevkinde ben kendisinde bir salâh-ı hâle şahit olayım. Düşün ve mutlaka

Hafıza Hanım'ın mezar taşı

Mühürdar'ın mezar taşı

bul! İşte pek az tefekkür neticesinde bu evsafı haiz ancak seni bulabildim ve lehü'l-hamd göğsümü gererek de götürüyorum.

İçimden eyvah dedim, yayan kaldın tatar ağası!

Münşî-i şehîr, *Tabsıra* sahibi merhum edîb-i a'zam Akif Paşa'nın konağına girdik. Tarihi bir ev... kocaman kapıları açık. Aşağıdan yukarıya kadar esâs ve eşyâ-yı beytiyyeye göz gezdirdim. Hepsi seyyar ve bi-karâr. Bir manzara-i seferberî izhar ve kalplere âdeta kasvet isar ediyordu. Büyük bir sofa ve geniş bir oda... Beş on misafir var ve derin bir sükût hükümfermâ, hemen hemen lakırdı bile edilmiyor. Zâirlerin hâl ve ahvalinden kemalli insanlar olduğu anlaşılıyor, ilmiyeden, meşâyihten bir iki zat da kıyâfet-i meslekiyyeleriyle nazarlara ilkâ-yı hiss-i hürmet ediyor.

Vakta ki içlerinde en mehip ve âdeta mehûf bir sima ile karşılaştım. Aman ya Rabbi, zahiren bir surat, bir azamet ki insan gıdıklasa kabil değil güldüremeyecek. Uzun boylu, esmer Reşit Akif Bey'e takdim edildim.

Hemen hemen kâmet-i bedeniyle hem-kıyas uzun bir kamış kalem ve büyük iki tabaka iki kâğıt elime tutuşturuldu ve iki müsvedde kaleme almaklığım emrolundu. Zemin ve mevzu üzerinde kalem yürütmeye başladım. Arada büyükçe bir beyaz fincanla gelen kahveyi de içiyordum. Müdevver, yeşil örtülü masanın başındayım. Muttasıl yazıyorum. Misafirlerin merakı da bana münatıf...

Resm-i selâm ve ihtiramı ifa ederek kâğıtları takdim eyledim. Zannediyorum daha üç satır okur okumaz yemin ediyorum ki memûlün ve nâ-memûlün hilâfı o korkunç çehrede alâmet-i ibtisâm belirdi. Fakat emin olunuz manyatizma olmamak için o bana bakarken ben önüme bakıyordum, o yazıları okurken yüzüne bakabiliyordum.

- Çok teşekkür ederim ve bilhassa İrfan Bey'e de memnuniyet beyan eylerim. İktidarınıza kaleminizin şehadetiyle vâkıf olduğum gibi, temiz bir kalbe ve bir rûh-ı asâlete mazhariyetinizi de yüzünüzden okudum ve diyebilirim ki dilhâhım veçh ile bir fazilet sahibine kavuştum.

Bu aralık maaşımı sordu. "Altı yüz kuruş efendim" der demez huzzâra:

- Efendiler dedi, utanıyorum!

İşte bu da bir takdir ve iltifat idi. Tophane'de top kuvvetinde bir taş...

- Efendim dedi, sizi kitâbet-i husûsiyye ve vilâyet mühürdarlığı ile götürmek emelindeyim. İnşallah tedricen, maa-hâzâ az zaman zarfında evrak müdüriyyeti ve hatta mektupçuluğunuz için de irâde-i seniyye istihsal ederim. Sivas'a gittiğimizde refakatinize jandarmalar vererek Merzifon ve havalisine doğru icâb-ı hâl ü maslahat geşt ü güzârınızı da arzu ederim. Hakkınızda olacak muamele bir peder veya birader mücâmelesidir. Yalnız muktezâ-yı beşeriyyet bir hâl-i hiddet ü şiddette ve bittabi istemeyerek hatıra dokunacak her hangi bir hareketim hoş görülebilir mi?

Derhâl "Her hitâb-ı cemîllerini itap da olsa büyük bir iltifat telakki ederim efendimiz" dedim. Çok hoşuna gitti.

Şimdi nevbet-i kelâm bana gelmişti:

Efendimiz dedim, müsaade buyurulursa evvelemirde bu cihan değer teveccüh ve takdir-i devletlerine şükranımı takdim edeyim. Sâniyen arz-ı cür'et edeyim ki malûm-ı irfânları her şeyde o şey bir emr-i hayr olmakla beraber rızâ-yı ebeveyni istihsal meşrudur, bu böyle. Bir de yeni teehhül etmiş, bir bir buçuk senelik dışarı damat bulunmuş olduğumdan o tarafın da rızasını elde etmek zaruretini hissediyorum. Ezcümle şirhâr bir masumum da var.

- Hay hay dedi, beyanatınızı hatta hürmetle ve takdirle karşılarım, fakat onların hiçbiri tarafından adem-i rızâ vukuuna da imkân vermiyorum ve kaviyyen memûl ediyorum ki muvafakat ve dualarını alarak geleceksiniz!

Şimdi refakatimde yine Binbaşı İrfan ve avdette Tophane'ye uğrayarak yanımıza aldığımız teyzezadem Tevfik Beylerle Kabataş'a gidiyoruz. Yolda muhterem babama rast geldim, tabiî bir şey açmadık. Mesele hanemizde peder ve vâlide ve hemşirem arasında mevki'-i müzâkereye konacak, cümlesinin fikirleri anlaşılacak, reyleri alınacak idi.

Reşit Akif Bey namına kocaman bir eyvah! Zira henüz konağında haberi yokken beni kaybetmişti. İşte bakınız o orada beni kayıp etmek üzere iken rahmetli anacığım yerlere yuvarlanmış, çırpına çırpına kendini kaybetmişti. O muttasıl:

- Bırakınız evlâdımı, Allah'ım gönderemem! Kimi götürürse götürsün, valiliği de onun olsun, Sivas'ı da! diye ve tepine tepine âdeta yere serilmişti. İhtiyar babam beyaz, pamuk gibi sakalını eline alarak:

- Bu yaşta beni bırakıp nereye gideceksin? Şurada dört günlük ömrüm kaldı! dedikçe gözlerimden yaşlar geliyordu.

Hemşirem de teyzezademle cidalde, itapkâr, tevbîh-âmîz hasbihâlde idi ve diyordu:

- Tevfik Bey, Tevfik Bey, çok lakırdının lüzumu yok O kadar arzu ediyorsan sen git!

Ve Tevfik'in:

- Gitmezsem kahrolayım, fakat veriniz bana Saim'in iktidarını ve onun gençliğini. Şaşkınlar, bu vali ile oraya gittikten sonra göreceksiniz ki ne nam ve şöhret alacak ve ne paralar kazanacak ve bir kere orada Saim'i görmeden kimse valinin yüzünü göremeyecek. Yahu çıldıracağım, bu ne gaflet ve bu ne derece gaflet-i hiss ü basardır! Bu birkaç sene içinde bir Sivas mektupçusu olacak, hatta azli, infisali hâlinde veya ileride tekaüt eylediği zaman bile bu kadar maaşa müstehak olacak! Tophane'de daha yirmi sene hizmet etse olacağı bir mümeyyiz ve aylığı da bin bin beş yüzün içinde...

Şimdi bu çok muhakemeli görünen ve filvaki büyük bir muhabbet ve samimiyetle söylenen sözler, Mevlâ cümlesine rahmet eylesin, işte Sıdıka Hanım ismindeki ablam tarafından bakınız nasıl karşılanıyor:

- Tevfik Bey, bu madalyanın bir tarafı, yani dünyayı cennet gösteren hayâlâta gittikçe vüsat veren tarafı. Bir de öbür cihetine bakalım. Ve şimdi sen de beni dinle. Saim vali ile şöyle İstanbul'dan ayrılıp daha Kavaklar'a varmadan o maâş-ı hâzırı olup istisgar edilen altı yüz kuruş maaşa birisi sahip olarak gelip bunun yerine oturacak, sonra Cenâb-ı Hak cümleye afiyet versin, olur ya daha vali Samsun'a çıkar çıkmaz vefat edecek, işte o zaman Saim'e bir yol bakalım! Oraya henüz ne sıfatla gidiyordu kimsenin malûmu değil. Bir kere haşa ni'met-i asliyyesini küfran ederek gitti. Varsın başını taşlara vursun veya başka kapıya baş vursun diye Tophane yüz çevirecek... Elinde bir vesîka-i resmiyye ile Sivas'ta herhangi bir hizmete tayin edildiği malûm değil. Hem biz "Azze men kane'a"ya iman edenlerdeniz. İster darıl, ister karâbetimize, sıhriyetimize rağmen hukuku da kes! Tekrar ediyorum, çok lakırdının lüzumu yok, işte bu kadar!..

diye bir ültimatom verdi ki olur şey değil. Hatta bu gürültüler içinde vesâtat-ı insâniyyetkârânesinin böyle pek acı ve belki de çok haklı mütalaa ve müsademelerle zîr ü zeber olacağını hiç de aklına getirmeyen ve şimdi tam manasıyla iki cami arasında kalmış bir beynamaz gibi ne yapacağını şaşıran biçare İrfan da ayrıca şâyân-ı merhamet idi.

Sonra ben ne yapacaktım? Valinin huzuruna ne yüzle gidecektim? Artık içgüveyi sıfatıyla hanelerine damat ve evlât olarak girdiğim Üsküdar'daki kayınpeder ve vâlide ile refikamın âdeta bir kelime hakk-ı kelâmı kalmamıştı.

İşte kavgalı döğüşlü ve mantıklarla muhakemelerin kılıç kalkan oynadığı bu müthiş manzara öyle tabiî bir levha idi ki ölenleri bilmem, fakat ben hîn-i irtihâlime kadar gözümün önünde pek canlı ve çok heyecanlı olarak yaşayacaktır. Edvâr-ı hayâtta müşahede olunan hâlâttan biri de bu idi ki şu târihçe-i ömr-i nizârda bahse değer sanırım.

Hikmet-i Hudâ kırk yılda bir doğan bu kevkeb-i zû-zenb-i ikbâl pek pek bir saatlik manzara-i dîde-rübâ-yı ihtişâmdan sonra üfûl etmişti. Saim'e şehrâh-ı istikbâlini tenvir için tulû eden bu şems-i dırahşân sanki kendisiyle bir an için istihza etmiş veya çok kısa bir rüya göstermişti.

Yine hikmet-i Hudâ bundan evvel bir kere daha doğan ikbal ve istikbal güneşi de hayâl-hâne-i saâdetimizi tenvirden sonra küsûf-ı küllîye uğramıştı. Onu da arz edeyim:

Yine istibdatta idi, senelerce âdeta o 640 kuruş maaşta istikrar etmiştim. Cim karnında bir nokta olanlar; vavı yâî ecveften madut bulunanlar her münhalde taltif ediliyor, terfi ediliyor, benim gözlerime yaşlar getiriliyordu.

Bir gün kayınpederime dedim ki:

- Efendi hazretleri, görüyorsunuz ki bu dairede bizim için âdeta bâb-ı ümid mesdûd. Hazîne-i hâssa müsteşarı Hacı Hâlis Bey'le halis muhlis dostluğunuz var. Tazallüm-i hâl, arz-ı mâ-fi'l-bâl edilse de o daireye geçsem; hiç olmazsa mâh-be-mâh alacağım aylık belki de iki derece terfi ve terfîhe bedeldir.

- Hay hay oğlum, çok münasip. Şayet ziyaretimizde efendiyi bulamazsak sebeb-i ziyâret ve keyfiyyet-i müracaatımızdan bâhis bir istitafname kaleme alınız da yarın inşallah erkenden gideriz.

Yanından ayrıldım ve gece kaleme aldığım müsveddeyi ale's-seher temize çekerek yola çıktık. Şimdi Ortaköy'de kırk merdiveni tırmanıyoruz.

Kapı açıldı ve buyurunuz lutf-ı kabûlüyle ufak bir odaya girdik... Bittim, bayıldım. Niye mi? Allahım o ne levhalardı, ne yazılardı! Tekmil esâtize-i ilm-i hattın enâfis-i âsârı, âsâr-ı nefîsesi göz kamaştırıyordu. Emin olunuz emsalini, emsâl-i âlü'l-âlini hatta herhangi bir câmi'-i şerîf ve dergâhlarda da az gördüm. Bu ne meraklı ve sanâyi'-i bedi'a meftun ve müntesibi bir zat imiş! Hâlis Efendi'yi hiç görmemiştim. İçimden henüz yanımıza gelmemesi ne isabet diyordum ve şu cân u cihân değer manzara karşısında isâbet-i nazara uğramadan bir müddet kalsam diye kalbî hasbihâl ediyordum.

O ne? Şişman ve kara sakallı bir zatın entari hırka ile yanımıza geldiğine şahit ve sonra da şu sözlere sâmi' olduk:

- Müftü efendi, safa geldiniz ve şu kıyafetimden dolayı afedersiniz. Şimdi siz söylemeden ben söze başlamayım ki ne diyecekseniz lutfen çabuk söyleyiniz ki mabeyine gidecek ve giyineceğim. Gecelikle gelişim de bu nokta-i nazardan ve mahza sizi daha ziyade bekletmemekliğimden ileri geldi. Ve biliyorsunuz ki sizle kardeşim ve beynimizde aslâ teklif göremem.

Zaten her hususta ihtiyatkâr ve tedbirli davranan kayınpederimin şimdi akşamdan yazdırdığı kâğıt hakikaten işe yaramıştı ve:

- Baş üstüne efendimiz. Kıymetli vaktinizi zaten israf etmemek için damat bendenize bir ariza

alınız demiştim. Veriniz Saim Bey!

Verdim, okudu ve:

- Kim yazdı? dedi.

- Kendisi efendim dedi.

- Yazıyı sormuyorum, ifâde-i tahrîr ve kitabet kimin?

İşte bu sefer müsteşar hoşaf soğutmuş veya soğukluk etmişti. Huda alîm, kayınpederle olan şu istimzâckâr muhatabasına karışmıyor, bana bir tevcîh-i lisân vaki olmadan şahs-ı sâlis sıfatıyla söze karışmayı de'b-i edebe muhalif görüyordum. Dayanamadım ve âdeta acz-i beşeriyyetle belki de biraz sert söyledim ve:

- Efendim dedim, hamden lillâh yazı da benim ifade ve maruzat da âcizin dedim.

- Mülkiyeden mi neşet ettiniz?

sualiyle bilmem ama bu sefer de âdeta kabaklık ve kabalık etti, zira bazen gazetelerin üdebâ miyanına dahil ettikleri bu nisbettar inşa ve kitabetin veya sâhib-i fazîletin bilmesi lâzım gelen bir şey vardı, o da Eşref merhumun şu:

Şehâdetnâmeli câhil mi istersin bu âlemde

Maârif şimdi bizde meyvesiz eşcâra dönmüştür

beyt-i ma'nâ-dârı idi. Cevap verdim:

- Hayır efendim, Tophane'deki Feyziyye Rüşdiyesi'nden!

"Olamaz efendim!" diye bir de dangalaklık! Artık senli benli bir tavır ve eda ve izzet-i nefsimle oynamakta olduğunu hâkim ve musavvir bir müedda ile:

- Beyefendi, fakiriniz el-minnetü lillâh cami dersi görmüş ve kendileri lisanından yüzlerce kimseye yazılar yazmış, müsveddelerini yapmış isem de şahs-ı hakîrânem tarafından bir başkasına bana şuna dair bir şey yazıveriniz ricasında bulunduğumu hatırlayamıyorum. Ve müsaade buyurulursa elinizdeki o âciz

Salih Saim, 1888'de.

yazılarımı işte şerefmend-i huzûrunuzda olan kayınpederimin yanından gece ayrıldıktan sonra emirleri yerine gelsin diye belki de uykunun galebe çaldığı bir zamanda çalakalem yazdığımı arz edeyim!

Şimdi şu oldukça düzgün ve biraz da şiddetli mukabele, Hâlis Bey'in şekil ve vaziyetini değiştirmiş ve hiç unutmam: "Yâhu öyle söylesenize ve cami dersi gördüm diye vaktiyle söylesenize, yoksa çatlayacaktım!" dedirtmiş ise de olur şey değil, Hudâ alîm, bu sefer de hangi camide ve hocanız kimdi, kaç sene devam ettiniz silsile-i suâlini cevaplıyordum ki müsteşar bey bir müddet giyinmeyi de, Yıldız'a gitmeyi de unutmuştu, zira şu mücadeleli hasbihâl ve minvali hitap ve sual ile hakikat vakit geçiyordu.

Kendisine Tophane'deki Nusretiye Câmi'-i şerîfinde senelerce ders okuduğumu ve muhterem üstadımın elyevm bilfiil Anadolu kazaskeri bulunan meşâhîr-i ulemâdan Tophaneli Hoca Hâşim Efendi hazretleri olduğunu söyledim. "Çok garip, ben de müşarünileyhten telemmüz ettim" dedi ve ilâve ile dedi ki:

- Bak müftü efendi, bilirsiniz ki ben doğru söyleyen ve biraz da tok sözlü bir adamım. Lisân-ı ciddiyetle söylüyorum ki damadınızı takdir mecburiyetinde kaldım ve bu kadar sohbet ve mübahasenin uzaması da bittabi faydadan hâlî kalmadı. Şimdi ben bu zatı hatta bin kuruşla da bugün hazineye kaydettirir, daireye alırım, fakat istemem ki gıyabımdan bile "Sanki burada müstehakk-ı taltîf kimse yokmuş, herif hariçten adam getiriyor!" desinler. Ve eğer bunu siz de teslim eder ve teklifimi kabul eylerseniz yine işiniz olmuş, isaf olunmuş demektir, o da efendiyi şimdi şöyle Küçük veya Büyükçekmece gibi veya pek pek Çatalca gibi İstanbul'un yanı başındaki mülhak idarelerimizden birine hem dediğim gibi bin kuruşla kaydettirmeme razı iseniz iki gün sonra bana Saim Bey gelsin!

Her ikimizin birden cevabı: "Bu âlî-cenâbâne lutfunuza ve kadr-dânâne inayet ve iltifatınıza nâil-i emel olmuşçasına şimdiden takdîm-i şükrân ederiz efendimiz!" oldu.

Şimdi gerek hayatımda gerek irtihalimden sonra şu âciz yazıları okuyacak aile ve karilerim arz edeceğim keyfiyete bilmem ne dersiniz?

Evet, mütemadiyen hikmet-i Hudâ diye sözlerine girişen Saih Saim'in bir daha hikmet-i Hudâ diye lisân-ı bahse alacağı keyfiyet nedir diyebilirsiniz veya ne oldu anlamak istersiniz. O mevut iki günün belki ilk günü Hacı Hâlis Beyefendi'nin al aşağı edilmesi, onun talihi ile benim bahtımın bir günde ser-nigûn olması idi. Nasıl? İşte bu da bir levha-i zî-meâl ve hikmet-i Müteâl'dir.

Hürriyet elde, istibdat ayak altı edilmişti. Şimdi hamd-i bî-pâyân, şükr-i firâvân ile istihsal olunan hürriyetin bilhassa benim için bir şâhid-i gül-cemâl-i terakkî vü muvaffakiyet olacağına dair dostlarımdan âdeta tebşîrkâr ve ümîdvâr mektuplar almaya başladım, zira beni sevenler hariçteki eviddâ ve ehıllâ-yı kerîm-i dânâ, sevmeyen ve çekemeyenler de dairemdeki hasedkâr ve bed-tînet rüfekâ ve hatta rüesâ idi. Evet, Salih Saim onların nazarına ve enzâr-ı hasedkârına sanki bir diken idi. İsterlerdi ki Saim aslâ ve aslâ ilerlemesin ve ona sîmâ-yı semâ-peymâ-yı i'tilâ arz-ı dîdâr etmesin ve güldürmesin.

İşte beşeriyeti, beşeriyet-i fâzılayı utandıracak, hicap ve ıstırap ve vicdanî bir azap ile yerlere geçirecek redâet budur ve öteden beri böyle olagelmiştir, tarihler meydandadır. Ve ne gaflet-i idrâk u basardır ki Hakk'ın, zât-ı celîl-i Hakk'ın evc-i a'lâ-yı kemâl ve ikbale suûd ettirmek istediği kullarını ale'l-ekser halkın ez-her cihet pâmâl-i istihkâr etmeye karşı ihsas ve izhar eyledikleri âmâl-i necîfedir. Halbuki Hudâ alîm, ben daima ve daima küçüğüme, büyüğüme, dostuma, düşmanıma beyt-i âtîsine tevfik hat ve hareketle muamele etmişimdir:

Asâyiş-i devletî tefsîr-i în du harfest
Bâ-dûstân taltîf bâ-düşmenân müdârâ
Şu beyt-i Türkî de bu zeminde câlib-i nazar görünüyor:
Tahammül güçtür ammâ tavr-ı nâ-bercâsına halkın
Medâr-ı râhat-ı âlem rehîn olmuş müdâraya

Maa-hâzâ Cenâb-ı Hakk'ı şahit tutarım ki acz ve zaafımla daima mâ-fevklerimle uğraşmış, izzet-i nefsimle kimseyi oynatmamışımdır ve tevazu ve hilmiyeti hiçbir vakit hilm-i himârî şekline koymamışımdır.

Meselâ Tophane'de daha üç beş yüz kuruşla ufak bir kâtip ve sıra efendisi olduğum hâlde Kâdir-i mutlak şahittir ki bu dairenin büyük başkâtibi ile birer suretle uğraşmışımdır. Bunları isimleriyle yazacağım. Üçü rahmet-i Hakk'a kavuşmuş, biri şu âciz yazıların yazıldığı zaman ve elyevm hayattadır:

Harbiye dairesi başkâtibi Hacı Senâî Efendi

Tecrübe dairesi başkâtibi Vefik Bey

Ebniye komisyonu dairesi başkâtibi Mehmed Efendi

Sonradan tecrübe kalemi dairesi başkâtibi olan Bolahenk Nuri Bey

Nuri Bey meşhur musiki üstatlarımızdandır ve fenn-i musiki mensuplarınca yukarıdaki sakat terkip ile, terkîb-i âmiyâne ile zebânzeddi. Âciz de musikiyi kendinden geçmiştim. Bayatî makamında bestelediği şarkılar öyle enâfis-i âsârdandır ki bugün ezcümle

Bir dahi semt-i vefâdan geçmeyim
Ahdim olsun ben seni incitmeyim
Her zamân böyle latîfe etmeyim
Ahdim olsun ben seni incitmeyim

şarkısını diyebilirim ki hiçbir fasılda da yoktur ve hâl-i hâzır musikişinaslarınca katiyen malûm da değildir. Bu şarkıyı fakir kendisinden belki kırk sene evvel geçmiştim.

Kırk sene evvel Tophane sanayi alayları efradıyla ketebe ve memurîn efradından sesi güzel zevata Sanayi Kışlası'nda Nuri Bey ders verirdi. O ne âlem ve ne ahenkti... Kışla o günleri serapa tarabhâne kesilirdi. Zaten o zamanlarda başlayan şöhretiyle Tophane Askerî Muzıkası da tekmil kıtaat ve müessesât-ı askeriyye muzıkalarına rüçhanıyla yâd olunur, elsine-i takdîr ü tevkîrde bir "Tophane Muzıkası"dır giderdi.

Vakta ki devâir-i devlette tensikat, tenkihat başladı, meclis-i mebûsân ve a'yândan ve devâir ser-âmedân ve erkânından mürekkep imtihan ve intihap komisyonları teşekkül eyledi. Akla kara seçilecek, herkes, her şey tasfiye edilecekti. Ortalığı bir korku aldı ve hele ketebe beyninde "Eyvah, hâlimiz ne olacak?" endişeleri başladı. Günlerce çoğu âdeta resmî işlerini bile serdi, def'-i gam u endûh için kahvelerde, kıraathanelerde yekdiğeriyle hasbihâle, tazallüm-i hâle ve güya ref'-i melâle başladılar.

Hakikat, herkesin foya meydana çıkacak, yarın rûz-ı cezâda boynuzsuz koyunun boynuzlu koyundan hakkını isteyeceği, huzûr-ı Hak'ta istihkâk-ı hak edileceği gibi, işte öyle Salih Saim'in odasındaki münhalden hisse-çîn-i intifâ' olan haksız ketebenin de neden öyle âher bir kalemin parasını ne suretle ve ne kuvvetle çekip aldığı sorulacaktı de derdmendân küttâb hey'et-i imtihân ve intihaba derdini yanacaktı.

Benim ve başlıca iki nefer refikimin başında o zamanlar bir müdür, bir mümeyyiz vardı ki herhangi bir müsveddeye, müsveddemize karagöz, hacivat resmini yapsak imzalarlardı. Cenâb-ı Hak ikisine de rahmet etsin. İşte böyle bir kabiliyette idiler.

İki nefer refikimle ben diye işaret ve hikâyetimden oda mevcudunun üç kişiden ibaret olduğu anlaşılmasın, hayır, başlıcaları biz idik:

Muayyenât-ı askeriyye hesabına bakan Şişman İhsan

Melbûsât-ı askeriyye hesabına bakan Avni

Harcırâh ve taşra hesâbâtına bakan ve kalemin müsevvidi ve mukabelecisi Salih Saim

İkinci bir vakta ki Tophane'ye Bursa mebusu fâzıl muhterem Kaymakam Tâhir Bey ve ayandan Süleyman Paşa ve dâire-i askeriyyede muhâsebât müdürü Hacı Şevket Bey geldiler ve işe başladılar. Geldiklerinde maaşım 720 kuruştu. Derhâl uzun bir lâyiha şeklindeki maruzatımı takdim eyledim ve Hudâ alîm verirken dedim ki:

- Beyler, efendiler, paşalar, ben kendi hesabıma bugünü bekliyor ve dört gözle gözlüyordum. Nazar-ı acz ü âcizânemde sizler ihkâk-ı

hakka memur birer sıyanet meleklerisiniz ve sanki zemine gökten nazil oldunuz. Siz bizi iyi dinleyiniz ve herkesin hakkını veriniz, hakkı batıldan ve batılı haktan tefrik ediniz ki yarın sizler de başka bir heyet ve hatta bizzat Cenâb-ı Rabb-i izzet huzurunda muhasebeye maruz kalacaksınız. Ve affediniz bu bir cür'et-i kelâm ise oldu olacak iki söz daha söylemekliğime müsaade buyurulsun, o da "Şu âciz ve uzun yazılarımı eğer okumaya vaktimiz yok ve böyle hususî ifadelere de kulak veremeyiz!" derseniz bu kâğıdıma bir pul yapıştırarak resmen takdim ederim ki o zaman izâ'a-i vakti de mucip olsa mütalaa zarureti mevkiinde kalırsınız!

Güldüler ve bir müddet yekdiğere baktılar hem de bu da nasıl adammış böyle diye benim yüzüme baktılar ve ihtimal içlerinden çattık dediler ve diyebilirlerdi, zira ben onlara daha evvel çattım. Şimdi "Peki okuyalım, teşrif ediniz!" diye huzurlarından çıkmaklığım ihsas edildi.

Allahım, zât-ı ecell ü a'lâna nâ-mütenâhî hamd ve şükran olsun! Şifahî ve tahrirî maruzatım sem'-i dikkatle işitilmiş, dîde-i rikkatle mütalaa edilmiş ve senin irâde-i ilâhiyyen şeref-tecellî eylemişti. Evet, beni sen azîmü'ş-şân sevindirdin ve artık kemâl ve cemâl ve merhamet-i lâ-yezâlinle kendine gösterdin.

İki gün mü ne geçmişti, çağırdılar. İçlerinden Mebus Tâhir Bey "oğlum" dedi ve bir talâkat-i beyân ve rikkat-i lisân ile şunları söyledi:

- Herhangi bir ifadeniz ve bütün maruzatınız heyetimize çok tesir eyledi. Bu zamana kadar vaki olan gam ve âlâmınıza bir hiss-i insâniyyetle iştirak eylediğimiz gibi bundan sonra da yine müşterek kalmak istedik ve sizi mümeyyiz de yapacaktık, fakat buna sınıfınız müsaade etmedi ve mâni oldu. Binaenaleyh maaşınıza iki yüz seksen kuruş zam ile sizi birinci sınıf yaptık. Tebşir ve tebrik eder ve muvaffakiyetinize dualar eyleriz.

İşte ey beni bu âciz yazılarımla gören ve okuyan evlât ve ayalim ve hem-hâl-i rikkat-meâlim ehullâ-yı hamîdü'l-hısâlim, "Öksüz kendi göbeğini kendi keser" buna derler. Yoksa onlar gelmeyeydi ve ben bizzat arz-ı hâle müsaraat etmeyeydim, Tophane bana bu iki yüz seksen kuruşu cem'an kim bilir daha kaç senede zam edecekti ve kaç münhal bekleyecektim.

Bir iki ay geçti geçmedi, Harbiye Nezareti bir tezkire-i resmiyye ile beş on efendi istiyordu. İntihap ve izam olunanlar miyanında ben de vardım. Şimdi Tophane dairesi birinci şubesine memur edildim ve "Birinci ordu ile tekmil kalelerin tekmil nakline, terfiine, tekaüdüne, taltifine sen bakacaksın!" dediler. Ve eyvah masamın üzerine de mübalağakâr bir tabir ise de adam boyunda dört beş defter koydular. Şimdi buradaki vazifem tam bir yoklamacılıktı ki aman Allah, çektiğimi bir Allah biliyordu.

Gerçi bu masada dört kişi idik:

Mümeyyiz Refik Bey

Sınıf-ı evvel Salih Saim

Sınıf-ı sâlis İbrahim Tevfik (elyevm Üsküdar sulh ceza hâkimi)

Sınıf-ı râbi' Sami

Cenâb-ı Rabbü'l-halk, Kâdir-i mutlak şahittir ki bu mümeyyiz, bir zabıta künyesi bâlâsına verdiği bir şerhte "İsbât-ı ehliyet edememesinden dolayı açığa çıkarılmış veya terfiden mahrum kalmıştır" ibaresindeki "isbât-ı ehliyyet"i (اثبات اهلية) "isbât-ı ehliyyet" (اسباط اهلية) imlâsıyla yazar, bir kelimede iki imlâ yanlışıyla vâvî ve yâî ecvefliğini isbat ederdi. Firuzağalı idi ve senelerce Tophane mektubî kalemi evrak memurluğunda istihdam edilmişti.

İbrahim Tevfik ise emr-i resmî ile hukuka devam eder, mektepten öğleden çok sonra ve âdeta akşama yakın gelirdi ki bana yardımı cüz-i lâ-yetezzâ kabilinden idi. Sami ise tam manasıyla az'afu'l-küttâb idi, evrak götürür getirirdi.

Anlaşılıyor ki bu dört kişi içinde dört başı mamur olmayan ve âdeta onların hesabına ve pîr aşkına çalışan bir âciz Salih Saim'di.

Kesret-i meşgûliyetten ve o zamanlar masalara havale olunan evraka şöylece "Birinci Ordu ve kale masasına 1 Şubat 1325"; tarihinin altına veya yanına bir de 10,24 gibi işaret de vaz' olunurdu ki o kâğıt o masada kaç saat ve kaç gün kalmış ileride kontrol edilmek içindir. İşte bu itibar ile de teraküm ve tekâsüf eden resmî evraktan dolayı vallahi resmî kalemde ağladığım olmuştur.

Sonra daha var, el-minnet lillâh adım ehliyet ve iktidar erbabından ve ashâb-ı ilm ü irfândan diye çıkmıştı ya, hah işte semeratını bakınız nasıl iktitaf ederdim:

Herkes akşam jurnale imzasını koysun, koca bâb-ı askerî beyiyle, paşasıyla, müdürleri ve mümeyyizleri ve tekmil ketebesiyle merdivenlerde ve koşa koşa iner ve evlerine giderken topçu dairesi reisi Ferik Ali Paşa'nın bir emriyle Salih Saim'e emir ve celp olunur ve:

- Kuzum Saim Bey, al şu pusulayı, içinde isimleri yazılı sekiz topçu miralayın mektepten neşetlerinden beri katettikleri derecatı ve bütün askerî safahatını çabuk bize bildir! Sen malûm ya bizim gözbebeğimizsin ve vücudunla müftehiriz... Allahım gel de Şinasi (Nabi olmalı) aleyhi'r-rahmenin

Garîb himmeti var agniyâ-yı devrânın
Lisân ile doyurur âb u nâna yer kalmaz

beytini okuma! Ve böyle ilim ve irfana da, mazhar-ı takdîr ve iltifata da gel de okuma...

O defterden o deftere. Meselâ zatın yeri filan rütbede iken açığa çıkmış, haydi açıklar defterine. Ya rabbi koca odada sade ben vardım, bütün efendiler köprüyü boyladılar, vapura, şimendifere, tramvaya bindiler, herkes yerli yerine gitti, bana kayden, ilmen kim muavenet etsin, odacı mı?

İşte burada da bu yolda geçirmeye başladığım hayattan ve hele yine Tophane gibi burada da göz batmaya başladığımdan lisân-ı îmândan daima "Yâ hayre'l-halâs" münacatı yükselmeye başladı.

Bu odaya memur edildiğimde ketebe içinde birine muttasıl "Zeki Hoca" hitâb-ı tebcîlini işittim ve sebebini sordum. Ders görmüş, âlim bir efendidir dediler. Sınıf-ı sâlis ve rüsûmât emini Hasan Fehmi Paşa'nın bacanağı olan bu zata kendimi hürmete mecbur bildim. Herhangi bir âlime lâyık olduğu mevki verilmelidir, zira herkesten evvel o kimse bu hakka Hak ve resûl-i mutlak tarafından mazhar olmuştur. Bilenle bilmeyen kulların ind-i ilâhîde müsavi olmadığına dair âyet-i kerîme ve "Ümmet-i merhûmelerini lâyık oldukları makama ik'âd ediniz" zemîn-i taltîfinde ve mevzû'-ı takdîrinde hadîs-i şerîf vardır ve binaenaleyh herkes erbâb-ı fazl u kemâle mecbûr-ı hürmet ü ta'zîmdir.

Hikmet, ben bu Zeki Efendi'ye hürmet ettikçe ve hele reisler ve başkâtipler ve ümera ve erkân-ı askeriyye ve mülkiyye tarafından "Gel Sam, git Saim!" iltifatı tevali eyledikçe bu da beni çekememeye ve belki de ayağımı çelmeye başladı. Sabrediyor, ses çıkaramıyordum.

Bir gün geç kalan bu efendiye efendiler "Nerede idin Zeki Hoca?" hitabında bulundular. Cevaben: "Biraz deyûn-ı umûmîye gitmiştim" diye "düyûn"u ayan beyan fetha ile okur okumaz dayanamadım, yüksek sesle:

- Efendiler dedim, bu zamana kadar hocanız olan Zeki Bey bu dakikadan itibaren kalfa

olmuş! Hamden lillâh onun hocalığı bana geçmiştir, zira alâ-vezni "uyûn" mazmum okunması lâzım gelen ve "deyn"in cem'i olan "düyûn"u üstün okumuş ve işte alt olmuştur. Mektep medrese gören, ders okuyan bir zat böyle fahiş hatada bulunamaz! der demez odada bir kahkaha gitti ve mumaileyh de kıpkırmızı kesildi.

Bu efendiye bir defa daha kendimi gösterdim. Bir odada iki şube vardı ve üç mümeyyizle iki sınıf-ı evvel ve bir sınıf-ı sânî, mütebaki efendiler mâ-dûn sınıftan idi. Bir şeker bayramı ertesinde dairede muayede başladı ve biz riyaset odasına giriyorduk. Başmümeyyiz Tevfik, ikinci mümeyyiz Esad, üçüncü mümeyyiz Refik Beyleri müteakip bu Zeki Efendi girivermez mi? İşte odamıza geldiğimizde alâ-melei'l-küttâb dedim ki:

- Zeki Bey, yaptığın hareket ve hatta büyük cüretinden dolayı seni şiddetle ve işte oda amirlerinin ve refiklerinin yanında protesto ediyorum. Eğer o hareket veya bu cüretini önümüzdeki kurban bayramında da tekrar ettirecek olursan seni var kuvvetimle ayağından tutar ve âdeta bir topçu reisi Ali Refik Paşa namına kapı dışarı atarım! Bilmelisin ki reisin odasına böyle müctemian girmek ve muayede etmek resmen vuku bulur ve oraya şu üç mümeyyiz ve biz iki sınıf-ı evvel ve sınıf-ı sânî Naim Bey girdikten sonradır ki size nöbet ve hakk-ı duhûl gelebilir!

Bu sefer de ses çıkaramamıştı. Ve işte Cenâb-ı Hak bu ufak tefek Salih Saim'in yanında o kocaman ve bir kucak sakallı ve kalıp kıyafet itibarıyla müşekkel Zeki Bey'i müşkül mevkide bırakmıştı.

Bir gün bir imtihan rivayeti çıktı, altı münhal mümeyyizlik varmış. Rivayet hakikat oldu, münadiler oda oda dolaşıyor ve "Sınıf-ı evveller buyursun"' diyorlardı.

Beş on dakika sonra koca dairenin çok vasi bir salonunda piyade, topçu, istihkâm, muhakemat, süvari kıtaat ve devâir ve müessesâtındaki sınıf-ı evveller toplanmıştı. Salih Saim de 68 kâtibin içinde idi.

Her birimiz yekdiğerden tedehhüş ediyor ve kendi hesabına daha şimdiden dûçâr-ı ye's ü nevmîdî oluyordu, zira münhal mümeyyizlik altı, bu münhale altmış sekiz kişi talip demekti ve bu hâlde 62 efendi behemehâl ve âdeta nâhak yere imtihana sevk olunuyordu ve Cenâb-ı Hak afv buyursun, namusumla söylüyorum ki ben de acz-i beşeriyyet icabı hiç mi hiç ümit beslemiyor ve dostlar alışverişte görsün kabilinden girmiş bulunuyordum.

Hiç unutmam, kendisini pek sevdiğim ve beni çok sevdiğine kanaat eylediğim sınıf-ı evvel arkadaşlarımdan nâyzen-i şehîr, muhibbîn ve müntesibîn-i Mevleviyye'den Şevket Gavsi'ye dedim ki:

- Şevket, hâlimiz ne olacak? Bana bir ra'şe geldi. Bu ne kadar mevcut ve talip!

O cevap verdi:

- Saim dedi, sana bir ra'şe gelmiş, ya senin mevcudiyetin ve onlara burada kendini göstermen şu altmış sekiz kişiyi nasıl titrettiğinin farkında olsan! Yemin edeyim mi? Sen daha salona girmeden "Salih Saim kimdir, içimizde mi? Daha gelmedi mi şu hani Tophane'den gelmiş?" hasbihâli bîçarelerin yegâne kîl ü kâli olmakta idi. Ve ben onlardan çoğuna dedim ki: "Eğer ber-muktezâ-yı kader o terfie mazhar olamaz da ben mümeyyiz olacak olursam o mümeyyizliği kabulüm takdirde hepiniz bana namussuz musun deyiniz! O henüz onda sekizinizin bihakkın bilmediği vücut, ezhercihet ve gerçekten bir nâdirü'l-vücûddur" dedim. Müsterih ol, senin kazanacağına bütün daire kani...

Bu asil arkadaşımın şu teveccühkâr ifâdât-ı necîbâne ve müemminânesi bana âdeta kuvvetü'z-zahr oldu ve bütün malzeme-i ma'neviyât ile ve tevekkül ve teslimiyet silâhlarını kuşanarak ve kalem-i aczi ele alarak meydân-ı imtihâna dahil oldum.

Şimdi "el-İmtihânu müştakkun mine'l-mihen" sırrı zuhûr ediyor, deminki titremelere rağmen altmış sekiz kişi ter döküyordu. Ben filvaki salonu geç terk edenlerdendim. Beş on dakikada çıkanları görüyordum, meğer zavallıların çoğu sualleri bile hakkıyla kavrayamamış, hele kimisi vezâif-i resmiyye ve hidemât-ı kalemiyyem haricindeki es'ileye arz-ı cevâbda mazurum diye imzasını atarak gitmemişlermiş!

İmtihan hesaptan, inşa ve kitabetten, bir de yoklama muamelâtından idi ve cidden çetin idi, zira maaş beş yüz kuruş birden fark görecek ve kazananlar artık sıra ve maiyet veya refakat kâtipliğinden çıkarak memûrîn-i kalemiyyeden iken mümeyyiz unvân-ı mefharet-bahşâsıyla birer âmir-i kalem kesilecekti. Ve işte bu itibar ile bunları kendim de dahil olduğum hâlde imtihanda sıkmak pek de nâreva değildi. Malûm olduğu üzere mümeyyizlik imtihanı ketebe için son bir devre-i mihendir; ondan sonrası "Cefâyı çekmeyen âşık safânın kadrini bilmez" mısra'-ı meşhûru veçh ile birer devre-i safâ olacaktır. Ve artık ilerisi için intihap mevzubahis olur ve arzu olunursa müdîrân-ı umûrun ve rüesâ-yı dâirenin şehadet ve ittihâd-ı ârâ ve muvafakati ile terfiler vuku bulur.

İmtihandan üç beş gün geçmişti. Bu müddetler zarfında diyebilirim ki koca daire halecanda idi, acaba kim ve kimler kazandı? Bu merak yalnız imtihan verenleri değil, herhangi sınıftan bütün odaları dolduran kâtiplere de sirayet etmişti ve filvaki altmış sekiz kişilik bir imtihan nadiren vuku bulabilirdi.

Salih Saim Unar ve oğlu doktor Ali Rıdvan

Bir gün riyaset ve kalem odalarının sofasında meşgul, mütefekkir dolaşıyordum. Yanımdan geçen mektubî ve şifre mümeyyizi Üsküdarlı Hacı Cemal Bey kulağıma şunları fısıldadı:

- Saim, ikinci çıktın, hatta birinci idin, fakat ta devr-i istibdâddan beri hemen her münhal ve her imtihanda mümeyyizliği vadedilen Halil Efendi'nin hukuk neşeti ve o vaatler sebeb-i tercîh olarak birinciliği ona verildi. Aman pek mahrem söylüyorum, bir iki gün bilmemiş ol!

Abdestli buluna idim derhâl secdeye kapanacaktım ve işte za'f-ı ümîd ile ve belki hiç de imkân vermediğim hâlde girdiğim imtihanda kazanmış ve Cenâb-ı Hakk'a karşı hicap ve ıstırap duymuştum.

Bir gün mü iki gün mü geçmişti, fakat unutamadığım bir şey varsa o da salı günü idi. Mektubî kaleminden bir kadın sesi kadar ince sesli bir efendi geldi ve "Beyefendi, sizi mektupçu bey istiyor" dedi. Nezâret-i mektûbî kalemi müdürü meşhur Ali Rıza Bey!

Huzurundayım, yanında da fermanlı bir zabit var:

- Oğlum dedi, yakın geliniz ve kulak veriniz. İmtihan neticesinde ihraz eylemiş olduğunuz

mümeyyizliğinizin mucebincesi alınmak üzeredir. Terfi mazbatası yapılıyor. Keyfiyeti şimdiden ve sûret-i husûsiyyede tebşir ve sizi tebrik eylediğim sırada bir hususta reyinizi sormak, fikrinizi anlamak istiyorum. Mekteb-i Harbiye müdürü bey, nâzır paşa hazretlerinden oraya bir kalem amiri istemiş, fakat bu talep ve ricasını arz eder ve bildirirken mühim bir şart koşmuş ve demiş ki "Lutfedeceğiniz ve göndereceğiniz zatın ehliyet ve iktidarına mehâsin-i ahlâkı galebe çalsın!" İşte bu cidden mühim ve nazik nokta üzerinde tevakkuf ve tefekkür eden Mahmud Şevket Paşa hazretleri böylece meseleyi bana nakletti ve ona göre ... emrini verdim. Şimdi ben düşünüyordum, hakkınızdaki hüsn-i zannımı hüküm derecesinde ileri götürerek neticede sizi buldum. Mütalaa ve reyiniz? dedi.

Cevap verdim:

- Efendimiz dedim, ömrümde bu kadar büyük, bu kadar şâyân-ı şükrân teveccüh ve tenezzül karşısında muhât-ı iltifât kaldığımı tahattur edeniyorum ve düşünüyordum bu beşerî bir tevcih değil, ilâhî bir lutf ve âtıfettir ve yine bu inâyet-i subhâniyyeye siz vâsıta-i tebliğ olurken ve "kulak veriniz" derken asıl sem'-i dikkat ve icabete bir manevî seda erişmişti, o da Hazret-i Mevlânâ -min külli vechin evlânâ- efendimizin "Lâ redde velâ talebe"si idi. İşte ben nasıl ve bi-hakkın arz u edâ-yı hamd ü şükründe izhâr-ı acz etmem ki hem mümeyyiz olduğum tebşir buyuruluyor hem de resmiyet ve hususiyetin böyle can ve cihan değer teveccühüne mazhariyetim lutfen ihsas ve ifham olunuyor mukabelesinde bulundum.

Bu şükrânkâr beyanatımın taht-ı te'sîrinde kaldığı ve çok mütehassis olduğu anlaşılan mektupçu beyin misafiri zat gayr-i ihtiyârî:

- Beyefendi, çok şâyân-ı dikkat bulduğum bu parlak ifadelerinizden âdeta bahtiyar olan ben, sizi Ali Rıza Beyefendi'nin huzûr-ı âlîlerinde alkışlar ve Mekteb-i Harbiye'nin inşallah ahlâk-ı fâzılanızdan ve hidemât-ı kalemiyyenizden istifade edeceğine kail olmak isterim ve sizi tebrik ederim dedi.

Ve mektupçu bey de bu erkân-ı harb binbaşısının Müdür Vehîb Bey olduğunu bildirdi.

Üç dört gün zarfında emrimi ve muhassasât ilmühaberimi alarak Pangaltı'ya gittim ve kendimi resmen ibraz ve takdim ettim. Müdürün ilk kelâmı hemen şu cümle-i cemîlelerle çerçevelenmişti:

- Mümeyyiz bey, bu mekteb-i âliye memuriyetinizle dârülfünûnumuz ne kadar değerli bir arkadaş daha kazanmışsa âcizleri de o derece mübahiyim ve şeref-i refâkatiniz benim için cidden mûcib-i mefharettir. Aynı zamanda isterim ki ben burada müdür oldukça zât-ı edîbâneleri de mümeyyiz-i muhterememiz bulundukça semend-i hâmenize vüs'at-i cevelân verilsin ve herhangi bir dâire-i resmiyye her kaleme alacağınız tezkirelerde bir edep ve edebiyat numunesine şahit olsunlar ve artık eski zamandan kalma bir fikirden yani resmî ifadeler arasında güzel ve beliğ cümleler bulundurmak ve okuyanları teshîr edecek ve birer meşk-i edeb ittihaz edilecek tasvîrât ve tasavvurât-ı münşiyânenin güya kitâbet-i resmiyyede adem-i isti'mâli muktezâ-yı nizâm imiş gibi efkâr-ı bâtıladan vazgeçsinler. Evet pek çok fâide-âver ve mühim keyfiyete bu âlî mektep ve bilhassa hâme-i sihr-âferînîniz pişvâ olsun ve şâyân-ı şükrân bir çığır açılsın. Burada bir şey hatırıma geldi, sadet haricinde ise de hikâyem mektep dahilinde vuku buluyor. Zât-ı âlînizi mektupçu bey tezkiye ve tavsiye ederken ben de hariçte tahkikata başladım. Aradığım noktayı söylersem belki şaşarsınız. Evet, kimin sulbünden geldiğinizi öğrendim, ilmiyeden müsin ve muhterem ve şâyân-ı

tekrîm bir vücûd-ı fazîletten dünyaya gelmiş olmanız kadar benim için bir huccet-i ahlâk elde edilemezdi. Tekrar ediyorum, memnun ve bahtiyarım. Cenâb-ı Hak mazhar-ı tevfîk buyursun.

İşte bu hayret-âver ve iltifatkâr beyanatın taht-ı te'sîr-i fahr-â-fahrında işime başladım.

Hakikat, günden güne feyz-i Kirdigâr'a mazhar bir hâme-i şükrân-perverle yazdığım tezkireler hemen her taraftan hürmet ve muhabbetle karşılanmaya başladı. Bakınız âsâr-ı fi'liyyesinden bir burhân-ı âlü'l-âlini kemâl-i tahdis ile zikr edeceğim:

Bir gün odama Vehib Bey'in yaveri Mülâzım Zeki Bey geldi. Bu yaver Hak rahmet eylesin, bir askerin hedef-i dâne-i kazâsı olarak şehîden İzmir'de irtihal eden Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Çobanoğlu Zeki Bey idi.

- Mümeyyiz beyefendi dedi, müdür beyefendi selâm söylediler. Çengelköy'de Kuleli idadimizin sahilindeki câmi'-i şerîfin tamiri hakkında Evkaf Nezareti'ne bir tezkire kaleme alsınlar, fakat çok zarifane yazsınlar ve matlûp tesirin husulüne karîben şahit olalım dediler.

Ben şimdi o zamana kadar bana amirlik, müdürlük eden rüesâ-yı mülkiyyede hiçbiri tarafından nail olamadığım bu girân-kıymet ve parlak iltifatların tevalisini gördükçe zaten cûş u hurûşa gelen hissiyatıma hemen herhangi âciz bir yazımı tercüman etmek istiyordum. Ne yazık ki yanımda bir aynı bulunmayan ve bittabi müsveddesi mektep dosyalarında mahfuz bulunan tezkireyi diyebilirim ki serâser bir üslûb-ı edebî ile yazmış ve içinde hatırımda kaldığına göre:

"Bu mübarek câmi'-i şerîf o kadar ve o kadar muhtâc-ı ta'mîr bir hâle gelmiştir ki lisân-ı hâliyle, hâl-i pür-melâliyle zât ve makâm-ı nezâret-penâhîlerine:

Zîneti mâl iledir ma'bed-i İslâm'ın da
Câmi'-i köhne-i bî-vakfa cemâat gelmez

mısra'-ı tazallümkârını arz u ihtar etmekte ve bir kadem akdem tamiri hususuna emr-i devletlerini rica eylemektedir" ibarelerini bulundurmuştum.

Üç dört gün geçmişti. Mektebimiz zabitanından Feridun Faik Bey odama girdi ve ilk sözü: "Mümeyyiz beyefendi, huzurunuza resmen geliyorum!" ifadesi olunca derhâl beyanatını nihayete kadar kaimen dinlemek lüzumuna kail olmuş, ayağa kalkmıştım. Zaten mumaileyh de selâm vaz'iyyet-i resmiyyesiyle yanıma gelmişti:

- Efendim dedi, Evkaf Nâzırı Hayri Beyefendi'nin selâmlarıyla takdirlerini tebliğe memurum. Aldığım emr-i âlî evvelâ zât-ı âlînizi ziyaretle teblîg-i selâm ve takdir etmekliğim, sâniyen beyefendiyi görerek Kuleli Câmi'-i şerîfinin tamirine başlandığı malûmatını kezâ selâm ve hürmetle bildirmekliğimdir. Evet, bu lüzuma ve bu îcâb-ı keyfiyyete dairdir.

Dedim ki:

- Çok teşekkür ederim ve bu cidden şâyân-ı mahmidet ve mefharet teveccüh-i devletleri ile'l-ebed bir hâtıra-i şükrân şeklinde ve kalbimin en derin yerinde saklayacağım. Yalnız müsaade buyurulursa bir şey sormak ve zât-ı meselenin künhüne vâkıf olmak isterim, o da bu vâcibü'l-ihtirâm iltifat ve selâmı tebliğ lutfunda bulunan zât-ı âlîlerinin mektebimiz zabitanından bulunması itibarıyla Evkaf nâzırı beyefendinin bu emre sizi ne suretle memur eylediklerini anlamak isterdim.

- Çok doğru ve pek haklı ve yerinde olan bu istifsarınıza karşı hepimiz için mûcib-i şeref noktayı izah edeyim. Kıymettar ve edebiyat-meâl tezkireyi mukayyid efendi kaydederken

ve hele içinde bir de mısra görür görmez şaşalamış ve ihvân-ı kaleme göstermeye başlamış ve bi'n-netîce elden ele peder-i bendenize kadar giden mektebimizin resmî tezkiresi nâzır beyefendiye bizzat takdim edilmiş. Pederim, nezâret-i evrâk müdürüdür. Beyefendi de bendenizin buraya mensup olduğumu bildiği için "Aman müdür bey, mahdumdan bunu yazan zatı öğreniveriniz!" demiş. İşte bu baba - oğul hasbihâli deminki maruzatımın bâdî-i tevlîdi olmuştur.

Yarım saat geçti geçmedi, müdür bey geldi ve elindeki resmî tezkire-i cevâbiyyeyi şu suretle altını çizdiği ibarelerle göstererek "... tamiri hakkındaki tezkire-i aliyye-i bedâyi'-perverîlerini şevk ve şükranla okudum..." Dedi ki:

- Nâzır beyin bu "tezkire-i aliyye..." tabirleri, o nakıs ve nâ-tamâm şekliyle yani "aliyye" vasfı da makamımıza ait olmak itibarıyla bendenize muzaf ve mahsus ise de "bedâyi'-perverîleri...." cümle-i takdîrkârını ben değil, mektep bile kendine mal edemez ve diyebilirim ki ederse haksızlık etmiş ve nâ-revâ harekette bulunmuş olur. Şu hâlde işbu cevâbnâme-i nezâret ancak nezdinizde bir mahall-i şeref ve mefharet bulabilir dedi.

Bittim, çünkü bu sözlerde cidden incelikler gördüm.

"Bittim" dedimse de mesele bitmedi. Malûmdur ki nisanın bilmem hangi günü her sene Hürriyet-i Ebediyye tepesinde geçit resmi ifa ve oraya gidilmeden Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Câmi'-i şerîfinde mevlid-i şerîf kıraat olunurdu ve ancak bu resm ve merasimde memuren bulunan kıta'ât-ı askeriyyeye şeker tevzi olunurdu. Evkaf Nâzırı Hayri Bey emir vermiş, "Bin beş yüz külâh şeker de Harbiye Mektebi'ne verilsin" demiş.

İşte bu sefer de müdüriyet makamından abd-i âcize bir emir geldi: "Evkaftan mektebimize şeker gönderilmiş. Mümeyyiz beye söyleyiniz, bu "şeker"i tefa"ul bâbına naklettirerek nezarete bir tezkire yazsınlar!"

Bakınız Feridun Bey, mumaileyh bilâhare mektebinden istifa eden ve Selim Sırrı Bey'e muavin ve bir aralık dârülmuallimât ve sonra Ankara Lisesi'ne müdür olan dilîr ve bahadır ve edebî bir tarzda ihâle-i hâme-i irfâna kafir bir samimî hürmetkârımdır ki herhangi bir iltifatnamesinde "Mekteb-i Harbiye'de âbide-i irfân u fazîlet Salih Saim Beyefendi üstadımıza...." tevcîh-i teveccüh-âmîzinde bulunur dururdu, emr-i müdîrîyi tebliğ ederken dedi:

- Mümeyyiz bey, kim bilir bu sefer de şükrün teşekkürnamesini ne tatlı yazacak ve nâzıra yine ballandıra ballandıra okutacaksınız. İster misiniz mektebe buna mukabil birçok Bağdat hurma fidanları gönderilsin ve bunlar bahçeye dikilsin!

Bir hayli gülüşmüştük.

1327 senesi Martında memur olduğum işbu mekteb-i muhterem ü âlîde lehü'l-hamd sekiz sene "tahrirat mümeyyizi ve başkâtibi" sıfatıyla arz-ı hizmete muvaffak oldum ve el-minnetü lillâh her gelen müdür ve amirler tarafından âdeta ser-tâc-ı ibtihâc edildim. Değişen müdürler ale'l-ekser erkân-ı harb idi: Vâsıf, Ali Kemal, Celâl, Hasan Tosun, Osman Şevket ve Naci Beyler ve Alman Back Paşa. Ali Kemal Sırrı Bey, jandarma kumandanı olan Kemal Paşa'dır. Osman Şevki Bey, Ankara'da muâmelât-ı zâtiyye reisi Şevket Paşa'dır. Naci Bey, Cebelibereket mebusu olan Naci Paşa'dır. 1330 senesinde Back Paşa harbiye topçu mekteplerini (haziran) manevra için Çatalca ve havalisine seyahate çıkardığı zaman abd-i âcizi de götürmüştü.

Hamden lillâh işbu faziletkâr müdürlerin

fevkalade teveccüh ve muhabbet hatta hürmetlerine mazhar olduğum gibi içlerinden birinin pek şâyân-ı şükrân ihlâs ve ihtisasına şahit oldum:

İsmi müsemmasına mutabık olarak arslan gibi vücuduyla gerçekten nazarlara tosun ve bir kahramân-ı irfân şeklinde gözüken erkân-ı harbiye miralayı Hasan Tosun Bey, muavini erkân binbaşısı Rüşdü Bey'e demiş ki:

- Rüşdü Bey, mümeyyiz beyin sicil varakasını tarafımızdan öyle bir nadir ve bakir vasf ile yazınız ki âdeta bir ifâde-i nâ-şenîde olsun.

İşte Hudâ şahittir ki sonradan sem'-i fahr ve şükranla isal edilen tasdik resmi aynen "Mehâsin-i ahlâk terkibi sanki ezelde bu zatın ruhu görülerek, kalbi keşfedilerek vücuda getirilmiştir!" Bu tarz-i beyânda imiş.

Bu muhterem müdürümün bir de şu büyüklüğünü tahdîs-i ni'met şeklinde veya sadedinde zikre mecburum: Zamân-ı müdiriyyetinde o zaman Harbiye Mektebi işgal altında idi ve mektep ancak Kuleli İdadisi'nde kendine bir mahall-i resmî bulabilmişti, oradan evvel de Nişantaşı'na çıkan ve Raif Ağa Câmi'-i şerîfi karşısındaki Kâmil Bey konağında vazife görürdük. Harbiye Nezareti, Mekteb-i Harbiye kadrosunu küçültmüş ve mektebe bir sınıf-ı evvel ve iki de daha dûn sınıftan kâtip koyarak "Bunlarla tedvîr-i idâre edilsin, mümeyyiz oraya çoktur!" diye beni dâire-i nezârete almak istemiş!

İşte bunu tabiî herkesten evvel duyan Hasan Tosun Bey her çareye başvurarak hususî ve resmî teşebbüslerde bulunarak benim mektepten alınmamaklığıma ricaya başlamış ve kabil değil, istitafın isaf edilmediğini görünce ve anlayınca o zaman Harbiye Nezareti'nde müteşekkil şûrâ-yı askerî muamelât müdürü Erkân-ı Harbiye Miralayı İsmet Beyefendi'ye şu mealde bir tezkire yazmış:

- Kardeşim İsmet Bey,

Mektebimiz mümeyyizi Salih Saim Bey mikyası küçültülen kadroya nazaran buradan dâire-i nezârete alınıyor. Bu bâbdaki sa'y ve gayretim maalesef müsmir ve müessir olamadı, zira yalnız vezâif-i kalemiyyesi itibarıyla değil malûmât-ı ilmiyye ve ahlâk-ı fâzılası nokta-i nazarından kendini bütün mektebe bi-hakkın sevdirmiş ve ısındırmış olan bu zatın buradan velev terfian olsun her nereye memur edilmesi hâlinde duyduğum teessür baki kalacaktır. Düşündüm, eğer kendisi refakat ve maiyetinizde istihdam şerefine mazhar olursa âcizlerindeki o teessürde derhâl zail olarak âdeta minnet ve mefharet hisleriyle meşbu olacağım ve onu daima mektepte ve yanımda bulacağım.

Bir perşembe günü geç vakit götürdüğüm bu çok kıymettar vesîka-i teveddüd ve teveccühü okuyan İsmet Beyefendi cumartesi günü gelmekliğimi emreyledi. Cumartesi günü şu sözlere muhatap oldum:

- Kendinizin muamelat mümeyyizliğine, erkân-ı harbiyeden kadro harici Mustafa Bey'in de refakatinize tayinine dair bir muhtıra kaleme alınız ve getiriniz!

Tebyiz ve takdim eylediğim muhtıranın bizzat "mucebince"sini alarak işe başlamaklığımızı emreyledi.

İşte dünyada aslâ ve aslâ unutulmayacak hazin bir hatıra budur ki tam haftasında, evet ikinci cumartesi günü İsmet Bey kapıdan bi'l-işâre biraz dışarı çıkmaklığımı emretti ve dedi ki:

- Saim Bey, ben gidiyorum, Anadolu'ya geçiyorum. Sizden memnunun, çalışınız. Cenâb-ı Hak muvaffak buyursun!

Namusumla yazıyorum, şaşırmış, şaşkın bir hâle gelmiştim. Gözlerimden yaş gelmişti ve dedim ki:

- Ah müdür beyefendi, bizi bir hafta içinde öksüz ve yetim bırakacağınız hatıra gelir miydi! Biz şimdi sizsiz burada ne yapacağız diyebildim ve bilmukabele selâmet ve hüsn-i muvaffakiyet dualarıyla ellerini öperek odaya girdim.

Şimdi refikim Mustafa Bey'le için için ağlıyorduk. Evet, biz iki arkadaştan sanki bir dakikada birimiz öksüz, birimiz yetim kalmıştı. Kalplerimiz kasvetler içinde bunalmıştı.

İçlerinden böyle lemha-i basarda gidiveren İsmet Bey'den sonra belki iki celse bile yapamamış ve o gittikten sonra âdeta bu şûranın hikmet-i vücudu kalmamıştır diye in'ikâd-ı resmîlerine âdeta bizzat kendileri mâni olan paşalar bir daha toplanmamıştı.

Şimdi ben dairenin üst katına alındım ve gıyaben istihsal edilen ikinci bir "mucebince" ile muâmelât-ı zâtiyye evrak ve riyaset kalemleri mümeyyizliğine tayin olundum. Lehü'l-hamd burada da öyle arz-ı hizmete muvaffak oldum ki daire rüesâ ve müdîrânı muttasıl çağırırlar ve emirler verirlerdi, en mühim ve mutena hizmetlere memur ederler ve "Ketebenin âdeta ilmî ve ahlâkî bir muallimi olacaksınız, görelim sizi" derlerdi.

Burada da amirlerim Erkân-ı Harb Basri Paşa, Erkân Kaymakamı Kızılzâde Ali Rıza ve Piyade Binbaşısı Kâzım Beyler idi. Sonradan da Binbaşı Rahmi Bey idi ki bilâhare senelerce Ankara'da Osman Şevket Paşa'nın el-ân reisi olduğu (Bu yazıları 1929 senesi Kânûn-ı evvelinde yazıyorum) Müdâfaa-i Milliye Vekâleti muâmelât-ı zâtiyye riyâset-i sâniyesinde müstahdem iken birkaç ay evvel İstanbul merkez kumandanlığına tayin edilen Miralay Rahmi Bey'di. Bu muhterem zat da sicill-i ahvâl varakamı "Hüsn-i hâl ve kemali bütün daire ketebesine numûne-i imtisâl olacak bir derecededir" diye tasdik etmiş ki Cenâb-ı Hak cümlesinden razı olsun duasına mecburum. Bu bir îcâb-ı vicdân ve emr-i îmândır.

Son senelerde bir imtihan verdim ve bu sefer hakkımda çıkan irâde-i nezâret-penâhîleri şöylece sudur eyledi: "Evrak ve riyaset kalemleri sermümeyyizliği uhdesinde kalmak üzere maruzat kalemi kısm-ı evvel mümeyyizliğine Salih Saim Bey tayin olunmuştur." Bir müddet sonra tekrar nezaretin orta katına alındım. Bu tayinde de aldığım unvân-ı memûriyyet şu idi: Sıhhiye dairesi birinci şube ve istihbarat kalemi mümeyyizi. Bu dairede de bütün reis ve müdürler hep doktor idi.

İşte hizmet-i resmiyem bu dairede iken nihayete erdi. Ankara'nın emriyle koca nezaret lağvedildi ve bütün devâir memûrîni dağıtıldı. Bu meyanda ben artık kırk senelik hizmetimin son mükâfatı olarak bittabi Üsküdar ahz-ı askerinde misafir iken şeref-müteallik eden irâde-i milliye ile 2 Teşrîn-i evvel 1336 tarihinden itibaren tekaüt edildim.

1299 hizmet-i devlete girişim.

1339 tekaüt edilişim.

Hizmet-i devlette istihdam edildiğim sene şu suretle 1339-1299: 40

Tefeyyüz Kitaphanesi

Bu kırk senenin nısf-ı evveli zarfında ve 1305 senesinden başlayarak sâha-i maârifte de 1305 senesinden başlayarak sâha-i maârifte de arz-ı hizmet hevesi uyandı. Gerçi belki de tıflâne denilebilecek bir cüretle yazı yazmaya hatta kitap çıkarmaya başladım. Kitabet ve inşaya, terâcim-i ahvâl, menâkıb-ı evliyâya, tenvîr-i efkâr ile tehzîb-i ahlâka, nush ve pende mütedâir on beş kadar ufak ufak risale neşrettim, muhtelif gazetelere ahlâkî, edebî,

içtimaî makaleler yazdım. Bazı eserlerimi o zaman Âlem Matbaası namını alan Ahmed İhsan Bey ve şürekâsının taht-ı tasarrufundaki güzide matbaa bastığı gibi birçoğuna da o zaman müteveffa Kasbar'ın idaresindeki Tefeyyüz Kitaphanesi delâlet-i neşriyyede bulundu. Ve işte burada da garip bir hâlet diye vasfa şayan bir hikâyet varsa o da tekaüt edilmekliğimi müteakip bu kitaphanenin otuz bu kadar sene sonra beni telgrafla istemesi ve buraya tahrir müdürü tayin etmesidir. Bence ve mine'l-garâibdir.

Hasbe'l-vazîfe yazmakta olduğum tezkire ve mektuplar İstanbul ve taşra zevat ve müessesât-ı maârifçe büyük takdir ve hürmetle karşılanmaya başladı. Gelen cevaplar gösteriyordu ki mektep ve maarif müdürleri ve muallimler birliği reisleri kabil değil başka kitaphanelere öyle bir tarz ve üslûp istimal etmezlerdi.

Nîm resmî sayılan ve muâmelât-ı dâd ü sitâda ait olan mektuplar tedricen öyle tekrimkâr birer ifade ile gelmeye başladı ki kudret-i fâtıra sanki onların sahip ve râkımları olan zevata abd-i âcizin otuz kırk senelik bir hizmet-güzâr-ı kadîm olduğumu, eski bir maarifçi bulunduğumu ihsas eylemişti.

İnde'l-îcâb birkaçı ile de çarpıştık ve mübâreze-i kalemiyyede bulundum. Kitaphane sahibi, gelen dürüşt-meâl ve hodkâm mektupları hoş görmekliğimi rica ediyordu. Ben de mümkün değili izzet-i nefsimle kimseyi oynatamam diye hâme-i aczi ele alarak o gibi mütecaviz ve müzevvirlere

Bî-muhâbâ reh-i nâ-refteye girsem de ne var

Kahr-ı hasm eylemeğe elde asâdır hâmem

diyen bir Reşid Paşa lisanıyla tehditkâr cevaplar veriyordum. Kitaphane sahibi çıldırma derecelerine geliyor ve ta'bîr-i âmiyânesiyle kârıma kesat gelecek endîşe-i ticâretiyle mütemadiyen matlûbâtını düşünüyordu.

"Dehşetle" tabirinin çok fevkinde müthiş ve hevlnâk bir tarz-ı beyân ve şiddet-i lisân ile yazdığım uzun bir mektubu kitaphane sahibi Parsih Keşişyan Efendi'nin göndermeyeceğini iyi bildiğim için aşağı vermeyerek yani bittabi paraları müessese veznesinden vermeyerek gönderilecek birçok mektup arasında aşağı göndermeyerek bizzat postahaneye götürdüm ve mektup münderecatının çokluğuna bakınız ki o zaman beş kuruş olan posta ücreti yerine Hudâ alîm tam on beş kuruş pul bastırırdılar.

Mektubumun tarihi 12 Nisan 1927'dir ki ve Allâhu'l-azîm el-ân cevabı gelmemiştir, gelememiştir. İşte yazıyorum o mektubum Gaziantep Şehriyati Mektebi müdürüne hitaben yazılmıştır ve beynimizde o zatın okuyamadığım imzasını "Lutfen ism-i şerîf-i müdürleriyle teşerrüf imkânı hâsıl olabilmek için imzâ-yı muhteremlerinin sarahatle vaz'ı rica olunur" teklif ve meselesinden çıkan münâzaa-i tahrîriyye neticesinde vukua gelmiştir ve gönderilmiştir.

Bu kendini bilmez veya kendini dev aynasında gören adam bana âdeta "Sen kim oluyorsun da benim adımı sorabililirsin ve bu ne cürettir! Bir kütüphane müdürünün bu ne gafletli ve ne lâübaliyane hareketidir ve ne had-nâşinâsâne sualdir...!" diye öyle bir mektup göndermiş ki işte aldığı cevap kendisine öyle bir ders-i edeb ve terbiyet verdi ki bütün bütün kısılası sesini bir daha çıkaramadı. Mealen hatırladığıma göre :

"Ben falanım, bana şu derler. el-Minnetü lillâh Süleyman Nazifler, Abdülhak Hâmidlerle yan yana ahz-ı mevki' ettirilmiş, millet ve memleketin tam kırk senelik bir maarifçisiyim ve bu gibi eâzım ve sühandân-ı milletin

memûrîn-i devletin "edîb-i muhterem", "üstâz-ı ekrem" diye hitap ve iltifat ettikleri bir Salih Saim'im Velhâsıl haddini bilmeyen kimseleri yine aczimdeki kalemle parçalar, kafasını yararım!" demeye getirdim.

Maalesef bu müsveddem kitaphane defterindedir, aynı bende yoktur. Mülkî, askerî arkadaşlarımdan istinsah ricasında bulunanlar ve "Aman ne cevap geldi?" ve "Daha cevap gelmedi mi?" diye defaat ile odama gelenler olmuştur. Bunlardan bir mahkeme-i istînâf a'zâ-yı sâbıkasından Asım Bey, diğeri süvari kaymakamlığından mütekait Tâhir Bey'dir. Biri el-ân Kanlıca'da, diğeri elyevm Çamlıca'da oturur.

Şimdi hatırıma geldi, o müdüre yazdığım mektup da "Galiz ve her türlü edep ve terbiye haricinde yazdığınız kaba ve çok bayağı yazıları, müvazenesiz lâfları, kıymetsiz ve şâyân-ı nefret güzâfları dimağınızın sakin bir zamanında ölçünüz, zira o yazılar ancak bir işrethane veya tımarhane mahsûsât-ı kalemiyyesindendir anlaşıldı mı?" gibi ibareler vardı.

İki zatın ne dediklerini de yazayım:

Kitaphane kâtip ve muhasibi Ohannes Efendi: "Müdür bey, bunu Maarif Vekâleti'ne bir mektupla gönderecek olursanız bu müdürü derhâl azlederler..."

Sinop Orta Mektep müdürü Nizameddin Bey de: "Bence doğru müddeiumumîliğe verilmelidir. Göreceksiniz ki müdürün hakkında ne muamele edilecektir."

Hudâ-yı lem-yezel hakkı için ikisine de "Hayır efendiler, hayır beyler, dediklerinizi yapmayacağım. Maarif Vekâleti de müddeiumumîlik de bu hususta şu dest-i minnet ü mahmidetime yed-i kudretle sunulmuş kalemdir. Ona onların vereceği resmî dersi ben sûret-i husûsiyyede vereceğim, bu bana daha tatlı geliyor" dedim.

İki üç kişi ile daha vaki oldu. Kendilerini pek büyütmek, beni çok küçültmek isteyenlerden biri de Çanakkale Maarif Müdürü Muzaffer, diğeri Muğla Maarif Müdürü İlyas Bahri, üçüncüsü de İstanbul Beyazıt Nümune Mektebi Müdür Sadullah Beyler idi.

Birincisi şu âciz yazıların yazıldığı ber-vech-i ma'rûz 1929 Kânûn-ı evvelinde hâlen İstanbul Amelî Kız Hayat Mektebi müdürü bulunuyor. Bu zat akıbet İstanbul'a gelerek ve odama girerek:

- Hazret dedi, müsaade edersen bundan sonra size yazacağım mektuplarda "ağabey" diye hitap edeyim.

Ve Kur'ân-ı kerîm hakkı için bu ibare ve hususî elkap veya lakapla yazdığı mektuplar kitaphane defterinde mukayyettir.

İkincisi olan İlyas Bahri Bey'le vukua gelen kavga dövüşümüz cidden hoştur ve bilhassa kayda şayandır:

Bakınız bir gün aldığım bir mektubunda aşağı yukarı bana ne diyordu:

"Bana bak efendi, karşındaki adam öyle başka müdürlere benzemez ve ben öyle... Kitaplar bir haftaya kadar gönderilecektir, faturası da takdim edilecektir, şöyle gelecektir, böyle gidecektir diye istikbal sigalarıyla aldatılacak ve oyalanacak kimselerden değilim anlatayım da... Hem ben bir kitaphane müdür ve yalnız o müessesenin tahriratıyla meşgul bir adam değilim, koca bir vilâyetin umûr-ı maârifi ile ve birçok mekteplerle meşgulüm, anlaşıldı mı?"

Ay bayıldım ve cevap olarak ne yazdım:

"Muhterem Müdür Beyefendi,

Çok çetin bir ifade ile kaleme aldığınız itâb-âmîz ve tevbîh-âver, daha daha tehditkâr mektubunuzu okudum, çok zevkime gitti ve

gıyabınızda bile hiddet ve şiddet yerine size karşı hürmet hisleri gösterdim.

Garip değil mi kimseden ve kimsenin kaleminden yılmayan ve bir hakarete dokuz fazlasıyla mukabele şiarında bulunan haysiyetli ve izzet-i nefisli kalemim yalnız huzûr-ı manevîlerinde ihtiyâr-ı sükûtu muvâfık-ı de'b-i edeb gördü. Bu da neden ileri geldi bilir misiniz? Yazılarınızda âdeta tekrim ile takdir ile okunan ciddiyetinizdir. Evet, bence ciddiyet yüksek bir fazilet ve büyük bir meziyettir.

Kitaphane müstahdemleri, zat ve makamınıza karşı sıkı bir emir almışlardır ve siparişleriniz inşallah gecikmeyecektir. Yalnız haddim olmayarak şu maruza karşı gurur getirmeyiniz ve yıldırdım demeyiniz. Hürmetler..."

Vakta ki aylar hatta seneler geçti, kitap bedelâtı olarak matlûp yedi yüz lira kadar azim bir para müteaddit mutalebe mektuplarına ve tedricen değişen tabirat ve muhatabalara rağmen gönderilmedi. İşte bundan sonra ve son olarak bu zât-ı şerîf de benden bir mektup aldı ki bittabi aynen ve harfiyyen hatırıma gelmeyen yazılarım içinde şu ibareleri derhatır ediyorum:

"Muhterem Müdür Beyefendi,

Hâtır-nişân-ı saâdetiniz olmak gerektir ki bir iki sene evvel şâyân-ı tazîm ciddiyetinizle bu âcizi ne derece teshîr etmiştiniz ve olanca tehdîdâtınıza ve hakâret-meâl mektubunuza ne munis, ne hürmetkâr ifadelerle mukabele etmiştim. Ne oldu? O ciddiyetiniz, o yalancı pehlivan vaziyeti mi idi? Ve sizde ciddiyet olmasa, bulunmasa bile imanın nısfı denilen insaf ve vicdan yok mudur? Ve herhangi tarzda yazılan mektuplara aynı üslûp ile cevap verilmek kânûn-ı münâzara icabatından ve mürâât-ı edebden değil midir?

Dikkat buyuruyor musunuz, çok hazin ve acı bir aksülamelle Muğla Maarif müdürü ile Tefeyyüz Kitaaphanesi müdürü yerini değiştirdiler. Evet beyefendi, şimdi kendimi İlyas Bahri lisanıyla âdeta tehdit ediyorum. Hani para, hani cevap?"

Bu âciz mektubum da cevapsız kalmış, aslâ kâbil-i hazm olmayan bu zehirnâk haplar bilemem nasıl midede eritilmiştir!

Üçüncü müdür daha baskın çıktı ve Allâhu a'lem odamda âdeta beni darb ve şetme geldi. Biraz malûmat vereyim, keyfiyet tenevvür etsin ve meselenin tadı çıksın:

İstanbul Beyazıt Zükûr Nümune Mektebi Müdürü Sadullah Bey'de kütüphanenin iyi matlûbu var. Bir iki defa bu paranın lutf-ı tesviyesi ricasıyla ve gayet hürmetkâr bir lisan ile mektup yazdım. Böyle yarım saatlik mesafeden cevap alamamak mûcib-i merâk ve teessüf oldu. Üçüncü bir mektup ile matlûbumuzun tesrî'-i irsâli talep ve temenni olunur diye ricadan evvel bir "talep" kelimesi kullandım.

Bu mektup üzerine gelen cevap kitaphane sahibi Parsih Efendi namına idi. İşte dördüncü mektubum da şu mealde yazıldı:

"Beyefendi,

Size mektup yazan kitaphane sahibi Parsih Efendi değildir, benim ve imzamın üzerinde de "müdürü" ibaresi okunuyor ve namıma nîm-resmî yazılan bir de müdür var. Böyle olduğu hâlde zat ve makamınıza hitap eden bir zatın ihmali neden ileri geliyor? Ve şimdi kitaphanenin matlûbu ve onun tesviyesi ikinci derecede kaldı, birinci dereceye pek mühim bir mesele girdi ve ahz-ı mevki'-i haysiyet etti. O nedir derseniz,

büyük bir izzet-i nefis meselesidir. İşte şu dördüncü mektubumla bunun halline muntazır bulunuyor ve hürmetlerimin kabulü de ayrıca temenni olunur efendim."

2 Teşrin-i sânî 1339

Tefeyyüz Kütüphanesi Müdürü

Salih Saim

Vay efendim işte şimdi bir hikâye dinleyiniz! Müdîr-i muhterem bu mektubu alır almaz bermuktezâ-yı beşeriyyet mücessem bir asabiyet kesilir ve dest-i ra'şedârına aldığı telefonla:

- Orası neresi?
- Tefeyyüz Kitaphanesi.
- Müdür orada mı?
- Burada efendim.

Tık tık...

- Buyurunuz!

Odama uzun boylu, yakışıklı ve hemen herhangi adamı haklayacak bir kuvvet ve mehabette bir zat girdi ve:

- Ben dedi, Müdür Sadullah... Şunları da ilâve etti:

- Siz ne kadar sert ve tünd-kalem bir zatsınız! Ve pek ileri vardınız. Bende biraz zabitlik vardır...

- Buyurunuz efendim, belki zannınızda aldanıyorsunuzdur. Tazimkârınız bilakis halim selim bir kimse olarak telakki olunmaktayım. Sonra serde zabitlik var buyurdunuz ki hakikaten hürmetim arttı. Sual edebilir miyim ki neşetiniz harbiyeden midir, mühendishaneden mi?

- Harbiyeden!

Hangi sene neşet eylediğine ve o zaman müdür filân, ders nâzırı filân, bölüğünün zabiti filân olduğuna işaret edişim ve kendine mâ-sebaktan malûmat verişim bu kabadayı zabit ve müdürü yumuşattı ve:

- Fakat nasıl olur? Neden biliyorsunuz? Bu ne demek dedi.

- Şimdi beyefendi oğlum dedim, ta'bir-i resmî ve askerîsi "seyf-bendî" olan kılıcınızı, kılıç kayışınızı zannedersem o zaman mektep tarafından ben kuşatmıştım ve o merasimde kemâl-i fahr ile âcizleri bulunmuştum. Ve size şimdi Tefeyyüz Kitaphanesi müdürü diye imza eden Salih Saim o zaman o mekteb-i âlîde tahrirat başkitabeti makamında ve mümeyyiz sınıfıyla bulunan veya istihdam olunan Salih Saim'dir ve burada da muharrir ve muallim arkadaşlarınızdan Midhat Sadullah'ın amcasıyım dedim.

Allahım şu beş on dakikalık telâki ve hasbihâl o koca vücudun, vücûd-ı mehîbin karşısında beni ufak tefek ve zayıf ve bîmecal cismime rağmen büyük bir arslan heybet ve şecaatiyle ve tavr-ı merdânesiyle ahz-ı mevki' ettiren sendin değil mi Rabbim? Minnet sana Tanrım! Benim her sözüme, her kavil ve fiilime şahit, vekil, nâzır, o her yerde hâzır olan Allah'tır. İşte o zü'l-celâl ve'l-kemâl!

Malûm olduğu üzere şimdi belki de beni dövmeye, sövmeye gelen bu dilîr ve bahadır müdür ellerimi öperek ve:

- Çok rica ederim müdür beybabamız, Sapanca'da fürûhtu derdest arazimiz var, bana beş on gün daha müsaade diyerek avdet eylemiştir.

Şimdi tenvîr-i müdde'â, isbât-ı da'vâya şu iki mektubu bir burhân-ı münîr olarak geçiriyorum:

"Muhterem Salih Saim Beyefendi'ye,

Hecrî Bey ile olan mülâkatımızda zât-ı âlîlerine karşı cumartesi gün meselenin halli etrafında malûmat ita etmiş idim, bugün bütün gayretimle çalışıyorum. Her hâlde yarın sabah sizi bizzat tasdî' edip umumî surette hem hasbihâl etmek hem de matlûp derecede arzunuzu isafa çalışmak istiyorum. Bilhassa zât-ı âlîlerinin bizim adaşımız Midhat Sadullah Bey'in amcası olduğunuzu

öğrendiğimde cidden utandım. Afedersiniz, zât-ı âlînize karşı cevap ita etmemek hususundaki kusurumun affını, tamamıyla affını rica eder, kemâl-i hürmetle her zaman teveccühünüze istinat ederim.

Midhat Sadullah Bey'le olan münâsebât-ı kadîmemizin büyüklüğü karşısında her hâlde sizi bizzat tasdî' edip ellerinizi öpmek üzere pazartesi günü geleceğimi vaat ile nazar-ı afv ile karşılanacak arzumdan ve ricamdan dolayı da şimdiden teşekkür ederim muhterem efendimiz."

1 Kânûn-ı evvel 1339

Beyazıt Zükûr Nümune Mektebi Müdürü

Sadullah

Tefeyyüz Kütüphanesi müdîr-i muhteremi Salih Saim Beyefendi ağabeyimize takdim

Telefon: İstanbul 2550

"Muhterem Ağabeyimiz,

Emirnamenizi aldım. Fırsat bulur bulmaz ziyâret-i âlîlerine gelmek boynumun borcudur. Pazartesi günü gelecek çehrem yoktu. Allah büyük, inşallah bir iki güne kadar talebiniz husul bulur. Henüz Sapanca'dan cevap almadım. İzmit'e hareketim biraz teehhür etti. Ellerinizden öper, teveccühünüzü dilerim muhterem ağabeyimiz...."

12 Kânûn-ı evvel 1339

Senâkârınız

Sadullah

Bu zat bilâhare dört madde zikredilerek açığa çıkarıldı. Dördüncü maddede "Tefeyyüz Kitaphanesi'ne olan borcunu tediye etmemesi" zikrediliyordu. Ne ise lehü'l-hamd bir müddet sonra yine memuriyet verildi.

Beş on sayfa yukarıda abd-i âcize Evkaf nâzırından selâm ve takdir getiren eski mektep zabiti Feridun Faik Bey'in deminden (23 Kânûn-ı evvel 1929 Salı) şu mektubu elime geçti. Tarz-ı tahrîri ve üslûb-ı beyanı itibarıyla kendisine erbâb-ı seyf ü kalemden diyebileceğimiz bu zat hakikaten güzel yazar:

"Harbiye Nezâret-i celîlesi sıhhiye dairesi birinci şube ve istihbarat kalemi mümeyyiz-i evveli edîb-i muhterem Salih Saim Beyefendi'ye maruzdur:

Dârülmuallimât-ı Âliye Müdürü

Nazargâh-ı Edîbânelerine,

Fâzıl-ı muhterem efendim hazretleri,

Sekiz senelik tahassür ve iştiyaktan sonra iltifât-ı seniyyelerine nailiyet, taab-efzâ bir seyehât-ı leyliyyeden sonra şemsin tulûunu müşahedeye mazhariyet kadar mûcib-i hazz u sürûr oldu. Evet efendim, bir zamanlar Mekteb-i Harbiye'de envâr-ı irfânınızla o müessese-i âliyenin erkânını, bizim gibi heveskârânını tenvir ve müstefid buyurdunuz.

Hayatın ne acı hadiseleri, iftirakları var değil mi? Hepimizi birer haşin vesile ile birbirimizden ayırdı, yed-i terbiye ve tecziyesinde âdeta inletti; kâh mesut kâh bedbat yaşattı kâh şâd kâh nâ-şâd dolaştırdı. Artık başlarımız bugün birer beyaz tâc-ı pîrî ile tetevvüc etmiştir. Buyurduğunuz gibi, geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer demekle mazinin mesut ve azade günlerini yâd ediyoruz.

Zât-ı âlîlerini görmek itimat buyurunuz ki efendim çok ziyade mûcib-i sürûr ve mübâhatım olacaktır. Bayram ertesi bir gün evvel dârülmuallimâtı teşrif buyurursanız son derece müteşekkir kalırım.

Midhat Sadullah Bey'in mektebimizde şeref-i refâkatlerine mazhariyet imkânı olsaydı derhâl ihraza çalışırdım, maa't-teessüf hiçbir münhal dersimiz yoktur. Şu zamanda aldığı maaşla bin müşkilâtla te'mîn-i ma'işet eden

bir hocanın mâni'-i rızkı olmamıza zât-ı âliniz de müsaade buyurmazsınız.

Ancak tedrîsât-ı tâliye müdîr-i umûmîsi Ferid Beyefendi'ye kendilerini kemâl-i harâretle ve ciddiyetle tavsiye edeceğim. Kendileri de madem ki tanıyorlar, nâzır ve müsteşar beyefendileri ziyaretten fariğ olmasınlar. İnşallah himem-i aliyyenizle bugüne kadar tevakkufta kalan talihleri inkişaf eder. Mîr-i mûmâileyhle tanışmayı da şüphesiz pek faydalı addederim.

Hürmet-i ezeliyyemi tecdit ve tekit vesile-i bahş buyurduğunuz için arz-ı şükrân eylerim beyim, efendim hazretleri."

2 Haziran 1337

Dârülmuallimât-ı Âliye Müdürü

Feridun

"Tefeyyüz Kütüphanesi müdîr-i fazîlet-perverîleri pek muhterem Salih Saim Beyefendi'ye maruzdur:

Nazargâh-ı âlî-i kerîmânelerine

Pek muhterem efendim,

Şefkat yuvamıza iltimasına delâlet buyurduğunuz masumun varaka-i tahkîkiyyesini Ankara'da dârü'l-eytâmlar müdîriyet-i umûmiyyesine takdim eyledim. Karîben icabının icrasına şahit olacağız. Bi'l-müsâsebe bir maruzum var:

Mektepte bir çocuk kütüphanesi tesisine teşebbüs ettim. Bu kütüphanede derslerden, ciddi mütalaalardan yorulmuş olanlara huzur ve neşat verecek âsâr ile okumaktan ziyade hevailiğe mütemayil çocukları mütalaaya celp ve cezp edecek kütüb ve resâil-i müfîde bulunacaktır.

Parsih Efendi'nin vaatlerinden kuvvet alarak kütüphanenin yeni fihristinden intihap ettiğim âsârın künyesini huzûr-ı âlilerine takdim ediyorum. Bunlar içinde bazı âsâr-ı ciddiyye de vardır, ancak onlar muallimler kütüphanesi içindir.

Kitapların bugün veya yarın itasına delâlet-i yetîm-nüvâzîlerini rica eder ve bu vesile ile de zevâl nâ-pezîr hürmetlerimi teyit eylerim fâzıl-ı muhteremim efendim.

16 Nisan 1340

Bir Hatıra: Tercüme-i hâl ve hâtırât-ı şükrân-meâlimi buraya kadar ihtiva eden işbu evrakı üç günde yazdım.

Târîh-i bed'-i tahrîr: 20 Kânûn-ı evvel 1929 mübarek cuma günüdür.

22 Kânûn-ı evvel 1929 pazar
24 Kânûn-ı evvel 1929 salı
Neden ve neden sonra yazılmış mıdır bilmem, içerdeki yazılar içinde resmî hayat yaşadığım zamanlarda zât-ı celîl-i Hakk'ın pek büyük lutuflarına mazhar olmuştum ki henüz rüesâ-yı kalemiyye ve ümerâ-yı mülkiyye sınıfına dahil olmadan ve ta'bîr-i mahsûsuyla daha sıra kâtibi iken çok ve yüksek rütbe ve nişan ve madalyalara nail oldum ve üçüncü Mecidî, dördüncü Osmanî ile, hele miralaylığa muadil mütemayiz rütbesiyle taltif olundum ki Tophane-i Âmire'nin bir iki yüz kâtip ve memurundan hiçbiri böyle bir muvaffakiyet elde etmemişti.

Rütbeler: el-Minnetü lillâhi taâlâ ve tekaddes râbia, sâlise, sâniye ve sâniye mütemayizi.

Nişanlar: Dördüncü Osmanî, dördüncü ve üçüncü Mecidî nişanlar ile iftihar, tahlisiye, Hamidiye Hicaz Demiryolu, donanma madalyaları ve Mekteb-i Harbiye tahrirat mümeyyizi ve başkâtibi bulunduğum sıralarda ve evvelki harb-i umûmîde Avusturya Devleti'nin bir kutu gümüş harp liyakat madalyası...

Edîb-i muhterem, muallim-i eazz u ekrem Cemalettin Server Beyefendi'ye, 12 Temmuz 1941

Neccar Mehmed Efendi Türbesi

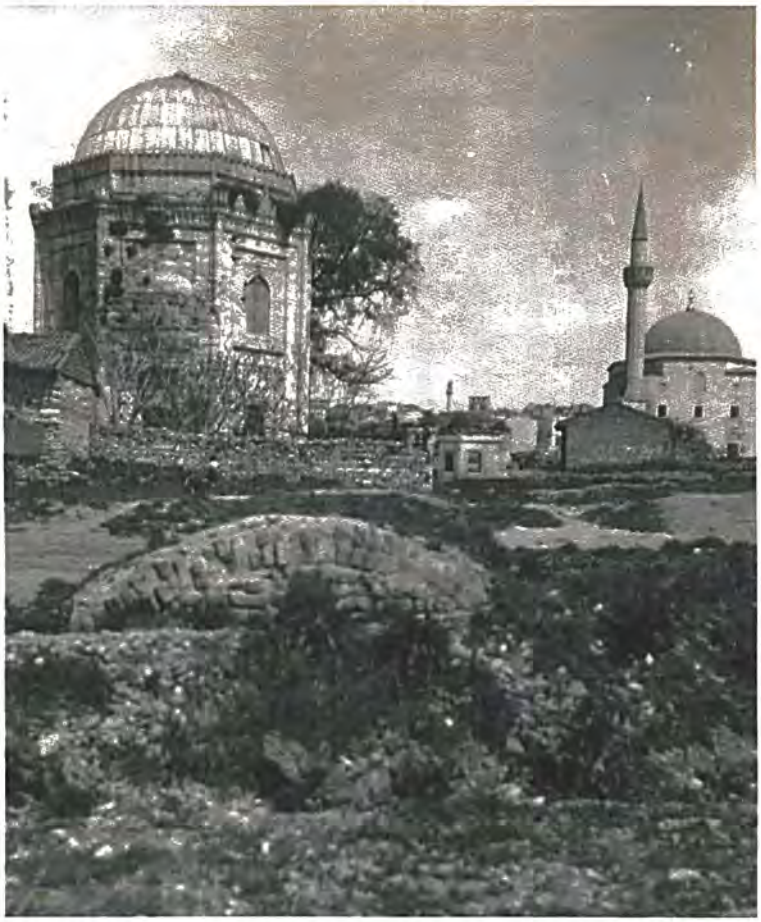
Emir Buhârî Sokağı'ndan Sarıgüzel Caddesi'ne iniyor, geri dönüp sola sapan Hoca Efendi Sokağı'na giriyoruz. Sokağın aşağısında Bali Paşa Camii'ni geçince solda Neccar Mehmed Efendi Türbesi'ni görüyoruz.
(Akşemsettin Mahallesi, 2074 ada, 2 parsel)

Bali Paşa Camii'nin sağında ve biraz aşağıda Hüsrev Paşa Türbesi'nin karşısında görülen bina, Süleymaniye Camii'nin su yollarını yapanlardan Neccar Mehmed Efendi'nin türbesidir (162:17):

> Halk arasında yanlış olarak Fatih'in dülgeri ve kesercibaşısı diye bilindiğinden "Keserci Baba Keserci Dede" namlarıyla anılır.
>
> Hüsrev Paşa Türbesi'nin karşısına rastlayan eski Hüsrev Paşa Çarşısı üzerinde ve şimdiki Dibek Câmi'-i şerîfine giden kaldırımsız sokağın başında küçük taş türbede yatıyor. Yine halkın umumiyetle söylediğine göre Fatih Câmi'-i şerîfinin inşasında hizmet etmiş ve inşaatın sonunda minareye çıkıp elindeki keseri fırlatmış ve "Keserim nereye düşerse türbemi oraya yaptırınız!" demiş derler.

Solda Neccar Mehmed Efendi - Keserci Baba Türbesi, sağda Hüsrev Paşa Türbesi (Encümen arşivinden)

Solda Hüsrev Paşa Türbesi, ortada Neccar Mehmed Efendi - Keserci Baba Türbesi, sağda Bali Paşa Camii (Encümen arşivinden)

Revnakoğlu, İbrahim Hakkı Konyalı'dan bu türbeye dair nakil de yapar:

Bali Paşa Câmi'-i şerrîfinin sağında ve biraz aşağıda Hüsrev Paşa Türbesi'nin karşısında görülen bina, Süleymaniye Câmi'-i şerîfinin su yollarını yapanlardan Neccar Mehmed Efendi'nin türbesidir. Türbenin mermer pencere şebekeleri ve mimarî tarzı çok nefistir. Mihrapçıklı mezar taşı da taşçılık sanatının güzel bir örneğiydi. Esefle söylemek lâzım gelir ki bu taşlar ve bu pencere şebekeleri şimdi tamamıyla kırılmıştır. Türbenin yapı karakterine ve asaletine bakılırsa bunun da Sinan tarafından yapılmış olduğu kabul edilebilir. Yüce sanatkârın mesai arkadaşının türbesini de kendisinin yapması kadar tabiî bir şey olamaz. Türbe yedi sene evvel (1937) tamir edilmişti.

Not: 2000'lerin başında Erdoğan isimli birisi beliriverdi. Biraz delişmen, haylice heyecan adamı. Metruk ve son zamanlarda kubbe kurşunları çalındığı için iyice bir köşede büzülmüş haliyle mükedder duran Neccarzade Türbesi'ni zapt etti. Bir gün beni buldu, Neccarzade'nin sandukası başına koyacağı tâç için hazretin hangi tarikat şeyhi olduğunu sordu. Neccarzade'nin suyolcu olduğunu söyledimse de ikna edemedim. Türbeye vardığımda onu işe koyulmuş, avlu duvarını yaptırmış, türbeyi elden geçirmiş, çiçeklerle önünü donatmış buldum. Türbe bitişiğindeki tek odalı evde oturuyor, sabahları Balipaşa'dan Hüsrevpaşa'ya inenlerin dikkatini buraya çekmek için yola güzel kokular saçıyordu. Yan apartmanın, türbe sahasını işgal ettiğinden bahisle mütemadiyen belediyeye verdiği şikayetlerin neticesinden ümitli bir hâlde ziyaretçileri bekliyordu. Yıllar geçtikçe heyecanını kaybetti. Hâlâ su arıtma aletlerinin argesiyle meşgul olarak türbenin yanındaki küçük evde yatıp kalkar.

Hüsrev Paşa Türbesi

Hoca Efendi Sokağı, Hüsrev Paşa Türbesi'nin önünde biter.
(Akşemsettin Mahallesi, 2076 ada, 35 parsel)

Hüsrev Paşa Türbesi 1936'da (Encümen arşivinden)

Sarıgüzel'den Vatan Caddesi'ne inen sırtta Bali Paşa Camii, Neccarzade Türbesi ve nihayet tekke, mektep ve sebilin etrafını sardığı Hüsrev Paşa Türbesi'nin bulunduğu güzergâh, eski İstanbul'un mahalle neşesini bulabildiğimiz âdeta bir Hoca Ali Rıza resmiydi. Karisini bulamamış kadim bir yazmayı içten kemiren güvelere benzeyen zaman, alâkasızlıktan bulduğu yüz ve hoyratça cesaretiyle bütün İstanbul'u talan ederken ellerini buraya da uzattı. "Şimdi bu kıvam bozulmuş, kaldırımlarına varıncaya kadar semt silinmiş, ağaç, çardak ve su kalmamış, çeşmenin yalağı çöplük olmuş, mektep yıkılmış, ortada yangınlarda harap olmuş iki türbe kalmış..." 1957'de Sedat Hakkı Eldem'in burada gördüğü perişan manzara buydu. Şehrin eski zamanı ve ruhu birkaç köhne eserde iz bırakıp kaybolurken burası hâlâ bizi mesut eden bir İstanbul köşesiydi.

Zelzeleler, yangınlar... ve nihayet yeni kıymetlerle şekillenen cemiyetin içinde, var oluş ve yok oluş arasında, şehrin bostanlarını seyreden Yenibahçe'de, Sinan'ın elinde hayat bulmuş zarif paşa türbesinde Hüsrev Paşa medfundur. Vezaretten azledildiğinde talih onun gurur ve debdebeyle afyonlu dimağını hakikatle yüzleştirmişti. Çok zaman geçmeden vezarete gelen ve birçok cihetten akıbetleri benzeşen Lutfi Paşa, Hüsrev Paşa'nın vezirliği son bulduğunda onun melâlini şöyle anlatır:

> Hikâyet ederler ki bir gün ata binmek kasdın edip adamları önüne at getirdiler. Ol dahi ayağın üzengiye koduğu hâlde dört cânibine nazar edip vezarette iken cemi'-i âlem halkı hürmet ve izzet edip ata bindiğine hürmet ettiklerini fikredip ve kendinin ol fâhir libaslarına ve altın üsküflerle kulları ve nökerleri hatırına gelip ol hâlde onlardan az kimesne yanında bulunup evvelki hâli ve ahvâli görmeyip şimdi kimesne beni bu hâlde görmesin deyip ayağın üzengiden çekip ondan sonra hemân sâhib-firâş olup vezaretten azl olduğunun gus-

Hüsrev Paşa Türbesi 1936'da (Encümen arşivinden)

Hüsrev Paşa Türbesi 1936'da (Encümen arşivinden)

sası canına ve ciğerine kâr edip mualece için niçe etibbâlar getirtip bazı eşribe ve ilaç kasd ettiklerinde "Siz bana zehir yedirmek istersiz!" diye gönlüne vesvese-i şeytânî galebe edip kimesneye itimat ve itikat etmeyip âhirülemr on yedi gün mikdarı yemek yemeyip ve su içmeyip bu hâli üzerine dünyadan hasret ile gitti.

Revnakoğlu, türbenin kitabelerini tesbit eder (86:254):

Dergâh-ı şerîfin avlusunda Mimar Sinan âsârından Hüsrev Paşa Türbesi'nin kapısı üstünde yeşil boyalı, tek mistarlı müstatil mermer taş:

Mezâr-ı Hüsrev Paşa rahmetullâhi aleyhi
Hak kıyâmette inâyet bilip
Mustafâ ona şefâat eylesin
İşitenler dediler târîhini
Dâyim Allah ona rahmet eylesin, 953.

Bahçıvan Arif Efendi Tekkesi

Hüsrev Paşa Türbesi'nin avlusunda Rifâ'iyye'den Bahçıvan Arif Efendi Tekkesi vardı. (Akşemsettin Mahallesi, 2076 ada, 34 parsel)

Vesvesesiyle zehirlenmiş talihsiz Hüsrev Paşa'nın naaşı üzerinde Sinan'ın ince sanatını göstermeye muvaffak olduğu türbenin arkasında Türbedar Bahçıvan Arif Efendi'nin Rifâ'î tekkesi vardı. Efendiye lakabı Küçükmustafapaşa'da şimdi apartmanların yükseldiği ve yerini orada ancak bir duvara talik edilmiş mermer levhadan tayin edebildiğimiz Karasarıklı Mehmed Efendi Tekkesi'nin bahçesinde sebze yetiştirmesinden mirastır. (86:160): "Bahçıvan Şeyh Hacı Mehmed Arif Vasfi Efendi b. Şeyh İbrahim er-Rifâ'î (Gül Camii imamıdır), Topkapı Kıllı Yusuf ve Şerbetdar Tekkeleri şeyhi Süleyman Niyazi Efendi'nin dervişi ve halifesidir. "Bostancı Şeyh Arif Efendi" de derler.

Revnakoğlu tekkenin bu ilk banisinin seciyesini hafızalardan henüz büsbütün kaybolmadan tesbit edebilmişti (86:160):

> Son derece fukaraperver, hoşsohbet, rintmeşrep, büyük bir tahsili olmadığı hâlde gayet irfanlı, faziletli uyanık bir zat idi. Havas ilminde ihtisası ve kıyam zikrinde riyaseti vardı. Dergâh-ı şerîfin hemen arkasında bostan tarafında Şeyh Arif Efendi'nin oturduğu odaya nazır evde ikamet eden zamanın meşhur ders vekili Dağıstanlı Hoca Hâlis Efendi geceleri sabaha yakın saatlere kadar çalışıp ders hazırlarken tasavvufa dair halledemediği müşkülleri gelir Şeyh Arif Efendi'den sorar ve ümmi denilecek derecede medrese derslerinden haberi olmayan bu arif adamın himmet ve irşatlarıyla, çözemediği meseleleri daima halletmekte olduğunu kendisine yapılan itirazlar karşısında müftehiren itiraf etmekten çekinmez, "O benim hocamdı!" dermiş.

Gül Camii imamı Rifâ'î İbrahim Efendi'nin oğlu Arif Efendi, kalbini Topkapı'da bugün arkasında hiçbir iz bırakmadan kaybolan Rifâ'î Kıllı Yusuf Tekkesi'nde uyandırdı (86:278). O, bu tekkenin şeyhlerinden Ali Rıza Efendi'ye, onun vefatıyla Şerbetdar şeyhi Süleyman Niyazî'ye intisap etmiş; yaşı yirmiye geldiğinde bu son şeyhinden aldığı hilâfetle inşasına muktedir olduğu Hüsrev Paşa Tekkesi'ne postnişin olmuştu.

Arif Efendi, önce Hüsrev Paşa türbedarlığını, ardından da türbenin önündeki arsayı almıştı. Türbedara tahsis edilmiş bu ev o kadar küçüktü ki vefat ettiğinde Arif Efendi'nin türbesi olan bu mekân, ancak tevhithane önünde bulunan arabacı dükkânından iki metre bir yer alınarak genişletilebilmişti (86:279):

> Kanuni'nin damadı Hüsrev Paşa'nın Mimar Sinan tarafından yapılan türbesinin yanındaki arsaya H.1276'da Şeyh Arif Efendi tarafından mülk olarak bina olunmuştur. Şeyh Arif Efendi evvelâ türbenin son türbedarı Hakkâk Hasan

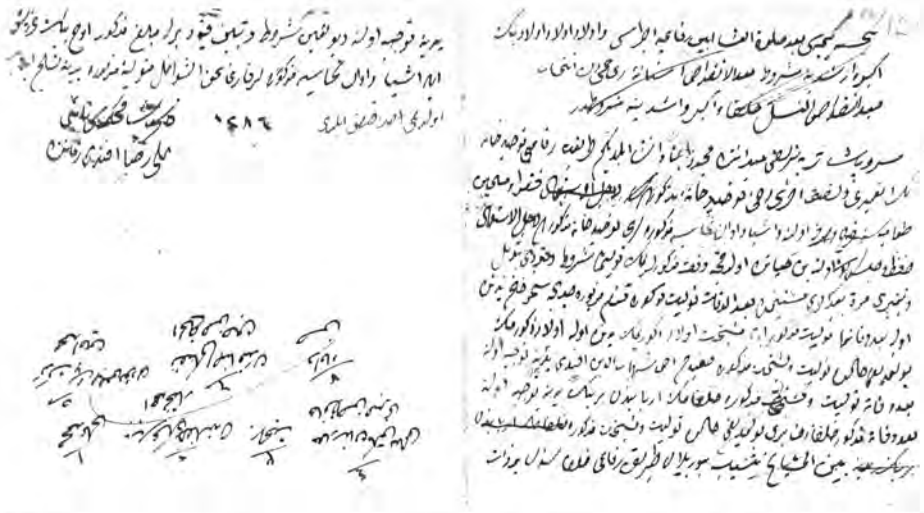
Bahçıvan Arif Efendi'nin tekkedeki sandukası

Efendi'nin pederi Ömer Efendi'den yirmi altına türbedarlığı, sonra da kırk altına ittisalindeki arsayı almıştır.

Şeyh Arif Efendi merhum pek kalenderdi. Küçükmustafapaşa'da Karasarıklı Mehmed Efendi Tekkesi'nin bahçesinde bizzat ekip biçtirdiği ve bazen de kendi yetiştirdiği mezrûât ile dergâhın hafta günlerinde fukarayı itâm etmesinden "Bahçıvancı" lakabı ile meşhur olmuştu.

Parasızlık bütün yükü Arif Efendi'nin sırtına tahmil etmiş, dergâh ihvandan gelen mahdut yardımlarla beş yıl sonra tamamlanabilmişti. Türbedarlıktan gelen maaş ayda yalnız altmış paraydı. Arif Efendi duvarcılığını, dülgerliğini ve rençberliğini omuzladığı tekke inşa edilinceye kadar yürüteceği mukabele için türbenin avlusuna büyük bir çadır kondurmuş, ayinlerini burada yürütmüştü. Herhâlde 1862 senesindeki küşat merasiminde Karasarıklı, Şerbetdar, Kıllı Yusuf ve diğer mücavir tekkelerinin postnişinleri de hazır bulunmuştu. Şeyh Arif Efendi'nin vefatını Revnakoğlu şöyle aktarır (86:161):

> Vefatı şöyle olmuştur: 1314 Ramazân-ı şerîfinde iftara yakın bir saatte sofra hizmetiyle meşgul dervişlerini, yakınlarını, halifeleriyle birlikte etrafına toplayıp evrâd-ı şerîfe başlatmış ve "zeynü'l-kâmet"e gelince elini dizine vurup evrâd-ı şerîfenin okunmasını orada kesmiş, "O kıyamet, akşamdan sonra!" demiştir. Sonra kelime-i tevhîde başlatıp bir müddet devam eden ism-i hûdan, ism-i celâlden sonra emanetini teslim etmiş ve "zeynü'l-kâmet"ten aşağı kısımlar da vefatını müteakip tabutunun etrafında okunmuştur.
>
> Şeyh Arif Efendi'nin hâlen medfun olduğu yer o zaman türbedar odasıydı. Şeyh Arif Efendi, altmış para aylıkla Hüsrev Paşa Türbesi'nin türbedarlığını yapıyordu.
>
> Vefatından sonra tevhîdhane önündeki arpacı dükkânının bahçesinden iki metre eninde bir yer alınarak türbenin yeri büyütülmüştür. Türbedeki diğer iki sandukadan biri Şeyh Abbas Efendi'nin küçük oğlu Mehmed Yusuf Efendi'ye, diğeri Abbas Efendi'nin hemşiresi Gülhis Hanım'a (vefatı 1340) aittir. Gülhis Hanım, bir çarşamba günü evrâd-ı şerîfe okunurken vefat etmiştir. Tevhîdhanenin camını vurarak haberdar etmişler, fakat evrâdı kesmemişlerdir.

Bahçıvan Şeyh Arif Efendi'nin tekkesine ait vakfiye sureti (86:252)

Revnakoğlu, Beylerbeyili Arap Sadi Bey'in Arif Efendi'nin vefatına düşürdüğü tarihi "Tarih, sanatlıdır. "Bâg-ı adn" terkibinde hazret-i şeyhin bahçıvanlığına telmihen işaret vardır" notuyla kaydeder (86:255):

Yürüdü Hakk'a bir pâkîze-sîret şeyh-i rûşen-dil
Butûn ahvâline vâkıf idi esrârına âgâh
Oku ihlâs ile zîrâ duâdır gevherîn târîh
Kıla mesken ilâhî bâg-ı adni Arif'e Allah (1312)

Arap Sadi Bey'in tekkede bulunan uzun manzumesinin Fatih yangınından artakalan kısmını Revnakoğlu tesbit ederek notlarına kaydeder:

Âyîn-i pîri anda etmiştir ayân
Verilince destine tuttu icâzet-nâmesin
Eyledi huzzâra bir kerâmet izhâr u beyân
İrtihâlinde dedim Sa'dî anın târîhini
Oldu Şeyh Arif Efendi kurb-ı Bârî'ye revân (1312)

Burada hayat bulan zikir halkasından, meydandan, Şeyh Arif Efendi'nin terbiyesinden geçip hilâfet alanlar şu şahsiyetlerdi (86:277-90,258):

Ashâb-ı servetten nüfus müdür-i umûmîsi ve iskân müdürü Mehmed Ali Bey merhum: Boğaziçi'nde otururdu.

Şerbetdar Tekkesi şeyhi Mehmed Efendi (Mehmed Arif): H.1295'te istihlâf olundu.

Reîsülkurrâ Şeyh Hafız Cemal Efendi merhum (Topkapı hatibi, Kıllı Yusuf Dergâhı şeyhi): Hilâfet tarihi 11 Recep 1308.

Ahmed Muhtar Efendi: Ketebeden, Babıali Seraskerî hulefâsından. Şeyh Ahmed Efendi derler.

Şeyh Hafız Hasan Sabri Niyazi Efendi b. Ömer Kırımî (Hoca Hasan Efendi): Bu zatın babasına "Pamukçu Ömer" derlermiş. Tekkenin civarındaki Mimar Sinan Mektebi'nin hocasıydı. Bu mektepte 22 sene muallimlik etmiş ve iki yüze yakın hafız yetiştirmiş, bu suretle her sene 8-12 hafıza icazet vermiştir. Otuz günlük sıkı ve daimî bir halvetten sonra hilâfet almıştır. 1318 Teşrinievvelinde 47 yaşında vefat ederek şeyhinin tekkesindeki Hüsrev Paşa Türbesi'nin önünde sırlanmıştır, taşı yoktur. Erzurum valisi Karslı Kurt İsmail Paşa'nın kızları bu zattan hususî olarak ders okumuşlardır. Bu zat, Hırka-i şerîf'te ziyaret esnasında mübarek hırkayı açan ve ziyaret ettiren üç muavinden biri olarak vazife gördü. İlim ve kemal sahibi bir zattı.

Hulefâdan Şeyh Hasan Sabri Efendi: Kayserili Büyük Hamdi Efendi'den ders görmüş ve ondan icaze almıştır. Mustafa Asım Efendi'nin babası Nasuh Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, Fatih Câmi'-i şerîfi müezzinbaşısı reîs-i kurrâ Esirîzâde İsmail Hakkı Efendi'den aşare-takrib okumuş, ilk zamanlarda Fethiye Câmi'-i şerîfinde müezzinlik etmiştir Saraçhane esnafının vakfı olan hatm-i şerîf duacılığı, Hırka-i şerîf Camii'nde cüz'-hânlık gibi hizmetleri de güzel bir surette ifa eden Hasan Sabri Efendi, Sultan Aziz'in kızı Saliha Sultan'ın evlâtlıklarını okutup yetiştirmiş olduğunu görüyoruz.

Bu üç kişi (Reîsülkurrâ Şeyh Hafız Cemal Efendi, Ahmed Muhtar Efendi, Şeyh Hafız Hasan Sabri), 1308 yılında 11 Recep gününde birlikte hilâfet almışlardı.

Diğer Giritli Hasan Efendi b. İbrahim: Paket postahanesi memurlarından. Bahçıvan Şeyh Arif Efendi'nin damadıdır Hulefâdan Giridî Hasan Efendi, aslen Trablusgarp'ta Hârika kabilesindendir, magribiyyü'l-menşe' derler. Girit'e muhaceretle gelmişlerdir. Babası İbrahim Efendi, Girit'te zeytin yağı ticareti yapmıştır.

Bu zatın oğlu Hacı Hafız Zeynel Bey merhum da Şerbetdar şeyhi Mehmed Efendi'den müstahleftir. Validesi Seher Hanım'ın kabri içinde yattığından ayrıca taş konulmamıştır.

Şeyh Behcet Bedî' Efendi merhum (Behcet Baba): Dergâh-ı şerîfin yaşlanmış dedelerindendir. Tekkede Hüsrev Paşa Türbesi önündeki mezar taşı makam taşı olarak diktirilmiştir. Aslen Edirnekapı haricinde Itrî'nin civarında medfundur, taşı kaybolmuştur. İrtihali 4 Ramazan 1315 tarihindeydi. Kendisi bıçak, kama gibi aletler yapmakta mahirdi ve bununla geçinirdi.

Hacı Şevki Bey merhum (Hamamcı): Eski Ali Paşa ve Sarıgüzel Hamamı'nın sahibidir. Hırka-i şerîf'teki Akseki Câmi'-i şerîfini son zamanlarda yeniden yaptırdığından üçüncü bani sayılır. Kendisi de câmi'-i şerîfin mihrabı önünde

yatar, yazılı taşı vardır. Eski Ali Paşa Hamamı, Koyun Baba Türbesi'nin tam karşısındaydı. Fatih yangınında yandı. Bir kısmında hâlâ yıkıcı vardır.

Ali Bey: Babıali dahiliye dairesi muhacir komisyonu iskân müdürü. Bu zat ilk halifesidir.

Şeyh Abbas Efendi

Bahçıvan Arif Efendi'den sonra oğlu Abbas Efendi post devredilmiş, yaşının küçük olması sebebiyle vekâleten idare edilen tekkeye bilâhare şeyh efendi asaleten oturmuştu (86:277):

Son şeyh Hızır Abbas Efendi, H.1298 doğumludur. Pederlerinin vefatı üzerine ancak on beş yaşlarında yetim kaldığından hilâfetleri Molla Gürani'de âsitâne-i Rifâ'iyye'den madud Şerbetdar Dergâhı'nın son şeyhi Mehmed Arif Efendi merhumdandır, hilâfet tarihi 15 Şaban 1318. Burası (Şerbetdar Dergâhı) İstanbul cihetinde Rifâ'î asitanesi sayılır, çünkü, Rifâ'iyye'nin Lehhâs el-Mekkî kolunu tesis eden Şeyh Ahmed Lehhâs el-Mekkî hazretleri burada medfundur.

Fatih yangınında yanan bu dergâh, iki yıl sonra Abbas Efendi tarafından aslına uygun şekilde ihya edildi. Tekkenin son şeyhi Abbas Efendi'yi yakından tanıyan Revnakoğlu onu çok sever (86:281-85):

Şeyh Abbas Efendi, Mektep medrese görmüş, tahsilli, terbiyeli, pek efendi bir zat idi. Hakikaten dört başı mamur bir Rifâ'î şeyhiydi, çünkü mihraba boyun bükerek yetişmişti. Pîrinin irsine ve isrine tam manasıyla sâlik ve sahipti. Görülmemiş derecede mahviyetkârdı, hâkî-meşrep değil, bizzat ve binnefs hâk olduğundan kendisini daima böyle görür, karşısında kim olsa iltifat ederdi, "menekşem, canım, sultanım, baş tâcım" demeden konuşmazdı. Bir defa Hazret-i Kur'ân'ın gavâmızına vâkıf iyi bir hafızdı. Babasının halifelerinden Topkapı hatibi Reîsü'l-kurrâ Şeyh Cemaleddin Efendi gibi mümtaz bir insandan okumuş ve yetişmişti. Emsalsiz olarak o tatlı yanık sesiyle, bilhassa İstanbul ağzıyla nefesini hiçbir suretle tazyi etmeden tebliğ eder gibi okurdu. Nezaket ve centilmenliğin mücessem timsali bulunuyordu. Hacı idi, fakat dört duvarı ziyaretle iktifa etmemiş, Kabe'nin harimindeki öd ağacından yapılmış dört direğin üzerinde "Yâ Hannân, yâ Mennân, yâ Deyyân, yâ Subhân" yazılı bulunduğunu, kezâ ortada boş kalan makamın nazargâh-ı kibriyâ olduğunu bilenlerdendi. "Etrafındaki o dört duvar Hazret-i İbrahim Halilullah'ın kendi eliyle balçıktan yaptığı duvardır, üstündeki settâre-i şerîfe şeriat, altındaki duvar tarikat, içindeki dört direk hakikat, ortada boş kalan makâm-ı muallâ da marifetullahtır" derdi. Gösterişten hoşlanmadığı için cemiyet günlerinde bile başına tâç koymaz, kalıpsız eski bir arakiye veya takke üzerine gelişi güzel bir şemle dolar ve kenarına daima bir çiçek sıkıştırırdı. 29 Eylül 1943'te

Şeyh Abbas Efendi, ortadaki

irtihal ve intikal buyurdular. Merkez Efendi'de Aşçı Dede civarında medfundur, 8. ada, numara 1961.

Babasının vefatında Abbas Efendi'ye yedi sekiz sene kadar Şerbetdar şeyhi Mehmed Efendi niyabet etmiş, sonra da Abbas Efendi'ye hilâfet vererek posta oturtmuştur.

Şeyh Abbas Efendi merhum, tekkeler zamanında Eski Ali Paşa (Mesih Paşa) Câmi'-i şerîfinin içindeki kütüphanenin hâfız-ı kütüblüğünü yapıyordu. Kitap dolapları buradan alınıp Murat Molla Kütüphanesi'ne götürüldükten sonra kendisine bu vazifenin karşılığı olarak Bali Paşa Câmi'-i şerîfinin müezzinliği ve kayyımlığı verildi, hayatının sonuna kadar bu vazifeyi hüsn-i suretle ifa eyledi.

Şeyh Abbas Efendi'nin halifeleri (86:293):

Danyal Bey merhum: Son kıyam reislerinden ve Defterhane ketebesinden.
Ramizli Kâni Bey merhum: Defterhane ketebesinden.
Değirmenci Hafız Mehmed Nuri Akiz (Değirmenci Hafız): Şeyh Abbas Efendi'nin son halifesi bulunan bu zat, maruf Zakirbaşı ve Terlikçi Mehmed (Çayırlı) Efendi'nin damadıdır. Şimdi Yakacık'ta mektep karşısında oturuyor. Oradaki Rifâ'î Dergâhı'nda şeyhlik etmişti. Bu dergâh, Soğanlı Köyü istikametinde, câmi'-i şerîfin sol ilerisinde ve mektep karşısındadır. Hafız Nuri Efendi sonradan Yaşar Baba'dan da ayrıca bir Rifâ'iyye icazesi almıştır.

Bahçıvan Arif Efendi Tekkesi'nin zakirleri (86:287):

Beşiktaşlı Hayri Bey merhum.

Hakkâk Mehmed Efendi (Mehmed Tevfik Efendi) merhum: Maruf zakirbaşı. Dede Bostanı Çıkmazı'nda otururdu, Hacı Zeynel Bey'in evinin yanındaki küçük evdeydi.

Cemal Bey: Evkaf ve Maarif ketebesindendi, "Kâtip Ali Bey" derlerdi.

Enver Bey merhum (Hırka-i şerîfli): Hırka-i şerîf Türbesi'nin yanındaki Sabire Sultan'ın neslinden olduğunu söylermiş, biraz meczupçaydı.
Bolahenk Nuri Bey merhum: Bahçıvan Şeyh Arif Efendi'nin zamanında zakirli-

ği, zakirbaşılığı vardır. Bu tarihlerde Muallim İsmail Hakkı Bey merhum da devam ederdi.

Yalelli Hacı Ahmed merhum, Yaşar Baba merhum, Terlikçi Mehmed Efendi merhum, Karagümrüklü Hacı Şeref merhum, Kambur Cemil Bey merhum.

Hüsrev Paşa Türbesi ve Bahçıvan Arif Efendi Tekkesi haziresi

Yukarıda ismi geçen "Dede Bostanı", şimdi Hüsrevpaşa Sokağı'nda Hale, Lale, Pınar, Çınar isimlerini taşıyan binaların ve bu binaların arka tarafıydı. Revnakoğlu, bir başka dosyasında buraya temas eder (144:278):

Dede Baba (Sarıgüzel'de): Hüsrev Paşa - Bahçıvan Arif Efendi Tekkesi'nde yatan Melâmîlerden Şeyh Mehmed Efendi'dir ki babası Mehmed Dede'nin ismiyle "Dede Baba" derler. Tekkenin yanındaki Dede Sokağı, arkadaki Dede Bostanı bu zatın ismini taşır. H.1109'da göçmüştür, taşı vardır.

Muhyiddin Efendi tomarında bu tekke ve şeyhleri şu şekilde yer alır (86:280,291):

Şeyh Mehmed Arif Efendi: Mumaileyh gayet hulûslu bir zattır. 1307 Zilhiccesinde hacc-ı şerîfe azimet eylemiştir. 1314'te 87 yaşında olduğu hâlde irtihal eylemiştir. Abbas isminde 17 yaşında bir mahdumunu terk eylemiştir.

Hüsrev Paşa Türbesi kurbündeki arsasını tekke ittihazıyla 41 sene kadar âyîn-i Rifâ'iyye icrasıyla meşgul ve bir vakfiye tescil olunmuş, fakat nukûdu teslim ve icra olunmadan irtihal eylemiştir, yani henüz tekke olmadan. Badehu hulefâsından Kâtip Arif Efendi, bedeninden zikr-i âtî vakfiyede münderiç 3000 kuruş nukûdu kendi tarafından tesviye ve Evkâf-ı hümâyûn mahkeme-i teftîşiyyesine tasdik ve cihâta kaydının icrasıyla mahall-i mezkûrun zaviyeliğe bi'l-idhâl ve mumaileyh Mehmed Arif Efendi'nin mahdumu mezbûr Abbas'a bi'n-niyâde vekâleti ile yerine kaim olmuştur.

Mahdumu Şeyh Hafız Abbas Efendi: Vekil bulunan Şeyh Mehmed Arif Efendi, merhum Şeyh Arif Efendi'nin oğlu Abbas'a ilbâs-ı tâc ve iclâs eylemiştir, 13 Şaban 1318.

Hazire:

(86:254): Türbenin solundaki küçük hazirede ince sülüsle: "Hâzâ kabrü'ş-şerîf es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed el-Arif billah b. es-Seyyid Mehmed Dede Efen-

di, ceme'allahu taâlâ beynehümâ fî mak'adi sıdkin inde-Melîkin muktedirin, âmîn, 1109."

(86:256): Başlıklı, ziynetli, mistarlı küçükçe mermer taş, kenarları zırhlı, talikle: "Hüve'l-Hayyu lâ yemût - Göçtü hayfâ tıfl iken Tâhir Efendi'nin kızı - Olsun ol fahrü'l-mevâlî mazhar-ı sabr-ı halîm - Rûz-ı ferdâ cürmünü afv ettire insânın - Kılsın ol mâhı benât-ı evliyâya Hak nedîm - Safvetâ feryâd edip târîhini ettim niyâz - Bülbül etsin Fâtıma Latîfe'yi adne Kerîm, 1280"

(86:256): "Hâzâ kabrü'ş-şerîfe Fâtımatu'z-zehrâ bint es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed Dede Efendi, cema'allâhu subhânehu beynehümâ fî mak'adi sıdkin inde-Melîkin muktedirin, âmîn, 1109."

(86:256): Açık tabut şeklinde mermer mezar. Baş taşı yeşil boyalı, mistarlı ve küçükçe: "Âh mine'l-mevt - Hâsıl-ı ömrüm hem ciğerim pâresi - Gitti elden kaldı dilde yaresi - Kıl şefâat nevcivânım kuluna - Vâlideynin gayri yoktur çâresi - Şeyh Arif Efendi'nin kerîmesi Arife Hanım, rûhuna el-fâtiha, 17 Zilkade 1295"

Bahçede koşarken gül ağacına kapaklanmış ve dikenlere batmak suretiyle beş yaşında göçmüştür.

(86:257): Yeşil boyalı, mistarlı, başlıksız yuvarlak mermer taş, şairi Safvet:

Âh mine'l-mevt
Şeyh Ârif nola ağlar ise feryâd ederek
Zevce-i sâlihasın etti ecel mahv ü tebâh
Zâir-i hânkah-ı türbe-i Hüsrev Paşa
Acıyıp kıldı o gülzâr-ı gül-i iffete âh
Göçtü dört dâne kuzusın meletip hasret ile
Îd-i kurbânda fedâ eyledi cânın nâgâh
Bahş edip cürmünü mahşerde Cenâb-ı Pîr'e
Ede merhûmeyi Hak hûr-ı naîme hemrâh
Yolla bir fâtiha târîhini yaz ey Safvet
Sâliha Hanım'ı tûtî ede firdevse ilâh, 12 Zilhiccetü'ş-şerîfe 1279.

(86:257-58): İçeride cümle kapısının sağında, yeşil boyalı, sarı mistarlı, göğsünde kabartma Rifâ'î tâc-ı şerîfi, önünde su çanağı, talikle: "Tarîkat-ı aliyye-i Rifâ'iyye'den ve Şeyh Arif Efendi hulefâlarından el-Hâc Behcet Bey'in rûhuna fâtiha, 4 Ramazân-ı şerîf 1315"

Bu taşın solunda Bahçıvan Şeyh Arif Efendi merhumun kızı Hatice Seher Hanım'ın kabri. Kitabesindeki tarih Beylerbeyili Arap Sa'dî merhumundur. Yeşil boyalı, mistarlı, baş tarafı ziynetli, göğsünde ism-i Hû, sağlam ve muntazam mermer taş, talikle:

Hû
Etıbbâ neylesin çün kim ecel geldikte insâna
Bulunmaz hokka-i gerdûnda hiçbir derd için dârû
Rifâ'î şeyhi Şeyh Ârif Efendi duhteri hayfâ
Civânlıkta şitâbân oldu ukbâya eceldir bu
Olur elbette ehl-i beyt-i Peygamber ile hemdem
Hadîce hazretiyle çünki hem-nâm oldu ol meh-rû
Duâ-yı hayr ile yâd eyle pîrân aşkına hem de
Hulûs üzre oku bir fâtiha ey zâir-i hoş-gû
Teessüf eyleyip menkût ile Sa'dî dedim târîh
Seher Hanım deyip hû hulde pervâz eyledi yâhû, 1301.

(86:259): Bahçıvan Şeyh Arif Efendi Dergâhı avlusu, Hüsrev Paşa Türbesi'nin sağında, Bali Paşa Camii'nden dergâha inen Hüsrev Paşa Caddesi'ne bakan pencerenin önünde muntazam mermer kapaklı sanduka. Mistarlı, beyaz mermer taş, başında büyükçe kâtibî kavuk, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân - Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân - Gelip kabrim ziyâret eden ihvân - Edeler rûhuna bir fâtiha ihsân. Sâbıkan elli dokuz cemaatinin mütevellisi merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Süleyman Ağa'nın rûhıyıçun el-fâtiha, 7 Zilhicce 1236.

(86:259): Yerde yeşil boyalı, yanı kırık, mistarlı mermer taş, sülüsle: Hüve'l-Bâkî - Şeyh Arif Efendi'dir pederim - Meydân-ı erenlerde hû çekerdi dilim - Çıktı tenden rûhum yandı ciğeri pederim - Kabrimi ziyaret edenlerden razı olsun ol Kerîm. Fâtımatü'z-zehrâ Hanım'ın rûhuna ve büyük hemşiresi Ayşe Bedeviye Hanım'ın rûhuna rızâen lillâhi el-fâtiha, 1286.

(86:260): Başlığı ziynetli, mistarlı beyaz mermer taş (vezin sıkıntılı!):
Âh
Cenâb-ı Şeyh Ârif-i mebrûrun hayf
Gül-i nevrestesini bâd-ı ecel etti hazân
Nûr-ı çeşmânı idi mâder-i bîçâresinin
İrci'î emri erip âh erdi devrân
Hiç kes eylemez vakti gelince tevkîf
Çâresine tâ ezelî böyledir ahvâl-i cihân
Mihmân-hânedir âlem gelen elbette gider
Kanı Lokmân u Süleymân u fülânü'bni fülân
Hazret-i Pîr Rifâ'î bendeliğe etti kabûl
Rûz-ı mahşerde muîni ola cümle pîrân
Gülzâr-ı meşâyih vâlidi mahlası Arife'dir
Ede ol gevheri Hak zîb ü fer-i kasr-ı cinân
Çıktı şeyhayn Mahviyâ söylerler hâtif târîhini
Gülistân-ı adn Emine Hanım'a olsun mekân, 15 Safer 1318, yevm-i çehârşenbe.

Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi (Sarıgüzel Tekkesi)

Bu civarda kaybolmuş Aynalıçeşme Sokağı'nda Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi (Sarıgüzel Tekkesi) vardı.

Eski haritalarda Aynalıçeşme Sokağı

Bu civarda Nakşibendiyye'nin Hâlidiyye koluna mensup iki tekkeden biri olan Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, bulunduğu Aynalıçeşme Sokağı'nın Akdeniz Caddesi açılırken ortadan kalkmasıyla yıkılıp gitti. Yine bu sokakta kalan Hacı Süleyman Efendi Tekkesi de 1918 yangınında yandıktan sonra arsası Akdeniz Caddesi'ne karıştı..

Not edelim, Aynalıçeşme Sokağı, Dibek Camii'nden Vatan Caddesi'nin diğer tarafındaki Şadiye Hatun Medresesi'ne uzanan düz, uzun bir sokaktı. Şimdi büsbütün kaybolmuş bu sokağın ortasından Akdeniz Caddesi geçiyor. Revnakoğlu'nun tarifine göre Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, 94 numaralı bina ile 107 numaralı binaların karşı karşıya olduğu Akdeniz Caddesi'nin ortasıydı.

Tekkenin tek şeyhi Hasan Şükrü Efendi, *Tercüme-i Dîvân-ı Ahmed Yesevî*'yi "1.cilt" kaydıyla 1327 (1911) tarihinde neşretmişti. Bir diğer neşrine muvaffak olduğu eseri de *Menâkıb-ı Şemsü'ş-Şümûs Der-Hakk-ı Hazret-i Mevlânâ Hâlid el-Arûs*'tu. Bu son eserini 1302 (1885)te bastırmıştı.

Revnakoğlu bu tekke ve tekkenin şeyhine ait şunları kaydeder: (74:56-60):

Şeyh Şükrü Efendi, Konya'da Şeyh Mehmed Kudsî el-Konevî'den müstahleftir. Fatih dersiamlarından Tırnovalı Mehmed Efendi'den (Fatih Camii mütevellisiydi, Eyüp'te medfundur) okumuş ve ondan icazet almıştır. Fatih'te Hafız Paşa'da attarlık eden Hafız Kâmil Efendi'den hıfzını dinletmiş ve Yedi Emirler türbedarı Hacı Kadri Efendi'den ilm-i kırâat tahsil eylemişti. Üç defa haccı vardır. İstanbul câmi'-i şerîflerinde vaaz ederdi. Güzel rika yazı yazardı. Ahmed Yesevî menakıbını bastırtmıştır. Aynı zamanda Beyoğlu'nda papaz mektebinde okuduğu için Fransızca da bilirdi. Manzumeleri vardır. Bu dergâh Akdeniz Caddesi'nin ortasında kalmıştır, altında Bizans'tan kalma kilise harabesi vardı.

Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, Fatih Sarıgüzel'de Sarı Nasuh Mahallesi'nde, Aynalıçeşme Sokağı'nın içinde 32 numaralı, iki katlı ahşap bir binaydı. Bir hayli geniş, büyük bir bahçenin ortasında bulunuyordu. İstanbul'un tanınmış vaizlerinden, bilgili, irfanlı, olgun bir zat olan İstanbullu Şeyh Hacı Hasan Şükrü Efendi (b. Ahmed) tarafından uyandırılmıştı. Tevhîdhanesi üst kattaydı. Her gün sabah ve ikindi namazlarından sonra hatm-i hâcegân okunur ve Hâlidî usulüne göre hafî (gizli) olarak zikir edilirdi. Herkes oturduğu yerde içinden

zikir ederdi ve aslâ ayağa kalkılmazdı. Fatih yangınında tamamıyla kül oldu.

Not: Yukarıda ismi geçen Şeyh Mehmed Kudsî el-Konevî, Halıcılar Köşkü'ndeki Şeyh Hacı Feyzullah Efendi'nin de şeyhidir, ilgili şeyh hakkında o bahiste bilgi yer alır.

Revnakoğlu'nun matbu *Tercüme-i Dîvân-ı Ahmed Yesevî*'nin ara sayfalarına düştüğü notta şeyhin vefat tarihini de buluyoruz (171:108-109):

ترجمهٔ دیوان احمد یسوی

قدس سره

بسم الله الرحمن الرحیم

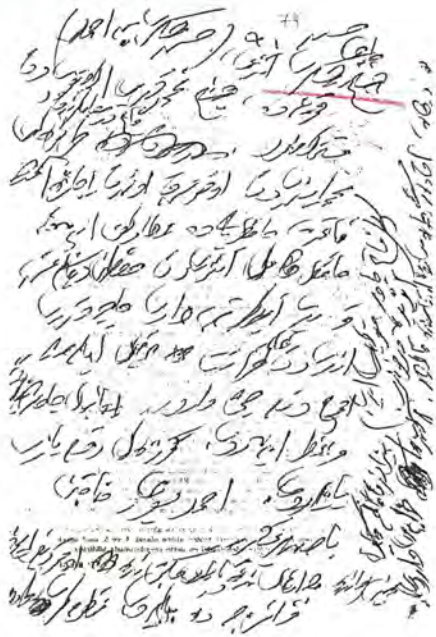
Şeyh Şükrü Efendi'nin *Tercüme-i Dîvân-ı Ahmed Yesevî* adlı eserinden

Kitabın mütercimi meşâyih-i Nakşibendiyye'den Şeyh Hacı Hüseyin Şükrü Efendi (b. Ahmed Efendi), İstanbulludur. Sarıgüzel'de doğup büyümüştür. Fatih dersiamlarından Tırnovalı Hacı Mehmed Efendi'den okumuş, ondan icazet almıştı. Şeyh Mehmed Kudsî el-Konevî'den istihlâf olunduktan sonra Sarıgüzel'de Sarı Nasuh Mahallesi'nde, Aynalıçeşme Sokağı'nda bir zaviye uyandırmıştı Aynı zamanda İstanbul'un tanınmış kürsü şeyhlerindendi.

17 Kânûn-ı sânî 1327 (30 Ocak 1912) tarihinde 63 yaşında iken göçtü, Eyüp'te Melek Efendi Tepesi'nde yatıyor, taşı vardır.

Revnakoğlu, Şeyh Hacı Şükrü'nün bir manzumesini de ilâve eder (74:56):

Kudûmünle sevindik yâ şehr-i Ramazân elvedâ'
Gurûbunla yerindik yâ şehr-i Ramazân elvedâ'
Sende indi Hazret-i Kur'ân hem Kadr'i güzel
Ağla gözlerim ağla işte gidiyor şehr-i Ramazân elvedâ'
Terâvihe gelen melekler sâimi seve seve giderler
Sende kabûl dilekler elvedâ' yâ şehr-i Ramazân elvedâ'
Bu gece Kadr'dir kadrini bilenler için
Şükriyâ âh gitti Ramazân elvedâ' yâ şehr-i Ramazân elvedâ'

Revnakoğlu'nun Şeyh Şükrü Efendi ve tekkesine ait notlarından (74:56)

Hacı Süleyman Efendi Tekkesi

Aynalıçeşme Sokağı'nda şimdi Akdeniz Caddesi ortasına kalan Hâlidiyye'den Hacı Süleyman Efendi Tekkesi de vardı.

Hacı Süleyman Efendi Tekkesi, yine bu tarafta, Aynalıçeşme Sokağı'nın karşısındaydı (74:48-51):

> Hacı Süleyman Efendi Tekkesi, Sarıgüzel'de Aynalıçeşme Sokağı'nın karşısındaydı. Fatih'te halk vaizi, meşhur taylasanlı, beyaz takkeli, Erzurumlu Hacı Süleyman Efendi tarafından uyandırılmıştı. Hacı Süleyman Efendi bu zaviyeyi Eda Hanım'ın bostanından aldığı arazi üzerine yaptırmıştı. Üç katlı, ahşap evinin arkasında tek katlı ayrı bir binaydı. Salı günleri öğle namazından sonra Hâlidî usulüyle hatm-i hâce yapılır ve halka hâlinde cehrî olarak zikir yapılırdı. Fatih yangınında tamamıyla yandı ve tevhîdhanesindeki kıymetli yazılardan hiçbiri kurtarılamadı. Eda Hanım'ın bostanı ile beraber tekkenin yeri son yıllarda Akdeniz Caddesi'ne karıştı.

Revnakoğlu Notlarında Halife, İstihlâf ve Hilâfet, İclâs (Posta Oturtma)

Halife (95:207-19), dervişliğe girişinden beri başlayan, maddî-manevî her türlü vazifeyi kusursuz olarak yapmış ve tamamlamış, bütün mertebeleri sırasıyla birer birer geçmiş ve bitirmiş, küçük-büyük her hizmete soyunmuş, oldukça kemale gelip olgunlaşmış, bu münasebetle şeyhliğe, şeyhlik etmeye hak kazanmış ve bunun zuhûrâtını manada görmüş, şeyhine de yine mana yoluyla bildirilmiş, bundan dolayı kendisine bir icâzetnâme-i şerîfe (şeyhlik diploması) verilmesi uygun görülmüş kıdemli, liyakatli kimselerdir. Bunlar herhangi bir meydanda, hususiyle kendi tarikinden olan tekkelerde bir meydan kendisine bırakıldığı takdirde zikir ettirir, fatiha eder, fatiha verir; dergâha ait işlerde ve mukabelede şeyhi bulunmadığı zaman ona vekâlet eder, şeyhinin emriyle gönderildiği yerde tarikine derviş alır, onları sülûka koyar, ders verir. Fakat şeyhinin yanında fatiha edemez, meydan açamaz, tâcı ile oturamaz. Misafir olarak bulunduğu tekkenin postnişini tarafından kendisine fatiha edilmesi teklif olunursa kabul eder, lâkin fatiha lafzını söylemez, bunun yerine fatiha denildikten sonra topluca okunması usulden olan salât ve selâmın ancak baş kısmına yüksek sesle girer ve başlatır. Bulunduğu tekkede misafir şeyhlere mahsus cenah postunda hizmete kıdemine göre yer alır, kendisinden önce hilâfet almış diğer halifenin veya daha yaşlı bir şeyh efendinin üstüne geçemez.

Tekke şeyhliği için açılan resmî imtihan ve müsabakalara katılabilir; kazandığı takdirde o tekkenin postnişinliğini alır ve resmî şekilde vazifeye başlar; yalnız tekke şeyhliğinin şeyhzadelere değil de o tarikatın halifelerinden bir liyakatlisine verileceği vakfiyenin mazbut hükümleri içinde yazılı olması şarttır. Tekkenin imamet, hitabet ve tevliyet cihetlerine de bakabilir. Eğer dersten mücâz (izinli) hoca ise vaizliği de ifa eyler.

Halife çıkarmaktan asıl maksat, şeyhlik edecek insan yetiştirmek ve tarikatı uzak yerlere götürüp yaymak ve yerleştirmektir. Bir başka şehre gelen veya gönderilen halifenin başlıca vazifesi irşat ve neşr-i tarîkattır (tarikatını etrafa duyurmak, mensuplarını çoğaltmaktır.)

Yukarıda yazdığımız gibi kendisine hilâfet verilip halife olacak zatın bidâyet-i sülûkundan itibaren hilâfet alacağı zamana kadar mensup bulunduğu tarikatın bütün inceliğini, en hurde taraflarını gayetle iyi bilmesi, görmesi, bizzat işleyip yapması, dolayısıyla ahkâm-ı şer'iyyede irtikâ-yı merâtib etmiş olması (şer'î ve dinî hükümleri, vazifeleri eksiksiz yerine getirip manevî mertebelere yükselmiş olması) mutlaka şarttır. Bunun için de şerîat-ı Ahmediyye ve tarîkat-ı Muhammediyyeye sımsıkı sarılması, mürşidine tam bir teslimiyet ile bağlanması, pîrinin yolundan ayrılmaması mutlaka lâzım gelir. Bilhassa gece vakti, gece yatsıdan sonraki tesbih ve derslerine ara

vermeden devam etmesi kendisini umulan bir feyze ulaştırabilir. Tecelliyât-ı ilâhiyye ve müşâhede-i cemâlullâh ancak bu suretle zuhur eder (ilâhî tecellilere kavuşmak, Allah'ın nurunu görmek bu sayede olur.)

Bu tecellî, mensup bulunduğu tarikatın pîri tarafından, mürşidinde de aynen görülünce o mürit, halife olmak hakkını kazanmış olur, artık halifelik onun hakkıdır. Bunun üzerine mürşit, kendi mürşidinden aldığı icazetnameyi yazması ve yazdırması için halife namzedine verir. Yazısı güzel olduğu takdirde icazetnameyi halifenin kendi yazması tercih edilir, makbul olan budur. Kendisi yazmak iktidarında değilse o zaman dışarıdan bir hattata yahut yazısı güzel bir zata yazdırılır.

Yazılması bittikten sonra halife icazeyi alıp mürşidine getirir. Başından sonuna kadar beraberce okuyup karşılaştırırlar, ufak tefek yanlış veya ibare eksiklikleri oldu ise cümlenin kenarına "sah" işareti konulur, şerh verilir (eksik varsa tamamlanır, yanlış yazılmış ise düzeltilir.) Düzeltilerek eklenmiş olan bu küçük yazının altı da tekkenin resmî postnişinlik mührü ile mühürlenir ve yine altına halifenin ilbâs edileceği günün tarihi konulup tasdik olunur. Şeyh efendi icazeyi öper, öptürür, icazeyi alt ucundan yukarıya doğru silindir şeklinde dürer ve katlar, tekrar öpüp halifeye verir. Halife aynı şekilde öper, kalbine basar, saklanmak üzere tekbir ve tehlillerle mahfazasına konulur.

Bundan sonra halife olacak zat ile mürşidi Meclis-i Meşâyih'e giderler. Meclis-i Meşâyih on iki tarikatın bilgili şeyhlerinden kurulmuş ilmî bir topluluktur; şeyhülislâmlığa bağlıdır, maaşlıdır. Şeyh efendi, hilâfet vereceği zatı elinde icazetnamesi ile birlikte heyete takdim eder. Heyet, halife namzedini şeriat, tarikat, tasavvuf, ahlâk, içtimaiyat ilimlerinden, ayrıca tarih ve edebiyattan imtihan eder. Ehliyeti görülürse icazeti tasdik eyler. İcazetname azadan biri tarafından öpülerek açılır, başından sonuna kadar yüksek sesle okunur, etraf dinler. Bitince icazetnamenin en altı Meclis-i Meşâyih reisinin resmî mührüyle mühürlenir, tarih atılır, icazet sahibinin ilbâs ve iclâsına müsaade edilir. Ancak bu şekilde tasdik edilenler muteber sayılır; böyle olmayanlar hususî mahiyette kalır.

Bu tarzda kendisine tasdikli icazetname verilmiş halifeler kendi tarikatından bir tekkenin postnişinliğine tayin edilmesi gerekiyorsa bu gibileri mesbûku'l-imtihân sayıldıklarından (daha önce imtihana girmiş ve kazanmış olduklarından) ayrıca imtihan edilmezler, tayinleri doğrudan doğruya yapılır. Müsabaka imtihanlarına da aynı şekilde girer ve tayin hususunda tercih hakkı kazanırlar. Bu tercih, bağlı bulunduğu makama, Meclis-i Meşâyih'e aittir. Boşalmış tekkenin şeyhliğine bu halifenin tayinini yaptıktan sonra onunla ilgili evrakı ita makamı olması bakımından Evkaf idaresine gönderir, tekkenin oradaki kuyûd-ı vakfiyesine (eski kayıt defterine) kaydedilir, maaş ve muhassasât verilmeye başlar.

Halifenin üç çeşidi (95:226-28):

Halife-i mutlak: Teslîk ve telkine izinlidir. Dervişi alır, sülûka koyar, ders verir, terbiye eder ve yetiştirir; piştiğini, olgunlaştığını görünce hilâfet de verebilir. Gittiği bir tekkede meydan kendisine bırakılırsa zikri idare edebilir.

Halife-i mukayyed: Buna "halife bi-nefsihi" de derler. Kendisini adam etmiştir, mutat hizmet ve vazifeleri görüp dereceleri geçip derslerini tamamlamış ve son dereceyi bulmuştur; başına da tâc-ı şerîf giydirilmiş, eline icazeti de verilmiştir, ama şeyhinin izni olmadan bir başkasına hilâfet veremez, tarikata da alamaz, ancak şeyhinin gönderdiği kimse ile meşgul olur.

Halîfe-i vâkıf: Tarikata dair her şeye vâkıftır, icap edenleri, lâzım gelenleri öğrenmiştir, fakat salâhiyeti geniş değildir, sadece fatihaya izinlidir. Meselâ Nakşibendîlerde ise hatm-i hâce okuyabilir, lâkin dervişin dersleri ile meşgul olmaz.

İstihlâf etmek (95:187-89), bağlı bulunduğu tarikatta maddî - manevî bütün hizmet ve seyr ü sülûk derecelerini tamamıyla bitirmiş kıdemli ve müteşerri' bir müridi şeyh efendinin usul ve ananeye göre ilbâs etmesi (tâç ve hırka giydirerek) onu irşada, fatihaya, tevhîde, teslike ve tarikat neşrine mezun (izinli) kılmasıdır. Manevî olgunluğu görülenler ve bunu kazanmış bulunanlar ancak bu yüksek mertebeye ulaşabilirler, bu da "iclâs" denilen posta çekmek suretiyle tamamlanmış olur.

Aynı günde sırasıyla yapılan ilbâs, iclâs ve istihlâf sonunda mürşit ve halifenin (istihlâf eden şeyh efendi ile istihlâf edilen kıdemli müridin, halifenin) yan yana, münferiden (kendi başlarına) iki rekat namaz kılması ile nihayet bulur.

Artık "halife" ismini alan bu zat, bir dergâhın şeyhliğine tayin edildiği zaman yine mürşidi tarafından o dergâhın meşihat makamına iclâs etmesi (şeyhlik postuna kendi eliyle oturtması) şarttır. Buna karşılık kendi şeyhinin vefatı dolayısıyla aynı tekkeye şeyh oluyorsa yeniden iclâs edilmesine lüzum yoktur, çünkü bu iş kendisine hilâfet verilirken yapılmıştır. Bununla beraber eğer kendisi ve tekkesinin mensupları istiyorsa o tarikin eskilerinden bir şeyh efendi tarafından ayrıca posta çekilir, fakat bu zarurî değildir, teberrüken yapılır. Şayet o sırada pîr evinin postnişini tesadüfen veya misafir olarak o şehirde bulunuyorsa yeni şeyh olan bu halifeyi mutlaka onun iclâs etmesi lâzım gelir.

Hilâfet (95:184-85), tarikatta hizmet ve kıdem ile başlayıp devam eden mertebeleri birer birer geçmek suretiyle kazanılan bir derecedir ve derecelerin en büyüğüdür. Kapalı, açık hiçbir suretle istenilmez, rica ve hatırla alınmaz. Bunu ancak mürşit tayin eder, zamanı gelince bildirir.

Hilâfet almada ve vermede esas olan me'zûniyyet-i maneviyyedir, manevî mezuniyet ve müsaade olmayınca kimseye hilâfet verilmez.

Tarikatın pîri tarafından mürşide gelen manevî emir ve işaret üzerine hazırlıklara geçilir ve mukabele günlerinin birinde şeyhler, ziyaretçiler, misafirler ve kalabalık bir cemaat huzurunda tarikatın usulüne göre tâcı, hırkası şeyh tarafından törenle giydirilir ve icazetnamesi kendisine teslim edilir. Manevî vazifeleri yapabilmesi için kendisine ayrıca destur verilir (izin verilir) alet kullanmak, nevbe vurmak, bazı hastalıklara nefes etmek, fatihaya izinli olmak gibi.

Halifeye verilen mezuniyetler en başta şerîat-ı Ahmediyye ve tarîkat-ı Muhammediyyeyi teferruatıyla tazim ve tedrise, vaaz ve nasihata (dinî bilgileri ve icapları bütün incelikleriyle öğretmeye, bu hususta dersler ve öğütler vermeye), sonra teslîk ve irşada, zikre, tevhîd ve tesbihe fatihaya izin verilir, icazetnamesinde bu maddeler birer birer yazılır.

Halifenin vazifeleri (95:141): Halife, şeyhinin vefatında onu gasledebilir, fakat tezkiyesini yapamaz ve çeyizleyemez, tabutu başında durup fatiha edemez, cenaze giderken fatiha diyemez. Gasilden sonra veya kabre indirdikten sonra kendisi de kabre inip sitâre altında şeyhine telkin yapamaz, emanetlerini de eline veremez, çünkü halifenin kendisi ondan çeyizlenmiş, ondan ilbâs olunmuştur, onu halifesi çeyizleyemez, ilbâs ve iclâs da

edemez (ne giydirebilir ne de posta oturtabilir).

İclâs Nasıl Olurdu? (135-40): Tevhîdhanede evrâd-ı şerîfe toplu olarak usûl-i mahsûsu ile okunup bittikten sonra o dergâhın mensup olduğu tarikat pîrinin nutku ile ayağa kalkılır. İclâs edilecek halife makam şeyhinin sol tarafındadır. Okunmakta olan nutk-ı şerîf bittikten sonra şeyh efendi fatiha eder. İclâsı yapılacak halife bulunduğu yerden yeri öperek kalkar, kapıya doğru gider, zikir halkasının dışına çıkar. Rehberler de oradadır.

Rehberler üç, iki veya yalnız bir kişi de olabilir; şeyh efendinin isteğine bağlıdır. Fakat bu rehberleri iclâs edebilecek zat seçer, kendi tarikinin kıdemlilerinden olması, bulunması müreccahtır.

Şeyh efendinin işareti ile zikir halkasının kapı tarafı açılır, aralanır. Rehberler sağ ayakla içeriye girerler. İclâs edilecek zât bunların arkasındadır. Üçer adım fasıla ile yürürler. Rehber üç adımda bir boyun keser, durur ve makama hürmeten içinden fatiha eder, içinden okur. Üçüncü adımda daha çok boyun kesilir, ayaklar bitişir.

Rehber yine önde, iclâs edilecek zat arkadadır. Bu şekilde fasılalı üç adım ile şeyh efendinin önüne gelmişlerdir. Rehber, iclâs edilecek zatı şeyh efendinin önüne getirir, bırakır. Rehber, şeyh efendi ile musafaha eder. Musafahadan sonra iclâs olunacak zatı, şeyh efendiye sûret-i mahsûsada takdim eder; o da şeyh efendiyi niyaz eder (elini, dizini öper.) Şeyh efendi içinden dua eyler ve sonunda fatiha eder.

Fatiha bitince şeyh efendi iclâs edilecek zatı sağ kolundan tutar ve herkesin duyacağı şekilde besmele çeker "Ve mine'l-leyli" âyet-i kerîmesine başlar, "en yeb'aseke rabbuke makâmen mahmûdâ" kısmına kadar okur. "Makâmen mahmûdâ" derken o zatı sağındaki postun üzerine çeker. Posta çekilen iki rekat namaza durur, şeyh efendi de kendi postunda iki rekat namaz kılar. Rehberler dışarıya çıkar.

Posta çekilen zat kendi namazını bitirdikten sonra duasını yapar ve ayağa kalkar. Şeyhi kendisine fatiha verir. Posta çekilen zat hafif sesle âdeta çekinerek fatiha eder. Bu onun meydân-ı evliyâullâhta ilk fatihasıdır.

Eğer devran açılacaksa şeyh efendi "Yâ Allah, Hû!" der ve yanındaki bu halifeyi bir adımla ileriye sürer; kıyam tevhîdi veya ism-i celâl ise halifeyi tevhîd safının önüne getirir, buyurun der. Şeyh efendi ya zikre bed' eder, ona bırakır yahut başından sonuna kadar hepsini ona tevdi eder. Her ne suretle olursa olsun kendisi artık tevhîdhanede bulunmaz, mutlaka dışarıya çıkar ve bir daha içeriye girmez.

Yeni iclâs edilen zat, bir müddet bulunduktan ve bir iki devir yaptırdıktan sonra meydanı kudemâ-yı meşâyihten birine bırakır, kendisi boyun keserek oradan ayrılır, dışarıya çıkar. Hemen meydan odasındaki şeyhinin yanına gider, elini öper, niyaz ve ihtiramlarını bildirir (istifsâr-ı hâtır eder) ve duasını alır, fakat yanında çok kalmaz, misafirlerin bulunduğu odaya geçer.

İclâsın usul ve şartları (135:133): Şeyh efendi kendi oğluna hilâfet verebilir, fakat onu kendi postuna iclâs edemez, ancak o tarikatın kıdemli postnişinlerinden biri, tercihan asitanesi şeyhi posta çeker. Şeyhzadenin babası tarafından posta çekilmesini tarikat mensupları Muaviye'nin saltanat ananesine, oğlu Yezid'i kendi makamına oturtmasına benzetirler.

Mehmet Akif Ersoy'un Evi

Akdeniz Caddesi'nden Balipaşa Caddesi'ne giriyor, 61 numaralı binanın önünde duruyoruz. Burası Mehmet Akif Ersoy'un doğduğu evdi
(Akşemsettin Mahallesi, 2032 ada, 19 parsel)

Revnakoğlu'nun kaleminden çıkma dosyalarından Akif'e ait üç ayrı yazı yer alır.

Bu yazılardan ilkinde Akif'in doğumu, ailesi ve baytar olduğu devreye kadar talebeliği işlenir. Her hâlde bunlardan biri Akif'in babası Tâhir Efendi'ye dair olandır.

Yakın tarihimize ait bir sima ve resmî vazifeler ifade eden bir müderris olduğu hâlde Mehmed Tâhir Efendi'nin hâlâ vesika üzerinde inşa edilmiş bir biyografisi yoktur; Akif'in karakterini şekillendiren bu şahsiyet her nedense müstakil bir çalışmaya mevzu olamamıştır; daha ziyade İbnülemin'in Akif biyografisinde ve onun Hasan Basri Çantay'a aktardıklarıyla mahdut olan Tâhir Efendi'ye dair notlar manzumesi herhâlde daha tevsi edilmelidir.

Tâhir Efendi, Nureddin Ağa'nın oğludur. Revnakoğlu, Akif'in baba silsilesini "Babası Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Mehmed Tâhir Efendi, onun babası Arnavut Halil Nureddin Ağa'dır" şeklinde tesbit eder. Diğer kaynaklarda "Nureddin Ağa" olarak tekrarlanan isim, bu kayda göre "Halil Nureddin Ağa"dır. Edirnekapı haricine defnedilen ve mezarı Emin Paşa tarafından yaptırılan Tâhir Efendi'nin geride ne oğlu Akif tarafından yazdırılan mezar kitabesi ne de yola giden kabrinden eser kaldı. Karakterine ve Akif'in hocalık sıfatına temaslar dışında sükut edilen noktada Akif'in hocaları, dostları, hemen bütün muhiti içinde yer alan Revnakoğlu, Tâhir Efendi'nin diğer kaynaklarda yer almayan ve bizi şaşırtan bir veçhesini ortaya koyar: Mehmed Tâhir Efendi neşri Abdülhamid devrine rastlayan ve Arap hurufatıyla Arnavutça yazılmış ve dinî kitapların matbaada basılması istenmediğinden bir süre sonra toplatılmış olan mevlidin sahibidir..

Balkanlarda üzerinde o kadar çalışma yapıldığı hâlde bu mevlidin müellifi Tâhir Efendi hep başka Tâhir'lerin biyografilerinde aranmış, bir şekilde bu tecessüsler Akif'in babasına hiç uzanmamıştır. Revnakoğlu şu tesbiti yapar: "İslâm ve istiklâl şairi Akif'in âlim babası, İslâm ve tasavvuf şairi Süleyman Çelebi'nin meşhur mevlidine nazire yazdı."

Mevlidin birkaç beytini Latin alfabesine de aktaran Revnakoğlu, Tâhir Efendi'nin toplatılan ve pek az nüshası günümüze intikal edebilen mevlidinin Arap harfli Arnavutça hangi mevlit olduğunu haber verir ve ketebe kaydına işaret eder: "Muhammed Tâhir bin Halîl"

Kosova ve Makedonya'da en çok okunan bu mevlidin sahibi, Akif'in babası Mehmed

Tâhir, Revnakoğlu'nun tesbitleri görülemediği için Tahir Popova ya da Jakovalı Tahir olabileceği üzerinde durulmuş, daha çok da 1946'da vefat eden Tahir Popova'ya isnat edilmiştir. Bir nüshası Taksim Atatürk Kütüphanesi'nde yer alan eser de bu yanlış bilgiyle "Muhammed Tahir b. Halil Popova" adına kaydedilmiştir.

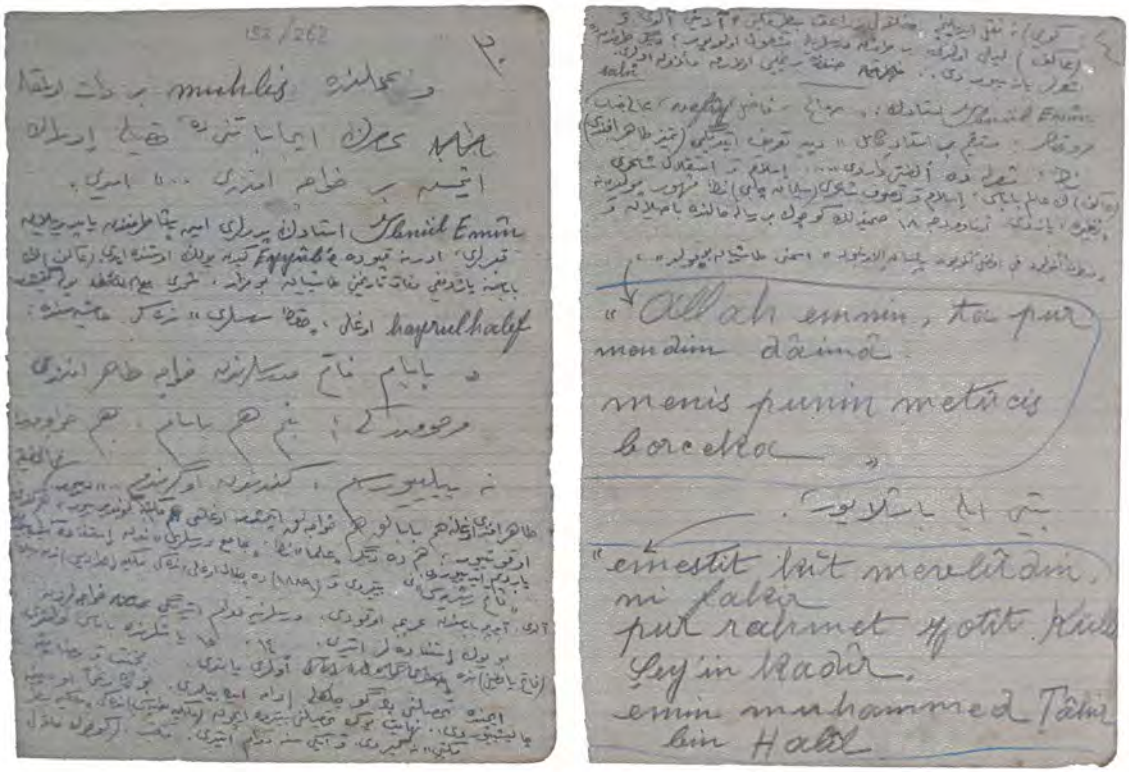
Tâhir Efendi'nin Akif'e dair bazı çalışmalarda Nakşî olduğu ve Feyzullah Efendi'ye intisap ettiği ileri sürülürse de Revnakoğlu onun "Paşmak-ı Şerîf Tekkesi" ve "Baba Efendi Tekkesi" diye de bilinen Bayram Paşa Tekkesi'ne mensup olduğunu bilhassa belirtir. Haseki'de Haseki Camii yanında bulunan bu tekkeye ait notlarında da bu hususa işaret eder: "Şair Mehmed Akif Bey merhumun babası ulemadan İpekli Tâhir Efendi Hoca bu dergâha mensuptur. Dergâh-ı şerîfin son şeyh vekili Cerrahpaşa hatibi Arif Efendi'den tarikat almış ve onun teslikine girmiştir." Bir not olarak Tâhir Efendi'nin Kadirî şeyhi Arif Efendi'nin 10 Zilhicce 1325'te (14 Ocak 1908) vefat ettiğini, Cerrahpaşa Camii haziresine defnedildiğini, kendisinin mezarına taş konulmasını istemediğini kaydedelim.

Arap Hoca'dan derlenen malûmatlarda şekillenen ilk bölümde Akif'in ahlâkî seciyesi, medrese zamanları ve şiir hayatının ilk safhası yer alır.

Akif'in hafızlık cephesi de Arap Hoca'nın dilinden bütün teferruatıyla yine bu notlarda yer alır. Az ya da hiç bilinmeyen bir husus da Akif'in 16. yy'da tefsir sahasında Celâleddîn el-Mahallî ile Celâleddîn es-Suyûtî'nin kaleme aldığı *Celâleyn*'i okuduğu, okuttuğu, üstelik bu eseri okutma icazeti verdiğidir (152.dosya):

Akif I (Biyografi)

> Akif'in elli senelik dostu ve enîs-i rûhu Üstat Ali Rıza Kuşadalı "Akif'in *Safahat*'ı edebiyatın mushafıdır." Hocası diyor ki "O çocuk, hakkında kenzün min künûzillâh denilen şairlerdendi. Süleyman Nazif, Akif'i enbiyâ-yı edebden sayar, ona "Aruzun Hazret-i Davud'u" derdi. Temiz Tâhir Efendi'nin temiz sulbünden gelen büyük, emsalsiz adam.
>
> Hicrî 1290 - 1873'te Sarıgüzel'de ("Sarığıgüzel"den muharref olduğu söylenir) Sarı Nasuh Caddesi'nde Kâğıtçıbaşı'nın konağı karşısındaki 12 numaralı ahşap evde doğdu. (Merhum Akif'in nüfus tezkiresinde doğduğu yer Bayramiç gösterilmişse de yanlıştır. Akif doğunca nüfus tezkiresi çıkarılamamış ve çocukluğunda Bayramiç'e gidince orada çıkarıldığından doğum yeri orası gösterilmiştir.) Bu ev annesi Şerif Hanım da denilen Şerife Hanım'a aitti. Bitişiğinde Hünkâr yaveri Mehmed Bey oturuyordu, onun üstündeki ev de Dağıstanlı Mehmet İzzet Bey'e aitti, Akif'in evi ikisinin ortasında kalıyordu. Fatih yangınında yanan evin arsası henüz boş duruyor. Akif'in küçük kızkardeşi Nuriye Hanım da bu evde büyümüştür. Onun kızı Hâlet Hanım, Piyanist Feyzi Arslangil ile evlendi, şimdi beraberdirler. Halet'in babası Harbiye Nezareti ketebesinden merhum Arif Bey idi.

Revnakoğlu'nun Akif notlarından (152:33)

Asıl ismi "Ragîf"tir. Mütercim Asım Efendi'ye göre "emîr" vezninde "kirde" tabir olunan ekmeğin adıdır. Ebcet hesabıyla şairin doğumunu gösterdiği için babası tarafından verildi, fakat ismi herkes "Akif"ten galat sandı, mektepte Ragif'i Akif'e çevirdiler.

Babası Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Mehmed Tâhir Efendi, onun babası Arnavut Halil Nureddin Ağa'dır.

İbnülemin üstadın anlattığına göre, hüsn-i ahlâk sahibi muhterem bir hanım olan validesi Emine Şerife Hanım aslen Buharalıdır. Babası Buhara'dan hacca giderken Amasya'da ölmüş ve kendi de orada doğmuştur; Amasya Evkaf Müdürü Şirvanîzâde Rüşdi Paşa'nın evlâtlığıdır.

İsmi gibi Tâhir bir zat olan Tâhir Efendi çok temiz ve titiz bir adam olduğundan diğer bir Dersiam Tâhir Efendi'den ayırt edilmek için Akif'in babasına "Temiz Tâhir Efendi" denmiştir. Mehmed Akif, Temiz Tâhir Efendi'nin temiz oğludur.

İlmiye ricalinden Kırşehirli Hoca Mahmud Efendi'nin en fazıl mezunlarından ve meşhur ders hocalarından Müderris Mehmed Tâhir Efendi, Fatih'in en mühim şahsiyetlerindendi. Süleyman Nazif'in *Mehmed Akif* adlı kitabın-

da söylediğine göre "salâbet-i dîniyye sahibi, ilmiyle âmil ve ilminde muhlis bir zat olmakla beraber asrın icabatını da hakkıyla idrak etmiş bir hoca efendi..." idi.

İbnülemin üstadın pederleri Emin Paşa tarafından yaptırılan kabirleri Edirnekapı'da Eyüp'e giden yolun üstündeydi. Akif'in babasına yazdığı vefat tarihini taşıyan bu mezar şimdi yola gitmiştir. Akif'in babası Hoca Tâhir Efendi, Haseki'deki Bayram Paşa Dergâhı'na mensuptu. Edirnekapı'da Eyüp'e bakan sırtlarda medfundur. Son zamanlarda İbnülemin'in babası Emin Paşa tarafından tamir edilmiştir.

Hayrü'l-halef oğlu "Hakkın Sesleri"ndeki haşiyesinde "Babam, Fatih müderrislerinden Hoca Tâhir Efendi merhumdur ki benim hem babam hem hocamdı, ne biliyorsam kendinden öğrendim" diyor. Tâhir Efendi, oğluna hem babalık hem hocalık etmiştir; oğlunu mektebe gönderiyor hem kendi okutuyor hem de diğer ulemanın cami derslerinden istifadesini istiyordu, yardım ediyordu.

İbnülemin üstadın "salih, fazıl, alicenap, mürüvvetkâr, müstakim bir üstâd-ı kâmil" diye tarif ettiği Temiz Tâhir Efendi'nin şiirle de ülfeti vardı. İslâm ve istiklâl şairi Akif'in âlim babası, İslâm ve tasavvuf şairi Süleyman Çelebi'nin meşhur mevlidine nazire yazdı. Arnavutça 18 sayfalık küçük bir risale hâlinde basılan ve *Manzûmetü'l-Mevlûd Fî Efdali'l-Mevcûd Bi-Lisâni'l-Arnabud* ismini taşıyan bu mevlid "Allah emnin ta pürmendim daima - Me nise bunin me tu ciskuş borc aka" beyti ile başlıyor "E mestiti kite mevludin fakir - Pür rahmet zotit küllü şeyin kadir - Emin Muhammed Tâhir bin Halîl -Bani afv hem ebu cennet ya celîl " mısralarıyla sona erer.

Maarif Nezâret-i Celîlesinin 109 numaralı verdiği ruhsatname mucebince İstanbul'da Vezir Hanı Matbaası'nda tab' olunmuştur. Bir müddet intişar etti, sonra Sultan Hamîd tarafından toplattırıldı. (Vezir Hanı'nda Emniyet Kütüphanesi tarafından Arnavutça başka bir mevlid daha varsa da bu Akif'in babası Tâhir Efendi'ye ait olmayıp Ülgünlü Hafız Ali namında bir zatın eseridir. İlk tabı tercümenin "Tercümenin ola târîh (Arnavûd-ı nazm-ı celî)" mısraının gösterdiği 1295 tarihlerindedir. 1338'de tekrar basılmıştır.)

Onun ilk mektebi Fatih mabedi, ilk hocalığı da Fatih Medreseleriydi. Vicdanının tûruna nazil olan suhufları *Safahât* adıyla topladı, edebiyatımıza mushaf hâlinde verdi. Ser-sûre olarak aldığı "Fatih Camii" manzumesine "Aczimin giryesidir bence bütün âsârım" mısraını besmele yaptı.

Safahât şairi bize devrinin İslâm üniversitesi sayılan Fatih'te geçen çocukluğunu şöyle anlatıyor:

Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: "Bu gece,
Sizinle câmiye gitsek çocuklar erkence.

Giderseniz gelin ammâ namâzda uslu durun;
Merâmınız yaramazlıksa işte ev, oturun!

Deyip alırdı berâber benimle kardeşimi.
Girince câmiye hâliyle koyuverir peşimi,

Namâz kılardı. Ben artık kalınca âzâde
Ne âşıkâne koşardım hasırlar üstünde!

"Fatih Camii" şairinin bundan sonraki hayatını da hocasından yani aynı caminin baş imamı Arap Hoca'dan dinleyelim. Pek nadir gülen, yağız çehreli, çatık ve gür kaşları, kıvırcık sık sakalı, merhamet telkin eden vakarı, reftarı, tecvit temposuyla konuşan kalın sesi ve meşhur tasnifli telaffuzu ile, ismi yerine "Arap Hoca" diye şöhret bulan Fatih'in kırk senelik kurrası (Asıl ismi Mehmed Râsim'dir. Filibe'de doğduğu için "Filibeli İmam" diye anılırdı; Fatih müciz dersiamlarındandı. Şehrî Ahmed Efendi'den ve Yedi Emirler türbedarı Hacı Kadrî Efendi'den icazet aldı. Senelerce huffâz hocalığında ve mülga Darülhilâfe medreseleri tefsir müderrsiliğinde tetkik ve tashih ve Mesâhif Tetkik Cemiyeti Riyaseti'nde ve Sultan Selim Camii hitabetinde bulundu. Şeyhü'l-kurrâ idi, ilm-i ta'lîm ve ilm-i kırâette şöhreti vardı, yüzlerce talebe yetiştirmiştir. 1 Eylül 1937 perşembe akşamı Sarıyer'deki evinde vefat etti. Üstat Şevket Gavsî, ölümüne "Uçtu rûhu kâriü'l-Kur'ân Mehmed Râsim'in" (1356) mısraını tarih düştü, on beş yaşında yetim kalan Akif'e babası kadar hocalık ve babalık etmiştir, diyor ki:

Babasının sağlığında camiye beraber gelirlerdi. Sekiz on yaşlarında bir çocuktu. Evvelâ hıfza başladı, talim okudu. Zekâsı şaşılacak derecede idi. Babasından akait dersi aldığı, benden de kavâid okuduğu hâlde ayrıca her gün Kur'ân'dan bazı sayfa çiğ hazırlardı. İskeçeli Hafız Ali namında bir şeriki vardı, geri kalıyor diye bazı geceleri onu çalıştırmaya giderdi. İki buçuk üç ayda 18 sayfaya çıktı. "Bellidir zîver-i efser olacak cevher-i sâf"

Çocukluğunda bile emsalinde görülmeyen fevkalâdelikleri vardı. Hakkında "Kenzün min künûzillâh" denilen şairlerden olacağı belli idi. Çok severdim onu, uzun müddet yanımda kaldı.

Babası vefat edince Çifte Baş Kurşunlu'daki odaya kapandı, geceyi gündüze kattı, çalıştı ve mektebi bitirdi. Baytar'dan birinci çıktı diye onu at cinsini [Adana'ya] ıslâha göndermişlerdi. Bir müddet orada kaldı, sonra geldi. Adana'dan hatıra olarak gönderdiği "Mahşer" adlı bir münacatı, bir de "ma'k"ı vardır, hâlâ saklarım. "Mahşer"i görseniz, vukuundan evvel tahakkuk etmiş sanırsınız, bütün safahat göz önünde. Hakikaten Safahât şairi doğrusu, şâyân-ı hayrettir! Adana'da vazifesi başında iken geriye kalan on iki sayfayı da kendi kendine hazırlamış.

Mektuplarında: "Hocam, hıfzımı bitirdim, dönüşte cemiyeti yaparız" diyordu. Oradan başka yere gönderdiler, maniler çıktı, cemiyeti yapamadık. Fakat İstanbul'a dönünce Bozdoğan Kemeri'ndeki Kirazlı Mescit'te mukabele okudu. Tesadüf değil mi, ben de ilk mukabeleyi bu camide okumuştum! Hatim ile namaz kıldırdığım da olmuştur.

Meşrutiyet'ten sonra medreseleri ruus tertibi denilen şekilde ibtidâ-yı dâhil, ibtidâ-yı hâric, Sahn, Süleymaniye gibi kısımlara ayrılırdı, Akif'i Tabhane Medresesi fünûn-ı cedîde kısmına ve Dârülhilâfe Medreselerine edebiyat hocası yaptılar. Ben de tefsir, usûl-i tefsîr, fıkıh, usûl-i fıkh okutuyordum. Bir gün talebe arasında oturduğu gözüme ilişti, pek mütehassis oldum. Artık büyük bir şair, büyük bir üstat olmuştu, fakat vefakâr, faziletli ve kadirşinas olduğu için büyük bir ruh taşıyordu. Dersten sonra geldi, talebeliğinde gösterdiği hürmetin daha fazlasıyla elimi öpmek istedi:

- Sizi dinlemekten büyük zevk duyuyorum hocam. Ölünceye kadar talebeniz arasında bulunmak benim için saadet ve mübahat olacaktır dedi. Gözlerimi yaşarttı, sarıklı ve kısa cübbeli hâli hatırıma geldi. (Akif, idadiye devam ettiği sıralarda sarıklıydı. Midhat Cemal'in bunu tevile çalışması zühuldür.) İlmî iktidarı da aruza hâkimiyet derecesinde idi. Tefsir yazdı, tercüme yaptı, okuttu. Çalışma şekline de taaccüp ederdim. Gündüz medresede edebiyat tarihi ile uğraşır, Sebîlü'r-Reşâd'a, Sırât-ı Müstakîm'e yazı yazar, geceleri de kendi odasında tefsîr-i şerîf okuturdu. Celâleyn'i dört defa devretmiştir; icazet verdikleri vardır.

Profesör Ali Nihad da aynı şeyleri söylüyor:

*Akif garbın müspet ilmine vâkıf bir şarklı idi. Akif, Arap, İran ve Fransız dillerine bihakkın vâkıftı, bilhassa Arap ve İran edebiyatını gayet iyi biliyordu. Ankara'da Taceddin Dergâhı'nda (*Akif, "Asım"ı bu tekkede tamamladı*) oturduğu zamanlar bir taraftan mebusluk vazifesini yapıyor, şiirleriyle halkı tenvir ve irşada uğraşıyor, bir taraftan da meraklılara muallakât ve Hafız divanı okutuyordu.*

Geceleri Hacı Vasfi (Eski Fatih Camii müezzinlerinden ve kütüphanesi memurlarından) ve arkadaşlarıyla Akif'ten *İzhâr* ve *Kâfiye* okuduklarını yine Süleyman Efendi'den öğreniyoruz. Akif'in ilk şiiri Eşref Edib'in tetkikine göre "Kur'ân'a Hitap" başlıklı ve elli beş mısralı uzun bir manzumedir. "Ey nüsha-i cânı ehl-i dînin - Ey nâsih-i şânı münkirînin - Ey meş'al-i hikmet-i ilâhî - Ey mecma'-ı feyz-i bî-tenâhî" mısralarıyla başlayan bu manzume "Mektep" mecmuasının 14 Mart 1895 tarihli ve 26 sayılı nüshasında intişar ettiği zaman Akif 21 yaşındaydı. Aynı mecmua ve diğer gazetelere bazı şiirler yazan Selanikli Mehmed Akif, Kılçıklı Mehmed Akif gibi diğer şahsiyetlerle kendi arasında iltibasa mahal vermemek için "Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâret-i Aliyyesi Ziraat Hey'et-i Fenniyesinde Baytar Mehmed Akif" gibi upuzun bir imza kullanmaktadır.

Üstat matbuatta çıkan bu ilk şiirinden sonra sırasıyla Mektep, Maarif, Musavver Fen ve Edeb, İrtika ve Resimli Gazete gibi ilmî ve edebî mecmualarda neşriyat yapmıştır. Mamafih Akif'in bundan evvel de yani 14, 15 yaşlarında yazdığı şiirler varsa da bunları her hâlde tatmin etmediğinden olacak imha etmiştir, nitekim üstadın elli senelik dostu Ali Rıza Kuşadalı (Eski maarifçilerimizden âlim, fazıl ve melek-haslet bir zat olan Ali Rıza Kuşadalı, yazdıklarına Akif'i hayran eden adamdır. Bilhassa gazeli, naat ve münacat vadisindeki şiirleri kendi nevinin şaheseri denecek kudrette kıymetli ve orijinaldir. Akif bu değerli dostundan bahsederken "enîs-i rûhum", "nâzımu'z-zamân", "şâir-i semâvî-sıfât" tabirlerini kullanırdı), Akif'in Baytar Mektebi'nde talebe iken terciibent yazdığını ve çok takdir edildiğini söylüyor ki bu mısralar yine Kuşadalı'nın rivayetine göre şairin ileride büyük bir kıymet olacağını gösterir kudrette imiş.

Çocukluk, talebelik ve mübtedîliğine dair şu birkaç hatırayı tesbit ettikten sonra onun herkesce malûm olan hüviyeti üzerinde ayrıca inceleme yapacak değilim.

Not: Akif'in çocukluğunu bilen Fatih'in eskilerinden Kayyımbaşı Süleyman da şu hatırayı anlatıyor:

"Babası Tâhir Efendi burada (Fatih Camii) direğin dibinde namaza durur, o da maksurede derslerine çalışırdı. Mektepten çıkınca doğru eve gider, babasını alır, camiye gelirdi. Fakat beraberlik cami kapısına kadar devam ederdi. O, içeride bir tarafa çekilir, yalnız başına saatlerce oturur, dersleriyle uğraşırdı. Yalnızlığı çok severdi, soğuk havalarda üşümesin diye kayyımhaneye çağırdığımız hâlde gelmek istemezdi. Bir akşam teyzesinden dönüyormuş, fenersiz diye karakola götürmek istemişler.

- Ben yalancı değilim, Hoca Tâhir Efendi'nin oğluyum, teyzemden geliyorum, fener babamda kaldı!

Kahvenin önüne gelmişler.

- Kahvedekilerden sorun! demiş, ben Tâhir Efendi'nin oğlu muyum değil miyim...

Sormuşlar, fakat bilen olmamış. Bütün zamanı camide, mektepte geçiyor, bir yere gittiği yok ki.

O sırada bekçi gelmiş, Tâhir Efendi'nin oğlu olduğuna şehadet etmiş.

Kendi bunu bize anlatırken:

- Bereket bekçi geldi de zabtiyenin elinden kurtulduk, velinimetliği büyüktür, muhteremdir demişti.

Revnakoğlu'nun ikinci yazısı "vatan ve Akif", üçüncüsü "din ve Akif" etrafında şekillenir. İkinci yazı, 1937'de onun müslüman cephesini birtakım zevatın ideolojik saplantılarla, meselâ Akif'i hiçbir zaman sevmemiş ve lezzetle okumamış Ahmed Hamdi Tanpınar'ın "Şurasını da söyleyeyim ki Akif hiçbir zaman bir din şairi de olmamıştır, çünkü onda büyük din şairlerinin farikası olan mistik bir hamle yoktur, o kuru bir ehl-i sünnet şairidir..." tarzında hoyrat ifadeleri karşısında insafın cevabıdır. 1937'de Yeni Adam'da yapılan ankette Akif hakkında verilen bazı aleyhtar cevaplar Revnakoğlu'nun vatan ve din yazılarını kaleme almasına sepep olmuş olmalı. Revnakoğlu'nun bu iki yazısında heyecan ve Akif'i müdafaa gayreti belirgindir.

Yazılar öyle görünüyor ki neşir yüzü görmediler ve belki Revnakoğlu tarafından son redaksiyonları yapılmadı. Bilhassa ilk yazıda az da olsa ifade kopuklukları göze çarpar. Her hâlükârda bu notların mühim kısmı henüz müsvedde safhasındadır, yapacağı bir konuşma ya da yayımlayacağı bir metnin hazırlık safhalarıdır.

Yine iki ayrı kâğıtta Akif'in vefatına Kuşadalı Ali Rıza'nın ve İzmirli Yusuf Ziyaeddin'in düşürdükleri tarihleri yer alır (152:25-31;37-50):

Akif II (Vatan)

> Edebiyatımızda yeni yeni ihtiralar başladı, ümmet şiiri, ümmet şairi! Salim ve kültürlü kafalar gibi edebiyat kamuslarının da almadığı bu acip lügatlar nereden çıkıyor? Cahiliyye devrinde değiliz, bu edebi dalâlete ne lüzum var?
>
> Akif'in kıskandıracak bir kudret olduğu muhakkaktır. Onu çekemeyenler, gençliğin takdisini müfrit bulanlar bulunabilir, saçmalamak da mümkündür, fakat saygısızlığa sapmak mugalata oluyor. Çokluğu acı ve utandırıcı olan bu edebiyat ümmîleri acaba ne istiyorlar? Bir inkâr devri açmak mı?
>
> Dünyanın her tarafında fikir münakaşaları, indî hükümler ve şahsî hususiyetler üzerinde değil, eserlerin kıymeti ve eser sahiplerinin ilmî hüviyetleri üzerinde yapılır. Bir fikrin kültür kıymeti tartılırken onu tetkike salâhiyet almış olanlar hiçbir zaman bizde olduğu gibi eser sahibinin sırtndaki redingotun şeklini düşünmezler. Şairler şiirleri, mütefekkirler de yalnız ve yalnız fikir ve felsefeleriyle ölçülürler.
>
> Bizdeki bu lâ-edrî veya gönüllü muhammimler de vukuf ve ihtisasa müstenit bir tetkik yapmak istiyorlarsa terazinin gözüne gözlük kılıfı, çakmak fitili veya enfiye kutusu gibi teferruât-ı âdiyeyi değil, re'sü'l-mâl olan dehayı koysunlar. Hiç de icap etmediği hâlde ortaya "lata ve salta" meselesi çıkarıp mevzuu iğlak etmede ne mana vardır? Dinci olmak, milliyetçi olmamak manasında mıdır? Bu mevhum mantık vâsıfları suret-i katiyede bilmelidirler ki bütün bu tariz ve tecavüzleriyle şimdi kendini malesef müdafaa etmek iktidarında olmayan zavallı Akif'in şafaklarda dalgalandırdığı şanlı hilâl kadar pak ve parlak nasiyesini kirletmek ve şahsına yaptıkları haksız hücumları haklı

göstermek için ortaya sürdükleri "sofuluk", "softalık"tan cüret alarak onun masum vicdanına ve harîm-i hissiyâtına dokunan bu fikir fukaraları belki de farkında olmadan bütün bir gençliği gücendiriyorlar, efkâr-ı umûmiyeyi rencide ediyorlar ve nihayet ahlâk ve fazilete de tariz yapmış oluyorlar.

Mehmed Akif Ersoy (152:3)

Akif'in vatanseverliği ve vatan şiirini Namık Kemal'den sonra tek başına söylemesidir ki ölümünden sonra onu da selefinin şerefine nail etti. Edîb-i vatanperverînin arkasından da bu dırıltı devam etmiş, ona da ümmet şairi demek şuursuzluğu gösterilmişti. Allah, Mehmed Emin'e sirayetinden muhafaza buyursun, çünkü ortada millî edebiyat namına göstereceğimiz mümessil kalmıyor.

Akif vatan şairi olmasaydı gençlik onu tanır mıydı? Görüyoruz ki hâlâ tanıyor ve tanıyacak. Koca bir gençlik bütün mefkûresiyle hata ediyor, yanılıyor da bu lâ-edrîler mi keramet ve isabet ediyorlar? Daha ne istiyorlar? O muazzam heyecandan büyük burhan olur mu?

Onun memleketle alâkası olmasaydı hasta vücudunu Türk topraklarına vermeye can atar mıydı? Pek alâ biliyoruz ki Mısır'da müreffeh bir hâlde idi, burada kazandığı kürsüsünü orada da kurmuş, ilmî mevkii, haysiyeti, itibarı, her şeyi yerinde idi, daussıla derdinden başka sıkıntısı yoktu. Avdetine hiçbir zaruri sebep ve lüzum da olmadığı hâlde acaba Akif'i bu külfetin ihtiyarına sevk eden sebep ne idi? İşte feryadı:

Cânı cânânı bütün varımı alsın da Hüdâ
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ

Hep bunun için ağlıyor, yazıyor ve haykırıyordu. Yazık ki vapurdan çıkar çıkmaz evvelâ sıhhat evinin bembeyaz yatağına, sonra da rıhlet evinin kapkara toprağına düştü.

İşte vatan toprağını toprak diye geçmeyip tanıyan ve her zerresine göz yaşlarını yüreğine çökmüş hasretiyle içirmeye çalışan Akif, öpüp koklamaya, yüz sürmeye geldiği vatanı için bakınız ne diyor:

- Özlemek... Özlemek mi? Ah bu acının büyüklüğünü kendime bile soramıyorum... Mısır'dan üç gecede geldim. Bu üç gece otuz asır kadar uzun sürdü. Orada on bir yıl kaldım, fakat bir an oldu ki on bir gün daha kalsaydım çıldırırdım. Hasret çok acı! (Bilhassa onun için, Akif adlı bir şair için) Ne yazık ki yatıyorum, hiçbir şey görmedim. Cennet gibi yurdumdayım ya, çok şükür.

Bu sözlerin sahibine vatan şairi değildir demek için ya böyle edebiyat bidatçılığı yapmak yahut da fikrin felce uğraması gibi çok zavallı bir idrak yoksul-

luğuna düşüp kıvranmak lâzımdır. Malûliyet mukadder şeydir, fakat sözün kısası şudur:

Memleket şehidine ruhunun vahyinden aldığı ilham ile şâh-ı şehîdâna yazılandan daha kuvvetli bir mersiye abidesi inşa ve ibda eden Akif katiyen gizlenmemiş, özü, sözü bir, pak alınlı, nur yüzlü, muktedir ve mutlaka şair hem de izafî, itibarî değil, manâ-yı sahîhi ile şair, çok mübarek bir adamdır. "Visâl-i cânân", "yâr-i hicrân" şairi değil, be-tahsîs vatan ve mutlaka vatan şairidir; hissini, şiirini, bütün mefkûresini bu yolda kullanmıştır; memleketin her felâket, ıstırap ve kavgasını mucize kadar hayret-âver kudretiyle müdafaa etmiş ilk edebiyat adamımız Akif adlı kahramandır.

Tevsiki zait olan eserler elimizdedir. Gençlik bunu bildirmek, nankörlüklere rağmen kıymet tanırlık hususundaki heyecanını saklayamayarak onu anmak ve haykırmak istemiştir. Gençliğin bu asil takdisinde efkâr-ı umûmiyenin hissesi değil, tasmim ve iştiraki vardır. Ona dil uzatmak, müttehit hükmün sıhhat ve isabetinden şüphe etmek demektir ki sû-i takdîr ve mugalatadan ziyade dimağî emrâza yani fikir fukaralığına delâlet eder.

Türk gençliğinin hançeresinden yurdun afakını saracak edebiyatın izmihlâl nedir bilmeyen istiklâli de aynı kudret ve hâkimiyetiyle payidar olacaktır.

Akif III (Din)

Akif o kadar dindar ve o kadar dinperverdir ki bütün bu dedikoduların onu kabrinde tazip edeceğine kanaatim var. Onun dininde tereddüt etmek için ya dini bilmemek yahut da Akif'i tanımamak lâzımdır. O mazbut malûmatlı bir mütedeyyin değil, İslâm maarifinin künhüne vâkıf, mefkûre sahibi bir din adamı, bir din âlimi idi. Edebiyatın mushafı olan *Safahat*'ı ve Asım adlı en'âmı şiirinin çok fevkinde olan ilminin kudreti ile yazdı. Şair Akif, âlim Akif'in yanında daima ikincidir. Aruz saltanatının son sultanı Akif vezni oyuncak yapabilmek harikasına bu sayede varmıştır. Onun hakikî hüviyetini tesbit için yeniden bir tez yazmak lâzımdır. Ben tahlillerimdeki isabete itimat ettiğimden değil, onun hakkında bildiklerimi bildirmemiş olmaktan kurtarmak için yazıyorum.

Akif dindar olmasaydı belki basit bir şair veya müteşair olabilir, nazımdan vezinden anlar, fakat bugünkü aruz kahramanı, *Safahat* sahibi, İslâm ve istiklâl şairi olamazdı. Akif, İstiklâl Marşı'nı yazdığı ve maddi kıymeti hiç de istihfaf edilemeyecek mükâfata haklı olarak hak kazandığı zaman:

Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede

Mührüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde

mısralarıyla anlattığı Seyfi Baba'nın bizzat kendisi idi. Fakat o emlâk-i ma'ne-

viyyenin dışında kalan her fakr ile fahr etmeyi fazilet bilen bir müslüman olduğu için fazl ve feragatı, vicdan servetini her şeyin fevkinde görüyor, heyecan ve irfanını istismar adiliğini irtikâp tenezzülüne düşmek istemiyordu. Onu Hilâl-i Ahmer'e bırakmak ferâgat-i peygamberânesini gösterdi, çünkü onun dininde "hayrü'n-nâs" olmak düsturu vardı, bu düstur her düsturdan önce geliyordu, Akif bunu yaptı.

Akif tagazzül etmediyse, cinsî zaafa düşüp "bâde-i gül-fâm"dan, "visâl-i cânân"-dan, "çemenzâr"dan, Nedim'in mahbûb-ı dil-ârâsına meyleden mey-dostlardan hoşlanmadıysa suç mu işlemiş oldu? Manevî mehâsine daha çok âşık ve "Güzel oldur kim anun hüsni gibi hulkı ola" sözüne inanmış olanlardandı. Akif dini sevmiş, saymış, din ile tedeyyün ve hatta temeddün etmişti.

Din gibi mazbut, mazili, müspet ve muhalled bir yola değil de dinsizlik gibi aslâ ekseriyete mâl olmayan, muhakkak indî ve gayr-i ilmî bir yolda yürüyenleri bile takbih etmek bugünün medenî terbiyesine münafidir, buna rağmen Akif'in dinini, diyanetini istihkar ederek onun bize lâzım olan şahsiyet ve şairiyyeti hakkındaki tetkiklere karıştırmadan onun "harîm-i tahassüs"üne el uzatmada ne mana vardır? Bu adam şair midir? Muhakkak. Ne yapmış, ne iş görmüş, memlekete zarar mı vermiş fayda mı, bunu araştıralım:

O içtimaî bir kanser olan kahve hayatının, ataletin, sefahat ve sefaletin düşmanı idi; dini de kendine vâhiyâttan, lehivden, malâyaniden içtinap emrediyordu, imtisal etti. Şiirlerinde mahalle kahvesini protesto eden ilk adam, Akif dediğimiz şahsiyetti. Kahvelerin sefalet santrali olduğuna imanı vardı.

Tiyatro yazmadı, fakat o iğrenç dekorları nefis bir intak ve tecessüm kudretiyle önümüze serdi. Tablolar, konuştuğu zaman duman kokan kahvenin kart gediklileri, peykenişinînân-ı harâmdan iğrendi..

Nazmın Evliya Çelebiliğini, şiirin içtimaiyatçılığını yaptı. Sade dili ve dini, propaganda vasıtası yapmak gibi sathî bir düşünüşle değil, ahlâk hocalığındaki saffet ve samimiyeti bozmamak için kullandı. En büyük düsturu olduğu gibi görünmek, rötüşsüz söylemek ve duyduğu gibi yazmaktı. Biz Ahmed Rasimlerimizin nesir ve mensurelerinde ne gördük? Onun nazma çektiği manzum revülerde onu seyrettik. O din namına yapılan dinsizliklere hepimizden önce çıkıştı. Bugün Türk sahnesinde bir komedi zevkiyle seyrettiğimiz:

"Velinimet efendilerimiz rahm-i mâderde iken sâhib-i rü'ûs olurlar, doğdukları gün tafralanır, memeden kesildikleri gün tafralanır, âkıl ve baliğ oldukları gün tafralanır, tafralanır, tafralanırlar... Arpalıklar, sahanlıklar, Edirne mevleviyeti, İzmir pâye-i mücerredi derken sudûr-ı izâm mesleğine kadar irtika buyururlar, son merhale-i ikbâl olan makâm-ı meşîhata da namzet oluverirler..." hicviyesindeki zadegânlığı, beşik ulemalığını istiskale âlim ve mütefekkir Akif'i Süleymaniye Kürsüsü'ndeki

Hele ilmiye bayağıdan sekiz on kat aşağı
Bâb-ı fetvâ denilen dâire ümmî ocağı

Anne karnından icâzetli, beşikten molla
Dolayın bir de sarık, haydi reîsü'l-ulemâ

dersleriyle Musâhibzâde'den yıllarca evvel başlamıştı.

Dindar Akif, "diyanet"i "denâet" yapanları tokatlıyor, boğuyor, boğamazsa kovuyordu. Keşke her müslümanımız Akif olsaydı.

Akif hâfız-ı Kur'ân'dı, fakat meal ve manadan bigâne olan hıfz-ı elfâzı rüçhan sayan ıskatçı güruhuna düşmandı. Bu tufeylîlere ilk tedip tokadı yine dindar Aki'in eliyle vuruldu:

Lafzı muhkem yalnız anlaşılan Kur'ân'ın
Çünkü kaydında değil hiçbirimiz manânın

Ya açar nazm-ı celîlin bakarız yaprağına
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına

İnmemiştir hele Kur'ân bunu hakkıyla bilin
Ne mezârlıkta okunmak ne de fâl bakmak için

Müslüman Akif'in İslâm dışındaki müslümanlıktan da iştikâsı vardır:
Müslümânlık nerde? Bizden geçmiş insanlık bile

Adam aldatmaksa maksad aldanan yok nâfile!

Millet ve memleket şairi, ezelden Yeşil Ay'cı Akif, "mey" ile şiiri değil, şiir ile ilmi arkadaş yapıyor, nazım fırçasıyla tablolar çiziyordu. İstersem böyle de yazarım der gibi, Bodrum palasların süflî tablolarını evvelâ bize:

Hurûşân bâd-ı süfliyyet derûnundan, kenârından
Girîzân rûh-ı ulviyyet harîminden, civârından
nazmıyla nakışlandırıyor,
Bitince bir sıra ev, sonra bir de vîrâne
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne...
objektifi ile o tamtakır dekora tayy-i mekân ettiriyor.

Nazmın bu kudretli tasarrufunu edebiyatımızda teverrüs edecek bilmiyorum bir ikinci Akif daha yetişecek mi? Alim, mürebbî, ressam ve içtimaiyat hocası insan Akif'i bizde en iyi teşhis eden de İsmail Habib olmuştur: "Mehmed Akif mahalle kahvelerine girdi, Köse İmam'ın evinde konuştu, küfeci çocuğun iniltisini dinledi, bayram meydanında sevinen çocuklar, meyhanelerin dumanında tütsülenen kafalar, talâkın fecialarıyla inleyen kadınlar hep rötuşsuz birer fotoğraf sadakatıyla Akif'in nazmına geçti." Dikkat ediyorsunuz ya, "talâk feciaları" tabiri Akif'indir.

Onun kültür dışında olan her şeye tarizi vardır, hele din namına olursa. Halife Ömer ile Kocakarı'yı, Seyfi Baba'yı kayda lüzum görmemiş üstadımın muazzam bir hatası daha var. Akif'in mahalle kahvesi hatibi olduğunu unutuyor!

Necd'in a'mâkında ve Hadrâ'nın yolunda hâib ve hâsir dolaşan "semavî safâ". Şair, memleket davasında bütün mukaddesatını feda ediyor. İslâm'ın secdegâhı olan Kabe'yi vatan şehidinin başına seng-i mezâr olarak diktikten sonra ruhunun vahyini taşa kazıyor, gök kubbeyi bir rida, ecrâmı avize, mehtabı türbedar yapıyor, çatısını mor bulutlarla çattığı yedi kandilli süreyya ile aydınlattığı türbede ta fecre kadar bekliyor, ağlıyor, yine bir şey yapamıyor, nihayet peygamberinin aguşuna teslim ediyor.

Yukarıda söylemiştim, Akif dindar olmasaydı imkânı yok bu şehnameyi yazamazdı. Din adamı dinde ilim adamı olarak kaldığı için eşyâ-yı mâddiyenin mevcûdiyet-i mühimmesi olmadığını, o kadar ki adl-i tâm sahibi Hazret-i Ömer'in bir gün Kabe'deki hacerü'l-esvede hitaben "Resûl-i a'zamın seni öptüğünü görmemiş olaydım parça parça ederdim" dediğini de biliyordu. Nazım mimarı ve İslâm bilgini Akif'in kafasında yalnız şehidin mertebesi ve şehadetin ulviyet derecesi hakkında kırk küsur hadis vardı. Elbette yazacak, onu her şeyin üstünde tutacak, şehit ve şehadete böyle hiç görülmemiş coşkun şiirle meş'ûr bir tefsir yapacaktı. Bunu ancak âlim ve şâir-i İslâm Akif yapabilirdi.

O Dersaadet şairleri gibi şiirin bir ilhâm-ı semâvî olduğuna ve şâir-i sahîhin mazhar-ı vahy olan enbiyaya eş olduğuna imanı vardı, çünkü o Süleyman Nazif'in defeat ile söylediği ve üstâd-ı hakîm Müderris Ferid'in de çok yerinde bir teşhisle ilân ettiği gibi Akif ilhamını "Kur'an"dan ve "arş-ı Rahmân"dan alıyordu. Bununla beraber her sözünde, her mısraında ilâhî ilme dayanıyordu. O evvelâ "mekteb-i Muhammed"den Fatih Camii'nden diploma aldıktan sonra şair ve baytar oldu. 11, 12 yaşlarında hıfza başlamak, cami derslerine devam etmek, babasının ve baş imam Arap Hoca'dan Fatih Camii maksuresinde kavait ve akait okumak gibi kudsî konservatuvara talebe yazılan, Adana'dan avdetinde Kirazlı Mescit'te mukabele okuyan imameli Akif dinsiz olamazdı. Fakat şu muhakkak ki yobaz da olmadı.

Camiü'l-Ezher adlı Arap darülfünununda Arap münevverine Türk ve Arap edebiyatı okutacak kadar bu kültüre bütün teknik ve edebiyatıyla tasarruf eden üstadın son vazifesi Kur'an müfessirliği idi, fakat o bu hizmete yirmi yaşında başlamış, Fatih'in *Meslekî Fütûhât* sahibi meşhur Arap Hoca'sından ilm-i kırâ'at okurken Hacı İsa isimli şerikinin Baş Kurşunlu'daki medrese odasında tam dört defa *Celâleyn* tefsirini, Fatih Kütüphanesi'nin eski memurlarından rahmetli Hacı Vasfî'ye, arkadaşlarına da *İzhâr* ve *Kâfiye* okutmuştu. Şiirlerini, Sebîlü'r-Reşâd'daki "İrşad"larını Hakkın Sesleri'ndeki hak sesleriyle haykırılan şiirleri de nass-ı celîl, hadis veya kelâm-ı kibârla söylüyordu. Bi-

naenaleyh bütün bu mazbut vesikalardan sonra biz "Akif'in yazdıklarını yazmak için Akif kadar şair olmak kifayet etmez, Akif kadar dindar da olmak lâzımdır. Bu iki lâzıme-i ibdâi aynı kudret ve bereketle nefsinde cem etmeyen bir şair ister şarklı ister garplı hiçbir sanatkâr onun neşidelerinin mislini vücuda getiremez" sözünü Süleyman Nazif ile beraber tekrar edemez miyiz?

Müderris Tâhir Efendi'nin dünkü mollası Hafız Akif, bugün de değişmiş, maske takmış değildi.

Her iki manada doktor, âlim, fâzıl, müfessir ve düne kadar da mebus ve müderris olan şair Akif hâlâ namaz kılıyordu. Son güne kadar Kur'an okudu, dinledi ve İstanbul hafızlarının huzûr-ı tilâvetinde diz çöktü. Medresedeki odasının havlusu, misvakı Doktor İbrahim'in sıhhat yurdunda da dekorluk etti. Onun hiçbir şeye eğilmeyen çelik boynu yalnız Allah'ına eğiliyor, secdeler ediyordu. Süleyman Nazif bunu da bizim gibi bildiği için kitabında onu "Mehmed Akif yalnız Cenâb-ı Hakk'a, Hazret-i Peygamber'e, eâzım-ı eslâfa, cemiyete, insaniyyete ve bilhassa insaniyyete ilân-ı aşk etti." İçtimaiyatçılığı da unutulmayarak "Canandan, hicrandan şikâyete bedel, hemcinsine raci mahrumiyetlerden, sefaletlerden, duçar olduğu musibetlerden feryat eder..." diye anlatıyordu. Yalan mı söylüyordu? Hâmid hakkında ifrata varan Süleyman Nazif hiç tereddüt edemeyiz ki bu hükmünde sahih ve samimi idi.

Anadan doğma yurtsever ve istiklâl abidesinin doğduğundan beri istiklâle âşık eşsiz ve halefsiz sanatkârı ibda ettiği "İstiklâl"i için "Onun şiir kıymeti yok, yalnız tarihî bir hatıradır, belki bir hususiyet taşıyabilir" tarzındaki tevazulu kanaatini yalnız bana defalarca tekrar etmişti.

O kıymetsiz şiir ki bugün gençliğin evradıdır, ne mutlu ona ki hâlâ onun namını taşıyor.

Fenari İsa Efendi Camii – Tekkesi

Balipaşa Caddesi'nden Halıcılar Caddesi'ne dönüyor, Vatan Caddesi'ne doğru iniyoruz. Caddenin bittiği yerde, solda Fenari İsa Efendi Camii – Tekkesi'ni görüyoruz. (Akşemsettin Mahallesi, 2026 ada, 6 parsel)

Eski Bayrampaşa Deresi (Vatan Caddesi) ve bostanları yanında yükselen kilise camilerdendir. Bizans devrinde Lips Manastırı olan bu yer, İstanbul'un fethinden sonra II. Beyazıt devrinde Molla Ali el-Fenarî tarafından mescit-tekkeye dönüştürüldü. 1633'te geçirdiği yangında hasar alan mabet, üç yıl sonra Bayram Paşa tarafından ihya edilmiş, minber konularak camiye çevrilmişti. 1918'deki yangından sonra 1958'deki elden geçirmeye kadar harap kalmış; ancak ibadete 1967'de ve 2014'te gördüğü restorasyonlarla açılabilmişti.

Revnakoğlu, H.902 - M.1496-97'de vefat eden Molla Ali el-Fenarî'nin mezarını banisi olduğu Çatalçeşme'deki camisinin haziresinde tesbit eder (169:167):

> Molla Ali el-Fenarî, Cağaloğlu civarında, kendi adıyla bilinen Molla Fenari Mahallesi'nde eski Zabtiye Nezareti Sokağı'nda, yine eski Sanâyi'-i Nefîse Mektebi'nin karşısındaki kendi camisinin haziresinde yatar, İctihad Evi'nin karşısındadır.

Yine Revnakoğlu, *Hadîka*'da burasının tekke olarak da kullanıldığını, caminin imamı İsa el-Mahvî'nin şeyhlik vazifesinde bulunduğunu da aktarır (169-166-67): "Kiliseden

1918 yangınından sonra harap kalan Molla Fenari İsa Camii

münkaliptir... Mescid-i şerîfin imamı bulunan Şeyh İsa Ali el-Mahvî, mescid-i şerîf-i mezbûrun civarında hucurât bina ve muttasılında bir hane dahi vakfedip zâviye-i Halvetiyye olmak üzere evlâdına meşrûta kılmıştır; mahallesi vardır."

Kiliseyi camiye kalbeden Molla Fenari ile daha sonra bu cami-tekkenin imam ve şeyhi İsa Efendi'nin isimleri birbirine geçerek burası "Molla Fenari İsa Camii ve Tekkesi" adıyla şöhret buldu. Tekkenin şeyh kadrosu Revnakoğlu' şu şekildedir (169:167):

> Şeyh Mehmed Emin Efendi: Rifâ'iyye'dendir. Şeyh Sükûtî Efendi tarafından ilbâs ve iclâs olunmuştur.
>
> Şeyh Yahya Galip Efendi merhum: Abdüssselâm şeyhi.
>
> Halifelerinden Şeyh Hayri Bey merhum: Mahlûlât kalemi tapu memurlarından.
>
> Şeyh Salih Sadeddin Dedeefendi merhum: Tekkenin karşısında attarlık eder, kuş kafesi yapıp satar. Yaşlıca bir zattı. Seferberlik başında vefat etti. Şeyh Yahya Efendi'nin fatihaya mezun dedelerindendir.

Revnakoğlu son olarak burası için (169:167) "Mihrap önünde siyah tahta üzerine beyaz boya ile yazılmış pîr isminden başka tarikat çeyizlerinden bir post bile bulunmadığı söylenilmektedir" notunu düşer.

Revnakoğlu'nun İstanbul'u

SEKİZİNCİ GÜZERGÂH

Bu güzergâh, Koyun Baba Parkı'ndan başlar, Fevzi Paşa Caddesi, Macar Kardeşler Caddesi ve Sofular Caddesi'ni içine alır. Bu caddelere bağlanan sokaklarla Akşemsettin Mahallesi tamamlanır.

Güzergah üzerindeki mekanları, başlıkların altında verilen **Mahalle, ada ve parsel** bilgilerini Fatih Belediyesi coğrafi bilgi sistemleri web sayfasında ilgili bölüme girerek harita üzerindeki yerini tespit edebilirsiniz.
https://gis.fatih.bel.tr/webgis/

Millet Kütüphanesi

Fevzi Paşa Caddesi üzerinde Millet Kütüphanesi önündeyiz. (İskender Paşa Mahallesi, 1056 ada, 7 parsel)

Müsveddeleri kendi arşivinde olan Feyzullah Efendi ve Ali Emiri Kütüphanesi'ne dair olan "İstanbul'da Erzurumlu Hayratı" başlıklı bu yazı 1959'da Tarih Yolunda Erzurum dergisinde yayımlandı (194:71-75):

> İstanbul'un birbirinden kıymetli tarihî abideleri arasında Erzurumlu meşhurlara ait olanları da vardır ki bugüne kadar yazılıp incelenmiş değildi. Şehrin kıymetini artıran ve millî servetimizin en başında gelen bu değerli eserlerden meselâ cami, mescit, tekke, türbe, hazire, çeşme, sebil, mektep, medrese, kütüphane ve emsali gibi tarih yapıları, İstanbul'u bir kat daha güzelleştiren son imar çalışmalarından sonra hakikaten pek bariz şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunların içinde Erzurumlu hayır sahipleri tarafından meydana getirilmiş olup da yerinde duranları elimiz değdikçe birer birer yazıp göstereceğiz.
>
> İlk olarak Fatih'teki Ali Emiri Efendi'nin Millet Kütüphanesi'nden başlıyoruz.
>
> Millet Kütüphanesi, Fatih tramvay durağının evvelce bulunduğu yerde ve cadde üstündedir; esasında medrese ve kütüphane olarak yaptırılmıştır. 46. şeyhülislâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi tarafından meydana getirildi. Yakın zamanlara kadar Şeyhülislâm Feyzullah Efendi Medresesi ve Kütüphanesi de denilirdi. (Erzurum'da kendi ismi ile bilinen Feyziye Mahalllesi Kurşunlu Câmi'-i şerîfi ve yanında dârülhadîs, dârülkurrâ olarak kullanılmış, şöhretli ders hocaları, büyük âlimler yetiştirmiş bulunan Feyziye Medresesi de aynı tarihte yaptırılmıştır. Seyyid Feyzullah Efendi'nin Medine'de bir medrese ve kütüphanesi, Şam'da bir darülhadisi daha vardır.)
>
> En eski yazma eserlere malik bulunması, bilhassa gündelik, haftalık gazete ve dergilerin ilk sayısından kapandığı tarihe kadar süren nüshalarını büyük ciltler içinde, bazılarını da mükerrer olarak bir araya getirmiş bulunması bakımından İstanbul'un en zengin, en faydalı ve işlek kütüphanelerinden biridir.
>
> Sıra sıra 35 kurşun kubbeli odayı doldurmuş yazma-basma binlerce cildin içinde ayrıca Türkçe matbuat tarihinin hemen bütün mahsullerini ihtiva eden neşriyatı haiz bulunması bu kütüphaneye paha biçilmez bir hususiyet vermektedir.
>
> Sofular'a inen Feyzullah Efendi Sokağı'nın başında, şimdi kapalı bulunan eski kapısı üstünde sülüs yazılı, istifli Arapça kitabeden öğrendiğimize göre "Dürr-i şeyh-i meşâyihü'l-İslâm, müfti'l-enâm, muallimü's-sultâni'l-muazzam

es-Seyyid Feyzullah b. Seyyid Mehmed Efendi" tarafından H. 1112 (M. 1700) de yaptırılmıştır. Taşa geçmemiş bir tarih kıtası da pek sanatlı olmamakla beraber bunun Türkçesini söylüyor:

Hâce Feyzullah Efendi hazret-i müfti'l-enâm

Eyledi bünyâdına bu dâr-ı ilmin ihtimâm

Lafzan u ma'nen dedim itmâmına târîh-i tâm

Bin yüz on ikide hakkâ medrese oldu itmâm

Müteaddit telif eserleri, fetvaları, faziletleri ile tanınmış büyük bir âlim olan Feyzullah Efendi'nin soyu sopu Erzurumludur, tahsilini de orada yapmıştır. Peygamber neslinden ve Karabağ'dan gelen gelen cedlerinin kökü bir koldan Şems-i Tebrîzî'ye varır.

Feyzullah Efendi, Sultan II. Ahmed ile Sultan II. Mustafa'yı okutmuş ve üç padişah zamanında sekiz sene, sekiz ay şeyhülislâmlık etmiştir. Ne yazık ki tarih, onun bütün kemaline rağmen Edirne vakasına sebebiyet verdiğini de söyler. Bu yüzdendir ki Edirne ihtilâlinde Ağa Kapısı'nda hapsedilmiş, Feyzullah Efendi'yi yeniçeri zorbaları buradan çıkararak üzerine çullanmışlar, taşlar, sopalar altında hayale sığmayan eziyetler ile şehit etmişlerdir. Bununla da kalmayarak dudağını, burnunu, kulaklarını kesip sokaklarda dolaştırdıktan sonra ayağına ip takıp Bulgarlara sürüte sürüte Tunca nehrine attırmışlardır. Zamanın fâzıllarından biri, "Hiç şüphesiz o şehadete ermiştir" hükmünün Arapça karşılığı olan "İnnehu şehîdün bilâ şübhetin" sözünü pek yerinde olarak onun şehadetine tarih düşürmüştür. Ne garip bir tesadüftür ki bu elim hadise Hazret-i Hakkı'nın dünyaya geldiği H. 1115 (M. 1703) yılına rastlıyor.

Revnakoğlu Notlarında Bazı Tekke Kütüphaneleri

Yeni hayattan önce İstanbul'un bazı medrese, tekke ve camileri zengin kitap koleksiyonlarına, kütüphanelere sahipti. Bilhassa meşihat postuna oturan ilmiyeden şeyhlerle tekkelerin kütüphaneleri şekillenir, irfan ve ilim noktainazırından müktesebatı olan şeyhlerin vücutlarıyla eserler nitelik ve nicelik cihetinden zenginleşirdi. Banisi saraylı ya da devlet ricali olanlar ile tesis tarihi erken zamana dayanan tekkeler, kütüphane hususunda daha imtiyazlıydılar. Edebî zevki olan münevver şeyhlerin postnişini olduğu tekkeler bilhassa Osmanlı Türkçesi ve Farsça ile yazılmış mesnevîlerle, divanlarla doluydu. Şüphesiz bu metinlerin bir kısmı, hattat olan tekke mensupları tarafından istinsah edilmiş yazmalardan müteşekkildi. Diğer tarikatlara taarruz etmeden diyebiliriz ki bilhassa Mevlevîler "ikra'" ve "bişnev" sırrını tekkeler tarihinde erken duymuş canlardı. Bugün birçoğu Süleymaniye Kütüphanesi'ne devredilmiş kitaplarıyla şehrin dinî ve mistik mekânları olan tekkeler içinde Mevlevîhaneler dışında diğer tariklerden Aziz Mahmud Hüdâî, Murad Molla, Düğümlü Baba, Hekimoğlu Ali Paşa da ismi sık duyulanlardı.

Küçük Efendi Tekkesi ve Kütüphanesi

Sadece kütüphanesini ilk hâliyle muhafaza eden Küçük Efendi Tekkesi, orijinal bir iç peyzaja malik olan tevhîdhanesini 1956'da çıkan yangında büsbütün muhafaza edemedi, ancak bu felâketten geriye kalanlar şimdi bütün sadeliğine rağmen ilk vaziyetinin zevkini ve şöhretini takdire imkân verir. Bu itibarla tekkeler devrinde Küçük Efendi Kütüphanesi'ne dahil olacakların içinden geçtiği cami - tevhîdhâne, ruhanî bir hazırlık temin edecek kabiliyetteydi, kütüphaneye kapı tevhîdhaneden açılır. Revnakoğlu, kütüphanesiyle beraber zarif bir terkip olan mabedin mazisini şöyle anlatır (74:7,8,12):

Biraz loş olmakla beraber kafes gibi zarif, şirin, dilber bir tevhîdhanesi vardı. Tavanı göz alacak derecede büyütülmüş Sünbülî tâcı şeklindeydi. Uçları birbirine kavuşan ince çıtalar, tâcın terklerini gösteriyordu. Mihrabın içi küçücük dolap kapısı gibi iki çift kanatçıkla açılırdı. Burası tekkede postnişin olan şeyh efendiye mahsustu; Hazret-i Pîr'in Ayasofya'da tefsir dersinden dönüşünü temsilen yaptırılmıştı, bundan dolayı tevhîdhanede pîş-kadem efendi tarafından devran idare olunurken şeyh efendi dışarıdan mihraptaki bu küçücük kapıyı kendisi açarak içeriye girer, boyun kesip niyaz ettikten sonra ayak vurmasıyla devranı hafifletir ve hiç ara vermeden bir ikinci vuruşuyla devranın bundan sonraki diğer faslını açardı. Dergâhların seddinden sonra ayin icra edilmediği için bu küçük kapının üstüne siyah bir örtü çekilmiş ve artık mihrap açılmaz olmuştu.

Mihraba varmadan üç metre kadar önünde bir basamakla çıkılan set üzerinde bir kısmı yaldızlı ve karşılıklı iki küçük minber, camiye girenlerin gözünü alırdı. Küçücük asma bir köşke benzeyen bu minberlerin önüne kabartma çiçekli, yaldızlı iki kürsü konulmuştu. Bunların arkasında iki küçük mihrap, daha arkada yan yana iki küçük çilehane vardı, bundan dolayı tekkeye "Üç Mihraplı" da derlerdi. Çilehanelere önündeki iki küçük maksureden girilirdi. Caminin içinde yaptırılmış büyük kütüphaneye hünkâr mahfilinin merdiveni altındaki kapıdan geçilirdi.

Dışarıdan iki kapısı, bu iki kapının arasında süslü ve sanatlı bir çeşmesi varsa da Kırkçeşme sularının kesildiği tarihten beri akmamaktadır; H.1241 yılında yaptırılmıştır. Sonradan Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi'ne, oradan da Fatih Ali Emiri Kütüphanesi'ne kaldırılmış olan bu kütüphane, caminin içinde uzunlamasına üç buçuk metre yer kaplıyordu, genişliği iki metre idi. Dış kapıların üstünde uzunca yumurta çerçeve içinde güzel bir sülüsle istiflenmiş "Feyzüddîn" yazısı tekkenin banisinin ismini vermektedir.

1956 yılında Kasım ayında bir gece birdenbire yanıp kül olan tekkeden zarar görmeden kurtarılan kütüphanenin yazmaları buradan Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi'ne, oradan da Ali Emiri Kütüphanesi'ne kaldırılmıştı.

Banisi Mehmed Reşîd (Abdürreşîd) Efendi'nin ismiyle "Reşîd Efendi" ve "Feyziye Kütüphanesi" isimleriyle de anılmış olan Küçük Efendi Kütüphanesi, bünyesinde kitap olmamakla beraber hâlen zaman zaman ders yapılan oda olarak kullanılmaktadır. Kütüphanenin kapısı önünde, kütüphanenin banisi ve tekkenin ilk şeyhi olan Küçük Efendi'nin, diğer adıyla Mehmed Abdürreşîd Efendi'nin mezarı yer alır: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî - Eizze-i kirâmdan es-Seyyid el-Hâc Feyzullah Efendizâde eş-Şeyh Mehmed Abdürreşîd Efendi'nin merkad-i şerîfleridir, 7 Recep 1274"

Aşağıdaki vesika (74:116), bu tekkenin üçüncü şeyhi Hacı Mehmed Nesib Efendi (Hacı Ekşizâde) (ö.15 Cemaziyelevvel 1319 - 30 Ağustos 1901) tarafından 7 Şaban 1286 (12 Kasım 1869) bu kütüphanenin hâfız-ı kütüb-i sânîliğinin uhdesine tevcihi için yaptığı müracaatın Revnakoğlu dosyasındaki kaydıdır:

Yedikule Uşşâkî Tekkesi ve Kütüphanesi

Yedikule'de İmrahor Caddesi üzerinde kale kapısına yakın tarafta kapıya doğru sağ köşenin başındadır. Bugün birçok müştemilâtından artakalan sade cami - tevhîdhane kısmıdır.

Başlangıçta Evkaf Nazırı Hâlid Bey'in yaptırdığı bir mescitken bir müddet sonra yanmasıyla bu sefer nazırın kızı tarafından H.1297 (M.1879-80)de yeniden bu yapı meydana getirilmişti. Hâlid Bey, mescidin karşısında refikası Vâhide Hanım'a ait 42 odalı büyük konağını tekkeye bırakmış, bu konak tekkenin selâmlığı olarak kullanılmıştı. Fakat kısa bir zaman sonra, aynı yılın içinde 26 Rebiülevvel - 1 Kânûn-ı sânî 1300 (13 Ocak 1885) tarihindeki büyük İmrahor yangınında bu da yanınca tekkenin ilk şeyhi Emin Baba, kendi gayreti ve ihvanın yardımıyla konağın arsası üzerine bir zaviye uyandırdı.

Tekke binası bahçe içindeydi, caddeye bakan cümle kapısı 92 numarayı almıştı. Bu kapıdan içeri girince hemen sağda kütüphane, soldaysa su haznesi vardı. Dışarıda cümle kapısı yanındaki kıymettar çeşmenin suyu bu hazneden veriliyordu. Kütüphanenin çoğu yazma olan kitapları beş yüzü buluyordu.

Dergâhların sırlanmasından sonra bunlar Süleymaniye Kütüphanesi'ne kaldırıldı. İçeride kütüphanenin yanına yine Hâlid Efendi vakfından bir mektep yaptırılmıştı.

Tevhîdhane, bahçenin sol tarafındaydı, etrafı dedegân hücreleri ile çevrilmişti. Bu hücrelerin alt katında matbah-ı şerîf, taamhane, kahve ocağı ve ayrıca iki küçük oda vardı. Şeyh dairesi, meydan odası bunların yanına düşüyordu.

1329 Ramazân-ı şerîfinin yirmi birine (15 Eylül 1911) rastlayan 4 Temmuz 1327'de tekke ikinci defa yandı ve çok geçmeden Emin Efendi tarafından tekrar yaptırıldı. Dergâhların kapatıldığı tarihe kadar cuma günleri öğleden sonra ikindiye yakın Nâzenîn-i Uşşâkiyye usulüyle mukabele devam etti, bu sebeple Yedikule halkının buraya verdiği isim de "Cuma Tekkesi"ydi. Kapatılışından biraz sonra yani 5 Kanun-ı sani 1340 - 5 Ocak 1924 tarihinden itibaren üç yıla yakın asker işgali altında kaldı, tevhîdhanesi elbise ve erzak deposu olarak kullanıldı. Zaten harap olmuştu, sonra kendiliğinden yıkıldı. Şeyh Emin Efendi'nin oğlu Şeyh Ali Şihabüddin Efendi tarafından kalan kısımlar tamir ettirildi ve tevhîdhane yeniden kârgir olarak yaptırıldı. Tekkenin bugünkü son şekli bu ikinci şeyhin eseridir ve 12x8 metre murabbaı üzerine bina edilmiştir.

Bu tekkenin kütüphanesinin banisi de olan Emin Baba'ya dair Revnakoğlu şu bilgilere yer verir (204:91-95):

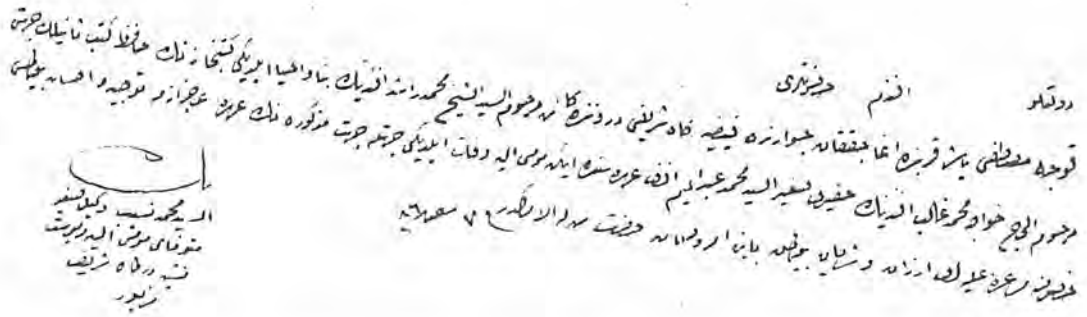
Tirelidir, Aydınlı Doksanzâdeler ailesindendir. Mürebbî Baba'dan istihlâf edildikten sonra 1300 tarihinde İstanbul'a geldi. Kasımpaşa'da Hazret-i Pîr Hüsâmeddîn-i Uşşâkî'nin hankahı yakınlarında Tahtaköprü çevresinde oturmuş, şeyhliğini, dervişliğini gizleyerek oralarda eskicilik etmiş, "Eskici Baba" diye tanınmıştır. Bir müddet sonra camilerde halka vaaz ve nasihatte bulunmak, bazen de cuma ve teravih namazlarını kıldırmak suretiyle asıl şahsiyetini yavaş yavaş belirtmeye başlamış ve kısa bir zaman içinde halkın çoğunu kendisine derviş yapmıştır. Kendisi 21 yaşında tarikata girmiş, 121 sene yaşamış ve bütün ömrü boyunca hep bu yolda çalışmış, pek çok insan yetiştirmiş, irşat ve ibadet dışında vaktini de daima tetkik ve mütalaa ile geçirmiştir.

Hayatının sonlarına doğru üst üste dört gözlük takmış, yine okumaya ve okutmaya devam etmiştir. Sık sık seyahate çıktığından çok yer görmüş, her gittiği yerin ilim ve tarikat adamlarıyla görüşerek bilgisini artırmış, hususiyle kendi memleketi olan Aydın, İzmir tarafları başta gelmek üzere Akhisar, Salihli, Nazilli, Manisa ve çevrelerinde hayli canlar uyandırmış, bunlardan bir kısmını feyizlemiş ve çeyizlemiştir. Seyahatte bulunduğu zamanlar kendisine halifelerinden Fahreddin Himmetî Efendi vekâlet ederdi.

Safvetî Paşa Tekkesi ve Kütüphanesi

Nakşibendiyye'nin Hâlidiyye koluna mensup bu tekke, İstanbul'da bu tarikatın tesis edilmiş ilk merkeziydi, bu itibarla asitane kabul edilirdi. Cuma günü öğleden sonra hatm-i hâce okunan tekkenin banisi beş defa Maliye nazırlığında bulunan, ayrıca Evkaf nazırı, daha önce de Meclis-i Vâlâ-yı Hükkâm-ı Adliye reisi olan Musa Safvetî Paşa'ydı. Tekke, 1845'te yaptırıldı. Revnakoğlu kendi devrine kadar bu tekkenin kısa tarihini ve kütüphanesinin başına gelenleri kendisine has üslûpla aktarır (61:119-121):

Tekkenin ilk yapılışı ahşaptır. Babıali'nin arka duvarına yapışık ve epeyce büyük bir konak hâlindeydi. Bir çıkmaz sokağın içinde bulunan bu tekke Hoca Paşa yangınında

yandıktan sonra Musa Safvetî Paşa'nın kardeşi Mustafa Efendi tarafından ve yine Safvetî Paşa'nın bıraktığı para ile bugünkü şeklinde kârgir olarak inşa edilmiştir. Harem tarafında beş odası ve selâmlıkta da mutfak ve tevhîdhaneden başka dervişlerin ikametine mahsus olmak üzere on iki odası vardı ki bu kısım dergâhların Maarif'e devri tarihinden itibaren 48. İlkokul olarak kullanılmaktadır. Beş odadan ibaret bulunan harem tarafı da son mütevellisi tarafından kiraya verilmiştir. (Vakıf şartlarının icabı bahçesine kimse gömülmediğinden haziresi yoktur.)

Bu tekkenin içinde bir câmi'-i şerîf ile çoğu yazma eserlerden teşekkül eden küçük, zarif bir kütüphane de vardı ki dergâhların seddi münasebetiyle altın yaldızlı fihristi ve vakfiyenamesi ile beraber Evkaf tarafından teslim alınmış, fakat üç araba dolduran ve yazılması üç gün süren bu nadide kitaplarla yazma Mushaflar hakkında hangi kütüphaneye devredildiğine dair Evkaf'tan şimdiye kadar hiçbir malûmat alınamamıştır.

Hasîb Efendi Tekkesi (Saçlı Abdülkâdir Efendi Tekkesi) ve Kütüphanesi

Eyüp'te Kalenderhane karşısında son olarak Rifâ'î olan Saçlı Abdülkâdir Efendi Tekkesi (229:172-73,228) şeyhi Hasîb Efendi (ö. 14 Temmuz 1911) döneminde, Ebülhüdâ Efendi, 1895-96'da hem bu tekkeyi kendi kesesinden genişleterek tamir ettirmiş hem de buraya bir kütüphane yaptırmıştı. 1956 Kasımında küçük ahşap mescitle birlikte kütüphane ve bitişiğindeki türbe yıktırılmıştı (229:173,206-7):

Eyüp'te Hazret-i Hâlid'e hem-civâr olan Kalenderhane Caddesi üzerinde Kalenderhâne-i Özbekiyân'ın tam karşısında kâindir. Bidayette Ayazma Darülhadisi olarak yapılmıştır, tekkenin altında ayazma vardır. Yanındaki mescit sonradan ilâve edilmişti, asıl mescit taş kubbeli olan mahaldir ki hem darülhadis hem mescit idi.

Önceleri Halvetiyye'den iken Celvetiyye'den olmuş, sonra yine Halvetiyye'nin Sünbüliyye, Şemsiyye ve Şa'bâniyye kollarına geçmiş, son zamanlarda ise tamamıyla Rifâ'î olmuştur. Fakat ilk Rifâ'î şeyhi Ma'rifî olduğundan âyîn-i şerîf evvelâ Ma'rifiyye usulü üzere, sonradan son şeyh Hasîb Efendi merhumun Rifâ'iyye'nin Harîriyye kolundan müstahlef bulunması münasebeti ile Harîriyye ve Sayyâdiyye erkânına göre icra edilmiştir. İlk zamanlardan beri mukabele gecesi pazartesidir. Kadir geceleri Eyüp Câmi'-i kebîrinde icrâ-yı âyîn etmek bu dergâha meşrut idi.

En eski adı Saçlı Mûsâ olan bu dergâhın

Yahyazâde Tekkesi, Saçlı Abdülkâdir Efendi Tekkesi, Hoca Sadeddin Efendi Tekkesi, Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi gibi müteaddit isimler aldığı görülür.

Haziresinde *Tâcü't-Tevârîh* sahibi Şeyhülislâm Yahyazâde Sadeddin Efendi, Harîrîzâdeler gibi eâzım-ı ricâl-i eslâftan bir hayli zevat medfundur.

Dergâhın 1308'de Evkaf tarafından tamir edildiğini gösteren kitabesi cümle kapısı tâkında iken 1938'de şiddetli bir kış gecesi etrafının harcı gevşeyerek düşmüş ve parça parça olmuştur. Mehmed Cemîl el-Eyyûbî'nin pek güzel sülüsüyle istif edilmişti...

Son şeyh Hasîb Efendi ile Ebü'l-Hüdâ gayet iyi görüştüklerinden Ebü'l-Hüdâ bu tekkeyi benimsemiş, Hasîb Efendi'ye teberrüken Sayyâdiyye'den icazet vermiş, hatta bizzat alâkadar olarak 1313'te dergâhı kendi kesesinden tevsîan tamir ettirmiş, kendi istifadesi için bir de kütüphane yaptırtmıştır. (Elif Efendi'nin tarihi vardır.) Ebü'l-Hüdâ'nın oğlu İsmail Sirâceddîn ile kızı Nuriye Hanım tevhidhaneye medhal olan geniş sofanın sağ yanındaki kubbeli taş türbede medfundurlar. Bu türbenin kubbesindeki Rifâ'î tacı uzaklardan görünmekte idi.

Tekkelerin seddinden sonra kitaplar Süleymaniye Kütüphanesi'ne kaldırıldı. ((229:228) Tekkenin kütüphanesi hâlen Süleymaniye'de mahfuz olup 528 kitaptan müteşekkildir.) Kütüphanenin câmi'-i şerîf tarafından girilen kapısının tâkında çok güzel bir sülüs celîsi ile ve altın yaldızla yazılmış kitabesi şöyledir:

"Kütübhâne-i Sayyâdiyye-i Rifâ'iyye sudûr-ı izâmdan ve sâdât-ı kirâmdan Sayyâdîzâde semâhatli Seyyid Mehmed Ebü'l-Hüdâ Efendi hazretleri tarafından vakf ve inşa olunmuştur. Sene H. 1313"

1956 Teşrin-i sânisinde küçük ahşap mescitle birlikte kütüphane ve bitişiğindeki türbe de yıktırılmıştır. Kubbenin üzerinde çok güzel Rifâ'î tacı ile kitabe de aşağı indirilmiştir.

Unkapanı Şâzelî Tekkesi ve Kütüphanesi

Tekkenin ilk şeyhi Hacı Ahmed Şem'î Efendi'nin Unkapanı'ndaki evini tekkeye dönüştürmesiyle faaliyete geçen mabet, dergâhların seddinden sonra Halk Partisi binası ve spor kulübü olmuştu. Son şeyhi Bekir Sâdık Efendi aslen Nakşibendiyye'dendi; Şâzeliyye'den icazeti Alibeyköy Şâzelî Tekkesi son şeyhi Hacı Ahmed İzzî Efendi'dendi. Galata'da Arap Camii'nde, Kantarcılar'da ve son olarak Unkapanı'ndaki Elvanzade Camii'nde ders okutmuş, vaaz ve nasihat etmişti. Diyanet İşleri'nin isteğiyle *Sahîh-i Buhârî*'nin musahhihleri arasına da katılmıştı (228:77-79):

Unkapanı Şâzelî Tekkesi: Sultan Hamîd'in zamanında kendisi tarafından yaptırıldığı zaman yukarıda selâmlığa üç oda, bir sofa, bir sandık odası, bir aralık yaptırılmıştı. Alt katta iki oda, bir sofa, bunların da altına bir bodrum ilâve edilmişti. Bodrumun yanı başında ayrıca iki tane yer odası vardı. Bu iki oda hademeye mahsustu. Selâmlık katında, üstünde sofa en üst katta, tekrar bir büyük sofa, bir aralık açılmıştı. En aşağıda taşlıkta yan yana büyük iki oda, bir kocaman mutfak, bir taşlık vardı. Sultan Hamîd bunlardan başka altı yatak, yorgan ve battaniye göndermişti. Mihrabın sağ ve solundaki parlak renkte koyun postlarının, halı ve seccadelerin bir kısmı da yine padişahın gönderdiği hediyelerden idi. Tevhîdhanede çoğu kadife ciltli yazma, basma kitaplardan terekküp eden kütüphanesi de padişahların, şehzadelerin ve sultan hanımların gönderdikleri kıymetli

Unkapanı Şâzelî Tekkesi son şeyhi Bekir Sâdık Efendi

kitaplarla zenginleştirilmişti. Bugün bunlar da Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir.

Selimiye Tekkesi ve Kütüphanesi

Tekke, Şeyh Behcet Efendi'nin mensuplarından Pertev Paşa (Mehmed Said Pertev Paşa) tarafından ele alındığında yeni bir kütüphane bina edilmiş ve kitaplarla burası donatılmıştı. Sürgün gittiği Edirne'de 1837'de vefat eden Pertev Paşa'nın bu tekkeye hizmeti ve tesis ettiği kütüphaneye dair Revnakoğlu notlarında şu bilgiler Şeyh Behcet etrafında aktarılır (234:58-60):

Dergâha ricâl-i devletten bir hayli mühim zevatın intisabı vardı. O zaman dîvân-ı hümâyûn âmedî hulefâsından ve sonra umûr-ı mülkiyye nazırı olan Şair Mehmed Said Pertev Paşa, Humbarahane-i Amire nazırı iken irtihal eden Ahmed Hamdi Efendi, Baruthane nazırı Mehmed Said Efendi, Şeyhülislâm Turşucuzâde Ahmed Muhtar Efendi gibi zamanın belli başlı şahsiyetleri bu zevatın başında gelmektedir. Pertev Paşa tekkenin meydancı dedeliğini, Ahmed Hamdi Efendi de kahve nakipliğini yaparlardı. Tekkeye geldikleri zaman bilhassa mukabele günleri resmî elbiselerinden soyunup cübbe ve haydariye giyerek hizmete koşmaları onlar için nefs-i emmâreyi kırmak mahiyetinde bir muvaffakiyet olduğundan kendilerine büyük gönül safası temin ediyordu.

Umûr-ı mülkiyye nazırı ve zamanının kuvvetli şairlerinden Mehmed Said Pertev Paşa, Şeyh Ali Behcet Efendi'ye ve dolayısıyla dergâha çok yakın alâka ve sevgisinden tekkenin cenuba bakan yerinde taştan bir kütüphane binası vücuda getirmiştir ki 12 Muharrem 1252'de yani kendisinin irtihalinden bir yıl önce vakfiyenamesi yazılan bu kütüphanenin Türkçe, Arapça, Farsça yazma ve basma olarak 872 kitabı vardı. "Kütübhâne yapıldı hamdü lillâh" kuruluşunun tarihidir.

Eski teamül iktizası kütüphanelerin vâkıfları adlarıyla yâd olunmaları icap ederken bazı emsali gibi müstesna olarak bulunduğu yerin adıyla "Selimiye Kütüphanesi" de (denilmişti.)

Revnakoğlu'nun yukarıdaki notları metinde isim tasrih edilmemişse de her hâlde tekkenin şeyhi ve hâfız-ı kütübü Behcet Efendi'den nakildir. Selimiye Tekkesi'nde harabeye yüz tutan Pertev Paşa Kütüphanesi'nin Ali Emiri Kütüphanesi'nin kuruluşuyla oraya intikaline dair şu bilgi notu dikkat çekicidir (234:120-22):

Mürûr-ı eyyâm ile dergâh-ı şerîf müşrif-i harâb olmuş, civarı da pek tenha bir hâle gelmiştir. Bu hâliyle hazret-i vâkıfın maksudu olan "istifâde-i ibâd" tabiî mümkün olamazdı. Asrımız urefâsından Ali Emiri-i Âmidî Efendi merhum sahip oldukları kütüb-i nefîsenin

vakfını teemmül; Maarif idaresi de lâzım gelen binayı taharri ediyordu. O esnada Fatih'te Şeyhülislâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi Medresesi bulunmuş, bunu Emiri merhum da münasip görmüştür. Mükemmelen tamir olunan binada daha boş dairelerde kalıyordu. Diğer bazı kütüphaneler miyanında Pertev Paşa merhumun kütüphanesinin dahi naklini Ali Emiri Efendi o zaman bizlere teklif, bittabi tarafımızdan da şükranla kabul edilmişti. İşte bu suretle kütübhâne-i mezkûr hâfız-ı kütübleriyle beraber aynı isimle, "Pertev Paşa Kütüphanesi" namıyla hâlen bulunduğu Fatih Millet Kütüphanesi'ndeki müstakil dairesine nakledildi. Ümit olunur ki rûh-ı cenâb-ı vâkıf da bu suretle esas gayenin tahakkuku noktasından şad olmuştur.

Süud Yavsı, oğlu Rıza ile

Revnakoğlu Notlarında Bazı Hâfız-ı Kütübler

Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Süud el-Mevlevî

1930'da Millet Kütüphanesi'ne geçtiğinde dîvân-ı hümâyûn mühimme kaleminde on sekiz yıl memuriyet tecrübesi vardı. Beşiktaşlı Nuri Bey ve Muhsinzâde Abdullah Bey'den sülüs ve neshi, Sami Efendi'den divanîyi, Kâmil Efendi'den celî divanîyi meşk etmiş, İsmail Hakkı Bey'den de tuğrayı öğrenmişti. İlme, tasavvufa ve sanata mensup bir soya mensuptu. Revnakoğlu bu dostunun 1948'de vefatının hemen ardından onun hemen hiç bilinmeyen kitabiyat çalışmalarına ve kütüphanecilik cephesine temas eden aşağıdaki yazıyı (birinci ciltte kısaca aktarmıştık) kaleme alır (108:228-34):

C. H. P.
Şehremini Halkevi
Neşriyatından
Sayı 1

Şair Mustafa Zekâi

Yazan : Süud Yavsı

Ebüssüudoğlu

Süud Yavsı'dan Revnakoğlu'na imzalı kitabı

Süud el-Mevlevî (Süud Yavsı Ebüssuudoğlu), eski İstanbul efendiliğini, Bâbıâlî terbiyesini Mevlevîlikteki zarafet ve kibarlığı ile mezc ederek mübarek şahsında pek sevimli bir surette yaşatan ve konuşturan arada bir Süud Bey kalmıştı. Ne yazık ki bu çelebi adam da dünya yüzündeki çilesini doldurup her şeyden el etek çekmiş, öbür âlemlerin semahanesinde tennûre açmaya gitmiş bulunuyor.

Süud Bey, uzun yıllar çalıştığı Fatih'teki Millet Kütüphanesi'nde kütüphaneyi kuran ve millete açan Ali Emiri Efendi merhumun yolundan yürüyerek oradaki eserlerin, bilhassa terâcim-i ahvâle dair Türkçe yazmaların çoğunu ilâve bilgilerle tashih ve tahşiye etmiş, bunların içinde tek nüsha olanları da himmetli, hünerli eliyle baştan başa istinsah ederek sayısını çoğaltmıştır. Bu kütüphanenin edebiyat, tarih, tasavvuf fihristinde tesbit edilmiş kitapları, meselâ *İstanbul - Boğaziçi, Mir'ât-ı İstanbul, Sicill-i Osmânî, Osmanlı Müellifleri, Hat ve Hattâtân, Hadîkatü'l-Cevâmi', Mecmûatü'l-Cevâmi'* gibi daima elden geçen ve çoğu İstanbul'a ait olan mühim menbalar yine onun himmet ve gayretiyle didiklenmiş, incelenmiş, müellifi de, müdekkiki de minnettar eden vâkıfane notlar ve haşiyelerle daha çok değerlendirilmiştir. Süud Bey, İstanbul kütüphanecileri içinde eskilerin "kitâb-ı nâtık" dediği şekilde konuşan ve konuşmasıyla her kitap adamının müşkilini halleden insandı.

Kendisi Ebussuud Efendi'nin mübarek soyundan gelmişti, fakat bu işlerde, hususiyle kitabiyat ve terâcim-i ahvâl mevzuunda velî-ni'met-i hâcâtımız İsmail Sâib Efendi hazretlerinin ve cenâb-ı emîr-i irfânımız Ali Emiri Efendi'nin kanını taşıyordu. Ali Emiri Efendi'nin kendi gayret ve fedakârlığı sayesinde bir araya gelmiş ve millete mal olmuş birbirinden kıymetli nadide kitapları başta olmak üzere aynı bina içindeki diğer bütün kütüphanelerin umumî fihristlerini ilmî mevzulara göre tasnif edip güzel rika ve nesih yazısıyla yeniden yazan, sıraya koyan ve bu suretle bunları daha işe yarar bir şekle getiren de yine Süud Bey'in kendisiydi.

Divan edebiyatı tarzında vücuda getirdiği gazeller, kasideler, na't-ı şerîfler ve düşürdüğü manzum tarihler gibi hattatlığa dair verdiği eserleri ve bunlardan bilhassa celî yazısı yalnız yazının güzelinden anlayan meraklılar tarafından değil, zamanın birinci derecedeki üstat hattatları nazarında da kudretli ve değerli görülmüştür.

En kısa olarak söylemek lâzım gelirse, yalnız sanat ve edebiyattaki hünerli kalemi ile, nesir ve şiirleri ile değil, her hâliyle her manada edip ve müeddep bir insandı. (ö. 28 Ağustos 1948)

Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hacı Ahmed Rifat İzgi

"Ayaklı kütüphane"lerdendi Hacı Ahmed Rifat İzgi. Şehrin hemen bütün hâfız-ı kütübleri tarikat mensubuydu ve Ahmed Rifat da onlardandı. Revnakoğlu, Hasan Fakih soyundan gelen İzgi'nin soy silsilesini de verir: Babası Hacı Hasan Sabri Efendi (dersiam), onun babası Hacı Abdülbaki, onun babası "Sarı Hafız" denilen Hacı Mehmed Efendi ve onun babası Hasan Fakih (111:7,30,38;45:35):

Haseki'de Çifte Kemaller Tekkesi (Taş Tekke) son şeyhi Kemaleddin Bey'in halifelerinden, Hasan Fakih ahfâdından dersiam ve kütüphaneci Hacı Ahmed Rifat İzgi, babası Beyazıt mücîz dersiamlarından ve şûrâ-yı evkaf azasından Hacı Hasan Sabri Efendi... Kendisini tanıyanlar arasında "ayaklı kütüphane" diye meşhur olan Fatih Millet Kütüphanesi müdür yardımcısı Rifat İzgi aynı zamanda kıymetli bir müdekkik ve bilgindir, çok kuvvetli hafızası vardır. Ahmet Rifat İzgi Hoca, 8 Haziran 1964 pazartesi günü 76 yaşındayken göçtü. Gümüşpala'nın defnine

rastlayan ertesi salı günü Feriköy Mezarlığı'nın arka taraflarındaki yeni kısımda İzgi ailesine mahsus makbereye bırakıldı.

Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hafız Mahmud Fahreddin Efendi

Revnakoğlu'nu tanıyanlar onun çalışmalarını en ziyade Millet Kütüphanesi okuma salonunda yürüttüğünden bahseder. Bu itibarla bu kütüphanenin hâfız-ı kütübleriyle hep temas hâlindeydi. Onlardan biri Hafız Mahmud Fahreddin Efendi'ydi. Kendisi Küçük Hüseyin Efendi'nin halifelerindendi (147:228):

Ahmed Rifat İzgi'nin 1948'de çekilmiş fotoğrafı (45:35)

Hafız Mahmud Fahreddin Efendi, "Kütüphaneci Hoca Mahmud Efendi" derlerdi. Dersiamdı, hoca adamdı. Hakikaten fazilet sahibi idi. Fatih'te Ali Emiri Efendi Kütüphanesi'nde vefatına kadar hâfız-ı kütüblük etti. Kütüphaneye gelenlere ilmi ile, irfanıyla, kitabiyata dair geniş bilgisiyle çok feyizli, faydalı hizmetlerde bulundu. Biraz paytakça yürüyen, daima gülümseyen, beyaz top sakallı, kısa boylu, güzel yüzlü, pek sevimli, gönül ehli mübarek bir insandı. Kendisiyle görüşmek iç açar, gönüllerde kasvet izi bırakmazdı.

İstanbul'un göze çarpan enfiye tiryakiliğiyle tanınmış olanlardan biri de bu Mahmud Efendi'ydi. Medreseden yetişmiş, beyaz sarık altında yaşamış olduğu hâlde sert zühde kendisini kaptırmamıştı. Her şeyi hoş gören, kimseyi kötülemeyen, gücendirmeyen, gayetle müsamahakâr, rindane bir mizacı vardı. Her manada arif ve kâmil bir insan olarak yaşadı. Hicrî 1353'te (M. 1934) göçtüğü zaman İstanbul ilmiyesi ve kütüphaneciliği bulunmaz kıymetlerinden birini kaybetmiş bulunuyordu. 1289 yılında doğmuş bulunduğuna göre 63 yaşını henüz bitirmişti. Yenikapı Mevlevîhanesi son şeyhi Abdülbaki Dedeefendi şu tarih manzumesini vücuda getirdi (*Enfâs-ı Bâkî*, s. 162):

Hû
Olan fazl u kemâl erbâbının her lahza meşhûd
Batan şems-i vücûdu zıllıdır âlemde mevcûd
Bir ehl-i dil cihânı terk edip ukbâya gitti
Onu müstagrak-ı eltâf-ı gufrân etti ma'bûd
Dem-i fevtinde yazdım ben de Bâkî tâm târîh
Makâm-ı âlî-i mahmûda girdi Hoca Mahmûd
(H. 1353)

Eyüp'te Melek Efendi tepesinde şeyhinin çevresinde yatıyor. Refikası Necmiye Hanım ile torunu Halime Hanım da yanında gömülüdür.

Millet Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hacı Kemal Gürses

Kendisi hakkında birinci ciltte Revnakoğlu'ndan geniş malûmat aktardığımız Hafız Kemal, bir dönem hâfız-ı kütüb de olmuştu (179-1: 118):

Hafız Kemal Gürses, Vefa'da sonraları Vefa-Kovacılar yangınında yanmış olan hususi mekteplerden Vefa'daki Rehber-i Tahsil Mektebi'nde (daha sonra bu mektep Zeyrek'e taşındı) Kuran ve gınâ muallimi olarak vazife aldı. Şubat 1919'da Millet Kütüphanesi'nde 100 kuruş maaşla hafız-ı kütüp olarak vazife aldı. 1925'te bu kütüphanenin Carullah Efendi kısmı memurluğuna tayin edildi. Bu kütüphaneden sıhhî vaziyetinden dolayı 1928'de istifa etti.

Not düşelim, Revnakoğlu, Şeyh Ali Behcet'in bu kütüphanenin müdürlüğünden emekli olduğunu kaydeder (232:130):

Küçükmustafapaşa'da Tahir Ağa Tekkesi şeyhi Hacı Ali Behcet Efendi, Fatih Ali Emiri Kütüphanesi müdürlüğünden emekli olup 15 Cumâde'l-ûlâ 1345 (2 Ağustos 1935) tarihinde dergâh-ı şerîfin hafta günü olan çarşamba sabahı namaz vakti saat 4.50'de seccade üzerinde namazı beklerken Allah sayhası ve zikir ve tevhîdle göçtü. Selimiye Tekkesi'nde medfun pederleri Şeyh Said Efendi'nin penceresinin karşısına rastlayan duvar önünde medfundur.

Fatih Camii Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Şeyh Ali Bahaüddin

Fatih Camii Kütüphanesi'nin üç nesil devam eden hâfız-ı kütüblerinin sonuncusu Ali Bahaüddin Efendi'ydi. Dedesi Bosnalı Mustafa Efendi'nin buradaki hâfız-ı kütüblüğü vefatından sonra oğlu Şeyh Ahmed Şevki el-Yesârî'ye intikal etmişti. Ahmed Şevki Yesârî, kendi adıyla da anılan Cerrâhiyye'den Yesârî Efendi Tekkesi'nin (Yeşil Tekke, Ordu Tekkesi, Çifte Vav Tekkesi) dördüncü postnişiniydi. 18 Safer 1292 - 26 Mart 1875 vefat ettiğinde oğlu Ali Bahaüddin, altı aylıktı. Ali Bahaüddin yetişkinliğe eriştiğinde babasından kalan hâfız-ı kütüblüğü ve tekkesinin şeyhliği uhdesine geçti. Revnakoğlu, Fatih Camii Kütüphanesi'nin 1938'de vefat eden bu hâfız-ı kütübünü yakından tanır (25:41):

Ordu Tekkesi'nin son şeyhi Ali Bahaüddin Efendi, Fatih Câmi'-i şerîfi Kütüphanesi müdürlüğünden emekliydi. "Kütüphaneci Ali Bey" diye bilinir, mahallesinde "Bakkal Ali Bey", "Muhtar Ali Bey" derlerdi. H. 1322'de Hazret-i Nureddin Hankahı şeyhi Yaşar Efendi'den istihlâf olunmuştu. Kütüphaneci Ali Bey yıllarca Fatih Câmi'-i şerîfi içindeki kütüphanede hâfız-ı kütüblük ettiği hâlde ilim ve irfan ile alâkası olmadığından gündelik gazeteden başka bir şey okuduğu görülmemiştir. Çocukluğunda kendisine Nureddin Asitanesi sertarîki Seyyid Mehmed Muhterem Efendi niyabet eylemiştir. Sivri sakalıyla oynamaktan başka hemen hiçbir şeye aklı ermeyen, yüzü gülmez, konuşmaz, durgun bir adamdı. Son zamanlarda Nureddin Asitanesi'ne kendisi de sertarîk olmuş ve dergâhların seddine kadar bu vazife âcizane, son derece kifayetsiz bir şekilde fakat devamlı olarak sadakatle ifa eyledi. 27 Nisan 1938 salı günü göçtü.

Millet Kütüphanesi'nde Hafız Kemal Gürses (ayaktaki) memurken (Millet Kütüphanesi arşivinden)

Şehzadebaşı Camii Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hacı Hafız Mehmed Nuri Baba (Katırçekmez Nuri Baba)

Başlarda Rifâ'iyye'den Yeşil Tulumba Tekkesi şeyhi Şeyh Ahmed Abdülhalim Efendi'nin halifesiyken daha sonra Merdivenköy Şahkulu Bektaşî Tekkesi şeyhi Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'ya bağlanmış, ondan babalık icazeti almıştı. Türbedar Hafız Nuri Baba'ya fazla şişmanlığından dolayı "Katırçekmez Nuri Baba" da derlerdi. Hakikaten katırın çekemeyeceği çok şişman bir vücudu vardı. Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Kara Tahsin Paşa'nın sütkardeşiydi, bu itibarla saraya sık sık çağırılırdı. Sultan Abdülhamid kendisini tanırdı, iltifat da ederdi, hatta kendisine bir münasebetle piryol (çalar cep saati) hediye etmişti." Şekerci Cemil'in de kayınpederiydi (148:57-65;213:139):

Hacı Hafız Mehmed Nuri Baba (Katırçekmez Nuri Baba), "Şişman Nuri Baba" derler, "Şehzade türbedarı" ve "Defterhaneli" isimleri de onundur. Defterhanede takrir alma memuruydu. Babası Salih Efendi, Şehzade Camii muvakkiti ve türbesinin türbedarı olduğundan vefatıyla bu iki vazife oğlu Nuri Baba'ya geçmişti, bundan dolayı kendisine "türbedar" veya "muvakkit" de denilirdi. Kırmızı, tombul yanakları, güleç yüzü, çok şişman, yusyuvarlak hâliyle dikkati çeken sevimli bir insan olan Nuri Baba, büyük küçük herkes tarafından teveccüh görmüştü. Şişman Baba'yı sevmeyen yoktu. Gösterişli vücuduyla tam 168 okka gelirdi; oturduğu koltuğu çökertirdi. Bindiği arabaya makas

Çamlıca Bektaşî Tekkesi şeyhi Nuri Baba

Katırçekmez Hafız Nuri Baba

dayandıramazlardı, o kadar ki dayanıklı olsun da kendisini çeksin diye İngiltere'den Manchester'dan 18 katlı çelik araba makası getirmişlerdi.

Merdivenköy'de Şahkulu Sultan Tekkesi'nde Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'nın postnişinliği zamanında bir müddet onun yanında dergâhın rehberliğini yapmıştı, sonra onun verdiği icazetnameyle baba oldu. Dedebaba'nın hususî kâtipliğini yaptıktan sonra Mısır'da Kaygusuz Sultan Tekkesi'ne postnişin olan Leskovikli Mehmed Lutfi Baba ile H. 1300 tarihinde hacc-ı şerîfe gitmişti.

Sağlam, kuvvetli bir hıfzı vardı. Tatlı, güzel sesi ile okuduğu Kur'ân-ı kerîmler huzur içinde dinlenilirdi. Şehzade Camii'nde kendisini iştiyakla bekleyen ve takip eden geniş bir cemaate başında Bektaşî fahri olarak yıllarca mukabele okumuştur. Bazen aynı kıyafet ile teravih namazı da kıldırdığı için Şehzade Camii cemaati arasında "Hafız Baba", "İmam Baba" diye tanınmıştı.

Aslında Rifâ'iyye tarikatına girmiş bulunduğundan Unkapanı'nda Yeşil Tulumba Rifâ'î Tekkesi'ne bağlıydı; zamanı gelince bu tekkenin ilk şeyhi ve banisi Abdülhalîm Efendi'den istihlâf edilmişti.

H. 1317 (1889-1900) yılında kara kabarcık denilen şarbon hastalığına yakalanıp göçtüğü zaman 51 yaşına henüz varmış bulunuyordu. Eyüp'te Kırkmerdivenler'in üstünde Kâşgarî Tekkesi'ne yakın yerde Türbedar Salih Efendi'nin koynunda yatıyor, ayrıca taş konmadı.

Nuri Baba'nın koskoca vücuduna rağmen günde yediği elli gram ekmekten ibaretti. Küçük tek bir sahan içinde sadece bir türlü yerdi. Latifeyi çok sevdiğinden herkesi güldürmek için çadır genişliğinde kocaman bir şemsiye kullanırdı, yağmurlu havalarda dostlarına "Parayı veren altına geçiyor!" diye takılırdı. Şekerci Cemil Bey ismiyle tanınmış Bestekâr Udî Cemil Bey, Nuri Baba'nın damadıdır.

Nuri Baba yazları Yalova kaplıcalarına gidermiş, oraya bazen Sultan Abdülhamid'in siyahî mukarripleri de gelirmiş, Nuri Baba'yı sevdiklerinden etrafında toplanırlar, Yalova iskelesinden kaplıcaya birlikte giderlermiş. Nuri Baba katıra binermiş, başka vasıta çekemiyormuş. Nuri Baba'nın altında katırın da ezildiği olurmuş. "Katırçekmez" adı bu günlerin yadigârıdır.

Not düşelim, Çamlıca Bektaşî Tekkesi şeyhi Nuri Baba (Ali Nutkî Baba'nın babası) ile Katırçekmez Hafız Nuri Baba'nın fotoğrafları hep karıştırılır. Çamlıca şeyhinin fotoğrafı Rıfkı'nın *Bektaşî Sırrı*'nda (İstanbul, 1328, II, 24) tesbit edilmiştir. İnternette Çamlıca Bektaşî Tekkesi şeyhi Nuri Baba olarak gösterilen umumî fotoğraf, Katırçekmez Hafız Nuri Baba'nınkidir.

Eyüpsultan Camii Hâfız-ı Kütübü Osman Hilmi Efendi

Eyüp'ün hafız ve hattatlarının hafızlıkları daha ziyade Zekâî Dede'nin amcası ve hocası "Pepe Hoca" unvanlı Hafız İbrahim Zühdü en-Nakşıbendî'den, hatları da Zekâî Dede'nin babası Hafız Süleyman Hikmetî Efendi'dendi. Bu intikal hep Eyüp Kalenderhane Mektebi'nde hayat bulur. Zekâî Dede'nin amcası da babası da bu mektebin muallimleriydi. Zekâî Dede'nin "kırâat-i Asım üzere hıfz-ı Kur'ân"ı bu mektebin başhocası olan amcası İbrahim Zühdü'dendir.

İşte bu amca ve babanın tesirinde gelişen Kalenderhane Mektebi, bu ikisinin müşterek talebesi, Fahreddin Dede'nin başına sikke giydirdiği, Zekâî Dede'den meşkli Hoca Osman Hilmi Efendi ile müstakil bir hafız mektebine dönüşür. Osman Hilmi Efendi, Eyüp Camii'nde bulunan iki kütüphaneden birinin de hâfız-ı kütübüydü.

Revnakoğlu, bu mektebi kuran Hafız İbrahim Zühdü ve onun başkalfası Hoca Osman Hilmi Efendi'yi takipçileriyle beraber müstakil bir bahiste ele alır (79:83-112)

La'lîzâde - Kalenderhane Mektebi'nin evvelâ başkalfası sonra hâce-i evveli Hoca Osman Hilmi Efendi, Zal Mahmud Paşa Câmi'-i şerîfinin imamı ve Hazret-i Hâlid Türbesi'nde *Buhârî-i şerîf* mukarrirlerindendi; her sabah okunurdu. Topçular'da bağ ve namazgâh sahibi Arnavut Kel Ali Ağa'nın ("Bamyacı Ali Ağa", "Yağcı Ali Ağa", "Bektaşî Ali Baba" diye de maruftur, "Bağcı Kel Ali" derlerdi, "Topçular'ın Ali Baba" da denilir.) dokuz evlâdından en büyüğüdür. Eyüp mekteplerindeki talebenin pek çoğu hıfzı ve hüsn-i hattı Hoca Osman Efendi'den meşk etmişlerdir. Kendisi de Hoca Zekâî Dedeefendi merhumun amcası Pepe Hoca denilmekle maruf İbrahim Zühdü Efendi'den okumuştu ve onun başkalfasıydı.

12 Cemaziyelevvel 1335 (6 Mart 1917) tarihinde doksanı geçmiş bir yaşta iken vefat etmiş, Gümüşsuyu'nda Kâşgarî Dergâhı'na çıkarken sol kolda Toprak Sokağı'na yakın set üstünde medfundur. Maatteessüf taşı yoktur, kendisinin istemediği söylenilir.

Ecdadı Bursalıdır, Hasan Bayraktaroğulları'ndandır. Şeyh Visâlî Efendi'nin vefatından sonra dergâhın meşihatı ihvan tarafından kendisine verilmek istenildi ise de şahsında liyakat görmediğinden bu teklife muvafakat etmemiştir. Erbilli Şeyh Esad Efendi'den de ayrıca ve teberrüken bir icazesi vardır. Hasan Visâlî Efendi, bu mübarek talebesi Hoca Osman Efendi için "Osman Efendi Eyüp'ten hareket etti mi nurdan bir dağ geliyor sanıyorum!" dermiş.

Eyyûbî Şeyh Hafız Osman Efendi (Hafız Osman Kalfa) "Başkalfa" "Başhafız" diye de meşhurdu; Eyüp Sultan türbedarı ve Kalenderhane Mektebi başmuallimiydi. Nisbeti ve ilk feyzi Hacı Feyzullah Efendi'dendir. Zekâî Dede'nin babası Kalenderhane Mektebi yazı hocası Süleyman Hikmetî Efendi'den izn-i ketebe almıştı. Beş yüzden fazla hafız yetiştirmiş olup bunlardan 313'ünün adı mazbuttur. Gayet kerem sahibi, eli açık, cömert olduğundan "Sofrası meydanda bir er" diye şöhret bulmuştur. Misafirlerini ekseriya Topçular'daki bağında izaz eylerdi. 12 Cemaziyelahir 1335'te (6 Mart 1917) göçtü.

Hoca Osman Efendi Eyüp Câmi'-i şerîfinde sol maksurenin içindeki kütüphanenin hâfız-ı kütübüydü. Bunun karşısında sağ minarenin dibindeki diğer kütüphanenin hâfız-ı kütübü de İmam Sâkıb Efendi'ydi. Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dedeefendi merhum ramazân-ı şerîflerde dergâhtan

camiye indiği zaman Hafız Hoca Osman Efendi'nin kütüphanesi önünde otururdu, bu münasebetle Hoca Osman Efendi ile aralarında bir dostluk teessüs etmişti; Hoca Osman Efendi'ye teberrüken sikke giydirmesi de bundan dolayıdır.

Hoca Osman Efendi'nin Kalenderhane Mektebi dershanesinde (İsmi "Kalenderhane Mekteb-i İbtidâîsî"dir, dört sınıflıydı) ders okuttuğu köşede, başının üstünde La'lîzâde Abdülbaki Efendi'nin hattıyla gayet güzel talik celîsi ile yazılmış şu levha vardı:

Bu mektebde telemmüz eyleyen etfâle lutf eyle
İlimde ma'rifette eyle yâ Rab fâikü'l-akrân
Kelâmullâhı hıfza sa'y edenler kalmasın mahrûm
Vücûhât-ı kırâ'at ile olsun hâfız-ı Kur'ân

Hoca Osman Efendi, Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dedeefendi'den teberrüken sikke-i şerîfe giymiş, dergâh-ı şerîfin kütüphanesine bir de âyin-i şerîf mecmuası yazıp bırakmıştır ki oğlu Fahreddin Bey'in lutfuyla ziyaret ettim. Hoca Osman Efendi'nin Zekâî Dede'den meşki de vardı. Hoca Osman Efendi, Eyüp Câmi'-i kebîrinde kütüphane önündeki maksure içinde mukabele okur ve Baba Haydar'da Hacılar Medresesi dahilindeki mescitte teravih kıldırırdı.

Hafız Osman Hilmi Efendi merhumun duâgûluğu da vardı. Eyüp Câmi'-i şerîfi avlusunda türbenin hacet penceresi karşısındaki iç kapıdan çıkınca solda birinci direğin önünde her cuma günü cuma namazından sonra uzun bir duada bulunur, avluyu tıka basa dolduran binlerce ve binlerce cemaat bir ağızdan, bir ahenkle amin derdi, yine aynı saatte karşıda hacet penceresi önünde nöbetçi imam efendi ayrıca bir dua ederdi, avlu amin sesleriyle yerinden oynardı.

Yıldız Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Şeyh Veli Mehmet Efendi

Bu ailenin mensup oldukları Havuzbaşı Kadiri Tekkesi, diğer tekkelerde görülen hususiyetlerden ayrı olarak hilâfet cemiyetlerinin tertip edilmediği, tasavvufî neşenin müritler ve muhipler vasıtasıyla şehrin umumî irfanına aktarılmadığı, münhasıran kalenderhane adı altında toplanan misafirhane karakterli tekke zümrelerindendir. Havuzbaşı Afganî Tekkesi, şeyhleri çok zaman Asya'dan gelmiş olan ve daha ziyade Nakşî silsileye mensup diğer kalenderhanelerden farklı olarak Kâdirî'dir. Sohbet ve musiki meclisleri ile ünlenen bu tekkenin hür şeyhi Mehmed Veli Efendi (Nurettin Artam'ın babası) Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin hâfız-ı kütübüydü. Revnakoğlu, bu şahsiyeti oğlu Cemalettin Artam'ın kaleminden aktarır (176:221-29):

Bu isim üzerinde durmaya değer bir isimdir. Şeyh Mehmet Nuri (Nevruz) Efendi'nin dergâhına Gazne'den İstanbul'a hicret eden bir mücahit devama başlamıştır. Bütün şark lisanlarına vâkıf olup siyasî mücadelelere de karışan bu genç mücahit, Türkistan, Afganistan, Hindistan, Belucistan, Bağdat, Basra, Şam, Halep, Beyrut, İzmir yoluyla İstanbul'a kavuşmuştur. Veliyyüddin Efendi hemen Kâdirî tarikatı icazetnamesi alıyor. Bu kavuşmadan sonra ilk iş memleket matbuatına faydalı olmaya gayret göstermek. Bunda da muvaffak olundu. İkdam gazetesi o zaman Türkiye'nin mektep bir gazetecilik enstitüsü hâlindeydi. Sahibi Ahmed Cevdet Bey'le tanışan Veli Mehmed Efendi, "Âlem-i İslâm" başlığı altında yazmaya başlamış, Baba Tahir'le de tanışmış, Malûmat gazetesinde de aynı minval üzere neşriyata devam etmiş.

Şeyh Mehmet Nuri (Nevruz) Efendi öldüğü zaman erkek evlâdı olmadığından meşihat için açılan imtihana girmiş, meşhur şair, âlim Şeyh

Esad Efendi'nin başkanlığında imtihan heyeti meşihatı mumaileyhe iftihar ve takdirle tevcih etmişler.

Vicdanlı insan, ailenin büyük kızı Nefise Hanım'la evlenmek, Nevruz Efendi'nin varislerini sokakta bırakmamak feragat ve faziletini göstermek suretiyle dergâhın üçüncü şeyhliği postuna câlis olmuştur.

Dergâh şeyhliği devam ededursun, "Âlem-i İslâm" makalelerini de ihmal etmemiş, bu iş tam yirmi sene devam etmiştir. Hüseyin Cahit, Abdullah Zühdü, Ahmet Rasim, Ali Kemal Bey, hazret-i şeyhin yazı arkadaşlarıydı.

Birinci cihan harbinde *Tergîb-i Cihâd* isminde bir risale yazan şeyh o zaman Meclis-i Meşâyih reisi olan Şeyh Esad Efendi'ye tetkik için eserini gösterip şu takrizi kazanıyor:

Bârekallâh sana ey Şeyh Velî-i Efgânî
Yazdığın mevizenin cümlesidir rahmânî
Sevk eder sâha-i harbe eser-i pür-güherin
İstitâatle mücehhez bulunan insânı

Bu arada Veliyyüddin Efendi'nin Nefise Hanım'dan 1898'de Kadriye, 1900'da Nurettin, 1902'de Cemalettin isminde bir kız, iki erkek çocuğu dünyaya geliyor. Kadriye on dokuz aylık iken bu fena âleme veda ediyor. Şeyhin ve Nefise Hanım'ın bundan duydukları teesssürü 1900 senesinde doğan ilk oğulları Nurettin hafifletiyor. Liyakat, zekâ, kiyaseti sanki hazret-i şeyhe malûm olan Nurettin'e daha küçük yaşta iken Arapça, Farsçayı Türkçe ile bir ayarda öğretiyor. Çok müstait olduğunu büyüdüğü zaman Nurettin bunlardan fazlasıyla feyz alıyor.

Şeyh Veli Efendi'nin tekke ziyaretçileri arasında birçok âlimler, muharrirler bulunmaktaydı, meselâ Dersiam Müderris Ferit Kâm, Şair Mehmet Akif, Şemseddin Günaltay, Bursalı Mehmet Tahir Bey, Felsefe muallimi Vahyi, Ömer Rıza Doğrul Bey'i bu arada sayabiliriz.

Cemalettin Artam'ın kaleminden babası Veli Efendi

İkdam sahibi Ahmed Cevdet Bey bir gün şeyh efendiye çocuklarından bir tanesini doktor, bir tanesini de kendisi gibi ilim adamı, muharrir yapmasını söylemiştir. Bu tavsiye aşağı yukarı tahakkuk etmiştir. Nurettin, "Nurettin Artam" olarak Türkiye'nin hemen her tarafında tanınmış bir simadır, ilim adamı, muharrir olmuş; Cemalettin ise doktor değil, fakat eczacı olmuştur, bugün Boğaz'ın bir köşesinde altmışını aşmış bir hâlde mesleği ile zevkli zevkli uğraşmaktadır.

Şeyh efendi hayatta daima samimiyetten hoşlandığı için bir meselede iddia sahibi değildi. Devran geceleri perşembeyi cumaya bağlayan cuma gecesiydi. Aynı gün Beylerbeyi

Bedevî Dergâhı'nda da ayin vardı; oranın Hama'dan gelen şeyhi ile ahbaptılar. Birkaç sefer kendisine hep bir araya gelebilmeleri, gecenin değişmesi teklif ve ricasında bulundular. "Ben cemaatin kalabalıklığından değil, gelenlerin kıymetinden faydalanmak isteyen bir faniyim, hayatta bundan başka bir iddiam yoktur" diye bir cevap vererek suya sabuna dokunmadan işin halline gitti. Bu teklif o ara o civarda ayin yapan Nakşibendî şeyhi Esad Efendi ki Meclis-i Meşâyih reisiydi, tarafından da vaki olarak aynı karşılığı gördü.

Şeyh efendinin Hintli dostlarının sık sık ziyareti, büyük oğlu Nurettin'in çocuk yaşında İngilizceyi öğrenmesine bir vesile oldu, çünkü Veli Efendi Hindistan'da girdiği bir kolejden hocasının tavsiyesi üzerine üç günde ayrılarak bu lisanı öğrenemediğinden çok üzüntü içindeydi. Bu üzüntüsünü Nurettin'e çocuk yaşında Arapça, Farsça ile İngilizce öğretmek suretiyle hafifletmişti.

Meşrutiyet'in ilânında "İttihâd-ı Muhammedî" diye bir teşekkülün terkibindeki manaya kanarak siyasî emellere bağlı olduğunu sanmayan Şeyh Veli Efendi, kendisini mahkûm etmeye götürdükleri Eyüp Sabri Bey isminde bir zata anlattığı bir samimi hikâye yüzünden taltif ile evine gönderilmek suretiyle kurtulmuştu. Diğer götürülenlerin kısm-ı a'zamı bu işten kurtulamamışlardır. Efendi hazretlerinin iki süngülü arasında entarisi ile idama götürüldüğünü sanarak sevinen birtakım hain düşünceli insanlar hadiseden pek az sonra kendisinin izzet ve ikram içinde evine, çocuklarının yanına döndüklerini gördükleri zaman bu düşüncelerinde yanıldıklarından üzüntü duymuşlar, hayatının sonuna kadar onun muhterem ellerini utanarak öpmüşlerdir.

Çocukları çok severdi. Akşamları eve döndüğü zaman Havuzbaşı köşesinden dergâhın bulunduğu yere kadar irili ufaklı kız, erkek çocukları koşar, ellerini öperler; o da bundan umulmaz zevkler duyardı.

En büyük ilim adamları ile saatlerce konuşmak, münakaşa etmekten zevk duyan Şeyh Veli Efendi, sırasında bir çöpçü, hamalla da onun anlayacağı bir dille satlerce konuşabilirdi. Kulaklarından rahatsız olduğu için bazı mühim konuşmalarda dinleme aletini kullanırdı. Sigara içmez, enfiye kullanırdı. Bundan rahmetli refikası Nefise Hanım fazla mendil yıkamak bakımından şikâyetçiydi.

Nefise Hanım gayet muhafazakâr, şeyh efendi de çok açık düşünceli oldukları hâlde onunla da hayatının sonuna kadar huzur içinde yaşamasını bilmiştir, çünkü Nefise Hanım, efendi hazretlerinden birkaç sene evvel bu âlemden göçmüştür.

Şekil bakımından karı koca ayrı kutuplardaydılar. Veli Efendi'nin uzun, müşekkel hâli karşısında Nefise Hanım bir üvey ana lutfuyla pek ufak tefek kalmış durumdaydı, fakat bu hadise onların saadetine hiçbir şekilde engel olmamıştır.

Mütareke senesi... Son padişah Vahidüddin şehzadeliğini Çengelköy'de tarihte Ferahabat diye vasıflandırılan, şimdi yıkılmış olan köşkünde geçirdiği için şeyh efendiyi adamları vasıtasıyla tanımıştı. İstanbul'da bulunan Şeyh Sünûsî hazretleriyle padişahın görüşmesi icap eden siyasî bir olay varmış ki şeyh efendi bu işte yaptığı tercümanlığını ölünceye kadar çocuklarına bile söylememek ketumluğunda bulunmuştu. Her üçü saatlerce Yıldız Sarayı'nın bir odasında görüşüyorlar. Bu görüşmeden memnun olan padişah, eski komşusuna Yıldız Kütüphanesi ki otuz bin cilt kitap varmış, hâfız-ı kütüblüğünü taltif suretiyle veriyor. Veli Efendi hayatının son senelerini bu güzel kitaplar arasında âlim

dostlarını oraya çağırarak onlarla saatlerce orada muhabbet ve münakaşa ederek en büyük zevk ve huzur içinde geçirmişti.

Hazret-i şeyhin kendisini mahkeme için sorguya çağırdığı Eyüp Sabri Bey'e Meşrutiyet'in ilânında sorgu esnasında verdiği cevabın özeti: "Müslümansınız, bulunduğunuz mahallede bir ezan okunuyor, dinî vazifenizi yapmak için doğru camiye koşup cemaat arasına karışmak istersiniz değil mi? Hemen gidiyor, imama uyuyor, namazınızı, duanızı bitirip mabetten ayrılıyorsunuz. Camiden çıkmak üzere iken cemaatten birisi imamın abdestsiz olduğunu, namazı bu şekilde kıldırdığını, sonradan duyduğunu size söylüyor. Bu ibadette sizin Allah'a karşı işlenmiş bir kusurunuz olur mu? Biz de "İttihâd-ı Muhammedî" namı altındaki cemiyetin ismine uyan bir cemiyet olduğunu sanarak buraya girdik, fakat şimdi öğreniyoruz ki bu cemiyetin teşekkülü tamamıyla siyasî imiş. Günahımızın takdirini size bırakıyoruz."

Eyüp Sabri Bey bu güzel, haklı cevap karşısında şeyh efendiyi taltif için bir kahve ısmarlıyor, temin ettiği bir araba ile Üsküdar Karakolu'ndan Havuzbaşı'ndaki evine kadar araba parasını kendi vermek suretiyle gönderiyor. Evde bu avdet kurban kesilmek suretiyle tesit ediliyor, herkes seviniyor. Fakat küçük oğlu Cemalettin bu işin esasını anlamadığı için "Keşke beni de süngülüler alsalar, Üsküdar'a kadar gezmeye götürseler!" demek gibi pek çocukça bir nükte yapıyor. Fakat yaşı ilerleyip rüşdiyeyi bitirdiği zaman bu nüktenin manasızlığı karşısında büyük bir hicap duyuyor.

Şeyh Veli Efendi büyükle büyük, küçükle küçük, cahille cahil, âlimle âlim olmak vasıflarını nefsinde toplayan büyük bir varlıktı. Onun altmış yıllık hayatında geçen sergüzeştlerinden uzun uzun bahsetmek bugünkü yorulmuş kafamızla imkân çerçevesi dahilinde değil. 4 Temmuz 1921'de aylardan beri tutulmuş olduğu zatürreden kurtulamayarak iki yavrusunun uzun süren gözyaşları arasında bu âlemden uzaklaştı. Altmış yaşındaydı, fakat siyasî mücadeleler dolayısıyla Basra'da iken nüfusunu yirmi yaş büyültmek zorunda kalmıştı, o zamanki nüfus kendisini seksen yaşında gösteriyordu.

"İttihâd-ı İslâm" parolasının birinci âşığı olup Sultan Hamîd tarafından İstanbul'da zehirletilmek suretiyle öldürülen dünya âleminin taptığı büyük âlim Cemalettin Efganî'nin pek yakınıydı, fakat çeşitli siyasî endişelerle bundan bahse imkân bulamamıştı.

Kırk iki sene evvel dünyasına veda eden büyük insanın pür-fütûh ruhunun daima şâd u handân olmasını ulu Tanrı'dan dilemekle yetinerek kendisine ait bu satırları burada düğümlüyoruz.

Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Çavuşbaşızâde Hoca Ali Yekta Efendi

Kelâmî Tekkesi'nin meşhur şeyhi Erbilli Esad Efendi'nin halifesi ve vekiliydi (104:92):

Çavuşbaşızâde Hoca Ali Yekta Efendi, Erbilî Şeyh Esad Efendi'nin ilk maruf halifesidir, İstanbulludur. Ayasofya dersiamlarından ve huzur hocalarındandı. Harbiye Nezareti içindeki câmi'-i şerîfte *Buhârî-i şerîf* mukarriri ve menşe-i küttâb-ı askerîde Arabî muallimi olarak ilme ve İslâm'a hizmet etmiş, hayli talebe yetiştirmişti. Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesi'nin baş hâfız-ı kütüblüğünde bulundu. Esad Efendi, Sultan Hamîd devrinde Erbil'e sürüldüğü zaman yerine Hacı Yekta Efendi'yi bırakmıştı. İçi karanlık, kalbi paslı olanları keşfeder, huzuruna almazmış; ihlâs, istidat gördüklerini teslîk edermiş. İlmen de hâlen de olgun insandı.

Eyüp Kıkmerdivenler'de birinci toprak sokakta ve girince karşıya gelen set üzerinde etrafı parmaklıkla çevrili aile kabristanı, başlıksız, mistarsız baş şahideye talik kitabe, taşın içinde gömülerek yazılmıştır: "Hüve'l-Bâkî - Allah diyen kalp aldanmaz, iki cihanda mahrum kalmaz. Meşâyih-i kirâmdan huzur hocası es-Seyyid el-Hâc Ali Yekta Efendi'nin ruhuna fâtiha, H. 1325"

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Mustafa Enver Bey

Üsküdar'daki Nalçacı Tekkesi şeyhi Enver Bey (ö.1872) de hâfız-ı kütübdü. Devrinin meşhur şairlerindendi, kendisi için "Hafız Divanı okutmakta devrinin imamıydı" derlerdi (104:128,143):

Şeyh Mustafa Enver Bey, Atpazarî Osman Efendi'nin halifelerinden ve Celvetiyye meşâyihinden Atlamataşlı Muhtar Efendi'den şuğul meşk etmiş ve Atlamataşı'ndaki Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüblük vazifesinde bulunmuştur.

Kümeyl radıyallâhu anhü hazretlerinin Emîrü'l-mü'minîn Cenâb-ı Kerremallâhu vechehu hazretlerinden hakâyıka dair bazı sualleri ve Şeyh Muhyiddin-i Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinin "bâbu'ş-şüyûh" faslının tercümesi... Arabiyyü'l-ibâre yazılmış bu üç risaleyi Nalçacı Tekkesi postnişini Mustafa Enver Efendi lisân-ı Türkîye tercüme eylemiştir, 30 sayfadır. 13 Ramazân-ı şerîf 1285 tarihinde İstanbul'da Tasvîr-i Efkâr Matbaası'nda bastırıldı.

Dülgerzade Camii ve Tekkesi

Fevzi Paşa Caddesi'nin devamı olan Macar Kardeşler Caddesi'nde yol kenarında sağda Dülgerzade Camii ve Tekkesi önüne önündeyiz.
(İskender Paşa Mahallesi, 1049 ada, 3 parsel)

Bugün eski Fatih Belediye binasının önünden Fatih Camii'ne giden caddenin adı fetihten beri Büyük Karaman'dı. Cadde, Nakşidil Sultan Türbesi önünden geçer, geçen asrın başlarında iki tarafında sıralanmış dükkânların önünden geçerek caminin yegâne kadim kapısı Çorbacıkapı'ya dek sürerdi. Karaman Caddesi Sahn-ı Seman'a çıkan ilmin şahrahıydı.

İstanbul'u şenlendirenler arasında hemen fethin ardından yükselen ilk selâtin camisinin kuzey ve güneyinde uzanan caddeye adını veren Karamanlılar da vardı. Karaman Pazarı her hâlde sonraları Malta Çarşısı oldu. Güzel sesi ve latif şiiriyle etrafında zevk meclisi teşekkül eden sakalı kaba Zeynî sahaf dükkânını bu çarşıda açmış, Şair Sübûtî bu çarşıda elvan macunlar ve tiryaklar satmıştı, 16. asrın meyhaneye düşkün rint şairleri "meyhaneye gitmeli oldukta Karaman pazarına uğrayıp" mezelerini almıştı. Yakın zamanlara kadar şehrin bütün intikal vasıtalarını temin eden Saraçhane'ye Küçük Karaman'dan inilir, fetihten hemen sonra şekillenen şehrin kadim mimarisi geçen asrın başlarında burada hâlâ seyredilirdi.

Daha 1474 tarihli bir vakıf kaydında bolluğuna işaretle "Camiler Mahallesi" olarak

Saraçhane Çarşısı'ndan bir sokak

Dülgerzade Camii'nin banisi Dülgeroğlu'nun haziredeki mezarı

adlandırılan bu muhitte hemen yalnız Dülgerzade Camii mimari orijinalitesinden fedakârlık ederek ayakta kalabildi. 1945'te Firuz Ağa Camii, 1957'de Mimar Ayas Camii imar faaliyetlerine kurban verildi. Karagöz Camii ortadan kayboldu.

Saraçhane'nin kavaflar çarşısında çekiç darbeleri ve yeni alınan topuklu ayakkabıların kaldırımda çarpan seslerini işite işite içine gömülen Dülgerzade Camii, önünde yükselen ahşap dergâhla eski zindeliğine avdet etti. Bu sufiyane avdet, hastalıkların bütün hükmünü sürdüğü pîr-i fanilerin birden tazelenen bedenlerine kavuşmasıydı âdeta. Mehmed Said Efendi'nin bir hanım sultanın kapı çuhadarlığı vazifesini yürütürken bir köşeye koyduğu paralarla getirdiği bir zindelikti bu. Tekkeye bağlanan vakıflar ve sadece eski encümen fotoğraflarında görülebilen su terazisinin yanı başındaki çeşme ise caminin mihrabı önünde dört bir tarafını yüksek duvar ve dükkânların çevirdiği hazirede medfun Said Efendi'nin hayratıydı. Said Efendi, tekkenin son şeyhinin de akrabasıydı.

Eski cemiyetin insicamı, harfleri birbirine zarif geçişlerle bağlanan ve arada mesafeden hazzetmeyen divanî hatta benzerdi. Bu cemiyetin bir kısmı, bedbahtlığını teslim olduğu şeyhinin iksirli nazarlarıyla saadete kalbederdi. Eşyayı daha ziyade rüyalarının, ilhamlarının sırlı dünyasından seyreden bu insanların bütün gün tefrikada dolaşan ruhları, aynı zikirle demlendikleri ayin akşamlarında cem makamına çıkardı. Hayat, onlar için tabirini ölümden sonra Allah'ın yapacağı kısa bir düştü. Devranda kol kola girmiş, halkada yan yana durmuş dervişan, işte bu divanî hattı.

Sükût, şarkın şiarı ve nazar en müessir silâhıydı. Lisan, hükmünü büsbütün kalbe terk eder, riyazetlerle derece derece kıvamını bulan ruh namütenahi seyrini iç dünyasında harften ve savttan münezzeh bir dille devam ettirirdi. Bütün eşyanın sesini duyacak kadar içine çekilen sufinin terbiyesini remizler idare ederdi. Perhizle idmanlı derviş, ilhamın lisanı iptal ettiği iklimde gıdasını zikirde keşfederdi. Zikir, ancak sevgiliye söylenen mahrem sırlar gibi sessiz ya da sıladan ayrı düşen garip gönlün inlemesi gibi avazeli olurdu. Adabını sessiz zikir üzerine inşa eden Nakşibendilik, tavrını aksi istikamette gösteren Kadirilikten ayrılır.

Kuzey Afrika'da, Maveraünnehir vilayetlerinde kıvamını bulan tarikatlar, şehrin kadim dergâhlarının yanı başında getirdikleri yeni neşelerle açılır, bu açılma mevsimini ve iklimini bulabildiği nispette ömürlü olurdu. Bu ayrı üslup ve vaziyetlerin bir araya

gelmesi, birbirine aşılanması İstanbul'un tekke hayatında yadırganmaz, pîrin içtihadı telakki edilerek adap ve erkân yeniden kurulurdu. Dülgerzade ahengini böyle bir terkipte bulan tekkelerdendi.

Mezar şahidesinde cemî-i ehl-i iman ervahına Fâtiha talep eden Mehmed Said Efendi, mensubiyetini ilan ettiği Nakşîliği sesli sevdi. Cehirden hazzetmeyen, aleniyeti reddeden, zikirde bütün yükü kalbe tahmil eden Nakşî gelenek, Saraçhane Çarşısı'nın etrafına mana müessesesini getiren bu gönül adamının itirazıyla Dülgerzade'de yeni bir kıvamda zuhur eder.

Revnakoğlu, tekkenin kısa tarihini yazar (72:267, 269-72):

Dülgerzade Tekkesi'nin banisi Said Efendi'nin Dülgerzade Camii haziresindeki mezarı

Dülgeroğlu - Dülgerzâde Tekkesi

Saraçhane Caddesi üzerinde, Dülgerzâde Hoca Şemseddin Ahmed Mahallesi'ndedir. Eski teşkilâta nazaran Haffâfhane - Kavafhane yanındaydı. Aslında Nakşibendiyye'dendir, bir aralık Halvetiyye ve Kâdiriyye'ye geçti; perşembe günleri zikir edilirdi. Aslında mescittir, banisi Mehmed b. Mehmed eş-şehîr bi-"İbn-i Neccâr"dır ki *Hadîka*'da câmi'-i şerîfin banisinin Şemseddin Habib Efendi gösterilmesi yanlıştır, zira câmi'-i şerîfin haziresinde yatan baninin mezar taşında talik yazı ile isminin "Dülgeroğlu Hoca Şemseddin Ahmed Efendi" olduğu tasrih edilmiştir. Vefat tarihi H.887'dir.

Kadim bir kilise temelleri üzerine yaptırılan mescide sonradan Çalık Osman Ağa isimli bir hayır sever minber koyarak mabedi cami hâline getirmiştir. 1950 Teşrîn-i sânîsinde bu câmi'-i şerîfin cadde yüzü tarafında yaptırılan hafriyat sırasında kilisenin çok eski mermer sütunlarıyla kapı kemerlerinden bir kısım parçalara rastlanılmıştı, fakir de görmüştüm. Pencereler önüneki yaya kaldırımının altında bırakıldı.

Dergâh-ı şerîfin arkasında ve Dülgeroğlu Camii'nin altında ve giriş kapısında üç metre kadar karşısında, çukurda merdivenle inilir sekiz on odadan ibaret küçük, ahşap bir medrese vardı, şimdi yeri toprakla doldurulmuş, düze çıkarılmıştır. Bu medresenin arkasında ve câmi'-i şerîfin cümle kapısına bakan tarafta bulunan dergâh-ı şerîf 10 Temmuz 1327 (23 Temmuz 1911) Miraç kandiline rastlayan cuma günü ikindi üstü çıkan büyük Çırçır yangınında tamamıyla yandı, yerinde şimdi apartmanlar vardır.

Dülgerzade Camii (Encümen arşivinden)

Kâdirîhane kayıtlarında yazılmış olduğu gibi tekkenin ilk defa meşihatında bulunduğu görülen Kovacı Şeyh Abdullah Efendi'den önce geçmiş şeyhleri olup olmadığını açıktan açığa bilemiyoruz.

Câmi'-i şerîfin arkasındaki mezarlığın yanına kesme ayna taşlarından çok güzel bir mermer çeşme ve hazne yaptıran Sultan Abdülhamid'in küçük hemşiresi Esma Sultan'ın (Esma Sultan, 11 Zilkade 1202 tarihinde vefat ederek Hazret-i Hâlid civarında zevci Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nin kabri civarına sırlanmıştır.) imamı Mehmed Said Efendi, tekkenin ikinci şeyhi Halvetiyye'den Şeyh Süleyman Efendi zamanında bir vakfiye tanzim ederek zaviyeyi yeniden yaptırmış ve Nakşibendiyye'ye şart eylemiştir. Kendisi câmi'-i şerîfin haziresinde yatar.

Bu husus hakkında Kâdirîhane tomarında deniliyor ki "Onun için Kovacı Abdullah Efendi'den evvel bilâ-vakfiye mamûlün bihâ mıdır nedir, malûm olmadı. Ve mezbûr Mehmed Said Efendi görüldüğü gibi bir vakfiye tanzim ve tarîk-i Nakşibendiyye'ye şart eylemiş, lâkin zaviyesinin hîn-i hulûlünde bir müşkilâta duçar ve niza vaki olursa Tophane'de vaki Kâdirîhane şeyhi efendilerin reyi ve inhâlarıyla yine tarîk-i Nakşibendiyye meşâyihinden bir ehil ve müstehak kimseye verilmesini... diye sarahaten zikir ve kayıt eylemiştir. Zaviye ile mescid-i şerîf bir hayli zamandan beri arsa-i hâliye olarak kalmış olduğundan birbirine muttasıl ve bir karışık yer gibi, gözüküyor."

Not: Tekkenin yeri şimdi Dülgerzade Kuran Kursu'dur.

Bu sefer tekkeye Şeyh Selim Sabit geldi. (72:291-92):

Şeyh Seyyid Selim Sabit Efendi (Üsküdarî), Hâkî Baba'nın halifesidir. Bir rivayette de Kâdiriyye'den Yenişehirli İsyanî Baba halifesiymiş. Mezbûr Üsküdar'da tavattun etmekteyken gelini ile muâmele-i kabîha vuku buldu diyerek bazı kimselerin şehadetiyle o zaman zabtiye nazırı bulunan Hüsnü Paşa mezbûru celp ve Kâdiriyye'ye nisbeti olmakla şeyhi Şerefüddin Efendi'yi davet ve mezbûr Şeyh Selim Sabit'in başından tâcının ref'ini bast ve ikdam ederek tâcı alınır ve tekkesinin ref'ine dahi kalkmış ise de muvafakat hasıl olmaz. Bunun üzerine Şeyh Sabit biçare hanesine çekilip inziva üzere iken kahrından bir müddet sonra bilâ-veled irtihal eder. H.1290 Zilkadesinde göçmüştür. Galiba Üsküdar Kabristanı'nda medfundur. Orta boylu, nahîfü'l-vücûd, kırca lihyeliydi.

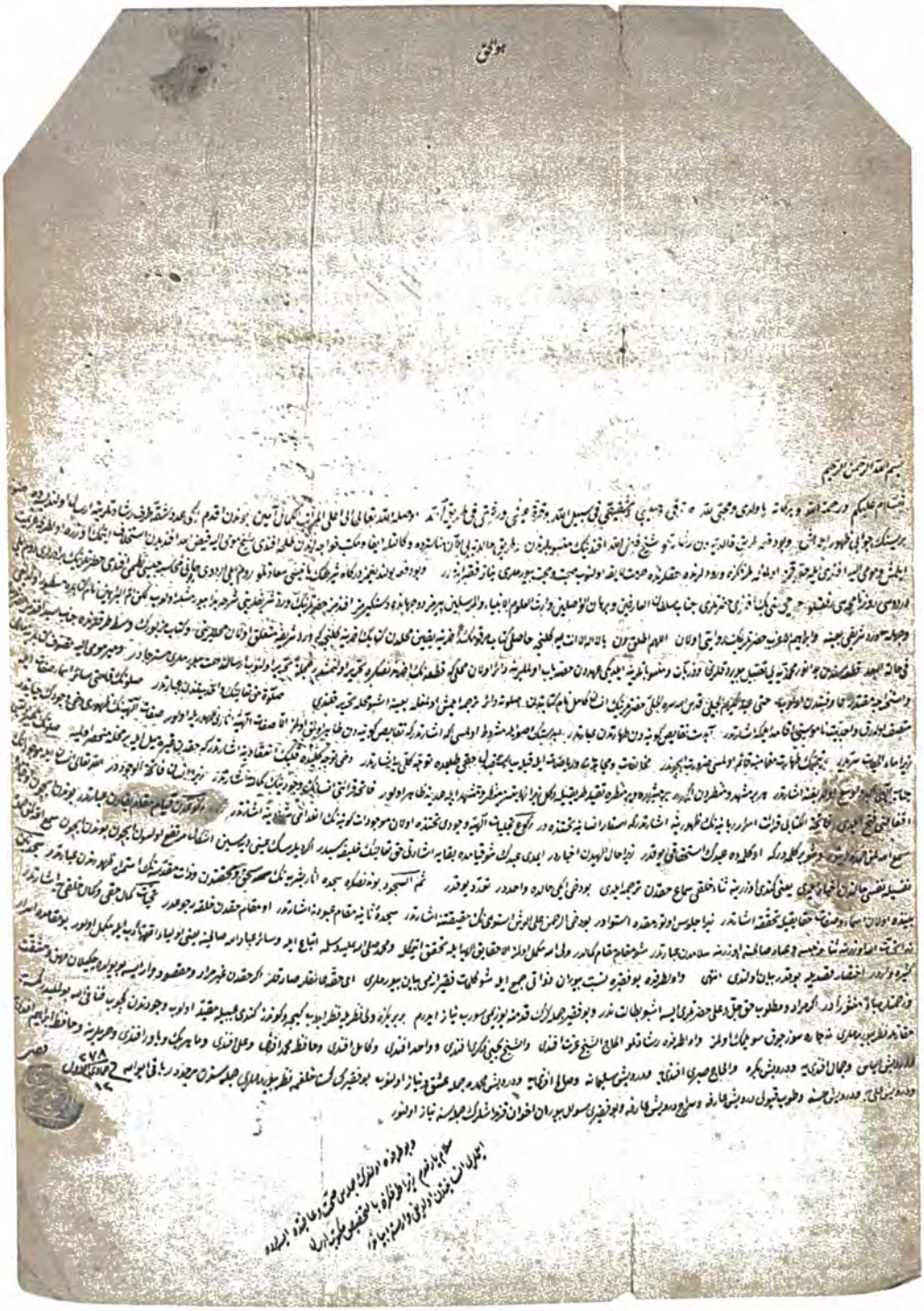
Üçüncü devre Melamiliğin pîri Muhammed Nûru'l-Arabî'yi zındıklık töhmetinden halas etmiş ve konağında altı ay misafir ederek kendisinden himmet istemiş olan Zabtiye Nazırı Hüsnü Paşa, Mehmet Sırrı'yı sohbet şeyhi edinmişti. Delişmen ve ayık dolaşmaktan hazzetmeyen Hattat Şevket Efendi'yi elinden çıkma bir Mushaf ya da evrada sahip olmak emeliyle zabtiye nezaretinde odalardan birine binlik bir rakıyla hapsettirecek kadar hususî bir şahsiyete malik bu zarif paşa, müntesibi olduğu

Sırrı'nın herhalde hattına da müptelâydı. İbnülemin, hakkında ancak temin edebildiği mahdut malûmatla bahsettiği Mehmed Sırrı'nın iki sülüs levhasına malik olmaklıkla müftehirdi. Devrinin tekkelerinde duvarlara talik edilen istifli celî pîr isimleri Sırrı'nın kaleminden çıkma, sahaflarda matbu levhalar daha ziyade ondan kopyaydı.

Tevellüdü İzmir olan Sırrı'nın zimmî menşeli bir mühtedi olduğu rivayeti Meclis-i Meşâyih Reisi Tophane Kadiri Asitanesi Şeyhi Muhyiddin Efendi'nin notlarına girecek kadar şüyu bulur. Muhtemel ki tekke sohbetlerinde ismi zikredildiğinde onun İzmirli oluşu sâmiîne şüphe iras ediyor, büyük oğlu Esrar'ın diğer tekkede artık tevatür derecesine çıkan kadınlarla âlemi umumî huzursuzluğu davet ediyordu. Bütün bu hengâmede Mehmed Sırrı, tarikat adap ve erkânına dair bir eserin müellifi olarak isbat-ı vücud eder. O, talihini kendi inşa edenlerdendi.

Muhyiddin Efendi, yakından tanıdığı Mehmed Sırrı'nın biyografisini tomarında şöyle anlatır (241:74-76):

> Hattat ve erbâb-ı dânişten Şeyh Mehmed Sırrı er-Rifâ'î el-Vahdetî b. Ali: 1228 tarihinde İzmir'de tevellüt etmiştir. İzmir'in Dibekbaşı Kefevî Mahallesi'nden olup 1238 tarihinde pederi bade'l-intikâl Şeyh Mahallesi sakinlerinden eş-Şeyh Mehmed Sa'dî Efendi'ye intisap ve 1246 tarihinde istihlâf edip 1248 tarihinde İstanbul'a gelip Bahçekapı'da Hamidiye Medresesi'nde iskân ve tahsîl-i ulûm ile meşgul iken 1254 tarihinde Sakız valisi Osman Paşa'ya imamet hizmeti ile Sakız'a gidip bir sene sonra İstanbul'a avdet badehu Çoban Çavuş Medresesi'ndeyken 1257 tarihinde Mercimek Tekkesi şeyhi Mehmed Efendi'nin üvey kerimesini tezevvüç ve 1259'da Sofular'da vaki Kambur Mustafa Paşa Câmi'-i şerîfinin imamet ve müezzin ve kayyımlık cihetlerine mutasarrıf ve âyîn-i Rifâ'iyye icrasına mübaşeret olunmuşken mütevelli tarafından bilâhare dahl ve taarruz olunmağın zikir ve câmi'-i şerîfi terk ile ittisalinde olan mülk arsa-i hâliyeyi alıp müceddeden bir zâviye-i şerîfe bina ve 1272 tarihinde inşa ve ikmal olunur.
>
> Hakikaten müdekkik ve arif kimseydi. Bilâhare Zabtiye müşiri Hüsnü Paşa'ya hulûl ve sohbet şeyhi olur, bu cihetle Meclis-i Meşâyih azalığına dahi tayin ve şu hengâmda parlak bir vakit geçirir. Sonra Hüsnü Paşa'nın nefyi esnasında şeyh-i mûmâileyh dahi sadmesine uğrar, badehu ıtlâk olunup defaten Saraçhanebaşı'nda Dülgeroğlu Zaviyesi dahi verilir.
>
> Müşekkel sülüs ve celî ve talik hatlarında mahareti vardır. Gayet müdekkikane yazılmış Rifâ'iyye silsilesiyle bazı erkân ve esrâr-ı tarîke müteallik dağarcık nevinden bilcümle malûmatı münderiç güzel bir kitabı vardır ki her türlü hurde-i tarîki muhtevidir.
>
> Birçok ism-i pîr levhaları müşarünileyhin hattından naklen tab' olunmuştur, tekkelerde mevcuttur.

Mehmed Sırrı Efendi tarafından yazılmış bir mektup (241:22)

Tekkenin şarı evvelâ nefsine, bade-vefâtihi mahdumu Esrar Efendi'ye, bade-vefâtihi evlâd-ı inâsın zükûru evlâdına, bade'l-inkırâz hulefâ-i hulefâsına meşrûttur.

Şeyh Sırrı Efendi tarik içinde emsali nadir, fakat kadri dûn idi. 2 Muharrem 1295'te rıhlet.

Not: Ebülhüdâ'dan da teberrüken istihlâf olunmuştu.

Mehmed Sırrı vefat ettiğinde bugün arkasında hiçbir iz bırakmadan kaybolan Sofular'daki tekkesinin haziresine defnedildi. Dergâhın "Vahdetî" mahlaslı, kırmızı yüzlü, ak sakallı, orta boylu şeyhi Mehmed Sırrı Efendi, Hakk'a yürürken arkasında bıraktığı büyük oğlu Esrar Efendi, babasından aldığı hilâfetle Dülgerzade'de posta oturdu. Bir süre sonra o da kayboldu gitti: "Ne Sırrı kaldı ne Esrar ne de dergâh" notunu düşer bu iki şeyh için hattatlar kitabında İbnülemin.

Kimdi Esrar Efendi? Tomarında Muhyiddin Efendi şöyle anlatır (241:77):

Oğlu ve halifesi Ahmed Esrar Efendi: Târîh-i tevellüdü 1259 Cemaziyelahirinin ikinci perşembe günüdür. Mezbûrun fıskıyâtı âleme ifşa olduğundan Meclis-i Meşâyih'e dahi intikal eder. Tekkeyi kerhane hükmüne koyduğu tevatüren sabit ve bu cihetle müttehem olarak kasr-ı yed yahut tekkede müstakillen bir vekil ikamesi tarafına gidiliverse de kimse kabul etmez. Tarîki meşâyihinin ittifak ve kararıyla tevbe ve istiğfar ve bir senede rabt ile meşâyihin nezareti altında bulunarak affolunur. Merkez tekkesinin aş cemiyetlerinde ekser-i meşâyih burasını Nazır Çerkeşî'ye kabul ettiririrler (Muharrem 1308). Asıl işin tevatür bulmasına sebep, Mazhar Paşa'nın damadı serbest harekette bulunduğundandır.

Revnakoğlu yukarıdaki notlara Esrar Efendi için bilhassa zakirliği cihetinden ilâvelerde bulunur (241: 78):

Şeyh Ahmed Esrar Efendi, 15 Zilkade 1323 Çarşamba gün irtihal ederek cenaze namazı Fatih Câmi'-i şerîfinde bade'l-edâ tekkesine defnolunmuştur.

Not: 1264 tarihinde Hoca Şeyh Mehmed Sâdık Efendi'den şerbet içerek 1277 Şabanının beşinci günü cumartesi biat eylemiş ve kendisine 200 kelime-i tevhîd ile beraber çavuş şeddi akdolunmuştur.

Gayet tesirli, ince bir sesi vardı. Zamanının pek muktedir, tanınmış zakirbaşılarındandır. Hakikaten usta adamdı. Fındıkzâde Tekkesi'nin son zamanlara kadar zakirbaşılığını yaptı.

Türk Musiki Antolojisi'nde (II, 392) kısaca şöyle denilmektedir: "Kıztaşı'nda Şeyh Sırrı Efendi Tekkesi şeyhi Esrar Efendi de ilâhî, şuğul, durak, mevlid ve

mersiye okurdu. H.1324 (M.1906) Muharreminde vefat etmiştir. Tekkesinde medfundur." (Bu tarih yanlıştır!)

Kâdirîhane Tekkesi şeyhi Muhyiddin Efendi'nin tomarında bu tekkenin sadece iki şeyhinden, Mehmed Sırrı Efendi ve oğlu Esrar Efendi'den bahsedilir. Revnakoğlu dosyalarında tekkenin ise bundan önce ve bundan sonra gelen şeyhleri de yer alır. Bu diğer şeyhlerin büyük kısmı Muhyiddin Efendi'nin bir başka eserinden, *Mâ-Hasal-ı Ömrüm*'den iktibas edilir. Revnakoğlu her ne kadar bu son eserin ismini vermiyorsa da dil ve üslûp Muhyiddin Efendi'nindir.

Esrar Efendi'den sonra posta Mehmed Arif Efendi geçti, ancak tekke ortada yoktu.

Evkaftan bu tekkenin tamiri için tahsisat çıkması iktisadi mekanizmanın şartlarınca muhaldi. Muhitinde teşekkül etmiş bir cemaat ya da bünyesinden çıkmış bir şubeden mahrum bu tekkeye herhangi bir metinde kıymet verecek bir mütalaa da bulunmaz. Henüz post sermeye elverişsiz bu harap tekke, en namüsait zamanda aradığı adamı, Fetvahanede Kâtip Arif Efendi'yi bulmuştu. On dokuzuncu asrın bu tekkedeki son postnişini, tekkeyi ihdas eden Mehmed Said'in dayısı cihetinden akrabası olan Nakşî Mehmed Arif Efendi'dir. Tekke bir süredir haraptı. Meclis-i Meşâyih Reisi Muhyiddin Efendi, onu gerçekleştireceği imar için temin edebildiği her malzemeyi tekke bahçesine istif eden gayretli bir kişi olarak takdir eder. O, iş bilen, kuvvetini sonuna kadar üzerine aldığı vazifenin ikmaline sarf eden irade adamlarındandı. Şahsî inadı dışında azmini neticelendirecek bir siyasi irtibattan büsbütün mahrum değildi, ancak ne Tahsin Paşa'yla münasebeti ne de Arap İzzet Paşa'yla yakın dostluğu bu hususta müspet bir netice verir.

Tekkenin müsakkafatını esnafın dahlinden kurtarmak ümidiyle Evkaf koridorlarını aşındıran, davalardan netice almak için mütemadiyen mahkeme kâtiplerini yoklayan Arif Efendi, ısrarlı mücadelesinin mükâfatını ancak otuz yıl sonra aldı!

Mâ-Hasal-ı Ömrüm'de bu son şeyh için şu bilgiler yer alır (72:289,286):

> Şeyh Hacı Mehmed Arif Efendi b. Hüseyin: Mumaileyh bir miktar mürekkep yalamış ve hayli müddet Evkafta tekkenin müsakkafâtıyla uğraşmaktadır. Lâkin nukûd-ı vücûdu olmadığından eline geçtikçe çerden çöpten bir iki kümes gibi şeyler ile imarına gayret ediyor. Tarîk-i Nakşibendiyye'den Selimiye şeyhi Said Efendi'nin halifesi görünüyor ki bilâhare Seyyid Velâyet şeyhi Arap Mehmed Said Efendi'den icaze aldı, fakat Selanikli Melâmiyye'den meşhur Arap Hoca'ya mensubiyetle müştehir ve Melâmîlik'e mütearifitir. Her ne ise tekke imar ve arsa bulunmak hasebiyle etraftan tecavüz ve vakfını kasr ve harikler münasebeti ile hâlî ve mamuriyetini bilenler kalmadığından imar ve inşası için çok sa'y u gayret ve etraftan vuku bulan tecavüzât için açtığı dava nizamen 30 sene mürur ettiği için "Bakılmaz!" cevaplarıyla mahkemelerden red ve birçok avâzız ve maniler zuhur ettiği hâlde peşini bırakmayıp Evkaftan imar ve inşa ve hucurât binasına muvaffak olarak bu kere 1317 senesi Zil-

hiccesinde cuma günü mevlid-i şerîf kıraati ile küşat ve Seyyid Velâyet şeyhi tarafından iclâs olunarak tekkeyi icat ve iclâs edilmiştir. Hâsılı tekkeyi aldığı günden beri uğraşmaktaydı.

Başkâtip Tahsin Paşa ile çok yakından münasebeti olan ve onun hizmet ve maiyetinde bulunan Şeyh Arif Efendi'nin Arap İzzet Paşa ile de dostluğu vardı. Buna rağmen tekkeyi istediği şekilde yaptıramadı.

Uzun boylu, iri yapılı, müşekkel ve uzun seyrek sakallıydı. Yetmiş yaşından fazla, fakat dinç bir adamdı.

Revnakoğlu, Muhyiddin Efendi'nin yukarıda Şeyh Mehmed Arif Efendi için "bir miktar mürekkep yalamış" ifadesine itiraz eder (72:288) "Fatih dersiamlarından meşhur İstanbullu Şevket Efendi'nin güzide çıraklarından olan Şeyh Arif Efendi hakkında bu ifade çok haksız ve insafsızdır. Hoca Şevket Efendi de Manastırlı İsmail Hakkı, Şehrî Ahmed Efendi, Rumeli kazaskeri Hacı İbrahim Edhem Efendi, Cumalı Hoca gibi meşâhîr-i ulemâyı rahlesinde ders okutmuş ve icaze vermiş efâdıldandır."

Muhyiddin Efendi, yukarıda Mehmed Arif Efendi'nin tekkenin imar ve inşası için tekke arsasına yapılan tecavüzlere karşı çalışmalarından ve davalarından bahseder. Revnakoğlu bu hususu biraz daha açar ve vefatını anlatır (72:287,282):

Şeyh Arif Efendi'nin bu imarı tekkenin arkasındaki Medrese Sokağı'nda zamanın meşhur hayalîlerinden Bedestenli Ali Rıza'nın haremi ve maruf Mevlevî şairlerinden İhsan Mahvî el-Mevlevî ile Kâtip Abdülkerim el-Bedevî'nin valideleri Halide Hanım'a ve onun annesi Hatice Hanımefendilerin 3 numaralı iki katlı büyükçe bir evin yeri de tekkeye ait olduğu birçok şahitler ile ispat yoluyla meydana çıkarılarak derhâl yıktırılmış, bahçesiyle beraber mühim bir kısmı tekkeye verilmiştir.

Şeyh Arif Efendi, tekke yandıktan sonra Aşıkpaşa Mahallesi'ne taşınmış, bir iki sene orada oturmuş, sonra Vefa'ya Molla Teberrük Mahallesi'nin (eski kayda nazaran Vefa kurbünde Hoca Teberrük Mahallesi'nde İmam Vücud Efendi Sokağı'nda mükerrer 40 numaralı hanede) Yahya Efendi Sokağı'nın içinde, eski Rehber-i Saâdet Mektebi'nin karşı sırasındaki 8 numaralı eve nakletmiş ve orada irtihal eylemiştir.

Not: Şeyh Mehmed Arif Efendi, tekkeyi ve çeşmeyi yaptıran Mehmed Said Efendi'nin dayısı tarafından akrabasından bulunuyordu. Aslen Arnavuttur. Fetvahane kâtipliğinde çalışırken tekkeye şeyh olmuş, 1327 Şubatının sonlarında ve 78 yaşında göçmüştür. Karacaahmet'te Karaca Ahmed Türbesi'nin arkasında medfundur. Vasiyeti üzerine taş konulmamıştır.

"Medresenin arkasında ve caminin cümle kapısına bakan tarafta bulunan dergâh-ı şerif, 1328'de miraç kandiline rastlayan bir Cuma günü ikindi üstü çıkan Büyük Çırçır yangınında tamamıyla yandı. Yerinde şimdi apartmanlar vardır."

Su terazisi ve Dülgerzade Camii'nin 1940'ta görünüşü (Encümen arşivinden)

İstanbul'un ahşap binalarını öylesine yoklayan 1894 zelzelesi, esas tahribi kârgir yapılarda icra etti. Kapalıçarşı'yı taş yığınına çeviren, minareleri birer birer yere seren bu felaket, Dülgerzade'nin minaresini de devirdi. Anlaşılmaz sebeplerle, 17. asırdan kalma Süleyman Paşa'nın haziredeki türbesi, yanındaki su terazisiyle beraber sır oldu. Kubbenin mimarisi tamamıyla değişti. Mezarlar yerlerini terk etti.

Fatih, İstanbul'u fethettiği gün Bizans'ın bakımsız harap hâlini görünce dudaklarından şu beyit dökülmüştü:

Perde-dârî mîkuned der-kasr-ı kayser ankebût

Bûm nevbet mîzened ber târüm-i Efrâsiyâb

Dülgerzade Camii'nin arkasında, şimdiki Eski Saraçhane Sokağı'nda aşağıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi hazire, bir zamanlar burada bulunan medresenin haziresiydi. Tekke, su haznesi ve caminin Eski Saraçhane Sokağı'nda hâlâ mevcut olan çeşme Said Efendi'nin hayır eserleridir. Revnakoğlu su haznesi için "Şimdiki Kristal Kıraathanesi'nin bulunduğu yerde hazne vardı, yangında çok işe yarardı" diyordu. Tanışık'ın *İstanbul Çeşmeleri*'nde Dülgeroğlu Camii Çeşmesi için "banisi belli değildir" hükmüne de (72:278) "Banisi câmi'-i şerîfin haziresinde yatan Mehmed Said Efendi b. Hacı Mehmed'dir ki 1227 tarihli mezar taşında da çeşmenin ve hankahın banisi olduğu yazılıdır" itirazını eder.

Dülgerzade Camii ve etrafı

Hazire:

Hayriye Rabia Hanım (72:277): Yerde, vebadan ölenlere mahsus başlıklı, mistarlı mermer taş, sülüsle: "Bir kuş idim uçtum yuvadan - Ecel ayırdı beni anadan babadan - Efendim okumadan geçmeyin buradan - Şefaat ederim size ben Hudâ'dan - Cebehane çorbacısı Molla Ağazâde kerimesi merhûme ve magfûre Hayriye Rabia Hanım rûhıyıçun fâtiha, 15 Zilhicce 1237"

Sertürbedar Ahmed (72:276): Yerde, başında büzme dikişli cesîm kavuk, mistarlı mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî – Erhamü'r-râhimîn olan Allah azze şânehu Sertürbedar Ahmed kuluna ve bilcümle mü'minîn ve mü'minâta rahmet eyleye, amin. Rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha, 12 Rebiülahir 1243"

Haffâfzâde Mehmed Arif Ağa (72:276): Başında destarlı imame, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: el-Bâkî - Çün ecel geldi ona olmaz amân - Cürmünü afv eyle yâ Rabb-i Mennân - Mağfiret kıl olmasın hâli yaman - Mazhar-ı nûru şefâat kıl her zamân - Haffâfzâde Mehmed Arif Ağa rûhuna fâtiha, 11 Safer 1245"

Fatma Hanım (72:276): Baş tarafı ziynetli, eğrilmiş, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Kim ki dünyâda ikamet eyledi - Yine ol sâatte hicret eyledi - Hacı Yahya'nın ki şeyhi Laleli - Duhter-i pâki çün rıhlet eyledi - Nevresîde hayfâ sürmeden bir dem safâ - Gitti hayfâ yaktı hasret eyledi - Geldi hâtiften bu târîh-i cevheri - Fatma Hanım meyl-i cennet eyledi. Fatiha, 12 Ramazan 1313"

Şeyh Ahmed Kulu (72:276): Başında müjgânlı Kâdirî sikkesi, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Yâ Hû - Olıcak fermân-ı Hak ister icâbet davete - Emrine mutî' olan cümle erdi devlete - El çekip fânî cihândan erdi kurb-ı rahmete - Şeyhi târîk-i Kâdiriyye'den erdi hazrete - Alıp sırr-ı tevhîdi Şeyh Memduh ... - Magfûr ve merhûm Şeyh Ahmed Kulu ervâhına, 1268"

Dülgerzâde Tekkesi'nde mevcut olan vakıf eşyalarının listesi (241:20)

Dülgeroğlu Hoca Şemseddin Ahmed Efendi (72:275): Başlıksız, tepesi sivri, mistarlı beyaz mermer taş, talikle: "Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî - Bânî-i câmi'-i şerîf merhûm ve magfûr Dülgeroğlu Hoca Şemseddin Ahmed Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, 887"

Mehmed Said Efendi (72:275): Muntazam mermer pehle üstünde sağlamca merkûz başlıksız, mistarlı beyaz mermer taş, talikle: "Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî – Cemî'-i ehl-i îmân ervâhına ve bu çeşmenin ve hânkâhın bânîsi tarîkat-ı Nakşibendiyye sâlikânından Mehmed Said Efendi b. el-Hâc Mehmed rûhuna el-fâtiha, 11 Cemaziyelevvel 1227"

Mehmed Efendi (72:275): başında dilimli küçük kavuk, eskice; mistarlı mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Şeyh Said Efendi'nin oğlu merhûm ve magfûr Mehmed Efendi rûhıyıçun fâtiha, 27 Ramazan 1221"

Saliha Kadın (72:275): Baş tarafı ziynetli, zırhlı ve mistarlı beyaz mermer taş: "Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî - Said Efendi'nin zevcesi merhûme ve magfûrun lehâ Saliha Kadın rûhıyıçun el-fâtiha, gurre-i Ramazân 1210"

Mehmed Salih Efendi (72:275): Başında yandan çiçekli, dilimli kavuk, mistarlı beyaz mermer taş, talikle: "Hüve'l-Bâkî - Şeyh Said Efendi'nin necli merhûm ve magfûrun leh Mehmed Salih Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, gurre-i Muharrem 1256"

Yayla Camii ve İbni Melek

Tekrar Millet Kütüphanesi'ne dönüyor, kütüphanenin yanından aşağı sarkan Ali Emiri Sokak'a giriyor, sokağın devamı olan Sofular Caddesi'ne sarkıyoruz. İleride sağda Kambur Mustafa Paşa Camii adıyla da bilinen Yayla Camii önündeyiz. (İskender Paşa Mahallesi, 1993 ada, 28 parsel)

Aydınoğulları devri ilmiyesinden İbn Melek (Abdüllatif) ve yine "İbni Melek" adıyla maruf olan oğlu Mehmed'in makam taşlarının bulunduğu bu haziresiyle dikkat çeken Yayla Camii – Kambur Mustafa Paşa Camii, 1918 Fatih yangınında yanmış, kalan harabesi de 1945'te büsbütün kaldırılmıştı. Kambur Mustafa Paşa'nın (ö.1665) yaptırdığı bu cami, en son 2006'da yeniden yaptırıldı.

Revnakoğlu, sadece İbni Melek ve oğlunun makam taşına *Osmanlı Müellifleri*'nden nakille temas eder (227:167-68):

> İbni Melek, Tireli meşhur müelliflerdendir. İsmi Abdüllatîf Efendi'dir. 797'de göçmüştür. İzmir'in kazalarından olan Tire'de kendi medrese ve kütüphanesinin bulunduğu yerde ziyaret olunan türbesi vardır. Sofular yokuşundaki makam taşıdır.
>
> İbni Melekzâde Mehmed Efendi, İbni Melek'in fâzıl ve kâmil oğludur... 854'te göçmüş, Tire'de babasının yanına sırlanmıştır. Sofular'da babasının olduğu gibi kendisine de makam taşı dikilmiştir.

Revnakoğlu'nun bu hazirede medfun Ma'rifiyye'den Ali Muhlis'in kitabesi dikkatini çeker ve 8 Eylül 1955'te dosyalarına aktarır (147:158):

> Büyük Fatih yangınında yanmış Yayla Câmi'-i şerîfinin metruk haziresinde Tireli İbni Melek hazretlerinin makam taşı olarak meydana getirilmiş türbesinin caddeden görünüşüne göre solunda tek şahideli, mermer kapaklı, biraz yerinden çıkmış ve eğrilmiş mezar, başında Aziziye fesi, kitabesi talik ve mistarlı: "Yâ Hû - Esbak zabtiye müşiri devletli Hüsnü Paşa hazretlerinin mühürdarı olup tarîkat-i aliyye-i Rifâ'iyye meşâyih-i kirâmından, Bursa sancağına tabi Harmancık kazasından reşadetli merhum eş-Şeyh es-Seyyid Ebubekir Zahrî Efendi hazretlerinin mahdumu ve bende-i Hazret-i Ma'rifî merhûm ve magfûrun leh Ali Muhlis Efendi'nin rûhıyıçun fâtiha, gurre-i Receb 1289 yevm-i pençşenbe"

Ordu Tekkesi

Sofular Caddesi'nden inerken sola dönen Yeşil Tekke Sokağı'na giriyoruz. Biraz ileride, sağda, 33 numaralı binanın bulunduğu yerde eskiden Ordu Tekkesi (Yeşil Tekke, Yesârî Efendi Tekkesi, Çifte Vav Tekkesi) vardı. (İskenderpaşa Mahallesi, 1065 ada, 52 parsel)

Tekke, Cerrrâhiyye'nin İstanbul'daki birçok şubesinden biriydi (25:45):

> Sofular civarında, eski Çelebi Mehmed Ağa Hamamı kurbünde, Çelebi Hamamı Sokağı'nda idi. "Yeşil Tekke" ve "Yesârî Efendi Tekkesi" namlarıyla maruftur, "Çifte Vav Tekkesi" de denilirdi. Cumartesi günleri âyîn-i Nureddin icra olunur.
>
> Zaviyeyi yaptıran Ordu şeyhi Hafız Mustafa Efendi'dir, "Ordu şeyhi Hafız Efendi" derler, 3.778 kuruşa kendi malından müceddeden bina ve inşa eylemiştir. 1298 senesinde Şeyh Ali Bahaüddin Çelebi'nin vekili Şeyh Muhterem Efendi tarafından da tekke-i mezkûrun selâmlık tarafı müceddeden bina olunmuştur.

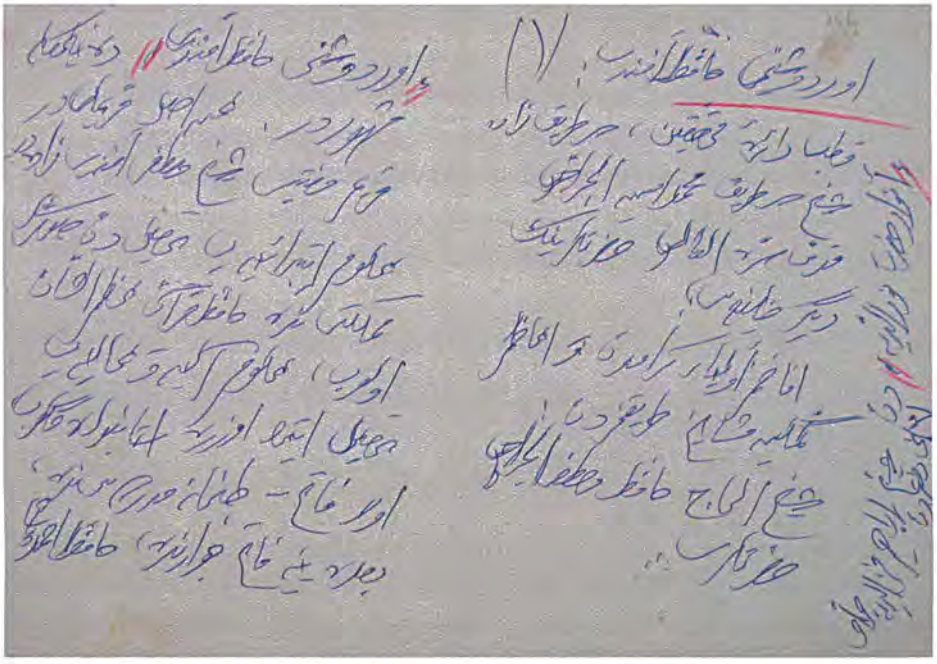
Fahreddin Erenden'in notlarına göre tekkenin "Yeşil Tekke" adıyla şöhretine, ilk şeyhi Mustafa Efendi'nin sık sık iştirak ettiği seferlerden ve ifa etti haclardan dönüşünde tekkenin yeşile boyanması sebep olmuştu. Bu şeyhin halifelerinden ve Kubbe Tekkesi şeyhlerinden Hafız İsmail Hilmi'nin tekkenin cümle kapısına bakan duvarına yazdığı sülüs çifte vav, tekkeyi "Vavlı Tekke" diye de maruf etmişti.

1903 veya 1904 tarihlerinde yanan tekkenin uzun süre boş kalan arsasına daha sonra devlet daireleri yapıldı (25:45):

> Yeşil Tekke Sokağı'nda arsası duruyordu, 1965'te üzerine idâre-i husûsiye binası yapıldı. Yakın zamanlara kadar bir kısım harabesi duran Çelebi Hamamı'nın 1961'de kubbesi çökmüş, sonra da etrafı kendiliğinden yıkılarak arsasına gecekondular yapılmıştır, hâlen bu vaziyettedir.

En son arsasında yükselen bina, Fatih kaymakamlık binasıydı. Kaymakamlığın buradan taşınmasıyla şimdi burası "İstanbul Valiliği İl Göç İdaresi Fatih İlçe Çalışma Grup Başkanlığı"na tahsis edildi.

Revnakoğlu'nun yukarıda bahsettiği Çelebi Hamamı'nın arsası, Yeşil Tekke Sokağı'nda 11 numaralı bina ve arkasındaki arsadır (1065 ada, 93 parsel). Aydın Ünsal bir yazısında bu hamamın akıbeti için (231:108) "Çelebi Mehmed Ağa Hamamı metruk bir hâlde iken 1931-32 senesinde kışın bir gece çökmüştü. Hamamın yerinde bugün Güngör Apartmanı yapılmıştır" demişti.

Fahreddin Erenden'in *Envâr*'ından (25:39)

Tekkenin ilk şeyhi "Ordu Şeyhi" de denilen Mustafa Efendi'ydi. Revnakoğlu, Muhyiddin Efendi'nin tomarından (25:43) "Şeyh Mustafa Efendi (Ordu Şeyhi Hafız Efendi), Ayasofya'da da kürsü şeyhiydi. Neccârzâde Şeyh Mustafa Rıza Efendi'yi kendi vasiyeti üzerine bunlar gasl edip ve sabununun mâ-bâkîsi ile lifini alıp "Bizi dahi bunun ile gasl eylemek gerektir" demiş ve bir hafta sonra yani 1208'de irtihal eder. Zaviyesinde tevhîdhane derununda medfundur. Nazmi Efendi Tekkesi şeyhi Abdülhalim Efendi'nin infisaliyle ordu şeyhi tayin buyurulmuştur" der ve Şeyh Mustafa için "Sertarîkzâde halifelerindendir. Kubbe şeyhi Hattat Büyük Hilmi Efendi, Ordu şeyhinden teberrüken icazetname almıştır, vefatına da tarih söylemiştir" notunu ilâve eder.

Revnakoğlu, Nureddin Tekke şeyhi Fahreddin Erenden'in *Envâr*'ının altıncı defterinden Ordu Şeyhi Mustafa Efendi'yi notlarına aktarır (25-3-40):

> Kutb-ı dâire-i mütehakkıkîn Sertarîkzâde Şeyh Mehmed Emin el-Cerrâhî kuddise sırruhu'l-âlî hazretlerinin diğer halifesi eâzım-ı evliyâ-i kirâmdan ve eâzım-ı kümmelîn-i meşâyih-i tarîkimizden Şeyhü'l-hâc Hafız Mustafa el-Cerrâhî hazretleri, "Ordu Şeyhi Hafız Efendi" denilmekle meşhurdur. An-asl Kırımlıdır, Kırım müftüsü Şeyh Mustafa Efendizâde'dir. Ulûm-ı ibtidâiyyeyi tahsilden sonra memleketinde hâfız-ı Kur'ân-ı azîmü'ş-şân olup ulûm-ı âliye ve âliyeyi tahsil etmek üzere İstanbul'a gelip evvelâ Fatih - Tabhane Medresesi'nde badehu yine Fatih civarında Hafız Ahmed Paşa Medresesi'nde tahsil etmek üzere ikamet etti. Esnâ-yı tahsîlde zikri mesbûk Madrubî Efendi'nin Sertarîkzâde Şeyh Sertarîk hazretlerinin kerâmât-ı ilmiyye ile

kerâmât-ı kevniyyelerini izhar etmesi üzerine Ordu Şeyhi Hafız Efendi hazretleri mürşid-i müşârünileyh rıdvânullâhi aleyhi hazretlerine Fatih - Kumrulu Mescit'teki dergâh-ı şerîflerine (Salı Tekkesi'ne) giderek kendilerine intisap edip hem ilm-i zâhir ve hem de ilm-i ledünnî tahsil etti.

1158 târîh-i Hicrîsinde mürşid-i azîzi hazretleri tarafından ilbâs-ı tâc u hırka ve i'tâ-yı izn ü icâze ve tefhîm-i emânet oldu.

1160 târîh-i Hicrîsinde Fatih Câmi'-i şerîfi civarındaki Sofular Mahallesi'nde Çelebi Hamamı Sokağı'nda almış olduğu hâlî arsa üzerine 3.778 kuruş sarfıyla bir dergâh-ı şerîfi binâ ve ihya eyledi ve yevm-i mahsûsunu cumartesiye tahsis edip resm-i küşâdında Hazret-i Pîr kuddise sırruhu'l-münîrin ikinci halifesi kutb-ı dâire-i irşâd Şeyh Mehmed Hüsameddin Merdî el-Cerrâhî hazretlerinin hânkâh-ı şerîf-i Hazret-i Pîr'de zamân-ı irşâdda bulunduğundan velî-i müşârünileyh hazretlerinin dest-i reşâdet-penâhîleriyle resm-i iclâs icra edildi.

1170 târîh-i Hicrîsinde zuhur eden Nemçe muharebesinde İstanbul'da Yenibahçe civarında Baruthane Yokuşu'nda kâin Şeyh Nazmi Efendi Dergâh-ı şerîfi şeyhi Abdülhalim Efendi ordu-yı hümâyûn şeyhi iken bâ-irâdet-i pâdişâhî azledilip yerine Şeyh Hafız Mustafa Efendi hazretleri tayin edildi ve ordu-yı hümâyûna iştirak eden meşâyih ve hulefâ ve dervîşâna pîşvâ olarak ordunun önünde serhatte küffâr ile muharebâtta bulundu. Ve azim fütûhâta nail olduğundan Mora ceziresinde vaki Kalavrita kazasında Peştençe'te kâin tarîkat-ı aliyye-i Halvetiyye'den kutbu'l-ârifîn eş-Şeyh Ali Efendi hazretlerinin dergâh-ı şerîfi meşihatı ile dergâh-ı şerîf-i mezkûrda Kalapaçona nam karyede Sultan Ahmeîd Han tâbe serâhu hazretlerinin evkâf-ı şerîfesi olan çiftliklerinin tevliyeti bâ-irâde-i pâdişâhî uhde-i liyâkatlarına tevcih edildi. Ve asr-ı Sultan Mustafa Hânî'de âti't-terceme hulefâ-yı tarîkimizden Sadrazam Muhsinzâde'nin zamân-ı sadâretinde dahi livâ-yı şerîf şeyhi olup 1182 târîh-i Hicrîsinde Moskof seferinde yine ordu-yı hümâyûn ile gidip 1187 târîh-i Hicrîsinde avdet buyurdular. Bu muharebede azim fedakârlıkları görüldüğünden Hamidiye sancağında vaki Eğirdir kazasında kâin "Kabasakal Zaviyesi" denilmekle meşhur merhum Hacı Kadri Efendi Dergâh-ı şerîfinin cihet-i meşîhat ve tevliyeti uhde-i reşâdetlerine bâ-irâde-i pâdişâhî tevcih edildi.

Muharebeden avdet ettikten sonra on iki adet dervişleri ile birlikte hacc-ı şerîfe azimet edip farîza-i haccı eda ve Ravza-i Mutahhare'ye yüz sürmekle hâccu'l-Harameyn olarak avdet buyurdular.

Sertarîkzâde Şeyh Sertarîk hazretlerinin ilbâs buyurdukları sarı çuha üzerine siyah iplik ile dikilmiş "sûzenî"yi tâc-ı şerîfin sûzenîsi, bulunmuş oldukları muharebatta nâil-i murâd olduklarına işaret olmak üzere yeşil iplik ile dikip giymişlerdir, zira ehlinin malûmudur ki yeşil renk nâil-i murâd olduğuna işarettir.

Vefât-ı âlîlerine kadar İstanbul'da altı adet meşâhîr-i meşâyihten mürekkep heyet tarafından İstanbul ve sair bilâd-ı İslâmiyye'de bulunan tekâyâ ve zevâyânın umûru idare edilmekte iken mezkûr heyetin lağvı ile müşarünileyh Ordu Şeyhi el-Hâc Hafız Mustafa Efendi kuddise sırruhul-ebedî hazretleri bâ-irâde-i pâdişâhî mümeyyiz-i tarîk oldu ve mensûbîn-i turuk-ı aliyyeden olup da kendisinden mugâyir-i âdâb zuhur edenlerin terbiyeleri için Ağakapısı'nda falaka - değnek ve maiyetinde iki nefer mumcu, haraççı tayin edildi. Ve badehu yine irâde-i pâdişâhî suduruyla reîsü'l-kurrâ ve Ayasofya kürsü şeyhliğine tayin edilerek ve reîsü'l-ulemâ oldu. (Kendisinden sonra Ayasofya kürsü şeyhliğine Babıali'de, Hocapaşa'da Nakşibendiyye'den Safvet Paşa Dergâh-ı şerîfi postnişini Şeyh Hacı Yusuf Efendi tayin edilmiştir.) Ve bu defa da maiyet-i mürşidânelerine Babıali'den iki nefer tebdîl, tayin edildi.

Mensûbîn-i ilmiyyeden ve huffâzdan bir zatın birinde hıyanetten gayrı bir sû'-i hâl vukuunda hazret-i şeyh-i müşârünileyh tarafından tedip ve icabında kendi dergâhında tevhîdhanenin altında ittihaz buyurdukları mahbushanede tevkif ve tecziye ederlerdi ve ile'l-ömr bu vazife ile meşgul oldular.

Menâkıb-ı aliyyelerindendir ki Kumrulu şeyhi Latîf Efendi'nin *Gülşen-i Azîzân*'da yazdıklarına göre müşarünileyh Ordu Şeyhi hazretleri hacc-ı şerîften avdetlerinde beraberlerinde gidip farîza-i haccı eda eden bendelerinden yedi adedi bir cumartesi günü mürşid-i azîzleri müşarünileyh Ordu Şeyhi el-Hâc Hafız Mustafa el-Cerrâhî hazretlerinin dergâh-ı şerîflerinde cem' olup:

- Bizler, azizimiz hazretleri ile birlikte huzûr-ı saâdet-i Fahr-i kâinâta varıp yüz sürerek müşerref ve mübahi olduk, lâkin cemâl-i bâ-kemâl-i Ahmediyyeyi âlem-i menâmda müşahede etmek müyesser olmadı! Siz mürşidimiz efendimiz bu babda iltimas buyurmalarını niyaz ediyoruz... diye ba'de'l-mukâbele-i şerîfe hâk-i pây-i reşâdetlerine yüz sürerek rica ve ilticada bulundular.

Şeyh-i müşârünileyh hazretleri bunların birer birer kulaklarına bir emirde bulunur. Ertesi pazar günü akşamı - pazartesi gecesi âlem-i menâmlarında her birisi yedi pîrdaş ile birlikte Cenâb-ı Sultanu'l-enbiyâ aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimizin huzûr-ı pür-saâdetlerine dâhil ve nail olup iltifât-ı cihân-derecât-ı âliye-i peygamberiyyeye mazhar oldular ve sabahı pazartesi günü hânkâh-ı şerîf-i Hazret-i Pîr'e gelip makâm-ı âlîde postnişîn-i irşâd bulunan âti't-terceme Moravî Şeyh Mehmed Efendi hazretlerinin huzûr-ı mürşidânelerinde hem-bezm-i sohbet olan mürşid-i azîzleri Ordu Şeyhi el-Hâc Hafız Mustafa Efendi hazretlerine arz ederler. Moravî Şeyh Mehmed Efendi hazretleri de bu hâl-i nâdirü'l-emsâle onlar derecesinde memnuniyetler izhar ederek:

- Pîrdaşım efendi hazretlerine bu vaka-i mübârekeyi çok görmem, buyurdular.

Şeyh-i müşârünileyh Ordu Şeyhi el-Hâc Hafız Mustafa Efendi hazretleri Fa-

tih civarında Sofular Mahallesi'nde Akarçeşme Sokağı'nda (şimdi Yeşil Tekke Sokağı) bina ve ihya buyurdukları dergâh-ı şerîflerinde 48 sene icrâ-yı meşîhat ve terbiye-i nüfûs-ı sâlikân ile meşgul oldular. 1208 târîh-i Hicrîsinde irci'î emr-i şerîfine icabet edip bu âlem-i fânîden âlem-i âhirete intikal etti. Gasli hulefâsından âti't-terceme Kubbe şeyhi Hilmi Efendi hazretleri tarafından icra edildi. Cenazesi âyîn-i tarîkat üzere Fatih Câmi'-i şerîfine çıkarıldı. Cenaze namazı hulefâ-yı tarîkimizden âti't-terceme Şeyhülislâm Çelebizâde hafîdi Zeynelabidin Efendi hazretleri tarafından Fatih Sultan'ın türbe-i şerîfesi önünde sâlifü'z-zikr Moravî Şeyh Mehmed Efendi hazretleri tarafından tezkiye ve dua edilip dergâh-ı şerîfinin mihrabı önünde ihzar edilen merkad-i şerîflerine defîn-i hâk-i ıtır-nâk oldu.

(Türbenin ziyaret penceresi tâkında dört köşeli, mistarsız beyaz mermer kitabede talik yazı ile şunlar okunmaktaydı: "Hüve'l-Hayy - Sâbıkan ordu-yı hümâyûn şeyhi merhûm ve magfûr eş-Şeyh el-Hâc Hafız Mustafa Efendi kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin rûhıyıçun el-fâtiha, 1208)

Sinn-i şerîfleri 80 ile 90 arasında olduğu mervîdir.

Uzunca boylu, ak sakallıydı. Mübarek lihye-i şerîflerinin iki yanları hafifçe ve eni uzunca olup mübarek alnı çıkıkçaydı. Daima sarı tâc-ı şerîf üzerine siyah cüneydî destar sararlardı. Meşâyihe mahsus entari ve kemer lâbis olurlardı. Gayetle ciddi, edip, kâmil bir şeyh-i muhteşemdi.

İrtihallerinde hulefâsından Kubbe şeyhi Hilmi Efendi hazretleri şu neşîde-i târihiyyeyi vücuda getirdiler, lafzen söylenilmiştir:

Mürşid-i sâhib-kerâmet fâzıl-ı ilm-i ledün
Zâhir ü bâtın mükemmel pür-feyz ü safâ
Ordu Şeyhi nâm u şânıyla olan şöhret-şiâr
Pîr-i dil-âgâh Şeyhü'l-hâc Mustafâ
Olduğunda sâl-i Hicret bin iki yüz sekiz
İntikâl etti cinâna Şeyh Hafız Mustafâ, 1208.

Azîz-i müşârünileyh Ordu Şeyhi hazretlerinin kendi imzaları ile birkaç evrâk-ı mübâreke ve *Vâhibü'l-Mevâhib* namında tasavvuftan Arabiyyü'l-ibâre risâle-i şerîfesi hânkâh-ı Cenâb-ı Pîr'de mahfuzdur.

Azîz-i müşârünileyh hazretlerinin defeat ile iştirak buyurdukları muhârebâttan fütûhât-ı azîme ile teşrîflerinde ve hacc-ı şerîften avdet buyurduklarında dergâh-ı şerîfleri müteaddit defa yeşil boya ile boyandığından "Yeşil Tekke" diye maruf olmuştur. Yine halifelerinden Kubbe Dergâhı şeyhi Hafız Hilmi Efendi hazretlerinin dergâh-ı şerîfin cümle kapısına karşı gelen duvara pek güzel ve sanatlı bir sülüs celîsi ile çifte vav yazmış olmalarından "Vavlı Tekke" dahi denilmekteydi. Takriben 1321 Hicrî yılında tekke yandı, arsası kaldı.

Hâmiş: Ehline malûmdur ki hurûf-ı hecâdan vav harfinin mahreci dudak uçlarından çıkar, ondan sonra hiçbir harfin mahrecinin çıkacağı mahal olmadığından vav harfinin bilcümle mehâric-i hurûfu cami olduğuna işaret edilmiştir. Bu sebepten bazı cevâmi'-i şerîfede ve dergâh-ı münîflerde kesret-i cemâate işaret olmak üzere enzâr-ı âmmeye karşı gelen bir münasip mahalle ekseriya celî hat ile tek veya çift vav harfi yazılırdı. Yine bazen dergâh-ı şerîflerde tek veya çift olarak karşılıklı ism-i "Hû" yazarlardı. "Hû" harfi hurûf-ı hecânın mahrecinin ibtidası, vav harfi de intihası olduğundan yirmi sekiz harfi cami olduğunu kasdederlerdi. Kur'ân-ı azîmü'ş-şân da ancak yirmi sekiz harfle tahrir edildiğinden bilcümle Kur'ân-ı kerîme işaret olunmuş oluyordu.

Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin halifeleri:

On üç halifesi varsa da silsilenamelerde yalnız ikisinin isimlerine rastlanılmaktadır, tercüme-i hâlleri tesbit olunamamıştı: Biri "Köse Şeyh" denilen Hasan Efendi'dir, diğeri de Hacı Hafız Mustafa Şakir Efendi'dir. Bu zât-ı şerîf de mürşid-i azîzi gibi ordu-yı hümâyûn şeyhi olup ordu-yı hümâyûn ile Silistre'ye gidip orada şehiden irtihal eylemiştir.

Kendisinden sonra Sofular'daki tekkede ve Mora'da Ali el-Halvetî Dergâhı'nda meşihat eden oğlu Şeyh Mehmed Sâdık Efendi de kendisinden istihlâf olunmuştur.

Kubbe şeyhi Hattat İsmail Hilmi Efendi de Ordu Şeyhi Hacı Mustafa Efendi'den icazet alan halifeler arasındadır.

Revnakoğlu iktibasını "Aynı eserde diğer halifeler hakkında kısa malûmat verilmiştir" notuyla bitirir.

Ordu Şeyhi Mustafa Efendi'den sonra posta oğlu ve halifesi Mehmed Sâdık Efendi el-Cerrâhî Efendi oturdu. Bu ve diğer şeyhleri Revnakoğlu'ndan aktarıyorum (25-41-44):

Oğlu ve halifesi Şeyh Mehmed Sâdık Efendi el-Cerrâhî: H.1213'te Mora'da şehîden vefat eylemiştir. Cezîre-i mezbûrede İnebolu Kalesi'ndeki dergâh-ı şerîfinde defîn-i hâk-i ıtır-nâk olmuşlardır."

Bu dergâh-ı şerîf Mora ceziresinde Kalavrita kazasında Peştence'de kâin Kutbu'l-ârifîn eş-Şeyh Ali el-Halvetî hazretlerinin dergâh-ı şerîfleridir. Pederlerine vekâleten buranın meşihatını ifa etmekte iken vefat eylemiş, dergâhın türbesinde Ali el-Halvetî hazretlerinin ayak ucu cihetine gömülmüştür. Nureddin Asitanesi'nin son postnişini merhum Şeyh Fahreddin Efendi'nin *Envâr-ı Hazret-i Nureddin* isimli eserinde Şeyh Sâdık Efendi'nin vefatı 1200 Hicrîde gösterilmiştir.

Onun oğlu Şeyh Mehmed Nureddin Efendi: Tarîk-i Nureddin'den Sirkeci şeyhi Hattat Şeyh Ahmed Efendi'nin halifesidir. H.1244-45'te doksan yaşını mütecaviz oldukları hâlde ahir çiçek illetinden irtihal edip zaviyelerinde büyük pederinin ayak ucunda defn olmuşlardır.

Şeyh Ahmed Şevki el-Yesârî Efendi: Nureddin şeyhi Abdülazîz Efendi'nin halifesidir, "Macuncu imamızâde" de denilir. 18 Safer 1292'de rıhlet. Zaviyesinde tevhîdhanede medfundur. Aynı zamanda hattattır ve sadece "Yesârî Efendi" diye meşhurdur. Camcılar şeyhi Ali Rıza Efendi, bu Yesârî Efendi'den müstahleftir.

Onun oğlu Ali Bahaüddin Efendi Çelebi (Yesârîzâde): Altı aylık olduğu hâlde pederi terk eylemiştir. Velâdeti H.1292. Kendisine Şeyh Yesârî Efendi'nin damadı ve Çırakçı'da Helvâî Tekkesi şeyhi Şeyh Seyyid Muhterem Efendi (vefatı 1309) mezbur Ali Bahaüddin Çelebi'ye vekâlet eylemektedir ve bu dergâhta ikamet eylediğinden H.1298 senesinde tekke-i mezkûrun selâmlık dairesini müceddeden bina eylemiştir, 22 Cemaziyelahir 1309'da vefat eyledi.

Fatih Câmi'-i şerîfi Kütüphanesi müdürlüğünden emekli bulunan bu Ali Bahaüddin Efendi ki "Kütüphaneci Ali Bey" diye bilinir, mahallesinde "Bakkal Ali Bey", "Muhtar Ali Bey" derlerdi. H.1322'de Hazret-i Nureddin Hankahı şeyhi Yaşar Efendi'den istihlâf olunmuştu.

Kütüphaneci Ali Bey yıllarca Fatih Câmi'-i şerîfi içindeki kütüphanede hâfız-ı kütüblük ettiği hâlde ilim ve irfan ile alâkası olmadığından gündelik gazeteden başka bir şey okuduğu görülmemiştir.

Çocukluğunda kendisine Nureddin Asitanesi sertarîki Seyyid Mehmed Muhterem Efendi niyabet eylemiştir. Sivri sakalıyla oynamaktan başka hemen hiçbir şeye aklı ermeyen, yüzü gülmez, konuşmaz, durgun bir adamdı. Son zamanlarda Nureddin Asitanesi'ne kendisi de sertarîk olmuş ve dergâhların seddine kadar bu vazife âcizane, son derece kifayetsiz bir şekilde fakat devamlı olarak sadakatle ifa eyledi. 27 Nisan 1938 Salı günü göçtü.

Bıçakçı Alâaddin Camii - Alâaddin Tekkesi

Ordu Tekkesi'nin hemen yanından Yeşil Tekke 2. Çıkmazı'na giriyoruz. Aşağıda Bıçakçı Alâaddin Camii - Alâaddin Tekkesi'ni görüyoruz.
(İskenderpaşa Mahallesi, 1065 ada, 16 parsel)

Cami-tekkenin banisi Şeyh Alâaddin'in kimliği kaynaklarda netleşmemiştir. *Sicill-i Osmânî*'nin "Tarîkat-i Sühreverdî ve Halvetî ricalinden Seyyid Yahya Şirvanî hulefâsından bir şeyhtir. Halep'te neşr-i tarîkat etti ise de oradan ihracına o zamanki hükümet emir verdi. Ba'dehu memâlik-i Osmâniyye'ye dahil olup burada 866 (1462) tarihinde vefat etti. Ehl-i hâl, kâmil bir zat idi" kaydını aktaran Revnakoğlu, bu cami-tekke ve banisine dair "*Hadîkatü'l-Cevâmi*"in, *Şakâyık*'ın yazdıklarına göre aslen mescittir, mescidin banisi Şeyh Alâaddin Ali Kefevî b. Şeyh Mustafa es-Sünbülî'dir 970 tarihinde Kefe'de Kasımpaşa Zaviyesi'nde irtihal eylemiştir" rivayetine de yer verir.

Muhyiddin Efendi tomarından ve *Mâ-Hasal-ı Ömrüm*'den yukarıdaki bilgilere atıf yapılarak şunlar denilir (185:189):

> Şeyh Alâaddin Sûfî-i Halvetî: Müşarünileyh, Sünbül Efendi hazretlerinin halifelerinden olup Kefe'de medfun bulunan Şeyh Alâaddin Efendi değildir, bu zat başkadır. Burada icrâ-yı meşîhat eden Alâaddin-i Sûfî, Sinan Köyü'ndeki Şeyh Yusuf Sinaneddin'in halifesidir ve zaviyesinde medfundur. Fakat *Şakayık*'ın kavlince Kefe'de medfun bulunan Alâaddin-i Kefevî bu tekkenin banisi olan zattır ve Sünbüliyye'dendir. Bizim *Tomâr-ı Kebîr*'e ve *Şakâyık*'a nazar olunup şübhe def' oluna. Vefatı 970.
>
> Seyyid Yahya Şirvânî halifelerinden olduğu da bazı yerlerde yazılıdır.
>
> Eyüp'te İdrisköşkü'nde yatan, Bursa'da, Semâmiye Medresesi müderrisi Ali Arabî, bu Şeyh Alâaddin Efendi'nin hulefâsındandır derler.
>
> Diğer mazbut bir kayda göre mescidi yaptıran Fatih'in okçubaşısı Sinan Ağa'dır, mahallesi de vardır, dergâhın şeyhi Alâaddin Efendi namına yaptırtmıştır.

Muhyiddin Efendi, tomarında Şeyh Alâaddin'den sonra birçok şeyhe fasıla vererek ikinci şeyhi Şeyh Yakup'tan başlatır (185:190-93):

> eş-Şeyh Yakup Efendi: Mudanyalıdır. H.1223'te göçmüştür, tekkede medfundur.
>
> Oğlu Şeyh Nizameddin Efendi: Mumaileyh Hasîrîzâdelerdendir, Sa'diyye'den istihlâf olunmuştur. Üsküdar'da İnadiye'de Bandırmalı Tekkesi'nin karşısında Sa'dî tâc-ı şerîfi ile medfundur. İrtihali 1238.

Şeyh Nureddin Efendi: Bu zat da Şeyh Yakup Efendi'nin oğludur. Celvetiyye'den müstahleftir. Tekkenin meşihatı Şeyh Nizameddin Efendi ile müşterek verilmiştir. Ayrıca Sofular Tekkesi dahi birlikte tevcih olunmuştur.

Mumaileyh mahlûlünden Sofular Tekkesi'ni Şeyh Ömer Fuadî'ye vermişler, mahdumuna da yalnız Alâaddin Tekkesi tevcih olunmuştur. Kendisi Hazret-i Hüdâî şeyhi Ruşen Efendi'nin taallukâtındandır. Mezar taşındaki tarih, Bursalı Şeyh Raik Efendi merhumundur. Rıhleti 10 Muharrem 1266.

Oğlu Şeyh Mehmed Emin Efendi (Saçlı): 1297'de vefat etmiştir.

Pek yaşlı imiş. Sa'diyye'den olduğu için kendisi zamanında bu dergâh-ı şerîfte Sa'diyye usulü icra edilmiştir. Meşâyih-i Kâdiriyye'den Zakirbaşı Abdülaziz Efendi merhum, Şeyh Mehmed Emin Efendi'ye ihtiyarlığı dolayısıyla bir müddet vekâlet etmiştir.

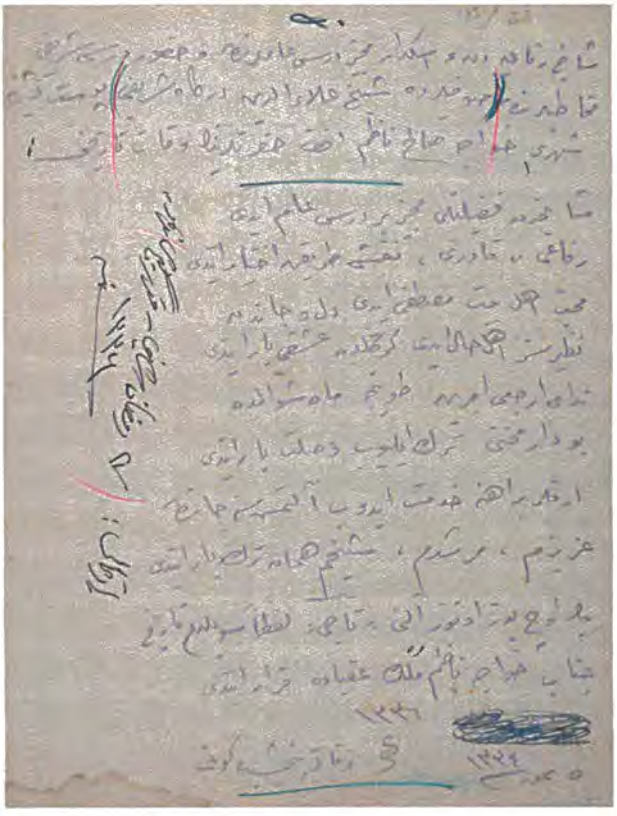
Oğlu Şeyh Nizameddin Efendi: Mumaileyhe tekke tevcihinde Hüdâî şeyhi Ruşen Efendi Meclis-i Meşâyih reisi olmakla başına teberrüken Celvetî tâcı geçirmiştir. Babasının babası Şeyh Nureddin Efendi de mukaddemâ yine Hüdâî şeyhi posta iclâs eylemiş imiş bu kadar yoğurt bulaşığı münasebetiyle.

es-Seyyid Hâlid Efendi: Bu dahi Celvetiyye'dendir. Tekkenin Celvetîlik'ten kurtulup aslına ricati için Sünbülilerden Balat şeyhi ve Müştakzâdeler bu kere zât-ı şâhâneye arzuhâlleri üzerine ehliyeti tebeyyün için iradesi zuhur ederse de bizzat Hüdâî şeyhi, reîs-i meclis olmak sıfatıyla Yıldız'a gider, iltimas ve arizasını takdim etmesi üzerine tekrar mumaileyh Hâlid Efendi uhdesine irâde-i kat'iyye zuhur eder (Rebiülevvel 1306)

Zakir Şükrü Efendi'nin tomarında şeyh listesi daha kalabalıktır (185:194,196):

Şeyh Abdi Çelebi, Şeyh Mısrî Ömer Efendi (Şems-i Sivasî torunudur. Rıhlet H.1069. Not: Bu zatın Tophane'de Karabaş Tekkesi'nde de şeyhliği vardır), Şeyh Hâmid Efendi, Şeyh Mehmed Müstakim (Halvetîdir. H.1121'de göçtü. Eyüp Türbesi haricinde medfundur, Sofular Şeyhi diye bilinir), oğlu Şeyh Feyzullah Efendi, onun oğlu Şeyh Hacı Mustafa Efendi (H.1148'de göç), Şamîzâde Şeyh Seyyid Ahmed el-Kefevî (15 Şaban 1187'de fevt), Mudanyalı Şeyh Yakup Efendi (gurre-i Safer 1223'te rıhlet), oğlu Şeyh Mehmed Nureddin Efendi (Yakupzâde, 10 Muharrem 1266'da göç), biraderzadesi Sa'diyye'den Şeyh Mehmed Emin Efendi (Saçlı, Şeyh Nizameddin Efendi'nin oğludur, 29 Rebiülahir 1297'de göçtü), Şeyh Mehmed Nizameddin Efendi (Şeyh Mehmed Emin Efendi'nin oğludur, 3 Rebiülevvel 1306'da fevt), Şeyh Hâlid Efendi (8 Rebiülahir 1334'te göç).

Revnakoğlu, son iki şeyhi, Edirne Hacı Mimi Tekkesi şeyhi Ahmed Sıdkı'nın oğlu Üsküdarlı Hoca Salih Nâzım Efendi ve onun oğlu Ali Sıdkı Bey'i müstakil bir notta ele alır. Son şeyhten geriye doğru giden bu son hanedan etraflıca ele alınır, yalnız not

Hayrullah Taceddin Yalım'ın Hoca Nâzım Efendi için yazdığı vefat manzumesi (185:199)

edelim Ahmed Sıdkı, Edirne Hacı Mimi Tekkesi şeyhidir. (185:201-202):

Sofular'da Molla Hüsrev Mahallesi'nde Akarçeşme Sokağı'nda, mukabele günü pazartesiydi. Tekkenin son şeyhi İstanbul Belediyesi zat işleri müdürlüğünde muamelât bürosunda çalışan Ali Sıdkı Bey merhum, dergâhta oturmaktaydı. "Kurtar" soyadını almıştır.

Kendinden evvel icrâ-yı meşîhat eden pederleri Üsküdarlı Hoca Salih Nâzım Efendi 5 Temmuz 1333 Perşembe - 27 Ramazân-ı şerîf Kadir gecesi göçtü, 58 yaşındaydı; tevhîdhanenin mihrabı önünde sırlıdır, taş konulmamıştır. Devrinin sayılı âlimlerinden olan bu zat, huzûr-ı hümâyûn hocalarından (muhatap) ve Üsküdar mücîz dersiamlarındandı. İki defa icazet verdi. En son Sultanselim'de Medresetü'l-Mütehassısîn'de ilm-i esbâb-ı nüzûl ve tefsîr-i şerîf müderrisi oldu.

Babası Üsküdarlı Ahmed Sıdkı merhum Edirne'de Kâdiriyye ve Rifâ'iyye'den Hacı Mimi Tekkesi şeyhidir. 30 Temmuz 1332 - 13 Şevval 1334 tarihinde irtihal etti. Üsküdar'da Rifâ'iyye'den Sandıkçı Edhem Efendi'nin halifesidir. Kâdiriyye'den de icazetnamesi vardır.

Üsküdar Tabaklar'da Rifâ'iyye'den Çarşamba Dergâhı'nın son şeyhi şair ve müellif Hayrullah Taceddin Yalım Bey, Hoca Salih Nâzım Efendi merhumun hem halifesi hem de derslerinden mücâz talebesindendir. Babası Şeyh Mehmed Şuâî Efendi'nin vefatında küçük yaşta olduklarından kendilerine Hoca Şeyh Nâzım Efendi merhum on beş sene kadar vekâlet etmişti. Hoca merhumun Celvetiyye'den olan hilâfeti de Hazret-i Hüdâî Asitanesi seccadenişini Gülşen Efendi merhumdandır. Kâdiriyye'den de icazetlidir. Molla Güranî - Koruk şeyhi Zekâî Efendi'den de ayrıca Sünbüliyye tâcı giymiştir.

Şeyh Ahmed Sıdkı Efendi'nin halifeleri:

Şeyh Ali Haydar Efendi merhum: Üsküdar Sandıkçı Tekkesi son şeyhiydi.

Kendi oğlu Üsküdarlı Hoca Salih Nâzım Efendi merhum: Hoca Nâzım Efendi, Üsküdar mücîz dersiamlarından ve huzur (muhatap) hocalarındandı. Bastırılmamış Kasîde-i Bürde şerhi vardır. Şeyhliğinde bulunduğu Sofular Alâad-

din Tekkesi haziresinde mihrap önünde sırlıdır, taş konulmamıştır. Tâhir Nâdî, Hayrullah Taceddin, Yusuf Nizameddin Fahir ve Üsküdar'ın pek çok münevverleri bu zatın rahlesinde yetişmişlerdir. Tâhir Nâdî merhumun bu zat hakkında medhiyesi vardır. Kendi oğlu Şeyh Ali Sıdkı Kurtar Bey'le talebesinden Şeyh Hayrullah Taceddin Bey merhumdan başka halifesi yoktur.

Şeyh Ahmed Sıdkı Efendi merhumun bir halifesi de damadı Mehmed Kenan Bey'dir. Hâlen hayatta bulunan bu zat, Edirne'deki Hacı Mimi Dergâh-ı şerîfinin son şeyhidir.

Tekkenin son şeyhi Şeyh Ali Sıdkı Kurtar (185:197) "20 Kasım 1958 Perşembe günü göçtü. Üsküdar'da birinci adada yatıyor."

Tekkenin zakirleri (185:195): Terlikçi Mehmed Efendi merhum (zakirbaşı), Fıstıkçı Mehmed Efendi merhum, Üsküdarlı Yusuf Bey (Muzika-i hümâyûn yüzbaşılarındandır. Tekkenin son şeyhi Ali Sıdkı Kurtar Bey'in dayısıydı, hayattadır.)

VEFAT

Huzuru Hümayun hocalarından ve Üsküdar muciz dersiamlarından merhum faziletlü Salih Nâzım Efendinin oğlu, Asliye 6 ncı Hukuk Hâkimlerinden merhum faziletlü hacı Naci Efendinin damadı Nâzım, Kâzım ve Hüner Kurtar'ın babası, mülga Alâaddini Halveti dergâhı şeyhi olup evvelce uzun seneler İst. Belediyesi Zat İşleri Müdür Muavinliğinde bulunan İst. Vilâyeti Hususi Muhasebe Sicil ve Emekli İşleri Müdürü

ALİ SITKI KURTAR

20.11.1958 günü Hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Cenazesi, Lâleli Balabanağa mahallesi Harikzedeler sokağında 29 No. lı evinden kaldırılarak Beyazıt Camiinde kılınacak öğle namazını müteakip Üsküdar Karacaahmet kabristanına defnedilecektir.

Mevlâ rahmet eyleye.

Çelenk gönderilmemesi bilhassa rica olunur.

Alâaddin Tekkesi son şeyhi Ali Sıdkı Kurtar'ın vefat ilanı (185:198)

Ekmel Tekkesi – Sofular Tekkesi

Bıçakçı Alâaddin Camii'nin alt kısmından, Molla Hüsrev Sokağı'ndan Sofular Caddesi'ne çıkıyoruz. Karşımızda şimdi Kur'an kursu olarak kullanılan 11 numaralı Ekmel Tekkesi – Sofular Tekkesi'nin önündeyiz.
(İskenderpaşa Mahallesi, 2004 ada, 8 parsel)

Tekkenin ilk şeyhi Süleyman Rumî el-Halvetî, Zakir Şükrü tomarına göre Edirneli Şeyh Mesud Acemî'nin halifesidir; kendisinden sonra posta halifesi Ekmelüddin Efendi (ö.H.985), ardından da Ekmelüddin'in halifesi Rusçuklu Şeyh Mustafa Beyanî (Carullahzâde) (ö.1597) geçti.

Ancak hazirede, tekkenin son şeyhlerinden Mustafa Sîret Efendi'nin kendi yazdığı şahidede Ekmelüddin Efendi'nin vefatı "H.916" gösterilmiş ve onun Yahya Şirvanî halifesi ve bu tekkenin ilk şeyhi olduğu ileri sürülmüştür (186:74):

Müzeyyen, nakışlı mermer pehle üstünde yuvarlak, kalın, beyaz parlak mistarlı, başlıksız mermer taş (tevhîdhane mihrabı önünde), talikle: "Hüve'l-Bâkî – Ser-halka-i pîrân-ı Halvetiyân olan kutb-ı rabbânî es-Seyyid eş-Şeyh Yahya eş-Şirvanî kuddise sırruhu's-subhânî hazretlerinin üçüncü halîfe-i bergüzîdesi ve bu dergâh-ı şerîfin bânî-i evveli ve şeyhi kutbu'l-ârifîn eş-Şeyh Süleyman Ekmelüddin Efendi nevverallâhu kabrehu hazretlerinin rûh-ı kudsiyyeleri için el-fâtiha, 916. Nemekahu el-Fakîr Şeyhzâde es-Seyyid Mustafa Sîret ufiye anhümâ, 9 Ramazan 1302"

Şeyh Ekmelüddin'den sonra posta Mustafa Mustafa Beyanî oturdu. Mustafa Beyanî şeyhliğinden ziyade, arkasında bıraktığı şairler tezkiresiyle meşhurdur. Medrese tahsili ardından Sükrullah Halife'den hat icazeti almış, müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuş; hacdan dönüşünde Şeyh Ekmelüddin'e intisap etmiş, şeyhinin vefatından sonra yirmi yıl kadar bu tekkede posta oturmuştu.

Mustafa Beyanî'den sonra Ekmel Tekkesi postunda Kovacızâde Şeyh Mehmed Efendi (ö.H.1026 - M.1617) irşada başladı. Kovacızâde, musikişinaslığıyla, dinî besteleriyle dönemine tesir etmiş, yaptığı bestelerin kimi güfteleri mecmualarla günümüze intikal etmiştir.

Yukarıdaki ilk üç şeyhten sonra isimleri meçhul dört şeyh posta oturdu. Tekkenin şeyh silsilesi ancak bunlardan sonra tesbit edilebiliyor:

> Molla Aşkî Mahallesi'nde, Sunullah Efendi Sokak'ta bulunan Molla Aşkî Gülşenî Tekkesi kurucu şeyhi Gürcü Şeyh Ali Efendi'nin (ö. H.1187 - M.1773-74) halifelerinden Hafız Mustafa Efendi (ö.H.1206) Ekmel Tekkesi'ne Gülşenîlik'i taşıyarak şeyh oldu. Revnakoğlu bu şeyhin mezarını hazirede tesbit eder (186:74): "Başında büyük Halvetî tâc-ı şerîfi, mistarlı beyaz mermer taş, sü-

lüsle: "Hüve'l-Bâkî - Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr eş-Şeyh Gülşenî Hafız Mustafa Efendi rûhuna rızâen lillâhi el-fâtiha, 1206"

Tekkeye bu sefer sırasıyla Mudanyalı Şeyh Yakup Efendi (ö. 1 Safer 1223) ve oğlu Şeyh Mehmed Nureddin Efendi (ö. 1 Muharrem 1266) geldiler.

Şa'bâniyye şeyhlerinden Ömer Fuâdî-i Sânî ile tekke yeni bir devre açıldı. Geredeli Şeyh Hacı Halil Efendi'nin halifelerinden olan Ömer Fuâdî, 28 Cemaziyelevvel 1274'te göçtüğünde tekkedeki türbesine sırlandı.

Revnakoğlu, Mustafa Rumî'nin divanında Ömer Fuâdî için yazılmış aşağıdaki manzumeyi nakleder (186:95):

Meşâyih-i İslâmbul hem oldular ona kul
Cümleden oldu makbûl Şeyh Ömer el-Fuâdi

İrşâdında kavîdir feyzinde hem ganîdir
Himmetinde sehîdir Şeyh Ömer el-Fuâdî

Sâl-i irşâdı on beş sinn-i pâki altmış beş
Fevt târîhi yetmiş beş Şeyh Ömer el-Fuâdî

Mustafa üftâdesi hem dahi şeyhzâdesi
Azîzi efendisi Şeyh Ömer el-Fuâdî

Revnakoğlu, yukarıdaki manzumede Ömer Fuâdî'nin vefat tarihinin "yetmiş beş" gösterilmesine binaen buraya "Sofular Tekkesi türbesindeki sandukası önündeki levhada vefatı tarihi 28 Cemaziyelevvel 1274'tür" notunu düşer.

Revnakoğlu, bir notunda Ömer Fuâdî'nin halifelerinden Mehmed Münib Efendi'ye temas eder (186:83) "Not: Ömer el-Fuâdî-i Sânî'nin hulefasından Şeyh Hafız Mehmed Münib Efendi 1306'da vefat ile Üsküdar'da Karacaahmet'te gömülmüştür. *Merâkıd-ı Mu'tebere-i Üsküdar*'da tesbit edilen kitabeleri şöyledir: "Sofular Dergâh-ı şerîfi şeyhi kutbu'l-ârifîn Ömer Fuâdî Efendi hazretlerinin halifeleri es-Seyyid eş-Şeyh Hafız Mehmed Münib Efendi hazretleri, rahmetullâhi aleyhi, 1306"

Ömer Fuâdî ve bu tekkede onun ardından gelenler hakkında malûmatın birçoğunu Sadık Vicdanî'nin tomarından kaydedilmiştir. Vicdânî, Ömer Fuâdî ve takipçileri için şu bilgileri verir (*Tomar-ı Turuk-ı Aliyye - Halvetiyye*, s.76):

Hacı Halil Efendi merhumun hulefâ-yı benâmından birisi de Safranbolulu eş-Şeyh Ömer Fuâdî Efendi merhumdur. Tomarlarda "Ömer Fuâdî-i Sânî" diye mazbuttur. Müşarünileyh Sofular'da elyevm mevcut ve mamur olan dergâhta postnişin olarak irşâd-ı ümmete himmet buyurmuştur. Hulefâ ve mürîdânı içinde meşhur Şeyh Refîâ ve Şeyhülislâm Arif ve Sadeddin Efendiler gibi eâzım mevcuttur.

İrtihalinden sonra makamına mahdûm-ı zî-fezâili eş-Şeyh Seyyid Abdullah Rüşdü Efendi ve müşarünileyhin 1299'da irtihali üzerine yerine birâder-i muhteremi eş-Şeyh Yakup Sıdkı Efendi kuûd etmiş ve bunun da 1319'da vukû'-ı irtihâli üzerine dergâh-ı mezkûr meşihatı bir müddet iki amcazade yani müşarünieyh Seyyid Abdullah Rüşdü Efendi'nin mahdumu Şeyh Seyyid Mustafa Sîret ve Yakup Sıdkı Efendi'nin mahdumu Şeyh Seyyid Yusuf Salâhaddin Efendiler tarafından müştereken idare olunarak Seyyid Mustafa Efendi'nin ahîren Üsküdar'da Vâlide Dergâhı postnişinliğine tayin kılınması üzerine Sofular Dergâhı'ndaki hissesini amcazadesine terk eylediğinden dergâh-ı mezkûr meşihatı elyevm Şeyh Yusuf Salâhaddin Efendi uhdesindedir.

Ömer Fuâdî'nin vefatından sonra büyük oğlu Abdullah Rüşdü Efendi (Fuâdîzâde) (ö. 22 Muharrem 1299) ve küçük oğlu Yakup Sıdkı Efendi (Fuâdîzâde) (28 Şaban 1319) bu tekkenin şeyhi oldular.

Revnakoğlu (186:92), "Beyazıt başimamı, aileden fâzıl dostumuz Hafız Halid Beyefendi'nin söylediklerine göre, Şeyh Yakup Sıdkı Efendi'nin irtihali H.1317'dedir, tekkenin türbesinde medfundur" bilgisine yer verir.

Son iki şeyh Mustafa Sîret ve Yusuf Salâhaddin Refî'î Bey'di (186:83,80):

Şeyh Mustafa Sîret b. Abdullah, Şeyh Abdullah Rüşdü'nün oğludur. Yine münâsafeten meşihatı almış, ilân-ı Meşrutiyet'ten sonra buranın şeyhliğini kendi rızasıyla Salahaddin Bey'e keff-i yed ederek Üsküdar'a Vâlide-i Atîk yahut Karabaş Tekkesi'ne postnişin olmuştur. Üsküdar Müftülüğü müsevvidlerindendir.

Not: Mustafa Sîret Efendi, Meclis-i Meşâyih başkâtipliği zamanında İstanbul meşâyihinin ellerindeki icazetnamelerin suretlerini alarak kıymettar bir eser vücuda getirmiştir, Evkaf dosyalarında mahfuzdur.

Mehmed Yusuf Salâhaddin Refî'î Bey merhum, Şeyh Yakup Sıdkı'nın büyük oğlu olan bu zat, tekkenin son şeyhidir. Tekkelerin seddinden bir müddet sonra vefat eyledi.

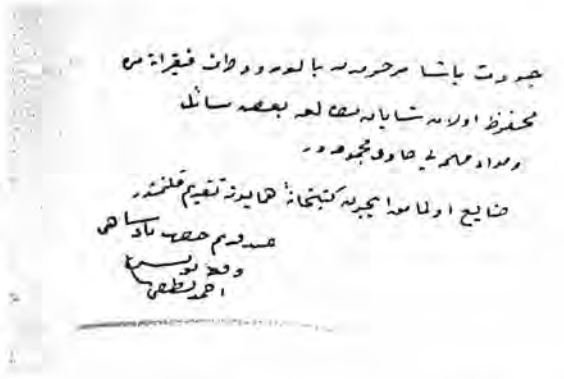
Son şeyh Mehmed Yusuf Salâhaddin Bey için Revnakoğlu şu notu da düşer (186:92): "Babıali dîvân-ı hümâyûn kuyûdât kaleminde yoklamacıydı, aynı zamanda hattatlarından olduğundan "Yoklamacı Efendi" diye tanınmıştı. Reîsü'l-hattâtîn Hacı Kâmil Efendi merhumdan yazmıştı. 60 yaşının içinde irtihal eyledi. Tekkenin son şeyhidir."

Not düşelim, Revnakoğlu, bu tekkenin sondan bir önceki şeyhi Mustafa Sîret Efendi için Üsküdar Vâlide-i Atîk Tekkesi bahsinde (169:39) "Vâlide-i Atîk Câmi'-i şerîfinde cuma vaizi, Üsküdar Müftülüğünde müsevvid ve mümeyyiz olarak vazife görüyordu. Son zamanlarda surre çavuşluğu da etmişti, durak okurdu" bilgisini de verir.

Hazire:

Şeyh Ali Efendi (186:73): Başında Halvetî tâc-ı şerîfi, mistarlı eski mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Sultan Selim Han Câmi'-i şerîfi hatibi merhûm ve magfûrun leh eş-Şeyh Ali Efendi rûhıyıçun fâtiha, 1220"

Vekilharç Ali Ağa (186:73): Başında dilimli kavuk, sülüsle: "Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Kâmil Ahmed Paşa'nın vekilharcı Ali Ağa'nın rûhuna fâtiha, 1177"

Vakanüvis Ahmed Lutfi Efendi'nin imzalı metin (186:77)

Aşçıbaşı Hacı Ahmed Ağa (186:92): Yerde, kısmen kırık, başlıksız, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî - Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-kadîr Aşçıbaşı Hacı Ahmed Ağa'nın ve kâffe-i ehl-i îmânın ervâhıyıçun rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha, gurre-i Cemaziyelahir 1205"

Divan efendisi Ali Efendi (186:92): Başında ince kafesî destarlı ve iki kat kubbeli cesîm kavuk; kalınca mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî - Merhûm ve magfûr hâcegân-ı dîvân-ı hümâyûndan Mehmed Paşa divan efendisi Ali Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, 1190"

Şeyh Süleyman (186:92): Cümle kapısı yanında, dışta, hazire duvarına gömülü, sarı mistarlı, yeşil boyalı müstatil mermer taş, sülüsle: "Rızâen lillâhi fâtiha - Hazret-i Şaban-ı Velî aleyhi rahmetü'l-Bârî meşâyihinden ârif billâh eş-Şeyh Süleyman kuddise sırruhu'l-azîz"

Hâcce Fatma Hanım (186:92): Etrafı ziynetli, oymalı, muntazam kapaklı yüksek mermer sanduka. Baş ve ayak taşları yuvarlak, tezyinatlı ve başlıksız. Mistarlı ve kadesi müzeyyyen baş taşında yaldızlı celî ile: "Allah Hû - Zabtiye Müşiri-i esbak Hüsnü Paşa halîlesi sâlihât-ı müslimâttan ve tarîkat-ı Şa'bâniyye mensûbâtından Hâcce Fatma Hanım'ın rûhuna fâtiha, 6 Rebiülahir 1289"

Şerife Havva Hanım (186:81): Türbe-i şerîf önünde parmaklık dahilinde, yeşil boyalı, mistarlı mermer taş, göğsünde Şa'bânî terki, talikle: "Hüve'l-Bâkî - Tarîk-i Halvetiyye-i Şa'bâniyye'den Şeyh Süleyman Ekmelüddin hazretleri zaviyesi postnişini reşadetli Şeyh Ömer el-Fuâdî hazretlerinin halîlesi Şerife Havva Hanım rûhıyıçun fâtiha, 3 Zilkade 1267"

Vakanüvis Ahmed Lutfi Efendi (186:81): Pek muntazam kapaklı beyaz parlak, tek taşlı mermer lahit, başında muntazam sarılmış sırmalı ilmiye imamesi, ziynetli, zırhlı, mistarlı, parlak beyaz mermer taş, istifli ve sanatlı güzel bir celî: "Hüve'l-Bâkî - Bir asırlık ömrünü kesb-i kemâle sarf edip - Her zamânda mazhar olmuştu bihakkın hürmete - Eyle şâyân-ı dü âlem ser-fürû târîhine - El çekip bezm-i fenâdan gitti Lutfî cennete. Sudûr-ı izâmdan Vakanüvîs-i devlet Ahmed Lutfi Efendi rûhıyıçun rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha, 1325"

Ayşe Sıddıka Hanım (186:79): Baş tarafı ziynetli, mistarlı beyaz mermer taş, talikler:

"Hüve'l-Bâkî
Kapı binbaşısı Edhem Efendi mâder-i hâssı
Kadir gecesi rıhlet edip oldu vâsıl-ı dergâh
Afife zâhide dervîşe ol bir genc-i ismetti
Hemîşe merkad-i pâkîzesin nûr eyleye Allah
Bıraktı ehl ü evlâdını mahzûn günc-i hasrette
A gitti kaldı bunlar fırkatıyla ettiler eyvâh
Kerîmî âb-ı rahmet katresidir fevtine târîh
Fenâdan Âyişe Sıddîka Hanım buldu pervâz âh, 27 Ramazan 1218"

Salih Efendi (186:79): Başında Hamidiye fesi, mistarlı beyaz mermer taş, talikle: "Âh mine'l-mevt - Cihânı terk için her ten bulur bir illeti - Enfüs-i ma'dûdunun tekmîl olunca müddeti - Vakt-i mev'ûdu gelince çâre bulmaz bir tabîb. Tüccâr-ı hayriyyeden esbak Edirne şehbenderi merhûm Hafız Mehmed Efendizâde, hademe-i hâssa-i şâhâneden merhûm Salih Efendi rûhıyıçun fâtiha, 5 Şevval 1279"

Numan Fikri Efendi (186:79): Başlığı kırık süslü, mistarlı beyaz mermer taş, geniş demir parmaklık içinde: "Hüve'l-Bâkî - Altıncı Dâire-i Belediye komisyonu mümeyyiz-i evvel-i esbak rütbe-i sâniye ashabı mümeyyizânından Safranbolulu cennet-mekân, firdevs-âşiyân müteveffa Numan Fikri Efendi'nin ve kâffe-i ehl-i müslimînin rûhlarıyıçun rızâen lillâhi taâlâ el-fâtiha, 22 Zilhicce 1288, yevm-i cumartesi"

Seydi Molla Mustafa (186:76): Başında destarlı küçük Halvetî tâc-ı şerîfi; mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Hû - Merhûm Seydi Molla Mustafa rûhuna fâtiha, 1179"

Seniyye Hanım (186:75): Başlığı ziynetli, tablalı, kenarları zırhlı, mistarlı beyaz mermer taş:

"Hüve'l-Hayyü'l-Bâki
Duht-ı sulbîsi Süleyman Efendi'nin hayf
Rûzgârın siteminden adne oldu revân
Şeş deh-sâl nihâl-i çemen-i ismet iken
Sola gül-berg-i vücûdu ne revâ böyle hemân
Terk-i ârâyiş-i sûrî erip ol hûrî âh
Cân gibi mülket-i ma'nâda bu dem oldu nihân
Katre-i eşkle züvvâr okusun târîhini

Buldu rıhletle Seniyye Hanım ukbâda mekân, fâtiha selh-i Şaban 1274."

Ser-kehhâl Müstakimzâde Mehmed Said Efendi (186:79): Aşağı doğru incelen yuvarlak, başlıksız, mistarlı mermer taş, talikle: "Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî – Kâlallâhu subhânehu ve taâlâ: Küllü nefsin zâikatü'l-mevt. Merhûm ve magfûr ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr sâbıkan Galata mollası, Ser-kehhâl-i sâbık Müstakimzâde Mehmed Said Efendi

rûhıyıçun el-fâtiha, 16 Ramazan 1176"

Hattat Mehmed Said Efendi (186:79): Başında cesîm dilimli kavuk, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr gedikliyân-ı dergâh-ı âlî zuamâlarından sâbıkan kasapbaşı vekili merhûm Hattat Mehmed Said Efendi rûhıyıçun el-fâtiha, 1213"

Mehmed Rüstem Fahri Efendi (186:79): Başında Hamidiye fesi, yeşil boyalı, mistarlı beyaz mermer taş, sülüsle: "el-Bâkî Hû Allah – Tarîkat-ı aliyye-i Şa'bâniyye fukarâsından ve bâb-ı zabtiye muhasebesi ketebesi mütemeyyizânından kâdime-i cinân-ı rahmet-i Rahmân ve hıyâbân-ı huld-âşiyân olan merhûm ve magfûr Mehmed Rüstem Fahri Efendi'nin rûhuna rızâen li'l-Mennân el-fâtiha, guzze-i Zilkade 1275"

Sâbit Bey (186:79): Başında Mahmudiye fesi, kenarları zırhlı, mistarlı beyaz mermer taş, talikle:

"Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
Mâtem-i ferzende dûş oldu verip sabr-ı cemîl
Kim ola Talat Efendi'nin mu'îni Müsteân
Zümre-i küttâbdan mahdûmu Sâbit Bey dirîg
Kıldı mülk-i bî-sebâtı genç iken terk ol civân
Ni'met-i ömründe imsâk etti mâh-ı rûzede
Îdgâhı sâha-i dârü'n-naîm olsun hemân
Kıldı ihvânı kalemde sebt târîh-i nukat
Rûh-ı Sâbit Bey ola me'vâda dâim şâdmân, 3 Ramazan 1274"

Seyyid Hasan Bey (186:75): Başında tepesi güllü küçük Şa'bânî tâc-ı şerîfi, mistarlı beyaz mermer taş: "Yâ Hû - Topçu asâkir-i muntazama-i şâhâne binbaşıları mütekaidânından olup ve tarîkat-ı aliyye-i Halvetiyye-i Şa'bâniyye fukarâsından merhûm ve magfûrun leh es-Seyyid Hasan Bey'in rûhuna rızâen lillâhi taâlâ fâtiha, Recep 1268"

Aksaray Hindîler Tekkesi

Sofular Caddesi'nden iniyor, sola dönen Simitçi Şakir Sokağı'na giriyoruz. Sokağın sonunda 6 numaralı yapı kompleksi Aksaray Hindîler Tekkesi'dir.
(İskender Paşa Mahallesi, 895 ada, 12 parsel)

Tarih Dünyası'nda 1950'de çıkan "İstanbul Mezarlıklarında Fatih'in Adamları" yazı dizisinin üçüncüsünde Revnakoğlu ilk defa burasını haziresinde medfun Fatih devri şahsiyetlerden "Silâhdar Mehmed Ağa" vesilesiyle şöyle anlatır (162:540):

> Fatih'in silâhdarıdır. Sarayda terbiye görerek yetişmiş ve "silâhdâr-ı şehriyârî" olmuştur. "Silâhdâr-ı Velî", "Silâhdar Baba", Silâhdar Dede" namlarıyla anılır. Vefatında Aksaray'da Murad Paşa Câmi'-i şerîfi civarında, Horhor Caddesi üzerinde, meşhur Horhor Çeşmeleri'nin yanındaki 76 numaralı Hindîler Tekkesi'ne gömülmüştür. *Sicill-i Osmânî*'de çok kısa olarak şöyle deniliyor: "Ebü'l-Feth Sultân Mehmed Han'ın terbiyet-kerdesi olarak sarây-ı hümâyûnda bi't-terakkî silâhdâr-ı şehriyârî oldu..."
>
> *Hadîka* sahibi Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi ile, verdiği malûmatın bir kısmını ondan nakleden Balıkhane nazırı merhum Ali Rıza Bey de "Silâhdarın cezbe-i rahmâniyyeye mazhar olmakla ömrünün sonuna kadar bu zaviyede hücrenişin olduğunu" bir münasebetle yazıyorlar.
>
> Silâhdar Mehmed Efendi'nin medfun bulunduğu bu dergâh-ı şerîf İstanbul'da Hintlilere mahsus ilk Nakşibendî tekkesidir. Fetih'ten sonra İstanbul'a gelen ve mazinneden bir zat olarak bilinen Hintli Hace İshak Buharî Dede'nin Fatih'e müracaat ve ricası üzerine yaptırılmıştır. O zamandan kalma en eski hankah (baninin veya ikinci pîrin medfun bulunduğu dergâh-ı şerîf) olması itibarıyla asitane (şehrin içinde bir tarikatın en eski ve ilk tekkesi yahut o tarikatı kuran pîrin yatmakta olduğu büyük teşkilâtlı merkez tekkedir ki şeyhleri ekseriya pîrin evlâtlarından olurlar) yani merkez tekke sayılır. Fakat Hind'den gelen kalenderlere yahut Buhara, Efgan Türklerine mahsus kalenderhanelerden sayamayız, çünkü esasında tekke olarak inşa edilmiş ve içinde Nakşibendiyye usulüyle âyîn-i şerîf icrası vakıf şartı olarak vakfiyenamesinde tesbit ve tescil olunmuştur.
>
> Son zamanlarda bakımsızlık yüzünden bir hayli viranlaşan bu dergâh-ı şerîf 1922 sonlarında mahallî zabıtaya yatakhane olarak verilmesi yüzünden daha çok harap olmuş, nihayet 1933'te tehlikeli bir durum aldığından belediye tarafından yıktırılmış, enkazı da Evkafın eliyle satılmıştır.
>
> Bu arada cümle kapısının yanında yatan Fatih'in silâhdarı ile mihrap önün-

Hindîler Tekkesi haziresi (166:302)

deki türbede tekkeyi yaptıran İshak Baba'ya ait sandukalar ve altındaki kabirleri dümdüz olmuştur. Bugün yalnız mihrabın sıvası dökülmüş çatlak duvarı görülüyor.

Hazirenin ortasındaki orijinal serpuşlu mezar taşı "Muhammed İmam serdâr-ı asker" unvanını taşıyan maruf bir Hintliye aittir. Bu zat, Hind'in büyük mücahit ve gazilerinden Ebü'l-Feth Tipu Sultan tarafından elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderilmiş ve bu tekkede misafir edilmiştir. O sıralarda yani H.1202, Milâdî 1787'de vefatıyla dergâhın haziresine gömülmüş olduğundan İstanbul'a gelen Hintliler onu bazen ziyaret ederler, "Sultanımız, azizimiz" diye saygı gösterirler. Bu izzetli insanı vazife ile İstanbul'a gönderen Tipu Sultan ile bu tarihî müesseseden ve onun son şeyhi bulunan Hintli mücahitlerden, hakikaten vatansever, fâzıl, irfanlı bir zat olan Abdurrahman Riyâz Babür'den bir başka yazımızda ayrıca bahsedeceğiz.

Hind'in pek tanınmış büyük kahramanlarından Tipu Sultan, Hind vezirlerinden Nüvvab Haydar Ali Han'ın oğludur. "Ebü'l-Feth" unvanıyla maruf olup Hindistan'da İskender-i Kebîr, Jül Sezar ve Napolyon kudretinde emsalsiz bir serdar sayılır. Bu mühim asker, H.1197'de Hind'in cenubunda Madras civarındaki Mesûr eyaletine hükümdar olmuş, H.1213'te Patan kalesindeki İngilizlerle yaptığı büyük çarpışmada 28 Zilkade cumartesi günü öğle namazı zamanı 12 bin mücahidi ile birlikte şehit düşmüş ve İngiliz ordusu başkomutanı General Hars bu şehadeti duyunca "Bugün Hindistan bizimdir!" demiştir.

"Tipu, Muhammed dini uğrunda şehit oldu" manasına "Tipu bi-vech-i dîn-i Muhammedî şehîd şüd" sözü şehadetine tarihtir (H.1213).

Revnakoğlu'nun neşretmeyi vadettiği, fakat muvaffak olamadığı Aksaray Hindîler Tekkesi'nin son şeyhi Abdurrahman Riyâz hakkındaki notlarının hülâsası şöyledir:

Riyâz, Balkan Harbi sonrasında Kudüs'te "Tekyetü'l-Hünûd" denilen Hindîler Dergâhı'na şeyh tayin edilmiş, bu sırada da Dördüncü Ordu'ya bağlı istihbarat görevlisi olarak faaliyet göstermişti. İngiliz ordusunda Osmanlı'ya karşı savaştırılan Hintlileri uyarmak amacıyla Urduca bildiriler yazmış, bunları cephe ilerisine tayyarelerle atmaya muvaffak olmuştu. Bildirilerde Hintli müslümanların din kardeşlerine silâh atmaktan vazgeçerek Osmanlı saflarına iltihak etmeleri yazıyordu. Ariş'te, Sina çöllerinde canını dişine takarak çalışan Abdurrahman Riyâz, propaganda faaliyetlerini bilhassa Hintliler üzerine yürütüyordu. Bu vaziyet İngilizlerin hayli canını sıkmış, şeyhin yakalanması için takibata başlanmıştı. 1917 Aralığında Kudüs'ün düşmesi ve ertesi yıl Mondros Mütarekesi ile Hindîler Tekkesi basılmış, tekkesindeki eşyası yağma edilmiş, ancak tekkesini ve maişetini kaybeden Riyâz baskından önce İstanbul'a geçmişti.

İngiliz işgalindeki İstanbul'da, Büyükdere'de İngiliz ordusunda yer alan Hintliler üzerinde de propagandaya devam edince zaten aranmakta olan Riyâz yakalanmış ve bundan sonraki safhası üç yıl hapislerde ağır şartlar içinde geçmişti. Bu yıllarda himaye göremediği İngiliz işgalindeki İstanbıul'da baskı altındaki Yıldız'a kırgın ve öfkelidir. Yıldız'dan himaye görmemiş, liyakatsiz şahıslarsa kollanmıştır. Şubat 1338'de Hariciye vekili Yusuf Kemal'e yazdığı dilekçede (BOA., HR.UHM.; 394-23) düştüğü geçim darlığı karşısında yaşadıklarını şu sözlerle anlatıyordu: "Bu hâl-i acîbi İstanbul'da hükûmet taslağına anlatmak mümkün olmadı... Esaret hayatı yaşadığımı, İngilizlerle Yıldız'a hoş görünmekten ve son devrede dahi cep doldurmak ve bendegân kayırmaktan başka bir mevcudiyet göstermeyen bu lu'b-ı ecânib olan Babıali türbesi türbedarlarına anlatmak ve bildirmek kabil olmuyor!" diyordu. Osmanlılık ve İslâmiyet için hâlâ çile çekiyordu.

Riyâz, Millî Mücade yıllarında başından geçenleri ve devamında yaşadıklarını tazminat talep ettiği 1928'de İstanbul'da Türk ve İngiliz Muhtelit Mahkemesi Riyâset-i Celiyyesine yazmıştı (166:526):

> İstanbul'da Türk ve İngiliz Muhtelit Mahkemesi Riyâset-i Celiyyesine Maruzdur:
>
> Ben Kudüs'te kâin Hindîler Dergâhı şeyhi bulunuyordum ve 1915'ten beri Türk tabiiyetindeyim. Mütarekeden biraz evvel Kudüs-i şerîfin sukutu üzerine İstanbul'a geldim. Dördüncü Ordu kumandanı merhum Cemal Paşa'nın davet ve tensibi üzerine orduda deruhte ve ifa ettiğim hidemât-ı insâniyyenin ve Medine-i münevvere'de sakin muhacir ve mülteci Hintlilerin nakil ve iskân ve iaşelerini temine delâlet gibi mesbûk olan hidemât-ı sâiremin haber alınması üzerine İngilizler tarafından 9 Nisan 1919 tarihinde burada yakalandım. Galata Kulesi kurbünde ve İngiliz Hastahanesi ittisalinde kâin İngiliz sefaretinin hapishanesine kapatıldım, dört mâh kadar orada yattım. Ondan sonra İtalyan manastırına ait yeni tevkifhaneye naklolundum.
>
> İşbu tevkifhanede işkence ve tazyik başladı. Bu kâfi değilmiş gibi oradan çı-

karılarak mahfuzen Süveyş'e naklolundum. Orada esir kampından ayrı bir çadırda dört süngülü muhafazası altında ve bin türlü halecan içinde vakit geçirdim. Bir mâhtan sonra Dersaadet'e mahfuzen iade olundum. Sevkim esnasında vapur içindeki ambar dahilinde her tarafı kapalı ve gayet dar, hayvanatın bile yaşayamayacağı bir zindana kilitlendim. Yalnız yirmi dört saat zarfında bir kere, o da bir çeyrekten fazla olmamak şartıyla teneffüs etmek üzere dışarı çıkarılıyordum. Bilhassa bu zindandaki havasızlıktan çektiğim ıztırabın tasvir ve tasavvuru imkân haricindedir.

8 Kânûn-ı evvel 1919'da yine mezkûr İtalyan hapishanesine hapsedildim. Beş mâh mütemadiyen her sabah helâlarını temizlemek için icbar olundum. En sonra 1 Şubat 1920 tarihinde Çanakkale'ye sevk olundum. 2 Haziran 1921 tarihine kadar kale-i mezkûre zindanlarında kalarak mezkûr tarihte İstanbul'a getirildim ve bu defa Krokil Oteli'ndeki bodruma hapsedildim ve orada dahi nev'-i beşerin görmediği eza ve cefaya maruz bırakıldıktan sonra 12 Ağustos 1922'de tahliye olundum. Üç seneden ziyade mütemadiyen giriftar olduğum ber-vech-i ma'rûz işkence ve cefalar yüzünden vücudum yıprandı, mahvoldu. Kudüs'teki memuriyetim elimden gitti, eşyâ-yı menkûlem şunun bunun elinde kaldı.

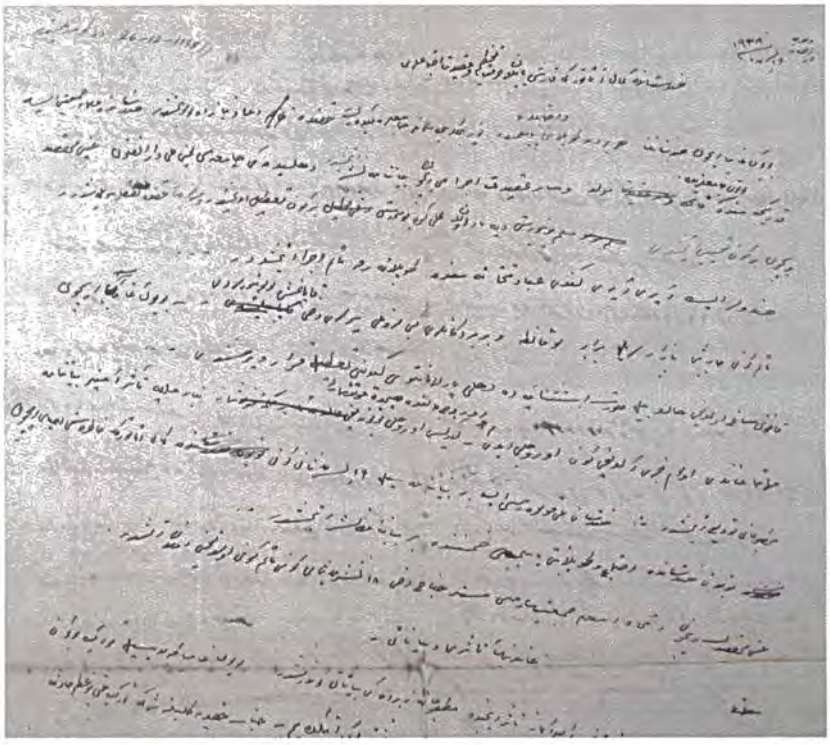
İngiliz tebasından olmadığım hâlde mücerret ifa eylediğim vazîfe-i insâniyyeden dolayı maddî - manevî duçar edildiğim zarar ve ziyanın ve mahvolan sıhhat ve istikbalimin telâfisi için tazminat olarak on beş bin İngiliz lirasının itası hususunda taht-ı karâra alınmış yirminci asır medeniyyetinin beynelmilel mahkeme-i mümtâzesinden temenni ve talep ederim.

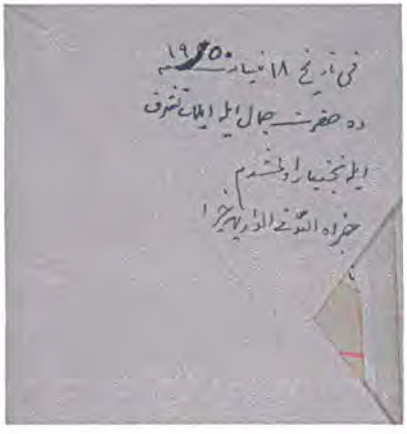
1928

Abdurrahman Riyâz

İstanbul'da hayli sıkışan Riyâz, Millî Mücadele sırasında Anadolu'ya geçmek ve harekete katılmak istiyor, Yusuf Kemal Bey'e "Nakden dahi perişan olduğum cihetle yolunu bulamıyorum. Dâîniz, Ankara menzil müfettişi Sadullah Bey ve Isparta mebusu, sabık Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Göz tabibi Esad Paşa ve esbak Bahriye Nazırı Rauf Bey ve bilumum Dördüncü Ordu beni tanırlar ve hidemât-ı mesbûkamı bilirler" diyor, "Anadolu hükûmet-i Osmâniyyesi, varlığını kaybetmiş bir Hintli kardeşin halife şehrinde ecnebî maskarası olmasına rızada olmaz fikrinde olduğu"nu söylüyordu.

Düştüğü sıkıntılar, kaybettiği sıhhati, göremediği alâka yüzünden aldığı Türkiye dışına çıkma kararı, dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı harekete geçirir. Fevzi Çakmak, Erkân-ı Harbiyenin istihbarat dairesine aşağıdaki yazıyı yazar ve ancak bu yazıdan sonra kendisine memuriyet verilerek maaş tahsis edilir ve icra vekiller heyeti kararıyla hayatı devamınca Hindîler Tekkesi ikametine tahsis edilir (166:527):

Abdurrahman Riyâz'ın şahsıyla alâkalı zarf ve üzerinde "Fî târîhi 18 Nisan 1950'de Hazret-i Cemaleddin ile teşerrüf ile bahtiyar olmuştum. Cezâhullâhu fi'd-dâreyni hayren" yazısı (166:471)

Baş Vekâlet-i Celîleye,

Ankara, 17-7-1929

Mukaddema Kudüs'teki Hintliler Dergâhı şeyhi iken harb-i umûmîde Dördüncü Ordu tarafından istihbarat umurunda istihdam edilen ve propaganda maksadıyla el-Ariş ve Sina çölünün muhtelif mahallerini dolaşan ve İngiliz ordusunda bulunan Hintliler için Urdu lisanıyla muhtelif ve müheyyiç beyannameler tertip ve tanzim ederek tayyarelerle attırmaya muvaffak olan ve Kudüs'ün sukutu üzerine tekkesindeki eşyası yağma edilerek mütarekeden biraz evvel İstanbul'a gelerek faaliyete geçen ve Büyükdere cihetinde bulunan Hintlilere karşı propagandaya başlaması üzerine İngilizler tarafından tevkif edilerek envâ-ı işkencelere maruz kalan ve mevkufiyeti İstanbul, Çanakkale ve Süveyş mahpushanelerinde geçiren ve Çanakkale mahpushanesinde bile Hintli askerler vasıtasıyla Kuvâ-yı Milliye lehinde yazılar yazarak Hindistan'a göndermeye muvaffak olan ve mahpushanelerinde duçar olduğu işkenceler yüzünden hastalandığından İstanbul'dan çıkmamak ve her hafta deftere imza etmek ve Hint askerleriyle konuşmamak gibi şartlarla tahliye edilen ve o vakitten beri İstanbul'da otururak istihbarat umuruyla iştigal eden Abdurrahman Riyâz namıyla bir Hintli vardır. Memleketimize hizmeti yüzünden varlığından olan ve hâlen de hizmetinden istifade edilmekte bulunulan bu adamdan âtiyen de kıymetli hizmetler beklenebilir. Mumaileyh, Erkân-ı Harbiyenin verdiği pek az bir para ile zaruret içinde yaşamaktadır. Sebkat eden hizmetlerine mükâfaten kendisine bir ev gösterilerek iskânının teminine ve borçlarından kurtulmasına medar olacak münasip bir miktar para ile taltifi suretiyle Musul mültecisi gibi muavenete mazhar buyurulması hususuna müsâade-i devletlerini istirham ederim efendim.

Büyük Erkân-ı Harbiye Reisi Müşir Fevzi

Riyâz, 1922'de (166:528,473) "tahliye edildikten sonra Genelkurmay Başkanlığında Hintçe ve Arapça mütercimi olarak 1946'ya kadar vazife görmüş", İslâm dünyasından, bilhassa Hindistan'dan topladığı malûmatla devleti bilgilendirmişti. Aşağıda Mustafa Kemal'in vefatı üzerine Hindistan'da yapılan matem merasimleri ve şahsına hürmet yazılarının değerlendirmesi onun el yazısıyladır (166:522)

Abdurrahman Riyâz (166:471)

Abdurrahman Riyâz için teşebbüslerde bulunan ve ona dostluk elini sıkıntılı zamanlarda uzatanlardandı Mersinli Cemal Paşa. 21-5-1946 tarihli resmî yazıda şöyle diyordu (166:524):

> Kudüs'te Hind Dergâhı şeyhi iken geçen büyük harpte Dördüncü Ordu'nun istihbarat ve propaganda hizmetinde kullanılan Abdurrahman Riyaz, Türk ordusuna, bu itibarla Türk milletine malen ve bedenen hizmet etmek ne demek ise onu tam manasıyla yapmıştır. Tekkesini olduğu gibi terk ederek Dördüncü Ordu ile beraber senelerce Sina ve Suriye çöllerinde insana tatbiki mümkün olan işkencelerin ve mahrumiyetlerin envaına senelerce katlanmıştır.
>
> Türk ırkından, Türk neslinden ve Türk milletinden olmadığı hâlde sırf sevgisi dolayısıyla Türk emeli uğrunda senelerce bu kadar büyük fedakârlık gösteren bu muhterem zata karşı kadirşinaslık göstermek Türkiye Cumhuriyeti'nin bir borcu olduğuna ve Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin böyle bir borcu takdir edeceğine ve karşılığı olan lutuf ve atıfeti esirgemeyeceğine ben kaniim.
>
> Geçen büyük harpte Dördüncü Ordu kumandanı, bugün İçel mebusu Mehmed Cemal Mersinli

Mehmed Süleyman Teymüroğlu (ö.1968) 1948'de Ehli Sünnet dergisinde (c.II, S.36, s.11, 15 Mayıs 1948) neşredilen "Pakistanlı Mücahit Vatandaşlarımız" yazısında bu mücahitlerden, bilhassa da Abdurrahman Riyâz'dan bahseder:

> Şimdi altmış yaşını tecavüz etmiş bulunan Bay Abdurrahman Riyâz, Hindistan'da genç bir şeyh olarak istiklâl mücadelesine atılmış ve camilerde izzet-i İslâmiyye'nin bir netîce-i tabîiyyesi bulunan istiklâl ruhuyla ateşli mevizelerde bulunmuş, en nihayet takibata maruz kalarak birinci cihan harbinden evvel Türkiye'ye iltica etmiş ve Kudüs'te Hint Dergâhı şeyhi olmuştur.
>
> Birinci cihan harbi başlar başlamaz Filistin cephesinde gece gündüz bir nefer gibi çarpışmış ve aşiretler arasında dolaşarak halkı cihada tergip ve teşvik etmiştir. Ordu karargâhımızın en ziyade sevilen ve sayılan simalarındandı. Bütün harp boyunca hayatı mücahede ile geçen bu zat nihayet mütarekeyi müteakip İstanbul'da işgal kuvvetleri tarafından tutularak Beyoğlu'nda bir bodrumda altı ay tek başına hapsedilmiş ve sonra nefyedilmiştir. Millî mücadelemiz esnasında kaçıp kurtulmaya muvaffak olarak millî hükûmete sığınmıştır. Bilâhare hidemât-ı vataniyyesine binaen kendilerine kânûn-ı mah-

sûsla İstanbul'da emlâk verilmiştir. Bugün İstanbul'da Aksaray'da Tevekkül Hamamı Çıkmazı'nda ikamet eden bu Hintli vatandaşımızı hörmet ve sevgi ile anarken vaktiyle kendileri hakkında yazmış bulunduğum naçiz bir manzumeyi de arz ediyorum:

Hintli vatandaşımız mücahit Abdurrahman Riyâz hakkında

Ömrünü vakf etti Hindistan'ın istiklâline
Kırk yıl olmuştur vedâ' etmiş ayâl ü âline

Şeyh iken, mürşid iken, ayân iken, eşrâf iken
Hep fedâ etmiş bir anda Hind'in istiklâline

Aşk-ı Hindistan ile ayrıldı Hindistan'dan
Münfail emperyalizmin nâbecâ ef'âline

Asker-i İslâm'a gelmiştir katılmıştır hemân
İlk umûmî harbi bir fırsat bilip âmâline

Daimâ teşci' edip zâbitleri, askerleri
İstikamet verdi çok insânların a'mâline

Oldu mağlûp ol zaman hayfâ yine Osmanlılar
Oldu hazret mübtelâ zulmün bütün ahvâline

Hücrevî haps ile mahbus oldu sonra nefyedip
Oldular bâis elemle derdinin ikmâline

Mâddeten kânûnla taltîf eylemiş Türk Devleti
Çok büyük Türkler onun hayrân hâl ü kâline

Ömrü istiklâl için geçmiş vatanperver odur
Görmek istersen gelip bak sen de sinn ü sâline

Kalbi Hindistan ve istiklâl için çarpmaktadır
Nâil et bizleri yâ Rab o lahur şâlına

Bir mücâhiddir ki takrîr eylesin her kavm onun
Mâcerâ-yı ömrünü ahfâdına, ensâline

Eshıyânın seyyidi dense sezâdır ol azîz
Bezl eder ahbâbına, bakmaz bu dünyâ mâlına

Âlim ü âmil ve kâmil bir siyâsîdir o zât
Kahkahayla cân katar ahbâbının her hâline

Not düşelim, yukarıdaki manzumenin ve yazının sahibi Vanlı Mehmed Süleyman Teymüroğlu üzerine yazı yazan Adem Ceyhan'a göreTeymüroğlu geçen yüzyılın başlarında doğmuş, 1950'lerde siyasî yazılar ve şiirler ve İmam Rabbânî'nin *Mektûbât*'ının Müstakimzâde tercümesini sadeleştirerek yayımlamış olan Teymüroğlu, Demokrat

Parti'nin lehinde bulunmuş, 27 Mayıs 1960 darbesinde Milli Birlik Komitesine Adnan Menderes'in suçsuz olduğuna dair bir mektup yazması üzerine tutuklanmış, deli olup olmadığının anlaşılması için Bakıköy Akıl Hastanesi'ne sevkedilmişti. Burada on gün gözetim altında tutulan Teymüroğlu, sekiz ay da Başkale'de cezaevinde yatar. TBMM zabıt katipliğinden emekli oldu.

Abdülhamid'in çağrısına iştirak edip istilâcılara karşı Osmanlı ordusunda yer alan Hintli müslümanlara rastlanıyordu. Osmanlı hatlarında yer almak, imkânları nisbetinde yardım etmek için 1912'de Dr. Muhtar Ahmed Ansarî'nin başkanlığında gelen Hintli kızılay heyeti içinde Abdurrahman Riyâz (Baber) de vardı.

Son olarak Riyâz'a dair Revnakoğlu özet olarak şunları kaydeder (166:342-43):

> Şeyh Abdurrahman Riyazeddin Efendi, 11 Şevval 1343 - 1925 pazartesi günü saat 12'de tekkeyi teslim aldı. Meşhur Hint ulemasından Mevlânâ Muhammed İbrahim el-Hindî'den hadîs-i şerîf okumuştur. Dergâhın son şeyhi Abdurrahman Efendi, hakikaten fuzalâdan ehl-i hâl, ehl-i kemâl bir zattır. Zaruret içinde semahat gösterir, hâlini hiçkimseye söylemez, aç kalsa belli etmez, misafirini ikramsız göndermez.
>
> Mısır'da tahsil etmiştir. Câmiü'l-Ezher'de muhtelif ulemadan okumuş ve icazet almıştır. Âlim, arif bir insandır. Daha önce Bağdat'ta Medrese-i Nu'mâniyye'de kalmış, ulûm-ı İslâmiyye'nin hep-

Fotoğrafın altında (166:466): "Balkan Harbi'nde, Edirne'nin kurtuluşunda Sultan Selim Câmi'-i şerîfinin iç kapısı önünde: Ortada Enver Paşa merhum; sağında Mısır'ın meşhur ulemasından ve mücahitlerinden Abdülaziz Çâvîş; solunda Tunus kadısı İsmail Safâyhî Efendi merhum (Aksaray Valide Câmi'-i şerîfi haziresinde yatıyor.) Onun yanındaki sarıklı ve siyah cübbeli zat, Hintli mücahit Şeyh Abdurrahman Riyâz Efendi'dir."

Abdurrahman Riyâz'ın Hindîler Tekkesi'ne şeyh olduğu 1920 başlarına ait fotoğrafı (166:469)

Abdurrahman Riyâz'ın Topkapı'daki mezarı

sini ikmal eylemiştir. En sonra İslâm âleminin merkezlerinden sayılan Beytü'l-Makdis - Kuds-i şerîf'e gelmiş, Bâbu'z-Zâhire semtindeki Tekyetü'l-Hünûd - Hindliler Tekkesi'ne şeyh olmuş, oradan İstanbul'a gelmiştir. 19 Ağustos 1966'da göçtü. Seksene varmıştı. Topkapı dışında yatıyor, Topkapı'da dördüncü adadadır, kabir numarası 9974.

Revnakoğlu'nun notlarında tekkenin kuruluş tarihi, hususiyeti, mensup olduğu tarikat Abdurrahman Riyâz'a kadar şöyle yer alır: (166:307-309,330):

Kâdiriyye'den Hindîler Tekkesi

Rezzâkiyye kolundandır. Aksaray'da Muradpaşa Mahallesi'nde Horhor Caddesi üzerinde (Atıf Efendi Kütüphanesi'ndeki Kanunname'de (no 1734) burasının Aksaray kurbünde Horhoroğlu Çarşısı olduğu tasrih ve tesbit edilmiştir) Horhor Çeşmesi'nin bitişiğinde olup 76 numaralı binadır. Tekke yıkıldıktan sonra şeyh dairesi ve önündeki hazire kalmıştır. Evkafın *Tekâyâ Defteri*'nde 162-442 numara ile kayıtlı bulunuyor.

Kâdiriyye ve Nakşibendiyye'den olan dergâh-ı şerîfin zikir günü ilkin cuma iken sonra cuma gecesine döndürüldü. Civar halkın bir kısmı "Hindîliler Tekkesi" de derler.

İstanbul'da Hintlilere mahsus ilk tekke olarak yapılmış bulunduğundan diğer Hindî tekkelerinin merkezi ve asitanesi sayılır. Fatih devrinden kalma en eski bir dergâh-ı şerîftir. Nakşibendiyye'de Hoca İshak Buhârî-i Hindî'ye Fatih Sultan Mehmed hazretleri bina edip müşarünileyh de mihrap önünde medfundur. Zaviye ittisalindeki türbede cezbeye uğrayan Fatih'in silâhdarı da medfundur. (Kâdirîhane kuyûdâtından)

Perşembe günleri imaretten beş kepçe zerde pilav, 25 kepçe çorba verilirdi. Senede 8 kıyye tutan bir tulum zeytin yağı vardı. Günde beş

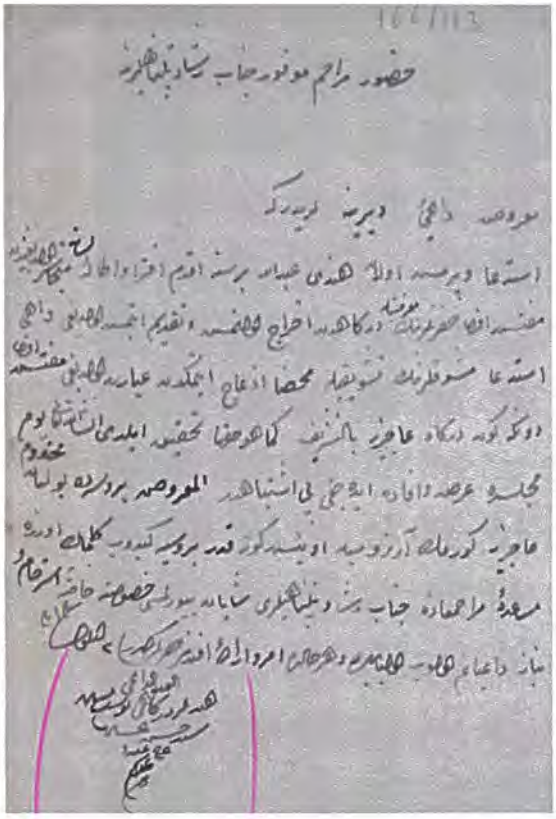
1912'de Dr. Muhtar Ahmed Ansarî'nin başkanlığında gelen Hintli kızılay heyeti

çift fodla, sekiz ekmek, dört ukıyye koyun eti, ayda 42 ukıyye pirinci, yine ayda 12 okka kandil yağı, ayda 316 kuruş taamiyyesi, 200 kuruş senelik mevlidiyyesi, yine senede 30 kuruş da muharremiyyesi vardı.

Hint liderlerinden ve bilhassa Kızılay'ın meşhur yardımcılarından Türk dostu merhum Doktor Ansari, 1925'te İstanbul'a geldiği zaman bu dergâhta kendisine Hintlilerle beraber bir öğle yemeği ziyafeti verilmiştir.

Dokuz sene kadar evvel belediye tarafından yıktırılıp enkazı satılan tevhîdhanenin iç kapısı üstünde tahta levhada nesih ve sülüsle:

"İllâ bi-zikrillâhi tatmeinnü'l-kulûb - Tarîkat-i aliyye-i Nakşibendiyye ve Zeyniyye eâzımından olup sultânu's-selâtîn es-sultân ibnü's-sultân Fatih Sultan Mehmed Han hazretlerine bizzat müracaat, talep ve iltimasta bulunarak Aksaray'da Murad Paşa Câmi'-i şerîfi kurbünde kâin işbu Hindîler Tekkesi denilen Nakşibendî dergâhını hakan-ı müşarünileyhe bina ve inşa ettirdikten sonra ilâ âhiri'l-ömr bu hânkâh-ı feyz-iktinâhta hücre-nişîn-i uzlet ve ferâgat olan ve irtihalinde mescid-i şerîfin cümle kapısının eşiği sırasında defnedilmesini vasiyet buyuran sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât es-Seyyid eş-Şeyh İshak

Şeyh Hasan Tahsin Efendi'nin Meclis-i Meşâyih'e Bursa'ya gitmek için yazdığı istida (166:325)

Buhârî-i Hindî en-Nakşibendî hazretlerinin mübarek ruhlarına şey'en lillâhi taâlâ el-fâtiha, 860"

Muhyiddin Efendi'nin tomarında bu tekkenin 17 şeyhinden sadece dört şeyhinin ismi yer alır: Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Hacı İbrahim Hakkı Efendi, Şeyh Hasan Tahsin Efendi ve oğlu Abdülaziz Efendi. Tomarda sadece Şeyh Hacı İbrahim Hakkı Efendi için "Mumaileyh 1288 tarihinde birçok münazaa ile tevcih olunmuştur" ve Şeyh Hasan Tahsin Efendi hakkında da "Kendisi de Keşmir kadılığında bulunmuştur. Hasan Tahsin Efendi bazı kere şeyhlikten azledilir tekrar tayin olunur, bazı kere vekâleten idare olunur. Hasılı her sene bir hâl zuhur eder. Bu Hindî güruhu mütemadiyen mazbatalarla uğraşırlar, zanidir diye davalar açarlar, yne Meclis-i Meşâyih'te uğraşılmaktadır" açıklaması görülür.

Revnakoğlu, Aksaray Hindîler Tekkesi tekkenin şeyhlerini kuruluş devrinden itibaren Abdurrahman Riyâz'a kadar şöylece toplar (166:331-41):

Şeyh Türâbî-i Hindî (Hintlidir).

Şeyh Hasan Efendi: H.1207'de göçtü. Üsküdar Karacaahmet Miskinler Camii arkasındadır.

Şeyh Abdullah Agâh Efendi: "Açıkbaş" adıyla maruftur. H.1226'da vefat eylemiştir.

Şeyh Hacı Hasan Efendi: Hintlidir. Vefatı H.1260. Sofular'da Ekmel Tekkesi haziresinde yatıyor. (*Sicil*, II, 166)

Şeyh Hacı Ali Umarşah: 7 Rebiülevvel 1247'de fevt.

Şeyh Seyyid Hacı Abdurrahman Efendi: Keşmirlidir. 4 Cemaziyelevvel 1250'de vefat. (*Sicil*'de 1250 Recebinde gösterilmesi yanlıştır)

Şeyh Esrarşah: H.1250'de göç.

Şeyh Hacı Alişah Ubeydullah: Hintlidir. Gurre-i Şaban 1252'de rıhlet.

Şeyh Hacı Ali Mahbubşah-ı Dehlevî: 27 Receb 1255'te göç.

Şeyh Hacı Ahmed Efendi: 20 Rebiülevvel 1286'da irtihal.

Şeyh Hacı İbrahim Hakkı Efendi: "Gurgur" diye maruftur, Hintliler "Gurgur Baba" derler. Tekkenin şeyhliği kendisine H.1288'de birçok münazaa ile tevcih olunmuştur. 2 Receb 1292'de göç.

Şeyh Fâzıl Efendi (vekildir).

Şeyh Hasan Tahsin Efendi b. Ahmed Esad (Keşmir Kadızâdesi, Müftîzâde): Kendisi de Keşmir kadılığında bulunmuştur. "Hasan Tahsin Efendi bazı kere şeyhlikten azledilir tekrar tayin olunur, bazı kere vekâleten idare olunur. Hasılı her sene bir hâl zuhur eder. Bu Hindî güruhu mütemadiyen mazbatalarla uğraşırlar, zanidir diye davalar açarlar, yne Meclis-i Meşâyih'te uğraşılmaktadır."

Aksaray ve civarında "İnili Ebe" diye bilinen ve sahasında büyük şöhret yapan Ebe Safiye Hanım, Şeyh Hasan Tahsin Efendi merhumun son haremidir. Horhor Hamamı'nın karşısındaki konağında otururdu, sonra tekkenin arkasına rastlayan İmam Sokağı'na taşındı ve oradaki üç odalı evinde vefat etti. Torunu Mahmud Hüdai Bey merhum da Muallim İzzeddin Hümâyî Bey'e damat olmuştu, hâlen hayatta bulunan Muallim Belkıs Hanım'ı almıştı.

Oğlu Abdülaziz Efendi (ketebeden): 1333 senesinde Maltepe Hastahanesi'nde dizanteriden tedavi edilmekteyken vefat etti, altmışı geçmişti. Büyük oğlu Abdülgafur kendisinden önce vefat etmiştir, Bursa'da Deveciler Mezarlığı'nda medfundur. Küçük oğlu Terzi Mehmed Bahaaddin, Darülaceze'de göçtü. Mehmed Bahaaddin, Erdi Baba Tekkesi şeyhi Agâh Efendi'nin dervişidir, kendisine "Mehmed Dede" derlerdi. Müjgânlı ile gezerdi. Gayetle de iyi zikir ederdi. Sakalına dolgundu, güzel adamdı.

Şeyh Hasan Tahsin Efendi'nin vefatıyla oğlu Abdülaziz'in posta oturtulmasını talep eden mahallelinin dilekçesi (166:303)

Şeyh Abdullah el-Hindî: Ayyaşlığına binaen ref' olunmuştur.

Şeyh Hacı Mehmed Efendi: Civar halkı kendisine "Hindi Baba Şeyhi" derlerdi. Vekil olarak bulundu. Ulemadan, ehl-i takva bir zattı. Kırtasiye ilmi ile uğraşırdı. Üsküdar'da Çinili Câmi'-i şerîfinin karşısındaki Afgan Asitanesi'nin şeyhliğinden gelmedir. On sene kadar bulunduktan sonra tekkenin meşihatı Hintli şeyhlere meşrut olduğundan üzerinden alınmış, yerine Kudüs'teki Hindîler Tekkesi'nden Şeyh Abdurrahman Riyazeddin Babür b. Riyazeddin b. Nasîrüddin el-Hindî'ye verilmiştir. Bu zatın doğumu H.1299.

Kırkağaçlı Emin Efendi Tekkesi

Hindîler Tekkesi'ni geçince sola giren İmam Murat Sokağı'na geçiyor, sokağın Şekerci Sokak'la kesiştiği 7 numaralı binanın önünde duruyoruz. Burası Kırkağaçlı Emin Efendi Tekkesi (Emin Efendi Tekkesi) idi. (İskenderpaşa Mahallesi, 892 ada, 15 parsel)

Tekke, Kasap Hoca Niyazi Efendi tarafından yaptırılmıştı, ilk şeyhi de Üsküdar'daki Alaca Minare Tekkesi şeyhi Erzincanî Mehmed Sâdık Efendi'nin halifesi Kırkağaçlı Mehmed Emin Efendi'ydi (149:93): "Bu dergâh bidayette Nakşî-i Kâdirî'den, sonra da Uşşâkiyye'den olmuştur, "Emin Efendi Tekkesi" de denir."

Uzun zaman harap hâlde duran tekkenin restorasyonu 2018'de tamamlandı.

Revnakoğlu, ilk üç şeyh hakkındaki bilgiyi Muhyiddin Efendi'nin tomarından nakleder (149:93,95):

> Şeyh Mehmed Emin Efendi (Kırkağaçlı): Nakşibendiyye'den Erzincanî Mehmed Sâdık Efendi'nin (Üsküdar'da Alaca Minare Tekkesi şeyhi) halifesidir. Bu tekkeyi tüccârândan Kasap Hoca Niyazi Efendi bina eylemiştir ve hulefâya meşrûttur. Tarîkaten Nakşî, sülûken Kâdirîdirler. Şeyh Emin Efendi, Üsküdar'da şeyhinin tekkesinde medfundur. Kâdirîlik'i Tophane'de Kâdirîhane şeyhi Şerîf Ahmed Efendi'dendir ve onun halifesidir.
>
> Oğlu İbrahim Efendi: Eyüp'te Şeyh Murad Tekkesi'nde medfundur.
>
> Abalı Hacı Hafız Efendi: "Abalı Hafız" ya da "Kara Abalı" denilen Hafız Haydar Efendi'dir. Şeyh Mehmed Emin Efendi'nin halifesidir. Bu dahi Üsküdar'da şeyhinin tekkesinde medfundur, taşı vardır. Burada Kâdiriyye'nin Zenbûriyye usulünü icra etmiştir. Vefatı 39 Cemaziyelevvel 1307. Mezbûrun Agâh isminde bir halifesi varsa da Haseki civarında arsa-i hâliye olan Erdek Baba Zaviyesi'ni bina ve meşihatı uhdesinde olmakla bu kere bu tekke dahi ber-mûceb-i meşrût mumaileyh Agah Efendi'ye teveccüh etmiş ise de kendi hüsn-i rızâsıyla Nişancı şeyhinin damadı ve halifesi Şemseddin Efendi'ye terk eylemiştir.

Yukarıdaki kayda göre de Yahya Agâh Efendi, şeyhinin vefatıyla bu tekkenin postnişinliği kendisine geçmiş olmasına rağmen, Zıpçıktı Tekkesi uhdesinde bulunduğu için burasının şeyhliğini Nişancı Tekkesi'nden Ahmed Şemseddin Efendi'ye terk etmişti. Revnakoğlu, notlarına Yahya Agâh Efendi'nin "Azizim el-Hâc Hafız Şeyh Mehmed Haydar Efendi Hazretlerinin Vukûât-ı Hâli Beyanındadır" başlığıyla kaleme aldığı biyografiyi Yahya Agâh Efendi'nin *Sandûkatü'l-Maârif*'inden (s.180-85) nakleder. aktarır (149:87-92):

Aziz hazretlerinin mevlidleri Aydın vilâyetinde Bergama kazasındaydı. Vilâyetinde mektepte hıfzını dinletip hâfız-ı kelâmullahtı. Aydın vilâyetinde Kırkağaç kazasına tahsîl-i ilme gelip tarîk-i Nakşibendî el-Kâdirî'den Kırkağaçlı Şeyh Mehmed Emin Efendi'ye intisap eylemişlerdi. Badehu Asitane'ye gelip Çarşamba Medresesi'nde tahsîl-i ilm-i şerîf eylemekteyken mürşidi Kırkağaç'tan hicret edip Âsitâne-i aliyye'de Aksaray kurbünde Şekerci Sokağı'nda müceddeden bir dergâh-ı şerîf inşaşıyla Aziz dahi hem taklit ve hem tahkik ile nice seneler melûf olup izn-i icâzet almakla zü'l-cenâheyn idi.

Badehu mürşidi emriyle Akdeniz tarafına iki sene seyahate memur olup bezl-i vücûd ederek Beytullah'ı tavaf ve Arafat'ta vakfe durup lebbeyk nidasıyla hac etmekle hacı olmuştu. Badehu iki sene mürurunda İstanbul'a gelip ve mürşidi Kırkağaç'a gitmekle dâr-ı bekâya rıhlet edip şeyhinin dergâhında postnişin olmuştu.

Badehu Âsitane'de dergâhına gelip sakin olduğu hâlde üç dört senede bir defa sıla-i rahim ederdi. Badehu teehhül edip bir kerimesi dünyaya gelmişti. Ve dergâhın yevm-i mahsûsu perşembeydi. (Kendisinin irtihalinden sonra Uşşâkiyye'ye geçmiş, günü de pazara çevrilmiştir.)

Yatsı namazının farzında evvelki rekatta sûre-i "Ve't-tîn", ikinci rekatta ise sûre-i "Îlâf" kıraat ederdi. Vitir namazında sûre-i "Elem tera keyfe" ve sûre-i "Kul yâ eyyühe'l-kâfirûne" ve sûre-i "İhlâs-ı şerîf" tilâvet ederdi.

Cuma ve pazartesi geceleri yatsı namazından sonra tesbih ve duayı bade'l-ikmâl usul yapardı. Usulde 100 kelime-i tevhîd-i şerîf, 100 ism-i celâl-i zât, 100 ism-i Hû, 100 ism-i Hak, 100 ism-i Hayy... badehu kısacık bir dua edip "Tekabbel minnâ" okurdu.

Bayram geceleri cemaatle tesbih namazı kılardı. Hafta günlerinde mukabeleden evvel abdest tazelerdi. Mukabeleden sonra yalnız bir lokma ekmek ekl ederdi. Meşâyihten bulunan varsa duadan sonra fâtiha ederdi. Ve mukabelede kuûd zikrinden başka devran ve kıyam zikri etmezlerdi. Eğer cemiyet olursa muhtasarca kuûd zikrini edip devran ve kıyamı sair meşâyihe teslim ederdi. Ve mukabeleye ikindi vaktinden bir saat evvel kalkardı. Ve ihya gecelerinde yani kandil-i şerîf gecelerinde dergâhı küşat edip mukabelede kuûd, devran ve kıyam ettirirlerdi.

Beher yevm vakt-i teheccüdden gün doğumuna kadar mutat olan dersini tilâvet ederdi. Ekseri günde kuşluk uykusu uyurdu. Beher gün hatm-i hâcegân-ı sagîri tilâvet ederdi. Ve sair vakitlerde yani otururken, bir yola giderken ve bir maslahat görürken hatm-i Kur'ân-ı azîm okurdu. Ve bir senede kırk hatm-i şerîf ve daha ziyade kıraat ederdi.

Ve günde bir vakit taam ekl eylerdi ve hemen her gün sâim idi. Lâkin bir zâir ve misafir geldikte oruçluyum demez, ekl eylerdi.

Ve zatı celâl sıfatındaydı, bazı cemalden görünürdü. Terbiye-i sâlikânda unf ile muamele ederdi. Ve yalan söylemez ve gıybet etmez ve emanete zinhar hıyanet etmez ve kimseden bir şey memul etmezdi ve malayani kelâmlar söylemezdi ve hiçbir kimseden bir şey matlûp etmeyip hediye verirlerse kabul ederdi. Ve hiçbir kimseye borcu yoktu. Ve hiçbir sanatta olmayıp ve dergâhının dahi hiçbir akçe ve hiçbir erzakı olmadığı hâlde her hafta lokma çıkarırdı. Ve bir kimseye de deyni yoktu.

Vefatından iki üç sene evvel Üsküdar'da Nuhkuyusu civarında Pîr-i sânî Seyyid Mehmed Sâdık Efendi'nin dergâh-ı şerîfi türbesi derununda kabrini hazırlatmıştı. Ve vefatından evvel vasiyetname yazıp vefat ettikte o vasiyetname meydana çıkıp vefat edeceği gününü yani 1308 Cemaziyelevvelinin 30. salı günü ve gasledecek kimseyi ve cenazesinde kimler bulunacağını ve namazını kimler kılacağını, kimin kıldıracağını, hava fırtınalı olup kayıkla Üsküdar'a geçilemeyip çatana vapuruyla gidileceğini ve sokaklarda mele-i nâs içinde tevhîd-i şerîf ve esmâullah ve ilâhiyyât okunmayarak merasimsiz götürülmesini ve sair hikmetler beyanıyla... Bizler dahi o tahrire semi'nâ deyip teçhiz ve tekfinini bi'l-icrâ ve mürîdân hakkında dahi nush ve pend ve tahrirlerini bi'l-kabûl medfen-i âlîsi olan mahall-i mahsûsuna defnolunmuştur. Ve ruhu için kendi vasiyeti üzerine üç gece hatm-i şerîf ile yetmiş bin kelime-i tevhîd kıraat olunup cümle ihvân ve ehibbası bir şey matlûp etmeyip rızâen lillâhi taâlâ okumuşlar ve hayatında olduğu gibi hizmet-i reşâdetlerinde bulunmuşlardır.

Rıhlet-i âlîlerinden üç mâh sonra bazı mürîdânın ve komşularının rüyalarında zuhur edip "Bu mahalleyi üfüreceğim!" diye manen ruhaniyyeti zuhuruyla on beş gün sonra filhakika dergâh-ı şerîfleriyle civarında bulunan haneler 1307 Ramazân-ı şerîfinde ihrâk bi'n-nâr olmuş bulunmakla hâlen dergâh-ı şerîf arsa-i hâliyedir.

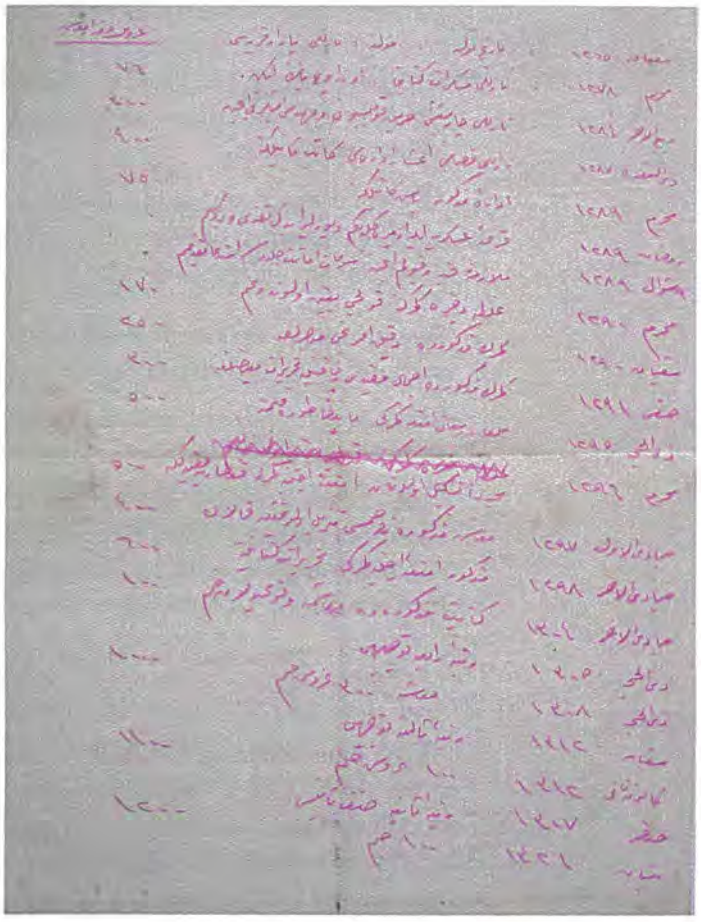
Ve sinn-i âlîleri yetmişi geçmiş olduğu hâlde rıhlet eyleyip ve dergâh-ı şerîf evlâdı olmadığından ben bendesine kalmakla benim dahi kendi emriyle dergâhım olduğundan Fatih Nişancı Tekkesi şeyhi Abdülhalim Zikri Efendi'nin halifesi ve damadı Hafız Ahmed Şemseddin Efendi'ye rızasıyla keff-i yed eylemiştir. Onun uhdesindeyken ihrâk olmuştur ki Allâhu a'lem, azizim efendim hazretleri onları o makama münasip görmemiş olduğu anlaşılıyor. Kaddesallâhu esrârahum ve nefeanallâhu bi-füyûzâtihim, âmîn bi-hürmeti cenâb-ı Seyyidü'l-mürselîn.

Tekkede bu sefer Karagümrük'teki Nişancı Tekkesi şeyhlerinden Şeyh Halim Efendi'nin damadı ve ikinci halifesi Şeyh Hafız Ahmed Şemseddin Fahri Efendi postnişin oldu. Aynı zamanda tanınmış kıyamî zakirlerinden ve saray saatçilerinden olan bu şeyh, Yanbolu'da Rifâ'î tekkesinin banisi ve şeyhi Alyanak Mustafa Efendi'nin oğluydu.

Kâdiriyye'den, Halvetiyye'den ve Sünbüliyye'den hilâfeti olan Ahmed Şemseddin

Efendi'nin Mart-Nisan 1890'da posta oturduktan birkaç hafta sonra çıkan yangında tekkenin yanmasıyla şeyhliği sona erdi. Ertesi yıl 29 Cemaziyelevvel 1307 (21 Ocak 1890) tarihinde vefat ettiğinde Nişancı Camii haziresine defnedildi.

Bu yangından sonra uzun süre arsa hâlinde kalan tekkenin şeyhliği, Uşşâkî şeyhlerinden Mehmed Fahreddin Himmetî Efendi'ye tekkeyi yeniden yaptırması şartıyla tevcih edildi. 25 Zilhicce 1312 (13 Mart 1904) tarihinde ikinci kez hayat bulan binasıyla tekke Nakşî-Kâdirî çizgisinden Uşşâkî neşesine geçer. Revnakoğlu, Muhyiddin Efendi tomarından bu şeyhi nakleder (149:95-98):

Şeyh Fahreddin Himmetî Efendi, kendisinden sonra tekkesinin postuna geçecek oğulları dışında üç meşhur şahsiyete de hilâfet verdi. (149:99):

> Mehmed Fahreddin Himmetî Efendi: Velâdeti 1265 Şaban, Nazilli, Pazar karyesi. Tarîk-i Uşşâkiyye hulefâsından ve gümrük ketebesindendir. Arsa olduğundan müceddeden bina eylemek üzere tevcih olunmuştur. 1321 senesi Zilhiccesinin 25. pazar günü küşat olunarak zikr-i şerîfe mübaşeret olunmuştur. Mumaileyh Fahri Efendi, Aydınlıdır, Yedikule'deki Aydınlı Şeyh Emin Efendi'nin halifesidir. Tekke küşadında posta iclâs olundu ise de şeyhi Mehmed Emin Efendi kendi posta iclâs olunduğu meşkûktur. Tekke-i mezkûr muhterik olmuş idi, tekke arsasının bir kısmı tarik tesviyesine kalp, bir kısmı da ittisal arsalardan tecavüz olduğu hâlde hâl-i hâzır arsaya müceddeden ve mükemmelen 250 lira kadar meblağ sarfıyla bina ve ihya ederek müteaddit odalar ve harem dairesi ilâve suretiyle tevhîdhaneyi yukarı almıştır.
>
> Kubbe şeyhi ile Bedevî şeyhi Hâmil Efendi rehber olarak iclâs eyledi, Topkapılı duacı dua eyledi. Muhtasar surette cemiyet icra olundu.
>
> Bu gürûh Uşşâkîler, Dersaadet Uşşâkî meşâyihi ile mugâyir-i hâl ve tabiattır, fakat mumaileyh sulehâdan, musalli, müstakim, âlim, gayûr bir zattır. Bu mahalli ihya eylemiştir. Fahrî-i Azîz denilir.

Son vazifesi İstanbul rüsûmât emaneti emtia-i ecnebiyye gümrüğü tahrirat başkâtipliğiydi. 11 Şevval 1333 ve 11 Ağustos 1331 (22 Ağustos 1915) pazartesi gecesi göçtü. Bir müddet akıl hastalığından rahatsız bulunuyordu, son günlerde evhamı ziyadeleşmişti. Cinnet getirerek intikal eyledi. Tekkesinin içinde medfundur.

Revnakoğlu, Mehmed Fahreddin Himmetî Efendi'nin kendi el yazısıyla memuriyet hayatına, tekkenin inşasına ait malûmat içeren aşağıdaki metnini dosyalarına aktarır Vesikada şeyhin tüm memuriyet safhaları yer alır (149:103):

Kasımpaşa pîr makamının son şeyhi Burdurlu Hoca Mustafa Sâfî Efendi merhum, "Büyük Mustafa Efendi" derler.

Kürsü şeyhlerinden Kayserili Mustafa Sıdkı Efendi merhum, Altay Uşşâkî şeyhi idi.

Fatih dersiamlarından Ahmed Sırrı Efendi merhum, Fethiye Medresesi'nde otururdu. Karagümrük'te Kaytancı Sokağı'nda Baskıcı Hakkı Usta'nın tasarrufunda bulunan terlikçi dükkânını Uşşâkî zaviyesine tebdil ederek icrâ-yı âyîn eylemiştir.

Tekkenin son şeyhi, Fahreddin Himmetî Efendi'nin büyük oğlu Mehmed Emin Efendi oldu (149:99):

Büyük oğlu Mehmed Emin Efendi merhum: Velâdeti 24 Teşrîn-i sânî 1301, irtihali 31 Kânûn-ı evvel 1938. Kasımpaşa pîr evinin son şeyhi Burdurlu Mustafa Efendi'den müstahleftir. Merkez Efendi'de medfundur, 12. adada toprak mezardır.

Tekkenin son şeyhi Mehmed Emin Efendi merhumun küçük kardeşi Neyzen Salahaddin Bey (Candan) İstanbul Belediyesi konservatuvarında kâtip ve nısfıyezen öğretmeni idi, emekliye ayrıldı.

Tekkenin zakirler: Yeniköy Raûfî Tekkesi şeyhi Servet Efendi merhum, Bedeviyye'den Şehreminli Arap Ahmed merhum, Remlî Tekkesi şeyhi Yorgancı Râşid Efendi merhum, Fıstıkçı Mehmed Efendi merhum. Kıyam reisleri: Şeyh Hilmi merhum, Kambur Cemil Bey (Ebülhâmis'in küçük kardeşi)

Sirâciyye Tekkesi - Şeyh Ebü'l-Hayr Efendi Tekkesi

Şekerci Sokağı'nda Sirâciyye Tekkesi - Şeyh Ebü'l-Hayr Efendi Tekkesi vardı.

Tekke, Albdülhamid devri meşhur Rifâ'î şeyhi Ebülhüdâ Efendi'nin oğlu Siraceddin Efendi namına tesis edilmiş, postnişinlik de yine Ebülhüdâ'nın halifelerinden Ebülhayr Efendi'ye tevdi edilmişti. Revnakoğlu, şeyhi şahsî hususiyetleriyle tarif eder (228:22,24):

> Ebülhayr Efendi, şeyhi bulunan Ebülhüdâ Efendi'nin Beşiktaş'ta Serencebey Yokuşu'ndaki tekkesinde (bu dergâh Kılıç Ali Paşa, nâm-ı diğeri Sinan Paşa-yı Cedîd Mahallesi'nde Tek Servi Sokağı'ndaydı) mihrap kandilini uyandırmak vazifesiyle mükellef bulunduğu için kendisine "kandilci" manasına "Sirâcî" derlerdi. Tekkesine "Sirâciyye" isminin verilmesi kendisinin kandil nekâbeti hizmetine de aynı zamanda telmih etmektedir.
>
> Son derece temiz giyinirdi. Üzerinde, oturduğu yerde bir çöp bile bulunmazdı. Temizliği, titizliği hastalık hâlindeydi. Çifte ayna arasında özenerek bezenerek sardığı mükellef sarığa bazen iki, iki buçuk saat emek verdiği olurdu. Ekseriya şal, hırka, samur kürk giyer, otururken dizlerini battaniye ile örterdi. Sabahları amberli çay içerdi. Şeker bayramının ikinci günü mutlaka oruç tutardı. Yürümekten hoşlanırdı, Aksaray'dan Beşiktaş'a yayan gittiği olurdu.
>
> İstanbul'un bu meşhur Şamlı Rifâ'î şeyhi hayret edilecek kadar yeni fikirliydi. Ta o zamanlar çatal, kaşık ve bıçakla yemek yerdi. Ekmeği eliyle koparır, fakat eti bıçakla keserdi. Bununla beraber ekmek kırığı bırakmaz, baş parmağıyla bunları birer birer toplar ve yerdi.
>
> Şeyh Ebülhayr merhumun Kumkapı nüfus memurluğundaki kütük kaydı şöyledir: Cilt 17, s.57, hane 21.
>
> Şeyh Ebülhayr Efendi merhum (Sirâcî): Mumaileyh eş-Şeyh Ebülhüdâ Efendi'nin halifesi ve kethüdasıdır. İsmi gibi hayır babası, sulehâdan, etkıyâdan, nur yüzlü, uzunca boylu mübarek bir zat olan Ebülhayr Efendi aslen Şamlıdır. Oranın Saruca Mahallesi'nden ve Hazine kâtibizâdeler ailesindendir. 1262'de Şam'da doğmuş, bir müddet tahsilden sonra 23 yaşında İstanbul'a gelmiş, Uzunçarşı'da ipekli kumaş üzerine ticaret yapmıştır. 1318 Rebiülevvelinde Ebülhayr Efendi'ye üçüncü rütbede Mecidî nişanı verilmişti.
>
> 1338 Ağustosunda 78 yaşındayken göçtü, Eyüp - Hasîb Efendi Dergâh-ı şerîfi haziresinde, arkada, türbe ile mescit arasında zevcesi Fatma Hanım'ın yanında sırlıdır. Taş dikilmemiştir. Bu hanım, vaz'-ı hamli esnasında göçmüştür. İlk haremidir, Şamlıdır.

Torunu fuzalâdan Fahreddin Bey hayattadırlar.

Not düşelim, Ebülhayr Efendi bir süre Hüdâiyye Tekkesi'nde şeyhlik vazifesinde bulunmuştu.

Tekkenin Muhyiddin Efendi tomarındaki bahsi kısaydı ve Revnakoğlu bunu da notlarına ilâve eder (228:21,23):

> Sirâciyye Tekkesi - Şeyh Ebü'l-Hayr Efendi Tekkesi, Aksaray civarında Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde Şekerci Sokağı'ndadır. Rifâ'iyye-i Sayyâdiyye'dendir. Sudûr-ı izâmdan ve mukarreb-i hazret-i pâdişâhîden, meşâyih-i Rifâ'iyye'den Halepli Ebülhüdâ Efendi hazretlerinin bu kere 1317 tarihiyle vefat edip Eyüp'te Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi'nde kapalı hususî türbede medfun bulunan mahdumları Sayyâdîzâde Ahmed Sirâceddin Efendi'nin namına Aksaray'da Vâlide Câmi'-i şerîfi civarında Şekerci Sokağı'nda mülk arsa üzerine müceddeden hane şeklinde dört katlı, on odalı bir tekke bina ve inşa ve Rifâ'î dergâhı olmak üzere vakf ve meşihatını şeyh-i müşârünileyhin kethüdası - vekilharcı Ebülhayr Efendi'ye teberru olunarak bu kere 18 Recep 1317 - 10 Teşrinisani 1315 (yevm-i çehârşenbe) tarihiyle Arabî menkıbe-i velâdet-i Hazret-i Risâlet kıraat olunarak ve tarîk-i Rifâ'iyye'nin Sayyâdî ayini üzere kıyamen kelime-i tevhîd zikri icra olunarak muhtasar surette resm-i küşâdı icra olunmuştur.

Tekkenin son şeyhi Ebülhayr Efendi'nin oğlu Hâmid Bilik'ti (228:22):

> Şeyh Hâmid Bilik merhum, Şeyh Ebülhayr'ın sekiz evlâdından en büyüğüdür. Babasının vefatından sonra yerine tekkenin şeyhliğine gelmiştir. Hilâfetnamesi babasındandır. 1284'te doğmuştur. Bahriye kolağalığından mütekaitti. 1937'de göçtü, Edirnekapı Şehitliği'nde yatıyor.

Notlarda (228:23) "Üsküdarlı Arap Ahmed burada zakirbaşıydı, meşhur Şeyh Hilmi reislik ederdi" cümlesi de yer alır.

II. Abdülhamid'in Şeyhleri

İki şeyh, Rifâ'iyye'den Ebülhüdâ Efendi ve Şâzeliyye'den Şeyh Zâfir, Revnakoğlu notlarına girer. Ebülhüdâ nakli nisbeten kısadır (241:3-9):

Şeyh Ebülhüdâ Efendi ve Beşiktaş'taki Tekkesi

Beşiktaş'ta Serencebey Yokuşu ile Asariye Camii arasında Hasırcı Sokağı'nda kendi konağının yanındaydı. Önceleri Sultan Hamîd'in Ebülhüdâ'ya hediye ettiği konakta usûl-i Rifâ'iyye-i Sayyâdiyye'den icra edilmiş, sonradan onun yanına ayrıca büyük bir tevhîdhane yaptırılmıştı. *Mecmûa-i Tekâyâ*'da yazılı olmadığına göre yapılışı 1301'den sonradır. Perşembe günü mukabele olurdu.

Ebülhüdâ'nın vefatından sonra hulefâsından çok ihtiyar bir zat olan Salih Efendi, bazen de onun çolak oğlu zikri idare etmişlerdir.

Bağdat Rifâ'î şeyhi Râvîzâde Mehmed Efendi ile Seyyid Hamza ve Sivas nakibüleşrafı "Arap Şeyh" namıyla bilinen Şeyh Abdullah el-Hâşimî, kezâ Erzurumlu Şehvarî İstanbul'a geldikleri zaman misafir de kalırlardı.

16 Ağustos 1919 Beşiktaş yangınında yandılar...

Şeyh Ebülhüdâ Efendi, Cenâb-ı Pîr evlâdından ve Sayyâdîzâdelerdendir. Hama'da Sayyâdîzâde vakıflarına ait bazı hususatı hasbe't-tevliye tedvir ve tesviye için İstanbul'a gelmiş, temas ettiği zevat arasında saraya mensubiyeti olanların delâletiyle Sultan Hamîd'e tanıtılmış, zekâsı ve fazîlet-i ilmiyyesi hasebiyle padişahın teveccühüne mazhar olarak İstanbul'da ikameti tensip ve irade buyurulunca burada kalmış ve o tarihten itibaren de İstanbul'a yerleşmiştir. Sultan Hamîd'le satranç oynayacak kadar hususiyet kesbetmişti. Her manasıyla âlim, fâzıl bir zattı. Ulûm-ı şer'iyye, nakliyye ve bilhassa tasavvufa dair 230 kitap ve risale meydana getirmiştir. Kendisine mahsus güzel sesi, edası ve cazip hâlleriyle Kur'ân-ı azîmü'ş-şân tilâvet ederken Sultan Hamîd'in meclûbiyetini mucip olur, kendisinden teberrük ve teyemmün edilirdi. Bununla beraber padişah yanındaki nüfuz ve mevkiini çekemeyerek kendisine "Ebü'l-hud'a" diyenler olmuştur.

Vefatında cenazesi götürülürken tabuttaki tâc-ı şerîfini bastonla yere düşürmek isteyenler ve bununla da iktifa etmeyerek abdestli cesedini çöp arabasına koyup Serencebey Yokuşu'ndan aşağıya yuvarlayanlar görülmüştür. İrtihalinde merhum Tâhir Nâdî'nin söylediği şu müthiş kıta bunun en kuvvetli delllerinden birini vermektedir:

Ne hâcet iddiâ-yı münkirîne serd-i burhâna
Hüveydâdır cihânda mu'cizât-ı Ahmed-i Muhtâr
Bu "şehr-i mu'tenâ"nın hâssa-i pür-hikmetindendir
Ebâtıldan Ebü'l-Hud'a leîmi göçtü bi'l-idbâr

Vefatı Rebiülevvel ayına rastladığından "şehr-i mu'tenâ" terkip ve teşbihi ile Rebiülevvel ayı telmih ediliyor. Bununla velâdet-i Peygamberî esnasında yıkılan putlar hatırlatılarak merhumun maalesef bunlardan yani bu ebâtıldan biri olduğuna işaret olunuyor ki insafa sığmayan bir isnat!

Şeyh Ebülhüdâ Muhammed b. Hasan es-Sayyâdî er-Rifâ'î, kendisini yakinen bilenlerden dinlediğime göre, güzel yüzlü, mehabetli, vakur, müeddep, esmerü'l-levn, uzun boylu olup hilâfeti babasındandır. Oğlu Hasan Hâlid Bey hâlen "Hasan Tevfik Hüdâî" adıyla Ürdün emiridir.

Ebülhüdâ'ya yapılan çirkin bir isnadın nakli ve oğlu Hasan Hâlid Bey'in "Yaktı dil-i vîrânemi yıktı temelinden" diye başlayan bir şarkısını Musullu Hafız Osman Efendi'nin besteleyip meşk etmesi (Çankırılı Hacı Şeyh oğlu Ahmed Kemal, *Görüp İşittiklerim*, 1934, c.4, s. 125). Ayrıca hususî hâl tercümesi için Kâdirihane - *Tomar-ı Kebîr*, s.427.

Şeyh Muhammed Zâfir Efendi ve Beşiktaş'taki Ertuğrul Tekkesi

Şâzeliyye'nin Medeniyye kolundan gelen Muhammed Zâfir el-Medenî için Yıldız'da Ertuğrul Camii yanında bu caminin müştemilâtından olarak yine Sultan Hamîd tarafından H.1305 tarihinde meydana getirilmişti (76:71-85):

Şeyh Muhammed Zâfir el-Medenî b. Muhammed Hasan ez-Zâfir b. Hamza Zâfir: İlmî ve manevî faziletleriyle şöhret yapmış bir tarikat ve irşad adamıdır. Şehzadeliğinde kendisinin tahta çıkacağını keşfen haber veren şeyh efendiye bu sebeple Sultan Hamîd ehemmiyet verir, hususî bir hürmet ve bağlılık gösterirdi. Hatta bu yüzden padişahın cuma selâmlığı müteaddit defalar bu tekkede icra edilmiştir. Sultan Hamîd hem cuma namazına gelir hem namazdan sonra "Alay dağılsın, saraya dönsünler" der, kendisi zikirde bulunurdu. Sultan Hamîd'in kırk mevlidi de burada tertiplenmiş, mevlid-i şerîfi Şehzade Selim Efendi'nin davetiyle Merkez'in damadı Hacı İbrahim Bey okumuştu. Sarayından başka bir yerde yemek yemeyen padişahın burada yemeğe kaldığı bile olmuştur ki tekkeye ve şeyh efendiye büyük itimadı olduğunu gösterir.

Dört yüz seneden beri Medine'nin agniyâ ve eşrafından bilinen ecdadı da tarihte isim yapmış kimselerdi. Bunların arasında agavât-ı sipâhiyyeden (sipahî ağalarından) bulunan ceddi Hasan Zâfir el-Medenî tarikat şeyhlerinden ve ilim adamlarından olmamakla beraber Medine'nin büyükleri arasında sayılmaktaydı. Medine'de ve Harem-i şerîf'teki eski kayıtlarda "Hasan ez-Zâfir min agavât-ı sipâhiyye" suretinde adı geçen Hasan Ağa'ya "ağa" unvanının verilmesi, bedevî baskınlarına karşı yapmış olduğu gazvelerdeki muvaffakiyetinden dolayıdır. Halkın sevgi ve takdirkârlığını gösteren bu teveccühten başka Yavuz Sultan Selim de bu zata makâmât-ı mukaddesenin asayiş ve nizamıyla meşgul olma işini vermişti. Bu vazife hayatının sonuna kadar üzerinde kalmış, nesilden nesile, evlâttan evlâda intikal ederek Büyük Efendi'nin babası Muhammed Hasan Zâfir b. Hamza Zâfir'e kadar gelmiş ve bu suretle Tanzimat başlarına kadar devam ettirilmiştir.

Âlim, fâzıl bir şeyh-i kâmil olan Muhammed Zâfir el-Medenî'nin Şâzeliyye tarikatı hakkında meydana getirdiği *Envâru'l-Kudsiyye Fî Tenzihi Turuki'l-Kavmi'l-Aliyye* isimli Arapça eseri bu sahada orijinal bir kıymet taşımakta ve dünya Şâzelîleri arasında pek değerli bir kaynak bilinmektedir. Cenâb-ı Pîr Ebü'l-Hasan Şâzelî'nin hayatı, şahsiyeti, Şâzeliyye tarikatının adap ve erkânı usul ve âdâtı üzerinde gayetle vâkıfane bir surette malûmat veren, ayrıca Şâzeliyye evrâdı olan hizbü'l-kebîrin ve ahzâbının Arapça metinlerini izah ve ihtiva eden bu kitap 1302'de İstanbul'da Matbaa-i Osmâniyye'de bastırılmıştır; Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa zamanında adliye müfettişliğinde bulunan Yusuf Şetvân Bey merhum bu eseri Türkçeye çevirmiştir. Yusuf Şetvân Bey, Fatih haziresinde yatan meşhur

Muhaddis Ahmed Şetvân Efendi'nin oğluydu.

Müellifin bu mühim eseri ilmî şahsiyeti dolayısıyla ecdat ve ailesi hakkında *Tabakât-ı Mâlikiyye* (s.411) başta olmak üzere, Belediye - Vilâyet mektupçusu Osman Nuri Bey'in *Türk Maarif Tarihi*'nde (c.2, s.882-885), Şeyhü'l-muharrirîn Süleyman Tevfik Bey'in hatıralarından naklen hayli malûmat verilmekte olduğunu görüyoruz. Kâdirîhâne tomarında da (s.37) bu husuta bazı kayıtlara rastlanılıyor.

Tekke, Beşiktaş'ta Yıldız Caddesi üzerinde Cihannüma Mahallesi'ne ait meşhur Hasan Paşa Deresi önündedir. Sultan Hamîd'in yaptırdığı Ertuğrul Câmi'-i şerîfi'nin yanında bu câmi'-i şerîfin müştemilâtından olarak yine Sultan Hamîd tarafından 1305 tarihinde meydana getirilmiştir. O zamanlar mâbeyn-i hümâyûn müşiri bulunan Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa inşaatına nezaret etmiştir.

Şimdi ilkokul olan dergâh-ı şerîfin mahfil-i hümâyûn kapısı ile merdivenli cümle kapısı tâkında talik yazı ile yazılmış ve Giridî Muhtar Bey tarafından söylenilmiş iki tarih manzumesi (76:72) bu mükemmel inşaatın bütün safahat ve teşkilâtını güzel bir lisanla tesbit etmekteydi. Ne şaşılacak ve esef olunacak garip bir hadisedir ki dergâh-ı şerîfin bu kısmı sonradan mektep olması dolayısıyla ilk hayırlı icraat olarak tâkındaki bu her bakımdan birçok kıymetler taşıyan kitabenin üzeri hemen çimento ile sıvanmış ve işin en tuhaf noktası tarihin malı ve millî servetin hüviyet cüzdanı olan bu canım eser bu şekilde kimseye sorulmadan, kimseden çekinilmeden baştan aşağıya tahrip ve tahrif edilirken bugün ayakta duran yanı başındaki konaklarında yıllardır oturmakta olan tekkenin münevver vâris ve mümessilleri sayılan geniş bir aile muhit ve efradından kimsenin haberi bile olmamıştır. Üzerinde on yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra fakirin ihbarıyla ancak muttali oldular. Hayırlı evlâtlar imişler vesselâm! Câmi'-i şerîf cihetindeki şadırvan aynalarında Sakızlı Abdülfettah Efendi'nin imzasını taşıyan tarih yazıları da ikmâl-i seyyiât için kısmen kazılmış, kısmen sıvanmıştır.

Şâzeliyye'nin Medeniyye kolundan olup (Medeniyye kolunu kuran zat, Trablusgarp kazalarından Misrate'de medfun bulunan Şeyh Muhammed Hasan Zâfir el-Medenî b. Hamza Zâfir'dir) cuma günleri cuma namazından sonra âyîn-i şerîf icra olunur ve her akşam yatsıdan sonra "vazife" denilen, Hamid'in iradesi üzerine ihdas edilen Şâzelî evrâd-ı şerîfesi okunurdu. Bu usul son güne kadar hiçbir suretle terk edilmedi.

Dergâhın pek zengin bir evkafı vardı. Akaretler Caddesi'nde bütün binalar, Tophane'nin altındaki sıra dükkânların hepsi bu tekkeye vakfedilmişti. Bütün ömürlerini tekkedeki hücrelerinde geçiren fukarâ-yı dervîşân ve kalenderâna mahsus, bilhassa yakın ve uzaktan gelen misafirler için harem, selâmlık ve "dervîşânhane" isimli sıra sıra hücrelerin mahrûkât ve me'kûlâtı (yenilecek ve yakılacak her şeyi) sarây-ı hümâyûndan ve matbah-ı âmireden gelirdi. Meşrutiyet'ten sonra da ayda 300 lira taamiyye konulmuştu. Bu vakıfların idaresi işine zamanın Evkaf Nezareti müsteşarı tarafından tayin edilen bir kaymakam bakardı. Müsteşarın keendisi de mütevelli sıfatını haizdi.

Bağdat salnamesinde tesbit edilmiş olduğuna göre Yıldız Saray-ı feyz-ihtivâ-yı âlîsi civarında inşa olunan işbu Ertuğrul Câmi'-i şerîfi ile Şâzelî Dergâh-ı münîfinin tefrişatı masârifi 70.071 kuruş tutmuş, ayrıca mefruşatın tamir ve tecdidi için de yine hazîne-i hâssadan 3.334 kuruş ayrılmıştır.

Bu şeyhe ve tekkesine ait müstakil bir bahis açan Revnakoğlu şeyhe, tarikatına ve şeyhin sarayla münasebetlerine dair şunları da kaydeder (76:76-92):

İstanbul halkı arasında öteden beri ağızdan ağıza dolaşan rivayetler göre "Büyük Şeyh" Muhammed Zâfir Efendi, İstanbul'a geldiği vakit bir münasebetle Kâğıthane taraflarına gider. O tarihlerde ekseriya "imrahor" denilen "seyezcibaşı"nın konağına gelirmiş. Çağlayan Kasrı önünden geçerken tesadüf orada bulunan ve o tarihlerde henüz şehzade olan Abdülhamid Efendi (Sultan Hamîd), şeyhi görür, kalbinden hususî bir hürmet duyarak yanına çağırtır ve pek iltifat eder. Şeyh efendi hususî bir hürmetle yanına kendisini davet eden zatın şehzade olduğunu bilmez.

Hamid Efendi sorar:

- Nerelisiniz?
- Trablusgarplı.
- Vazifeniz?
- Şâzelî şeyhiyim.

Bunun üzerine biraz daha cesaret alan Hamid Efendi:

- O halde der, meşâyihte bazı ulûm-ı garîbe ve gaybiyye vardır. Siz, pek rica ederim, benim de ahvalime bir bakıveriniz.

Havâsta ve ilm-i cifrde fevkalâde iktidarı olduğu söylenilen Şeyh Zâfir Efendi henüz kim olduğunu lâyıkıyla bilmediği bu zatın bu şekilde teklifi karşısında muvafakat gösterip cifre müracaat eder. Kısa bir murakabe ve tefekkürden sonra ahvaline baktığı için başında duran zatın şehzade olduğunu görür ve kendisine bildirir. Hayretten donakalan şehzadeye pek yakında saltanatın kendisine teveccüh edeceğini de yine keşfen ve ilâveten tebşir eyler.

O vakitler akılda, hayalde olmayan bu meseleye Sultan Hamîd pek zoraki inanırsa da lehinde söylediği için tabiatı ile memnun kalır, şeyh efendiye bir hayli iltifatlarda bulunur.

Kısa bir zaman sonra hiç umulmadık bir surette padişah olunca keşfine, tebşirine ve kerametine hayran ve medyun kaldığı Şeyh Zâfir'i Trablusgarp'a göndermez, İstanbul'da alıkoyar, kendisine intisap eder, o günden beri yanından ayırmaz ve ayrılmaz.

Sultan Hamîd kendisine rütbe teklif ettiği hâlde kabul etmemiş, bir tek nişan bile almamıştır. Hayatı daima dervişane bir şekilde geçtiğinden son güne kadar bilâ-rütbe çalışmıştır. Zâhiri - bâtınî bir istiğna sahibiydi. Daima cezbeye benzer bir aşk ve istiğrak içinde yaşardı. Her hâlinde zarafet ve mahviyet görülen, tab'an necip insandı.

Ortadan biraz uzun, kır sakallı, güzel yüzlü, yeşil gözlüydü; sevimli ve mütevazı idi. Ahlâkî, tasavvufî mahiyette bazı şiirler de kaleme almış bulunan Şeyh Zâfir Efendi, yazılarında "Zâfir el-Medenî" imzasını kullanırdı...

Felekî'nin *Tavâliü'l-Mülûk*'unda (s.114) namazdan sonra İslâm'ın nusreti hakkında dua ederken alınmış bir resmini görüyoruz. (Ali Emiri, 4265)

1322 Rumîde ve Recep ayında ... yaşında iken irtihal eyledi. Tekkesinin batı tarafındaki türbede medfundur. Yanında iki kardeşi Hamza Zâfir, Beşir Zâfir yatmaktadırlar.

Beşiktaş Şâzelî Dergâh-ı şerîfinin bir İtalyan mimarı tarafından kübik mimarî tarzın İstanbul'da ilk güzel nümunelerinden biri olarak yapılan mermer türbenin cadde tarafındaki arka duvarı yanında Hamidiye Çeşmesi'ne bitişik parmaklık içinde dört yanı mermer muntazam bir mezarın baş ucunda dört köşeli mermer üzerine talik yazı ile: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî – Kutbu'l-ârifîn ve gavsü'l-vâsılîn eş-Şeyh Muhammed Zâfir el-Medenî eş-Şâzelî hazretlerinin haremi Deblîc Hanım'ın rûhuna el-fâtiha, Zilhicce 1330"

Dergâh-ı şerîf muhitinde "Büyük Şeyh Efendi", "Seydî" denilen birinci Şeyh Muhammed Zâfir

el-Medenî'nin ilk haremidir. İkinci refikası Tîrnigâh Hanım 1926'da göçmüş, Maçka Kabristanı'na sırlanmıştır.

İki hanımdan 14 erkek evlâdı, 9 kız çocuğu olup bunlardan iki kızı ve beş oğlu hayattadır.

Oğlu Şeyh İbrahim Zâfir Efendi: Sultan Hamid bu zata evlât muamelesi yapardı. Onun iradesiyle tekkenin şeyhliği kendisine verildiği zaman kırk yaşını biraz geçmiş bulunuyordu.

Tekkenin son şeyhi bulunan İbrahim Zâfir Efendi, babası gibi faziletli ve hürmete şayan bir kimseydi. Bu ailenin ve ecdadının tarikaten olduğu kadar ilmen ve ahlâken de son mümessili bulunuyordu; muhitinde iyi tesirler bıraktı, herkes tarafından sevildi, daima hürmet gördü, fakat babası gibi sarayla ve devlet adamlarıyla yakın bir münasebet kurmuş değildi. İlim ve ibadetten başka bir şeyle meşgul olmadı.

Tekkelerin sırlandığı tarihten sonraki zamanı hemen daima inziva içinde geçti. Ziyaretine gelenleri bile kabul etmez olmuştu. Zaten kenar, köşeye çekilmekten hoşlanan sessiz bir hâli vardı. Bir müddet hasta yattı, 10 Temmuz 1947 perşembe günü 76 yaşında olduğu hâlde göçtü. Yahya Efendi Dergâh-ı şerîfi haziresinde hususî aile çevirmesi içinde, ikinci refikası Huriye Hanım'ın yanında yatıyor.

Dergâhın ilk şeyhi Şeyh Muhammed Zâfir Efendi merhumun 14 evlâdı:

Yine aynı ismi taşıyan Muhammed Zâfir Efendi merhum: İstanbul'da pek az bulunmuştur, memleketinde göçmüştür.

Zâfir Efendi merhum: Trablusgarp'ta şeyhi bulunduğu tekkesinde kalmıştır.

Ahmed Zâfir Efendi merhum: Evkaf Meclis-i Kebîr'i azasından olup Harameyn payeliydi. 1925'te İskenderiye'de göçtü, orada medfundur.

Mustafa Zâfir Bey merhum: Şûrâ-yı Devlet istinaf azasından ve rütbe-i ûlâ (ferik rütbesi demektir) ashabındandı. 1325'te vefat etti. Beşiktaş Yahya Efendi Tekkesi haziresinde medfundur, aile çevresi içindedir.

İbrahim Zâfir Efendi merhum: Tekkenin ikinci şeyhidir. Oturduğu yerden nasılsa düşmek ve ayağı incinmek neticesinde on gün yattıktan sonra uzun zamandır çekmekte olduğu şekeri arttı ve göçtü. İrtihalinde seksene yaklaşıyordu: 10 Temmuz 1947.

Hüseyin Zâfir Bey merhum: Şehremaneti azalığından emeklidir. Cezayir sultanı meşhur mücahit Emir Abdülkadir'in damadıydı. 1948'de vefat eyledi.

Abdullah Zâfir Bey: En büyükleridir. İstanbul ikinci ceza hâkimliğinden emeklidir, avukatlık yapıyor.

Selim Zâfir Bey: Dahiliye Vekâleti memurluğundan emeklidir. Kınalıada'da oturuyor.

Hasan Zâfir Bey: Belediye müfettişliğinden emeklidir. Galatasaray Lisesi'nde kavânîn muallimiydi. 7 Eylül 1320'de girmişti, hayattadır.

Kadri Zâfir Bey: Londra Üniversitesi Arapça lektörüydü. 1912'de gitmişti, 1952'de geldi. 1954 Temmuzunda enfarktüsten göçtü.

Abdüsselâm Zâfir: İstanbul - Mısır arasında ticaretle meşguldü. 1942'de İskenderiye'de vefat eyledi, orada medfundur.

Şeyh Ebü'l-Hasan Zâfir Efendi merhum: "Şeyh Hasan Efendi" diye bilinir. Ağabeyi Şeyh İbrahim Zâfir'in her işinde ona yardım eder, bulunmadığı zamanlar onun şeyhliğine vekâlet eyler, tekkenin bütün umur ve hususatını kendisi çevirirdi, bundan dolayı "İkinci Şeyh" derlerdi. İdare hususunda iktidarı vardı. Bütün Beşiktaş onu tanırdı. Fevkalâde züht ve

takva sahibiydi. Üç aylardan başka pazartesi, perşembe günleri daima oruçlu bulunurdu. Sakalını hiç traş etmemişti. Güzel, mübarek bir yüzü vardı. 1926'de göçtü.

Ömer Zâfir merhum: 1926'de Trablusgarp'ta göçtü, orada yatıyor.

Doktor Zâfir Bey: Darülaceze müdürlüğünden emeklidir, hayattadır.

Beşiktaş Şâzelî Tekkesi zakirleri (76:86):

Vazifeli muayyen zakirlerin ekseriyetini Mısırlı ve İskenderiyeli olanlar teşkil ediyordu:

Ahmed Beysûmî: Zakirbaşıydı.

Ahmed Fûlî - Ahmed Mülhiye

İskenderiyeli Şeyh Mustafa Efendi merhum: Müezzinbaşı. Son devrin tanınmış mevlidcilerinden sivil polis Beşiktaşlı Mahmud Efendi merhumun babasıdır.

Gümüşhaneli Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin oğlu Hafız Abdülgani (Hafız Gani): Şuğulcü. 1334'te göçtü.

Hattat Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi merhum: Mekke muhasebecisinin oğluydu. Dergâhın üçüncü müezzini olarak yıllarca vazife gördü. 1318'de Abdullah Paşa'nın oğlu Salim Paşa'yı okutmuş ve yazı meşk etmiştir. 1328'de İstanbul'da vefat eyledi, Silivrikapı'da yatıyor. Etyemezli Muzıkalı Hafız Yaşar (Okur) Bey'in üvey babasıydı.

Eski şefhanendelerden Hafız Saim Bey merhum

Hattat Hacı Nuri Bey merhum

Müezzin-i şehriyârîden Medineli Abdullah Efendi

Şâzeliyye'nin İstanbul'daki teşkilâtlanması ve bilhassa bu tarikatın Medeniyye şubesine dair yine Revnakoğlu kaleminden çıkma notlarla Şeyh Zâfir'e dair yukarıdaki bilgiler ikmal edilir (76:117-126)

Şâzeliyye Tarikatı (Medine Usulü):

Şâzeliyye tarikatı Sünûsiyye, Medeniyye ve Ticâniyye olarak başlıca üç kola ayrılmıştır.

Sünûsiyye'nin başı Şeyh Ahmed Sünûsî'dir. Medeniyye'nin başı da Ebû Abdullah Muhammed Zâfir el-Medenî'dir ki bu zat, Ahmed Derkâvî'den tarikat almıştır. Muhammed Zâfir el-Medenî'nin halifelerinden İbrahim Berrâdî, Sultan Hamîd zamanında İstanbul'a gelmiş, Yenikapı şeyhi Osman Salâhaddin Efendi'ye Şâzeliyye'den mezuniyet vermiştir.

İstanbul'da Medeniyye şubesine mensup bulunan Şâzelî dergâhlarından en yenisi olmakla beraber en meşhuru Beşiktaş'ta Ertuğrul - Şeyh Zâfir'in Tekkesi, Sultan Hamîd-i Sânî tarafından yaptırılmıştır. Burada her gece yatsıdan sonra "vazife" denilen hizbü'l-kebîr (evrâd-ı şerîf) cumhurla okunurdu. Hafta günleri cuma namazını müteakip Medeniyye usuliyle yapılan âyin-i şerîf şu şekilde olurdu:

Namazlar kılınır, tesbih duasının sonunda şeyh efendi kalkar, mihrabın önünde yer alır. Etrafına ihvan toplanır, kapalı tam bir halka teşkil edilir. Halka erkânını teşkil eden zevatın ekseriyeti Afrikalı Berberîlerden müteşekkildi. Sîve vahasından otuz kırk kişilik postalar hâlinde tekkeye gelip yerleşirler, terbiye ve irşat görerek kâfi derecede olgunlaştıktan sonra memleketlerine dönerlerdi yahut tarikatı neşretmek için başka yerlere giderlerdi. Aynı maksatla ayrıca Tunus'tan, İskenderiye'den, Cezayir'den, Semerkant'tan, Buhara'dan gelenler olduğu gibi bunların içinde tamamıyla tekkede kalanlar ve ömürlerini tekkenin hizmetine verenler de görülürdü.

Toplu bir hâlde cumhurla hizbü'l-kebîre (evrâd-ı şerîfeye) başlanılır. Okunuş tarzı müşterek olmakla beraber hep bir ağızdan

değildi. Hatm-i şerîf indirilirken duyulan latif bir gulgule hasıl olurdu, fakat herkes yanındakinin ahengine iştirak etmeden kendi hâlinde okuduğu için diğer tarikatların evrâd-ı şerîfe tilâvetlerinde görülen mazbut, muntazam ve müşterek tavr-ı mahsûs burada olmuyordu. Bununla beraber zevkine doyulmaz ruhanî bir âlem husule getirir, saatlerce devam etse farkına varılmazdı. Hususiyle "İsraf annâ'l-ezâ, inneke alâ külli şey'in kadîr" gibi içindeki bazı yerler üçer defa tekrar edilir ve böylece uzun müddet devam ederdi.

Sonunda şeyh efendinin başlamasıyla tevhîd-i şerîfe girilir. Düz şekilde ağır ağır bir müddet uzar, hafif hafif perde kaldırılır, hızlanır ve bu hâldeyken "ism-i müfred" dedikleri lafza-i celâle geçilir. Bu esnada eller yandan tutularak ayağa kalkılır. Şeyh efendi dairenin ortasına geçer, yine olduğu yerdedir, sağa sola yürümez. Önce arkaya hafifçe eğilip doğrularak lafza-i celâlin zikir tarzı perde perde yükselir, nihayet son süratini bulur ve kalbe dökülür. Zikir halkası yine olduğu yerde sabittir.

Sırasıyla yahut ayrı ayrı söylenilen "Allah Hayy", "Allah Hû" , "Hû Allah" yahut iki defa üst üste uzatılarak "Allâh Allâh" esması zikr-i erre hâline girmiştir. Kalpler gittikçe artan derunî bir coşkunluk içinde "Allah" diye inlerken halkanın ortasına Mısırlı zakirlerden yahut güzel seslilerden biri girer, taksime başlar. Münacat, na't-ı şerîf veya medh-i pîre dair bir iki kaside okunur.

Yine hiçbir tarafa dönmeyen, olduğu yerde zikre devam eden halkanın ortasında yalnız şeyh efendi hareket hâlindedir. Halkada bulunanlara birer birer teveccüh ederek onları teşvik ve idare suretiyle zikrin ahengini tanzim eyler. Zikrin en zevkli tarafı bu kısımdır. Coşanlar, kendinden geçenler, şeyh efendinin zikri kesmesinden bile haberdar olamayarak kendi kendisine zikre devam edenler coşkunluğunu cezbeye vardıranlar zikrin hep bu safhasında görülürdü.

Bu şekilde kalben ve kıyamen yapılan zikir son haddini bulduktan sonra oturulur. Şeyh efendi ile beraber herkes yerini alır. Artık zikrin ikinci safhasına girilmiştir. Tekrar kelime-i tevhîde başlanılır. Fakat bu tarz birinci şekle hiç benzemez. Ton ve usul büsbütün başkadır. Birinci tertipte görüldüğü gibi tevhîdin okunması tesbih çeker tarzda olmayıp tavr-ı mahsûs hâlinde mazbut bir usul ve makama tabidir. Tevhîd-i şerîfin bu şekli de pek ahenkli olarak bir müddet devam eder, yine oturulduğu terde ism-i Latîf'e geçilir. Şâzelîlerde "Latîfe" denilen ism-i Latîf zikr-i şerîfin hatimesidir, diğer tarikatların mukabelelerinin sonunda çekilen ism-i Hû yerine geçer. Bu bazen uzun sürer. Harp zamanlarında, memleketin maruz kaldığı herhangi bir sıkıntı veya felâket karşısında eltâf-ı rabbâniyyeden istimdat ve iltica maksadıyla ism-i Latif fazlaca devam edilir. Kesik kesik, tek tek değil de "Yâ Latîfü yâ Latîfü..." suretinde birbirine vasledilerek okunması usuldendi.

Bu da bittikten sonra şeyh efendi dua eder. Fatihadan sonra yine şeyh efendi tarafından adap, erkân, ahlâk ve tasavvuf meseleleri üzerinde sohbet şeklinde irşatlarda bulunulur. Sonunda şeyh efendinin eli öpülür, herkes kendi hücresine gider. Tekkenin ilk şeyhi bulunan Muhammed Zâfir Efendi merhum zikr-i şerîfin sonunda yapılması mutat olan ve daima ilmî, irşadî mahiyette yapılan bu musahabeyi tevhîdhanede değil, mukabeleyi müteakip "dervîşânhane" denilen derviş hücrelerine bizzat gider, bu konuşmayı orada yapardı.

Haydarîhane Camii ve Tekkesi

Horhor Caddesi'nin yukarı başına doğru tırmanıyoruz. Suphi Paşa Konağı'nı geçince hemen sağdaki hazire önündeyiz Burası Haydarîhane Camii ve Tekkesi'ydi.
(İskenderpaşa Mahallesi, 936 ada, 55 parsel)

İsmini "Horhoroğlu Çarşısı'ndan alan Horhor Caddesi ile Kavalalı Sokak'ın kesiştiği yerde bulunan bu tekke, uzun zaman arsa olarak kalmıştı... Revnakoğlu, Tarih Dünyası'nda (18 Kasım 1950) neşredeceği yazısının müsveddelerinde burayı kısaca şöyle anlatır (231:9):

> Şeyh Ali el-Haydarî: Fatih'in alemdarları bilinen bu zatın diğer adı "Haydar Dede"dir.
>
> Saraçhane başına pek yakın olan Hordor Caddesi üzerinde kendi adıyla Haydarhane Mahallesi'nde ve Mimar Ayas Câmi'-i şerîfinin arkadan biraz aşağısında, şimdiki Kavalalı Sokağı'nın başında, 35 numaralı kapıdan girilen tekke arsasının içinde gömülüdür.
>
> Yine kendi adı verilerek "Haydarîhane" denilen ve aslında mescit olarak yapılan bu dergâh-ı şerîfin yeri, yine *Hadîka*'dan öğrendiğimize göre önceden kiliseymiş. Mescidi yaptırıp sonradan meşihat koymak suretiyle tekke hâline getiren Şeyh Ali Haydar Dede hakkında *Sicill-i Osmânî* şu kısa ve yanlış malûmatı vermektedir: Ali Efendi, meşâyih-i Halvetiyye'dendir, Haydarhane'yi bina etmiştir. Alâaddin-i Rumî-i Halvetî diye meşhurdur." Hâlbuki Halvetiyye ricalinden ve Seyyid Yahya-yı Şirvanî halifelerinden bulunan Şeyh Ali Alâaddin, başka zattır, yaptırdığı dergâh ise yine o civarda fakat Sofular'da Molla Hüsrev Mahallesi'nde, Akarçeşme Sokağı'nın içindedir, "Alâaddin Tekkesi" diye maruftur.
>
> Sonra "Alâaddin Efendi", "Rumî" değil, "Kefevî"dir. Tekkesi Halvetiyye'den iken son zamanlarda Celvetiyye'ye geçmiştir. Haydar Dede'nin Haydarhanesi ise Kâdiriyye'dendir, Eşrefiyye ve Rumiyye kollarına da intikal eylemiştir.
>
> Şeyh Ali el-Haydarî'nin tekkenin tevhîdhanesi içinde, mihrabın sol tarafındaki küçük ahşap türbede o zamanlar ziyaret edilen sandukası vardı. Kendisinden sonra tekkeye nam bırakan oğlu Şeyh Hüseyin el-Haydarî de hemen yanında medfun bulunuyordu. Tekke yanınca bunlar ortadan kaybolmuştur.
>
> 1312 – 1896'da tekkenin yeniden ihya edilmesi üzerine Nâzımu'l-Hikem Hamdi Bey şu fevkalâde güzel tarihi vücuda getirmişti:
>
> *Feyz-i lutfu Hazret-i Abdülhamîd-i ekremin*
> *Eyledi âbâd pek çok hâne vü kâşâneyi*

Etti ihyâ-yı tekâyâ kıldı mescidler binâ
Seyr edin âsâr-ı husrev-ferzâneyi

Yaptı ezcümle Hüseyn-i Haydarî'nin tekyesin
Neşr için feyz-i ulüvv-i himmet-i şâhâneyi

Şâd edip rûh-ı alemdâr-ı Cenâb-ı Fâtih'i
Vakf-ı şükrân etti merdân-ı riyâ-bîgâneyi

Yâd-ı lutfun zamm-ı evrâd eyliyor her Kâdirî
Zîb-i dest ettikçe her gün sübha-i sad-dâneyi

Eylemez nisyân-ı ihsân mest ü hayrân olsa da
Gavs-i Geylânî elinden nûş eyleyen peymâneyi

Gördüm itmâmın dedim Hamdî güher târîhini
Eylemiş Abdülhamîd ihyâ şu Haydarhâne'yi, 1312

qSon zamanlarda bakımsızlık yüzünden çok harap bir hâl alan Haydarhane'nin 1929'da evvelâ tevhidhanenin çatısı çökmüş, sonra da tamamıyla yıkılarak bugünkü metruk arsa şekline girmiştir. Ortada görünen kısım, selâmlığın üç viran odasıdır ki bunların da içinde Evkafın yerleştirdiği kiracılar oturmaktadır.

Yakın zamana kadar cümle kapısının üstünde talik yazı ile yazılmış edebî bir nefise hâlinde duran o pek kıymettar tarih manzumesi de tekkenin karşısındaki 56. İlkokul'un başöğretmenliği tarafından 1950 Mayısının başlarında Fatih Belediyesi'nin fen işlerine "Kapının çökmek tehlikesi vardır" diye yazması üzerine hemen ilk fırsat ve süratte kapı yıktırılmış, kitabe taşı da yerinden kaldırılmıştır.

Haydarîhane Tekkesi'nin ihya kitabesi (231:155)

Aydın Ünsal (231:108), Revnakoğlu'ndan aktarma yaptıktan sonra "1829 senesine kadar büyük bir kısmı çöken caminin selâmlık kısmı mevcuttu, minaresi de yıkılmıştı. 1948 senesinde Vakıfların açık artırmaya çıkardığı arsayı alanlar oraya ev yaptılar. Mezarlığı arka tarafa rastlar, cadde üzerinden dar, yeşil, ufak bir kapıdan girilince göze çarpar. Mezarlık bakımsız harap bir vaziyettedir. Apartmanların odun, kömür ve lüzumsuz eşyaların konduğu yer hâlini almıştır. Bu

Revnakoğlu, Haydarîhane Tekkesi'nin cümle kapısı önünde (231:153)

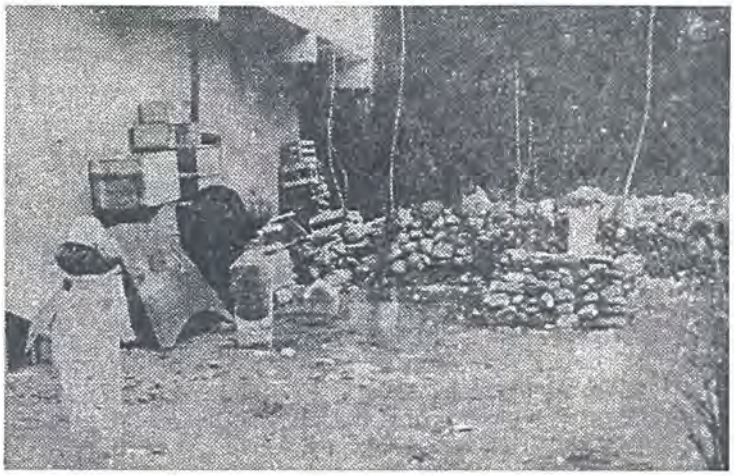
mezarlıkta Haydarhane Mahallesi muhtâr-ı sânîliğini yapmış bir zat ile Sahaflar Çarşısı münadisinin mezar taşları nazar-ı dikkati çekmektedir" diyordu.

Revnakoğlu, Ünsal gibi mahzundu (231:11) "Halk arasında "Baba Haydar Camii" de denilen bu güzel mabet, Suphi Paşa Konağı'nın yanında idi ve sekiz on seneye kadar harabesi duruyordu. Son yıllarda yalnız minaresi kalmıştı. Evkaf tarafından o da yıktırılarak satıldı. Yanında bir iki odadan ibaret meşrûta da ne kadar hazindir ki bir Ermeni karısına satıldı. Fetva emini Mehmed Nuri Efendizade Rebî'î Molla Bey (Hisarcık) bu câmi'-i şerîfte hutbe okumuştur (Tesbit 1951)"

Revnakoğlu notlarında, "Haydarîhane" "Haydarîler Zaviyesi", "Haydar Baba Tekkesi", "Haydar Dede Tekkesi", "Baba Haydar Tekkesi", "Keşfî Efendi Tekkesi", "Şeyh Havuç'un Tekkesi", "Havuç'un Tekkesi" isimleriyle anılan tekkenin kısa tarihi şöyleydi (231:2):

Fatih Saraçhane başına pek yakın olan Horhor Caddesi'nde, Haydarihane Mahallesi'ndedir. "Haydar Dede Tekkesi", "Haydar Baba", "Baba Haydar Tekkesi" de denilir. Yeni teşkilâta göre Kavalalı Sokağı'nın başında 35 numaralı, takında kitabesi bulunan kapıdan girilen arsanın yerinde idi. İlk zamanlar Uşşâkiyye-i İrşâdiyye'den olmuş, sonra Kâdiriyye'ye geçmiştir. Uzun zaman "Keşfî Efendi Tekkesi" diye yâd edilmiştir. Son zamanlardaki bir adı da "Şeyh Süleyman Efendi Tekkesi'dir, "Şeyh Havuç'un" yahut "Havuç'un Tekkesi" denildiğini de görüyoruz.

Tekkeyi yaptıran meşâyihten Ali el-Haydarî'dir ki bu zat Fatih'in alemdarı olarak bilinmiştir; kendisine "Alemî Baba" da derler. Tevhidhanenin içinde, mihrabın solunda ahşap türbede sandukası vardı; oğlu Hüseyin el-Haydarî de yanında medfundu, bundan dolayı dergâhın asıl adı "Haydarîler Zaviyesi"dir. "Haydarîhane" ismi kendilerine izafeten meydana gelmiş ve bir zamanlar da tekkenin son şeyhlerinden Süleyman Efendi'nin adını taşımıştır.

Geçen asrın ortalarında Haydarîhane'nin hazin haziresi (231:108)

Revnakoğlu bir notunda türbede medfun olanları tek tek tesbit eder (231:320): İki Haydarîler, Havuç Baba, Şeyh Hakkı Efendi, Şeyh Hafız Ahmed Efendi, Şeyh İzzet Efendi, mevlid vâkıfı Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Hakkı Efendi'nin refikası Hâlise Hanım, Hafız Ahmed Efendi'nin kızı Muzaffer Hanım.

İlk şey Haydar Ali Dede'den sonra oğlu haydarî Hüseyin Dede ve onun da oğlu Ahmed Çelebi posta oturmuştu.Tekke bu son şeyhten sonra Uşşâkîlik'e geçti (231:321):

> Şeyh Mahmud Efendi: Cemaleddin-i Uşşâkî'nin halifelerindendir. 1205'te göçmüş, tekkesine sırlanmıştır.
>
> Damadı ve halifesi Şeyh Halil Efendi: "Mazhar-ı kemâl" terkibinin gösterdiği 1237 yılında ve Cemaziyelevvelin gurresinde ahirete intikal etmiş, tekkede şeyhinin civarına gizlenmiştir.
>
> Şeyh Osman Efendi: Cemaleddin-i Uşşâkî'nin oğlundan, Cemalîzâde'den istihlâf olunmuştur. Yukarıdaki Şeyh Mahmud Efendi'nin inabeli dervişidir. 1249'da irtihal eyledi.

Tekke bundan sonra Kâdirî şeyhlerinin idaresindedir. İlk şeyh "Şeyh Havuç" diye de bilinen Mehmed Keşfî Efendi'ydi (231:322): "Şeyh Seyyid Mehmed Keşfî Efendi el-müştehir bi-Havuç: Karagümrük'te Kabakulak Tekkesi şeyhi Süleyman Sâfî Efendi'nin damadı ve halifesidir ve aslen Kayserilidir. Tevhîdhanenin içinde medfun olup sandukası vardı. Tekkeye isim bırakmıştır."

Revnakoğlu, Muhyiddin Efendi'nin *Mâ-Hasal-ı Ömrüm*'den (s.295) Mehmed Keşfî Efendi'nin "Şeyh Havuç" unvanına kaynaklık eden aşağıdaki anekdotunu nakleder (231:58-59):

Şeyh Havuç: Sultan Mahmud zamanında Damat Said Paşa sûrunda (düğününde) tekmil meşâyih davet olunup gitmişler ve her bir ayrı ayrı iltifat görmüşlerdir. O sırada Şeyh Havuç dahi gelir. Sultan Mahmud görüp "Şu adam kum havucuna benziyor!" demiş. Kıdemine göre yerine gittikten sonra Pertev Paşa, asitane şeyhlerinin çadırına gidip "Sultan Mahmud efendimiz şu efendiye "kum havucu" diye mülakkab eylediler" demesi üzerine o zamandan ismi kalmıştır.

Cümle-i mu'teriza: Padişahlar mütenâbiz-i elkâb değillerdir, bu lakabı söyleyen Hüsrev Paşa kölesi Damat Halil Paşa'dır, nakilde hata vakidir.

Şeyh Havuç'tan sonra posta oğlu Şeyh Süleyman Sâfî Efendi oturdu. Bu da "Şeyh Havuç" diye tanındı:

Oğlu Şeyh Süleyman (Sâfî) Efendi (İkinci Havuç): Tekke yanında Kasımpaşa'daki Küçük Piyale Tekkesi'ne talip oldu. Burayı isteyenler arasında o zamanın maruf kıyam reislerinden Tulumbacı Hakkı Efendi de vardı. Meclis-i Meşâyih, Küçük Piyale Tekkesi'ni Şeyh Havuç namıyla maruf bu Süleyman (Sâfî) Efendi'ye, Haydarîhane'nin şeyhliğini de Tulumbacı Hakkı'ya verdi.

Revnakoğlu, Şeyh Süleyman'ı daha geniş ele alır (231:395-96):

Haydarîhane meşâyihinden olan Şeyh Havuç'un oğlu Süleyman Efendi, Haydarîhane yandıktan sonra Kasımpaşa'daki Kâdiriyye'den Küçük Piyale Tekkesi'ne şeyh tayin edilmişti. Tekke, kendisinden sonra meşihata gelen üstat Şeyh Cemal Efendi zamanında Rifâ'iyye'den olmuştur.

Kasımpaşa'daki Küçük Piyale Tekkesi'nin meşihatı Süleyman Efendi'ye tevcih olunduğu zaman Beşiktaşlı Hattat Hacı Nuri Bey, Muzika-i hümâyûn mirlivası Necip Paşa'nın kethüdası Sıdkı Efendi'ye bunu müjdelerken dergâhın müşrif-i harâb olduğunu da söylemiş, Sıdkı Efendi cevaben "Ne acaip talihi var şu zavallı Süleyman Efendi'nin! Mübarek baykuş gibi hep harabelere konar!" diye latife etmiştir.

Süleyman Efendi'nin Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı'nda kuûd reisliği de vardır, uzun yıllar zikri idare etmiştir.

Dolmabahçe'de Kâdiriyye-i Nakşibendiyye'den Kara Abalı Tekkesi'nin meşrûtasında otururdu. Meşrutiyet'ten evvel bir sabah namazı zamanı Yahya Efendi Türbesi'nin kapısı eşiğine başını koymuş ve orada kıbleye müteveccih olarak vâsıl-ı dergâh-ı kibriyâ olmuştur.

Kara Abalı (Kara Abalı, yeniçeri ocaklarından biriymiş) meşrûtasında daha önceleri Unkapanı - Yeşil Tulumba'da Rifâ'î Tekkesi'nin şeyhi Mustafa Efendi'nin mürşidi Maçkalı Şeyh Râşid Efendi oturmuştur. Kara Abalı Tekkesi'nde çarşamba günü akşamları teberrüken mukabele ettirirdi.

Şeyh Süleyman Sâfî Efendi'nin Küçük Piyale Tekkesi'ne geçmesiyle Haydarîhane şeyhliği Tulumbacı Hakkı Efendi'ye tevdi edildi (231:398,400,401,406)

Haydarîhane şeyhi Tulumbacı Hakkı Efendi daha evvel Karagümrük'te Kabakulak Dergâhı'nı biraz aşağısında kendi dergâhı vardı. Burası yandıktan sonra Haydarîhane'nin bulunduğu arsayı alıp tekke inşa ettirdi. Kendisi şer'iyye mahkemesi kâtiplerinden; oğlu Zakir Ahmed Efendi de 1312'de Bâb-ı Meşîhat ketebesindendi.

Haydarîhane şeyhi Hakkı Efendi, Gavsîzâde Tekkesi şeyhi Mehmed Râşid Efendi'nin biyatlı dervişi ve Râşid Efendi'nin izniyle Muhyiddin Efendi'nin hulefâsındandır. Hilâfet rehberi Zakirbaşı Şeyh Abdülaziz Efendi'dir. Tekkelerde yan tevhîd reisliği yaptığı için "Reis Hakkı" denilirdi. Şehremini'nde Yayla'da Kâdiriyye'den Gavsîzâde Dergâhı şeyhi Muhyiddin Efendi'nin halifesidir.

Devr-i Hamîdî'de dergâhı arsa olarak aldı, kendinin ve etrafının yardımıyla dergâhı yaptı. Uzun müddet meşihatte bulundu, yine devr-i Hamîdî'de öldü ve kendi dergâhına gömüldü.

[Hakkı Efendi], Macuncu'da tulumbacı reisliği ettiğinden yetmiş yaşında takım çağırır, takım kurardı.

Şeyh Hakkı Efendi, uzun boylu, uzun ak sakallı, gür sesli, heybetli, gözlüklü bir zat idi. Mini mini çocukları devsiye yapardı, havastan da anlardı. Meclis-i Meşâyih azalığında tekkeler müfettişliğinde bulundu. İlmi pek yoktu, fakat irfanlı, âşık bir adamdı. Çok tehlikeli surette alet kullanır, gözünün pınarına harbe vururdu. Kalıplı, cüsseli, boylu bir insan olduğu hâlde şaşılacak şekilde devsiye yapardı.

Revnakoğlu, Tulumbacı Hakkı Efendi'nin bir halifesini tesbit eder: Şeyh Cemil Sâfî Efendi (231:414,173):

Şeyh Cemil Sâfî Efendi, Fatih'te Haydarîhane Tekkesi şeyhi İsmail Hakkı Efendi'nin halifesidir. İstanbul fetva eminliği nukûd-ı mevkûfesi cibayet kâtipliğinden emekliye ayrıldıktan sonra Kocamustafapaşa'da Küçük Efendi Câmi'-i şerîfine imam olmuştu. Ayrıca Yenibahçe'de Köprübaşı Camii üzerindeki (Tatlıkuyu'da eski askerlik şubesinin içindeki) Baltalı Baba Türbesi'nin fahri türbedarlığını yapıyor ve Şehremini'de bakkallık ediyordu. 24 Ekim 1949'da göçtü.

Tulumbacı Hakkı Efendi'den sonra posta (231:401,395) "Oğlu Bâb-ı Meşîhat ketebesinden Hafız Zakir Ahmed Refik Efendi geçti. Hilâfeti babasındandır. Şeyh Hakkı Efendi hürriyetten birkaç sene sonra vefat etmiştir, meşihatı oğluna vefatından bir sene kadar önce vermişti." Ahmed Refik'in posta geçiş tarihi (231:6) "1329 Recebinde ve 1326 Haziranın yirmisinde tevcih olunmuştu."

Revnakoğlu, Ahmed Refik Efendi'yi zakirliği münasebetiyle bir başka dosyada notlar (128:278):

Haydarîhane şeyhi Hafız Zakir Ahmed Refîk Efendi (231:159)

Hafız Ahmed Efendi (Kıyam ve devran zakiri): Fatih - Haydarîhane şeyhi Hafız Ahmed Refik Efendi'dir ki yine bu dergâhın şeyhi bulunan Reis Hacı Hakkı Efendi'nin ikinci oğlu ve halifesidir. Babasının göçüşünden sonra aynı tekkeye şeyh oldu.

Şeyhzâdeliği zamanında kendi dergâhında zakirbaşıydı. Babasının istihlâf olunduğu Gavsîzâde Tekkesi'nde, Cellâtçeşme'de Şeyh Ekrem Bey Tekkesi'nde de zakirbaşılık etmiştir.

İstanbul'un birinci sınıf zakirleri arasında kendisine devamlı bir şöhret temin etmiş olan Hafız Ahmed Efendi sırasıyla meşhur Turşucu'dan, Kırımî Hacı Hafız Efendi'den ve Alibeyköy Şâzelî Tekkesi şeyhi Tahsin Efendi'den uzun müddet meşk etmek, hayli eser geçmek suretiyle yetişmiştir. Musikiye de esaslı bir vukufu vardı, ud da çalardı, çok şuğul bilirdi. Bunlardan kıyamî dergâhlarına mahsus olanlarını Hacı Hafız'dan, Şâzelî şuğullerini de Şeyh Tahsin Efendi'den geçmişti.

Babıali tereke kalemi kitabetinde vefatına kadar boşalan daire kâtipliğinde bulundu. Kuş meraklısıydı. Seferberlikten beş ay kadar önce kırk yaşında iken göçtü.

Tekkenin son şeyhi Hafız Zakir Ahmed Refik Efendi'nin oğlu İrfan Sevim'di (231:6):

Tekkenin son şeyhlik makamını işgal eden Recep İrfan Sevim, maruf Zakirbaşı Hafız Ahmed Refik Efendi'nin büyük oğluydu. 1312'de tekkede dünyaya gelmiştir. Nisbeti babasından, nekâbet ve hilâfeti Gümüş Dede Tekkesi şeyhi İzzet Efendi merhumdandır. Rehberliğini Zakirbaşı Kabakulak'ın Ali Bey yapmıştır. İrfan Efendi'ye babasının yeri 1340 Şevvalinin 12'sinde tevcih edilmişti.

17 Şaban 1378 - 14 Şubat 1969 Pazar günü akşam saat 20'de tekkenin haziresindeki makam çırağını uyandırıp içeriye girdikten sonra birdenbire göçüverdi. Ertesi günü ikindiye Koca Mustafa Paşa Hankahı'na getirildi. Namazı edadan sonra Silivrikapı dışında Solakzâde Hemdemî Çelebi'nin arkasına anne ve hemşiresinin yanına sırlandı. Fındık Hafızzâde İrfan Bey ile fakirden başka ihvândan kimse yoktu. İrfan Bey'le birlikte Kâdirî evrâdının fatihasını okuduk. İrfan Bey tevhîde başladı, fakir de ism-i Celâl ve gülbank çektim.

İrfan Sevim'in vefat ilânı gazetede çıkmış ve hüzünlü biyografisi bu ilânda yer almıştı:

Haydarihane haziresi:

231:316: Yıkık türbe tarafında, mermer pehle üzerinde, başında düz yeşil şemleli Kâdirî sikkesi, yazısı sülüs, beyaz mermer taş: "Hüve'l-Bâkî - Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân - Bi-hakk-ı ism-i a'zam ve nûr-ı Kur'ân - Gelip kabrim ziyâret eden ihvân - Edeler rûhuma bir fâtiha ihsân - Sahhâf Çarşısı münadilerinden Pamuk Baba demekle marûf merhûm Osman Efendi'nin rûhıyıçun el-fâtiha, 4 Rebiülevvel 1279"

231:316: Aynı yerde, başlıksız, üst kısmı kırık sade mermer taş, sülüs ile: "Hüve'l-Bâkî - Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Sadr-ı esbak Silâhdar Mehmed Paşa'nın hazine kâtibi Hüsameddin el-Hâc Hasan Efendi'nin rûhıyıçun el-fâtiha, 1224"

60:50: En arkada duvarın dibinde, yerde, baş kısmı kırık, düz ve sade mermer taş, talikle: "Ağlamaktır gece gündüz amelim - Râzıyım bârî erişe ecelim - On üç yaşında gitti nevcivânım - Sahhaf Çarşısı münadilerinden Pamuk Baba demekle arîf Osman Efendi'nin kerimesi merhûme Hanife Vâhide Hanım rûhuna el-fâtiha, 26 Ramazan 1277"

231:317: Kavuğu kırık, üst kısmı tezyinatlı, ortası çatlak, düz ve mermer taş, sülüsle: "Ah Mine'l-Mevt – Şehzadebaşı'nda merhûm es-Seyyid el-Hacı Mustafa gulâmı kalem hulefâsından Mehmed Râşid Efendi rûhuna fâtiha, 1237"

231:317: Başında uzun kâtibî kavuk, düz ve sade mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Hayyüllezî lâ yemûtu - Yeniçeri ocağı çavuşlarından cennet-mekân, firdevs-âşiyân Hasan Çavuş Ağa'nın rûhıyıçun el-fâtiha, 29 Ramazan 1195"

231:317: Başında sondan çiçekli, geniş kubbeli kâtibî kavuk, sade mermer taş, eski tarzda girift sülüsle:

Ey meded bulunmadı emrâzının bir çâresi
Genç yaşında tekmîl etmiş meğer kim va'desi
Nice rûhânî vü cismânî ile tedbîr ettiler
Gelse Lokmân neylesin dolmuş ecel peymânesi
Dehr-i dûnun kimseye yoktur vefâsı bir nefes
İster olsun mülk-i iklîm şâhının bir dânesi
Bir melek-haslet civândı kanmadı gençliğine
Ey felek lâyık mı böyle taştan olsun lânesi

İRTİHAL

Saraçhanebaşında kâin Haydarhane dergâh-ı şerifi postnişini ve Kadem-i şerif Sâdi Hânikaahi pişkademi Kadiri meşayihinden Şeyh Receb İrfan efendinin 14 Şubat pazar akşamı irtihal emr-i celiline lebbeykzen-i icabetle dâr-ı bekaaya rihlet eylediğini haber aldık.

Çok haluk olan merhum uzun müddettenberi rahatsız idi ve az zaman evvel lohusa döşeğindeki yavrucağını gaybetmenin elemi ile de müteellimdi.

Mesdud İstanbul tekâyasının kıyam tevhidi, zakirlik ve meydan hizmeti gibi bugün tarihe karışmış an'anelerine hakkiyla vakıf olanlardan, berhayat kalmış mahdud kıymetlerden birisi olan merhum Receb İrfan efendinin ufûlü, bu cihetten de zayiattandır.

(Hüradam) kederdide ailesine ve ihvanına sabırlar temenni ve merhuma Cenab-ı Kibriyadan mağfiret Cenab-ı Resûl-i Zişândan şefaat niyâz eyler.

Haydarîhane Tekkesi son şeyhi İrfan Sevim'in vefat haberi

23 Nisan 1954'te Haydarîhane'nin yerine dört dükkânlı apartman yapılırken (231:170)

Gel şu mevtâ rûhuna yâhû oku bir fâtiha
Kâr bâ-nevbet değil mi bu fenâ vîrânesi
Çünkü yâ Rab doymadı kasr-ı cihânın zevkine
Merkad-i pâki ola bâg-ı cinân kâşânesi

Manastırlı Boşnakzâde merhûm Osman Efendi'nin rûhuna el-fâtiha, 1224.

231:317: Başında ince kafesî destarlı, geniş kubbeli kâtibî kavuk: "el-Bâkî - Enderûn-ı hâssa cerrâhlarından merhûm ve magfûr ilâ rahmeti'l-gafûr el-Hâc Mehmed Ağa rûhuna fâtiha, 7 Zilkade 1219"

231:318: En arkada, duvar dibinde, yerde, duvar dibinde, başında ilmiye sarığı, sade mermer taş, sülüsle: "Yâ Hû - Haydarhane Mahallesi câmi'-i şerîfinin imamı ve hatibi merhûm ve magfûr ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr el-Hâc es-Seyyid Mehmed Emin Efendi rûhıyıçun fâtiha, 12 Rebiülevvel 1275"

231:318: Başında yeşil dolama burma destarlı, küçük ve sivri kubbeli serpuş, sade mermer taş, en arkada, duvar dibinde, yerde, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Kayseri kazasında Değirmendereli Nakkaş Testerecizâde merhûm ve magfûrun leh es-Seyyid Hacı İbrahim rûhuna fâtiha, 1227"

231:318: Başında geniş püsküllü fes üzerine burma destar, sade mermer taş, talikle: "Hüve'l-Bâkî - Sırıkçılar kethüdası ve Haydarhane Mahallesi muhtâr-ı sânîsi merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Ali Ağa'nın rûhıyıçun ve kâffe-i ehl-i îmân ervâhıyıçun el-fâtiha, 11 Şevval 1279"

231:318: Başlığı kırık, düz ve sade mermer taş, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Merhûm ve magfûr

el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr Maliye kalemi kâtiplerinden Ahmed Vehbi Efendi'nin rûhıyıçun el-fâtiha, 5 Rebiülevvel 1232"

231:319: Yıkılan tevhîdhane harabesi önünde yerde sade mermer taş, başında daltabanı kavuk, sülüsle (Gayet ağır ve yüzü koyun bu taşı bin bir müşkilâtla yerinden oynatıp enkaz ve taş yığını altından kurtarabildim): "Hüve'l-Bâkî - Merhûm ve magfûr dördüncü bölüğün Ömer Odabaşı rûhıyıçun lillâhi el-fâtiha, 25 Zilhicce 1220"

231:319: Cümle kapısı tarafında bitişik ön bahçesine ait tahta perde önünde, yerde, başlığı kırık, düz ve sade mermer taş: "Kassâm kâtibi Şehrî Ali Efendi'nin kerimesi masûme Kâmile Hanım'ın revânına fâtiha, 1213"

231:319: Cümle kapısı tarafındaki tahta perde önünde düz ve sade mermer taş, başında terkleri dökülmüş Halvetî tâc-ı şerîfi, sülüsle: "Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr eş-Şeyh Mustafa Efendi rûhu için fâtiha, 1206"

231:319: Küçük mermer pehle üstünde sade mermer taş, başında önden güllü kâtibî kavuk, sülüsle: "Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî - Merhûm ve magfûrun leh Reîsü'l-küttâb Mahmud Efendi'nin harem kethüdası cennet-mekân firdevs âşiyân Ömer Ağa'nın rûh-ı pür-fütûhları için el-fâtiha, 1226"

231:319: Yanında, baş kısmı kırık, sade eski kara taş, eski tarz sülüsle: "Osman Paşa'nın çukadarı merhûm Süleyman Ağa rûhuna fâtiha, 1210"

231:319: Düz, sade mermer taş, başında kâtibî kavuk, sülüsle: "Hüve'l-Bâkî - Genç iken göçtü cihândan - Böyle bir hulk-ı halîm dilerim - Kabrini pür-nûr eyleye Rabbü'l-kerîm - Hâcegân-ı dîvân-ı hümâyûndan Ahmed Efendi'nin emekdarı merhûm Mehmed Ağa rûhuna fâtiha, Cemaziyelevveli 1231"

231:320: Cümle kapısından girince sağ tarafta beyaz mermer taş, başında terkleri dövülmüş Halvetî tâc-ı şerîfi, yazısı sülüs (Bu zatın tekkede mevlid-i şerîf vakfı vardır): "Hû - Merhûm ve magfûr el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr eş-Şeyh Mustafa Efendi rûhu için fâtiha, 1206"

23 Nisan 1954'te Haydarîhane'nin yerine dört dükkânlı apartman yapılırken (231:174)

Baba Hasan Mescidi - Alemî Baba Hasan

Haydarîhane Camii ve Tekkesi önünden geçen Kavalalı Sokağı'ndan ilerleyip Oruçgazi Ortaokulu'na varmadan sağa dönen Baba Hasan Camii Sokak'ta Oruçgazi Sokağı'na dönmeden sağda, şimdi yeşil alan içinde kalan kısımda Baba Hasan Mescidi vardı. Az ileride Oruçgazi Sokağı, Girdap Sokağı, Lütfü Efendi Sokağı'nın kesiştiği meydanda Alemî Baba Hasan'ın açık mezarı görülür (İskender Paşa Mahallesi, 935 ada, 24 parsel)

Baba Hasan Mescidi ve mescitten biraz uzakta Alemî Hasan Baba'nın mezarı vardı. Fetih ordusunun, Fatih'in alemdarlarından Baba Hasan'ın banisi olduğu mescit, *Hadîka*'nın kaydına göre yokuş üzerine yaptırıldığı için bir kapısından avlusuna ancak merdivenle giriliyordu. Zimmet vekili Kâtip Mustafa Efendi'nin minber koymasıyla mescit camiye çevrilmişti, yanına da Ahi Çelebi mektep yaptırmıştı. Camiye biraz mesafedeki bir evin bahçesinde bulunan Baba Hasan'ın kabri evin sokağa bakan penceresinden ziyaret ediliyordu. Zamanla pencereler kapatılmış, mezar evin bahçesinde kalmıştı.

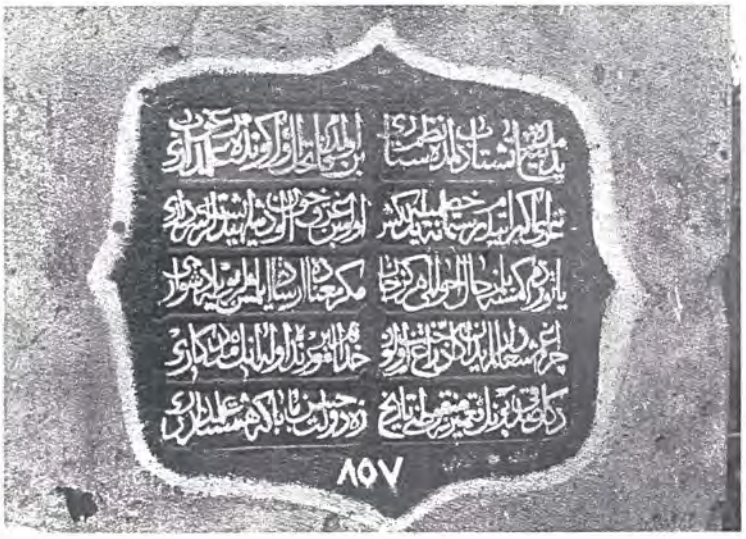

Alemî Baba Hasan Camii (Encümen arşivinden)

Alemî Hasan Baba'nın İstanbul'un fethinde surlar üstünde şehit düşen Ulubatlı Hasan olduğu da ileri sürülür.

Revnakoğlu, Alemî Hasan Baba Camii'nin 1956'da yıkıldığı sıradaki vaziyetini ve Alemî Hasan Baba'nın mezarının hâlini şöyle tesbit etmişti (105:138-39):

> Alemî Hasan Baba, halk arasındaki adıyla "Baba Hasan" yahut "Sancaktar Baba": Yine bulvardan Saraçhanebaşı'na gelirken sol tarafta, çukurda, son derece harap caminin (1956 Ağustosundan itibaren yıktırılmaya başlanıldı) mezarlığında yatan ve Fatih ordusunun hizmetinde bulunan Hasan Baba, Fatih'in bayraktarlarındandır. Perişan mezarına bu son tamirlerde el sürülmedi.
>
> Yattığı hazirenin duvarına yeni harflerle şu levha asılmış: "Fatih hazretlerinin sancaktarı Baba Hasan Alemî"

Baba Hasan Alemî'nin 1940'ta çekilmiş kitabesi (Encümen arşivinden)

Yedimde tîg-i âteş-tâb dilimde nazm-ı Settârî
Ben oldum Fâtih'in ol günde mergûb-ı alemdârı
Gazâ-yı ekber ettim Rüstemâne hasmıla yed-keş
Oluban gark-ı hûn-âlûd işte şehîdler serdârı
Yatardım kimse bilmez hâl ü ahvâlimi hergiz cân
Meğer ma'nâda irşâd eylemişler böyle düşvârı
Çerâgım şu'ledâr eden ona cennet durak olsun
Hudâ her bir umûrunda ola onun mededkârı
Digil Sıdkî bunun ta'mîrine menkûtunu târîh
Zihî devlet Hasan Baba ki hem şudî alemdârı

Alemî Baba Hasan'ın mezarı

Oruç Gazi - İsmail Ağa Camii
(Encümen arşivinden)

İsmail Ağa'nın mezar taşı
(Encümen arşivinden)

Oruç Gazi - İsmail Ağa Camii

Oruç Gazi Sokağı ile Atatürk Bulvarı arasında, şimdi park olan yerde Oruç Gazi - İsmail Ağa Camii vardı. (İskender Paşa Mahallesi, 932 ada, 41 parsel)

1956'da yakınındaki Baba Hasan Mescidi ile beraber yıkılan Oruç Gazi - İsmail Ağa Camii hakkında Revnakoğlu'nda şu bilgiler yer alır (105:137-38):

Oruç Gazi, Fatih ile gelen gazilerdendir. Atatürk Bulvarı'nda Saraçhanebaşı'na çıkarken solda ve çukurda bir camii vardır. Serhat ağalarından İsmail Ağa H.1025, M.1616 tarihlerinde bu camii yeniden yaptırmış olduğundan onun namıyla anılır.

İsmail Ağa, cümle kapısından girilince solda parmaklık içinde yatıyor. Camii ilk defa yaptıran Oruç Gazi de Bursa'da medfun bulunuyor.

13 Ağustos 1956 pazartesi günü yıktırılmaya başlandı.

Aksaray - Oruçbozan Sokağı'nda 4 numaralı İsmail Ağa Câmi'-i şerîfinin kapısından girilince sağda mermer taş üzerinde sülüs ile: "Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât merhûm İsmail Ağa rûhuna fâtiha, 1026" (Tesbit tarihi 1948)

Pertevniyal Vâlide Sultan Camii

Oruçgazi Ortaokulu önünde Atatürk Bulvarı'ndan aşağıya iniyoruz, bulvarın Adnan Menderes Bulvarı'na döndüğü köşedeki Pertevniyal Vâlide Sultan Camii önündeyiz. (İskenderpaşa Mahallesi, 886 ada, 1 parsel)

Revnakoğlu bu şirin mabet hakkında notlarına şu bilgileri kaydeder (164:227-28, 164:223-24):

> Pertevniyal Valide Camii: Atatürk Bulvarı ile Millet Caddesi'nin Aksaray'da birleştiği köşede, beyaz bir biblo gibi yükselmektedir. Sultan Abdülaziz'in validesi tarafından 1871 tarihinde yaptırılmıştır. Mimarı Montani isimli bir İtalyandır. Bu sebeple câmi'-i şerîf, yabancı bir mimarî okulunun eseridir; bizim mimarlığımız yönünden sanat değeri yoktur. Yapılış stili, Çırağan Sarayı'nın mimarisini hatırlatmaktadır. Evvelce bu caminin yerinde Hacı Mustafa Efendi Camii bulunuyordu. Yanındaki lise binası da Vâlide Sultan'ındır, onun ismini taşır.
>
> Caminin şeklini beğenmeyen bazı mimarlarımız ona "kireç yığınından ibaret" demişler ve haksızlık etmişlerdir. Tanzimattan sonra yaptırılan bir İslâm mabedinde Sinan üslûbu mu arıyorlar?
>
> Diğer bir söylentiye göre câmi'-i şerîfin mimarı, Sultan Aziz'in başmimarı olan Serkis Bey'dir, Yıldız Sarayı, Hamidiye Camii ve Maçka'daki silâhhane de onundur.
>
> Aksaray – Pertevniyal Vâlide Sultan Camii tarihi: Yapılış ve bitirilmesine Vakanüvis Ahmed Lutfi Efendi iki tarih söylemiştir. Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği bu tarih, şimdi dar yüzlü uzunca bir levhada talik yazı ile yazılmış olup caminin içinde, cuma kürsüsünün üstünde asılı bulunmaktadır.
>
> *Hû*
>
> *Câmi'-i envâ'-ı hayrât u imâmu'l-müslimîn*
> *Hazret-i Abdülaziz Han-ı meberrât-ihtivâ*
>
> *Mehd-i ulyâsı o şâhenşâh-ı âlî-himmetin*
> *Eyledi bünyâd bu nev mabedi hakkâ becâ*
>
> *Çeşme-i dil-cû ile yapmıştır akdemce sebîl*
> *Şimdi bir de câmi'-i bâlâ binâ etti sezâ*
>
> *Her cihetten oldu zâtı cümle hayrı câmia*
> *İşte çeşme işte câmi' ehl-i îmâna salâ*

Aksaray olmuştu evvel sanki bir köhne serâ
Döndü elhak beyt-i ma'mûra denirse pek revâ

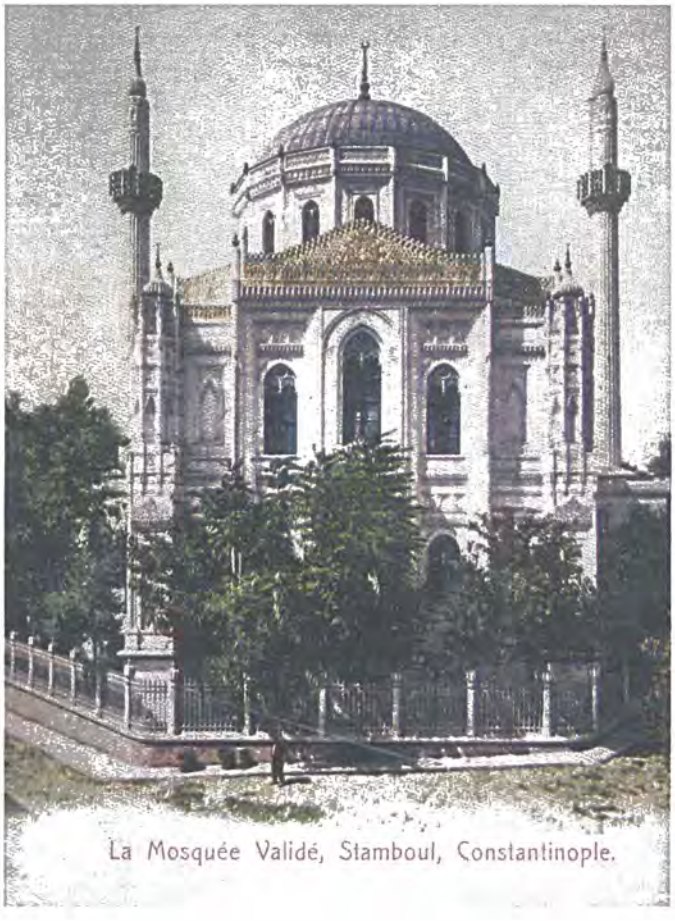
Vâlide Sultân bünyâd eyledi bu câmii
Ehl-i îmân eylemez mi beş vakitte çok duâ

Mazhar etsin dâimâ böyle meberrâta hemân
Sâye-i şâhânede ol zât-ı ulyâyı Hudâ

Secdegâh-ı mü'minîn oldukça bu âlî-makâm
Hak sarây-ı âfiyette versin ol zâta bekâ

Biri bed' ü diğeri itmâmına bir beyt ile
Ki iki târîh-i tâm inşâd ettim Lutfiyâ

Kıldı mehd-i saltanat inşâ bu zîbâ mabedin
Aksaray'a kıldı mehd-i saltanat câmi' binâ, 1286, 1288.

Aksaray Valide Camii (164:220)

Revnakoğlu'nun Kaleminden İki Şeyhülislâm: Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi, Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi

Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi

Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin ilk şeyhülislâmlığı 1909'da son bulduğunda bu makama Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi (1847-1918) getirilmişti. Revnakoğlu, bilhassa II. Abdülhamîd'in hal'i fetvasına imzası olmakla kötü şöhreti olan bu şeyhülislâmın şahsî cephesine dair hususlara temas eden biyografisini yazar (204:181-183):

Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi, Çanakkale'nin Ezine kazasından Osman Efendi'nin oğludur. Osman Efendi orada emlâk ve arazi sahibidir. Ziya Efendi 31 Mart vakasında büyük rolü olanlardandır. Sultan Abdülhamîd'in hal'ine fetva vermiştir. İstanbul kadılığından kazaskerliğe geçmiş, sonra şeyhülislâm olmuştur. Bir sene kadar şeyhülislâmlıkta kaldı, bilâhare Meclis-i A'yân azalığına seçildi ve vefat etti.

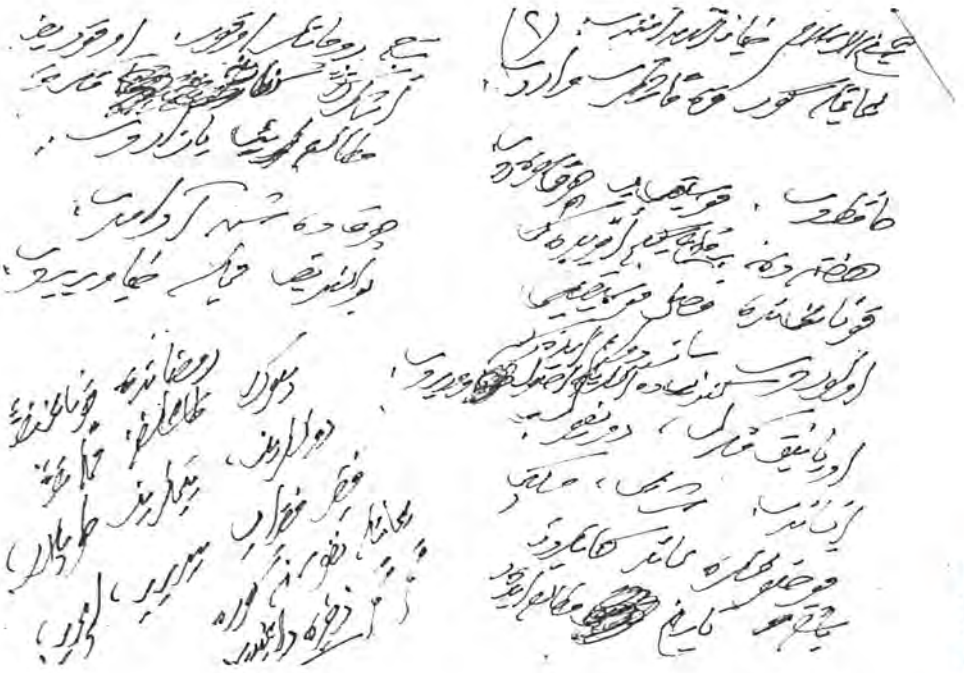
Saz benizli, uzunca boylu, zayıf fakat heybetliydi. Gözlerinin üstüne inen ve göz alan gayetle kara kaşları vardı. Hafızdı, musikiyi çok severdi. Haftada birkaç gece Eyüp'teki konağında fasıl musikisi olurdu; saz devam ederken kendisi de elleriyle usul vururdu.

Uyanık fikirli, duygulu bir insandı. Şer'î, meslekî mevzulara ait kitaplardan başka tarih mütalaa eder, tercüme romanlar okur, okuduğu eserlerin kenarına fikir ve mütalaalarını yazardı. Çok da şen adamdı, bulunduğu meclise ziya verirdi.

Ramazanda konağının büyük taşlığına mahallenin dullarını, yetimlerini toplar, fakir fukarayı yedirir içirir, aile nüfusuna göre kısım kısım zahire dağıtır, sofralar kurulur kaldırılırken başında bizzat bulunur, hepsinin diş kiralarını eliyle verir, utandırıcı şekilde güler yüz gösterir, ayrı ayrı iltifatlarda bulunurdu. En sonra dört beş mumlu fenerlerle teravihe gidilir yahut konakta kılınır, sahura kadar sohbet devam ederdi. Konağında namaz kıldırdığı teravih imamlarına Ramazan sonunda âdeta bir ev parası verirdi, gönlü bu kadar gani adamdı.

Ziyaeddin Efendi merhum, Eyüp'te Dökmeciler Mahallesi'ndendir. Konakları duruyordu, 1958'de yandı. Kızı şişman Talat Hanım, damadı Polis Ali Bey, Dökmeciler'de Bıçakçı Sokağı'nda oturuyorlar.

Mezarı: Sultan Reşad Türbesi'nin bulunduğu sokağın başından Hazret-i Hâlid Türbesi'ne kıvrılarak giren Küçük Emir Efendi Sokağı

Revnakoğlu'nun Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi notlarından

(yeni adı Beybaba'dır) üzerinde ve Feridun Paşa Türbesi'nden sonra gelen soldaki köşenin dirsek yaptığı noktada, etrafı küçük demirle çevrili, üstü açık toprak mezar. Baş ucunda yeni harflerle "Hüve'l-Bâkî - Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi 1333 ve damadı Mehmed Selâhaddin Bey'in ruhlarına fâtiha 1338" yazmaktadır.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi

Geçen yüzyılın en çok akis uyandıran şeyhülislâmıydı Musa Kâzım Efendi. Revnakoğlu dosyalarında bu şahsiyet, diğer şeyhülislâmlardan ziyade yer alır. Revnakoğlu'nun Erzurum'la hususî alâkası, Musa Kâzım'ın İstanbul'da kendi muhitinde yetişmiş olması, onunla temas kuran zevatla kendisinin de teması bilhassa onun notlarının hacmini genişletir.

Vakıa bu notlar münhasıran Musa Kâzım'ın biyografisi değildir, bir yığın diğer biyografiler arasında Musa Kâzım'ın biyografisinin şekillenmesidir. Musa Kâzım'la birlikte zikri geçen şahıs kadrosunun tercüme-i hâlleri bazen hacimce o kadar derinleşir ki yeni ve değerli hususlarla yüklü bu tali biyografilerle bazen merkezî şahsiyet olan Musa Kâzım yazıda kaybolur. Şeyhülislâmın matbu ya da gayrimatbu eserleri, devrin gazete ve mecmualarında neşredilmiş yazıları, ailesinden intikal eden tereke ve nihayet onu tanıyan simalardan devşirilen malûmatla arşiv tamamlanır. Dosyanın en ehemmiyetli münderecatından biri İttihat ve Terakki'nin devrilmesi ve mütarekenin yapılmasının ardından başlayan muhakemede Musa Kâzım'a ait olan evraktır.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi

Metin, taşralı bir şahsın, Musa Kâzım'ın ilmiyenin, sufiyenin, edebî zümrenin, şehrin içinde yükselişi ve düşüşünü muhit, zaman ve şahıs kadrosu içinde ele alır. Kıymetli ve işlenmiş bu malûmat emsalsizdir. Bu yazı bütün bu teferruata rağmen Revnakoğlu'nun son şeklini veremediği notlarından mürekkeptir. Dosya içinde dağılan parçalar; kimi siyak ve sibak bağlantısı olmayan, daha çok Musa Kâzım'ın muhitinden derlenmiş notlar ve tamamlanmaya imkân bulunulamamış pusulalardan ibarettir.

Daha önceki çalışmalarda elde başka ilâve esaslı bir metin olmadığı için sadece "Dîvân-ı Harb-i Örfî Muhakematı Zapt Ceridesi" üzerinden takip edilen ve on beş yıl kürek cezası mahkûmiyetiyle sonuçlanan Musa Kâzım'ın yargılanmasını bu sefer Revnakoğlu arşivinde yer alan mektupla içeriden görebileceğiz. Mektup ikbalden ağır bir darbe ile düşürülmüş, horlanmış, öfkeli şeyhülislâmımız tarafından Sultan Vahîdüddin'e hitaben yazılmıştır. Muhtevada olup bitenler karşısında vaziyeti, mahkeme safahatı, hükmü verenlerin kendisine husumeti bir tür siyasetnameye de dönüşen dille aktarılır. Bu mektup bir yığın hususun yeniden mütalaasını icap ettirecek ve artık yeni ve değerli bir referanstır. Burada bütün İttihat ve Terakki hayatının hülâsası, aleyhindeki suçlamalara hukuk ve ahlâk diliyle verdiği cevap ve mahkemenin seyri kendi cephesinden etraflı bir şekilde ve öfkeli bir lisanla anlatılmıştır. Bu belgeler vârislerinden Revnakoğlu tarafından temin edilerek dosyaya ilave edilmiştir.

Revnakoğlu 1920'de hazin bir şekilde sürgünde vefat eden şeyhülislâmla arasında bir mesafe

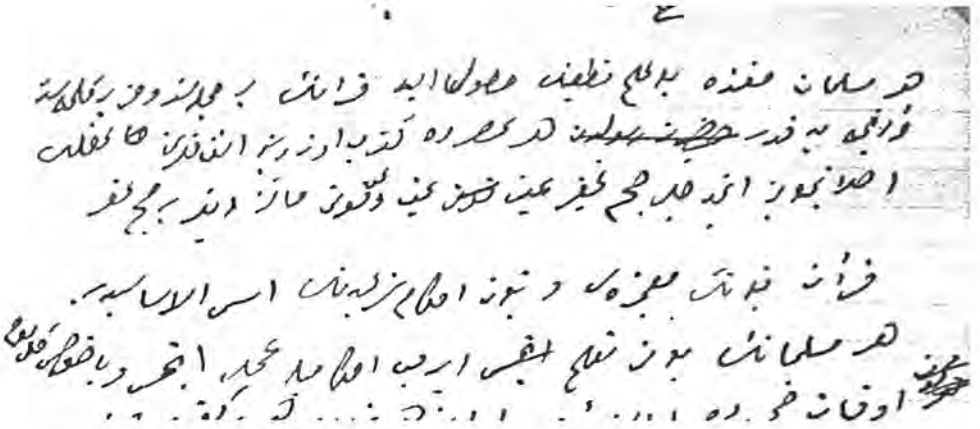
koymadan, bu şahsı kendi mekân ve ruhuna uzak görmeden, kendisini onu ailesinden bir fertmiş gibi anlatır: "Sonradan şeyhülislâm olan Tortum'un bu çok zeki ve ateşli evlâdı, maruf âlim ve müceddid, o zamanın sadece Ödüklü bir Molla Musa'sı idi. Fethiye'nin altında Draman Caddesi üzerinde Şeyh Vasfi'nin hâlen mevcut bulunan küçük ahşap evinin karşısındaki eski Toprak Sokağı'nın içinde, rahmetli amcam Binbaşı Ziya Bey'in evinin yanında oturuyordu." Hasılı Revnakoğlu, Musa Kâzım'ın talebelik yaptığı İstanbul medreselerinde ders halkalarında bulunmuş, katıldığı zikir meclislerine kendisi de iştirak etmiş, onun muhitinde yer alan Tâhirü'l-Mevlevî, Nasûhzâde Mustafa Asım, Neyzen Tevfik, Ferid Kâm, Küçük Mustafa Paşa'daki Rifâ'î şeyhi Râşid Efendi ile kendisi de temas kurmuştu.

Revnakoğlu, Musa Kâzım'ı daha önce "Erzurumlu Şeyhülislâmlardan Tortum'lu Musa Kâzım Efendi" başlığıyla Erzurum'da çıkan Hür Söz gazetesinde yayımladığı kısmın Arap ve Latin harfli müsveddeleri de bu dosya içindedir, kısa tutulan, devamı gelmemiş olan bu yazıyı da notlarından bu biyografiye ilâve ettik.

Musa Kâzım'ın masonluğu meselesi baştan beri dikkat çekmiş, bugüne kadar da bu mevzu etrafında tecessüsler taze tutulmuştur. Dosya içinde, Cafer Ergin'in Türk Mason Dergisi'nde (Sayı 25, Yıl 9 (Temmuz 1959) çıkan ve Musa Kâzım'ın masonluğunu ifşa eden yazısı (158:111-114), Yakın Tarihimiz'de de neşredilen Musa Kâzım'ın "Ben Farmason Değilim" beyannamesi (158:208), Kemal Armak'ın *Ana Çizgileri İle Türkiye'de Masonluk Tarihi*'nden iktibaslar (158:197) yanında Lastikçi Said, Tâhirü'l-Mevlevî gibi kalemlerin bu yolda manzumelerini de sıralar. Revnakoğlu, Musa Kâzım'ın şeyhülislâm olmasıyla başlayan tartışmalarda onun masonluğunu tevsik eden vesika ve rivayetlerin arkasında görülür.

Revnakoğlu'nun dosyasında kime ait olduğunu bilemediğimiz ve her hâlde Musa Kâzım'a ikbal döneminde gönderilmiş bir pusula onun şeyhülislâmlığını takdir edenler dışında vaziyetini tenkit eden bir zümrenin hâlini tercüme eder: "Musa Kâzım Efendi, ne idin, ne oldun ve ne olacaksın! Allah'ı ne çabuk unuttun! Kalbinin pasını sil, aşk işvezarlarını terk et, ak saçını ve sakalını siyaha, kalbini esvede gark etme! Hakikatte pak ve aksın; levsiyâttan berî et ve illâ lâ-felâh!" Diğer taraftan lehinde ve ahlakî seciyesinde notlar da bu dosyada yer alır: "Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin tevazudaki mertebesinin hududuna erişmek imkânsızdır. Dostlarımdan bir tekke şeyhi zamân-ı meşîhatinde postnişin bulunarak onun atıfet ve inayetini görmüş olmamasına rağmen kendisini eyyâm-ı mübârekede münasebet ile ziyaretinde arkasında fersûde bir hırka, başında deve tüyü renginde şemlesiz dal arakiye ile erkân minderi tabir edilen mesnede yer üzerinde oturarak, kendisinden sinnen ve mertebeten pek dûn olan misafirlerini kanapede oturtmak suretiyle taltif ve taziz ederdi. Tasavvuftaki behresi o gün için ka'bına yetişilemeyecek derecededir. Tasavvuf ve vahdet-i vücuda müteallik yazdığı âsâr, bilhassa kendi hayatında bulunan eslâf meşayihin tekfir ve telin ettiği Bedreddîn-i Simavî'nin *Vâridât*'ına yaptığı şerh ve tefsir ile bir velî ve musannif-i kâmil olduğunu ispat etmiştir."

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi (158:132, 239): İki defa şeyhülislâmlıkta bulunan Musa Kâzım Efendi, Tortum'un Kisha [Uncular]

Musa Kâzım'ın kendi el yazısı

bucağına bağlı Vihik'te [Pehlivanlı] köyünden ve Çelikoğulları'ndandır. H.1275'te doğdu, İbrahim Efendi'nin üç oğlundan en büyüğüydü. Çocukluğunda köy imamından ve babasından okudu.

Çocukluğunda (158:194-96) köyde iken [rüyasında] denize düşüyor, korku ve heyecanla dalgaları yutuyor sonra önüne çıkan bir balığa sarılıp kıyıya çıkıyor. Ertesi günü köyün hocasına rüyayı tabir ettiriyorlar. Hoca sevimli küçük Musa'nın parıl parıl yanan güzel gözlerine bakarak ve masum yüzünü okşayarak: "Yavrum" diyor, "Sen büyük bir adam olacaksın, adın tarihlere geçecek; o yuttuğun dalgalar senin ilmin olacak, seni kurtaran balık da hayatta seni daima elinden tutacak kimse olacak!"

Babası köyün ağası imiş, her gün tarlada çalışan işçilere evden yemek getirirmiş, bunu da Musa çocuk götürürmüş. Bu rüyadan sonra yine bir akşam yemek götürmek üzere evden çıkıyor, çıkış o çıkış. Doğru Erzurum, oradan İstanbul... İstanbul'da Beyazıt'ta İbrahim Ağa adında bir kahvecinin yanında çıraklık ediyor, oradan aldıkları ile medreseye devam edebiliyor.

Musa Kâzım Efendi (158:128-35), Konya'da üç sene kalmış ve bu müddet zarfında oranın müderrislerinden ezesi oğlu Vihikli Hoca Ahmed Efendi'den ders okumuştur.

Vihikli Hoca Ahmed Efendi, Konya'da tahsil etmiş, orada Müderris Hoca Mehmed Efendi'den icazet almış sonra kendi köyü olan Vihik'e gelmiş ve köyde Üngüzekli Hacı Yusuf'un yaptırdığı altı odalı bir büyük dershaneli medresede iki yüze yakın talebeye ders okutmuştur. Sonra Tortum merkezi olan Nihah'a gelmiş, talebesine burada icazet vermiştir... Hoca Ahmed Efendi, talebesinden hiç kimseden bir şey almadığı gibi, talebeye bazen maddî yardımlarda bulunur, onların yiyecek ve giyecekleri ile de ilgilenirdi. Vihikli âlimin bu cömertliğini, gözünün tokluğunu anlatanlar: "Hocanın evine bir yük odun gelmemiş, kimseden bir kilo yağ almamıştır" derler. Musa Kâzım şeyhülislâm olduğu zaman bu hocasına 500 kuruş maaş bağlatmıştır. [Hocasının] oğlu Hafız Mustafa Efendi şimdi Vihik'tedir.

[Musa Kâzım] daha sonra Balıkesir'e geçti, orada Yağcılarlı Ali Efendi Hoca'yla tanıştı, ona Hacı Ahmed Efendi'den mektup getirmişti. Musa Kâzım bu mektupla Yağcılarlı Hoca'ya takdim ve tavsiye olunuyordu. Bir müddet de onun takrirlerini Hoca'nın oğlu

Halil Efendi ile beraber dinledi ve cami derslerini ondan okudu. Lâkin bütün bunlar Molla Musa'yı doyurmuyordu, onun arzusu İstanbul'a gelmekti, her türlü ilmin, marifet ve medeniyetin kaynağı bilinen ve o tarihlerde ayrıca hilâfet merkezi sayılan İstanbul'da bulunmak, İstanbul ulemasından feyizlenmek ve hele onlardan icazetname almak her molla gibi Musa Kâzım için de büyük bir şeref, büyük bir imtiyazdı. Bu ihtiyacın zorlaması karşısında Musa Kâzım üşenmedi, Tortum'da giydiği çakşır ve çarıklarıyla heybesi üzerinde bağrı yanık âşıklar gibi İstanbul yoluna düştü.

1300 (1884) yılındayız. Buraya gelirken de babasının ders şeriklerinden Safranbolulu Kara Kadı Mehmed Efendi kendisine bir mektup vermiştir. Bu mektup Beyazıt Camii'nde ders okutan, huzur hocalarından Kazasker Hacı Eşref Efendi'ye sunulacaktı.

Mektubu alan Hacı Eşref Efendi, Molla Musa'yı evlâdı gibi karşılamış, onu pek sevmiş ve talebesi arasında kürsüye en yakın yeri ona ayırmıştı. Musa Kâzım bu zatın da dersine oturdu. O günkü ders konusu yine akaide dairdi. Musa Kâzım can kulağıyla dinledi, takip etti, not aldı, gitti geldi, lâkin bir türlü ısınamadı. Hocanın ifadesi ağır gelmişti. Başka birini bulmak gerekiyordu, söylediği kolay anlaşılır bir hocaya lüzum vardı. Bunu araştırırken Sultanselimli Şakir Efendi diye bir isim duyuyor, hemen ona koşuyor. Şakir Efendi o zamanlar Fatih Çarşamba Caddesi üzerinde Halvetiyye'den meşhur Kovacı Dede Tekke ve türbesinin yanındaki Kazasker Mustafa Efendi Medresesi'nde ders okutmaktadır. Önündeki kitap Teftâzânî'nin *Akâid Şerhi*. Musa Kâzım'ın derse oturduğu günde ele alınan konu zat, sıfat bahisleri. Hoca bunları açıklıyor. Musa Kâzım bakıyor ki Şakir Efendi derya gibi insan, takriri erişilir şey değil, ifadesi dehşet saçıyor, meselenin birini çözüp birine giriyor, anlatma tarzı çok üstün...

Musa Kâzım Efendi dersten icazet aldığı aynı yılda ruus imtihanına giriyor, onu da kazanır kazanmaz Fatih Camii'nde derse çıkıyor ve Molla Câmî'den okutmaya başlıyor. Sonradan hocasının ders okuttuğu Sultan Selim Camii'ne geçip bir süre de orada fıkıh, feraiz, akaid ve ayrıca Mecelle dersleri veriyor. Kürsü etrafını çeviren yüzlerce talebe arasında Muallim Naci ve Ahmed Midhat Efendiler de vardır.

Musa Kâzım Efendi'yi bulmaları, bulduktan sonra da ayrılmamaları şöyle oluyor (158:285-89): Ahmed Midhat ve Naci merhumlar İslâm felsefesine ve ilm-i kelâma merak sarıyorlar, bunu kendilerine öğretecek liyakatli bir hoca arıyorlar ve bu arzularını Nasûhzâde Mustafa Âsım Efendi'ye açıyorlar. Nasûhzâde, Cenab Şehabeddin'e Arapça okuttuğu, ondan Fransızca öğrendiği senelerde hoca ile tanıştığı ve takdir ettiği için Ahmed Midhat Efendi'ye ve Muallim Naci'ye Musa Kâzım Efendi'yi tavsiye ediyor, "O sizi fazladan fazlaya doyurur" diyor. Bunun üzerine Ahmed Midhat ve Naci merhumlar Fatih Camii'ne gelirken Musa Kâzım Efendi'yi buluyorlar, kelâm okuturken dinliyorlar, dersin izahını ve bilhassa takrir tarzını pek beğeniyorlar. Musa Kâzım Efendi'nin hiçbir şeyden haberi yoktur. Bekliyorlar ve hoca dersten çıkarken önlüyorlar ve kendilerine ders okutmak üzere Beykoz'daki Midhat Efendi'nin yalısına haftada bir veya iki gün seksen, yüz kuruş mukabilinde davet ediyorlar (1312). Musa Kâzım Efendi devama başlıyor ve onlara kelâmdan tafsilâtlı bir eser olan Seyyid Şerîf'in *Şerh-i Mevâkıf*'ını okutuyor. Bu suretle usta ve şakirt olarak başlayan münasebetler sonradan dostluk ve kardeşlik hâlini alıyor, samimiyet gittikçe artıyor, hürriyet başlarına kadar sürüyor.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi

Onlar da bu kıymetli insandan herkesin istifade etmesini düşünerek Musa Kâzım Efendi'ye yazı yazmanın (158:286) bazı usullerini öğretiyorlar, dinî, felsefî mevzular üzerinde onu yazı yazmaya teşvik ediyorlar. Musa Kâzım Efendi ateş gibi zekâsı ve büyük kabiliyeti sayesinde bu işi de az zamanda kavrıyor. Ufak tefek düzeltmelerden sonra samimî ve devamlı olarak mantık, felsefe, akaid ve kelâm mevzuları üzerinde kuvvetli yayınlar yapmıştır. Zaten en kuvvetli sahası kelam ve akaiddi. Yolda yürürken önüne bakar, düşünür ve bir mesele tutturur, onu halle uğraşırdı, kafasına takılanı çözmeden gideceği yere gelmez, icap ederse yolda bir köşeye oturur, bütün zihnini ona vererek düşünür ve içinden çıktığına aklı yatmayınca yoluna devam etmezdi.

Musa Kâzım Efendi'nin diğer talebeleri: Birgivî Mehmed Efendi Hoca (158:190-91), Balıkesirlidir, Musa Kâzım Efendi talebesindendir ve icazetname almıştır (Neyzen Tevfik ile beraber icazet almıştır 1316 Rumide) Yunanlıların Balıkesir'i işgal ettikleri bir devrede Balıkesir'de bulunmuştur. Yunanlıların ricat ederken Balıkesir'i yakmak teşebbüsüne geçeceklerini haber alan Birgivî Mehmed Efendi bir toplantı yaparak Kral Kostantin'e rica etmek suretiyle Balıkesir'i yangından kurtarmıştı. Balıkesir'in ordumuz tarafından istirdadını müteakip Birgivî Mehmed Efendi'yi idama karar vermişler, fakat Balıkesir mebuslarından Şuuri Bey'in teşebbüsü ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın müzahareti ve muvafakati ile idamdan kurtulmuştur. Arapçası çok kuvvetli olan Birgivî Mehmed Efendi, meşhur Birgivî sülâlesindendir. Bir de Galip Bey'dir ki İttihatçıların devamlı Balıkesir mebusuydu.

Musa Kâzım Efendi'nin tanınmış talebesi Seyyah Hâşim-i Velî.

Bandırmalı Ahmed Hilmi Efendi b. Mustafa Fehmi: Eski Kemal Paşazâde Camii imamıdır, 1958'de Ankara'da göçtü, 89 yaşındaydı. İcazetnamesi Kozlucalı İsmail Hakkı b. Mehmed Efendi'dendir. 1314 Cemaziyelevvelinde izin almıştır. *Teşkîlât-ı İslâmiyye* isimli eseri bastırılmıştır. Hâkimlikten ayrılmıştı, son zamanlarda Ankara'da avukatlık yapıyordu. *Safvetü'l-Beyân* yazılırken kâtipliğini yapmıştır. Musa Kâzım Efendi ayakta dolaşarak söylemiş, Ahmed Hilmi Bey yazmıştır. *Safvetü'l-Beyân* bu itibarla tamamıyla irticalî olarak meydana getirilmiştir. Bu eserin ne yazık ki ancak bir cildi çıkabildi.

Musa Kâzım Efendi, Edirne'ye sürüldüğü zaman oranın valisi kendi talebesinden biriydi, bu itibarla Musa Kâzım Efendi'ye karşı elinden gelen her yardımı yapmış, saygıda kusur etmemiş, hayatî ihtiyaçlarıyla ve son zamanlardaki hastalığı ile yakından ilgilenmiş ve Musa Kâzım Efendi'nin cenazesini kendisi kaldırtmıştır.

Musa Kâzım Efendi, Galatasaray'da: Musa Kâzım Galatasaray'da hoca iken (158:222-23) Meşrutiyet'in ilânından önce, mutlakiyet idaresinin son yıllarındaydı. Lisenin ilmiyeden olan muhterem muallimleri içinde açık fikirli ve devre göre hararetli yenilik taraftarı olduğu görülen Musa Kâzım Efendi, bu zümrenin başında gelenidir. Mektepte fıkıh dersleri okutuyordu. Derse geldiği zaman kürsüdeki yerine oturur ve hemen mükellef beyaz sarıklı fesini kürsünün üzerine bırakır ve takrirlerini açık baş olarak yapardı. Kendisinde zerrece dinî taassup yoktu, bu vadideki müsamahasının hudutsuzluğu dersleri hıristiyan talebeyi de dinleyici olarak kabul etmesiyle sabittir. İlmiyeden bulunan muallimler yalnız Kur'ân-ı kerîm okutmayıp akâid-i dîniyye, kelâm ve fıkıh muallimi olduklarından gerek hıristiyan gerek Türk ve müslüman talebe bu derslere umumiyetle fessiz olarak girerler, takrirleri açık baş dinlerlerdi, yalnız Kur'ân-ı kerîm derslerinde bütün talebenin mutlaka fesli olarak girmesi mektebin aslî ananesindendi. Musa Kâzım a'yân azasından olduğu zamanlarda da Galatasaray'daki dersleri bırakmamıştır.

Tarikat Mensubiyeti: Musa Kâzım Efendi (158:209) hemen bütün tekkelere sık sık devam suretiyle her tarîkin ayin ve erkânına bizzat iştirak eylemiştir. Bilhassa Meşrutiyet'ten önce Aksaray'da Cellatçeşmesi'nde oturduğu zamanlar evinin karşısındaki Şa'bâniyye'den Şeyh Necib Efendi'nin (Hacı Zihni Efendi'nin hocası) tekkesine beş altı sene muntazaman devam ederek mukabelede bulunmuştur. Geceleri zikr-i şerîften sonra dört beş saat kadar akaide, ilm-i kelâma, tasavvufa, felsefeye dair tekkede dersler okuturdu. Tekkenin sonradan şeyhi olan Necib Efendizâde Fahreddin Efendi, Molla Gürani'de Koruk Tekkesi şeyhi Zekâî Efendi'nin oğlu Neyzen

VEFÂT

Merhum Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendinin kızı, Albay Osman Behcet Beyin refikası Hâriciye Bakanlığı İşleriyle Dördüncü Bölge Müdürü Yüksek Mühendis Fahri Çelik'in ve İstanbul Belediyesi Tetkik ve Murakabe Heyetinde Yüksek Mühendis Meçhul Çelik'in annesleri.

Bayan HÜSNİYE ÇELİK

3 aralık 1959 perşembe günü saat on buçukta Aksaray Cerrahmasa caddesi Kimiay Hemşire Okulu arkasındaki Adnan Adıvar caddesinde Çelik apartmanında Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi cuma günü (bugün) Sünbülefendide öğle namazını müteakip Konlu aile mezarlığına defnedilecektir.

Allah rahmet eylîye.

ÇELİK AİLESİ

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin kızı Hüsniye Çelik'in vefat haberi

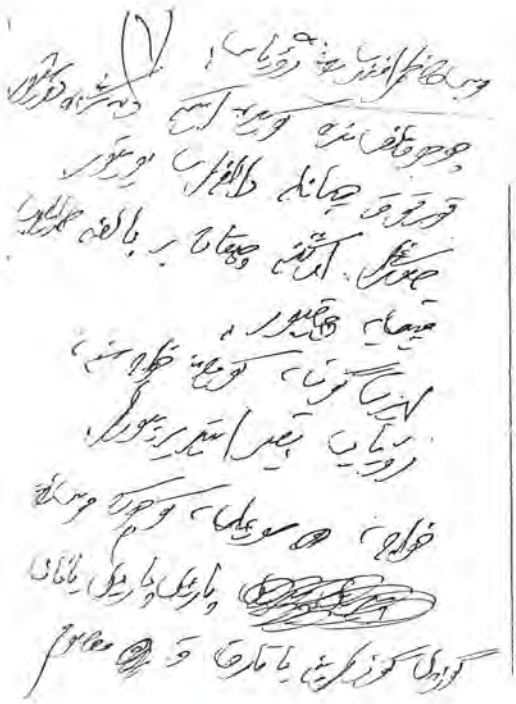
Nurullah Bey, Giriftzen Âsım Beyzâde Sâbir Bey, maruf kıyam reislerinden Hüseyin Cevad Ergin (Kambur Cevad) Musa Kâzım Efendi'nin bu derslerine devam etmişlerdir. Sultan Selim Camii'nde tefsir derslerine de Neyzen Tevfik, Şeyh Hafız İbrahim Mustafa Efendi, Debbağ Yunus imamı Şeyhülkurra Hacı Hüseyin Sabri Efendiler devam etmişlerdir.

Hatta bir akşam ders esnasında görüşülürken şöyle demişti (158:211):

- Evlâtlarım, memleketten geldiğim zaman ayağımdaki çuval şalvar bile delinmişti. Kitabım yok, kâğıdım yok. Medreseye giremedim. Fethiye Câmi'-i şerîfinin müezzin odasında kaldım, cemaatin getirdiği lokma ile geçindim. Mütalaa için kütüphaneye girmeye utanırdım, kılığım kıyafetim çok bozuktu. Böyle mahrumiyetler içinde yetiştik ve yetişmeye çalıştık, hamdolsun. Sizin böyle bir sıkıntınız yok, paranız, rızkınız, eviniz, hepsi var, hamdolsun. Niye çalışmazsınız?

Musa Kâzım Efendi köyde giydiği çarıklarını saklarmış (158:132). Bazen karşısına koyar, "Bak Musa, Erzurum'dan buraya bunlarla geldin!" dermiş.

Musa Kâzım Efendi, Koruk Tekkesi'ne de devam ederdi (158:210), hatta bazı geceler orada kaldığı da olurdu.

Musa Kâzım Efendi'nin rüyası (158:194)

Topkapılı Abdullah Baba'dan da nasip almıştı (158:212). Nakşibendiyye'den Konyalı Abdullah Dede isminde bir zata intisap edip ondan da istihlâf olunmuştur, bu sebepten Murad Molla Tekkesi'ne devam ederdi, fakat esas olarak intisabı Şeyh Necib Efendi'yedir. Necib Efendi'yi hem sayar hem korkardı, kendisine fevkalâde hürmet gösterirdi, "Şeyh dediğin böyle olur. Bütün tekkeleri dolaştım, şeyhlerin hepsini bilirim, Necib Efendi'ye kimse benzemez, onun ilmini, hâlini başkasında göremedim" derdi.

Tasavvufa çok mail, meşreben melâmî olan Musa Kâzım Efendi (158:214), zamanın kuvvetli ve meşhur Melâmîlerinden Aydınlı Kalender Hasan Efendi merhum ile gece gündüz beraber bulunurdu, aralarında çok fazla sevgi ve samimiyet vardı, bilhassa tarikat ve tasavvufa dair işlerde birbirlerini daima tamamlamış ve doyurmuşlardır. Kalender Hasan Efendi merhum, Ateş Hoca'dan okumuştur. Evkaf Mahkemesi kadılığında ve kadı müşavirliğinde bulunmuştu. Son memuriyeti İstanbul Sekizinci Asliye Hukuk reisiydi, bu mahkemenin lağvından bir müddet sonra göçtü. Mekteb-i Nüvvâb'da Mecelle muallimliği de etmiştir, burada müderrisliği de vardır.

Adapazarlı Ahmed Efendi (158:290), Tarîkat-i Salâhiyye'yi kuran zattır, "zayâullâh, hâtim-i tarîkat" unvanını kullanırdı; havâs ve cifrle uğraşırdı. Bazı fevkalâde hâlleri görülürdü. Musa Kâzım Efendi bu zat ile meşgul olmuş, kendisini himaye etmiştir. Üsküdar'da Selâmsız'da otururdu. Musa Kâzım Efendi'ye hediyeten verdiği Kabe taşını Hicaz'dan manevî tasarrufla getirtmiştir. Musa Kâzım Efendi bu taş paresini son günlere kadar sarığının arasında saklamış ve taşımıştır.

Musa Kâzım Efendi'yi 31 Mart vakasında Aksaray Cellatçeşmesi şeyhi Hacı Necib Efendi (158:295) üç gün üç gece tevhîdhanenin içindeki on halvethaneden birine kapamış ve onu tehlikeden kurtarmıştır.

Evi ve şahsî hâlleri: 1308'den 1312'ye kadar Fethiye'de Toprak Sokak'ta oturmuştur (158:212). Talebemden Hırka-i Şerîf müezzini Zeki Sesli'nin evi onlarındı.

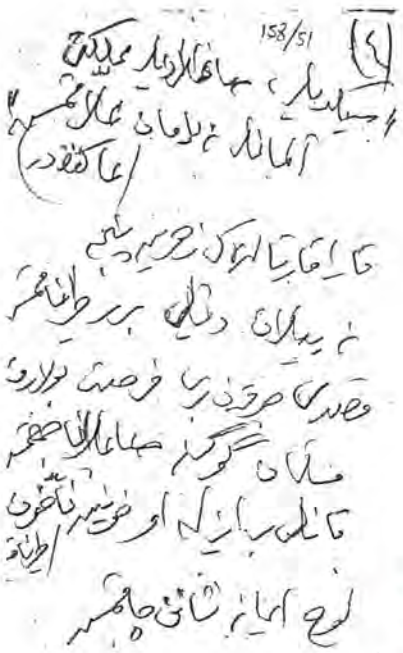
Musa Kâzım Efendi, Edirne'ye sürülmeden bir müddet önce ikinci defa evlenmişti (158:200,290-91). Fatih'te Kıztaşı'nda oturan Udî Şakir Paşa'nın kızı Aliye Hanım'ı almıştı. Bu hanım, Musa Kâzım Efendi'nin ilmine, fazlına gayetle hürmetkâr olduğundan

Musa Kâzım Efendi'ye çok iyi bakmış, son zamanlarında hiç yanından ayrılmamış, Edirne'ye sürüldüğü vakit beraberinde oraya gitmiş, hali vakti müsait bulunduğundan Musa Kâzım Efendi'ye hiçbir sıkıntı çektirmemiştir.) Şakir Paşa'nın kızı daha önceden Şeyhülislâm Yâsînzâde'nin geliniydi, zevci bir bahriye subayıydı.

Çok dalgın ve şâyân-ı dikkat bazı hâlleri vardı (158:210-12). Meselâ üstüne başına hiç ehemmiyet vermezdi, cer softası gibi gayet intizamsız birkaç dolama sarık sarar, abdest aldığı zaman gömleğinin kollarını indirmeden cübbesini giyer sonra hatırlayarak arabada indirir, bazen arabada kundurasız olarak çorap veya mestle binerdi, farkına varacak olursa yolda birini gönderip aldırırdı. Evini bulamadığı olurdu. El yazısı çok çirkindi, okunamayacak derecede bozuk ve karmakarışık yazardı.

Aksaray'da yeni taşındığı bir evi ikinci gidişinde bulamamış, yanlış sokağa girmiş, başka kapıyı çalmış, çıkaramayınca köşedeki bakkala sormuş (188:237): "Bana benzeyen birisi buralara taşınmıştı, biliyor musun?" demiş. Bakkal gülümseyerek önünde durduğu ve kendisine ait sorduğu evi göstererek: "Burası efendim!" cevabında bulunmuş.

Dalgın bir zat olan Musa Kâzım Efendi'nin iftara davet ettiği misafirlerini unutarak kendisinin başka iftara gittiğini söylerler (188:189). Yağışlı ve çamurlu bir kış günü Beylikçi Nâşid Bey'in evine misafir gitmiş, fakat yukarılara kadar bütün merdivenin, her tarafın çamur içinde olduğunu görünce uşaklara çıkışmış. Fakat neticede etrafı o hâle koyan kendisi olduğu ve yukarıya çıkarken kundurasını çıkarmayı unuttuğu anlaşılmış...

Revnakoğlu'nun Musa Kâzım notlarından (158:221)

Eserlerinden bazıları:

Vâridât: (158:271) Simavna kadısının oğlu Şeyh Bedreddîn'in tasavvuftan *Vâridât-ı Kübrâ*'sını 1313'te Türkçeye çevirmiştir. Önce İzmir'in işgali yıllarında oranın gündelik gazetelerinden Islâhât'ta, sonra İstanbul'da Tercümân-ı Hakîkat, Tanîn, İkdâm gazeteleri ile Servet-i Fünûn Resimli Gazete dergilerinde zaman zaman tefrika edildiğini görüyoruz.

Aslında Arapça olan *Vâridât*'ı Musa Kâzım Efendi'den önce *Tibyân-ı Tarâik* sahibi Harîrîzâde Seyyid Mehmed Kemaleddin Efendi de *Fütûhât-ı İlâhiyye Şerh-i Vâridât-ı Semâviyye* ismiyle Türkçemize mal etmişti. Süleymaniye Yahya Efendi Kütüphanesi'nde 2557 numarada kayıtlı bulunan Mehmed b. Ahmed'in kısa cümle ve düzgün ifade ile vücuda getirdiği *Vâridât Tercümesi* de sahibinin bilgi kudretini gösteren muvaffakiyetli bir eserdir. Sanatlı, değerli,

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin şeyhülislâmlığa tayini münasebetiyle Abdurrahman Nafiz'in düştüğü tarih manzumesi (158:292)

güzel bir nesihle yazılmış olan bu eserin yazı estetiği bakımından görülmeye değer ayrı bir özelliği vardır. (158:272) Üçüncü devre melâmîlerinin son çağlarda piri bilinen Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî el-Halvetî el-Melâmî'nin büyük oğlu ve halifesi Şeyh Hacı Şerîf Efendi ile yine Seyyid Nûr'un halifelerinden Selanikli Ali Örfî Efendi de *Vâridât*'ı Türkçeye çevirmişler, tasavvuf ve hakikat ile ilgili bazı haşiyeler koymuşlardır.

Musa Kâzım Efendi'nin tercümesini diğerlerinden üstün gören Mehmed Ali Aynî Bey merhum, *Tasavvuf Tarihi*'nde (s. 170) bu kıymetli eseri herkese (158:273) ehemmiyetle tavsiye ediyor. Musa Kâzım Efendi'den ders okumuş, ondan çok yakın alâka ve himaye görmüş bulunan Neyzen Tevfik'in de hayranlıkla söylediği gibi eserin en dikkat çeken tarafı zamanın vaziyeti hiç müsait olmadığı hâlde *Vâridât*'ın Musa Kâzım Efendi tarafından ilgi görerek ele alınması ve omu bize de tanıtmak isteyerek hemen Türkçeye mal etmiş olmasıdır. (158:276) Bursalı Tâhir Bey de yazıyor ki: Maksadı anlayanlar için *Vâridât* değerli bir kitaptır. Niyâzî Mısrî'nin divanında görülen "Muhyiddîn ü Bedreddîn itdiler ihyâ-yı dîn - Deyâ Niyâzî Fusûs enhârıdır Vâridât" beyti bu kitap için söylenilmiştir. Onun esrâr-ı hakîkati kâşif bir eser olduğunda birleşenler çoktur, fakat inceliğini kavrayamayanlar için pek makbul sayılmaz, nitekim *Şakâyık*'ın bildirdiğine göre meselâ Lutfî Beyzâde gibi düşünenler *Vâridât*'ın birçok yerlerini şer'î hükümlere, temel inançlara aykırı bulmuşlardır.

Vâridât'a Arapça şerhler de yazılmıştır (158:279). Bunlardan meşhur ve mufassal olanı Simavlı Şeyh Abdullah İlâhî'nin yazdığıdır ki kendisi Semerkandî Ubeydullah Ahrâr'ın halifesiydi. *Keşfü'l-Vâridât Li-Tâlibi'l-Kelimât* ismini taşıyan bu eser Süleymaniye Şehit Ali Paşa kitapları arasında 1325 numarada kayıtlı bulunuyor. Yine bu zatın Türkçe eserleri arasında *Esrâr-nâme*'si ile *Manzûme-i Mi'râciyye*'si pek değerli bilinir. Nakşibendîliği fetihten hemen sonra İstanbul'a getiren ve Fatih'te yatan meşhur Emîr Ahmed Buhârî de bu zatın halifesidir.

Şerh Alâ Vâridâti Kübrâ Li-Şeyh Bedreddîn Simâvî isimindeki diğer bir şerh de İskilipli Şeyh Mehmed Muhyiddin Yavsı'ya aittir. Sultan İkinci Bayezid'in şeyhi bulunması dolayısıyla "Hünkar Şeyhi" denilen, bir

lakabıda "Şeyh Yavsı" olan bu zat, Şeyhülislâm Ebussuûd (158:273)...

Musa Kâzım Efendi (158:275) de aslında medreseli bir sarıklı olduğu hâlde zamanın dinî telakkilerine bilhassa haşr-i ecsâda (cesedin öldükten sonra yeni baştan dirilip bir araya gelmesi) inancına tamamıyla aykırı sayılacak kitap dışı görüşleri ilmin ışığında açıklamak maksadıyla bunları çekinmeden, ikilemeden Türkçeye aktarmıştır. Bu tercüme *Ikdu'l-İlm* gibi yine Teşrifatçı Hacı Mahmud Efendi'nin teşvikiyle olmuştur.

Şeyhülislâm Musa Kâzım'ın mahkûmiyet Sonrası Sultan Vahidüddin'e Yazdığı Mektup (158:349...):

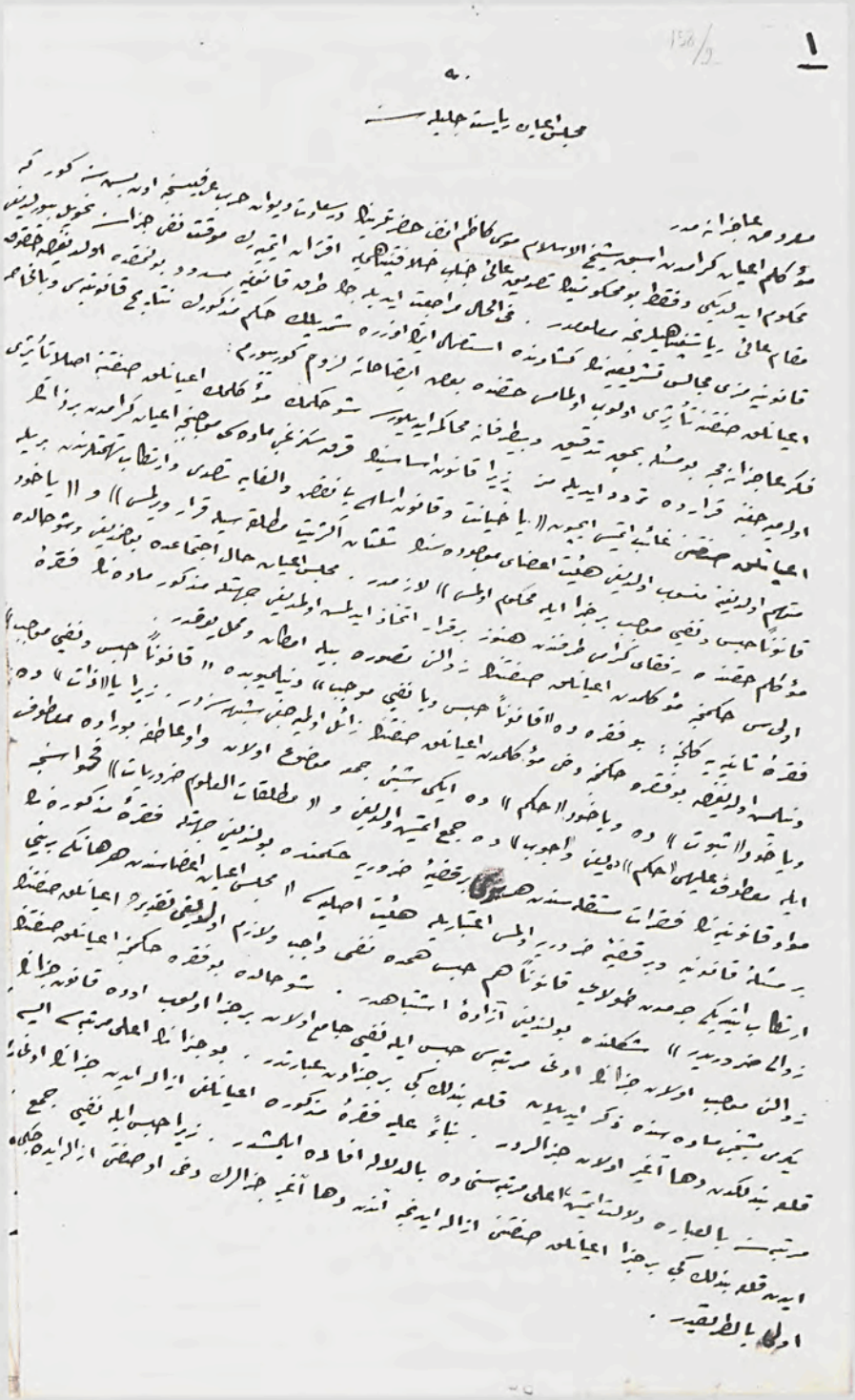
Atebe-i Felek-Mertebeye Merfû' Şâyân-ı Hayret Bir Târîhçe-i Mahkûmiyyet,

Bir şeyhülislâmın bir mahkeme-i örfiyyede siyasî bir cürmden dolayı muhakemesi ve bi'n-netîce hiçbir cürm-i mâddî ve ma'nevîye istinat etmeksizin on beş sene kürek cezasına mahkûm edilmesi şimdiye kadar tarihte misli görülmeyen bir hâdise-i garîbe olduğu ve bu gibi garâib ve şü'ûnun hakikî olarak nazar-ı hümâyûnlarında taayyün etmesi elzem bulunduğu cihetle işbu hâdise-i acîbenim hülâsa-i safahâtını nazargâh-ı hazret-i şehriyârîlerine ber-vech-i âtî arz u beyandan kendimi men' edemedim:

335 senesinde, Mart ibtidasındaydı, bir gün ale's-sabâh hâne-i dâ'iyânem polisler tarafından ihata edildi. Dört beş aydan beri esîr-i firâş olduğuma bile bakılmayarak hemen yatağımdan kaldırılıp âdî caniler gibi tevkîfhaneye idhal edildim. Bittabi hiçbir cürmün faili değildim, maa-hâzâ hükûmet-i hâzıranın müfrit bir fırkacılık saikasıyla mutlaka bize bir cürm isnat ederek bizi mahkûm etmek arzusunda olduğu bazı karâin-i ahvâlden istidlâl olunuyordu. Bunun içindi ki isticvabımıza memur olan ve ekserisi Rum ve Ermeni'den ibaret bulunan hey'et-i tahkîkiyye her hâlde mühim bir cürm bulup bize isnat etmek kasdıyla pek çok zaman uğraştı, öyle bir cürm bulamadı, fakat bizi de salıvermedi. Nihayet üç aydan sonra "taklîb-i hükûmet" yani kânûn-ı cezânın 55. maddesinde zikr edilen "Kânûn-ı esâsîyi ve hükûmetin şekl ve hey'etini cebren tagyire teşebbüs" cürmünü buldu. Ve bu cürmün güya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 329 senesinde teşekkül edip İttihat kabinesinin mevki'-i iktidarı terk ettiği güne kadar devam eden meclis-i umûmîsinde verilen bir karar ile vukua getirildiğini dermiyan ederek bu müthiş cürmde bizim de iştirakimiz olmak iddiasıyla lüzûm-ı muhakememize karar verdi ve bu yolda tanzim eylediği bir kararname ile bizi dîvân-ı harb-i örfî mahkemesine sevk etti.

Bu kararname mahkemede kıraat edildiği zaman bizim gibi orada hazır bulunan sâmiîni de derin bir hayret istilâ etti, "Acaba hey'et-i tahkîkiyye 324 senesi 10 Temmuz davasını mı takip ediyor?" fikri def'aten zihinlerimizi işgal eyledi, zira ma'lûm-ı şâhâneleri olduğu üzere taklîb-i hükûmet üç türlüdür: Birincisi mutlakiyetten meşrutiyete, ikincisi meşrutiyetten mutlakiyete ve üçüncüsü meşrutiyetten cumhuriyete.

Bunlardan birincisi için 324 senesi 10 Temmuzunda Manastır'da, Selanik'te bir teşebbüs-i cebrî vuku buldu ve bu teşebbüs üzerine hükûmetin şekl-i hey'eti mutlakiyetten meşrutiyete tahvil eyledi ve o zamandan bu ana kadar şekl-i meşrûtiyet devam etti. Yalnız 325 senesi 31 Martında

Musa Kâzım Efendi'nin Sultan Vahidüddin'e mektubundan (158:349)

hükûmetin şu şeklini tekrar mutlakiyete irca için bir hareket vuku bulduysa da akim kalan bu hareket-i irticâ'iyyenin failleri tabii İttihatçılardan başkalarıydı. Şu hâlde ortada "taklîb-i hükûmet" namıyla İttihâdiyyûn'a isnat olunabilecek yalnız 10 Temmuzda vuku bulan i'lân-ı meşrûtiyet hadisesi olmak lâzım geliyordu. İşte bunun için kararnamede böyle bir cürmün bize isnat edildiği zikr edilince vehleten "Acaba hey'et-i tahkîkiyye 10 Temmuz davasını mı takip ediyor?" fikri hemen zihinlerimize mübaderet etti. Zaten hey'et-i tahkîkiyyenin de asıl maksadı buydu. Evet, şüphe yok ki hey'et-i mezkûre 10 Temmuz vakasını takip ediyor, ta'bîr-i âherle 1 Mart hâdise-i irticâ'iyyesini sûret-i resmiyyede ikmale çalışıyordu, fakat bunu açıktan söylemeye cesaret edemediğinden bu meseleyi bî-şu'ûr menzilesine tenzil ederek lâ-ale't-ta'yîn bir "taklîb-i hükûmet" cürmü uydurmuş ve güya şu bir iki sene zarfında tarafımızdan böyle bir cürm irtikap edildiğini ortaya sürmüş ve bunun da meclis-i umûmînin bir kararıyla îkâ' edildiğini iddia eder gibi görünmüştü ki bu sanî'a hakikaten pek amiyane bir safsata ve pek cahilâne bir mugalatadan başka bir şey değildi, zira azası elli kişiden ibaret olup memleketin anâsır-ı muhtelifesinden teşekkül etmiş ve bir nizâmnâme-i mahsûs ile devletçe resmen tanınmış ve bütün erkân-ı hükûmeti de ihtiva eylemiş bir mecliste güya hükûmetin şekil ve heyetini tagyir için bir teşebbüs-i cebrîye karar verildiğini ve sonra bu kararın yine hükûmet tarafından tatbik edildiğini havsalasına sığdıracak bir ferdin bulunamayacağı bedihîydi.

Bütün hâdisât-ı kevniyyeden sarf-ı nazar edildikten sonra sırf ihtimâlât-ı zihniyyeden olmak üzere bunlann vukuu bir an için kabul edilse bile bu gibi şeylere bilhassa bizim iştirakimiz hiçbir aklın kabul edeceği şeylerden değildi, çünkü bütün ömrünü vatanın hayât-ı dîniyye ve ilmiyyesine hizmete ve evlâd-ı vatanın talim ve terbiyesine gayrete hasr ile âlem-i İslâm'da mühim bir mevki ihtiraz ve üç yüz milyon ehl-i İslâm'ın merci'-i dînîsi olan makâm-ı meşîhat-ı İslâmiyye'yi mükerreren işgal etmiş ve bi-lutfihi ta'âlâ bugün tabaka-i âliye-i müfessirîn ü mutasavvifîn dahil her yerde hatta Avrupa'da bile büyük bir sît-i fazîlet ve hüsn-i şöhrete nail olmuş ve müddet-i ömründe hiçbir gün makâm-ı hilâfet ve saltanata karşı sadakatten ayrılmamış ve bunlardan maada on seneden beri müteaddit ve mühlik hastalıklara maruz bulunmuş bir şeyhülislâmın hükûmetin şekil ve hey'etini tagyîre cebren teşebbüs hıyanetine iştirakine hiç kimsenin ihtimal veremeyeceği gayet tabiiydi.

Hülâsa hey'et-i tahkîkiyye işte böyle çocukların bile kabul edemeyeceği bir şekil ve surette hasbe'z-zâhir bize müphem taklîb-i hükûmet cürmünü isnat etmiş, hâlbuki asıl maksadı 10 Temmuz davasını takipten ibaret bulunmuş hey'et-i hâkimenin de arzusuna tamamıyla muvafıktı, çünkü bunların cümlesi Meşrûtiyet'ten dehşetli darbeler yemiş olduklarından hey'et-i tahkîkiyye tarafından bir "taklîb-i hükûmet" cürm-i muhayyelin faillerinden olmak üzere dîvân-ı harbe sevkimiz hey'et-i hâkimenin fevkalâde memnûniyyetini mucip oldu, zira Meşrûtiyet'in müessislerine karşı on bir seneden beri kalplerinde muhafaza ettikleri kin ve garazlarını tatmine ahvâl-i hâzıra dolayısıyla ancak şimdi yol bulmuş oluyorlardı.

Mahkemede kararnamenin kıraatinden ve maa'l-usûl icap eden mukaddemâtın îfasından sonra vekilim kıyam ederek esasen böyle azim bir cürm-i siyasînin merci'-i muhâkemesi ancak dîvân-ı âlî olduğuna ve binaenaleyh böyle bir cürm isnadıyla bizi muhakeme etmek dîvân-ı harb mahkemesinim katiyen salâhiyyeti hâricinde bulunduğuna pek çok berâhîn-i kânûniyye ve delâil-i ilmiyye serd etti ise de mutlaka bizi mahkûm etmek için her şeyi göze aldırmış olan hey'et-i hâkime her çi bâdâbâd bu gibi de'âvîyi dahi rü'yet kendi dâire-i salâhiyyeti dahilinde olduğuna karar vererek kemâl-i fahr ü gurûr ile bizi muhakemeye başladı ve bütün ramazan şuradan buradan, dereden tepeden toplayıp getirdiği sualleri bize irat ile vakit geçirdi ve nihâyet bayramın akibinde bizi muhayyel bir taklîb-i hükûmet cürmünde iştirak hıyaneti ile bi'l-ittihâm on beş sene kürek cezâsına mahkûm etti. Hâlbuki tarafımızdan böyle bir cürm irtikâp edildiğine bittabi ne bir delil ne bir emare vardı ve ne de verdiğimiz ifadelerde öyle bir cürm arasında zerre kadar münasebet mevcuttu!

Filvaki hülâsası Cemiyet'e Meşrutiyet'in ilânından sonra girdim, şer'-i şerîf nokta-i nazarından usûl-i meşveretin kavaidinden, fevaidinden bâhis makaleler neşr eyledim, İslâmiyyet'te fırak-ı siyâsiyyenin teşkili caiz olamayacağına dair mevizeler irat eyledim ve bundan dolayı da muahaze olundum, her zaman usûl-i meşrûtiyyeti tamamen tatbike çalıştım, muhalifi muvafıktan ayırmadım, ikisine de aynı muameleyi tatbik ettim hatta gerek tensike memur olduğum esnada ve gerek zamân-ı meşîhatlarımda me'mûrîn-i meşîhatın yüzde doksan beşi İttihatçı olmadığı hâlde cümlesini memuriyetlerinde ibka ettim, hilâf-ı kânûn hiçbir memur azl etmedim.

Balkan muharebesi akabinde Ayasofya Camii'nde vaaz eden Ubeydullâh Afgânî nam kimsenin vaazını bir gün beş on dakika ben de dinledim, fakat o günkü vaazını evvelce şayi olduğu kadar fena bulmadım. Merkumun Kavm-i Cedîd nâmındaki kitabına gelince bu kitabı hiç görmedim, maa-hâzâ o zaman hiçbir makâm-ı resmiyyede bulunmadığım için o gibi şeylere karşı yapılacak muamelelerin bize taalluku yoktu.

Bu defaki meşihatımda mehâkim-i şer'iyyenin adliyeye nakli meselesi hükûmet tarafından bana teklif edildi, ben bu teklifi kabul etmedim; "Bu mesele hem benim hem sizin vazifeniz haricindedir. şayet böyle bir şey yapmak istiyor iseniz evvelâ kongreyi davet edin, kongre gelsin bu meseleyi arîz ü amîk müzakere etsin, eğer muvafık bulursa programa girsin ve sonra hükûmet bir mâdde-i kânûniyye yaparak Meclis-i Mebûsân'a teklif etsin" dedim ve öylece de oldu.

329 senesinde Meclis-i Umûmî'ye aza intihap edildim ve o sene meclis-i mezkûra bir iki defa gittim ise de o sırada sıhhatimin muhtel olması ve vezâif-i meclisin gayet ehemmiyetsiz şeylerden ibaret bulunmasına binaen sonra bir daha gitmedim hatta harp senelerinde bu meclisin içtima ettiğini bile tahattur etmiyorum, binaenaleyh mezkûr mecliste ne gibi şeylere karar verilip verilmediğini bittabi bilmiyorum. Maahaza öyle azim ve resmî Meclis-i Umûmî'de memlekete muzır olan şeylerin mevzubahis olduğuna aslâ ihtimal veremem, hele taklîb-i hükûmet meselesinin orada müzakere edilmesini katiyen kabul edemem, çünkü o mecliste bütün

erkân-ı hükûmet de mevcut olduğundan "Hükûmetin kendi aleyhinde böyle bir meselenin müzakeresine iştirak etmesini ve sonra bunun hakkında verilen kararı yine kendisinin icra eylemesini hiçbir aklın kabul etmeyeceği bedihîdir"den ibâret olan sözlere inhisar eden ifadelerimle taklîb-i hükûmet cürmüne iştirakim arasında ne münâsebet olabilirdi? Ve bu ifâdelerimle öyle bir hıyanette medhaldar olduğuma nasıl hükm edilebilirdi? Fakat dîvân-ı harb heyetinin kalpleri bize karşı o kadar kin ve garazla memlûydu ki bize isnat eylediği şu cürmün esnâ-yı muhâkemede sebk eden ifadelerimize velev ki ednâ bir derecede olsun temas edip etmediğini bile düşünmeye lüzum görmedi. Hakkımızda zaten evvelden tasavvur ve tasmim eylediği hükmü hemen itada asla tereddüt etmedi ve bu hükmü verirken bütün dünyaya karşı nâmûs-ı adlîmizi zir ü zeber eylediğini, etvar ve ahlâkı cihanın malûmu olan bir şeyhülislâmın hayat ve haysiyeti ile oynadığını ve onu şu suretle mahkûm etmekle ona isnat eylediği kânûn-ı esâsî ahkâmını naks ve ilgaya tasaddi cürmünün asıl faili kendileri olmak lâzım geldiğini hatırına bile getirmedi.

Hilâfet-meâb efendimiz, hayât-ı beşer ancak hukûk-ı beşerin sıyaneti ile kaimdir, zira insanlarda hasbe'l-fıtrat hevesât-ı hayvâniyye melekât-ı akliyyeye galip olduğundan tevzî'-i adâlete ve hukûk-ı nâsı sıyanete memur bir merci'-i âlî olmasaydı hiçbir yerde medeniyet teessüs edemeyecek ve çünkü herkes kendi hevesât-ı hayvâniyye ve menâfi'-i şahsiyyeyi temin için gayrın hukukuna tecavüzden içtinap etmeyecek ve şu hâlde halk birbirine girecek, nihayet nev'-i beşer mahvolup gidecekti. Bu hikmete mebnidir ki Cenâb-ı Hak halka ulûm-ı dünyeviyyeden hiçbir ilmi talim ve telkin için bir nebi göndermediği hâlde ulûm-ı hukûkiyye ve kavânîn-i şer'iyye vü medeniyyeyi talim ve beyne'l-ibâd adaleti temin için binlerce enbiya göndermiştir ve bu surette hayât-ı insâniyye vü medeniyyenin ancak hukûk-ı beşeri sıyanetle kabil olduğunu ve mesâil-i hukûkiyyenin en nazik mesâilinde bulunduğunu bütün insanlara göstermiştir.

Hukûk-ı beşeri sıyanet meselesi en nazik ve en müşkil mesâilden olduğu içindir ki bütün memâlik-i mütemeddinede bilhassa İngiltere'de hukuku sıyanete ve tevzî'-i adâlete memur hükkâm ilim, ahlâk itibarıyla en yüksek zevattan intihap edilmekte ve en çok maaşlar onlara verilmektedir ki büyük bir eser-i kiyâset ve ayn-ı hikmettir, zira madem ki hayât-ı insâniyye vü medeniyyenin ruhu adalettir ve bu ruhu muhafaza edecek de ancak hükkâmdır, o hâlde hükkâmın ilmen ve ahlâken en büyük zevattan intihap edilmesi elbette lâzımdır.

Sadr-ı İslâm'da dahi bu meseleye fevkalâde itina olunmuş ve hükkâmda ilim, hikmet, metanet, mekânet vesaire gibi birçok evsafın bulunması şart edilmiş ve bunun için mehâkim-i İslâmiyye bütün cihanın emniyet ve itimadına bihakkın mazhar olmuş ve adâlet-i İslâmiyye dünyanın her tarafında misl-i sâir hikmeti almış idi. Fakat maatteessüf sonraları bizde her şey bozulduğu gibi mahkemelerimiz de eski hürriyet ve istiklâllerini muhafaza edemedi, çünkü hükkâm evsâf-ı lâzımeyi haiz olmayan kimselerden intihap edilmeye başlandı ve bu yüzden bittabi memleket de müteessir olarak tedenniye uğradı ve nihayet şimdiki hâle geldi. Maahaza bu felâketten kurtulmanın

zamanı daha geçmedi, sür'at-i mümkine ile mahkemelerimizi cidden ıslâh etmeli, hükkâmı ilim ve hikmet ile tezyîn-i zât u sıfât eylemiş ve bilhassa ulûm-ı hukûkiyyede kesb-i ihtisâs eylemiş, metânet-i ahlâkiyyesiyle bihakkın temeyyüz ederek herkesin itimadına mazhar olan zevattan intihap edilmelidir. Hele dîvân-ı harbleri ya lağv etmeli veya onları da gerçekten ıslâh etmelidir, zira dîvân-ı harb meselesi bizde sû'-i tefsîre uğramış ve çünkü ekseriya oralara mesâil-i hukûkiyye ile asla münasebeti olmayan ve maznunlara karşı kin ve garazla âlûde bulunan zabitanın intihabı âdet hükmünü almış ve bu sebeple nice masumların kanları heder olmuş ve nice bigünah vücutlar tevkifhanelerde çürüyüp gitmiştir.

Bu müddeamıza en büyük şahit bu kere bizi muhakeme eden dîvân-ı harb heyetidir, çünkü bu heyet ne ulûm-ı hukûkiyye ve sıyânet-i ahlâkiyye ile münasebattardır ne de maznunlara karşı bîtaraf ve meveddetkârdır, bilakis cümlesi fezâil-i ilmiyye vü ahlâkiyyeden bîbehre ve maznunlara karşı da gaflet ve huşunetle memlû birtakım ceheledir. Zâhiren mahkemede müdde-i umûmîler bulunduruluyor, müdafaa vekilleri kabul olunuyor, muhakeme alenen icra ediliyor, ekseriya kanunen hiçbir cürm sabit olmuyor, binaenaleyh müdde-i umûmî berat talep ediyor, vekil de onu teyiden tamam iki saat söz söylüyor, ulûm-ı hukûkiyyenin bütün inceliklerini sayıp döküyor ve bunları hep zapta geçiyor, bunlar da cerâid-i yevmiyye icmalini, Takvîm-i Vekâyi"de tafsilini neşrediyor, fakat cümlesi yalnız bir şekilden ibaret kalıyor. Gerek maznunun ifadeleri ve gerek vekilin müdafaaları mahkemede sudur edecek hükme karşı asla tesir gösteremiyor, hatta müdde-i umûmînin berat talebi de hiçe gidiyor! Müdde-i umûmînin bu talebi ile ortada hukûk-ı umûmiye namına davacı kalmadığı hâlde dîvân-ı harb-i örfî yine rü'yet-i da'vâya devam ediyor ve vereceği hükmü yine veriyor. Bunun en büyük misali işte bizim muhakememizdir, zira balada arz olunduğu veçhile bize isnat olunan cürme hiçbir delîl-i mâddiye ve hatta zerre kadar bir emareye bile istinat etmemiş ve esnâ-yı muhâkemede tarafımızdan verilen ifadelerle de asla münasebeti görülmemiş ve müdde-i umûmî de bittabi bizim beratımızı talep etmiş ve vekilimiz ise onun bu talebini teyiden bütün kudret-i kânûniyye vü ilmiyyesini meselenin tavzihine sarf eylemiş olmasına rağmen hey'et-i hâkime bunların hiçbirini nazar-ı i'tibâra almayıp kendi arzusu veçhile hükmünü vermiş ve bilhassa onlardan kimi ve Mustafa Paşa bize daha doğrusu meşrutiyete olan şiddet-i husûmetinden naşi baladaki ifadelerimden tamamı ve hatta reis tarafından vuku bulan suallerden bile tegafül ederek Kavm-i Cedîd nam kitabın müellifi güya biz olduğumuzu sebep göstererek idamımızı talepten haya etmemiş ve o kitabın müellifi biz olsak bile bu gibi şeylerin idam cezasıyla asla münasebeti olamayacağını bile idrak edemeyecek kadar cehalet ibraz eylemiş ve vekilleri de yine sebk eden ifadelerim miyanında hiç de yeri olmayan "Cemiyet'in umûr-ı dîniyye müdüriyyeti" unvanını bize vermişler ve güya haiz olduğumuz bu unvanı da sû'-i isti'mâl ettiğimizi mahkûmiyetimizin esbabı miyanında göstermişler! Ve öyle bir unvanın vaktiyle bizde bulunduğu teslim edilse bile böyle gayr-i resmî bir şubenin müdüriyyetini deruhte ederek meşrutiyetin kavaid ve fevaidinden bahsettiğimiz zamanda bilfarz

bazı mesailde hata ettiğimizi veyahut bazı şeylere karşı lakayıt kaldığımızı kabul etsek bile böyle şeyler ile on beş senelik kürek cezası arasında ne münasebet olacak! Ve bir de dîvân-ı harb mahkemesinde bu gibi meselelerin mevzubahis edilemeyeceğini idrak edemeyecek kadar hamakat ibraz eylemiştir.

Hân-ı adâlet-nisâb efendimiz, on beş sene değil, on beş saniye cismimizi istîlzam edecek bir cürm bizden sâdır olsa idi dîvân-ı harbin verdiği on beş senelik kürek cezasına vicdanen gerden-dâde-i inkıyad olacağım şüphesiz idi, çünkü "Hasenâtu'l-ebrâr seyyi'âtu'l-mukarrebîn" fehvasınca bir şeyhülislâmın on beş saniye mevkufiyyetini istîlzam edecek ufak bir kabahati, başkasının on beş seme mahbusiyyetini icap eyleyecek büyük bir hıyaneti menzilesindedir, hâlbuki şimdiye kadar gerek siyasî ve gerek adî hiçbir cürm ile zerre kadar şaibedar olmadığım cümlenin malûmu iken dîvân-ı harb heyeti işte böyle Allah'tan havf ve kuldan haya etmeden tam manasıyla masum bir şeyhülislâmı âdeta bir cani gibi telakki ederek mükerreren işgal eylediği makamın kutsiyet ve ulviyetini ve bütün âlem-i İslâm'ın o makama olan hürmet ve merbutiyetini asla nazar-ı i'tibâra almayarak ve onun bunca hidemât-ı dîniyye vü ilmiyyesini de hiçe sayarak ahir ömründe bilâ-sebeb on beş sene küreğe mahkûm etmiş ve yegâne medâr-ı ma'îşeti olan a'yânlık maaşından da şu sırada mahrumiyetine sebebiyet verip kendisiyle beraber on altı nüfustan ibaret olan ailesini de bilkülliyye zaruret ve sefalete duçar etmiş, daha doğrusu kırk senelik koca bir beytü'l-ilmi temelinden yıkmış olmasıyla bu heyet kendinin ilim ve irfana karşı ne derece buğz ve udvân ile meşbu olduğunu bütün kâinata karşı ispat ile târîh-i Osmânî'ye ile'l-ebed silinmeyecek kara bir sayfa daha ilâve etmiş ve bizimle beraber bütün ensâl-i hâzıra vü âtiyenin kıyamete kadar lanetine kesb-i istihkâk etmiştir. La'netullâhi aleyhim ecma'în.

14 Ağustos 1335

Esbak Şeyhülislâm
Musa Kâzım dâîleri

Güzel insanların hemen birçoğu tarihe karıştı, beraberlerinde bir daha hayatımıza karışmayacak olan maziye ait zarafet, hikmet, güzel ahlâk da. Zevke, ruhaniyete bürünmüştü İstanbul, şimdi bütün bunlardan soyundu. Kitap, Cumhuriyet'le beraber yeni bir kisveye bürünen İstanbul'da Osmanlı'dan hâlâ taşabilen kıymetlerin, iki devir arasında kalan zamanın, sokak sokak mekânlarının, meşrep meşrep insanlarının Revnakoğlu cephesinden tespitidir. Bu eserde iki devri idrak etmiş müstesna bir kalemden iki İstanbul'un hafızası vesika vesika yer alır. Birçok meçhulü malûm eden Revnakoğlu, bu İstanbul'un defnini, telkinini yapan adamdı. Edipler, sufiler, müderrisler, tulumbacılar, tulûatçılar, musikişinaslar, hattatlar... O, bütün bu kadroyla yüz yüze gelmiş, onları duymuş ve yazmıştı. Neşredemedi...

Önce Fatih. Şimdi gün yüzüne çıkıyor...

THG
2561183
TLP